Міністерство освіти і науки України
Державний університет «Житомирська політехніка»

Правова політика України: історія та сучасність

Матеріали
VII Всеукраїнської науково-практичної конференції
22 жовтня 2026 року

Житомир-2026 р.

УДК 342.5(477)
П68

Рекомендовано до друку Вченою радою
Державного університету «Житомирська політехніка»
(Протокол № 22 від 26.10.2026 року)

Редакційна колегія:
Л.В. Сергієнко,
Т.В. Барановська,
І.М. Павліченко,
О.В. Острогляд

П68 Правова політика України: історія та сучасність : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 22 жовтня 2026 року). – Ж. : Житомирська політехніка, 2026. – 340 с.
ISBN 978-966-683-753-3

У виданні опубліковано матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Правова політика України: історія та сучасність» (22 жовтня 2026 року).

УДК 342.5(477)

ISBN 978-966-683-753-3 © Державний університет «Житомирська політехніка», 2026

РОЗДІЛ 1

Андрухів О.І.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила»

ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ АЛКОГОЛЮ ЯК НАПРЯМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Правове регулювання обігу та споживання алкоголю традиційно перебуває на перетині двох конкуруючих цінностей – автономії особи та обов'язку держави забезпечувати охорону життя і здоров'я людини. У демократичній правовій державі сам факт потенційної шкоди певної поведінки для повнолітньої дієздатної особи не може автоматично виправдовувати необмежене втручання держави у сферу її приватного життя. Водночас правова оцінка споживання алкоголю принципово відрізняється від оцінки його реклами, комерційного просування та культурної популяризації. Якщо перше може розглядатися як індивідуальне рішення особи, то друге становить цілеспрямований вплив на формування суспільних моделей поведінки та потребує окремого правового підходу.

Проблема полягає в тому, що апеляція до свободи вибору споживача нерідко фактично переноситься на діяльність виробників і рекламодавців. Унаслідок цього свобода повнолітньої особи вирішувати питання щодо власного способу життя помилково ототожнюється зі свободою суб'єктів господарювання стимулювати попит на алкогольну продукцію. На нашу думку, такі правові категорії мають бути чітко розмежовані. Автономія особи означає передусім захищену законом можливість самостійно приймати рішення щодо власної поведінки, але не створює для інших суб'єктів безумовного права комерційно формувати чи коригувати цей вибір. Саме тому правомірність обмеження реклами алкоголю повинна оцінюватися не лише як втручання у свободу підприємницької діяльності або комерційного вираження, а й з позиції захисту здоров'я, прав дітей, інформаційної автономії людини та суспільного інтересу.

Сучасні способи популяризації алкогольної продукції виходять далеко за межі класичної реклами. Вони охоплюють спонсорство спортивних і культурних заходів, співпрацю з лідерами думок, приховану рекламу, брендований контент, просування у соціальних мережах, асоціювання алкогольних брендів з успішністю, відпочинком, соціальною активністю чи певним стилем життя. Іноземні дослідники доводять, що правове регулювання алкогольного маркетингу дедалі частіше стає предметом протистояння між публічним інтересом у сфері охорони здоров'я та комерційними інтересами індустрії [3, p. 242]. Особливу складність створює цифрове середовище, де традиційне розмежування рекламного й нерекламного контенту стає менш очевидним, а алгоритмічне поширення інформації дозволяє персоналізувати комерційний вплив.

У цьому контексті недостатньо забороняти лише окремі рекламні повідомлення або прямі заклики до вживання алкоголю. Предметом правового регулювання має стати ширше явище – популяризація алкоголю, під якою доцільно розуміти систематичну комунікаційну чи маркетингову діяльність, спрямовану на формування позитивного образу споживання алкогольних напоїв, його представлення як звичайної, престижної, соціально бажаної або необхідної складової дозвілля та міжособистісної взаємодії. Саме ця площина сьогодні значною мірою залишається поза традиційною моделлю правового регулювання реклами.

Українське законодавство вже містить низку спеціальних обмежень щодо виробництва, обігу, продажу та рекламування алкогольних напоїв. Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилятів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального» визначає правові засади державного контролю

відповідного ринку [1]. Окремі обмеження щодо реклами алкогольних напоїв встановлені Законом України «Про рекламу» [2]. Проте така нормативна модель залишається переважно фрагментарною, адже її центральним об'єктом є певні способи рекламування або господарського обігу продукції, тоді як ширший процес формування позитивного суспільного сприйняття алкоголю не отримав цілісного правового осмислення.

На нашу думку, подальший розвиток державної політики має ґрунтуватися на переході від обмеження окремих рекламних практик до системної правової протидії популяризації алкоголю. Це не означає необхідності встановлення загальної заборони для повнолітніх осіб на його споживання або запровадження моделі тотального державного контролю приватної поведінки. Навпаки, посилення регулювання комерційного середовища дозволяє зберегти принцип автономії дорослої особи, одночасно зменшуючи зовнішній вплив на формування її вибору. У цьому сенсі обмеження алкогольного маркетингу є менш інтенсивним втручанням у права людини, ніж пряме регулювання її приватної поведінки.

Водночас державна політика повинна відповідати вимогам законності, пропорційності та правової визначеності. Саме тому йдеться не про моральне засудження особи, яка вживає алкоголь, а про встановлення правових меж для діяльності тих суб'єктів, які економічно зацікавлені у збільшенні його споживання. Таке розмежування має принципове значення для правової держави. Об'єктом посиленого регуляторного впливу повинна бути не приватна автономія людини як така, а комерційні механізми, здатні цю автономію деформувати, особливо коли вони спрямовані на неповнолітніх чи інші вразливі групи.

Отже, протидія популяризації алкоголю має розглядатися як самостійний напрям сучасної правової політики у сфері захисту прав людини та громадського здоров'я. Основою такої політики має стати розмежування права повнолітньої особи на автономне рішення та комерційного інтересу виробника чи продавця у формуванні відповідного рішення. Свобода приватного вибору не передбачає обов'язку держави забезпечувати необмежені можливості для його комерційного стимулювання. Тому обмеження реклами, спонсорства, прихованого маркетингу та цифрової популяризації алкогольної продукції є не запереченням автономії людини, а одним із правових механізмів створення умов для більш вільного й усвідомленого вибору. Для України перспективним є формування цілісної моделі правового регулювання, орієнтованої не тільки на контроль ринку алкогольної продукції, але й на поступове усунення практик її суспільної нормалізації та популяризації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилятів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального : Закон України від 18.06.2024 № 3817-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, №№ 42-45, ст.259. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3817-20#Text

2. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 39, ст. 181. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. O'Brien P., Room R., Anderson-Luxford D. Commercial Advertising of Alcohol: Using Law to Challenge Public Health Regulation. *Journal of Law, Medicine & Ethics*. 2022. Vol. 50, Issue 2. P. 240–249. DOI: 10.1017/jme.2022.48.

Вальчишин Г.І.,
доктор філософії (PhD) у галузі права
старший викладач кафедри права
імені академіка УАН о. Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»,

ВІД ЗАКОННОСТІ ДО ДОБРОЧЕСНОСТІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Протягом тривалого часу етичні вимоги до правоохоронця в Україні зводилися до законності: належним вважався той працівник, який не порушує закону. Така модель зберігає своє значення, адже діяльність публічної адміністрації неминуче вимагає неухильного дотримання позитивного права. Водночас сучасна доктрина наголошує, що самого лише дотримання закону для належного функціонування публічної адміністрації недостатньо [5, с. 418]. Саме в цьому розриві між правомірною та належною поведінкою формується нова категорія етичних стандартів – доброчесність.

На нашу думку, еволюцію етичних стандартів доцільно описувати через три послідовні моделі, які різняться передусім тим, що саме в них оцінюється. У моделі законності оцінюється правомірність дії: чи мав працівник підстави, чи діяв у межах повноважень і в передбачений спосіб.

У моделі етичного кодексу оцінюється відповідність поведінки конкретизованим правилам – щодо спілкування, зовнішнього вигляду, поводження із затриманими. У моделі доброчесності оцінюються мотив і спрямованість рішення: чи діяв працівник в інтересах суспільства, а не власних, і чи зміцнює його поведінка довіру до інституції.

Важливо підкреслити, що ці моделі не заміщують одна одну, а нашаровуються. Етичні кодекси не відміняють і не замінюють законодавства про правоохоронну діяльність, а доповнюють і конкретизують його [4, с. 75].

Так само доброчесність не скасовує законності, а надбудовується над нею. Тому трансформацію слід розуміти не як відмову від законності, а як розширення самого поняття належної поведінки правоохоронця.

Нормативні ознаки такої трансформації в Україні простежуються достатньо чітко. Закон України «Про Національну поліцію» 2015 р. визначив поліцію як орган, що служить суспільству. Правила етичної поведінки поліцейських 2016 р. конкретизували вимоги до поведінки. Нарешті, у 2024 р. МВС затвердило Правила етичної та доброчесної поведінки працівників, а Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку на 2023-2027 роки передбачив єдині критерії доброчесності для всіх органів правопорядку. Показовою є сама динаміка назв: від «етичної поведінки» до «етичної та доброчесної поведінки».

Ключовий аргумент на користь переходу полягає в тому, що модель законності залишає поза увагою найбільшу частину реальної правоохоронної діяльності – зону розсуду. Закон визначає межі дозволеного, але не визначає, який саме з правомірних варіантів обрати, яким тоном говорити з людиною, скільки часу приділити її проблемі. Саме в цій зоні формується повсякденний досвід взаємодії громадян з правоохоронцями, і саме тут законність мовчить, а доброчесність стає єдиним регулятором.

Цей аргумент має й емпіричне підтвердження. Аналіз виконання Антикорупційної програми МВС на 2023-2025 рр. засвідчує, що основні проблеми, на які скаржаться громадяни, стосуються тривалого очікування, незадовільного обслуговування та ставлення до відвідувачів [3, с. 17].

Більшість таких випадків не є порушеннями закону у вузькому сенсі. Отже, суспільні очікування вже змістилися з питання «чи діяв правоохоронець законно» до питання «чи діяв він належно», і правова політика мусить на цей зсув відповісти.

Друга підстава переходу – обмеженість контролю, побудованого на логіці законності. Такий контроль перевіряє формальну відповідність дій встановленим вимогам і тому легко перетворюється на формальність. Дослідження правопорушень у поліції засвідчують, що контроль за службовою діяльністю підлеглих, особливо на середньому та низовому рівнях, часто залишається формальним, що створює умови для зловживань [2, с. 241]. Доброчесність як внутрішній регулятор діє там, куди зовнішній контроль не сягає.

Змістовно доброчесність не зводиться до антипода корупції. Вона охоплює не лише дотримання законодавства, а й внутрішні моральні переконання та відповідальне ставлення до службових обов'язків [1, с. 26]. Саме тому перехід до доброчесності неможливий виключно нормативними засобами: закон здатен закріпити вимогу, але не здатен сформувати переконання.

Разом із тим трансформація несе й ризики. Перший – ризик декларативної доброчесності, коли нові терміни з'являються в назвах актів, але зміст контролю та оцінювання залишається незмінним. Другий – парадокс вимірюваності: чим більше етичний стандарт зміщується від зовнішньої дії до мотиву, тим складніше його перевірити, а отже, тим більшим стає ризик суб'єктивного оцінювання. Третій ризик пов'язаний із воєнним станом, який розширює дискреційні повноваження правоохоронців, тобто саме ту зону розсуду, де доброчесність є визначальною, одночасно послаблюючи зовнішні механізми нагляду.

Подолання цих ризиків потребує поєднання чотирьох напрямів: законодавчого визначення доброчесності як самостійної правової категорії стосовно правоохоронців; урахування доброчесності під час добору, атестування та просування по службі; переорієнтації внутрішнього контролю з формальної перевірки на оцінювання ризиків; публічної звітності про зміст скарг громадян як індикатора реального стану етичних стандартів.

Таким чином, етичні стандарти правоохоронної діяльності в Україні трансформуються від моделі законності через модель етичного кодексу до моделі доброчесності. Ці моделі не заміщують, а доповнюють одна одну: законність залишається фундаментом, проте вона не регулює зону розсуду, у якій формується довіра громадян.

Зміна суспільних очікувань до якості та належності поведінки правоохоронця вимагає, щоб правова політика не лише закріплювала доброчесність у назвах нормативних актів, а й змінювала критерії добору, оцінювання та контролю. Критерієм завершення цієї трансформації має стати ситуація, коли доброчесна поведінка стає для правоохоронця внутрішньою нормою, а не лише зовнішньою вимогою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар Н. А., Гетьман І. Ю. Доброчесність як принцип державної служби: концептуальний та правовий аналіз. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 91, т. 1. С. 26-30. DOI: https://doi.org/

2. Вовченко Р. А. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції, як об'єкт кримінологічного дослідження. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 85, т. 3. С. 241-247. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.38.

3. Нестеренко К. О. Запобігання корупції в діяльності підрозділів системи Міністерства внутрішніх справ як спосіб підвищення якості надання ними адміністративних послуг. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 86, т. 4. С. 17-21. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.2.

4. Свічкарьова Я. В. Професійна етика у діяльності правоохоронних органів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Вип. 76, т. 2. С. 75–78. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.12.

5. Чубай А. Законність як основа публічної адміністрації. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 3. С. 418-424. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.72.

Грицан О.А.,
кандидат юридичних наук, доцент
Державний університет «Житомирська політехніка»

АКТИ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ЯК ДЖЕРЕЛА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Повномасштабна війна, розпочата російською федерацією проти України, спричинила не лише складні гуманітарні і соціально-економічні наслідки, але й безпрецедентні загрози для довкілля. В зв'язку з цим гострої актуальності набуло питання організації публічного екологічного управління із врахуванням обставин воєнного часу.

З 2022 року значний обсяг повноважень, в тому числі в екологічній сфері, одержали новостворені військові адміністрації. Виходячи з ч.1. ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військові адміністрації - це тимчасові державні органи, що можуть утворюватися на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. У системі органів влади України військові адміністрації зайняли особливе місце, а тому стали предметом досліджень, в першу чергу, вчених-адміністративістів (В. Борденюк, П. Воробей, В. Галунько, М. Кобилецький, А. Лазарев, О. Рой, Р. Шишка, Ю. Яндульський та ін.).

Реалізуючи свої повноваження, військові адміністрації беруть також безпосередню участь у вирішенні питань, пов'язаних із використанням природних ресурсів, запобіганням та ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій та відновленням пошкоджених територій. Це здійснюється, зокрема, шляхом прийняття відповідних правових актів. Як слушно зазначають М. Кобилецький та О. Калмикова, видання підзаконних нормативно-правових актів, що встановлюють обов'язкові для виконання підзаконні норми права, є одним із основних спеціальних інструментів публічного адміністрування, які забезпечують ефективне управління в умовах воєнного стану [1, с. 627]. Акти військових адміністрацій є новим різновидом адміністративних актів для сучасної системи права України загалом, і екологічного права - зокрема. Тому проблеми юридичної природи таких актів у сучасній еколого-правовій доктрині залишається недостатньо дослідженими.

Особливе теоретичне значення має питання, за яких умов акт військової адміністрації стає джерелом екологічного права, адже сам факт прийняття такого акту не означає автоматичного набуття такого статусу. Окреслення сукупності критеріїв, за яких ці акти набувають статусу джерела екологічного права, є одним із перспективних напрямів наукових досліджень. На нашу думку, для цього акт має містити нормативні приписи, мати належну юридичну силу та регулювати суспільні відносини, що входять до відповідної сфери правового регулювання. У контексті екологічного права важливим критерієм є також зміст акту військової адміністрації. Якщо нормативні приписи спрямовані на регулювання відносин, пов'язаних з використанням природних ресурсів, реалізацією екологічних прав громадян, забезпеченням екологічної безпеки чи інших екологічних відносин, то акт, що їх містить, за наявності наведених юридичних ознак, може розглядатися як джерело екологічного права.

Переважна більшість актів військових адміністрацій, які відповідають цим критеріям, стосуються обмежень загального і спеціального природокористування, зокрема лісокористування, користування об'єктами тваринного і рослинного світу. При цьому вони встановлюють правила поведінки для невизначеного кола осіб, поширюються на певну територію та діють впродовж визначеного періоду.

До прикладу, наказом начальника Львівської обласної військової адміністрації від 08 серпня 2022 року № 154/22 було заборонено полювання на території Львівської області до припинення дії або скасування воєнного стану в Україні, за винятком регулювання чисельності окремих мисливських видів звірів з дотриманням вимог чинного законодавства

України [2]. Наказом начальника Харківської обласної військової адміністрації від 08 серпня 2022 року № 114 було заборонено відвідування лісів населенням і в'їзд до лісів Харківської області (крім транзитних шляхів) транспортних засобів та іншої самохідної техніки, за винятком Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Нацгвардії України, Служби зовнішньої розвідки України, Управління держохорони України, Нацполіції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Держеколоінспекції України, Держагентства лісових ресурсів України, військових адміністрацій та постійних лісокористувачів у період воєнного стану. Також встановлено заборону на здійснення селекційного, діагностичного та наукового відстрілів, полювання на всі види мисливських тварин на території Харківської області у період дії воєнного стану. Дозволено лише перебування користувачів мисливських угідь у межах наданих мисливських угідь виключно для здійснення біотехнічних заходів за погодженням з районними військовими адміністраціями Харківської області та Харківським обласним управлінням лісового та мисливського господарства [3]. Ті чи інші обмеження щодо полювання і відвідування лісів діяли або ж діють практично в усіх областях України.

Більшість нормативно-правових актів військових адміністрацій закріплюють такі обмеження з метою забезпечення особливого режиму воєнного стану, а не для безпосередньої охорони довкілля чи забезпечення раціонального використання природних ресурсів. Проте одночасно вони змінюють правове регулювання екологічних відносин, яке існувало до їх прийняття, і в кінцевому результаті – самі екологічні відносини. Зустрічаємо також обмеження, які встановлюються конкретно з метою забезпечення ветеринарно-санітарної та екологічної безпеки. Так, наказом Вінницької військової адміністрації від 17 січня 2025 року № 17 [4] з метою запобігання загрози життю та заподіяння шкоди здоров'ю населення внаслідок розповсюдження африканської чуми свиней, а також щоб попередити розповсюдження вірусу АЧС через м'ясо відстріляних тварин на території Вінницької області зобов'язано призупинити полювання на диких свиней в лісомисливських угіддях незалежно від форми власності на території Вінницької області Вінницькій обласній організації «Українське товариство мисливців та рибалок «УТМР», користувачам мисливських угідь незалежно від форми власності до нормалізації ситуації з розповсюдженням вірусу АЧС.

Натомість, аналіз актів військових адміністрацій у сфері використання та охорони земельних ресурсів засвідчує, що вони мають переважно організаційний або індивідуальний характер, і стосуються, зокрема, організації контролю за дотриманням режимів використання земель природно-заповідного фонду та прибережних захисних смуг, вирішення питань щодо вилучення та передачі земельних ділянок, встановлення земельних сервітутів тощо. Така особливість має принципове значення для визначення місця цих актів у системі джерел екологічного права. Визначальним у цьому контексті є нормативний характер акта, тобто встановлення ним загальнообов'язкових правил поведінки, розрахованих на невизначене коло осіб та неодноразове застосування. Індивідуальні акти, спрямовані на вирішення конкретного земельного питання, є формами правозастосування і не створюють нових правових норм. Отже, лише ті акти військових адміністрацій, які одночасно мають нормативний характер, прийняті в межах установленої законом компетенції та містять приписи щодо регулювання екологічних відносин, можуть розглядатися як потенційні джерела екологічного права.

Таким чином, виклики воєнного часу зумовили появу в системі джерел екологічного права нової групи підзаконних актів, а саме актів військових адміністрацій. Акт військової адміністрації як джерело екологічного права - це прийнятий у межах визначеної законом компетенції підзаконний нормативно-правовий акт, що містить загальнообов'язкові приписи у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, діє в межах відповідної території та встановлює особливе **нормативне регулювання екологічних відносин** в період дії воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кобилецький М. М., Калмикова О. В. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в умовах воєнного стану. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2025. Вип. 46. С. 623-630.
2. Про встановлення обмежень щодо проведення полювання та регулювання питань мисливства в період воєнного стану на території Львівської області : наказ начальника Львівської обласної військової адміністрації від 08.08.2022 № 154/22. URL: https://loda.gov.ua/documents/36881
3. Про заборону відвідування лісів та здійснення полювання на території Харківської області у період воєнного стану : розпорядження начальника Харківської обласної військової адміністрації від 08.08.2022 № 114 В. URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1171/117059/files/114.pdf
4. Про встановлення обмежень щодо проведення полювання та регулювання питань мисливства в період воєнного стану на території Вінницької області : наказ начальника Вінницької обласної військової адміністрації від 17.01.2025 № 17. URL: https://new.vin.gov.ua/oda/normatyvno-pravovi-dokumenty/995-nakazy-nachalnyka-oblasnoi-viiskovoi-administratsii-za-2025-rik/68155-nakaz-17-vid-17-sichnia-2025-roku

Довганич В.А.,
кандидат юридичних наук,
старший оперуповноважений в особливо важливих справах
Третього оперативного відділу Територіального управління
Державного бюро розслідувань, розташованого у м. Львові,
полковник ДБР

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Корупція традиційно розглядається як правопорушення, соціально небезпечне явище або результат недосконалості державних інституцій. Відповідно основний акцент у протидії їй найчастіше робиться на вдосконаленні законодавства, створенні спеціалізованих антикорупційних органів, декларуванні майна, врегулюванні конфлікту інтересів, контролі за діяльністю посадових осіб та встановленні юридичної відповідальності. Безперечно, такі механізми становлять необхідний елемент державної антикорупційної політики. Водночас сама наявність нормативних заборон ще не означає формування суспільного середовища, у якому корупційна поведінка сприйматиметься як неприйнятна. У цьому контексті одним із визначальних чинників ефективності запобігання корупції є правова культура.

Правова культура не може бути зведена лише до знання законодавства або формального визнання необхідності його дотримання. Вона відображає значно складніший комплекс уявлень про право, законність, справедливість, допустимі способи реалізації приватних і публічних інтересів, ставлення до державних інституцій та готовність особи діяти відповідно до правових норм навіть за відсутності безпосереднього контролю. Саме в цьому значенні правова культура набуває безпосереднього антикорупційного змісту. Високий рівень правової культури проявляється не стільки у декларуванні негативного ставлення до корупції, скільки у небажанні особи використовувати корупційні механізми для розв’язання власних проблем.

Особливість корупції полягає в тому, що вона здатна існувати одночасно на нормативному і неформальному рівнях суспільних відносин. На нормативному рівні держава встановлює заборони, обмеження, механізми контролю і санкції. На неформальному рівні можуть існувати практики, які фактично виправдовують відхилення від встановлених правил. У такому середовищі хабар може називатися «подякою», використання службового становища – «допомогою знайомому», конфлікт інтересів – «природною взаємопідтримкою», а обхід встановлених процедур – проявом особистої спритності. Саме така підміна правової оцінки побутовою чи корпоративною доцільністю свідчить про дефіцит правової культури.

Тому принципово важливо розмежовувати формальне знання антикорупційного законодавства та внутрішнє прийняття відповідних правил поведінки. Особа може знати про існування заборони одержання неправомірної вигоди, про необхідність повідомлення щодо конфлікту інтересів чи обмеження, встановлені для публічних службовців, однак це саме по собі не гарантує правомірної поведінки. Вирішальним стає питання про те, чи сприймаються такі вимоги як обов'язкові та справедливі, чи лише як формальні перепони, які за певних обставин можна обійти.

У цьому аспекті корупція є не лише наслідком інституційної слабкості, а й проявом певної моделі правової поведінки. У попередньому дослідженні нами було звернуто увагу на взаємозв'язок правового менталітету, толерантності до порушення закону та поширення корупційних практик [1]. Продовжуючи цю тезу, доцільно наголосити, що правова культура є тією площиною, у якій загальні ментальні установки трансформуються у конкретну поведінку. Якщо правовий менталітет відображає глибинні й історично сформовані уявлення суспільства про право і державу, то правова культура значною мірою проявляється у щоденному виборі особи: дотримуватися процедури чи шукати можливість її обійти, повідомити про порушення чи промовчати, відмовитися від неправомірної пропозиції чи визнати її «звичайною практикою».

Саме тому антикорупційна політика, побудована виключно на загрозі покарання, має обмежені можливості. Репресивний механізм здатний стримувати певну поведінку, однак він не обов'язково змінює ставлення до неї. Якщо людина утримується від корупційної дії лише через ризик викриття, відповідна поведінкова модель зберігається і може реалізовуватися тоді, коли ризик відповідальності оцінюється як незначний. Натомість сформована правова культура передбачає внутрішнє неприйняття корупційної практики незалежно від імовірності зовнішнього контролю.

Це дозволяє говорити про два взаємопов'язані рівні запобігання корупції. Перший є інституційно-правовим і передбачає існування чітких правил, прозорих процедур, контролю та невідворотності відповідальності. Другий – культурно-правовим, тобто пов'язаним із формуванням у суспільстві стійкого переконання в тому, що отримання неправомірної переваги саме по собі є неприйнятним способом реалізації приватного інтересу. Повноцінна антикорупційна політика можлива лише за умови поєднання цих двох рівнів.

З позиції правової культури особливо небезпечним є формування так званої вибіркової нетерпимості до корупції. Її сутність полягає в тому, що суспільство різко засуджує масштабну політичну чи посадову корупцію, але одночасно толерує використання особистих зв'язків, неформальних платежів або інших переваг для вирішення власних повсякденних питань. Така суперечність руйнує універсальність антикорупційного принципу. Правова культура передбачає однакову оцінку корупційного способу отримання неправомірної переваги незалежно від її розміру та від того, чи є особа бенефіціаром відповідної практики.

Водночас формування нульової толерантності до корупції не повинно зводитися до морального осуду людини. Надмірна моралізація проблеми може навіть перешкоджати її належному правовому осмисленню, оскільки переводить дискусію з площини причин і механізмів у площину персонального засудження. Завдання правової культури полягає не у створенні абстрактного образу «доброчесної людини», а у закріпленні зрозумілих моделей поведінки, за яких особа знає, як діяти у ситуації конфлікту інтересів, куди повідомити про порушення, як відмовитися від неправомірної пропозиції та якими законними способами захистити свої права.

У цьому контексті перспективним є перехід від декларативної антикорупційної просвіти до формування практичної культури доброчесності. Її елементами мають бути не лише знання нормативних обмежень, а й розвиток навичок правомірного прийняття рішень, персональної відповідальності, нетерпимості до привілеїв, поваги до процедур та готовності повідомляти про порушення. Важливими інструментами можуть стати моделювання реальних ситуацій, розгляд етичних і правових дилем, інституційні кодекси поведінки, ефективні канали повідомлення про порушення та систематичне обговорення практичних проблем доброчесності.

Отже, правову культуру доцільно розглядати не як допоміжний, а як один із базових компонентів системи запобігання корупції. Закон може визначити заборонену поведінку, інституція – проконтролювати її дотримання, а суд чи інший компетентний орган – застосувати відповідальність. Проте стійкий антикорупційний ефект виникає лише тоді, коли відповідні правові вимоги поступово перетворюються на соціально прийняті стандарти поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Довганич В. А. Правовий менталітет та причини корупції в Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2024. Вип. 18 (30). С. 15–21. DOI: 10.33098/2078-6670.2024.18.30.15-21.

Донченко О. П.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та прав людини
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПРАВНИКА: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Динамічні зміни у суспільно-політичному та правовому житті держави висувають високі вимоги до рівня адаптивності та фахової компетентності випускників юридичних факультетів. Традиційні парадигми формальної юридичної освіти, зберігаючи фундаментальний характер, потребують органічного доповнення гнучкими дидактичними інструментами, серед яких ключове місце посідає неформальна освіта. Поєднання академічної підготовки із практико-орієнтованими дистанційними курсами створює синергетичний ефект, сприяючи формуванню у здобувачів вищої освіти як твердих професійних навичок (hard skills), так і системних м’яких навичок (soft skills).

Нормативно-правове підґрунтя функціонування даного інституту закріплено у ч. 3 ст. 8 Закону України «Про освіту», де неформальна освіта визначається як освіта, що здобувається за освітніми програмами, які не передбачають присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але можуть завершуватися присвоєнням професійних або часткових освітніх кваліфікацій [1]. На міжнародному рівні провідна роль неформального навчання активно підтримується інституціями ООН, ЮНЕСКО, Європейського Союзу та Ради Європи. В українському освітньому просторі функціонує низка провідних платформ та інституцій (зокрема, «Prometheus», «Дія.Освіта», «EdEra» тощо), які забезпечують високий рівень доступності та якості сертифікованих освітніх продуктів.

Особистий досвід викладання на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича засвідчує високу ефективність інтегрування профільних онлайн-курсів у структурований процес опанування нормативних та вибіркових навчальних дисциплін. Зокрема, викладання дисципліни «Теорія права» успішно доповнюється опануванням освітнього серіалу «Демократія через дії» на платформі «Дія. Освіта» [2]. Це дає змогу здобувачам поглибити розуміння функціонування демократичних інститутів, механізмів нормотворення, а також практичних процедур захисту прав і свобод людини у разі їх порушення публічною адміністрацією.

У межах вивчення навчальної дисципліни «Філософія права» вагомим доповненням є онлайн-курс «Філософія» на платформі «Prometheus» [3]. Зазначений курс сприяє системному осягненню права як складного соціокультурного феномену крізь призму діалектичного методу пізнання та загальнофілософських категорій, засвоєння яких є фундаментальною передумовою для розуміння сенсу та сутності права.

Формування аналітичного інструментарію майбутнього правника під час опанування дисципліни «Аналітичне мислення та аргументація» інтенсифікується завдяки залученню матеріалів онлайн-курсу «Навчаємось вчитись: потужні розумові інструменти для опанування складних предметів» [4]. Його опанування дозволяє студентам зрозуміти когнітивні механізми обробки інформації, опанувати методи концентрації та структурування складного масиву юридичного матеріалу.

Розвиток критичного мислення як ключової професійної компетентності XXI століття у межах однойменної дисципліни посилюється курсом «Критичне мислення для освітян» [5]. Студенти опановують алгоритми розпізнавання логічних похибок, оцінки правових аргументів та ухвалення обґрунтованих рішень у юридичній практиці.

Особливої актуальності в умовах триваючої військової агресії проти України набуває викладання дисципліни «Захист права на свободу вираження поглядів», яке органічно поєднується з проходженням онлайн-курсу «Дезінформація: види, інструменти та способи захисту» [6]. Аналіз методів інформаційних маніпуляцій та гібридних загроз дозволяє майбутнім правникам сформувати практичні навички правового захисту свободи слова та інформаційної безпеки держави.

Поряд із беззаперечними перевагами, практична імплементація неформальної освіти в юридичних закладах вищої освіти виявляє суттєві системні суперечності. По-перше, існує виразний дисонанс між нормативним регулюванням (механізмами перезарахування результатів навчання) та реальними освітніми реаліями. Через невідповідність погодинних обсягів комплексних онлайн-курсів і локальних тем робочих навчальних програм, повноцінне перезарахування кредитів ЄКТС часто замінюється спрощеною практикою нарахування додаткових (бонусних) балів до змістових модулів. По-друге, сьогодення ставить перед вищою школою виклик технологічного характеру, пов’язаний із масовим використанням генеративного ШІ. Можливість автоматизованого складання підсумкового тестування на онлайн-платформах за допомогою інструментів ШІ нівелює сутнісне значення сертифіката як індикатора реальних знань здобувача. За таких умов, якщо оцінювання орієнтується суто на формальну наявність цифрового документа, неформальне навчання трансформується в імітацію освітнього процесу.

Зважаючи на зазначені виклики, традиційна модель беззастережної довіри до онлайн-сертифіката потребує якісної трансформації. Ефективним інструментом подолання імітації навчання у практиці авторки є запровадження обов’язкового механізму усного захисту результатів неформальної освіти. За такого підходу додаткові бали нараховуються не за факт подання сертифікату, а за результатами експрес-опитування щодо ключових дефініцій та аналізу практичних кейсів пройденого курсу. Водночас варто констатувати, що така процедура верифікації знань створює суттєве додаткове часове та методичне навантаження на викладача. Це потребує перегляду нормативів розподілу робочого часу науково-педагогічних працівників та офіційного виділення консультаційно-експертних годин для оцінювання результатів неформального навчання здобувачів.

Отже, оптимізація впровадження онлайн-курсів у систему підготовки майбутніх правників вимагає комплексного підходу, що включає: 1) уніфікацію та нормативне вдосконалення процедур перезарахування (розробку чітких матриць відповідності між результатами навчання за освітніми програмами ЗВО та програмами провідних сертифікованих онлайн-курсів); 2) впровадження гібридних моделей оцінювання (поєднання автоматизованого тестування платформи з підсумковим бліц-захистом або вирішенням практичного юридичного кейсу для забезпечення академічної доброчесності); 3) інституційну підтримку викладачів (методичне забезпечення та офіційне врахування тьюторсько-експертної діяльності у структурі робочого часу науково-педагогічного працівника). За такого підходу синергія формальної та неформальної юридичної освіти буде виступати дієвим механізмом підвищення якості підготовки сучасних фахівців галузі права, їхньої академічної мотивації та конкурентоспроможності на ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
2. Демократія через дії: освітній серіал. Платформа «Дія.Освіта». URL: https://osvita.diia.gov.ua/courses/democracy-through-actions-module-1
3. Філософія: онлайн-курс. Платформа «Prometheus». URL: https://prometheus.org.ua/prometheus-free/philosophy/
4. Навчаємось вчитись: потужні розумові інструменти для опанування складних предметів: онлайн-курс. Платформа «Prometheus». URL: https://prometheus.org.ua/prometheus-free
5. Критичне мислення для освітян: онлайн-курс. Платформа «Prometheus». URL: https://prometheus.org.ua/prometheus-free/krytychne-myslennya-dlya-osvityan/
6. Дезінформація: види, інструменти та способи захисту: онлайн-курс. Платформа «Prometheus». URL: https://prometheus.org.ua/prometheus-free/disinformation-types

Загурський О.Б.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
імені академіка УАН о. Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ ЕТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

На сьогоднішній день євроінтеграційний курс вимагає узгодження національних етичних стандартів із міжнародними, а Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку на 2023-2027 роки прямо передбачає запровадження єдиних етичних принципів і єдиних критеріїв доброчесності для всіх органів правопорядку. До того ж, воєнний стан розширює дискреційні повноваження правоохоронців саме тоді, коли зовнішній контроль за їх реалізацією об’єктивно слабшає, а отже, вага внутрішніх етичних стримувань зростає.

Правова політика у сфері правоохоронної діяльності традиційно зосереджується на повноваженнях, процедурах і відповідальності. Однак ефективність правоохоронних органів визначається не лише обсягом наданих повноважень, а й тим, наскільки передбачувано та сумлінно їх реалізують. Тому етичне забезпечення правоохоронної діяльності доцільно розглядати як самостійний напрям правової політики, що вже визнано в науковій літературі щодо публічної служби загалом [5, с. 120].

Правова політика у цій сфері сформувалася на трьох рівнях. Міжнародний рівень утворюють переважно акти м’якого права: Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р., Декларація про поліцію 1979 р., Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р. Законодавчий рівень представлений розділом VI Закону України «Про запобігання корупції» та Законом України «Про Національну поліцію». Відомчий рівень охоплює Правила етичної поведінки поліцейських 2016 р. та Правила етичної та доброчесної поведінки працівників МВС 2024 р. Проблема полягає не у відсутності норм, а в неузгодженості цих рівнів між собою, що породжує чотири системні виклики.

Перший виклик – інверсія нормативної ієрархії. Найдетальніші етичні вимоги до поліцейських закріплено на підзаконному рівні, тоді як профільний закон не встановлює обов’язку їх дотримуватися і навіть не згадує відповідного терміна [4, с. 117].

Для порівняння: законодавство про державну службу такий обов’язок закріплює прямо та пов’язує його з оцінюванням службової діяльності. Унаслідок цього етичні стандарти поліції залишаються найменш стабільною частиною статусу поліцейського: їх може бути змінено відомчим рішенням, без парламентської процедури та публічного обговорення. Для сфери, в якій ідеться про застосування державного примусу, такий рівень нормативної гарантованості видається недостатнім.

Другий виклик – оціночність етичних категорій за їх юридичної значущості. Законодавство оперує такими формулами, як «загальновизнані етичні норми поведінки» чи «дії, що підривають авторитет поліції», не розкриваючи їх змісту. Тут виявляється, на нашу думку, центральний парадокс етичного регулювання: етика принципово не піддається вичерпній формалізації, проте щойно етична вимога стає підставою юридичної відповідальності, вона мусить відповідати вимогам правової визначеності.

Розв'язанням цього парадоксу вважаємо розмежування двох режимів етичних норм. Орієнтуючий режим формує професійну культуру, задає бажані зразки поведінки й не передбачає санкцій. Санкціонований режим містить вичерпний перелік чітко описаних порушень, за які настає дисциплінарна відповідальність. Такий підхід узгоджується з позицією Європейського кодексу поліцейської етики щодо відмежування етичних кодексів від дисциплінарних інструментів [2, с. 36].

Третій виклик – фрагментарність регулювання. Елементи, що мали б утворювати цілісну систему етичних правил поліцейських, розпорошені по різних нормативно-правових актах [1, с. 87].

Правозастосувач, який розглядає конкретне порушення, змушений одночасно звертатися до антикорупційного закону, профільного закону, дисциплінарного статуту та відомчих правил, що ускладнює однакове застосування норм. Позитивним прикладом подолання цієї проблеми є затвердження МВС у 2024 р. практичного порадника, який тлумачить етичні категорії у форматі «питання – відповідь». Проте подібний інструмент спеціально для поліцейських досі не створено.

Четвертий виклик – ігнорування умов, у яких реалізуються етичні норми. Правова політика в цій сфері традиційно спрямована на встановлення вимог і відповідальності за їх порушення, проте майже не враховує чинників, які підвищують імовірність таких порушень. У воєнний час тривале психоемоційне навантаження, ризик для життя та дефіцит кадрів сприяють професійній деформації, що проявляється передусім в етичних, а не лише процедурних помилках.

Європейський досвід засвідчує, що психологічна підтримка правоохоронців є не привілеєм, а інструментом забезпечення законності [3, с. 155]. Водночас умови служби не можуть виправдовувати етичних порушень: вони мають бути предметом превентивної політики, а не підставою для пом'якшення стандартів.

Спільним для всіх викликів є те, що етичні норми не мають практичної цінності, доки не стануть внутрішнім переконанням правоохоронця. Саме тому правову політику в цій сфері слід оцінювати не кількістю ухвалених кодексів і правил, а ступенем інтерналізації етичних стандартів, що досягається поєднанням навчання, наставництва, контролю та прикладу керівника.

Отже, етичне забезпечення правоохоронної діяльності є самостійним напрямом правової політики, що функціонує на міжнародному, законодавчому та відомчому рівнях. Його ключовим дефектом є інверсія нормативної ієрархії, за якої найдетальніші етичні вимоги не мають опори в законі. Центральний парадокс – суперечність між оціночністю етичних категорій і вимогою правової визначеності – доцільно розв'язувати розмежуванням орієнтуючого та санкціонованого режимів етичних норм. Умови воєнного стану зумовлюють потребу доповнити регулятивну складову правової політики превентивною, а критерієм її ефективності має стати інтерналізація етичних стандартів, а не лише їх формальне закріплення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брусакова О. В., Гетманець О. П. Правила етичної поведінки поліцейських як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. Форум права. 2025. Т. 81. № 1. С. 83-89. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13923455.

2. Здреник І. В., Повалена М. В., Савайда О. І. Міжнародні стандарти професійної етики поліцейських. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3. С. 34-37. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/6.

3. Куракін О.М. Нормативне регулювання профілактики професійної деформації правоохоронця під час воєнного стану: європейський досвід. Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика. 2025. № 4 (16). С. 153-156. DOI: https://doi.org/10.32782/2709

4. Мердова О. М., Умрихіна І. О. Правила етичної поведінки поліцейських: формально-юридичні аспекти. Правовий часопис Донбасу. 2025. № 1 (90). С. 115-121. DOI: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-90-115-121.

5. Стешенко Т. В., Ритова В. О., Хоменко А. В. Правила етичної поведінки державних службовців: міжнародні стандарти і національний досвід. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 118-121. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/24.

Ілин Л.М.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права
імені академіка УАН о. Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВУ ЯК НАПРЯМ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Сучасна правова політика держави дедалі активніше охоплює суспільні відносини, пов’язані не тільки з регулюванням актуальних соціальних процесів, а й зі ставленням суспільства до власного минулого. Саме тому історична пам’ять, способи інтерпретації ключових подій національної історії, офіційне вшанування їх учасників та жертв, правова оцінка тоталітарних режимів і протидія запереченню історично встановлених злочинів поступово формують особливий напрям правового регулювання. У зарубіжній юридичній науці цей феномен найчастіше розглядається через категорію «memory laws» – законів пам’яті, за допомогою яких держава нормативно визначає окремі рамки суспільного ставлення до минулого [1, p. 325-328].

Для України питання співвідношення права та історичного наративу набуває особливого змісту. Йдеться не лише про нормативне оформлення державної політики пам’яті, а й про протидію використанню історії як інструменту зовнішньої агресії. Російська федерація впродовж тривалого часу використовує історичні конструкції про нібито «єдиний народ», спільність політичної історії, природність перебування українських земель у складі російської держави та заперечення самостійності української державницької традиції. За таких умов історичний наратив перетворюється з переважно культурного та світоглядного явища на чинник державної, інформаційної та національної безпеки.

Ця трансформація простежується і в українському законодавстві. Важливим етапом його розвитку стало прийняття Закону України «Про засади державної політики національної пам’яті Українського народу» від 21 серпня 2025 р. № 4579-IX. Законодавець безпосередньо пов’язав політику національної пам’яті із протидією російській агресії та маніпулюванню історичними подіями, а саму державну політику національної пам’яті визначив як напрям державної політики, спрямований на створення правових, організаційних та економічних умов і гарантій відновлення та збереження національної пам’яті Українського народу, дослідження та популяризацію історії України [4].

Історичний наратив можна розглядати як структурований спосіб осмислення і представлення минулого, через який окремі історичні події включаються у загальну логіку розвитку держави і суспільства. Тому правовий захист історичного наративу не повинен означати встановлення державою єдиної обов’язкової версії історії. Його зміст полягає передусім у створенні правових гарантій збереження історичної пам’яті, доступності історичних джерел, належного вшанування жертв злочинних режимів, захисту української державницької традиції та протидії свідомому використанню фальсифікацій минулого для заперечення української державності.

Саме у цьому контексті доцільно розмежовувати правове забезпечення історичної пам'яті та юридичне примушування до певної інтерпретації історії. Зарубіжний досвід демонструє небезпеку надмірної криміналізації історичного дискурсу. Закон може бути інструментом захисту демократичного конституційного ладу і пам'яті про жертв злочинів, однак його використання для встановлення безальтернативної офіційної версії минулого здатне вступати в конфлікт зі свободою вираження поглядів, академічною свободою та принципами верховенства права [1, p. 331–335]. У сучасній європейській доктрині саме баланс між охороною історичної пам'яті та демократичними свободами розглядається як одна з центральних проблем правового регулювання минулого.

Особливість української ситуації полягає у тому, що правове регулювання історичної пам'яті розвивається в умовах тривалої зовнішньої агресії, частиною якої є історична дезінформація. А. Червятцова, аналізуючи українські закони пам'яті, звертає увагу на їхній зв'язок із ширшими «війнами пам'яті» та конкуренцією історичних наративів у відносинах України з росією та іншими державами [2, p. 121]. Тому в українських реаліях правовий захист історичної пам'яті не може оцінюватися виключно через класичну дилему «державне регулювання – свобода слова». Необхідно враховувати також безпекову функцію права, коли маніпулювання минулим використовується для делегітимації державного суверенітету, виправдання агресії та формування лояльності до держави-агресора.

Формування відповідного напряму української правової політики відбувалося поступово. До його складових належать правове визнання Голодомору 1932–1933 років геноцидом Українського народу; правова реабілітація жертв репресивних режимів; забезпечення доступу до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму; засудження комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарних режимів; нормативне визначення статусу борців за незалежність України у XX столітті; декомунізація та деколонізація публічного простору; охорона місць пам'яті; формування державної політики національної пам'яті. Закон України № 317-VIII, зокрема, не лише засудив тоталітарні режими, а й установив конкретні правові заборони щодо їхньої пропаганди і використання відповідної символіки [5].

Такий розвиток законодавства дає підстави вести мову про поступове формування в Україні системи правового захисту національної пам'яті, а не лише про сукупність окремих меморіальних норм. А. Іванова слушно пов'язує становлення українського «права пам'яті» з одночасним розвитком державної політики у сферах пам'яті, інформації та безпеки [3, с. 41–45]. З прийняттям у 2025 році спеціального рамкового Закону № 4579-IX ця система отримала більш виразну нормативну основу, оскільки політика національної пам'яті була безпосередньо інституціоналізована як окремий напрям державної політики.

Отже, правовий захист національного історичного наративу доцільно розглядати як самостійний складник сучасної правової політики України, що формується на перетині політики національної пам'яті, інформаційної безпеки та захисту конституційної ідентичності держави. Його особливе значення в умовах російсько-української війни зумовлене використанням державою-агресором історичних міфів як засобу заперечення української державності та легітимації агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Belavusau U., Gliszczyńska-Grabias A. The Remarkable Rise of 'Law and Historical Memory' in Europe: Theorizing Trends and Prospects in the Recent Literature. *Journal of Law and Society*. 2020. Vol. 47, Issue 2. P. 325–338. DOI: 10.1111/jols.12228.

2. Cherviatsova A. On the Frontline of European Memory Wars: Memory Laws and Policy in Ukraine. *European Papers*. 2020. Vol. 5, No. 1. P. 119–136. DOI: 10.15166/2499-8249/387.

3. Іванова А. «Memory Law» in Ukraine as a Modern Phenomenon: General Approaches, Prerequisites of Origin. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 41–53. DOI: 10.33663/1563-3349-2022-33-41-53.

4. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу : Закон України від 21.08.2025 № 4579-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2025, № 50, ст.219. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20?utm_source=chatgpt.com#Text

5. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, ст.219. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/317-19?utm_source=chatgpt.com#Text/

Луцький Р.П.
доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»

СУВЕРЕНІТЕТ ТА КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ І ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Суверенітет України є фундаментальною ознакою її державності та невід'ємною передумовою існування незалежної держави. Він закріплений у Конституції України (ст. 1, 2), яка визначає Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу. Поняття суверенітету включає верховенство державної влади на всій території країни, її повноту, неподільність та незалежність у міжнародних відносинах [3].

Суверенність означає, що жодна інша влада, як внутрішня, так і зовнішня, не має права втручатися у внутрішні справи держави. Це також передбачає виключне право держави встановлювати правові норми, формувати систему органів влади та забезпечувати їх функціонування. Як зазначає Гусарєв С.Д., суверенність є визначальною характеристикою держави, яка відображає її політико-правову природу та самостійність у здійсненні державної влади [1].

У науковій доктрині підкреслюється, що суверенітет є не лише юридичною категорією, але й політичною реальністю, яка визначає місце держави у світовому співтоваристві. Він проявляється через здатність держави ефективно реалізовувати свої функції, забезпечувати внутрішню стабільність і захищати національні інтереси.

Суверенітет поділяється на внутрішній та зовнішній. Внутрішній суверенітет означає верховенство державної влади всередині країни, тобто її здатність забезпечувати правопорядок, приймати обов'язкові для виконання рішення та здійснювати управління суспільством. Зовнішній суверенітет полягає у незалежності держави на міжнародній арені, можливості самостійно визначати свою зовнішню політику, вступати у міжнародні відносини, укладати договори та брати участь у діяльності міжнародних організацій.

Важливою складовою суверенності є територіальна цілісність держави. Конституція України закріплює принцип неподільності та недоторканності її території [3]. Це означає, що будь-які спроби зміни кордонів без волі народу є незаконними. У «Коментарі до Конституції України» підкреслюється, що територіальна цілісність є однією з ключових гарантій державного суверенітету та має забезпечуватися всіма органами державної влади [6].

Суверенітет також передбачає наявність ефективного державного апарату, здатного реалізовувати функції держави. У цьому контексті Закон України «Про державну службу» [2] визначає основні принципи функціонування державного апарату, зокрема професіоналізм, політичну нейтральність та служіння народу.

Крім того, суверенітет нерозривно пов'язаний із народним суверенітетом, тобто визнанням народу єдиним джерелом влади. Це положення закріплене в Конституції України і означає, що саме народ здійснює владу безпосередньо або через органи державної влади та місцевого самоврядування [3]. У науковій літературі зазначається, що народний суверенітет є основою демократичного устрою держави та визначає легітимність усіх органів влади [5].

Україна визначається як демократична держава, що означає участь громадян у здійсненні державної влади. Демократія передбачає наявність вільних виборів, політичного плюралізму, багатопартійності та гарантій прав і свобод людини. Як зазначає Кравченко В.В., демократичний характер держави проявляється у забезпеченні реальної участі громадян у політичному житті та можливості впливати на діяльність органів влади [5].

Важливим елементом демократії є також принцип гласності та відкритості діяльності органів державної влади. Це означає, що громадяни мають право отримувати інформацію про діяльність державних органів і брати участь у контролі за їх роботою.

Формами здійснення народовладдя є вибори та референдуми, які дозволяють громадянам безпосередньо брати участь у прийнятті важливих державних рішень. Представницька демократія реалізується через діяльність парламенту та інших виборних органів. Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади, який представляє інтереси народу та здійснює законотворчу діяльність.

Соціальний характер держави означає її спрямованість на забезпечення гідних умов життя для кожної людини. Конституція України гарантує право на соціальний захист, освіту, медичну допомогу, працю та інші соціальні права [3]. Держава зобов'язана створювати умови для реалізації цих прав, підтримувати соціально незахищені верстви населення та забезпечувати соціальну справедливість.

Соціальна держава також передбачає активну роль у регулюванні економіки та забезпеченні рівного доступу до ресурсів. Як зазначається у навчальній літературі, вона спрямована на зменшення соціальної нерівності та підтримку стабільності суспільства [4].

Правова держава є однією з найважливіших характеристик сучасної демократичної держави. Вона ґрунтується на принципі верховенства права, який передбачає пріоритет прав і свобод людини, рівність усіх перед законом та обмеження державної влади правовими нормами. Як підкреслює Фрицький О.Ф., верховенство права є основою функціонування правової держави та гарантією захисту прав громадян [8].

У «Коментарі до Конституції України» зазначається, що принцип верховенства права означає панування права у всіх сферах суспільного життя та обов'язковість Конституції для всіх суб'єктів права [6].

Однією з ключових ознак правової держави є поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову. Цей принцип закріплений у ст. 6 Конституції України [3] і спрямований на запобігання узурпації влади та забезпечення її ефективного функціонування. Як підкреслюється у наукових джерелах, поділ влади передбачає не лише розмежування функцій, а й взаємний контроль між гілками влади [6].

Законодавча влада в Україні належить Верховній Раді України, яка приймає закони, затверджує державний бюджет, визначає основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики. Вона також здійснює контроль за діяльністю виконавчої влади, що є важливим елементом демократичного устрою.

Виконавча влада представлена Кабінетом Міністрів України, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади. Вона забезпечує реалізацію законів, управління економікою, соціальною сферою та іншими галузями суспільного життя.

Судова влада здійснюється судами, які забезпечують правосуддя, захист прав і свобод людини та контроль за законністю діяльності органів влади. Особливе місце займає Конституційний Суд України, який здійснює контроль за відповідністю законів Конституції.

У науковій літературі підкреслюється, що судова влада є ключовим елементом забезпечення верховенства права [8].

Президент України є главою держави та гарантом Конституції, прав і свобод громадян. Він представляє державу у міжнародних відносинах, забезпечує державну незалежність та національну безпеку, а також координує діяльність органів державної влади. У «Коментарі до Конституції України» зазначається, що Президент виступає важливим елементом системи стримувань і противаг [6].

Важливу роль у функціонуванні державної влади відіграє конституційно-правова відповідальність. Вона забезпечує дотримання законності у діяльності органів влади та їх посадових осіб. Як зазначає Наливайко Л.Р., цей вид відповідальності є механізмом забезпечення балансу між гілками влади та гарантією захисту прав громадян [7].

Порівняльний аналіз систем державної влади інших країн свідчить, що українська модель відповідає основним європейським стандартам. Зокрема, вона базується на принципах демократії, верховенства права та поділу влади, що є характерними для сучасних правових держав [9].

Таким чином, суверенітет України, її демократичний, соціальний і правовий характер становлять основу державного ладу. Конституційна система органів державної влади забезпечує реалізацію цих принципів на практиці, сприяючи стабільному розвитку держави та захисту прав її громадян. Україна як сучасна європейська держава продовжує вдосконалювати свою правову систему, зміцнювати демократичні інститути та забезпечувати ефективне функціонування державної влади.

Отже, суверенітет України є ключовою ознакою її державності, що визначає незалежність, самостійність і верховенство державної влади як у внутрішніх, так і у зовнішніх відносинах. Він виступає не лише юридично закріпленим принципом, а й реальною політико-правовою категорією, яка забезпечує здатність держави ефективно функціонувати, захищати національні інтереси та гарантувати права своїх громадян.

Конституційне закріплення суверенітету створює основу для формування всіх інших характеристик держави, зокрема її демократичного, соціального та правового характеру. Демократичність України проявляється у визнанні народу єдиним джерелом влади, забезпеченні участі громадян у державному управлінні та функціонуванні інститутів представницької демократії.

Соціальна спрямованість держави виражається у забезпеченні гідного рівня життя населення, підтримці соціально вразливих груп та створенні умов для реалізації основних соціально-економічних прав людини. Водночас правовий характер держави передбачає панування права, пріоритет прав і свобод людини, а також обмеження державної влади відповідно до Конституції та законів.

Особливе значення має принцип поділу влади, який забезпечує ефективне функціонування державного механізму через розмежування повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади. Система стримувань і противаг гарантує недопущення узурпації влади та сприяє дотриманню законності у діяльності державних органів.

Важливу роль у забезпеченні стабільності державного ладу відіграє конституційно-правова відповідальність, яка виступає механізмом контролю за діяльністю органів влади та їх посадових осіб. Вона сприяє підвищенню ефективності державного управління та зміцненню довіри громадян до держави.

Таким чином, суверенітет, демократичність, соціальність і правовість України є взаємопов’язаними елементами, що формують сучасну модель держави. Їх практична реалізація забезпечується через діяльність системи органів державної влади, побудованої на конституційних принципах. Подальший розвиток України як європейської держави безпосередньо залежить від зміцнення цих засад, удосконалення правової системи та забезпечення реального дотримання прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гусарєв С.Д., Олійник А.Ю., Слісаренко О.Л. Загальна теорія держави і права. Київ: НАВСУ, 2000 346 с.
2. Закон України «Про державну службу» // ВВР. – 1993 – № 52, Ст. 490. URL: https://faolex.fao.org/docs/pdf/ukr203081.pdf
3. Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (Редакція станом на 01.01.2021). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/commemorative_constitution_2021.pdf
4. Кравченко В.В., Савчук О.П. Правознавство. Київ: Атака, 2005. С. 54–56
5. Кравченко В.В. Конституційне право України. Київ: Атака, 2007 592 с.
6. Коментар до Конституції України. Київ: Інститут законодавства ВРУ, 1996. 292 с.
7. Наливайко Л.Р. Конституційно-правова відповідальність. Київ, 2000, 248 с.
8. Фрицький О.Ф. Конституційне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 321 с.
9. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн. Київ: АртЕк, 1997. 298 с.

Мовчан Р. О.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

ПРО ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ЗВОРОТУ «АКТИВНА УЧАСТЬ У ЗАХОДАХ ПОЛІТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ» (Ч. 6 СТ. 111-1 КК)[1]

З березня 2022 р. парламентом було ухвалено Закон України № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», згідно з яким Кримінальний кодекс України (далі – КК) був доповнений новою ст. 111-1 «Колабораційна діяльність». Поява цієї новели призвела до виникнення низки складних кваліфікаційних питань, переконливі відповіді на які, попри зусилля правничої спільноти, не отримані і нині, хоч із часу появи аналізованої норми минуло вже чотири з половиною роки. Зокрема, у списку таких злободенних питань чільне місце посідають проблеми, пов'язані з кримінальною відповідальністю за так званий «політичний» колабораціонізм (ч. 5 та ч. 6 ст. 111-1 КК), серед яких чи не найбільш гострим є питання, що стосується тлумачення вживаного у ч. 6 ст. 111-1 КК звороту «активна участь у заходах політичного характеру».

Доволі розлоге визначення відповідної «активної участі» було запропоноване представниками Інституту СБУ, котрі під нею розуміють вид діяльності, який свідчить про залученість суб'єкта до процесів, що відбуваються під час організації та проведення заходів політичного характеру, його взаємодію з учасниками процесу, та може виражатись у діях, спрямованих на відкриту та активну підтримку порядку денного чи реалізацію прийнятих рішень, резолюцій, висновків тощо, зайнятті відповідних посад, виконанні поставлених завдань та іншому сприянні, а також у виконанні завдань, поставлених організатором, агітації, забезпеченні певного етапу такого заходу, наданні приміщень, спікерів, аудиторії для його проведення, підтримці головуючого, участі в дебатах, висуненні ініціатив, формуванні пропозицій, резолюцій тощо [1, с. 139–140]. Хоч і дещо вужче, та водночас не менш змістовне трактування аналізованого звороту наводиться і Є. Письменським. «Активну участь» вчений

[1] Ці тези підготовлено за підтримки Національного фонду досліджень України в межах реалізації проєкту з виконання наукових досліджень і розробок «Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: правотворчі та правозастосовні проблеми» (реєстраційний номер 2025.02/0038).

визначає як точне та повне виконання вказівок організаторів відповідних заходів, виступи та заклики до учасників заходів підтримувати державу-агресора, її окупаційні адміністрації чи збройні формування, участь в обговоренні політичних питань, роботі лічильної комісії тощо [2, с. 175]. Окремі приклади активної участі подаються і іншими дослідниками відповідної проблематики, які відносять до них, наприклад, виступи, вигуки у гучномовці, вплив на інших учасників політичного заходу тощо [3, с. 201].

Загалом погоджуючись із викладеними думками, водночас уважаю за доцільне зробити одне принципове уточнення з приводу досліджуваного питання. Йдеться про авторське переконання в тому, що, крім зазначених вище факторів, при оцінці наявності у діях особи ознак «активної участі» також обов'язково необхідно враховувати: а) по-перше, як зміст, організаторів та навіть місце проведення конкретного політичного заходу; б) по-друге, так і «статус» суб'єкта, який приймає участь у ньому. Такий посил можна наочно продемонструвати на прикладі описаної в наступному судовому рішенні поведінки, яка, щоправда, отримала кримінально-правову оцінку з покликанням не на ч. 6 ст. 111-1, а на ст. 111-2 КК «Пособництво державі-агресору».

30 вересня 2022 р. у м. Москва рф було призначено «урочисте засідання», під час якого мало відбутися підписання угод про приєднання Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей України до рф. У проміжок часу між 29 та 30 вересня 2022 р. організаторами вказаного засідання, серед інших, було запрошено взяти участь у цьому заході і керівника Луганської єпархії Української православної церкви у титулі митрополита Луганського і Алчевського Луганської єпархії УПЦ Пантелеймона, на що останній дав свою добровільну згоду. Достовірно усвідомлюючи вказані обставини, обвинувачений відвідав у якості запрошеного гостя відповідне «урочисте засідання», під час якого і відбулося підписання згаданих «угод» [4].

Аналізуючи відповідний кейс, передусім необхідно зважати на те, що описане «урочисте засідання» відповідає абсолютно всім розробленим у кримінально-правовій науці ознакам заходу політичного характеру, адже воно: 1) носило політичний характер; 2) організовувалось і проводилось у співпраці з державою-агресором та/або її окупаційною адміністрацією; 3) порядок денний такого заходу передбачав загальні чи спеціальні питання підтримки держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України [1, с. 138–139]. Зважаючи на це, стає очевидним, що, кваліфікуючи поведінку відповідного суб'єкта (умовно Особи-1), правозастосовні органи обов'язково і передусім мали б вирішити питання про наявність у ній ознак передбаченої ч. 6 ст. 111-1 КК «активної участі у таких заходах», яка, нагадаю, є відмінною від «організації та проведення» останніх окремою формою об'єктивної сторони відповідного злочину.

З одного боку, варто пам'ятати про те, що ледь не всі дослідники відповідної проблематики одностайні в тому, що сама лише присутність на заході політичного характеру (наприклад, на мітингу з плакатом) не може вважатись активною участю в ньому [1, с. 140; 5, с. 351; 2, с. 201; 3, с. 147; 2, с. 175]. Наприклад, якщо це «звичайний» мітинг, до якого залучається проживаючий поруч «звичайний» мешканець відповідного міста з плакатом, то його участь у такому заході справді немає підстав визнавати «активною». Зважаючи на це, первинно може скластися враження стосовно відсутності підстав для кваліфікації згаданих вище дій Особи-1 за ч. 6 ст. 111-1 КК.

Водночас, продовжуючи розглядати наведений приклад із судової практики, хотілося б знову процитувати тих українських криміналістів, які зазначають, що «активна участь» у відповідних заходах здатна виявлятись, зокрема, у: а) »точному та повному ***виконанні вказівок організаторів*** (тут і далі виділено мною – *Р. М.)* таких заходів» (Є. Письменський); б) діях, що «свідчать про залученість суб'єкта до процесів, які відбуваються під час організації та проведення заходів політичного характеру, його взаємодію з учасниками процесу та може виражатись у діях, ***спрямованих на відкриту та активну підтримку порядку денного*** чи реалізацію прийнятих

рішень» (автори практичного порадника за ред. В. Малюка). На мою думку, очевидно, що Особа-1 якраз таки точно і повно виконував усі вказівки організаторів відповідного заходу, а його дії не могли сприйматись інакше, як відкрита та активна підтримка порядку денного.

Разом з тим, повертаючись до висловлених вище авторських рекомендацій щодо тлумачення поняття «активна участь у заходах політичного характеру», хотілося б звернути увагу на необхідність врахування в описаній ситуації також і наступних важливих факторів:

1) місця проведення відповідного заходу – це не згадана раніше гіпотетична «звичайна» вулиця у «звичайному» місті, а *кремлівський зал у м. Москва рф;*

2) його організаторів – вочевидь це *найвище керівництво російської злочинної влади;*

3) рівень заходу, його значущість, питання, які на ньому вирішувались – це знову-таки не «простий» мітинг, а політичний захід, *спрямований на фактичну анексію значної частини території України;*

4) ті *суспільно-політичні наслідки,* які він міг і зрештою потягнув;

5) *трансляцію його на надзвичайно широку аудиторію*.

У сукупності вже самі по собі всі ці фактори змушують по-іншому поглянути на те, чи може присутність на згаданому заході вважатись активною участю в ньому, та, відповідно, чи наявні у діях Особи-1 ознаки складу злочину, передбаченого ч. 6 ст. 111-1 КК. Але остаточно всі сумніви щодо визнання досліджуваної поведінки саме ***активною*** участю у відповідному політичному заході розвіюються якщо взяти до уваги те, що Особа-1 був не все тим же «простим», «звичайним» громадянином, який на заходах такого рівня не може бути присутнім *a priori,* а натомість являється *керівником Луганської єпархії УПЦ (московського патріархату), яка налічує близько 60 тис. прихожан.* Враховуючи цей факт, повністю розділяю викладений у вироці висновок правозастосовних органів (але аж ніяк не здійснену ними кваліфікацію аналізованої поведінки за ст. 111-2 КК!) про те, що, зважаючи на продемонстрований статус Особи-1, сама його присутність на вказаному заході у відповідному церковному одязі фактично вже є свідченням його невербальної підтримки незаконного приєднання окупованих областей до рф, спонуканням своїм прикладом вірян відповідної єпархії в цілому також надати підтримку вказаним незаконним діям та рішенням рф.

Отже, синтезуючи всі наведені положення, є підстави констатувати, що дії Особи-1 є нічим іншим, як «активною участю» у згаданому політичному заході, та мали б бути кваліфіковані не за ст. 111-2 КК, а саме за ч. 6 ст. 111-1 КК[2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії : практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В. В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.

2. Письменський Є. О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності : монографія. Київ : Алерта, 2024. 438 с.

3. Кравчук О. О., Бондаренко М. С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 3. С. 198–204. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/45.

4. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 18 червня 2025 р. у справі № 750/2960/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128228654 (дата звернення: 11.10.2026).

[2] До речі, необхідно враховувати, що у відповідному вироці також зазначається, що опитані свідки додатково вказали й на те, що обвинувачений як ієрарх УПЦ *неодноразово приймав участь* ***у конференціях та круглих столах*** *на підтримку президента рф та російсько-української війни* – тобто приймав активну участь саме в тих заходах політичного характеру, про які згадується у п. 3 примітки до ст. 111-1 КК. Зважаючи на це, можна резюмувати, що відразу декілька епізодів діяльності Особи-1 мали б отримувати кримінально-правову оцінку з покликанням на ч. 6 ст. 111-1 КК [6, с. 187–191].

5. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод та реінтеграції територій : монографія / М. А. Рубащенко, І. В. Яковюк, Н. В. Шульженко, О. В. Зайцев, С. О. Харитонов ; за наук. ред. М. А. Рубащенка ; Нац. фонд. дослідж. України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 576 с.

6. Мовчан Р. О., Задоя К. П. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: законодавство, наука, практика : монографія / за заг. ред. Р. О. Мовчана. Київ : Видавництво «Норма права», 2026. 880 с.

Наумчук К.М.,
PhD, доцент кафедри права,
публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська Політехніка»

АНТИКОРУПЦІЙНІ ІНСТИТУЦІЇ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Корупція є серйозним суспільним злом, що підриває державні інституції та суспільні відносини, шкодить політичній, економічній і управлінській системам. Попри проведення реформ після 2014 року, спричинених як внутрішніми трансформаціями, так і зовнішніми зобов'язаннями перед ЄС, рівень корупції в Україні залишається на високому рівні, що зумовлює актуальність подальшої боротьби з нею. Особливістю формування сучасної антикорупційної політики України є те, що це частина тривалого процесу становлення та розвитку національної правової політики. У перші роки після проголошення незалежності України наше нормативно-правове забезпечення було досить обмеженим, а його розбудова поступово формувалася в умовах трансформації державних інституцій та становлення національної системи законодавства. Важливим етапом стало прийняття спеціального антикорупційного законодавства та створення інституційних механізмів запобігання і протидії корупції. Значні зміни стали помітні після подій 2014 року, коли реформування антикорупційної сфери стало одним із пріоритетних напрямів державної політики та було пов'язане, зокрема, з європейською інтеграцією України.

Одним із ключових елементів сучасної правової політики України у сфері запобігання корупції є діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), відповідальним за формування та впровадження антикорупційної політики в Україні. Створення НАЗК відбулось після Революції Гідності задля для боротьби з корупцією, а також з врахуванням вимог ЄС. НАЗК підзвітне Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України. Основною задачею вищезазначеного органу є: аналіз рівня корупції в країні; розробка антикорупційної стратегії; підготовка звітів щодо реалізації стратегії; участь у розробці законів; моніторинг способу життя посадових осіб та залучення громадськості [2]. Таким чином, діяльність НАЗК зосереджена не лише на контрольні та превентивних механізмах, а й формуванні правових та інституційних засад сучасної антикорупційної політики держави.

Для ефективної антикорупційної політики в Україні НАЗК співпрацює з іншими держорганами, які згідно із законом розробляють та виконують відповідні програми. Це сприяє зміцненню довіри суспільства. В умовах війни НАЗК посилює антикорупційну співпрацю з ЄС. Заступник Голови НАЗК Андрій Вишневський на зустрічі з OLAF наголосив, що боротьба з корупцією та шахрайством є пріоритетом для досягнення стратегічних цілей України: перемоги, інтеграції в ЄС, ОЕСР та НАТО [6]. Отже, сучасна правова політика України у сфері протидії корупції формується не ізольовано, а з урахуванням міжнародних правових стандартів та євроінтеграційних зобов'язань держави.

Не варто залишати поза увагою, факт, що важливим напрямом реалізації сучасної правової політики у сфері протидії корупції є діяльність Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), основним завданням якого є виявлення та розслідування корупційних кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності. НАБУ було створено у 2014 році Законом «Про Національне антикорупційне бюро України», воно разом із Законом «Про запобігання корупції» заклало основу нової антикорупційної системи. НАБУ - це центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, що займається попередженням, виявленням, припиненням, розслідуванням та розкриттям корупційних злочинів, вчинених високопосадовцями, які можуть загрожувати національній безпеці. Його головна мета - ефективно протидіяти корупції на найвищому рівні [3]. Водночас ефективність антикорупційної правової політики залежить від узгодженої діяльності не окремого органу, а системи спеціалізованих інституцій, кожна з яких реалізує визначений законодавством напрям протидії корупції.

Наступною важливою ланкою цієї системи є Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), діяльність якої забезпечує процесуальне керівництво та підтримання публічного обвинувачення у відповідних кримінальних провадженнях. Очолює САП керівник, який є заступником Генпрокурора та обирається через відкритий конкурс. САП наглядає за розслідуваннями НАБУ, підтримує обвинувачення в суді, представляє інтереси держави у корупційних справах та співпрацює на міжнародному рівні [4].

Не варто залишати поза увагою те, що окремим напрямом реалізації антикорупційної політики є розшук, виявлення та управління активами, одержаними злочинним шляхом, що забезпечується діяльністю Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами (АРМА). Хоча АРМА не проводить розслідувань, воно відіграє важливу роль в антикорупційній боротьбі. Агентство шукає активи за запитами слідчих, співпрацює з міжнародними організаціями, може оскаржувати незаконні рішення в суді та представляти інтереси України за кордоном у питаннях повернення активів. Створена за європейським зразком, АРМА є унікальним державним органом в Україні [5].

Завершальним елементом інституційного механізму є притягнення до відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення яке покладається на спеціалізоване судочинство, що представлене Вищим антикорупційним судом. ВАКС здійснює правосуддя у справах про корупційні злочини, забезпечує дотримання прав у кримінальних провадженнях, контролює досудове розслідування, розглядає справи про необґрунтовані активи та санкції. Це постійно діючий вищий спеціалізований суд, що діє як перша та апеляційна інстанція у справах, розслідуваних НАБУ, аналізує судову практику та має юрисдикцію на всій території України. До суддів ВАКС висуваються суворі вимоги, що перевищують загальні вимоги до суддів [1].

Отже, формування та розвиток системи антикорупційних інституцій є важливою складовою сучасної правової політики України. Створення та функціонування НАЗК, НАБУ, САП, АРМА та ВАКС відображає поступовий перехід від переважно нормативного визначення антикорупційних заходів до формування цілісного інституційно-правового механізму їх реалізації. Їх діяльність не лише сприяє виявленню та притягненню до відповідальності корупціонерів, а й формує засади правової держави, відновлює довіру громадян до державних інституцій і є важливим чинником на шляху євроінтеграції України. В умовах збройної агресії та глобальних викликів антикорупційна система набуває особливого значення, оскільки гарантує цільове використання ресурсів, зміцнює національну безпеку та підтримує міжнародну довіру до України як партнера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. “Про Вищий антикорупційний суд” Закон України від 7 червня 2018 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text

2. “Про запобігання корупції”. Закон України від 14 жовтня 2014 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1700-18/ed20141014#Text

3. “Про Національне антикорупційне бюро України” Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text

4. “Про прокуратуру” Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1697-18#Text

5. Агентство з розшуку та менеджменту активів . Основні напрямки діяльності. URL: https://arma.gov.ua/ areas-of-activi

6. НАЗК посилює антикорупційний напрям співпраці України з Європейським Союзом – А. Вишневський провів низку робочих зустрічей у Брюсселі. 25 листопада 2022 року. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-posylyuye-antykoruptsijnyj-napryam-spivpratsi-ukrayiny-z-yevropejskymsoyuzom-a-vyshnevskyj-proviv-nyzku-robochyh-zustrichej-u-bryusseli/

Нікітенко В. М.,
к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет

СУДДЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБЄКТ ПІДРОБЛЕННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Утвердження принципів справедливості й верховенства права, спрямованих на забезпечення захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також створення ефективної системи національного правосуддя, орієнтованого на європейські стандарти є одним із основних завдань сучасного суспільства.

Низкою міжнародно-правових документів, які втілені в Конституцію України та вітчизняні нормативні акти, закріплено право кожної особи на справедливий розгляд її справи неупередженим судом гарантоване. Справедливе судове рішення має бути підтверджено та обґрунтовано достовірними доказами, які відтворюють усі фактичні обставини чи події кримінального правопорушення.

Підроблення доказів у кримінальному провадженні посягає не лише на інтереси правосуддя, а й призводить до порушення закріплених Конституцією України (Розділ ІІ) та охоронюваних КК України (ст. 1) прав та свобод людини і громадянина.

Правосуддя, на думку дослідників, може бути ефективним лише за умови додержання законів як службовими особами та громадянами, що залучаються з передбачених процесуальним законодавством підстав до діяльності судів щодо здійснення правосуддя, так і самими суддями. На жаль, трапляються випадки, коли судді зловживають своїми правами, порушують одну з основних засад належного відправлення правосуддя – його законність [1, с. 5].

Серед спеціальних суб’єктів вчинення протиправних дій із доказами у різних формах судочинства (слідчий, прокурор, працівник підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, свідок, потерпілий, експерт, оцінювач майна, перекладач) дискусійним видається питання щодо віднесення судді до кола таких суб’єктів. Так, М. І. Мельниченко вважає, що «суб’єктом підроблення доказів у кримінальному провадженні доцільно визнавати тих осіб, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, процесуальне керівництво ним, а також захисника, оскільки саме ці особи здатні спричинити істотну шкоду порядку одержання належних та допустимих доказів у кримінальному провадженні» [2, с. 66-67]. Ми не можемо цілком погодитися із позицією цього науковця, оскільки після передачі матеріалів кримінального провадження до суду наявні у цих матеріалах докази, зокрема речові докази, в опечатаному виді передаються судді згідно із ч. 5 ст. 100 КПК України.

На нашу думку, суддя має можливість внести як до журналу судових засідань, так і у судові рішення недостовірні відомості, що по суті становить інтелектуальне підроблення. Потенційно суддя має необмежений доступ до матеріалів провадження (справи) та доказів, а при його зацікавленості у кінцевому результаті розгляду кримінального провадження, на наш погляд, здатний вчинити дії, пов’язані із протиправними діями із доказами, що призводить до прийняття ним незаконного й необґрунтованого рішення.

З цього приводу О. О. Кваша наголошує, що при постановленні неправосудного вироку, яким засуджується завідомо невинна особа, значно підвищується ступінь суспільної небезпеки такого неправосудного рішення та посилається на постанову Пленуму Верховного Суду України «Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина». Зокрема, у п. 3 даної постанови зазначено: конституційне положення про те, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком (ч. 1 ст. 62 Конституції України) покладає на суди всю повноту відповідальності за правильне вирішення кожної справи (п. 3 постанови). У п. 7 цій же постанови вказано, що кримінальне покарання найбільш істотно обмежує конституційні права і свободи людини і громадянина, тому повинно призначатись у суворій відповідності до вимог норм КК з урахуванням обставин конкретної справи і даних щодо особи підсудного. З урахуванням викладеного, цей науковець пропонує передбачити кримінальну відповідальність судді за засудження завідомо невинуватої особи [3, с. 21-22]. Ми цілком підтримуємо цього науковця, оскільки беззаперечно, підроблення доказів спрямована на винесення суддею саме неправосудного судового рішення.

Як зазначає С. Є Дідик, «неправосудність судових рішень може полягати в такому: по кримінальних справах (кримінальному провадженні) – у засудженні невинного, виправданні винного, невідповідності вироку наявним доказам; неправильному призначенні основного чи додаткового покарання, виправної установи, зарахуванні часу попереднього ув'язнення; виправданні підсудного, якщо його вина доведена; призначенні несправедливо м'якого чи, навпаки, занадто суворого покарання; незаконному затриманні тощо; по цивільних, господарських справах – у неправильній відмові чи, навпаки, задоволенні позовної вимоги; неправильному визначенні суми, що підлягає стягненню тощо; по справах про адміністративні правопорушення – необґрунтоване накладення адміністративного стягнення чи неправомірне звільнення від нього, викривлення (перекручення) фактичних обставин адміністративного правопорушення тощо Неправосудними можуть також бути: постанови, винесені судом на стадії попереднього слухання справи (наприклад, про закриття справи); ухвала суду апеляційної інстанції (про зміну вироку, залишення його в силі чи скасування) тощо» [4, с. 141-142].

Ураховуючи викладене, вважаємо, що суддя, безумовно, відноситься до суб'єктів фальсифікації доказів, але його не можна розглядати нарівні з іншими такими суб'єктами з огляду на правовий та процесуальний статус, а також ступінь настання наслідків від таких діянь. Вчинення цим спеціальним суб'єктом протиправних дій із доказами спрямоване на створення видимості прийняття законного й обґрунтованого судового акту, що за ознакою суспільної небезпеки може дорівнювати спричиненню тяжких наслідків.

У контексті викладеного, вказуючи на діяння, які вчиняються у сфері протиправних дій із доказами, ми маємо на увазі фактичні дані в розумінні ст. 84 КПК України, що містяться у матеріалах кримінального провадження.

С. Є. Дідик вказує, що тяжкими наслідками неправосудного судового рішення можуть бути такі: засудження невинного за тяжкі чи особливо тяжі злочини або до довічного позбавлення волі; самогубство чи замах на самогубство засудженого, відповідача, позивача; психічне захворювання; істотна майнова шкода; банкрутство підприємства; виправдання винного в скоєнні тяжкого чи особливо тяжкого злочину; відбуття невинуватим значного строку позбавлення волі або тривалий арешт тощо [4, с. 146].

Законодавцем запропоновано вирішити проблему кримінально-правової охорони доказів від різноманітних форм протиправних маніпуляцій з ними шляхом внесених змін до диспозиції ч. 1 ст. 384 КК України, які набули чинності 15.12.2017. Зокрема, її назва викладена так – «Стаття 384. Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу», а диспозиція ч. 1 доповнена такими діяннями, як подання завідомо недостовірних або підроблених доказів органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України. Проте серед спеціальних суб'єктів вчинення наведених дій суддя відсутній.

Отже, вказуючи на протиправні дії із доказами, ми маємо на увазі фактичні дані в розумінні ст. 84 КПК України, що містяться у матеріалах кримінального провадження.

З огляду на те, що діяння, пов'язані із підробленням доказів, посягають на родовий об'єкт злочину – сферу правосуддя, встановлення кримінальної відповідальності за такі дії має відбуватися у межах Розділу XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя». Актуальності зазначене питання набуває у зв'язку із виключенням із КК України ст. 375 та притягнення судді до кримінальної відповідальності здійснюється на статтями, розташованими в інших розділах цього Кодексу, що суперечить його побудові за ознакою родового об'єкта кримінального правопорушення.

Отже, вирішуючи питання щодо вдосконалення кримінального судочинства у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина, на наш погляд, доцільним є удосконалення ст. 384 КК України, зокрема змінити назву на «Підроблення доказів», а також доповнити цю статтю ч. 3, якою встановити відповідальність судді за підроблення або інші протиправні маніпуляції із доказами (матеріалами кримінального провадження) та передбачити щодо цього спеціального суб'єкта з огляду на його правовий і процесуальний статус більш суворе покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Злочини проти правосуддя: навч. посібник / за заг. ред. В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків: Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. 160 с.

2. Мельніченко М. І. Кримінально-правова охорона порядку одержання доказів у кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2016. 258 с.

3. Судовий захист прав людини в Україні і проблеми кримінальної юстиції / О. М. Костенко, В. П. Нагребельний, О. О. Кваша та ін. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. 48 с.

4. Дідик С. Є. Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2009. 227 с.

Нікітін В. В.
доктор юридичних наук,
завідувач кафедри права та публічного управління
Київський національний університет будівництва і архітектури

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ: БАЛАНС ЦИФРОВІЗАЦІЇ, ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ЗАХИСТУ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Конституційна гарантія непорушності права власності зобов'язує державу не лише утримуватися від свавільного втручання, а й забезпечити систему, у межах якої належність речового права встановлюється передбачувано та з достатнім ступенем публічної довіри. В умовах війни це завдання ускладнюється: електронні реєстри мають залишатися придатними для цивільного обороту, але водночас бути стійкими до кібератак, неправомірного доступу, рейдерських дій і використання реєстраційних процедур для обходу публічно-правових обмежень. Відповідно до статей 19 і 41 Конституції України технологічна доцільність не замінює законну підставу владної дії, а втручання у майнову сферу потребує нормативної визначеності та пропорційності [1, ст. 19, 41].

Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» визначає реєстрацію як офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав, застерігаючи, що вона не є самостійною підставою набуття права [2, ст. 2]. У цій конструкції виявляється подвійна природа інституту. Публічно-правовою є процедура перевірки документів, прийняття адміністративного акта,

внесення даних і контролю за реєстратором. Приватноправовим є результат, оскільки реєстровий запис впливає на можливість розпорядження майном, добросовісність набувача, кредитування та інвестиційний обіг. Тому формально коректна цифрова дія не повинна легітимувати матеріально дефектний титул, а адміністративний контроль – руйнувати стабільне право без достатніх гарантій.

Сучасна реєстраційна політика часто оцінює успішність кількістю електронних сервісів і швидкістю обробки заяв. Така методологія є неповною. Закон України «Про публічні електронні реєстри» орієнтує реєстрову систему на достовірність, актуальність, повноту, захищеність та сумісність даних [3, ст. 4, 9]. Проте технічна інтероперабельність не гарантує юридичної узгодженості: автоматично отримана інформація може бути застарілою, стосуватися іншого об’єкта або відтворювати первинну помилку. Цифровізація має розглядатися як засіб реалізації верховенства права, а її результативність доцільно вимірювати часткою рішень, які витримали адміністративний і судовий контроль без необхідності відновлення попереднього реєстрового стану.

Спеціальне реєстраційне законодавство необхідно застосовувати у взаємозв’язку із Законом України «Про адміністративну процедуру». Принципи участі особи, доступу до матеріалів, офіційності, обґрунтованості, пропорційності та своєчасності мають заповнювати прогалини спеціального регулювання [4, ст. 4-18]. Поширене сприйняття реєстраційної дії як технічної операції з файлами звужує зміст належної процедури. Реєстратор перевіряє юридичний склад виникнення або переходу права, співвідносить заявлену вимогу з уже зареєстрованими правами, обтяженнями і судовими рішеннями. При цьому суперечності найчастіше виникають на стику Державного реєстру прав, Державного земельного кадастру, Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва та архівних реєстрів. Відсутність нормативної матриці їх подолання розширює приховану дискрецію реєстратора.

Воєнні обмеження доступу до реєстрів переслідують легітимну безпекову мету. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 209 установила спеціальні умови функціонування реєстрів і вчинення реєстраційних дій [5]. Однак тимчасовий режим не повинен перетворюватися на постійне послаблення процедурних гарантій. Закритість критеріїв ризику, невизначеність підстав припинення доступу та неоднакова доступність послуг у громадах можуть створювати непряме втручання у власність. Оперативні обмеження мають бути строковими, регулярно переглядатися й супроводжуватися мотивованим рішенням та ефективним оскарженням. Правила, що змінюють сам зміст майнового статусу особи, повинні встановлюватися законом, а не технічним режимом інформаційної системи.

Адміністративно-правовий статус державного реєстратора характеризується тим, що він є носієм публічних повноважень, хоча організаційно може діяти у різних формах, а його рішення має безпосередній зовнішній юридичний ефект [6, с. 101-107]. Загальні засади державної реєстрації повинні поєднувати законність адміністративної діяльності зі стабільністю речового права [7, с. 114-119]. Отже, модель контролю, зведена до блокування доступу чи дисциплінарної відповідальності реєстратора, є недостатньою: вона не відновлює титул потерпілої особи, не усуває суперечність у даних і не компенсує шкоду, спричинену помилкою державної системи.

Конституційний Суд України у Рішенні від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022 визнав правомірною мету усунення наслідків помилкових або протиправних реєстраційних рішень, але акцентував на непропорційності перекладення наслідків державної помилки на добросовісного набувача без належного відшкодування [8]. Звідси випливає стандарт відновлювальної реєстраційної політики. Виправлення публічної помилки має включати повідомлення заінтересованих осіб, оцінку їх добросовісності, прогноз впливу рішення на похідні права та доступний механізм компенсації. Механічне скасування запису без визначення наступного юридичного стану створює нову невизначеність замість відновлення законності.

Судова практика підтверджує міжгалузеву природу реєстраційних спорів. Новітній функціональний підхід Верховного Суду вимагає з'ясовувати, чи оскаржується владна процедура, чи спір стосується приватного права, на яке реєстраційний акт лише вплинув [9, п. 89-102]. Така диференціація є обґрунтованою, однак особа не повинна втрачати доступ до захисту через складність юрисдикційної кваліфікації гібридних правовідносин. Доцільно передбачити передачу реєстраційної справи компетентному суду без повторного подання позову та втрати забезпечувальних заходів. Резолютивна частина рішення має визначати виконуваний реєстраційний алгоритм: об'єкт, право, запис, належну дію та стан, який повинен існувати після виконання.

Науковий внесок запропонованого підходу полягає у трикомпонентній моделі оцінювання державної реєстраційної політики. Якість даних охоплює походження, актуальність, несуперечливість і простежуваність відомостей. Процедурна легітимність включає компетенцію, участь заінтересованих осіб, мотивування, пропорційність і можливість перегляду. Відновлювальна спроможність визначає, чи здатна система після помилки відтворити законний реєстровий стан, захистити добросовісного учасника та забезпечити компенсацію. Ця модель поєднує технічну надійність, адміністративну процедуру і приватноправовий результат, відмовляючись від одновимірної оцінки цифровізації за швидкістю послуги.

Окремого нормативного врегулювання потребує використання автоматизованих контрольних правил. Автоматизація усуває частину ручних маніпуляцій, але здатна масштабувати помилку, закладену у програмний модуль. Якщо алгоритм не розрізняє технічну і матеріальну суперечність, він масово блокує законні заяви або пропускає дефектні. Тому рішення, яке впливає на державну реєстрацію права, повинно мати нормативно визначену мету, відомий перелік використаних даних, журнал спрацювання контрольних правил і можливість змістовного перегляду реєстратором.

Практична реалізація моделі потребує повного аудиторського сліду щодо джерел даних, автоматичних перевірок, виявлених суперечностей і підстав ручного втручання. Для високоризикових операцій доцільне адресне посилення перевірки за об'єктивними індикаторами, а не загальне ускладнення всіх процедур. Гарантія компенсації повинна бути складовою реєстраційної системи: держава, яка вимагає довіряти офіційному реєстру, має прийняти ризик доведеної помилки з можливістю регресу до винної особи. Отже, правова політика повинна перейти від кількісної цифровізації до керованої довіри, де законність процедури оцінюється разом із матеріальним наслідком для права власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text.

3. Про публічні електронні реєстри : Закон України від 18.11.2021 № 1907-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text.

4. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text.

5. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/

6. Нікітін В. В. Адміністративно-правові засади діяльності державних реєстраторів у сфері державної реєстрації прав. Юридичний вісник. 2023. № 2 (67). С. 101–107. DOI: https://doi.org/10.18372/2307-9061.67.17849.

7. Нікітін В. В. Загальні засади державної реєстрації прав та їх адміністративно-правові аспекти. Юридичний вісник. 2023. № 3 (68). С. 114–119. DOI: https://doi.org/10.18372/2307

8. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 16.11.2022 № 9-р(II)/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-22#Text.

9. Постанова Верховного Суду від 09.02.2026 у справі № 910/10897/24. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat_kgs_vs

Олійник М.І.,
аспірант кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю
та кримінального права навчально-наукового Юридичного інституту
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

ДИРЕКТИВА (ЄС) 2024/1203: ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Прийняття Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2024/1203 від 11.04.2024 р. про захист довкілля за допомогою кримінального права (надалі по тексту – Директива) було обумовлено зростанням кількості кримінальних правопорушень проти довкілля та їхнього впливу, транскордонним рівнем прояву наслідків, а також існуючими загрозами для довкілля, що потребувало, відповідно, належного й ефективного реагування, у тому числі – і у рамках міжнародної співпраці. Загальними передумовами криміналізації та орієнтирами сучасної кримінально-правової політики охорони довкілля Директива визначає:

– наявний кількісний або якісний пороговий показник, за досягненням якого таке діяння вважатимуть кримінальним правопорушенням. Якісними ознаками слід вважати спричинення смерті чи серйозної шкоди для здоров'я людини (фізичної, а не психічному здоров'ю. – *М. О.*) або істотної шкоди складовим довкілля (якості повітря, води чи ґрунту або екосистемі, тваринам чи рослинам). Причому згаданий якісний пороговий показник, для максимально можливої охорони довкілля, пропонується розуміти у широкому сенсі, зокрема, як істотну шкоду фауні й флорі, послугам, що надають з використанням природних ресурсів та екосистем, а також екосистемним функціям. У окремих випадках наявність кримінального правопорушення Директива пропонує пов'язувати не з фактично насталими наслідками (реальною шкодою), але і ситуаціями створення небезпеки завдання значної шкоди довкіллю;

– протиправність кримінального правопорушення проти довкілля не «спростовується» наявністю дозволу компетентного органу держави-учасниці, за умови одержання останнього шляхом протиправної поведінки суб'єкта (шахрайства, корупції, вимагання чи примусу). Законність отримання дозволу не виключає кримінальних проваджень стосовно його володільця у випадку невиконання ним визначених дозволом зобов'язань. Як зауважують з цього приводу О. О. Дудоров та Д. В. Каменський, європейські парламентарії вирішили, що важливо мати механізм притягнення до кримінальної відповідальності за виняткових обставин, навіть якщо суб'єкт господарювання *de jure* дотримується умов адміністративного дозволу. Створюються підстави для запровадження автономного складу екологічного злочину, за яким кримінальна відповідальність більше не залежатиме від порушення адміністративних положень, регулятивних приписів і вимог дозволів, ліцензій і квот. Наприклад, формальне дотримання адміністративних положень (умов дозволу на викиди тощо) не виключатиме кримінальної відповідальності [1, с.317];

– вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля у інтересах юридичних осіб, а, відтак, і можливість застосування до них заходів кримінально-правового характеру прийнятні лише у відношенні до юридичних осіб приватного права, не торкаючись держави, органів публічної влади під час здійснення ними владних повноважень, а також міжнародних міжурядових організацій;

– за загальним правилом, криміналізації підлягатимуть лише умисні форми поведінки, і, у окремих винятках, – діяння, вчинені з грубої необережності. У останньому випадку мова йде, зокрема, про діяння, що спричинило смерть людей або завдало серйозної шкоди їхньому здоров'ю; завдає чи створює високий ризик завдання значної шкоди довкіллю або яке з інших причин обґрунтовано буде вважати особливо шкідливим для довкілля. Причому тлумачення вказаних понять, як умислу, так і грубої необережності, Директива залишає у компетенційних можливостях національного права, з урахуванням відповідної практики Суду ЄС;

– кримінальні провадження щодо правопорушень проти довкілля не повинні розглядатися одноосібно та відірвано від існуючих криміногенних практик організованого злочинного промислу, корупції, відмивання коштів, кіберзлочинів та махінацій з документами, випадків активної підтримки з боку компетентних адміністрацій або посадових осіб [2].

Директива (ст.3) орієнтує держав-учасниць на закріплення таких видів кримінальних правопорушень, які пропонуються нами до аналізу в згрупованому вигляді та з використанням уже відомих національному кримінальному закону лексичних категорій:

- *забруднення, псування або зміна природних властивостей визначених елементів довкілля*: «(a) вивільнення, викид чи внесення значної кількості матеріалів чи речовин, енергії чи іонізувального випромінювання в повітря, ґрунт чи воду, що спричиняє або може спричинити смерть чи серйозну шкоду здоров'ю людини, або істотну шкоду для якості повітря, ґрунту чи води, або істотну шкоду для екосистеми, тварин чи рослин; (b) введення у обіг, із порушенням заборони чи іншої вимоги, спрямованої на охорону довкілля, продукту, використання якого в більших масштабах, а саме використання продукту декількома користувачами, незалежно від їх кількості, призводить до вивільнення, викиду чи внесення значної кількості матеріалів чи речовин, енергії чи іонізувального випромінювання в повітря, ґрунт чи воду та спричиняє або може спричинити смерть чи серйозну шкоду здоров'ю людини, або істотну шкоду для якості повітря, ґрунту чи води, або істотну шкоду для екосистеми, тварин чи рослин; (c) виготовлення, введення в обіг чи надання на ринку, експорт чи використання речовин, окремо або в складі сумішей чи виробів, зокрема використання їх у виготовленні виробів, якщо такі діяння спричиняють або можуть спричинити смерть чи серйозну шкоду здоров'ю людини, істотну шкоду для якості повітря, ґрунту чи води або істотну шкоду для екосистеми, тварин чи рослин. Причому вказані різновиди протиправної поведінки повинні бути обмеженими, забороненими чи суперечити положенням значної кількості бланкетного законодавства ЄС; (i) скидання з суден забруднювальних речовин, у будь-яку із визначених Директивою 2005/35/ЄС зон, що спричиняє чи може спричинити погіршення якості води або шкоду для морського середовища; (s) виробництво, введення в обіг, імпорт, експорт, використання чи викид озоноруйнівних речовин, окремо або у складі сумішей; або виробництво, введення в обіг, імпорт, експорт чи використання продуктів та обладнання та їх частин, які містять у складі озоноруйнівні речовини або функціонування яких залежить від таких речовин; (t) виробництво, введення в обіг, імпорт, експорт, використання чи викид фторованих парникових газів, окремо або в складі сумішей; або виробництво, введення в обіг, імпорт, експорт чи використання продуктів та обладнання і їх частин, які містять у складі фторовані парникові гази або функціонування яких залежить від таких газів; або введення в експлуатацію таких продуктів та обладнання»;

- *поводження з відходами, токсичними речовинами та сполуками, радіоактивними матеріалами, що порушує встановлені правила в частині охорони довкілля та здоров'я людини:* «(d) виготовлення, використання, зберігання, імпорт чи експорт ртуті, сполук ртуті, сумішей ртуті чи продуктів із додаванням ртуті, якщо такі діяння спричиняють або можуть спричинити смерть чи серйозну шкоду здоров'ю людини, істотну шкоду для якості повітря, ґрунту чи води або істотну шкоду для екосистеми, тварин чи рослин; (f) збирання, перевезення та переробка відходів, нагляд за такими операціями та подальший догляд за об'єктами видалення відходів, зокрема дії, виконувані дилером або брокером, якщо такі діяння стосуються небезпечних відходів або стосуються інших відходів, що спричиняють або можуть спричинити смерть чи серйозну шкоду здоров'ю людини, або істотну шкоду для якості повітря, ґрунту чи води, або істотну шкоду для екосистеми, тварин чи рослин; (g) перевезення відходів, якщо таке діяння стосується обсягів, якими неможливо нехтувати, незалежно від того, чи таке перевезення здійснюють одним рейсом чи декількома пов'язаними рейсами; (l) виготовлення, виробництво, оброблення, використання, тримання, зберігання, перевезення,

імпортування, експортування чи видалення радіоактивних матеріалів або радіоактивних речовин чи будь-яке поводження з ними та якщо такі діяння спричиняють або можуть спричинити смерть чи серйозну шкоду здоров'ю, істотну шкоду для якості повітря, ґрунту чи води або істотну шкоду для екосистеми, тварин чи рослин»;

- *незаконне заволодіння водними ресурсами:* «(m) забір поверхневих чи підземних вод, якщо такі діяння спричиняють або можуть спричинити істотну шкоду для екологічного статусу чи екологічного потенціалу масивів поверхневих вод або для кількісного статусу масивів підземних вод»;

- *незаконне заволодіння, знищення, обіг видів дикої фауни та флори; погіршення природної популяції видів дикої фауни:* «(n) вбивство, знищення, добування або збирання, володіння, продаж чи пропонування для продажу зразка чи зразків видів дикої фауни чи флори; (o) торгівля зразком чи зразками або їх частинами чи похідними від таких зразків видів дикої фауни чи флори, а також імпорт зразка чи зразків, їх частин чи похідних від таких зразків видів, крім випадків, коли такі діяння стосуються незначної кількості таких зразків; (r) ввезення на територію Союзу, введення в обіг, утримання, розведення, перевезення, використання, надання можливості розмноження, вирощування чи культивування, випускання в середовище чи поширення популяції інвазійних чужорідних видів, що викликають занепокоєння в Союзі, або обмін такими видами; (q) будь-яке діяння, що спричиняє погіршення стану оселища в межах охоронюваного об'єкта або створення неспокою для визначених видів тварин, якщо такі погіршення чи вплив є значними»;

- *введення у обіг (випуск) на європейський ринок товарів, споживання яких у ЄС вважається детермінатою екологічної шкоди:* (p) введення в обіг чи надання на ринку Союзу або експорт із ринку Союзу відповідних товарів чи відповідних продуктів із порушенням заборони, визначеної в статті 3 Регламенту (ЄС) 2023/1115, крім випадків, коли такі діяння стосуються незначних кількостей (згаданий регламент стосується забезпечення наявності на ринку Євросоюзу та експорту з Євросоюзу товарів та продукції, пов'язаних зі знелісненням та деградацією лісів. – *М. О.*)»;

- *провадження господарської діяльності, що порушує встановлені правила в частині охорони довкілля та здоров'я людини та загрожує ризиками чи реальним настанням промислових аварій, спричиненням значної екологічної та економічної шкоди:* «(e) реалізація проєктів без дозволу на їх реалізацію, якщо такі діяння спричиняють або можуть спричинити істотну шкоду для якості повітря чи ґрунту або для якості чи статусу води або істотну шкоду для екосистеми, тварин чи рослин; (h) рециклінг (утилізація. – *М. О.*) суден, якщо таке діяння не відповідає вимогам Регламенту (ЄС) № 1257/2013; (j) експлуатація чи закриття установки з небезпечною діяльністю або зберіганням чи використанням небезпечних речовин та сумішей, якщо вказана поведінка спричинила чи могла заподіяти смерть чи серйозну шкоду здоров'ю людини, істотну шкоду для якості повітря, ґрунту, води, екосистеми, тварин чи рослин; (k) будівництво, експлуатація та демонтаж установки, якщо такі діяння спричиняють або можуть спричинити смерть чи серйозну шкоду здоров'ю людини, істотну шкоду для якості повітря, ґрунту чи води або істотну шкоду для екосистеми, тварин чи рослин» [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудоров О.О., Каменський Д.В. Директива Європейського Союзу про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права: огляд окремих новел. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*: Журнал. Серія Право. 2025. Вип. 19(31). С.311-326. DOI: https://doi.org/10.33098/2078-6670.2025.19.31.311-326

2. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2024/1203 від 11 квітня 2024 р. про захист довкілля за допомогою кримінального права та про заміну директив 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/9a3_001-24#Text (дата звернення: 23.09.2026).

Острогляд О.В.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри права та публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

«ТАНГО» КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

В танцях (зокрема, танго та ін.) є рух, який включає поворот на 180 градусів і зміну напрямку руху на протилежний. Це півот-поворот (Pivot Turn) або крок-поворот (Step Turn).

Здавалося б до чого тут кримінально-правова політика в сфері протидії корупції? Проте відчуття, що саме тут і відбуваються такі «танці». Реагуючи на запит суспільства щодо нетерпимості корупції, особливо на верхніх щаблях влади, законодавець посилює відповідальність, а потім реагуючи на реалії українського життя надає можливості для корупціонерів не отримувати «реального» покарання (точніше реального його відбування. Окремі аспекти тут [1]).

Для того, щоб ілюструвати сказане, варто подати хронологічний огляд змін до ст.ст. 75 та 368 КК України за весь час існування діючого Кодексу. Положення, які прямо не стосуються протидії корупції зазначатися не будуть.

На початку огляду варто надати визначення кримінально-правової політики. Оскільки саме формування кримінального законодавства є одним з аспектів її реалізації. Відповідно, «Кримінально-правова політика – системоутворюючий елемент державної політики у сфері протидії злочинності, яка розробляє стратегію і тактику протидії злочинності кримінально-правовими засобами» [3, с. 98].

Для зручності всі внесені зміни до цих статей подаються в хронологічному порядку з зазначенням дати та номеру закону, яким вони вносилися.

Дата та № Закону	ст. 75 КК України (повний текст, або суть змін)	ст. 368 КК України (повний текст, або суть змін)
5.04.2001 № 2341-III	Стаття містить 3 частини, загальний порядок звільнення від покарання з верхньою межею 5 років позбавлення волі, про корупційні діяння мова не йде	Назва «Одержання хабара». Складається з 4 частин, а також примітки також з 4. В сучасному розумінні: ч.1 ст. 368 – кримінальний проступок, ч.2 – нетяжкий злочин (макс. 5 р.п.в.), ч. 3 – тяжкий злочин (макс. 10 р.п.в.), ч. 4 – особливо тяжкий злочин (макс. 12 р.п.в.).
13.04.2012 р. № 4652-VI	Вводиться звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини (макс. 5 р.п.в.)	
18.04.2013 р. № 221-VII		Півот-поворот (Pivot Turn) або крок-поворот (Step Turn): ст. 368 КК України викладено в редакції з назвою: «Стаття 368. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою». В сучасному розумінні: ч.1 ст. 368 – кримінальний проступок, ч.2 – нетяжкий злочин (макс. 4 р.п.в.), ч. 3 – тяжкий злочин (макс. 6 р.п.в.), ч. 4 –тяжкий злочин (макс. 10 р.п.в.). Зі зміною назви відбулося значне зменшення розмірів покарань.
18.04.2013 р. № 222-VII		5) у статті 368: абзац другий частин другої та третьої доповнити словами «та зі спеціальною конфіскацією»;

		в абзаці другому частин четвертої та п'ятої слова «трьох років та з конфіскацією майна» замінити словами «трьох років, зі спеціальною конфіскацією та з конфіскацією майна»;
13.05.2014 р. № 1261-VII		ст. 368 КК України викладено в новій редакції. В сучасному розумінні: ч.1 ст. 368 – нетяжкий злочин (макс. 4 р.п.в.), ч.2 – тяжкий злочин (макс. 6 р.п.в.), ч. 3 – тяжкий злочин (макс. 10 р.п.в.), ч. 4 –особливо тяжкий злочин (макс. 12 р.п.в.).
14.10.2014 р. № 1698-VII	г) частину першу статті 75 після слова «суд» доповнити словами **«крім випадків засудження за корупційний злочин».** Тобто встановлюється чітка законодавча заборона	пункт 2 примітки до статті 368 замінено двома пунктами (https://ips.ligazakon.net/document/view/t141698?an=343&ed=2014_10_14)
10.11.2015 р. № 770-VII		14) в абзаці другому частин першої та другої статей 364, 3641, абзаці другому частин першої - третьої статті 3652, абзаці другому частин першої - четвертої статті 368 слова «та зі спеціальною конфіскацією» виключити;
10.12.2015 р. № 889-VIII		Зміни до примітки технічного характеру в більшості
22.11.2018 р. N 2617-VIII	Технічні зміни: 63) у частинах першій та третій статті 75 слова «корупційний злочин», «злочину» замінити відповідно словами «корупційне кримінальне правопорушення», «кримінального правопорушення»;	217) в абзаці другому частини першої статті 368 слова «до тисячі п'ятисот» замінити словами «до чотирьох тисяч»;
29.06.2021 р. № 1576-IX,	в) частину першу статті 69 та частину першу статті 75 після слів «за корупційне кримінальне правопорушення» доповнити словами «кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією»	
17.11.2021 р. № 1888-IX		Нова редакція підпункту 1 пункту 3 примітки до статті 368
23.08.2023 р. № 3342-IX		124) в абзаці другому частини першої статті 368 слова «арештом на строк від трьох до шести місяців» замінити словами «пробаційним наглядом на строк до трьох років»;
29.10.2024 р. № 4033-IX)	Півот-поворот (Pivot Turn) або крок-поворот (Step Turn): у статті 75: частину першу доповнити абзацом другим такого змісту: «Обмеження щодо застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, передбачені абзацом першим цієї частини, не застосовуються, якщо суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про визнання винуватості у кримінальних прова-	

	дженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією»; у частині другій: …доповнити абзацом другим такого змісту: «У кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про визнання винуватості, якщо сторонами угоди узгоджено звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі на строк не більше восьми років або іншого більш м'якого покарання, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням». Тобто в цих випадках звільнення від покарання вже можливе	
Тепер (станом на 2026 р.)	ст. 75 КК України містить 4 частини	ст. 368 КК України. Назва «Стаття 368. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою». Складається з 4 частин, а також примітки з 3. В сучасному розумінні: ч.1 ст. 368 – нетяжкий злочин (макс. 4р.п.в.), ч.2 – тяжкий злочин (макс. 6 р.п.в.), ч. 3 – тяжкий злочин (макс. 10 р.п.в.), ч. 4 – особливо тяжкий злочин (макс. 12 р.п.в.).

Огляд не є аналізом в класичному розумінні, тому не включає елементи співставлення логічних і системних зв'язків, які відбувалися в законодавстві та викликали необхідність таких змін. Також не було співставлено політичну ситуацію та зміну курсів протидії корупції, які були обумовлені нею.

Але навіть простий огляд змін до двох статей КК України дозволяє зробити висновок про відсутність системної кримінально-правової політики в сфері протидії корупції, змін до чинного законодавства дуже багато, вони хаотичні і викликають нерозуміння куди рухається законодавчий механізм протидії корупції, не кажучи вже про практику його застосування.

Поза межами огляду лишилися також аспекти ідеологічного характеру, які є надзвичайно важливими, оскільки ефективна протидія корупції можлива лише тоді, коли суспільство усвідомлює її загрозу і бачить реальні, а не декларативні, зусилля держави в цьому напрямку.

Але все це може стати основою для інших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ostrohliad O., Reshyvska Y. Agreement between the prosecutor and the accused on pleading guilty in cases of corruption-related criminal offenses: the public interest aspect. Baltic Journal of Law and Social Sciences. 2025. No. 4. P. 17–27. DOI: https://doi.org/10.30525/2592.

2. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. Зі змінами та доповненнями. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T012341

3. Острогляд О.В. Поняття та ознаки кримінально-правової політики. Jurnalul Juridic National: teorie si practica. 2020. №4(44). С. 95-99

Павліченко І.М.,
старший викладач кафедри права,
публічного управління та адміністрування,
Державний університет «Житомирська Політехніка»

ВОЄННИЙ СТАН ЯК КРИЗОВИЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НОВОГО РЕЖИМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Трудове право України традиційно ґрунтується на загальному режимі правового регулювання трудових відносин, який передбачає встановлення єдиних основних правил щодо виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин, організації праці, робочого часу, часу відпочинку, оплати праці, охорони праці та реалізації інших трудових прав працівників. Такий режим сформований насамперед нормами Кодексу законів про працю України та характеризується поєднанням централізованого нормативного регулювання з договірним та локальним регулюванням.

Разом з тим, розвиток трудового законодавства України свідчить про поступове ускладнення системи правового регулювання трудових відносин та появу спеціальних моделей їх організації. Показовим у цьому контексті стало запровадження у 2022 році спрощеного режиму регулювання трудових відносин, який нині передбачений главою ІІІ Б Кодексу законів про працю України. Його особливістю є посилення ролі трудового договору як основного засобу регулювання трудових відносин та розширення можливостей сторін щодо договірного визначення значної кількості умов праці. Спрощений режим застосовується до визначених законом категорій роботодавців та працівників і має добровільний характер. [1; гл. ІІІ Б]

Однак найбільш суттєва трансформація трудового законодавства України відбулася після запровадження в Україні воєнного стану. Повномасштабна збройна агресія російської федерації поставила перед державою необхідність забезпечити одночасно функціонування економіки, безперервність роботи підприємств, установ та організацій, мобілізацію трудових ресурсів, збереження зайнятості населення та виконання завдань, пов’язаних із забезпеченням обороноздатності держави. За таких обставин традиційні механізми трудового права виявилися недостатніми для регулювання відносин, що виникали в умовах масштабної та тривалої кризи.

Саме воєнний стан став тим кризовим фактором, який спричинив формування якісно нового підходу до правового регулювання трудових відносин. Його нормативним вираженням став Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136 IX. Закон установив спеціальні правила організації трудових відносин на період дії воєнного стану та тим самим сформував особливий правовий механізм, який за змістом істотно відрізняється як від загального, так і від спрощеного режиму. [2]

Особливість цього режиму полягає насамперед у тому, що його виникнення безпосередньо пов’язане з існуванням надзвичайної суспільно політичної обставини, а саме воєнного стану. Отже, його дія має спеціальний та обумовлений кризовою ситуацією характер. При цьому спеціальний режим не скасовує загального трудового законодавства, а встановлює винятки та особливості його застосування з урахуванням умов воєнного стану.

Однією з визначальних ознак нового режиму є зміна співвідношення між інтересами працівника, роботодавця та держави. Якщо традиційна модель трудового права значною мірою орієнтована на забезпечення підвищеного рівня соціального захисту працівника як слабшої сторони трудових правовідносин, то в умовах воєнного стану законодавець змушений забезпечувати баланс між захистом трудових прав працівника та необхідністю збереження функціонування підприємств і установ, забезпечення обороноздатності та економічної безпеки держави.

Спеціальний режим характеризується також розширенням можливостей роботодавця щодо організації трудового процесу. Законодавство передбачає особливості встановлення та зміни режиму роботи, регулювання тривалості робочого часу і часу відпочинку, надання відпусток, зміни істотних умов праці та припинення трудових відносин. Водночас такі особливості регулювання не можуть розглядатися як необмежені, оскільки навіть в умовах воєнного стану трудові права працівників підлягають правовій охороні в межах, визначених Конституцією України та законом. Особливість цього режиму полягає насамперед у тому, що його виникнення безпосередньо пов'язане з існуванням надзвичайної суспільно політичної обставини, а саме воєнного стану. Отже, його дія має спеціальний та обумовлений кризовою ситуацією характер. При цьому спеціальний режим не скасовує загального трудового законодавства, а встановлює винятки та особливості його застосування з урахуванням умов воєнного стану.

Характерною ознакою воєнного режиму є також поява специфічних правових конструкцій, які практично не були властиві традиційному механізму регулювання трудових відносин. Однією з них є призупинення дії трудового договору. Його сутність полягає у тимчасовому припиненні роботодавцем забезпечення працівника роботою та тимчасовому припиненні працівником виконання роботи у зв'язку з обставинами, пов'язаними зі збройною агресією, які унеможливлюють виконання сторонами своїх трудових обов'язків. [2; ст.13]

На нашу думку, саме поява таких правових конструкцій свідчить про те, що йдеться не лише про окремі зміни трудового законодавства, а про формування особливого режиму правового регулювання трудових відносин. Його специфіка визначається особливим порядком виникнення та реалізації трудових прав і обов'язків, розширенням окремих повноважень роботодавця, встановленням додаткових можливостей для оперативного реагування на кризові обставини та одночасним встановленням спеціальних гарантій для працівників.

Важливою характеристикою такого режиму є його темпоральна обмеженість. Він пов'язаний із періодом дії воєнного стану та має бути обумовлений саме тими обставинами, які спричинили його запровадження. Водночас тривалість воєнного стану та значний обсяг змін, внесених до трудового законодавства протягом останніх років, ставлять питання про подальшу долю окремих правових механізмів. Показовим у цьому аспекті є Рішення Конституційного Суду України від 19 травня 2026 року № 3 р/2026, у якому оцінювалися окремі положення Закону № 2136 IX з точки зору їх відповідності Конституції України. [3]

Таким чином, воєнний стан доцільно розглядати не лише як підставу для тимчасового обмеження окремих трудових прав, а як серйозний кризовий фактор, який спричинив структурну трансформацію системи правового регулювання трудових відносин в Україні. Його вплив виявився у формуванні спеціальних правил щодо організації праці, розширенні договірної свободи в окремих сферах, зміні співвідношення централізованого та локального регулювання, а також у появі нових правових конструкцій, зумовлених неможливістю нормального виконання сторонами трудових обов'язків.

У результаті сучасна система правового регулювання трудових відносин в Україні може бути представлена як система, що включає три основні режими: загальний, спрощений та спеціальний режим регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану. При цьому кожен із них має власні підстави застосування, сферу поширення, особливості правового механізму та співвідношення імперативного і договірного регулювання.

Отже, формування спеціального режиму регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану є закономірною реакцією трудового права на масштабну суспільну кризу. Водночас його поява демонструє здатність трудового права адаптуватися до нестандартних умов та забезпечувати баланс приватних і публічних інтересів. Перспективним напрямом подальшого розвитку законодавства є визначення тих положень кризового трудового регулювання, які мають припинити дію після завершення воєнного стану, та тих, які доцільно зберегти у загальній системі трудового права як механізми реагування на можливі кризові ситуації в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322 VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08 (дата звернення: 04.10.2026).
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136 IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2136-20 (дата звернення: 04.10.2026).
3. Рішення Конституційного Суду України від 19 травня 2026 року № 3-р/2026 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України приписів другого речення абзацу другого, абзацу третього частини першої статті 12, абзацу другого пункту 3 розділу «Прикінцеві положення» Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (щодо права на відпустки) / Справа № 1-4/2024 (219/24). – URL: https://ccu.gov.ua/novyna/pravo-na-vidpustky-v-umovah-voyennogo-stanu-sud-uhvalyv-rishennya (дата звернення: 05.10.2026).

Панфьорова М.А.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ РОЗУМІННЯ М'ЯКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Сучасний розвиток правової системи України характеризується посиленням ролі різноманітних регуляторів суспільних відносин, які доповнюють традиційні механізми правового впливу. Одним із таких явищ є м'яке право, регулятивний потенціал якого пов'язаний із можливістю впливати на поведінку суб'єктів без встановлення безпосередньої юридичної обов'язковості відповідних правил. Його поширення актуалізує питання про співвідношення формальних і неформальних регуляторів, а також про соціальні та культурні чинники, що визначають авторитет і дієвість нормативних приписів.

У цьому контексті особливого значення набуває дослідження історико-правових передумов розуміння м'якого права в Україні. Українська правова традиція розвивалася в умовах тривалої відсутності власної державності, взаємодії різних правових систем, збереження звичаєвих норм і формування специфічних уявлень про справедливість, свободу та належний суспільний порядок. Ці обставини дають підстави розглядати історичний досвід України як важливий контекст для осмислення сучасних моделей соціальної регуляції.

Однією з визначальних особливостей української правової традиції була її еволюція в умовах тривалої відсутності власної національної державності та перебування українських земель у складі різних державних утворень. Це зумовлювало співіснування правових традицій, відмінність джерел права та нерівномірність їх розвитку [3, с. 11 - 12].

О. Головко наголошує, що відсутність власної держави не означала зникнення українського права, оскільки воно продовжувало існувати у формах правової культури, правосвідомості, правової пам'яті, звичаєвого регулювання та реальної практики суспільних відносин. Дослідник звертає увагу на те, що імперські правові системи прагнули уніфікувати регулювання на підвладних територіях, поступово витісняючи місцеві правові особливості. Водночас українська правова традиція зберігала ідентичність, зокрема через звичаєве право та діяльність інтелігенції зі збереження правової спадщини [1, с. 160 - 162].

У попередньому дослідженні нами було встановлено, що формування системи джерел права на українських землях відбувалося поступово, під впливом різних правових традицій. Нормативно-правовий акт тривалий час розвивався у взаємодії зі звичаєвим правом, а його утвердження як основного джерела не усунуло значення останнього [4, с. 57 - 59].

Отже, історичний досвід України демонструє, що функціонування правового порядку не вичерпувалося діяльністю держави та виданням нормативно-правових актів. За умов політичної несамостійності важливими чинниками збереження правової традиції ставали суспільне визнання норм, правова культура та усталені практики регулювання. Саме цей аспект становить одну з історичних передумов сучасного розуміння м'якого права.

Особливе місце в українській правовій традиції посідало звичаєве право, яке забезпечувало впорядкування суспільних відносин задовго до формування розгалуженої системи писаного законодавства. Його значення визначалося не лише відсутністю відповідного нормативного регулювання, а й авторитетом усталених правил поведінки, що відображали колективний досвід та уявлення про належне.

Звичаєве право було основним джерелом права у феодальний період і зберігало чинність на наших землях до XX ст. Його тривале існування зумовлювалося роллю територіальних громад, прогалинами у законодавстві та взаємодією звичаїв із нормативно-правовими актами [4, с. 59 - 60].

О. Головко, досліджуючи українське право в умовах імперського панування, наголошує на збереженні звичаєвого регулювання передусім у сфері власності, зобов'язальних, сімейних і спадкових відносин. На його думку, звичаєве право було не тільки засобом регулювання, а й однією з форм збереження української правової традиції за обставин, коли імперська влада прагнула витіснити місцеві правові особливості [1, с. 162].

Порівняння зазначених підходів дає змогу виокремити два взаємопов'язані аспекти значення звичаєвого права: його практичну регулятивну функцію та роль у збереженні правової ідентичності. При цьому його обов'язковість ґрунтувалася передусім на суспільному визнанні й тривалому застосуванні, а не виключно на формальному владному приписі.

У контексті дослідження м'якого права важливим є саме механізм регулятивного впливу. Звичаєві норми демонструють, що соціальна впорядкованість може забезпечуватися не тільки державним примусом, а й авторитетом правил в спільноті. Водночас історичне звичаєве право не можна ототожнювати із сучасним м'яким правом, оскільки вони відрізняються за джерелами формування, юридичною природою та механізмами дії.

Ще однією важливою передумовою сучасного осмислення м'якого права є ціннісний вимір української філософсько-правової думки. Право в межах цієї традиції розглядалося не лише як результат владної діяльності, а й як явище, зміст якого визначається уявленнями про справедливість, свободу, рівність і суспільне благо.

Г. Петришин, досліджуючи українську філософсько-правову думку XVI–XVIII ст., виокремлює такі її особливості, як визнання первинності природних прав людини стосовно закону, розуміння права як втілення духу народу та трактування його як юридизованої моралі. Дослідниця наголошує на значенні свободи, рівності, спільного блага, людської гідності та права на національну ідентичність як фундаментальних засад правового порядку [5, с. 501 - 502].

Такий підхід дає змогу розглядати право крізь призму його змістовної відповідності суспільним цінностям. Формальна наявність нормативного припису сама по собі не вичерпує питання про його правову значущість, оскільки важливими залишаються моральне обґрунтування, справедливість і сприйняття відповідних правил суспільством.

У цьому аспекті простежується зв'язок між українською філософсько-правовою традицією та сучасними підходами до соціальної регуляції, які враховують не лише формальну обов'язковість норм, а й їхню здатність впливати на поведінку через ціннісні орієнтири та суспільне визнання. Водночас така спорідненість стосується передусім змістовних і соціокультурних характеристик права, а не безпосереднього походження концепції soft law.

Історичні форми соціальної регуляції набувають нового теоретичного осмислення в контексті сучасної концепції м'якого права. Як зазначають Є. Григоренко та О. Передерій, м'яке право являє собою систему правил поведінки, закріплених у документах, які не мають юридично обов'язкової сили як такої, проте можуть спричиняти непрямі правові наслідки та практично впливати на суспільні відносини [2, с. 146 - 147].

Автори звертають увагу на дискусійність правової природи цього явища, зумовлену поєднанням правових і неправових елементів у його змісті. Вони також підкреслюють, що ефективне регулювання суспільних відносин потребує комплексного впливу різних соціальних регуляторів, кожен із яких має власні можливості та обмеження [2, с. 147 - 148].

Зіставлення цього підходу з історико-правовим досвідом України дає змогу простежити спільну закономірність: дієвість соціальних норм залежить не лише від їх формального закріплення, а й від соціального середовища, в якому вони функціонують, суспільного визнання та здатності впливати на поведінку. Якщо історичні форми звичаєвого регулювання забезпечували впорядкування відносин завдяки усталеній практиці, то сучасне м'яке право використовує інші інструменти нормативного впливу, зокрема рекомендації, стандарти та інші документи, що не мають безпосередньої юридичної обов'язковості.

Таким чином, можна виокремити три взаємопов'язані історико-правові передумови формування розуміння м'якого права в Україні. По-перше, тривала відсутність власної державності та перебування українських земель у складі різних держав зумовили розвиток правової традиції, що зберігалася не лише через формальні джерела права, а й завдяки правовій культурі, правосвідомості та усталеним соціальним практикам. По-друге, тривале функціонування звичаєвого права засвідчує роль суспільного визнання й авторитету норм у регулюванні відносин, яке не обмежується державним примусом. По-третє, українська філософсько-правова думка підкреслює значення справедливості, свободи, гідності та спільного блага для осмислення сутності права й оцінювання його регулятивного потенціалу.

Отже, історико-правові передумови розуміння м'якого права в Україні пов'язані з традицією взаємодії формальних і неформальних регуляторів, суспільного визнання норм та ціннісного осмислення права. Цей досвід поглиблює розуміння сучасного м'якого права як складового елемента багаторівневої системи соціальної регуляції, не ототожнюючи його з історичними формами звичаєвого регулювання

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головко О. Місце українського права у правових системах Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій. Право України. 2020. № 1. С. 159 - 179. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2020-01-159 (дата звернення 28.09.2026).

2. Григоренко Є. І., Передерій О. С. «М'яке право» у системі регулювання суспільних відносин: загальнотеоретичний контекст. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 146 - 148. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/32 (дата звернення 28.09.2026).

3. Панфьорова М. Джерела права в Україні ранньомодерної доби: особливості класифікації. Law. State. Technology. 2022. Вип. 1. С. 10 - 16. DOI: https://doi.org/10.32782/LST/2022-1 (дата звернення 28.09.2026).

4. Панфьорова М. Еволюція нормативно-правового акта в системі джерел права України IX–XIX ст.ст. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 2 (26). С. 57 - 62. DOI: https://doi.org/10.35774/app2021.02.057 (дата звернення 28.09.2026).

5. Петришин Г. Р. Українська філософсько-правова думка XVI–XVIII ст. про ціннісний вимір права. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 2. С. 501 - 504. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/131 (дата звернення 28.09.2026).

Попович Н.В., аспірант
асистент кафедри права,
публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ІРЕДЕНТИЗМУ В КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ

На сучасному етапі міждержавних взаємин іредентизм становить ключове джерело небезпеки та ризиків не лише для України, але й усього світу. Небезпека іредентистської ідеології полягає в тому, що вона виникає навколо питань історичної пам'яті, «захисту співвітчизників», відновлення «історичної справедливості» та повернення «споконвічних» територій, а тому глибоко вкорінюється в колективній пам'яті народу, формує його морально-ціннісні орієнтири та стає зручним об'єктом для маніпулювань і мобілізації населення задля досягнення власних територіальних, політичних, ідеологічних цілей зацікавлених лідерів. У XXI столітті іредентизм все частіше стає інструментом виправдання експансіоністських загарбань. Зокрема, російська зовнішньополітична діяльність ґрунтується на доктрині «захисту співвітчизників» за кордоном, про що не одноразово російські політичні лідери заявляли в медіа просторі стосовно України, Естонії, Латвії, Казахстану, Грузії та інших держав, які входили до складу СРСР та мають значну російську спільноту. Спроби росією анексувати українські території у 2014 р. та повномасштабне вторгнення 2022 р., теж здійснювалося під міфологізованими гаслами «захисту російськомовних», повернення «споконвічних територій» та заперечення української державності. Окрім того, Україна має надзвичайно багатий поліетнічний склад населення, а тому ризик стати об'єктом територіальних посягань з боку зацікавлених сусідів теж зберігається. Саме тому удосконалення правової політики України як ключового напрямку державної політики щодо запобігання іредентизму є надзвичайно актуальним питанням сьогодення.

Для ефективної боротьби з іредентизмом потрібно розробити комплексні заходи, які будуть охоплювати різні напрями державної політики в цій сфері. Використовуючи наявну зарубіжну та українську законодавчу базу, нами було виділено такі напрямки: нормативно-правовий, координаційно-інституційний, превентивно-аналітичний, етнонаціонально-інтеграційний, інформаційно-комунікаційний, міжнародно-дипломатичної співпраці. Системна робота та злагоджена взаємодія всіх напрямків стане міцною опорою протидії іредентизму. На нашу думку, саме удосконалення нормативно-правової політики держави із запобігання іредентизму є першою ланкою в реалізації цієї стратегічної мети. Лише згуртоване економічно розвинуте суспільство із яскраво вираженими європейськими демократичними цінностями та водночас стійкою національною ідентичністю, може протистояти іредентистським посяганням, однак відроджений експансіоністський іредентизм XXI ст. направлений виключно на територіальне захоплення суверенних територій.

Чинне міжнародне та вітчизняне законодавство вже містить ряд положень про захист національної безпеки, територіальної цілісності, захист прав національних меншин, протидію іноземному втручанню та незаконним територіальним претензіям, однак сам термін «іредентизм» та важливість боротьби з ним залишається в політично-публіцистичній площині та не закріплений в жодному нормативно-правовому акті не лише в Україні, але й в усьому світі. Такі прогалини в законодавсті ускладнюють не лише боротьбу з іредентизмом, але й унеможливлюють проведення важливих аналітично-превентивних заходів із встановлення та попередження іредентизму. На сьогодні територіальні посягання з боку інших держав в українському праві відображаються як «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України». У Ст. 110 Кримінального кодексу України зазначено відповідальність за «умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України та порушення порядку, встановленого Конституцією України або публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із

закликами до таких дій» [2]. Також фактично синонімом до терміну «іредентизм» в українському правовому просторі є положення про захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення державної безпеки, протидія загрозам національній безпеці, які закріплені в Конституції України, Законі «Про національну безпеку України» та ін.

Після спроби росією анексувати Крим та інші українські території термін «сепаратизм» почав з'являтися в деяких підзаконних актах, декларативних чи політичних документах, зокрема в лютому 2014 р. як відповідь на російську агресію стосовно АР Крим та в якості політико-правового звернення до силових структур було було ухвалено Постанову № 756-VII «Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на територіальну цілісність...» [8]. Окрім того, у 2014 р. до парламенту було подано законопроект «Про протидію і запобігання сепаратизму…», який не набув статусу чинного закону, адже, на думку експертів, був невдалим, бо містив у собі велику кількість неточностей та порушень прав людини [10]. Це ще раз доводить важливість та одночасно складність теоретизування та законодавчого оформлення положень пов'язаних із етнічними відцентровими тенденціями. Однак іредентизм та сепаратизм, хоча й мають спільний механізм проміжного етапу реалізації, адже обидва явища передбачають вихід зі складу суверенної держави певної території (сецесію), але кінцева мета різна: повна самостійність для сепаратизму та приєднання до сусідньої держави для іредентизму. Тому явище іредентизму потребує додаткового теоретизування та дослідження, адже воно може нести більш небезпечні наслідки, бо зацікавленість іредентистської (спорідненої) держави у приєднанні «співвітчизників» разом із територією, робить його реалізацію більш ймовірною і, враховуючи його міждержавний характер, залагодження конфлікту мирним шляхом є вкрай проблематичним та потребує додаткового нормативного врегулювання в міжнародній площині, порівняно із сепаратизмом, який носить внутрішньополітичний характер.

Позитивний результат боротьби із російським іредентизмом сьогодні та попередження його в майбутньому, залежить від успішної співпраці наукових та нормотворчих кіл, що дасть змогу не лише створити теоретико-методологічні засади дефініції, проявів, механізмів реалізації іредентизму, але й його нормативно-правове закріплення, адже не можливо протидіяти явищу, давати йому юридичну оцінку, якщо немає чітко сформованого розуміння та визначення цього явища як протиправного та небезпечного. Окрім того, варто удосконалити чинне законодавство України щодо протидії іредентизму в контексті зміцнення стійкості держави (табл. 1)

Таблиця 1. Удосконалення законодавчого забезпечення протидії іредентизму

№ п/п	**Критерії стійкості Держави**	**Чинне законодавство**	**Удосконалення з метою запобігання іредентизму**
1	Територіальна цілісність	КУ (ст.2, 73) [1], ККУ (ст. 110) [2]	Доповнити існуючі закони, зокрема ст. 110 ККУ чітке визначення відповідальності за заклики до «возз'єднання або приєднання українських територій до інших держав»
2	Національна безпека	ЗУ «Про національну безпеку України» [5]; Стратегія національної безпеки України [9]	Внести поняття «іредентизм» до переліку актуальних геополітичних загроз у профільних безпекових стратегіях РНБО
3	Інформаційна стійкість	ЗУ «Про медіа» [4], Доктрина інформаційної безпеки України [3]	Заборона поширення ревізіоністських псевдоісторичних наративів іноземних держав, які заперечують державність України.
4	Етнополітична єдність та згуртованість	ЗУ «Про національні меншини (спільноти) України» [6]	Юридично розмежувати права національних меншин, культурну самобутність та політичну підтримку держав, які мають територіальні претензії до України.

5	Протидія іноземному втручанню та територіальним зазіханням	ЗУ «Про оборону України» [7], «Про санкції», ККУ ст. 111 Державна зрада, ст. 111-1 Колабораціонізм [2]	Законодавчо криміналізувати примусову чи приховану паспортизацію громадян, якщо вона використовується з метою анексії територій

Джерело: складено автором.

Нами були виділені основні критерії стійкості держави, які знайшли своє відображення в українському законодавстві та запропоновані напрямки їх удосконалення в умовах іредентистських загроз. Насамперед, це стосується територіальної цілісності держави, національної безпеки, інформаційної стійкості, етнополітичної єдності та згуртованості, протидії іноземному втручанню та територіальним зазіханням. Однак, варто зауважити, що удосконалення законодавчого забезпечення протидії іредентизму, потребує зваженого підходу та повинно відповідати балансу між дотриманням прав та свобод громадян і боротьбою з можливими відцентровими проектами етнічних спільнот, іредентистськими посяганнями зацікавлених держав.

Отже, основні положення стосовно запобігання та боротьби з явищами, які відповідають іредентистській риториці частково знайшли своє відображення в українській правовій політиці, зокрема в Конституції України, ЗУ «Про національну безпеку», ЗУ «Про медіа», ЗУ «Про етнополітичні спільноти (меншини) України» та ін. нормативно-правових актах, однак в сучасних умовах активізації російського іредентизму, наявні положення потребують удосконалення та модернізації. Впершу чергу, потрібно юридично внести термін «іредентизм» до переліку актуальних геополітичних загроз, означити основні дії, які відповідають іредентистським стратегіям та сформувати робочий механізм реагування на ці загрози. Окрім того, важливо удосконалити чинне законодавство, зокрема шляхом внесення окремих положень про відповідальність за заклики до «возз'єднання або приєднання українських територій до інших держав, заборону поширення ревізіоністських псевдоісторичних наративів іноземних держав, які заперечують державність України, юридично розмежувати права національних меншин, культурну самобутність та політичну підтримку держав, які мають територіальні претензії стосовно українських територій до відповідних нормативно-правових актів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: zakon.rada.gov.ua

2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: zakon.rada.gov.ua

3. Про Доктрину інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. URL: president.gov.ua

4. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: zakon.rada.gov.ua

5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua

6. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX. URL: zakon.rada.gov.ua

7. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: zakon.rada.gov.ua

8. Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на територіальну цілісність та недоторканність України : Постанова Верховної Ради України від 22.02.2014 № 756-VII. URL: zakon.rada.gov.ua

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: president.gov.ua

10. Яворський В. Аналіз проєкту закону «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)». Права людини в Україні : інформаційний портал Харківської правозахисної групи. 13.08.2014. URL: archive.khpg.org

Пташник О.І., к.с.н., доцент,
завідувач кафедри права
імені академіка УАН о. Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»

ПРАВОВА ПОЛІТИКА В УМОВАХ КРИЗОВИХ ВИКЛИКІВ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР АДАПТАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Повномасштабна збройна агресія перетворила кризу з епізодичного стану на тривалий фон існування української державності. За таких умов правову політику вже не можна оцінювати лише за кількістю ухвалених актів чи швидкістю нормотворчої реакції: її дієвість визначається тим, наскільки нові правила сприймаються суспільством як справедливі, зрозумілі та обов'язкові до виконання. Тому адаптація правової системи до кризових викликів має два взаємопов'язані виміри – нормативно-інституційний (зміна законодавства, повноважень і процедур) та соціологічний (реакція суспільства на ці зміни, що виявляється через довіру, легітимацію, правову поведінку та лінії соціальної напруги).

Недооцінка другого виміру загрожує тим, що формально досконала норма залишиться «правом на папері», а розрив між законом і суспільними очікуваннями стане джерелом нових конфліктів. Мета тез полягає в тому, щоб окреслити соціологічні параметри адаптації правової системи України в умовах війни та запропонувати орієнтири правової політики, здатні поєднати мобілізаційну швидкість реагування зі збереженням суспільної легітимності права.

Нормативно-інституційна адаптація відбувалася в режимі стиснутого часу. Показовою в цьому сенсі є кримінально-правова сфера: Кримінальний кодекс України, що десятиліттями розвивався в умовах мирного часу, був змушений у стислі строки пристосовуватися до реалій збройного конфлікту, а така трансформація супроводжується проявами кримінально-правового популізму, фрагментарністю змін, конкуренцією норм і використанням оціночних понять [1, с. 140].

На нашу думку, ці вади не є випадковими, а становлять типову рису реактивної правової політики кризового періоду. Із соціологічного погляду їхня небезпека полягає не лише в ускладненні правозастосування. Фрагментарне й суперечливе законодавство знижує передбачуваність правових наслідків, унаслідок чого громадяни починають сприймати право як сукупність ситуативних команд, а не як стабільний порядок. Саме це підриває добровільне дотримання правових приписів, яке в умовах війни є не менш важливим ресурсом, ніж примус.

Ключовим соціологічним індикатором адаптації є динаміка вертикальної легітимності, тобто ставлення громадян до держави та її інституцій. За даними репрезентативних опитувань Інституту соціології НАН України, частка тих, хто вважав, що центральні органи влади справляються майже з усіма своїми обов'язками, зросла з 5,2 % у листопаді 2021 р. до 53,7 % у травні 2022 р., однак згодом зменшилася до 7,3 % у червні 2024 р., тоді як головним чинником конфліктів між людьми респонденти назвали проблеми та соціальні суперечності процесу мобілізації (50,4 %) [2, с. 174, 198–199].

Інтерпретуючи ці дані, доходимо висновку, що «кредит довіри» першого етапу війни був ресурсом прискореної нормотворчості, проте цей ресурс вичерпний. Його ерозія відбувається передусім там, де правове регулювання найглибше втручається в особисте життя людини: у сферах мобілізації, військового обліку, обмеження свободи пересування.

Звідси випливає закономірність, яку варто покласти в основу правової політики: що суттєвіше норма обмежує права, то вищими є суспільні вимоги до її обґрунтування, прозорості та рівного застосування. Нерівне або вибіркове правозастосування сприймається як несправедливість і перетворює правову норму на генератор соціальної напруги.

Дослідження соціальної структури українського суспільства засвідчує, що в перше півріччя великої війни відбулася швидка й суттєва трансформація, яку змінив рух до поступового відновлення, тобто зміни мали нелінійний характер із певними флуктуаціями [3, с. 27].

Для правової політики це означає необхідність фазової чутливості. Норми, розраховані на гостру фазу кризи, не повинні автоматично переходити в затяжну фазу без переоцінки

їхньої доцільності та пропорційності. Надзвичайний інструментарій, який виправдано сприймався суспільством у перші місяці війни, з плином часу потребує нової легітимації, інакше суспільна згода на обмеження поступово трансформується у втомлене неприйняття.

Окремого значення набуває легітимність правосуддя, адже саме суди в умовах воєнного стану стають арбітрами між вимогами безпеки та гарантіями прав людини. У юридичній науці слушно наголошено, що судова влада може бути легальною, але не мати легітимності, а рівень суспільної довіри до судової системи прямо пропорційний рівню громадянської свідомості суспільства [4, с. 671, 674].

Розвиваючи цю думку, вважаємо, що процедурна справедливість, тобто зрозуміла мотивація рішень, єдність судової практики, доступність мови правосуддя, є не другорядною технічною вимогою, а повноцінним механізмом соціальної адаптації правової системи. Коли людина розуміє, чому ухвалено несприятливе для неї рішення, і бачить, що подібні справи вирішуються однаково, навіть болісні обмеження сприймаються як правомірні.

Нарешті, адаптація правової системи неможлива без каналів зворотного зв'язку між суспільством і владою. Дослідники звертають увагу на те, що національне законодавство передбачає широкий перелік форм безпосередньої демократії, проте не всі вони є працюючими та дієвими, а їхня розгалужена система не функціонує так, як було заплановано [5, с. 32-33].

В умовах воєнного стану, коли електоральні процедури об'єктивно обмежені, саме консультативні механізми – публічне обговорення законопроєктів, електронні консультації, петиції, діалог із громадськими об'єднаннями – мають компенсувати звуження традиційних каналів політичної участі. Їхня слабкість позбавляє законодавця своєчасної інформації про соціальні наслідки ухвалюваних рішень.

Отже, соціологічний вимір адаптації правової системи України в умовах кризових викликів дає змогу стверджувати, що ефективність правової політики вимірюється не лише швидкістю зміни правил, а й здатністю зберегти суспільну довіру в процесі цих змін.

Доцільно запровадити соціологічний моніторинг як обов'язковий етап правової політики, передусім оцінку соціальних наслідків законопроєктів, що обмежують права і свободи людини. До того ж, варто закріпити принцип темпоральності надзвичайного регулювання, тобто визначені строки дії та періодичний перегляд норм, ухвалених на гострій фазі кризи. Разом з тим, у найбільш чутливих сферах (мобілізація, обмеження прав, відповідальність за нові склади правопорушень) пріоритетом має стати рівне та прозоре правозастосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мацола А. А. Кримінально-правова політика України в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 91, ч. 4. С. 140-147. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.18.

2. Солідаризація українського суспільства у війні та перспективи збереження солідарного соціального потенціалу : круглий стіл. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2024. № 4. С. 165-206. URL: https://stmm.in.ua/archive/ukr/2024-4/10.pdf (дата звернення: 26.09.2026).

3. Симончук О. Соціальна структура українського суспільства під впливом повномасштабної війни: концептуальні та емпіричні пошуки. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2024. № 1. С. 27-63. URL: https://stmm.in.ua/archive/article.php?issue=2024-1&contentId=2202413 (дата звернення: 26.09.2026).

4. Хотинська-Нор О. З., Саленко О. В. Феномен довіри та легітимність судової влади: національні позиції vs міжнародні стандарти. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 1. С. 671-675. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/160.

5. Правова система України в умовах воєнного стану : збірник наукових праць / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 540 с.

Пузирна Н.С., к.ю.н., доцент
доцент кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка»,

ДОТРИМАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ:МЕЖІ ТА ВИНЯТКИ

Однією з ключових засад нотаріальної діяльності в Україні є забезпечення конфіденційності відомостей, що стали відомі нотаріусу під час вчинення нотаріальних дій. Ця вимога виражається у принципі дотримання нотаріальної таємниці, що гарантує довіру громадян до інституту нотаріату. Однак сучасні виклики, розвиток електронного документообігу, а також взаємодія нотаріусів із державними органами зумовлюють необхідність чіткого розуміння меж і винятків із цього принципу.

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII [1], нотаріальна таємниця - це сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, зокрема про її особу, майно, майнові та немайнові права і обов'язки. З одного боку, таке визначення є широким і дозволяє охопити майже будь-яку інформацію, що стала відомою нотаріусу. З іншого - воно не дає чіткого розуміння, які саме відомості належать до категорії таємниці, а які можуть бути розкриті в силу правових вимог. Як зазначається в науковій літературі, це визначення потребує подальшого тлумачення, адже «зазначена інформація може стати предметом судового вивчення під час розгляду цивільної справи, і в кожному конкретному випадку потрібно буде визначатися із можливістю або неможливістю нотаріуса свідчити про такі обставини» [2].

Особливістю нотаріальної таємниці є те, що обов'язок щодо її збереження поширюється не лише на самого нотаріуса, але й на його помічників, технічних працівників, осіб, які беруть участь у нотаріальних діях як свідки, а також будь-яких інших осіб, яким ці відомості стали відомі у зв'язку з виконанням роботи чи наданням послуг (ч. 2 ст. 8 Закону України «Про нотаріат»). Отже, закон формує широке коло суб'єктів, на яких покладено відповідальність за нерозголошення конфіденційних даних.

Водночас абсолютна конфіденційність у сучасному правовому полі неможлива. Законодавство чітко визначає випадки, коли нотаріус зобов'язаний надати інформацію, і такі дії не вважаються порушенням нотаріальної таємниці. Наприклад, ч. 8 ст. 8 Закону України «Про нотаріат» становить певні законні межі нотаріальної таємниці: довідки та копії документів можуть надаватися судам, прокуратурі, органам досудового розслідування, державним виконавцям, податковим органам, Національному агентству з питань запобігання корупції, а також Антимонопольному комітету - за умови наявності обґрунтованої письмової вимоги. Подібні положення відображають баланс між принципом конфіденційності та суспільною потребою у забезпеченні законності та контролю.

Окремо закон визначає, що подання нотаріусом інформації до органів фінансового моніторингу, а також внесення відомостей до державних реєстрів не є порушенням нотаріальної таємниці. Ці винятки пояснюються потребою держави запобігати відмиванню доходів, фінансуванню тероризму та іншим суспільно небезпечним діянням. У таких випадках публічний інтерес переважає над приватним.

Разом із тим, сучасна практика демонструє низку проблем. Як відзначає дослідниця К. Е. Косяченко, хоча закон містить норму про відповідальність за порушення нотаріальної таємниці, механізм притягнення до відповідальності фактично відсутній. У кримінальному чи адміністративному законодавстві немає окремих норм, які б регламентували покарання за розголошення конфіденційної інформації нотаріусом або іншими особами [3, с. 114]. Це створює прогалину у правозастосуванні, коли порушення залишається без належної юридичної оцінки.

Окрім юридичних аспектів, важливою є практична організація збереження таємниці. Треті особи не повинні бути присутніми під час нотаріальних дій, якщо тільки цього не бажає сам клієнт. Приміщення нотаріуса має забезпечувати конфіденційність, а всі електронні документи - захист від несанкціонованого доступу. Проте в умовах цифровізації виникають нові ризики: витік даних з електронних реєстрів, недосконаліть захисту інформаційних систем. Це ставить під сумнів реальну ефективність гарантій таємниці у XXI столітті.

Цікаво, що судова практика в Україні підходить до цього питання прагматично. Так, присутність сторонньої особи під час посвідчення заповіту, якщо заповідач не заперечує проти цього, не вважається порушенням нотаріальної таємниці і не може бути підставою для визнання заповіту недійсним [2]. Це ще раз доводить: поняття «таємниці» не є абсолютним - воно має оцінюватися з урахуванням волевиявлення сторін і конкретних обставин.

Таким чином, нотаріальна таємниця є складним і багатогранним правовим інститутом. Її дотримання забезпечує захист особистих інтересів громадян і зміцнює довіру до нотаріальної системи. Однак сучасні виклики - цифровізація, відкритість державних реєстрів, підвищення вимог до прозорості фінансових операцій - вимагають оновлення законодавчої бази. Потрібно встановити чіткі критерії того, що становить нотаріальну таємницю, визначити процедури її захисту в електронному середовищі, а також врегулювати питання відповідальності за її порушення.

Зрештою, збереження нотаріальної таємниці - це не лише питання професійного обов'язку, а й показник рівня правової культури держави, у якій поважають приватність людини так само, як і верховенство права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII : станом на 10 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text (дата звернення: 09.10.2026).

2. Поняття та межі нотаріальної таємниці. URL: http://yurradnik.com.ua/stati/ponyattya-ta-mezhi-notarialnoyi-tayemnitsi/ (дата звернення: 09.10.2026).

3. Косяченко К. Е. Нотаріальна таємниця як одна з важливих складових діяльності нотаріуса: сучасний стан та проблемні питання. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. №2. С. 112-115. URL: DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.2.18

Сапарова А.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Цифровізація суспільних відносин є одним із визначальних чинників трансформації сучасної правової системи. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових платформ, штучного інтелекту, автоматизованого прийняття рішень та систем обробки великих масивів даних істотно змінює способи реалізації прав людини. Унаслідок цього традиційні конституційні права набувають нових форм реалізації, а держава стикається з необхідністю забезпечення їх ефективного захисту в цифровому середовищі.

Конституція України не містить окремого переліку «цифрових прав людини». Водночас низка конституційних положень створює нормативну основу для їх реалізації. Зокрема, стаття 32 гарантує право на невтручання в особисте і сімейне життя та встановлює гарантії захисту конфіденційної інформації про особу, а стаття 34 закріплює свободу думки і слова, право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію [1]. Таким чином, цифрове середовище не формує ізольованої від традиційної системи прав людини сфери, а передусім створює нові умови для реалізації вже гарантованих Конституцією прав.

У сучасній юридичній науці відсутній єдиний підхід до визначення поняття цифрових прав. Одним із підходів є їх розуміння як нової генерації прав людини, яка виникла під впливом інформаційно-технологічного розвитку. Інша позиція полягає в тому, що цифрові права є похідними від уже існуючих фундаментальних прав, але мають специфічні форми реалізації та захисту в цифровому середовищі. Такий підхід узгоджується з позицією Ради Європи, відповідно до якої права людини та основоположні свободи мають застосовуватися однаково в офлайн та онлайн середовищі [2].

На нашу думку, найбільш обґрунтованим є розгляд цифрових прав не як повністю відокремленої категорії фундаментальних прав, а як особливої форми реалізації та гарантування традиційних прав людини в цифровому середовищі. До їх основних проявів можна віднести право на приватність і захист персональних даних, свободу вираження поглядів та доступ до інформації в мережі Інтернет, право на недискримінацію під час використання автоматизованих систем, право на доступ до цифрових послуг, а також право на ефективний засіб правового захисту у разі порушення прав у цифровому середовищі.

Особливого значення набуває концепція цифрового конституціоналізму. Е. Селесте розглядає його як сучасну форму конституціоналізму, яка реагує на виклики, породжені цифровими технологіями, та визначає принципи й цінності, що мають спрямовувати процес конституціоналізації цифрового середовища [3]. При цьому цифровий конституціоналізм передбачає не лише діяльність держави, а й урахування впливу приватних цифрових платформ та інших недержавних суб'єктів, які отримують значні можливості щодо регулювання поведінки користувачів.

Саме поява потужних цифрових платформ зумовлює необхідність перегляду традиційного розуміння конституційного контролю. Одним із найбільш проблемних напрямів є забезпечення права на приватність. Цифрове середовище передбачає постійне накопичення, аналіз та обробку інформації про особу. Чинне законодавство передбачає спеціальні гарантії у цій сфері. Закон України «Про захист персональних даних» спрямований на захист основоположних прав і свобод людини у зв'язку з обробкою персональних даних [4]. Водночас стрімкий розвиток технологій, зокрема штучного інтелекту, створює нові питання щодо обсягу та способів використання персональної інформації.

Окрему проблему становить алгоритмічне прийняття рішень. Використання автоматизованих систем у державному управлінні, соціальній сфері, фінансових послугах, працевлаштуванні та інших сферах може підвищувати ефективність відповідних процесів, але водночас створює ризики непрозорості, алгоритмічної дискримінації та обмеження можливостей особи оскаржити рішення. Рада Європи звертає увагу на те, що алгоритмічні системи можуть впливати на широкий спектр прав – від права на приватність і свободи вираження поглядів до права на справедливий суд, презумпції невинуватості та принципу верховенства права [5].

Показовим є розвиток європейського регулювання штучного інтелекту. Регламент Європейського Союзу 2024/1689, відомий як Artificial Intelligence Act, орієнтований на встановлення єдиної нормативної рамки для штучного інтелекту з одночасним забезпеченням високого рівня захисту фундаментальних прав, демократії та верховенства права [6]. Такий підхід демонструє поступовий перехід від регулювання окремих технологій до комплексного правового контролю їх впливу на права людини.

Ще одним важливим аспектом цифрових прав є свобода вираження поглядів на доступ до інформації. Інтернет став одним із ключових інструментів комунікації, отримання інформації та суспільної участі. Водночас цифрові платформи здійснюють модерацію контенту відповідно до власних правил, що породжує питання щодо меж приватного регулювання свободи слова та необхідності забезпечення належних процедур оскарження відповідних рішень.

Важливе значення для розвитку цифрових прав має також забезпечення доступу до цифрового середовища. Цифрова нерівність може бути пов'язана не лише з відсутністю технічного доступу до Інтернету, а й з недостатнім рівнем цифрової грамотності, фінансовими можливостями особи, віком, станом здоров'я або іншими соціальними чинниками. У результаті обмежений доступ до цифрових технологій може опосередковано впливати на реалізацію права на освіту, працю, отримання адміністративних та інших публічних послуг. Для України ця проблематика набуває особливого значення у процесі цифрової трансформації держави та європейської інтеграції. Цифрова трансформація потребує формування системи конституційних гарантій цифрових прав. Така система має включати законність обмежень прав у цифровому середовищі, принцип пропорційності, недискримінацію, прозорість алгоритмічних рішень, захист персональних даних, доступ до ефективного засобу юридичного захисту та належний судовий контроль.

Таким чином, цифрові права людини доцільно розглядати як інтегративний елемент сучасного конституціоналізму, що відображає трансформацію традиційних прав унаслідок зміни соціального та технологічного середовища. Їх особливість полягає не стільки у виникненні принципово нового каталогу прав, скільки у необхідності забезпечення ефективної реалізації вже існуючих конституційних прав в умовах цифровізації.

Подальший розвиток українського законодавства у цій сфері має бути спрямований на забезпечення балансу між технологічними інноваціями, економічними інтересами цифрового сектору та конституційними гарантіями прав людини. Особливого значення набувають правові механізми контролю за використанням алгоритмів, захист персональних даних, забезпечення прозорості діяльності цифрових платформ, подолання цифрової нерівності та гарантування ефективних способів захисту прав особи. Саме такий підхід дозволяє розглядати цифровізацію не лише як технологічний процес, а як важливий чинник подальшого розвитку конституційної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text

URL: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/guide-to-human-rights-for-internet-users

3. Celeste E. Digital constitutionalism: a new systematic theorisation. *International Review of Law, Computers & Technology*. 2019. 33(1). P. 76–99. DOI: 10.1080/13600869.2019.1562604

4. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

5. Freedom of expression online. URL: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/internet-freedom1

6. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng

Соколова-Височина Я.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнім насильством визнаються діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

У ст. 49 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами встановлено, що сторони повинні вживати необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб розслідування та судові провадження стосовно всіх форм насильства, здійснювалися без неналежних затримок і з урахуванням прав жертви на всіх стадіях кримінального провадження [2].

Стамбульська конвенція закликає забезпечити, щоб розслідування або судові переслідування у зв'язку з насильством по відношенню до жінок протікали ex parte або ex

officio (тобто не залежали від заяви або скарги, поданої жертвою) (стаття 55) [2]. Це допомагає позбутися проблеми суб'єктивізму співробітників органів досудового розслідування, які не сприймають насильство щодо жінок як серйозне правопорушення, не довіряють жертвам насильства або зазнають труднощів зі збором доказів.

Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, це збірне поняття, яке охоплює: вчинене з особливою жорстокістю вбивство особи, котра для винного перебуває в безпорадному стані, вагітної жінки, про що винному відомо; вбивство, скоєне у стані афекту; завдання смерті через необережність; доведення до самогубства; завдання шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості; завдання тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю у стані афекту; катування; побої; погроза вбивством або завданням тяжкої шкоди здоров'ю; образа; зґвалтування; насильницькі дії сексуального характеру; примушення до дій сексуального характеру; розпусні дії; залучення неповнолітнього до скоєння злочину та антигромадських дій; невиконання обов'язків із виховання неповнолітнього. Цим злочинам властива висока латентність, більшість сімейних сутичок, що завершуються побоями, образами тощо, так і залишається за зачиненими дверима квартир [4, с. 201].

Для того, щоб успішно розслідувати злочини, насамперед необхідно визначити, що належить з'ясувати у кримінальному провадженні (обставини, що підлягають встановленню), а потім – як це потрібно зробити (засоби встановлення зазначених обставин). Зміст обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях, пов'язаних з домашнім насильством, має визначатися у синтезі: 1) складу злочину; 2) предмета доказування (ст. 91 КПК України). Визначити вичерпний перелік усіх обставин, які підлягають встановленню під час розслідування зазначеного виду злочинів, неможливо, оскільки вони випливають з обставин кожного конкретного кримінального провадження.

Можна визначити наступний узагальнений перелік обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством:

1) наявність у вчиненому протиправному діянні ознак складу кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, та наявність ознак систематичності заподіяння фізичного, психологічного та економічного насильства. Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, встановленню підлягає такий елемент як «систематичність вчинення насильницьких дій», який, відповідно до ст. 126-1 КК України, є обов'язковою ознакою домашнього насильства. Систематичність домашнього насильства є однією з ознак, що відрізняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України та адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП одне від одного [3, с. 21];

2) форма вчинення домашнього насильства: економічне, фізичне, психологічне чи фізичне насильство або їх сукупність; способи вчинення, характер наслідків такого насильства;

3) наявність прямого умислу на заподіяння домашнього насильства;

4) наявності причинного зв'язку між заподіяною формою домашнього насильства та наслідками;

5) наявність сімейних, близьких відносин між кривдником та потерпілою особою, характер цих відносин;

6) стан жертви домашнього насильства (побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, емоційна невпевненість, неможливість захистити себе, пригніченістю, песимістичність зниження вольового потенціалу особистості, психологічні страждання, що проявляються в психологічному дискомфорті, відчутті тривоги, страху та побоювання за власне життя та життя своєї родини);

7) обставин, що характеризують кривдника. Такими обставинами є: дані, що індивідуалізують особу кривдника; осудність особи; ставлення особи до вчиненого нею

кримінального правопорушення; коли і у зв'язку із чим у неї виник намір на вчинення кримінального правопорушення; мотиви вчинення кримінального правопорушення; чи перебувала особа в момент вчинення протиправного діяння в стані алкогольного або іншого сп'яніння; чи не вчиняла раніше особа насильницьких злочинів, якщо так, то які саме [3, с. 35].

8) наявність обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання;

9) обставини, що характеризують потерпілу особу.

Перелічені обставини є основними питаннями при розслідуванні зазначеного виду злочинів, але не вичерпують їх. Зміст обставин, що становлять предмет доказування та підлягають доказуванню, деталізуються з урахуванням кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення, що розслідується, і наявних у кримінальному провадженні фактичних даних про обставини вчинення протиправного діяння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ (дата звернення: 13.10.2026).

2. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Конвенція Ради Європи від 11 трав. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 13.10.2026).

3. Ботнаренко І. А., Комаринська Ю. Б., Джужа О. М., Дякін Я. О., Тичина Д. М. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства : практ. посібник. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2023. 52 с.

4. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства : навч. посіб. / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Головюк та ін. ; за ред. І. Головюк, Н. Лащук, С. Романцової. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.

Стечишин Алла Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права імені академіка УАН о. Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»

ПРАВОВІ ФОРМИ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ НАРОДОВЛАДДЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Розвиток демократичної держави передбачає не лише формальне закріплення народного суверенітету, а й створення правових механізмів, за допомогою яких громадяни можуть безпосередньо впливати на здійснення публічної влади. Особливе значення у цьому контексті належить місцевому самоврядуванню, оскільки саме на рівні територіальної громади відбувається найбільш безпосередня взаємодія людини з публічними інституціями, формуються практики громадянської участі, самоорганізації та відповідальності за вирішення питань місцевого значення. Відповідно територіальна громада повинна розглядатися не лише як територіальна основа організації місцевого самоврядування, а передусім як первинний колективний суб'єкт локального народовладдя.

У теоретико-правовому вимірі, місцеве самоврядування поєднує ознаки публічної влади та інституту громадянського суспільства. О. Батанов і В. Кравченко визначають його як одну з основних форм народовладдя та конституційний засіб обмеження державної влади, звертаючи увагу на значення дієздатних територіальних громад для розвитку громадянського суспільства [1, с. 48]. Такий підхід дозволяє розглядати громаду не як пасивний об'єкт управлінського впливу, а як середовище формування автономної громадянської активності, у межах якого публічний інтерес формується через взаємодію жителів, органів місцевого самоврядування та інших інститутів громадянського суспільства.

Це зумовлює потребу розмежування понять місцевого самоврядування як системи організації публічної влади та народовладдя на місцевому рівні як ширшої системи форм

безпосередньої й представницької участі жителів у вирішенні справ громади. Наявність виборної місцевої ради сама по собі не забезпечує повноцінної реалізації народовладдя. Демократична природа місцевого самоврядування передбачає існування постійного правового зв'язку між територіальною громадою та сформованими нею органами, а також реальну можливість жителів ініціювати розгляд суспільно значущих питань, висловлювати позицію щодо проєктів рішень, здійснювати оцінювання діяльності посадових осіб та впливати на визначення пріоритетів розвитку громади.

Важливим етапом нормативного закріплення такого підходу стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» від 9 травня 2024 р. № 3703-IX, який набрав чинності 8 січня 2025 р. Закон систематизував і розширив передбачені законодавством форми участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення [3]. До них належать загальні збори (конференції) жителів, місцеві ініціативи, громадські слухання, участь жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету, публічні консультації, діяльність консультативно-дорадчих органів, громадське оцінювання діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування, а також участь молоді у місцевому самоврядуванні.

Зазначені зміни мають принципове теоретико-правове значення. Вони свідчать про поступовий перехід від переважно представницької моделі місцевого самоврядування до моделі партисипативної локальної демократії. У такій моделі житель громади не обмежується статусом виборця, який періодично делегує повноваження представницькому органові. Він набуває можливості постійної участі у формуванні локальної публічної політики, а територіальна громада функціонує як реальний суб'єкт вироблення і легітимації рішень.

Саме тому форми участі населення доцільно розглядати не як допоміжні процедури діяльності органів місцевого самоврядування, а як юридичні форми реалізації правосуб'єктності територіальної громади. Місцева ініціатива надає жителям можливість самостійно формувати порядок денний локальної політики; громадські слухання забезпечують публічне обговорення рішень, що мають значення для громади; публічні консультації створюють правовий механізм врахування позицій заінтересованих груп; громадське оцінювання формує інструмент підзвітності муніципальної влади. У сукупності ці механізми забезпечують трансформацію громади із сукупності жителів певної території у суб'єкта самоорганізованої публічної діяльності.

Особливе місце у забезпеченні такої участі належить статуту територіальної громади. М. Пивовар слушно характеризує його як базовий локальний нормативно-правовий акт, у якому деталізуються інструменти участі жителів у вирішенні питань місцевого значення [2, p. 343]. Законодавчі зміни 2024 р. суттєво посилили значення цього акта, а з 1 січня 2027 р. наявність статуту стане обов'язковою для кожної територіальної громади. Отже, статут має виконувати не лише організаційну функцію, а й функцію локальної «конституції громади», яка визначає прозорі та однаково доступні для жителів правила їхньої участі у здійсненні місцевого самоврядування.

При цьому нормативне закріплення відповідних інструментів саме по собі не гарантує реальної участі. Існує ризик формалізації партисипативних процедур, коли громадські слухання або консультації проводяться виключно для виконання передбаченої законом процедури, а їх результати фактично не впливають на зміст владного рішення. Тому правове забезпечення локального народовладдя повинно передбачати не тільки можливість участі, а й чіткі вимоги до доступності інформації, строків і процедури проведення консультацій, мотивованого розгляду пропозицій жителів, оприлюднення результатів та обґрунтування причин їх врахування або відхилення.

У цьому контексті особливого значення набуває принцип підзвітності місцевої влади. Демократична легітимність органів місцевого самоврядування не вичерпується фактом їх обрання. Вона повинна постійно відтворюватися через відкритість прийняття рішень,

комунікацію з територіальною громадою та можливість громадського контролю. Взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями та іншими інститутами громадянського суспільства є одним із механізмів такого контролю.

Отже, територіальну громаду доцільно розглядати як первинний суб'єкт локального народовладдя, правосуб'єктність якого реалізується не лише через формування органів місцевого самоврядування, а й через систему безпосередніх форм участі у вирішенні питань місцевого значення. Законодавчі зміни останніх років свідчать про поступове формування в Україні партисипативної моделі місцевого самоврядування, у межах якої громада набуває реальних правових механізмів впливу на локальну публічну політику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батанов О. В., Кравченко В. В. Місцеве самоврядування як інститут громадянського суспільства: муніципально-правові проблеми взаємодії та функціонування. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6, № 6–7. С. 45–53.

2. Pyvovar M. Peculiarities of the Functioning of Territorial Community Statutes Through the Lens of Legislative Changes During Ukraine's European Integration. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2025. Vol. 12, № 4 (48). P. 341–349.

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування : Закон України від 09.05.2024 № 3703-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2025, № 4, ст.8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text

Татаренко С. В.
доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
та інформаційної безпеки
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції імені Е. О. Дідоренка
Донецький державний університет внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ І НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року докорінно змінило модель використання негласних методів протидії злочинності. Значну частину заходів, які раніше існували лише як оперативно-розшукові, законодавець перевів у процесуальну форму негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) і закріпив у главі 21 КПК України [1]. Водночас Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2] зберіг чинність, а перелік прав оперативних підрозділів у ньому досі містить заходи, тотожні НСРД за змістом і технічними засобами. Унаслідок цього склалася подвійна правова регламентація негласної діяльності, яка понад десятиліття залишається предметом наукових дискусій і причиною неоднакових підходів у правозастосуванні.

Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України НСРД є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. Їх проводять лише в межах кримінального провадження, відомості про яке внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань, слідчий або за його письмовим дорученням оперативний підрозділ (ст. 41 КПК України), а більшість із них допускається тільки у провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких злочинів [1]. Оперативно-розшукові заходи (далі – ОРЗ) натомість здійснюються в межах оперативно-розшукової справи, спрямовані насамперед на пошук і фіксацію відомостей про підготовку чи вчинення злочинів, а ті з них, що тимчасово обмежують права людини, проводяться з дозволу слідчого судді в порядку, визначеному КПК

України [2]. Порядок організації НСРД та використання їх результатів деталізовано в міжвідомчій Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [3].

З огляду на вищезазначене, спільними для обох інститутів є негласний характер, суб'єкти виконання (оперативні підрозділи), методи та технічні засоби, а також судовий контроль за втручанням у права особи. Розмежовують їх правова підстава, мета (пошук інформації або формування доказів), момент проведення щодо початку досудового розслідування та процесуальне значення отриманих результатів.

Першою проблемою правозастосування є дублювання окремих заходів. Аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, контроль за вчиненням злочину передбачені і КПК України, і Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1; 2]. За відсутності чіткого критерію вибору правової форми виникає ризик, що процесуальні гарантії НСРД будуть підмінені оперативно-розшуковим порядком із подальшою «легалізацією» результатів у кримінальному провадженні. Перевіряючи допустимість результатів негласних заходів, Верховний Суд з'ясовує, чи існувала чітка й передбачувана процедура їх санкціонування, проведення та контролю, а також чи мала сторона захисту реальні можливості перевірити законність їх проведення [4, с. 210].

Друга проблема стосується використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні. КПК України допускає їх використання як документів за умови відповідності вимогам ст. 99, а результатів НСРД – у порядку ст. 256 [1]. Проте на практиці суди нерідко визнають такі матеріали недопустимими через недоліки фіксації, несвоєчасне розсекречення або невідкриття стороні захисту процесуальних документів, що стали підставою для проведення заходу. Як слушно наголошує Д. К. Попихач, методологічною основою оперативно-розшукового документування має бути теорія кримінального процесуального доказування: оперативний працівник повинен розуміти предмет доказування та вимоги до властивостей доказів уже на етапі пошуку та фіксації інформації [5, с. 267].

Третьою, дедалі гострішою проблемою є робота з цифровими даними.

В. І. Василинчук та Ю. М. Поптанич звертають увагу на те, що забезпечення автентичності та ланцюга збереження цифрових доказів, отриманих під час оперативно-розшукової діяльності (від аналізу відкритих джерел до спеціальних технічних заходів), не має достатнього нормативного врегулювання, що прямо впливає на їх допустимість у суді [6, с. 32–33]. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [3] не враховує повною мірою специфіки сучасних засобів комунікації, хмарних сервісів і месенджерів.

Зважаючи на викладене, пропонуємо такі напрями удосконалення. По-перше, закріпити в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» правило, за яким після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань заходи, тотожні НСРД, щодо того самого кримінального правопорушення проводяться лише в процесуальній формі. По-друге, визначити на рівні закону вимоги до фіксації результатів ОРЗ, які в подальшому можуть використовуватися як документи в кримінальному провадженні. По-третє, оновити міжвідомчу Інструкцію про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури

України, МВС України, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [3] з урахуванням стандартів роботи з електронними доказами. По-четверте, в освітніх програмах підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції посилити практико-орієнтований складник: відпрацьовувати документування оперативних заходів з позицій допустимості доказів, аналізуючи актуальну практику Верховного Суду.

На наше переконання, ОРЗ і НСРД тісно пов’язані між собою, однак не є тотожними за своєю правовою природою та порядком проведення. Саме тому вважаємо важливим чітко визначити на законодавчому рівні межі їх застосування, встановити єдині підходи до фіксації отриманих результатів і забезпечити належну професійну підготовку оперативних працівників. Це, на нашу думку, дозволить підвищити ефективність протидії злочинності без послаблення гарантій дотримання прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 28.09.2026).

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2135-12 (дата звернення: 28.09.2026).

3. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws (дата звернення: 28.09.2026).

4. Дубровка Є. І., Коваленко Д. А., Штепа І. Ю. Провокація злочину в кримінальному процесі: проблематика законодавства, практика ЄСПЛ та національна судова практика. Юридичний науковий електронний журнал. 2026. № 5. С. 205-213. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-5/47.

5. Попихач Д. К. Оперативно-розшукове документування злочинів: до визначення поняття. Вісник кримінального судочинства. 2022. № 1-2. С. 264-281. DOI: https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.1-2/264-281.

6. Василинчук В. І., Поптанич Ю. М. Використання цифрових доказів, отриманих під час оперативно-розшукової діяльності. Наука і правоохорона. 2025. № 4 (70). С. 24-37. DOI: https://doi.org/10.33270/05257004.3.

Ткаченко О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права, міжнародного права
та приватного права
Київський міжнародний університет

ПРИВАТНОПРАВОВА АВТОНОМІЯ ОСОБИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Цифровізація суспільних відносин істотно змінює умови реалізації особистої свободи та приватності. Цифрове середовище створює для людини нові можливості комунікації, укладення правочинів, розпорядження майном, реалізації особистих немайнових прав, однак, поряд з цим, породжує небачені раніше ризики для самої можливості автономії особи. Це обумовлює необхідність переосмислення традиційних приватноправових уявлень про свободу, приватність та автономію особистості з огляду на реалії цифровізації комунікативного простору між людьми.

Автономія особи у приватному праві ґрунтується на визнанні людини самостійним суб'єктом правовідносин, здатним визначати власну поведінку та реалізувати власні інтереси. Така автономія передбачає можливість особи самостійно приймати юридично значущі рішення та нести відповідальність за їх наслідки. У філософсько-правовому аспекті проблема автономії пов'язана з питанням самовизначення особи та співвідношення індивідуального і загального [1].

У класичній філософській традиції автономія волі розглядається передусім через здатність особи діяти відповідно до власних раціональних принципів. Зокрема, І. Кант пов'язував автономію волі із самозаконодавством та її здатністю підпорядковуватися універсальному моральному закону [2]. Водночас таке розуміння має переважно формальний характер, оскільки зміст індивідуальної волі відходить на другий план.

Для приватного права принципове значення має інший аспект автономії – можливість особи самостійно визначати зміст власної поведінки. Саме тому приватноправова автономія не може обмежуватися лише здатністю особи приймати рішення. Вона передбачає також можливість самостійного вибору цілей, інтересів, способів їх реалізації та відповідальності за прийняті рішення.

Цифровізація не скасовує зазначених принципів, однак істотно змінює механізми їх реалізації. Якщо у традиційних правовідносинах воля особи переважно проявляється конклюдентно (через безпосередню поведінку) або консенсуально (за допомогою домовленості з приводу умов договору, що укладається), то в цифровому середовищі значна частина юридично значущих дій здійснюється за допомогою цифрових платформ, автоматизованих систем та електронних інтерфейсів.

Особливого значення у таких умовах набуває питання приватності. У цифровому середовищі приватність пов'язана не лише із захистом інформації про особу, а й із можливістю контролювати використання власних персональних даних, визначати межі їх поширення та розуміти наслідки надання згоди на їх обробку. Правові засади такого захисту в Україні визначені, зокрема, Законом України «Про захист персональних даних» [3].

Це дозволяє розглядати персональні дані як один із важливих об'єктів, через який проявляється сучасна автономія особи. Закон України «Про захист персональних даних» визначає основні засади обробки та захисту персональних даних, що створює нормативне підґрунтя для забезпечення контролю особи над інформацією про себе [3]. Відповідно, захист приватності у цифровому середовищі безпосередньо пов'язаний із забезпеченням реальної, а не лише формально проголошеної автономії.

Важливою проблемою є співвідношення формальної та змістовної автономії особи. Формальна можливість погодитися з умовами використання цифрового сервісу ще не означає, що особа фактично контролює власний вибір. Великі за обсягом та складні для сприйняття умови користування, стандартизовані договори та автоматизовані механізми прийняття рішень можуть істотно обмежувати можливість користувача усвідомити реальний зміст своїх дій.

Тому особливого значення набуває принцип свободи договору. Цивільний кодекс України закріплює принцип свободи договору та надає сторонам можливість визначати умови договору на власний розсуд у разі їх відповідності загальним засадам цивільного права [4]. У цифровому середовищі цей принцип набуває нових форм, оскільки значна кількість договорів укладається в електронній формі.

Відповідно до Закону України «Про електронну комерцію», правочини у сфері електронної комерції можуть здійснюватися із застосуванням інформаційно-комунікаційних систем, а електронний договір є юридично значущою формою оформлення відповідних відносин [5]. Таким чином, цифрова форма договору не змінює фундаментальної природи приватноправової автономії, але трансформує спосіб її зовнішнього вираження. Водночас цифрова форма укладення договору не повинна призводити до нівелювання автономії волі. Юридична значущість згоди особи повинна оцінюватися не лише фактом здійснення певної цифрової дії, а й з урахуванням можливості особи усвідомити зміст та наслідки відповідного рішення. Такий підхід відповідає загальній логіці приватного права, у межах якої волевиявлення має бути проявом самостійного рішення суб'єкта.

Ще одним аспектом проблеми є використання автоматизованих систем. Цифрові технології дедалі активніше використовуються для аналізу поведінки людини, прогнозування її інтересів та прийняття рішень щодо неї. У результаті виникає питання про межі допустимого впливу технологій на приватноправову автономію.

Якщо цифрова система на основі зібраної інформації формує для особи певну пропозицію, визначає доступність послуги або впливає на умови правовідносин, особа може опинитися в ситуації, коли її вибір фактично формується технологічним середовищем. Тому сучасне приватне право має враховувати не лише безпосереднє втручання держави чи іншого суб'єкта у приватну сферу, а й опосередкувати вплив цифрових технологій на процес формування волі.

Цифровізація також змінює саме розуміння правового простору приватності. У фізичному середовищі межі приватного життя певною мірою визначаються просторовими та соціальними чинниками. У цифровому середовищі ці межі стають значно складнішими. Особиста інформація може бути багаторазово скопійована, передана між різними суб'єктами, об'єднана з іншими масивами даних та використана для формування цифрового профілю особи. Саме тому правовий режим персональних даних набуває особливого значення для забезпечення приватності.

Унаслідок цього приватність набуває динамічного характеру. Йдеться вже не лише про захист певної інформації від доступу третіх осіб, а про забезпечення можливості особи контролювати життєвий цикл інформації, яка стосується її приватної сфери. Такий підхід відповідає сучасному розумінню автономії як здатності особи самостійно визначати межі власної участі у цифрових правовідносинах.

Цифровізація створює необхідність переосмислення приватноправової автономії. Її сучасний зміст не може зводитися лише до формальної свободи ухвалення рішень. Автономія особи в цифровому середовищі передбачає також доступність інформації про наслідки відповідного рішення, можливість контролювати персональні дані, реальну свободу волевиявлення та захист від необґрунтованого технологічного впливу.

Приватне право має забезпечувати такий нормативний простір, у якому цифрові технології використовуються для розширення можливостей особи, а не для непомітного обмеження її самостійності. Приватність у цифровому суспільстві виступає не лише об'єктом правового захисту, а й необхідною умовою реалізації автономії особи. Саме тому подальший розвиток приватного права має бути спрямований на забезпечення балансу між технологічними можливостями, інтересами цифрової економіки та фундаментальною цінністю автономії людської особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баумейстер А. Онтологія і принцип суб'єктивності: спроба контрінтерпретації гайдеггерової філософії. *Філософська думка*. 2013. № 4. С. 97–113.
2. Кант І. *Критика практичного розуму*. Київ, 2004.
3. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
5. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text

Ткачук В.О.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин, економіки та політології,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОСОБИСТОСТі

Одним із найбільш важливих завдань будь-якого демократичного та прогресивного суспільства є формування громадянського суспільства. У громадянському суспільстві повинна вестися боротьба за ліквідацію всього, що може означати відчуження особи від будь-яких інститутів і процесів, котрі мають економічні, політичні та духовні властивості і від використання яких залежить реалізація прав та свобод людини і громадянина.

Без сумніву, громадянське суспільство не існує поза державою, воно постійно відчуває на собі вплив держави. Правова держава як особливий стан організації державної влади у громадянському суспільстві виникає за умов досягнення в ньому високого рівня правової культури його членів і передбачає реалізацію державою свого функціонального призначення [1, с. 26].

Формування громадянського суспільства та засад правової держави ставить перед українським народом завдання подальшого розвитку правосвідомості. Це потребує формування якісно нової системи правового виховання, виховання громадянської відповідальності й поваги до законів, що насамперед пов'язують із рівнем розвитку правової культури [2, с. 84]. По суті, правова культура спирається на правосвідомість, при цьому залишаючись відносно самостійною категорією, і включає не тільки соціально-психологічні процеси в суспільстві, а й юридично значущу поведінку його членів, правову діяльність у вигляді правотворчості та її результатів, практику функціонування правових інститутів загалом та ін. [3, с. 178].

Правова культура виявляється на двох рівнях – суспільному та особистісному. Зокрема, будучи частиною культури суспільства, правова культура в соціокультурному просторі проявляється в накопичених правових цінностях, які становлять основу суспільства та визначають напрями його розвитку. Вони охоплюють матеріальні, духовні, соціонормативні цінності, створені в процесі життєдіяльності суспільства та функціонування соціуму, що відображають неповторність та самобутність культури на тому чи іншому етапі розвитку суспільства [4, с. 35]. При цьому право як елемент правової культури постає особливою формою матеріальної і духовної творчості народу, окремих особистостей, пластом людського досвіду, що підкоряється своїм власним закономірностям.

Своєю чергою, правова культура особистості виражає ступінь і характер розвитку суспільства, забезпечує соціалізацію та правомірну діяльність особи [5, с. 18]. Кожна окрема особистість є творцем, носієм і реалізатором правової культури, яку можна розглядати у двох аспектах. З одного боку, як сукупність правових знань, духовних цінностей, принципів правової діяльності, правових звичаїв, а з іншого – як ступінь правової розвиненості особистості, рівень засвоєння правових норм, ступінь правової активності й оволодіння культурою правового мислення [6, с. 151].

Правова культура є детермінантою правового та культурного розвитку особистості, місця та значення у професійній діяльності фахівців різних видів діяльності [7, с. 30], що дає підстави розглядати її як складову конкурентоспроможності особистості. Засвоєння правових норм, розвиток правового мислення та правова активність створюють передумови для усвідомленого захисту власних інтересів, відповідального виконання зобов'язань і прийняття рішень з урахуванням їхніх правових наслідків. У професійному середовищі ці характеристики сприяють зміцненню довіри, конструктивному врегулюванню трудових конфліктів і формуванню позитивної ділової репутації. Поєднуючись із професійними компетентностями, комунікативними навичками та здатністю до саморозвитку, правова культура розширює можливості соціальної й професійної самореалізації людини, сприяючи досягненню її цілей на засадах правомірності, відповідальності та поваги до прав інших осіб.

У структурі конкурентоспроможності особистості правова культура створює передумови для обґрунтованого прийняття рішень, відповідального виконання зобов'язань і правомірної реалізації власних інтересів. Її регулятивна функція виявляється у здатності застосовувати правові знання у практичній діяльності, оцінювати правові наслідки власних дій та обирати законні способи досягнення професійних і життєвих цілей людини. Ціннісно-орієнтаційна функція сприяє формуванню доброчесності, поваги до прав інших та морально-етичної відповідальності, які становлять основу надійної професійної взаємодії [8, с. 1959–1960].

Зв'язок правової культури з конкурентоспроможністю особистості розкривається через здатність захищати власні права, дотримуватися домовленостей, конструктивно врегульовувати трудові конфлікти та запобігати порушенням у професійній діяльності. Такі риси сприяють зменшенню правових ризиків, зміцненню довіри з боку роботодавців, колег і партнерів та формуванню позитивної ділової репутації. У поєднанні з професійними компетентностями й комунікативними навичками вони створюють передумови для стійких конкурентних переваг, розширюючи можливості пошуку роботи на конкурентному ринку праці, професійного зростання та самореалізації особистості.

Отже, правова культура є важливою умовою становлення громадянського суспільства та правової держави, поєднуючи суспільні правові цінності з правовими знаннями, мисленням і поведінкою особистості. Як складова конкурентоспроможності особистості вона сприяє відповідальному прийняттю рішень, захисту власних прав, конструктивній професійній взаємодії та зменшенню правових ризиків, зміцнюючи довіру з боку роботодавців, колег і партнерів та сприяючи формуванню позитивної ділової репутації. Розвиток правової культури в поєднанні з професійними компетентностями створює передумови для формування стійких конкурентних переваг, розширюючи можливості працевлаштування, професійного зростання та самореалізації людини на засадах правомірності й поваги до прав інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення: моногр. / за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Л.Ф. Купіної, В.І. Шакуна. К. : Алерта, 2023. 304 с. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Gromadyanske-suspilstvo-1.pdf.

2. Атаманова Н.В., Дяченко О.В. Правова культура та її роль у формуванні правопорядку сучасної української держави. Нове українське право. 2022. Вип. 1. С. 82–87. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.12.

3. Мурза Ю.Ю. Питання формування правової культури особистості правоохоронця. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 24 березня 2023 р. Вінниця, 2023. С. 177–179. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/04f26152-9ef0-44cd-b3e7-beac271d32c5/content.

4. Савченко А.А. Правова культура як атрибут культури суспільства. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2020. № 2. С. 32–36. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2020.220398.

5. Зубчевська С. Правова культура як запорука формування правової відповідальності молоді. Наукові праці МАУП. 2022. Вип. 1(52). С. 16–20. DOI: https://doi.org/10.32689/maup.ped.2022.1.3.

6. Безсмертний А. Взаємозв'язок політичної, світоглядної, моральної та правової культури. Наукові праці МАУП. 2010. Вип. 2(25). С. 147–153. URL: https://ir.maup.com.ua/handle/123456789/4576.

7. Кравченко Л.М. Правова культура і компетентність особистості: спільне та відмінне культурологічного і компетентнісного підходів. Імідж сучасного педагога. 2020. № 4(193). С. 29–33. DOI: https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-4(193)-29-33.

8. Мукан Н., Гельжинська Т., Рузяк Т. Правова культура як атрибут професіоналізму сучасного менеджера. Вісник науки та освіти. 2025. № 10(40). С. 1953–1961. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-1953-1961.

Туляков В.О.
професор кафедри кримінального права,
Доктор юридичних наук, професор
Національний університет «Одеська юридична академія»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДСТАВ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Чинна модель застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб в Україні тривалий час спиралася на акцесорну конструкцію. Її вихідним положенням було те, що кримінально-правова реакція щодо юридичної особи є похідною від суспільно небезпечного діяння конкретної фізичної особи, яка діяла від імені та/або в інтересах відповідної організації. Такий підхід доктринально узгоджувався з положеннями ст. 2 Кримінального кодексу України, відповідно до якої підставою кримінальної відповідальності є вчинення **особою** суспільно небезпечного діяння, що містить склад кримінального правопорушення [1, ст. 2].

Водночас Закон України від 4 грудня 2024 р. № 4111-IX істотно змінив цю конструкцію. Ч. 2 ст. 96-3 КК України передбачила можливість застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення фізичної особи до кримінальної відповідальності. Більше того, законодавець прямо встановив, що за підставами, передбаченими цією нормою, не потребується встановлення фізичної особи, дії або бездіяльність якої підпадають під ознаки діянь, передбачених статтями 209, 369, 369-2 КК України [1, ст. 96-3; 2].

Отже, у вітчизняному кримінальному законодавстві сформувалося співіснування двох неоднакових моделей реагування на корпоративно пов'язану злочинність.

По-перше, ч. 1 ст. 96-3 КК України зберігає традиційну акцесорну модель. Її підставою є вчинення уповноваженою особою юридичної особи визначених кримінальних правопорушень від імені та/або в інтересах юридичної особи. У цій моделі первинним є встановлення діяння, вини та статусного зв'язку конкретної фізичної особи з юридичною особою. Заходи щодо юридичної особи постають як похідна реакція на кримінально протиправну поведінку індивіда [1, ст. 96-3].

По-друге, ч. 2 ст. 96-3 КК України містить автономні елементи. Йдеться не про встановлення кримінальної відповідальності юридичної особи в традиційному розумінні, а про можливість застосування до неї заходів кримінально-правового характеру на підставі встановлених фактичних обставин. Такі обставини можуть свідчити, зокрема, про: вчинення діяння від імені або в інтересах юридичної особи; невжиття уповноваженими особами антикорупційних заходів; неналежний нагляд чи контроль за діями працівників або інших осіб; вчинення діяння з відома уповноважених осіб, засновника, кінцевого бенефіціарного власника чи члена наглядової ради.

Новела має вузьку предметну сферу: вона стосується діянь, що підпадають під ознаки легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди та зловживання впливом щодо іноземних посадових осіб у розумінні ч. 4 ст. 18 КК України [1, ст. 18, 96-3]. Однак її концептуальне значення значно ширше. Законодавець фактично визнав, що підставою застосування обтяжливих кримінально-правових наслідків до організації може бути не лише доведений злочин конкретного індивіда, а й доведений корпоративний зв'язок із суспільно небезпечним діянням, організаційним недоглядом, неналежним контролем або дефектом комплаєнсу.

Формула «незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи» не повинна тлумачитися як відмова від вимог доказування. Вона означає зміну предмета доказування у спеціальному провадженні: замість обов'язкового встановлення винуватості персоніфікованого суб'єкта необхідно довести фактичні обставини діяння та юридично значущий зв'язок цього діяння із корпоративною організацією. КПК України у зв'язку з цим передбачає спеціальний порядок провадження щодо юридичної особи, обов'язкову участь її представника або захисника, а також судовий контроль за обмеженнями її діяльності.

Наслідки такої моделі є далеко не символічними. До юридичної особи можуть застосовуватися штраф, спеціальна конфіскація в передбачених законом випадках, а також додаткові нефінансові заходи. До останніх належать тимчасове обмеження певних видів діяльності та тимчасове обмеження в отриманні визначених прав або переваг, включно з участю у публічних та оборонних закупівлях, користуванням окремими ліцензіями, доступом до державної підтримки, пільг чи активів. Таким чином, відмова називати ці наслідки «кримінальною відповідальністю юридичної особи» не усуває їх фактичної карально-превентивної природи. Використання законодавцем терміна «заходи кримінально-правового характеру» не є самодостатньою підставою для заперечення їх карального змісту. За підходом ЄСПЛ поняття «покарання» у ст. 7 Конвенції має автономне значення й визначається за матеріальними характеристиками заходу, а не лише за його національно-правовою назвою [3, пп. 28-35].

Наукова література слушно акцентує, що сучасна відповідальність колективних суб'єктів не зводиться ані до історичних моделей колективного покарання, ані до механічного перенесення індивідуальної вини на корпорацію. Ми характеризуємо розвиток відповідальності колективних суб'єктів як рух до сучасних моделей корпоративної та квазікримінальної відповідальності, що потребують самостійного теоретичного обґрунтування [3, с. 129–151]. Саме тому новела ч. 2 ст. 96-3 КК України має розглядатися не як суто технічний антикорупційний виняток, а як симптом зміни парадигми.

Показово, що Проєкт нового Кримінального кодексу України, зберігаючи кримінально-правові засоби щодо юридичних осіб, не пропонує повноцінної автономної моделі їх відповідальності. Згідно з підходом, викладеним Є. Л. Стрельцовим, підставами для застосування таких засобів є: вчинення уповноваженою особою умисного злочину від імені та в інтересах юридичної особи або в інтересах її асоційованої особи; а також вчинення певних злочинів підпорядкованою особою через неналежний контроль з боку уповноваженої особи [4, с. 181–182]. Отже, навіть конструкція «неналежного контролю» в Проєкті КК зберігає персоніфікований центр: дефект контролю прив'язується до уповноваженої фізичної особи.

Такий підхід має принципове значення. Проєкт КК визнає потребу в адаптації українського законодавства до права Європейського Союзу та міжнародних зобов'язань України у сфері боротьби з корупцією, організованою злочинністю й фінансуванням тероризму [4, с. 178–179]. Водночас він не розв'язує базового питання про самостійну підставу корпоративної відповідальності: чи може нею бути не вина конкретного індивіда, а організаційний дефект юридичної особи: системна бездіяльність, толерування ризику, відсутність належного контролю, фіктивний комплаєнс або корпоративна культура, що зробила правопорушення передбачуваним і можливим.

Отже, чинний КК України вже містить вузьку, але реальну модель автономізації кримінально-правової реакції щодо юридичної особи. Вона не скасовує принципу індивідуальної кримінальної відповідальності фізичних осіб, проте обмежує його монополію як єдиної передумови застосування кримінально-правових наслідків. Проблема полягає не лише в самому існуванні цього винятку, а в його фрагментарності та недостатньому доктринальному поясненні.

Подальший розвиток законодавства має відбуватися не шляхом безсистемного розширення ч. 2 ст. 96-3 КК України на нові склади кримінальних правопорушень. Необхідною є цілісна концепція корпоративної кримінально-правової відповідальності, яка чітко визначатиме: підстави інкримінування організаційного дефекту; стандарти належної обачності, нагляду й комплаєнсу; критерії причинного зв'язку між дефектом корпоративного управління та діянням; межі й пропорційність санкцій; процесуальні гарантії захисту юридичної особи. Лише за таких умов автономізація кримінально-правової реакції стане не небезпечним винятком, а передбачуваним інструментом протидії корпоративно опосередкованій злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. Законодавство України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 19.09.2026).
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав : Закон України від 04 груд. 2024 р. № 4111-IX. Верховна Рада України. Законодавство України : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4111-20#Text (дата звернення: 19.09.2026).
3. Європейський суд з прав людини. Посібник зі статті 7 Конвенції – Ніякого покарання без закону. Рада Європи, Європейський суд з прав людини. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_7_ukr (дата звернення: 19.09.2026).
4. Туляков В.О. Відповідальність колективних суб'єктів у кримінальному праві в контексті розвитку. Право України. 2025. № 11. С. 129–151. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2025-11-129.
5. Стрельцов Є. Л. Кримінально-правові засоби щодо юридичної особи. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія / П. П. Андрушко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ: Компанія BAITE, 2024. С. 178-183. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/10/07/monografiya-proyekt-novogo-kk-ukrayiny.pdf (дата звернення: 19.09.2026).

Удовенко Ю. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

КУЛЬТИВОВАНЕ М'ЯСО: ЯК НОВИЙ ВИКЛИК ДЛЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

Сучасні продовольчі виклики та розвиток харчових технологій зумовлюють пошук нових способів виробництва продуктів харчування та альтернативних джерел білка. Особливого значення набуває розвиток технологій, спрямованих на створення продуктів, які можуть частково замінювати традиційні продукти тваринного походження. Така тенденція зумовлена, зокрема, необхідністю реагування на кліматичні зміни, вимогами екологічної безпеки, а також глобальними та регіональними продовольчими викликами, посиленими війною в Україні.

У світі розвиваються різні альтернативні способи виробництва продуктів, які традиційно отримують із тваринної сировини. Серед них – рослинні замінники м'яса, культивоване м'ясо, точна ферментація та інші інноваційні технології виробництва харчових продуктів. В Україні вже активно використовуються рослинні замінники м'яса. Так, у 2022 році на базі ТОВ «Інноваційні харчові системи» (м. Вінниця) було розроблено та впроваджено технологію виробництва рослинних аналогів м'яса під торговельною маркою «GreenMeat». Технологію розроблено у співпраці з Національним університетом харчових технологій та захищено п'ятьма патентами України. Вона передбачає використання комбінації різних видів рослинних білків, зокрема соєвого, горохового та пшеничного. Таким чином, в Україні вже функціонують власні виробництва рослинних аналогів м'яса, зокрема рослинного фаршу, котлет для бургерів та пельменів [2, с.15]. Водночас технологія виробництва культивованого м'яса є для України відносно новим напрямом. У світі цим напрямом займається значна кількість інноваційних компаній та стартапів. В Україні дослідження у цій сфері перебувають переважно на етапі наукових розробок, зокрема в установах, що здійснюють дослідження у галузі біології та генетики.

Культивоване м'ясо не є рослинним замінником м'яса, оскільки його виробництво ґрунтується на використанні тваринних клітин. Такий продукт отримують шляхом культивування та розмноження клітин у контрольованих умовах, зокрема в біореакторах, без необхідності традиційного вирощування тварин та їх подальшого забою. Офіційні назви такої продукції, закріплені в нормативних актах різних держав, відрізняються. Зокрема, у законодавстві Сполучених Штатів Америки використовуються поняття «харчові продукти з клітинних культур тварин», в Австралії, Новій Зеландії та Великій Британії – «клітинно-культивовані продукти», у Сінгапурі така продукція віднесена до категорії «новітніх харчових продуктів», а в Європейському Союзі використовується поняття «новітній харчовий продукт, вироблений із клітинних або тканинних культур» [3]. Водночас чинне законодавство України вже містить категорію «новітній харчовий продукт», яка потенційно може охоплювати таку продукцію. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» визначає новітній харчовий продукт як харчовий продукт, який до цього часу не вживався людиною в Україні та, зокрема, має нову або цілеспрямовано модифіковану первісну молекулярну структуру, містить або складається з генетично модифікованих організмів або вироблений із застосуванням виробничого процесу, який раніше не використовувався та може призвести до істотних змін у складі або структурі продукту [1].

Не зважаючи на відсутність культивованого м'яса на ринку України та спеціального нормативно-правового регулювання його виробництва, важливо звернути увагу не лише на правовий статус кінцевого продукту, а й на особливості технології його виробництва. Поява та подальше поширення такої продукції у світі зумовлюватимуть необхідність адаптації українського законодавства до нових способів виробництва. Водночас широке застосування культивованого м'яса потенційно може вплинути на традиційне сільськогосподарське виробництво, зокрема через скорочення потреби у вирощуванні та утриманні сільськогосподарських тварин.

На відміну від традиційного виробництва м'яса, культивоване м'ясо отримують без безпосереднього вирощування та утримання тварин, що змінює характер використання природних ресурсів і, зокрема, роль земельних ресурсів у виробничому процесі. Традиційне тваринництво значною мірою пов'язане із використанням земель сільськогосподарського призначення для утримання тварин, вирощування кормів та забезпечення відповідної виробничої інфраструктури. Натомість клітинна технологія переносить основну частину виробничого процесу у контрольоване біотехнологічне середовище, унаслідок чого зменшується безпосередня залежність виробництва від земель сільськогосподарського призначення. При цьому не йдеться про повне зникнення потреби у землі. Змінюється саме характер її використання: земля з безпосереднього засобу сільськогосподарського виробництва переважно перетворюється на територіальну та інфраструктурну основу для розміщення біотехнологічного виробничого комплексу. Відтак таке виробництво потенційно може бути зосереджене на відносно компактній території, що відповідатиме встановленому правовому режиму земель для розміщення відповідних об'єктів.

Це зумовлює необхідність чіткого визначення можливих видів цільового призначення земель для розміщення підприємств з виробництва культивованого м'яса.

Отже, необхідно законодавчо визначити статус виробництв у земельних відносинах. Також передбачити у відповідній класифікації вид використання земель для розміщення біотехнологічних виробничих комплексів, до яких потенційно належатимуть і підприємства з виробництва культивованого м'яса. Встановити спеціальні правила для розміщення таких підприємств. Необхідно визначити, на яких землях можуть розміщуватися такі підприємства та який правовий режим мають мати відповідні земельні ділянки. Також важливо встановити правила розміщення біотехнологічних виробничих комплексів, зокрема можливість їх розташування поблизу наукових установ, технологічних центрів та іншої необхідної інфраструктури. Крім того, поширення виробництва культивованого м'яса може зменшити потребу в землях. Земельне законодавство має забезпечувати їх раціональне використання, охорону та недопущення деградації у разі зміни способів виробництва продовольства. Убачається доцільним адаптувати земельне законодавство до нових способів виробництва продовольства шляхом чіткого визначення правового режиму земельних ділянок, що використовуються для розміщення біотехнологічних виробництв харчового призначення, без обов'язкового створення нової категорії земель. Це дозволить усунути правову невизначеність щодо розміщення таких підприємств, визначити допустимі способи використання земельних ділянок та встановити необхідні вимоги щодо їх охорони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text

2. Буж'ян А. Інноваційні технології виробництва рослинних аналогів м'яса : український досвід та перспективи розвитку. *Інноваційні рішення, актуальні проблеми та виклики у галузі харчових технологій* : матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. Ірпінь, 2024. С. 15–22.

3. Глобальні зміни в регулюванні вирощеного м'яса: порівняльне дослідження ЄС, Сінгапуру, США, Австралії та Нової Зеландії URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/reel.70007

Цегельник Н.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЦИРКУЛЯЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ

Повномасштабна війна, вимушене переміщення населення, зміни на ринку праці та зростання міжнародної мобільності українців посилили потребу в нових підходах до збереження й використання людського капіталу. Значна частина громадян здобуває професійний досвід, нові знання та компетентності за межами України, що створює як ризики втрати людського капіталу, так і можливості для його подальшого використання в національній економіці. За таких умов важливим завданням держави є не лише створення передумов для добровільного повернення громадян, а й підтримка їхніх професійних зв'язків з Україною та залучення до економічної, наукової й освітньої діяльності незалежно від місця проживання. Особливого значення набуває правова політика, спрямована на забезпечення професійної мобільності, визнання кваліфікацій, захист трудових прав і розвиток співпраці між громадянами, бізнесом та державними інституціями.

Циркуляцію людського капіталу визначено як безперервний соціально-економічний процес руху, взаємодії, обміну, використання, оновлення та повторного залучення знань, компетентностей і професійного досвіду між особою, бізнесом, територіальними громадами, державою та міжнародним середовищем [1]. При цьому формування, розвиток і накопичення людського капіталу розглядаються як передумови його циркуляції, а не складові цього процесу.

Такий підхід дозволяє розглядати циркуляцію людського капіталу ширше, ніж територіальне переміщення працівників. Зокрема, вона може здійснюватися через міжнародну наукову, освітню та професійну співпрацю без зміни місця проживання. Водночас повернення громадян в Україну саме по собі не гарантує ефективного використання набутих ними компетентностей без належних економічних і правових умов.

У наукових дослідженнях звертається увага на значення готовності мігрантів до повернення, наявних ресурсів та умов їхньої реінтеграції в країнах походження [2]. Окремо розглядаються можливості використання знань, професійного досвіду та міжнародних зв'язків представників діаспори для розвитку країн походження без необхідності їхнього фізичного повернення [3]. Водночас у матеріалах OECD висвітлюються підходи до визнання іноземних кваліфікацій і професійної інтеграції мігрантів [4].

Розглянуті дослідження висвітлюють міграційні, професійні та освітні аспекти міжнародного руху людського капіталу, створюючи теоретичне підґрунтя для аналізу правового забезпечення його циркуляції.

Правове забезпечення окремих складових циркуляції людського капіталу в Україні здійснюється через норми міграційного, трудового та освітнього законодавства. Зокрема, Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» передбачає сприяння поверненню та реінтеграції трудових мігрантів [5], Закон України «Про зайнятість населення» визначає правові засади сприяння зайнятості [6], а Закон України «Про освіту» регулює питання визнання результатів навчання та професійних кваліфікацій [7]. Водночас наявність відповідних правових механізмів не забезпечує автоматично їх узгодженого застосування. Зокрема, доцільно посилити координацію між суб'єктами визнання здобутих за кордоном кваліфікацій, органами та установами, що реалізують заходи сприяння зайнятості, а також учасниками програм професійної реінтеграції громадян.

Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року передбачає заходи, пов'язані з демографічними викликами, поверненням громадян і розвитком людського капіталу [8]. Для забезпечення його циркуляції важливо враховувати не лише чисельність населення та міграційні потоки, а й можливості участі українців у національній економіці незалежно від місця проживання.

Інституційне забезпечення циркуляції людського капіталу охоплює діяльність центральних органів виконавчої влади у сферах соціальної політики, зайнятості, освіти та міграції, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, кваліфікаційних центрів і роботодавців. Їхня координація має бути спрямована на поєднання процедур визнання професійних кваліфікацій, заходів сприяння зайнятості та можливостей використання компетентностей громадян у національній економіці.

З огляду на зазначене пропонується вдосконалювати правову політику України у сфері циркуляції людського капіталу шляхом узгодження чинних механізмів регулювання та посилення їх спрямованості на практичне використання набутих компетентностей. Для цього визначено п'ять взаємопов'язаних напрямів:

– узгодити правові механізми професійної мобільності, визнання кваліфікацій та зайнятості. Визнання здобутих за кордоном кваліфікацій доцільно пов'язувати з можливостями практичного використання відповідних компетентностей у професійній діяльності. Це передбачає посилення взаємодії між суб'єктами визнання кваліфікацій, службою зайнятості та роботодавцями;

– доповнити підходи до професійної реінтеграції громадян оцінюванням використання набутого досвіду. Результативність відповідних заходів пропонується оцінювати не лише за показниками повернення та працевлаштування, а й за фактичним використанням здобутих за кордоном знань і компетентностей у підприємницькій, науковій та іншій економічній діяльності;

– розвивати правові та організаційні механізми залучення українських фахівців за кордоном без обов'язкового фізичного повернення. Важливими умовами такої співпраці є належне правове оформлення договірних відносин, визначення порядку використання результатів спільної діяльності та захист прав інтелектуальної власності. Це дозволить підтримувати циркуляцію компетентностей незалежно від територіального перебування їхніх носіїв;

– посилити інституційну координацію на основі взаємодії держави, бізнесу, територіальних громад, закладів освіти та наукових установ. Пропонується орієнтувати таку взаємодію на визначення потреб у компетентностях, залучення відповідних фахівців та забезпечення можливостей використання їхнього досвіду в економічній діяльності з урахуванням розмежування повноважень державних органів і функцій інших учасників;

– доповнити інформаційне забезпечення державної політики показниками циркуляції людського капіталу. Поряд із традиційними показниками міграції та зайнятості доцільно враховувати професійну й освітню мобільність, участь у міжнародних проєктах, використання здобутих за кордоном компетентностей і результати їх повторного залучення до економічної діяльності. Формування відповідної інформаційної бази має здійснюватися з дотриманням законодавства про захист персональних даних.

Отже, аналіз правового забезпечення циркуляції людського капіталу в Україні свідчить, що чинне законодавство визначає правові засади трудової міграції, зайнятості та визнання кваліфікацій, а також передбачає окремі заходи сприяння поверненню та реінтеграції громадян. Водночас для забезпечення циркуляції людського капіталу доцільно посилити узгодженість відповідних правових та організаційних механізмів, не пов'язуючи їх удосконалення з обов'язковим прийняттям спеціального закону. Запропонований підхід передбачає координацію діяльності відповідних інституцій, розвиток правових умов для професійної співпраці незалежно від місця проживання громадян та доповнення системи оцінювання державної політики показниками фактичного використання їхніх компетентностей. Реалізація цих заходів сприятиме залученню людського капіталу до економічного відновлення та зміцнення стійкості національної економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цегельник Н., Цаль-Цалко Ю. Еволюція теорії людського капіталу та концепції його циркуляції в системі економічної безпеки бізнесу. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. Серія: економіка, психологія та управління*. 2026. № 9. URL: https://www.alsrt.com.ua/index.php/economics/article/view/2026-09-09-01. DOI: https://doi.org/10.54929/3041-2390-2026-09-09-01.

2. Cassarino J.-P. Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies*. 2004. Vol. 6, No. 2. P. 253–279. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1730637.

3. Kuznetsov Y. (Ed.). *Diaspora Networks and the International Migration of Skills: How Countries Can Draw on Their Talent Abroad*. Washington, DC: World Bank, 2006. DOI: https://doi.org/10.1596/978-0-8213-6647-9.

4. OECD. International Migration Outlook 2024. Paris: OECD Publishing, 2024. DOI: https://doi.org/10.1787/50b0353e-en.

5. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 05.11.2015 № 761-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19.

6. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17.

7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

8. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.09.2024 № 922-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-р.

Чугаєвська А.В.
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри публічного та міжнародного права
ННІ Юридичний інститут
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

В умовах збройної агресії рф проти України кримінальне законодавство зазнало істотних змін, спрямованих на забезпечення захисту державного суверенітету та територіальної цілісності. Однією з таких новацій стало ухвалення Закону України № 2108-IX [1], яким Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено статтею 111-1, що передбачає відповідальність за колабораційну діяльність [2].

Водночас практика її застосування актуалізує питання дотримання принципу правової визначеності як складової верховенства права.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, принцип правової визначеності вимагає, щоб норми права були доступними та передбачуваними, а особа могла, за потреби за допомогою юридичної консультації, передбачити наслідки своєї поведінки [3].

Аналіз положень ст. 111-1 КК України свідчить про наявність оціночних та широких формулювань, зокрема щодо «провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором» або «інформаційної співпраці». Така законодавча техніка створює передумови для неоднозначного тлумачення та потенційного розширення меж кримінальної відповідальності.

За роки існування статті 111-1 КК України була напрацьована доволі широка, проте й суперечлива практика. Системне дослідження питання відповідальності за колабораціонізм дозволяє простежити низку проблем у правозастосуванні, частина з яких має систематичний характер.

Так, досі актуальна проблема неврахування стандартів міжнародного гуманітарного права за кваліфікації дій як таких, що становлять колабораційну діяльність. Зокрема, законодавство не передбачає винятків, і практика формується на притягнені до відповідальності, зокрема, осіб, котрі виконують функції, що їх можна вважати такими, які забезпечують життєдіяльність на окупованій території – це медичні, духовні, функції організацій цивільної оборони (евакуація, рятувальні роботи, боротьба з пожежами, термінове відновлення роботи необхідних комунальних служб, допомога у збереженні об'єктів, украй необхідних для виживання тощо). Серед іншого, за те, що ці особи організовують такі види діяльності (чинять додаткові дії, необхідні для здійснення будь-якого із завдань цивільної оборони, включно з плануванням таорганізацією) [4].

Порушення принципу правової визначеності у формулюванні статті й далі призводить до широкого та формального підходу до кваліфікації діянь як колабораційної діяльності. Зокрема, сформувався і закріпився підхід, який передбачає, що відповідальність настає за сам факт обіймання посади в окупаційному органі, а не за конкретну діяльність особи під час виконуваної нею роботи. Внаслідок застосування формального підходу щодо тлумачення поняття «зайняття посади в незаконних органах влади» та «зайняття посади в правоохоронному органі» виникає низка проблем щодо кваліфікації вчиненого правопорушення.

У судовій практиці й далі утверджується вузьке тлумачення примусу та добровільності при оцінюванні складу кримінального правопорушення. Зокрема, простежується нерозуміння і неврахування умов окупації, які самі по собі становлять атмосферу страху через присутність військових рф та відсутність українських органів влади, які могли б забезпечити належний захист прав населення. Також суд не дає оцінки фактам вчинення представниками рф масових і систематичних порушень норм міжнародного гуманітарного права, зокрема, незаконних

затримань, насильницьких зникнень, жорстокого поводження та катування тощо щодо цивільного населення на ТОТ України.

Варто зазначити, що міжнародне гуманітарне право не виключає можливості праці громадян на окупованих територіях для забезпечення засобів існування. Зокрема, статті 39, 51 і 52 Женевської конвенції IV від 12 серпня 1949 року передбачають гарантії щодо працевлаштування цивільного населення та обмежують примусову працю в умовах окупації. Тому суди мають оцінювати не лише факт зайняття посади, а й зміст виконуваних обов'язків, характер взаємодії з окупаційною адміністрацією та обставини, за яких діяла особа, щоб відмежувати забезпечення базових потреб від кримінально караної колабораційної діяльності [5].

У постанові від 26 лютого 2026 року Верховний Суд дійшов висновку, що зайняття посади керівника закладу освіти на ТОТ саме по собі не утворює складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 111-1 КК України. Суд підкреслив, що заклад освіти не є органом влади, а його керівник не здійснює владних управлінських повноважень у сфері публічного управління [6].

Разом з цим, ВС у своїй постанові від 22 січня 2024 року (у справі № 953/406/23) визначає, що діяння особи, яка добровільно обійняла посаду водія чергової частини незаконно створеного на ТОТ правоохоронного органу правильно кваліфіковано за ч. 7 ст. 111-1 КК України,оскільки він обіймав посаду в незаконному правоохоронному органі та забезпечувавйого функціонування [7].

У практиці Верховного Суду добровільність поведінки особи виступає істотною ознакою колабораційної діяльності, а твердження про фізичний або психологічний примус підлягають належній перевірці. У постанові від 7 квітня 2026 року (у справі № 642/1023/23) [8] Верховний Суд зазначив, що висновок про винуватість у колабораційній діяльності можливий лише за умови належного спростування стороною обвинувачення обґрунтованої заяви про примус. При цьому відповідні обставини можуть підтверджуватися сукупністю прямих і непрямих доказів. Такий підхід вимагає від суду оцінювати не лише факт співпраці з окупаційною владою, а й обставини формування волевиявлення особи та наявність реальної можливості діяти відповідно до власної волі.

Отже, проблема правової визначеності у застосуванні ст. 111-1 КК України полягає не лише в широті законодавчих формулювань, а й у складності розмежування кримінально караної співпраці з окупаційною адміністрацією та дій, зумовлених необхідністю забезпечення базових потреб цивільного населення. Для належної кваліфікації таких діянь необхідно враховувати не тільки факт зайняття певної посади, а й зміст виконуваних функцій, спрямованість умислу та обставини, за яких діяла особа. Особливої уваги потребує перевірка доводів про фізичний або психологічний примус. Такий підхід сприятиме дотриманню принципу правової визначеності та запобігатиме необґрунтованому розширенню меж кримінальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колаборацію діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text(дата звернення: 15.10.2026).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 15.10.2026).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 15.10.2026).

4. Депутат Д., Синюк О. Відповідальність за колабораціонізм: як змінилася судова практика? : аналітичний звіт / за ред. А. Луньової. Київ, 2025. 42 с. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2025/06/court_practice_web_ua.pdf

5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 15.10.2026).

6. Постанова Верховного Суду від 25 лютого 2026 року у справі № 766/12766/23, провадження № 51-4057км25. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=134499602 (дата звернення: 15.10.2026).

7. Постанова Верховного Суду від 22 січня 2024 року у справі № 953/406/23, провадження № 51-4961км23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116670763 (дата звернення: 15.10.2026).

8. Постанова Верховного Суду від 7 квітня 2026 року у справі № 642/1023/23, провадження № 51-1951км23. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=135926425 (дата звернення: 15.10.2026).

Шишкарьова О.Г.,
Старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції ім. Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ

ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНІСТЬ ЯК СУЧАСНИЙ ВЕКТОР ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Євроінтеграційний курс України, утвердження принципів верховенства права, належного врядування та поваги до прав людини зумовлюють необхідність переосмислення традиційної моделі взаємовідносин між державою та особою. За таких умов діяльність органів публічної влади має оцінюватися не лише з позицій формального виконання визначених законом повноважень, а насамперед через здатність забезпечувати права, свободи, законні інтереси та реальні потреби людини.

Особливого значення зазначена тенденція набуває у сфері поліцейської діяльності, оскільки Національна поліція України є одним із тих органів публічної влади, з якими громадяни безпосередньо взаємодіють у ситуаціях, пов'язаних із забезпеченням особистої та публічної безпеки, захистом прав і свобод, запобіганням правопорушенням та наданням допомоги. Відповідно, людиноцентричність у цій сфері має розглядатися не як суто теоретична категорія, а як практичний орієнтир організації та здійснення поліцейської діяльності.

У сучасній доктрині адміністративного права людиноцентричність безпосередньо пов'язується зі зміною парадигми взаємовідносин держави та особи. М. С. Міхровська наголошує на необхідності відходу від традиційного сприйняття адміністративного права переважно як управлінського та імперативного інструменту держави і переходу від державоцентризму до людиноцентризму. За такого підходу людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, права та свободи набувають визначального значення для встановлення змісту і спрямованості діяльності держави [1, с. 242-243]. Отже, людиноцентрична модель передбачає принципово інше розуміння призначення публічної адміністрації: держава та її органи існують не заради реалізації владних повноважень як самоцілі, а для забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи.

Зазначений підхід повною мірою має поширюватися й на Національну поліцію України. Сама законодавча конструкція завдань поліції, закріплена у ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», свідчить про поступовий перехід від суто владно-примусової до сервісної моделі її діяльності. Йдеться про надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини та інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, а також допомоги особам, які її потребують [2].

У цьому контексті важливого значення набуває категорія поліцейської послуги, яка відображає зміну функціонального призначення поліції та характеру її взаємодії з населенням.

О. В. Березневич розглядає адміністративні поліцейські послуги як специфічний вид адміністративної діяльності Національної поліції та звертає увагу на їх подвійну юридичну природу: вони можуть мати як публічно-сервісний характер, коли надаються за зверненням приватної особи, так і втручальний характер, коли відповідні заходи здійснюються без її згоди з метою забезпечення публічного інтересу [3, с. 128–129]. Така особливість свідчить про те, що людиноцентричність поліцейської діяльності не означає відмову держави від застосування передбачених законом заходів примусу. Її зміст полягає в тому, щоб будь-яке владне втручання залишалося законним, необхідним, пропорційним поставленій меті та здійснювалося з повагою до прав і гідності людини.

Важливість зазначеного підходу зростає в умовах воєнного стану та майбутнього повоєнного відновлення України. Повномасштабна збройна агресія істотно змінила характер безпекових загроз і розширила коло завдань, які виконують поліцейські. Водночас ускладнення безпекової ситуації не повинно спричиняти відмову від людиноцентричної спрямованості поліцейської діяльності. Навпаки, саме за кризових умов особливого значення набувають законність, пропорційність владного втручання, захист прав людини, доступність допомоги, належна комунікація та довіра до правоохоронних органів.

О. І. Наливайко, досліджуючи перспективи повоєнного реформування поліцейських сервісів, акцентує увагу на необхідності розвитку сервісно-орієнтованої та громадоорієнтованої поліцейської діяльності, широкого залучення громадськості, удосконалення механізмів підзвітності поліції та розбудови ефективної, людиноцентричної і підконтрольної суспільству системи поліцейських сервісів [4, с. 125–127]. Важливим національним проявом такої сервісної філософії є діяльність поліцейських офіцерів громади, яка ґрунтується на постійній присутності поліцейського у громаді, знанні локальних безпекових проблем, безпосередній комунікації з мешканцями та спільному пошуку способів їх вирішення [4, с. 129-130].

Відтак, людиноцентричність доцільно розглядати як один із визначальних сучасних векторів правової політики України у сфері поліцейської діяльності. Її утвердження означає поступовий перехід від сприйняття поліції виключно як носія державно-владних та примусових повноважень до розуміння її як публічно-сервісної інституції, основним призначенням якої є забезпечення безпеки людини, захист її прав і свобод та надання допомоги відповідно до реальних потреб.

Водночас людиноцентричний підхід має передбачати диференційоване реагування на потреби різних категорій населення. Особливої уваги потребують діти, особи з інвалідністю, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, постраждалі від домашнього та гендерно зумовленого насильства, ветерани, члени сімей військовослужбовців та інші особи, які внаслідок об’єктивних обставин можуть перебувати у вразливому становищі. Саме здатність поліцейського не лише формально застосувати правову норму, а й визначити потребу конкретної людини, забезпечити належну комунікацію, спрямувати її до відповідних служб та обрати пропорційний спосіб реагування є одним із практичних показників реалізації людиноцентричного підходу.

Перспективний розвиток правової політики України у цій сфері має бути спрямований на формування такої моделі поліцейської діяльності, за якої безпека держави та публічний порядок не протиставляються правам і потребам людини, а розглядаються у нерозривному взаємозв’язку з ними. Саме орієнтація на людину, її гідність, безпеку, права та законні інтереси здатна забезпечити подальше наближення діяльності Національної поліції України до європейських стандартів демократичного врядування та сприяти зміцненню довіри суспільства до поліції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міхровська М. С. Адміністративне право: від державного управління до людиноцентризму. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 240–244. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.02.40.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 01.10.2026).

3. Березневич О. В. Принципи надання адміністративних поліцейських послуг в Україні. *Київський часопис права*. 2024. № 2. С. 127–132. DOI: 10.32782/klj/2024.2.19.

4. Наливайко О. І. Повоєнне реформування поліцейських сервісів: моделі сервісно-орієнтованої поліції та участь громадськості. *Нове українське право*. 2026. № 3. С. 125–132. DOI: 10.51989/NUL.2026.3.14.

Шпак Ю.В.,
доктор наук з державного управління,
доцент, професор кафедри національної безпеки,
публічного управління та адміністрування,
Державний університет «Житомирська політехніка»

УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна проти України зумовила суттєві зміни в умовах функціонування системи вищої освіти, поставивши перед державою та закладами вищої освіти (ЗВО) комплекс правових, організаційних і соціально-економічних викликів. Руйнування освітньої інфраструктури, вимушене переміщення університетів, міграція здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників, обмеження доступу до матеріально-технічної бази, а також необхідність забезпечення безпеки учасників освітнього процесу актуалізували потребу в адаптації нормативно-правового регулювання до надзвичайних умов. Водночас перед системою вищої освіти постає завдання не лише збереження інституційної спроможності, а й забезпечення її подальшого розвитку, модернізації освітніх програм, інтеграції до Європейського простору вищої освіти та підготовки фахівців для післявоєнного відновлення України.

Правову основу функціонування вищої освіти становлять Конституція України, закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про правовий режим воєнного стану», а також прийняті на їх виконання нормативно-правові акти. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII визначає основні засади державної політики у сфері освіти, гарантії реалізації права на освіту, принципи освітньої діяльності та повноваження органів управління [1]. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII регулює правові, організаційні й фінансові засади функціонування системи вищої освіти, встановлює принципи автономії закладів вищої освіти та механізми забезпечення її якості [2]. Водночас особливості правового режиму воєнного стану, визначені Законом України від 12 травня 2015 року № 389-VIII, обумовлюють необхідність застосування спеціальних управлінських рішень, спрямованих на забезпечення безпеки, безперервності освітнього процесу та захисту прав його учасників [3].

Однією з ключових проблем нормативно-правового забезпечення вищої освіти в умовах війни є необхідність узгодження загальних принципів освітнього законодавства зі спеціальними правовими режимами, що запроваджуються в умовах надзвичайних обставин. Традиційна модель правового регулювання орієнтована переважно на стабільне функціонування закладів освіти, тоді як воєнний стан потребує оперативного прийняття рішень щодо організації навчання, переміщення закладів, зміни графіків освітнього процесу та використання альтернативних форм освітньої діяльності. У зв’язку з цим виникає потреба в забезпеченні більш чіткого нормативного розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади, засновників закладів освіти та безпосередньо університетів, а також встановленні правових механізмів їх координації.

Важливим напрямом удосконалення правового регулювання є забезпечення безперервності освітнього процесу за умов дотримання вимог безпеки. Стаття 57-1 Закону України «Про освіту» передбачає державні гарантії здобувачам освіти та працівникам закладів

освіти в умовах воєнного стану, зокрема організацію освітнього процесу в дистанційній або іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників [1]. Водночас реалізація цього положення потребує належного нормативного та організаційного забезпечення на рівні конкретного закладу освіти. Особливої уваги потребують визначення умов проведення очних занять, порядок дій під час повітряної тривоги, організація навчання за умов тривалих перебоїв електропостачання та зв'язку, а також особливості проведення практичної підготовки й підсумкового оцінювання.

Перспективним напрямом удосконалення нормативно-правового забезпечення є формування єдиних мінімальних вимог до організації безпечного освітнього процесу в умовах воєнного стану з одночасним збереженням можливості їх адаптації закладами вищої освіти відповідно до регіональних безпекових умов. Такий підхід дозволив би уникнути надмірної уніфікації організаційних рішень та враховувати відмінності між університетами, розташованими у відносно безпечних регіонах, прифронтових територіях або тимчасово переміщеними до інших населених пунктів. При цьому відповідні рішення мають ґрунтуватися на принципі пріоритетності життя і здоров'я учасників освітнього процесу, бути обґрунтованими, прозорими та доведеними до відома всіх заінтересованих сторін.

Не менш актуальною є проблема забезпечення рівного доступу до вищої освіти в умовах війни. Вимушене переміщення населення, перебування частини студентів за кордоном, проходження військової служби, втрата житла та погіршення соціально-економічного становища окремих категорій громадян істотно впливають на можливості продовження навчання. Відповідно до статті 53 Закону України «Про освіту» здобувачі освіти мають право на індивідуальну освітню траєкторію, академічну мобільність та якісні освітні послуги [1]. Водночас практична реалізація цих прав в умовах воєнного стану потребує гнучких механізмів організації навчання, врахування індивідуальних обставин здобувачів освіти та недопущення необґрунтованого обмеження їхніх освітніх можливостей.

Окреме значення має нормативно-правове регулювання академічних відпусток, переведення та поновлення здобувачів вищої освіти. Наказом Міністерства освіти і науки України від 7 лютого 2024 року № 134 затверджено Положення про порядок відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, та надання їм академічної відпустки [4]. Наявність уніфікованих процедур сприяє забезпеченню правової визначеності та захисту прав студентів. Однак умови воєнного стану актуалізують необхідність подальшого вдосконалення механізмів документального підтвердження обставин, які перешкоджають навчанню, врегулювання питань академічної заборгованості, визнання результатів навчання та забезпечення безперервності освітньої траєкторії осіб, які вимушено змінюють місце перебування.

Важливим аспектом розвитку вищої освіти є забезпечення балансу між автономією університетів і державним регулюванням їхньої діяльності. Стаття 32 Закону України «Про вищу освіту» закріплює принципи автономії та самоврядування закладів вищої освіти, а також розмежування прав, повноважень і відповідальності їх засновників, органів управління та структурних підрозділів [2]. В умовах воєнного стану значення університетської автономії зростає, оскільки саме заклади освіти змушені оперативно ухвалювати рішення щодо організації навчання, управління персоналом, використання матеріально-технічної бази та забезпечення функціонування освітньої інфраструктури. Водночас посилення централізованого управління в окремих сферах може створювати ризики надмірного адміністративного втручання у внутрішню діяльність університетів.

У зв'язку з цим доцільним є вдосконалення правових механізмів реалізації інституційної автономії закладів вищої освіти з урахуванням особливостей воєнного стану. Насамперед необхідно забезпечити чітке нормативне визначення меж самостійності університетів у питаннях організації освітнього процесу, використання фінансових ресурсів, кадрового забезпечення та внутрішнього управління. Водночас автономія повинна супроводжуватися

належними механізмами публічної підзвітності, фінансового контролю, дотримання академічних стандартів і відповідальності керівництва закладів освіти за результати управлінських рішень. Такий підхід дозволить поєднати необхідну в умовах війни управлінську гнучкість із принципами законності та належного врядування.

Особливої уваги потребує нормативно-правове забезпечення діяльності тимчасово переміщених закладів вищої освіти. Вимушена релокація університетів супроводжується втратою або обмеженням доступу до навчальних корпусів, лабораторій, бібліотечних фондів, гуртожитків та іншого майна. Це ускладнює не лише організацію навчання, а й виконання ліцензійних умов, забезпечення практичної підготовки, проведення наукових досліджень та збереження кадрового потенціалу. Тому правове регулювання має враховувати специфіку діяльності переміщених університетів, передбачати належні механізми їх інституційної підтримки, використання інфраструктури інших закладів освіти та забезпечення прав учасників освітнього процесу. Особливо важливим є формування правових умов, за яких тимчасові обмеження матеріально-технічного забезпечення не призводитимуть до необґрунтованого погіршення доступу студентів до якісної освіти.

Одним із пріоритетних напрямів удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку вищої освіти є адаптація системи забезпечення якості до умов воєнного стану. Наказом Міністерства освіти і науки України від 15 травня 2024 року № 686 затверджено Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [5]. Зазначений нормативно-правовий акт передбачає можливість проведення акредитаційної експертизи в дистанційній або змішаній формі з урахуванням особливостей функціонування тимчасово переміщених закладів освіти, безпекових умов і наслідків бойових дій. Це свідчить про адаптацію правового регулювання процедур зовнішнього забезпечення якості вищої освіти до об’єктивних обставин воєнного часу.

Водночас збереження вимог до якості вищої освіти має поєднуватися з об’єктивним оцінюванням фактичних можливостей університетів. На нашу думку, доцільним є подальше вдосконалення методичних підходів до акредитаційної експертизи освітніх програм закладів, які зазнали руйнувань або були вимушено переміщені. Зокрема, важливо забезпечити диференційоване оцінювання умов ресурсного забезпечення з урахуванням впливу воєнних обставин, не допускаючи при цьому зниження вимог до програмних результатів навчання та компетентностей випускників. Особливого значення набуває оцінювання реальної спроможності закладу забезпечувати практичну підготовку студентів, об’єктивність контрольних заходів і доступність освітніх ресурсів.

Важливою складовою нормативно-правового забезпечення розвитку вищої освіти є формування ефективної системи академічної доброчесності. Прийняття Закону України «Про академічну доброчесність» від 18 грудня 2025 року № 4742-IX стало суттєвим кроком у правовому регулюванні відповідних відносин. Основні положення цього Закону введено в дію 31 липня 2026 року. Закон визначає принципи і правила академічної доброчесності, основні види її порушень та правові механізми реагування на них [6]. В умовах широкого використання дистанційних освітніх технологій, цифрових ресурсів та інструментів штучного інтелекту особливого значення набуває забезпечення об’єктивності оцінювання результатів навчання, прозорості процедур перевірки академічних робіт та дотримання прав учасників освітнього процесу.

Подальше вдосконалення правового забезпечення академічної доброчесності має бути спрямоване насамперед на практичну реалізацію законодавчих положень у діяльності університетів. Доцільним є перегляд внутрішніх нормативних документів закладів вищої освіти, конкретизація процедур встановлення фактів порушень, визначення порядку розгляду відповідних справ і забезпечення права учасників освітнього процесу на оскарження прийнятих рішень. Важливо також встановлювати прозорі правила використання технологій штучного інтелекту під час підготовки навчальних і наукових робіт, розмежовуючи допустиму

технологічну підтримку та неправомірне представлення результатів чужої або автоматизованої діяльності як власних академічних досягнень.

Окремим напрямом удосконалення нормативно-правового забезпечення є реформування фінансування вищої освіти. Законом України від 18 серпня 2026 року № 4946-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки здобувачам вищої освіти» передбачено розвиток нової моделі державної фінансової підтримки, що поєднує механізми бюджетного фінансування та державних грантів [7]. Введення основних положень нової моделі в дію передбачено з 1 січня 2027 року. Водночас практична реалізація відповідних змін потребує забезпечення прозорості розподілу бюджетних ресурсів, належного врахування регіональних потреб і недопущення звуження фактичних можливостей здобуття вищої освіти для соціально вразливих категорій населення.

В умовах воєнного стану фінансова політика у сфері вищої освіти має враховувати нерівномірність наслідків війни для різних університетів. Зокрема, заклади освіти, що функціонують у прифронтових регіонах або зазнали переміщення, можуть мати об'єктивно вищі витрати на підтримання освітньої діяльності та водночас обмежені можливості залучення позабюджетних коштів. Тому вдосконалення нормативно-правового регулювання фінансування має передбачати обґрунтовані механізми компенсації додаткових витрат, пов'язаних із безпекою, відновленням матеріально-технічної бази та забезпеченням доступності освітнього процесу. При цьому критерії надання відповідної підтримки повинні бути прозорими, вимірюваними та пов'язаними з фактичними умовами діяльності закладів вищої освіти.

Важливим питанням залишається також узгодженість законодавчих гарантій працівникам закладів освіти з реальними бюджетними можливостями держави. Зокрема, на 2026 рік дію окремих положень статті 57-1 Закону України «Про освіту» щодо збереження середнього заробітку працівників закладів та установ освіти, наукових установ зупинено відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 рік» від 3 грудня 2025 року № 4695-IX [1; 8]. Це актуалізує необхідність формування більш узгодженої системи правового та фінансового забезпечення соціальних гарантій у сфері освіти. На нашу думку, встановлення таких гарантій має супроводжуватися визначенням реальних джерел фінансування, умов їх застосування та правових механізмів захисту працівників у разі зміни бюджетних можливостей.

Стратегічне значення для розвитку нормативно-правового забезпечення має реалізація Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 286-р [9]. Важливим кроком стало затвердження розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2025 року № 1383-р операційного плану заходів з реалізації Стратегії у 2025–2028 роках та внесення змін до її положень [10]. Це створює нормативну основу для узгодження поточних антикризових управлінських рішень із довгостроковими пріоритетами розвитку вищої освіти, зокрема підвищенням її якості, доступності, міжнародної конкурентоспроможності та інституційної спроможності університетів.

Водночас важливим завданням державної освітньої політики є забезпечення узгодженості стратегічних документів із чинним законодавством та реальними можливостями їх виконання. В умовах війни пріоритети розвитку вищої освіти не можуть обмежуватися лише відновленням пошкодженої інфраструктури або поверненням до довоєнних організаційних моделей. Нормативно-правове забезпечення має створювати умови для модернізації освітніх програм, розширення міжнародної академічної співпраці, розвитку цифрових освітніх технологій, вдосконалення підготовки фахівців та підвищення ролі університетів у процесах соціально-економічного відновлення держави. Це потребує переходу від переважно ситуативного нормативного реагування на воєнні виклики до системної правової політики, орієнтованої на довгостроковий розвиток вищої освіти.

Таким чином, удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку вищої освіти України в умовах воєнного стану доцільно здійснювати за кількома взаємопов'язаними напрямами: забезпечення узгодженості загального та спеціального освітнього законодавства;

нормативне закріплення гнучких механізмів організації безпечного освітнього процесу; посилення гарантій доступності вищої освіти; вдосконалення правового регулювання університетської автономії; адаптація процедур забезпечення якості освіти до умов війни; посилення правових механізмів академічної доброчесності; реформування фінансового забезпечення університетів з урахуванням нерівномірності наслідків воєнних дій.

Отже, в умовах воєнного стану нормативно-правове забезпечення розвитку вищої освіти має розглядатися не лише як інструмент підтримання функціонування освітньої системи, а й як важлива складова державної політики збереження та розвитку людського капіталу. Його вдосконалення повинно ґрунтуватися на принципах правової визначеності, доступності освіти, інституційної автономії, пропорційності державного регулювання, безпеки освітнього середовища та забезпечення якості освітньої діяльності.

У перспективі розвиток нормативно-правової бази вищої освіти України має бути спрямований на формування стійкої та адаптивної системи правового регулювання, здатної одночасно забезпечувати ефективне реагування на воєнні виклики та реалізацію стратегічних завдань модернізації освітньої сфери. Саме поєднання належних правових гарантій, управлінської гнучкості, інституційної відповідальності та послідовної державної освітньої політики створюватиме передумови для збереження потенціалу українських університетів, підвищення якості вищої освіти та її повноцінної інтеграції до європейського освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 01.10.2026).
2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 01.10.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 0.10.2026).
4. Про затвердження Положення про порядок відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, та надання їм академічної відпустки : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.02.2024 № 134. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0509-24 (дата звернення: 01.10.2026).
5. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2024 № 686. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 01.10.2026).
6. Про академічну доброчесність : Закон України від 18.12.2025 № 4742-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20 (дата звернення: 01.10.2026).
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки здобувачам вищої освіти : Закон України від 18.08.2026 № 4946-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 01.10.2026).
8. Про Державний бюджет України на 2026 рік : Закон України від 03.12.2025 № 4695-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20 (дата звернення: 01.10.2026).
9. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-р (дата звернення: 01.10.2026).
10. Про затвердження операційного плану заходів з реалізації у 2025–2028 роках Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки та внесення змін до Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.12.2025 № 1383-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1383-2025-р (дата звернення: 01.10.2026).

Щерба В. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Національна академія внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ ТА ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО НА ЗАМОВЛЕННЯ

До внесення змін Законом від 2 жовтня 1996 року до КК України такого кримінально-правового поняття, як «вбивство, вчинене на замовлення» не існувало, тож судово-слідча практика кваліфікувала умисні вбивства, вчинені за матеріальну винагороду, як такі, що були вчинені з корисливих мотивів. Після доповнення КК України цим кваліфікуючим видом умисного вбивства виникла необхідність відмежування вбивства, вчиненого на замовлення, від вбивства з корисливих мотивів [1, с. 106].

Золотова О.І. вважає, що до корисливого відноситься і вбивство на замовлення. Тобто коли вбивця позбавляє життя людину за вказівкою особи, що пообіцяла сплатити або сплатила за це визначену винагороду. Така вказівка може бути у вигляді наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник - вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх (п. 15 ППВСУ). Якщо замовлення умисного вбивства мало форму угоди, відповідальність за п. 11 ч. 2 ст. 115 ККУ настає незалежно від того, коли були вчинені обіцяні виконавцем дії - до чи після вбивства, виконав чи не виконав замовник свою обіцянку, збирався він це зробити чи ні [2, с. 517].

У зв'язку з наявністю в КК України вказівки на такі кваліфікуючі ознаки умисного вбивства, як корисливий мотив та вчинення на замовлення, слід встановити співвідношення вбивства, скоєного на замовлення, і вбивства з корисливих мотивів. Видається, що між нормами, передбаченими відповідно п. 6 ч. 2 ст. 115 та п. 11 ч. 2 цієї ж статті існує співвідношення частини і цілого [3, с. 235]. Тобто вбивство за винагороду, скоєне з корисливих мотивів, належить кваліфікувати лише за п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, на відміну від того, як це передбачено Постановою Пленуму Верховного Суду України (аб. 4 п. 15) [4].

Для вбивства на замовлення притаманним є те, що виконавець одержує чи бажає одержання певної винагороди як матеріального, так і нематеріального характеру, або прагне ухилитися від якихось негативних обставин не внаслідок позбавлення життя потерпілого, а за виконання замовлення чи у зв'язку з його виконанням, тобто опосередковано через волю і діяльність замовника або уповноважених ним на те осіб. Саме ця обставина принципово відрізняє вбивство на замовлення від інших убивств, вчинених під впливом сторонніх осіб.

Від убивства з корисливих мотивів такий вид убивства відрізняється тим, що вчиняться за дорученням та за ініціативою іншої особи (замовника) і може мати на меті отримання виконавцем не тільки матеріальної, а й нематеріальної вигоди від замовника або уповноважених на те ним осіб.

Дії замовника і дії виконавця вбивства тісно пов'язані між собою. Проте вони суттєво відрізняються за об'єктивною стороною. Замовник (якщо тільки він не є одночасно і співвиконавцем вбивства) не позбавляє потерпілого життя, тобто не виконує об'єктивної сторони вбивства. Він, замовляючи вбивство, вчиняє дії, які спонукають виконавця до вчинення вбивства.

При вчинені вбивства на замовлення на відміну від вчинення кримінального правопорушення з корисливих мотивів збагачується, як правило, тільки один співучасник вбивства – виконавець, а замовник несе матеріальні або нематеріальні витрати.

Пленум Верховного Суду України рекомендує дії замовника кваліфікувати за відповідною частиною ст. 27, пунктом 11 ч. 2 ст. 115 КК України, а за наявності підстав – і за іншими пунктами цієї статті (наприклад за пунктом 6 – якщо виконавець позбавив особу життя з метою

одержати вигоду матеріального характеру, за пунктом 12 – коли вбивство було замовлено групі осіб). Дії замовника умисного вбивства, який одночасно був і співвиконавцем цього кримінального правопорушення, кваліфікуються за пунктом 11, пунктом 12 ч. 2 ст. 115 КК як умисне вбивство, вчинене на замовлення за попередньою змовою групою осіб, а за наявності підстав – і за іншими пунктами цієї статті. Якщо замовник, який не є співвиконавцем вбивства, керувався корисливим, а виконавець – іншими мотивами, дії замовника кваліфікуються за відповідною частиною ст. 27, пунктом 6, пунктом 11 ч. 2 ст. 115 КК України [5].

Таким чином, умисне вбивство з корисливих мотивів та умисне вбивство, вчинене на замовлення, співвідносяться як ціле та частина, тобто вбивство, вчинене на замовлення, є видом корисливого. Умисне вбивство, вчинене на замовлення, виділено законодавцем в окрему кваліфікуючу обставину саме через те, що воно є найбільш небезпечним з усіх видів корисливих вбивств, оскільки найчастіше скоюється професійними злочинцями-вбивцями – кілерами, а отже за своєю небезпечністю не може бути порівняно із рядовим вбивством з корисливих мотивів, наприклад, з метою крадіжки тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бережний С. Умисні вбивства на замовлення: історично-правовий аспект / С. Бережний. *Слово Національної школи суддів України.* 2023. № 3. С. 105-111.

2. Золотова, О.І. Корисливий мотив як кваліфікуюча ознака умисного вбивства. Держава і право: Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. 2019. Вип. 46 . С. 513-518.

3. Карпа, Ю. Поняття, загальна характеристика та особливості кваліфікації злочинів проти життя особи. Наукові записки. Том 22. Ч. ІІ. С. 233-236.

4. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров’я особи: Постанова Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2. Вісник Верховного суду України. 2003. № 1.

5. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. 2021. № 6. С. 14.

Явтушенко Ю. В.
викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
та інформаційної безпеки
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції імені Е. О. Дідоренка
Донецький державний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації та запровадження в Україні правового режиму воєнного стану [1] докорінно змінили умови, в яких діють оперативні підрозділи правоохоронних органів. Поряд із «традиційною» загальнокримінальною злочинністю на перший план вийшли кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, зокрема колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК України), пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України), диверсія (ст. 113 КК України), а також незаконне поводження зі зброєю та боєприпасами (ст. 263 КК України) [2]. Це зумовлює потребу переосмислити завдання, форми й методи оперативно-розшукової діяльності, правові засади якої визначає Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3].

Як слушно зазначають у своїй праці, О.С. Туз та В.О. Білецький, що збройна агресія, поширення гібридних загроз, активізація диверсійно-розвідувальної діяльності та трансформація криміногенного середовища суттєво вплинули на зміст, форми та методи оперативно-розшукової діяльності, а чинна нормативна модель цієї діяльності формувалася переважно в умовах мирного часу і не повною мірою враховує специфіку функціонування

оперативних підрозділів під час війни [4, с. 207–208]. На нашу думку, особливості оперативно-розшукової діяльності в цей період доцільно розглядати за кількома напрямами.

По-перше, змінюється об'єкт оперативної уваги. Значна частина зусиль оперативних підрозділів спрямовується на виявлення осіб, які співпрацюють з державою-агресором, коригувальників вогню, учасників диверсійно-розвідувальних груп, каналів надходження зброї з району бойових дій. Як зазначає І.І. Пацкан, повномасштабна агресія спричинила появу нових форм злочинів проти основ національної безпеки, зокрема державної зради, диверсій та колабораціонізму [5, с. 281]. Дослідник також звертає увагу, що запропонована законопроєктом нова редакція ст. 111-1 КК України потребує доопрацювання – недостатня конкретність окремих формулювань створює ризик надто широкого тлумачення та складнощі в розмежуванні законної і протиправної діяльності в умовах окупації [5, с. 285]. Для оперативного працівника це означає підвищені вимоги до якості первинної інформації та до документування умислу особи.

По-друге, ускладнюється отримання та збереження інформації. Документування злочинів відбувається за обмеженого доступу до місць їх вчинення, зокрема на тимчасово окупованих територіях і територіях активних бойових дій, де сліди можуть бути знищені внаслідок бойових дій [5, с. 281]. Водночас зростає значення відкритих джерел, відеозаписів, повідомлень у месенджерах і соціальних мережах, що вимагає від оперативних підрозділів навичок роботи з цифровими даними.

По-третє, розширюється зміст розшукової роботи. Війна спричинила значну кількість осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [6] передбачає ведення Єдиного реєстру таких осіб і визначає порядок їх обліку та розшуку, а розшук безвісти зниклих осіб належить до завдань оперативних підрозділів [3]. Ефективність цієї роботи залежить від налагодженого обміну інформацією між Національною поліцією, Збройними Силами України, Службою безпеки України та органами, відповідальними за ведення реєстру.

По-четверте, зростає значення міжвідомчої взаємодії. Злочини проти основ національної безпеки часто виявляють підрозділи кримінальної поліції, тоді як їх розслідування та контррозвідувальне супроводження здійснюють інші органи. Відсутність чітких алгоритмів оперативного обміну інформацією між ними призводить до дублювання заходів і втрати часу.

З огляду на викладене, пропонуємо такі напрями вдосконалення: доповнити Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» положеннями про особливості здійснення оперативно-розшукових заходів в умовах воєнного стану, зокрема щодо осіб і об'єктів, які перебувають на тимчасово окупованих територіях; унормувати на міжвідомчому рівні порядок обміну оперативною інформацією між Національною поліцією, Службою безпеки України та військовими формуваннями; запровадити цифрові інформаційно-аналітичні інструменти для оперативних підрозділів, на чому наголошують і О.С. Туз та

В.О. Білецький [4, с. 209]; посилити в освітніх програмах підготовки майбутніх оперативних працівників практичну складову щодо документування злочинів проти основ національної безпеки та роботи з цифровими даними.

Отже, воєнний стан не лише розширив коло завдань оперативно-розшукової діяльності, а й змінив умови їх виконання. Адаптація законодавства, налагодження міжвідомчої взаємодії та належна професійна підготовка кадрів є ключовими умовами ефективної протидії злочинності в умовах збройної агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 28.09.2026).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 28.09.2026).

3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12 (дата звернення: 28.09.2026).

4. Туз О. С., Білецький В. О. Актуальні напрями розвитку оперативно-розшукової діяльності в умовах сучасних безпекових викликів в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2026. Вип. 93, т. 5. С. 207–211. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.5.26.

5. Пацкан І. І. Розслідування злочинів проти основ національної безпеки: аналіз змісту нових статей ККУ. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 83, т. 3. С. 281–286. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.43.

6. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19 (дата звернення: 28.09.2026).

Bondarenko N.O.
PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Legal Support of Business Security
State University of Trade and Economics,

TRANSFORMATION OF LEGAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION AND TECHNOLOGICAL CHALLENGES

The contemporary legal environment is undergoing significant changes driven by modern technologies. A vivid example of this is the minimization of bureaucratic delays in administrative service centers through digital queue management systems, as well as the transition of numerous public services online, particularly within the «Diia» platform and mobile application. The implementation of tools such as e-governance, e-justice, or digital healthcare systems directly depends on the development of appropriate infrastructure. This necessitates a reconsideration of the interaction between law and technology – not only within theoretical research or legislative activities, but also in higher legal education.

The training of future lawyers must adapt flexibly to these shifts, as ignoring digitalization risks rendering traditional educational methods obsolete and reducing the overall efficiency of the justice system [1]. Society requires specialists capable of solving non-standard legal problems in today's digital environment. Comparing global experience, the Anglo-American model emphasizes practical skills through the analysis of judicial precedents, whereas continental Europe still relies heavily on fundamental academicism, which sometimes creates a gap between theory and practical career entry.

Consequently, higher legal education requires updating curricula, introducing innovative teaching methodologies, and refocusing on real-world professional competencies. Educational innovations involve applying advanced pedagogical, scientific, and practical legal achievements to enhance quality. This implies synthesizing research with the learning process, combining theoretical foundations with practical training, and maintaining a balance between narrow specialization and fundamental knowledge.

High effectiveness in legal training is demonstrated by applying the following innovative methods and techniques: analysis of errors, conflicts, cases; audiovisual learning method; brainstorming; Socratic dialogue; decision tree; discussion with invited specialists; business (role-playing) game (students act as lawmakers, experts, legal advisors, notaries, clients, judges, prosecutors, attorneys, investigators); take a stand; commenting, evaluation (or self-evaluation) of participants' actions; masterclasses; situation analysis and diagnosis method; interviewing method; project method; modeling; training ground; PRES formula (Position – Reason – Explanation or Example – Summary); problem-based learning; public speaking; small group work; individual and group training sessions (for specific and complex skills) [2].

Legal clinics serve as an effective mechanism for combining academic knowledge with practical experience. Under the supervision of faculty members and practicing attorneys, students provide free legal assistance to citizens, gaining essential professional skills.

The quality of higher legal education increases through a balanced combination of innovative and traditional pedagogical approaches, tailored to the specifics of each discipline. Practical experience demonstrates high efficiency in combining classroom instruction with extracurricular activities. Professional competencies and active citizenship are fostered through student scientific societies, legal clinics, youth legal associations, and creative laboratories. Participation in moot courts, legal tournaments, and parliamentary debates provides additional motivation. Furthermore, visual technologies and video materials help model real-world legal situations while developing critical thinking and emotional intelligence [3].

In this context, the role of the lecturer evolves into that of a moderator and mentor who implements an individualized approach and creates an active learning environment.

Currently, the rapid development of robotics and artificial intelligence has initiated a new stage of transformation in the educational sphere. The high pace of economic change and the transformation of professional activities necessitate a revision of the interrelationships between science, practice, and education. If previously education served as a channel for transferring scientific knowledge to practice, science processed data obtained from practical experience, and practice formed a request for science and education, today this classic model of interaction no longer corresponds to reality. The reasons for this are a number of factors: the rapid evolution of society, which is happening exponentially; the need for constant updating of professional competencies; limited time for training qualified specialists; duration of scientific research; as well as high costs for educational and scientific processes [4, p. 119].

Thus, legal education in the 21st century must remain flexible, adaptive, and oriented toward societal needs, ensuring high-quality training for future legal professionals.

REFERENCES:

1. Dukhnevych, A. V., & Spesivtsev, D. S. (2023). «Yurydychni innovatsii» yak osvitnii komponent (navchalna dsytsiplina) [«Legal innovations» as an educational component (academic discipline)]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (4), 149–152. http://lsej.org.ua/4_2023/37.pdf

2. Artykutsa, N. V. (2018). *Innovatsiini metodyky vykladannia dystsyplin u vyshchii yurydychnii osviti* [Innovative methods of teaching disciplines in higher legal education]. NaUKMA. https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9fcfc05a-eaf4-496a-9458-ee944e4da984/content

3. Luppa, V. A. (2017). Innovatsiini metody pidhotovky yurystiv u VNZ [Innovative methods of training lawyers in higher education institutions]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*, (62), 110–114.

4. Zavalnyi, A. M. (2018). Innovatsii yurydychnoi osvity: osmyslennia, vyklyky, perspektyvy [Innovations in legal education: Comprehension, challenges, prospects]. *Scientific Journal of National Academy of Internal Affairs*, (4), 113–132.

Polchanov A., DSc., Prof.,
Professor of Department of Finance,
Zhytomyr Polytechnic State University,

EU DIGITAL MARKET REGULATION: IMPLICATIONS FOR UKRAINIAN BUSINESSES

The economy of the European Union is one of the largest in the world. According to World Bank data, in 2025, the EU's gross domestic product (GDP) amounted to USD 21.24 trillion, exceeding that of China (USD 19.5 trillion) but remaining below that of the United States (USD 30.77 trillion) [7]. The value added generated by the EU information and communication technology (ICT) sector amounted to EUR 816 billion in 2023, accounting for 5.24% of the EU's total value added [1]. Ukraine's physical and economic integration into Europe increases the relevance of studying the legal regulation of digital business, given its scale and prospects for further development.

The aim of this study is to identify the key elements of the EU regulatory framework governing digital business and to determine their implications for Ukrainian enterprises entering the EU digital market.

Based on the analysis of the regulatory framework, the key regulations that Ukrainian businesses need to consider when entering the EU market have been identified (table 1).

Table 1. Key regulations governing digital business in the EU

Name	Descriptions
General Data Protection Regulation	This Regulation lays down rules relating to the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and rules relating to the free movement of personal data. It also protects fundamental rights and freedoms of natural persons and in particular their right to the protection of personal data [2].
Digital Markets Act	The purpose of this Regulation is to contribute to the proper functioning of the internal market by laying down harmonised rules ensuring for all businesses, contestable and fair markets in the digital sector across the EU where gatekeepers are present, to the benefit of business users and end users. This Regulation applies to core platform services provided or offered by gatekeepers (Alphabet, Amazon, Apple, ByteDance, Meta, Microsoft, Booking) to business users established in the EU or end users established or located in the EU, irrespective of the place of establishment or residence of the gatekeepers and irrespective of the law otherwise applicable to the provision of service [3].
Digital Services Act	The aim of this Regulation is to contribute to the proper functioning of the internal market for intermediary services by setting out harmonised rules for a safe, predictable and trusted online environment that facilitates innovation and effectively protects fundamental rights [4].
Data Act	This Regulation lays down harmonised rules, inter alia, on: - the making available of product data and related service data to the user of the connected product or related service; - the making available of data by data holders to data recipients and to public sector bodies (where there is an exceptional need for those data for the performance of a specific task carried out in the public interest); - facilitating switching between data processing services; - introducing safeguards against unlawful third-party access to non-personal data; - the development of interoperability standards for data to be accessed, transferred and used [5].
Artificial Intelligence Act	The purpose of this Regulation is to improve the functioning of the internal market and promote the uptake of human-centric and trustworthy artificial intelligence (AI), while ensuring a high level of protection of health, safety, fundamental rights enshrined in the Charter, including democracy, the rule of law and environmental protection, against the harmful effects of AI systems in the Union and supporting innovation [6].

Thus, the EU has developed a comprehensive regulatory landscape aimed at fostering fair competition and innovation while ensuring data protection, platform accountability, secure data use, and trustworthy artificial intelligence.

The international development strategy of Ukrainian enterprises in the EU digital market should be based on the proactive implementation of regulatory compliance. This requires a comprehensive set of measures, including preliminary regulatory audits, personal data protection in accordance with European standards, compliance with the regulatory framework governing digital markets, and the assessment of risks and transparency requirements related to artificial intelligence systems. Embedding these requirements into the design and development of digital products can help mitigate regulatory barriers and facilitate their effective scaling across the European Union.

REFERENCES

1. Eurostat. ICT sector – value added, employment and R&D : Statistics Explained. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=ICT_sector_-_value_added,_employment_and_R%26D

2. Regulation (EU) 2016/679 (General Data Protection Regulation) : Regulation of the European Union of 27.04.2016 № 2016/679. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng

3. Regulation (EU) 2022/1925 (Digital Markets Act) : Regulation of the European Union of 14.09.2022 № 2022/1925. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/1925/oj/eng

4. Regulation (EU) 2022/2065 (Digital Services Act) : Regulation of the European Union of 19.10.2022 № 2022/2065. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng

5. Regulation (EU) 2023/2854 (Data Act) : Regulation of the European Union of 13.12.2023 № 2023/2854. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2854/oj/eng

6. Regulation (EU) 2024/1689 (Artificial Intelligence Act) : Regulation of the European Union of 13.06.2024 № 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689

7. World Bank. GDP (current US$) : World Development Indicators. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=EU-CN-US

Trosteniuk T.M., PhD, Associate Professor
Zhytomyr Polytechnic State University

LEGAL FRAMEWORK FOR ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE UNDER CONTEMPORARY CHALLENGES

Against the backdrop of large-scale changes in the global economic environment, the escalation of military threats, instability in international markets, disruptions to supply chains, increasingly intense technological competition, and the proliferation of cyber threats, the importance of national economic security has become increasingly evident. For Ukraine, the consequences of the full-scale war, the need to ensure national economic stability, protect critical infrastructure, maintain investment potential, and establish a legal framework for post-war recovery further exacerbate these challenges.

At the same time, the nature of contemporary threats to economic security is complex and extends far beyond the scope of traditional economic crimes. These threats include dependence on critical resources and technologies, disruptions to supply chains, cyber risks, economic coercion, unlawful influence over strategic enterprises, and the use of economic instruments to pursue geopolitical objectives. Therefore, there is an urgent need to improve the legal and regulatory mechanisms for preventing and responding to such threats.

This issue is particularly important in the context of Ukraine's European integration. The European Union is gradually developing a comprehensive economic security system that combines such elements as the protection of critical supply chains, technological and cybersecurity, the protection of critical infrastructure, and the mitigation of economic dependencies. In this context, aligning Ukrainian

legislation with the relevant European models is an important prerequisite for strengthening national economic stability and deepening Ukraine's integration into the European economic area.

The European Economic Security Strategy (Joint Communication of the European Commission of 20 June 2023) identifies four categories of risks related to: (1) the resilience of supply chains; (2) physical security and cybersecurity of critical infrastructure; (3) technology security and technology leakage; and (4) the use of economic dependencies as a "weapon" or economic coercion. The risk of the use of economic dependencies as a "weapon" or economic coercion is defined as the risk that third countries may take measures affecting trade or investment in order to compel the EU, its Member States, and EU businesses to change policies falling within the scope of legitimate policymaking (Section 2 of the European Economic Security Strategy) [2].

Among the priorities of the European Economic Security Strategy, one of the key objectives is to protect against common economic security risks through more effective use of existing instruments, such as trade defence instruments, rules on foreign subsidies, 5G/6G security, foreign direct investment screening mechanisms, and export controls, as well as the new instrument for countering economic coercion (Section 1) [2].

It is important to note that each of these protection mechanisms has a specific focus on identifying and preventing particular risks in the economic sphere that may arise as a result of the activities of various subjects of law.

To systematize the understanding of the types and specific application of the relevant legal instruments for ensuring economic security according to the criterion of the subjects involved, scholars [1] propose classifying certain acts of secondary European Union law as follows:

1. Legal instruments for preventing risks and countering threats to economic security arising from the actions of third countries. [1] Among the legal instruments belonging to this classification group, particular attention should be paid to the provisions of Regulation (EU) 2023/2675 of the European Parliament and of the Council of 22 November 2023 on the protection of the Union and its Member States from economic coercion by third countries [5].

2. Legal instruments for preventing risks and countering threats to economic security arising from the actions of natural or legal persons from third countries with targeted support from such countries through the provision of subsidies. [1] This classification group includes the provisions of Regulation (EU) 2022/2560 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on foreign subsidies distorting the internal market [4].

3. Legal instruments for preventing risks and countering threats to economic security arising from the actions of natural or legal persons from third countries, as well as business entities established under the law of an EU Member State but directly or indirectly controlled by a natural or legal person from a third country. [1] The legal instruments in this classification group are most clearly represented by the provisions of Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the European Union [3].

Thus, an analysis of EU secondary legislation demonstrates that the contemporary legal system of economic security is a complex, multi-level system of preventive and protective mechanisms designed to address risks based on their source and the nature of potential threats. Its key characteristic is a shift in focus from addressing existing economic threats towards their early identification, assessment, and mitigation.

In particular, EU legal mechanisms address economic pressure from third countries, prevent the adverse effects of foreign subsidies on the competitive environment, and regulate foreign investments that may pose risks to security and public order. Accordingly, depending on the subject matter and the way in which a risk arises, different legal instruments are employed, including monitoring and assessment, investigations, screening, restrictive and corrective measures, as well as mechanisms of international coordination.

An important feature of this system is the combination of national and supranational laws and regulatory acts, which ensures consistency in the economic policies of EU Member States and enables a coordinated response to external economic threats. At the same time, the scope of legal regulation is gradually expanding to cover not only direct actions by foreign actors but also the activities of private entities, provided that such activities are directly or indirectly associated with foreign influence or pose a risk to internal markets.

Given Ukraine's need to align its national legislation with European economic security standards, the EU experience is particularly important. First, this involves establishing mechanisms for controlling foreign subsidies, screening foreign investments, countering economic coercion, and assessing risks arising from foreign control over strategically important enterprises. At the same time, the harmonization of Ukrainian legislation with EU law should take into account not only the existing EU regulatory framework but also its future direction of development.

Thus, the European approach demonstrates a shift towards a risk-oriented legal framework for economic security, in which the early identification of potential threats, assessment of their scale, and adoption of appropriate legal response measures are of crucial importance. The implementation of a similar system in Ukraine would contribute to enhancing the stability of the national economy and establish an appropriate legal foundation for Ukraine's integration into the European economic area.

REFERENCES

1. Ustymenko V.A., Dzhabrailov R.A., Sieriebriak S.V. Pravove zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky: systemnyi pidkhid YeS ta yoho vrakhuvannia u natsionalnomu zakonodavstvi [Legal Framework for Economic Security: The EU's Systemic Approach and Its Incorporation into National Legislation]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence. 2025. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.1.81.

2. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council on «European Economic Security Strategy». JOIN/2023/20 final. 20.06.2023. Eur-lex. Access to European Union Law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52023JC0020

3. Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union.Eur-lex. Access to European Union Law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02019R0452-20211223

4. Regulation (EU) 2022/2560 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on foreign subsidies distorting the internal market.Eur-lex. Access to European Union Law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02022R2560-20221223

5. Regulation (EU) 2023/2675 of the European Parliament and of the Council of 22 November 2023 on the protection of the Union and its Member States from economic coercion by third countries. Eur-lex. Access to European Union Law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02023R2675-20231207

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В ПРАЦЯХ МОЛОДИХ ДОСІДНИКІВ

Абрамович Д.М., здобувач
Науковий керівник:Кучменко В.О.,
доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, доцент,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ВІДПОВІДЬ НА ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ

Актуальність теми зумовлена необхідністю системного оновлення та зміцнення нормативно-правової бази України в умовах триваючої повномасштабної війни та багаторівневої гібридної агресії РФ, що поєднує воєнні дії, кібератаки, інформаційно-психологічні операції та економічний тиск. Формування ефективної правової політики у сфері національної безпеки є критично важливим для забезпечення стійкості державних інститутів, захисту об'єктів критичної інфраструктури, адаптації законодавства до стандартів НАТО та ЄС. Оскільки об'єктом атаки стає не лише суверенна територія, а й інформаційний простір та суспільна свідомість, формування цілісної правової політики у сфері національної безпеки є першочерговим завданням для забезпечення стійкості Української держави.

Теоретико-правові засади протидії гібридним викликам активно розробляються українськими науковцями. Стратегічні аспекти безпеки держави закладено у працях В. Горбуліна. Правову природу та міжнародні виміри гібридної війни досліджують І. Сопілко та Т. Рева, а питання інформаційного суверенітету й кіберзахисту – О. Алексеєва та О. Шевчук. Правові механізми балансу між державним контролем та захистом прав людини аналізує О. С. Горай. Проте динамічність гібридних загроз потребує постійного оновлення законодавчої бази.

Метою є комплексний аналіз чинного законодавства та стратегічних документів України у сфері національної безпеки щодо їхньої ефективності у протидії гібридним загрозам, з урахуванням сучасних правових доктрин.

Аналіз безпекової політики свідчить, що ще до початку відкритого гібридного конфлікту дослідники вказували на недостатній потенціал України у відбитті інформаційних атак. Головною причиною цього була відсутність цілісної та уніфікованої системи правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері. Серед головних загроз називали дезінформацію в інтернеті, блокування чи перекручування новин, інформаційний тиск з боку інших країн та слабкий розвиток власної технічної інфраструктури.

Сьогодні, в умовах інтенсивних бойових дій, ці виклики значно загострилися, оскільки методи деструктивного впливу постійно вдосконалюються. Складність нормативного реагування посилюється тим, що сам феномен «гібридної війни» перебуває в процесі постійного наукового та юридичного переосмислення. Спираючись на дослідження Т. Андрієвського, гібридну війну слід інтерпретувати як багатовекторний міждержавний конфлікт, де агресор поряд із прихованим або опосередкованим застосуванням збройних сил комплексно використовує невійськові (політичні, економічні, інформаційні) заходи, диверсійні та підривні технології. Метою такого впливу є позбавлення держави-жертви фактичного суверенітету та створення штучних центрів маніпулювання її внутрішньою і зовнішньою політикою [2, с. 273].

Правовий фундамент безпекового сектору становить Закон України «Про національну безпеку України». Цей закон виступає основою для розгалуженої системи документів довгострокового планування. І. Бондар пропонує розділяти інформаційну безпеку на чотири рівні: особисту, суспільну, комерційну та державну. Найголовніша ідея тут у тому, що в центрі безпеки стоїть саме людина, а не комп'ютери [7, с. 137]. Інформаційна безпека – це стабільний стан, коли весь інформаційний простір захищений, а люди можуть безпечно діяти відповідно до своїх цінностей та потреб.

Однією з найважливіших складових правової відповіді на гібридні виклики є реалізація чинної Стратегії інформаційної безпеки. Нею визначено, що однією з головних стратегічних цілей держави є протидія дезінформації, іноземним інформаційним маніпуляціям та гібридним втручанням у наш інформаційний простір. Вказано, що досягнення цієї цілі можливе через побудову системи проактивних державних стратегічних комунікацій та підвищення медіаграмотності суспільства.

Паралельно розвивається сфера кібербезпеки. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» заклав правові рамки захисту об'єктів критичної інфраструктури від кібератак, які часто виступають інструментом технічного компоненту гібридної агресії.

Реагуючи на подібні загрози, державні органи мають поєднувати превентивні безпекові заходи із захистом конституційного статусу особи. О. С. Горай зауважує, що утримання цієї межі є не компромісом, а прозорим юридичним механізмом. Він передбачає суворе дотримання пропорційності та підзвітності під час будь-якого вимушеного обмеження свобод. Нехтування цим балансом неминуче призводить до внутрішнього розколу та підриву легітимності владних структур [3, с 455].

Головним орієнтиром тут є Конституція України. Стаття 3 визначає людину, її життя і безпеку найвищою соціальною цінністю. Стаття 64 дозволяє тимчасово обмежувати деякі права під час воєнного стану, але чітко забороняє обмежувати базові права: на життя гідність, правову допомогу, презумпцію невинуватості – вони є абсолютно захищеними.

Велику роль відіграє Служба безпеки України, яка бореться з підривною діяльністю та інформаційними атаками ворога, але її робота чітко контролюється. Навіть під час слідства будь-яке обмеження свободи людини чи негласні обшуки можливі лише за дозволом суду. Такий підхід повністю відповідає європейським стандартам і практиці Європейського суду з прав людини. Важливим вектором правової політики залишається також адаптація українського законодавства до стандартів НАТО та нормативно-правової бази Європейського Союзу, що дозволяє посилювати спільну стійкість проти міжнародних гібридних мереж.

Отже, сучасна правова політика України у сфері національної безпеки будується як багаторівнева система захисту, проте її реальна ефективність на практиці безпосередньо залежить від прозорості безпекового сектору, належного судового й парламентського контролю та неухильного дотримання процесуальних гарантій. На основі аналізу нормативної бази визначено, що подальше вдосконалення вітчизняного законодавства має відбуватися шляхом системної реалізації вже закріплених у Стратегії інформаційної безпеки цілей із протидії дезінформації та ворожим інформаційним операціям. При цьому головним критерієм успішності правової політики залишається суворе збереження балансу між захисною функцією держави та захистом конституційного статусу особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєва О. А. Правове забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури. *Інформація і право*. 2023. № 4 (47). С. 168–176.

2. Воротинський В. В. Вплив гібридної війни на формування державного інформаційного суверенітету України. *Держава і право: збірник наукових праць. Серія: Політичні науки*. 2024. Вип. 95. С. 266–279. DOI: https://doi.org/10.33663/1563-3349-2024-95-266

3. Горай О. С. Баланс між безпекою та свободою: державний контроль і права людини в умовах гібридних загроз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2026. Вип. 93, ч. 5. С. 452–461. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.5.59

4. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 09.10.2026).

5. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19 (дата звернення: 10.10.2026).

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28 груд. 2021 р. № 685/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069 (дата звернення: 10.10.2026).

7. Шевчук М. О. До питання генези поняття інформаційної безпеки як складової національної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 78, ч. 2. С. 134–139. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.21

Анасенко К.В., здобувач
Науковий керівник: Чугаєвська А.В.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права
Національна академія внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТІЖНИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ЗЛОЧИННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Однією з актуальних проблем сучасної протидії злочинності є залучення фізичних осіб до незаконного обігу коштів шляхом використання належних їм банківських рахунків і платіжних інструментів. У правоохоронній практиці таких осіб називають «дропами» або «грошовими мулами» [1]. Дроп-рахунки використовуються для переміщення незаконно отриманих коштів, а також для ухилення від сплати податків. Залучення таких рахунків ускладнює встановлення фактичних учасників фінансових операцій і відстеження походження доходів.

Актуальність даної проблеми підтверджується інформацією, наданою Департаментом кіберполіції Національної поліції України. Для порівняння, у 2020 році було виявлено 2 194 «грошових мулів», то лише за дев'ять місяців 2025 року їх кількість зросла до 26 700 осіб [2]. Крім того, після початку функціонування системи «Antifraud» з 1 травня 2025 року було зареєстровано 4 539 подій онлайн-шахрайства з використанням платіжних реквізитів [3]. За даними кіберполіції, приблизно у 70 % випадків кібершахрайства платіжні засоби «дропів» використовувалися для отримання та легалізації незаконно одержаних коштів. У свою чергу, за оцінкою Національного банку України, через картки «дропів» може проходити близько 200 млрд грн щороку [4]. Наведені статистичні дані свідчать про значне поширення використання платіжної інфраструктури у протиправній діяльності та обґрунтовують необхідність удосконалення законодавства.

З огляду на це, особливого значення набуває Законопроєкт №16013 зареєстрований 2 вересня 2026 року та визначений Президентом України як невідкладний [5]. Поданий законопроєкт спрямований на вдосконалення механізмів кримінально-правового захисту майнових прав громадян, забезпечення безпеки платіжної інфраструктури та приведення законодавства України у відповідність до вимог Директиви ЄС 2019/713 від 17.04.2019 про боротьбу з шахрайством та підробкою безготівкових платіжних засобів шляхом внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, далі - КК України, КПК України відповідно.

Законопроєктом № 16013 пропонується значно розширити статтю 200 КК України, змінивши її назву, оновивши термінологію та перелік кримінально караних діянь. Передбачається конкретизація понять, пов'язаних із платіжними інструментами, електронними гаманцями тощо, криміналізація незаконного заволодіння платіжними засобами й доступом до рахунків, а також закріплення повторності та попередньої змови групи осіб як кваліфікуючих ознак. Крім того, пропонується посилити санкції.

Головним нововведенням цього проєкту є доповнення КК України статтею 200-1, яка встановлюватиме відповідальність за незаконні дії з платіжними інструментами та отриманням доступу до них за наявності спеціальної мети - для вчинення шахрайства або іншого кримінального правопорушення. Саме ця мета є ключовою суб'єктивною ознакою складу правопорушення, оскільки відмежовує кримінально карані дії від інших випадків передачі чи набуття платіжних засобів.

Разом з цим, важливим є доповнення статті 96-3 КК України посиланнями на статті 200 і 200-1, що розширить можливості застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. В свою чергу, зміни до статей 214 і 216 КПК України стосуватимуться процесуальних аспектів розслідування відповідних правопорушень.

Водночас, запропоновані положення можуть викликати низку проблем.

По-перше, це невизначеність меж криміналізації. За висновком Головного науково-експертного управління, далі - ГНЕУ, проєкт у запропонованій статті 200-1 охоплює передачу платіжних інструментів не тільки для шахрайства, а для вчинення фактично будь-якого «іншого кримінального правопорушення». ГНЕУ прямо звертає увагу, що це ширше за мінімальні вимоги Директиви ЄС 2019/713, а належне обґрунтування такого розширення у супровідних документах відсутнє.

По-друге, це часткова конкуренція кримінально-правових норм. Згідно позиції ГНЕУ, нова редакція ст. 200 частково охоплює елементи складів правопорушень передбачених статтями 231, 361 та 362 КК України. Наприклад, індивідуальна облікова інформація та засоби доступу до банківського рахунку можуть одночасно становити комп'ютерну інформацію або банківську таємницю, а незаконні дії з ними - підпадати під ознаки кількох зазначених складів, що створює труднощі для їх розмежування.

По-третє, законопроєкт містить неузгодженість між положеннями КК та КПК України: ст. 96-3 КК передбачає можливість застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи за всіма частинами нової ст. 200-1 КК, тоді як відповідні зміни до ст. 214 КПК охоплюють лише ч.2 і 3 цієї статті. При цьому діяння, передбачене ч.1 ст. 200-1 КК, належатиме до кримінальних проступків, а процесуальний механізм ч.8 ст. 214 КПК стосується злочинів. ГНЕУ прямо наголошує на необхідності узгодження відповідних положень КК та КПК [6, с.3-5].

На особливу увагу також заслуговує проблема розмежування ч.2 нової редакції ст. 200 КК та шахрайства (ст. 190 КК України) [7], оскільки обидві норми передбачають заволодіння предметом шляхом обману або зловживання довірою. Водночас вони відрізняються предметом посягання: за ст. 190 ним є чуже майно або право на майно, тоді як за ч.2 ст. 200 - це платіжні інструменти, індивідуальна облікова інформація та інші засоби доступу до них. Такий частковий збіг об'єктивної сторони може створювати труднощі при кваліфікації діянь.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що стрімке поширення використання «дропів» у злочинній діяльності та значні обсяги коштів, що проходять через відповідні рахунки, свідчать про актуальність даної проблеми. Законопроєкт №16013 є важливим кроком у цьому напрямку, оскільки передбачає розширення кримінальної відповідальності за незаконні дії з платіжними інструментами та доступом до рахунків і фактично формує спеціальний механізм протидії використанню таких засобів у злочинній діяльності. Водночас ефективність запропонованих змін залежить не лише від самого факту криміналізації відповідних діянь, а й від чіткості та узгодженості нових кримінально-правових норм зі вже існуючими. Виявлені проблеми щодо меж криміналізації, розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень, а також узгодження положень КК і КПК України свідчать про необхідність подальшого доопрацювання законопроєкту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кіберполіція застерігає: не стань пособником шахраїв. Департамент кіберполіції Національної поліції України. 20.02.2024. URL: https://cyberpolice.gov.ua/article/kiberpolicziya

2. Рахунок для прикриття. Як вербують власників банківських карток для відмивання коштів. Департамент кіберполіції Національної поліції України. 02.01.2026. URL: https://cyberpolice.gov.ua/news/raxunok-dlya-prykryttya-yak-verbuyut

3. Щорічний звіт за 2025 рік. 2026. Департамент кіберполіції Національної поліції України. URL: https://cyberpolice.gov.ua/news/shhorichnyj-zvit-7096

4. Тимчасовий ліміт на суму переказів з «карти на карту» запобігатиме використанню платіжної інфраструктури в протиправних цілях та не вплине на діяльність волонтерів (уточнено). Національний банк України. 27.08.2024. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/timchasoviy-limit-na-sumuperekaziv

5. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо захисту громадян, їхніх коштів від незаконних дій з платіжними інструментами й банківськими рахунками : законопроєкт від 02.09.2026 № 16013. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70664 (дата звернення: 08.10.2026).

6. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо захисту громадян, їхніх коштів від незаконних дій з платіжними інструментами й банківськими рахунками» / Апарат Верховної Ради України, Головне науково-експертне управління. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3654043 (дата звернення: 08.10.2026).

7. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 18.09.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 09.10.2026).

Анісімова К.А., здобувач
Науковий керівник: Ситніченко Олена Михайлівна, к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
«Державний торговельно-економічний університет»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Штучний інтелект упродовж останніх років перетворився з вузькоспеціалізованої технології на інфраструктурний чинник економічного, управлінського та суспільного розвитку. Алгоритмічні системи дедалі ширше застосовуються у фінансовому секторі, медицині, освіті, державному управлінні, сфері безпеки, правосудді та комунікаціях. Водночас швидкість технологічних змін істотно випереджає традиційні цикли нормотворчості. У результаті виникає фундаментальна проблема сучасної правової політики: держава має одночасно мінімізувати ризики, пов’язані із застосуванням штучного інтелекту, і не створити такого регуляторного середовища, яке блокуватиме інновації та послаблюватиме конкурентоспроможність економіки.

Європейський Союз одним із перших запропонував комплексну нормативну відповідь на цю проблему. Регламент (ЄС) 2024/1689, відомий як Artificial Intelligence Act, формує ризикоорієнтовану модель правового регулювання, за якої обсяг юридичних вимог залежить від потенційної небезпеки конкретного способу використання технології [1]. Такий підхід принципово відрізняється від спроб однаково регулювати всі системи штучного інтелекту. Європейська модель поєднує заборону окремих неприйнятних практик, підвищені вимоги до високоризикових систем, правила прозорості, механізми нагляду та спеціальні вимоги щодо моделей загального призначення. В її основі лежить ідея, що правове регулювання повинно бути пропорційним ризику та орієнтуватися не лише на технічні характеристики системи, а й на можливі наслідки для людини, суспільства і держави.

Особливе значення має те, що AI Act пов’язує регулювання штучного інтелекту із захистом фундаментальних прав, демократії та верховенства права. У цьому контексті Н. Рангоне та Л. Мегале звертають увагу на складність використання ШІ у правотворчості й правозастосуванні: алгоритмічні інструменти можуть підвищувати ефективність державних інституцій, але одночасно створювати ризики непрозорого впливу на рішення, які мають юридичні наслідки для громадян [2, p. 1082-1097]. Отже, питання полягає не лише в тому, чи є алгоритм технічно надійним, а й у тому, чи може особа зрозуміти логіку рішення, оскаржити його та отримати ефективний правовий захист.

Для України ця проблематика має подвійний вимір. З одного боку, держава об'єктивно зацікавлена у швидкому впровадженні ШІ як інструменту цифрової трансформації, підвищення продуктивності, обороноздатності та ефективності публічного управління. З іншого боку, євроінтеграційний курс потребує поступового наближення національного законодавства до правових стандартів ЄС. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 травня 2025 р. № 457-р затверджено план заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025-2026 роки, який, серед іншого, передбачає розроблення та подання Кабінетові Міністрів законопроєкту щодо правового врегулювання у сфері розвитку штучного інтелекту у IV кварталі 2026 року [3]. Сам факт включення такого завдання до урядового плану свідчить, що Україна переходить від переважно концептуального бачення до етапу нормативної інституціоналізації цієї сфери.

Водночас адаптація до європейських правил не повинна зводитися до механічного перенесення положень AI Act у національне законодавство. К. С. Бородін обґрунтовано розглядає українську модель регулювання ШІ саме крізь призму євроінтеграції та необхідності поєднання європейських стандартів із національними умовами [4, с. 31–36]. Для України принципово важливо врахувати структуру економіки, спроможність регуляторних органів, потреби оборонного сектору, рівень цифровізації державних послуг, розвиток вітчизняних технологічних компаній та обмеженість ресурсів малого і середнього бізнесу. Надмірно складні процедури відповідності можуть бути посильними для великих транснаціональних компаній, але стати бар'єром для українських стартапів і наукових колективів.

Першим ключовим викликом є юридична відповідальність за шкоду, спричинену системами штучного інтелекту. Традиційні правові конструкції здебільшого виходять із можливості встановити конкретного суб'єкта, його дію або бездіяльність та причинний зв'язок із наслідком. У складних системах ШІ відповідальність потенційно розподіляється між розробником моделі, постачальником програмного рішення, власником даних, інтегратором та кінцевим користувачем. Тому законодавство має чітко розмежовувати їхні обов'язки залежно від ролі у життєвому циклі системи та рівня ризику її використання. Наділення самого штучного інтелекту окремою правосуб'єктністю на сучасному етапі видається передчасним і може, навпаки, ускладнити встановлення відповідальної фізичної або юридичної особи.

Другий блок викликів стосується персональних даних, приватності та інформаційної автономії людини. Сучасні моделі здатні аналізувати величезні масиви інформації, встановлювати закономірності та генерувати прогнози, які не завжди є очевидними навіть для розробників. Це підвищує ризик використання даних поза первинною метою їх збирання, некоректного профілювання та автоматизованого формування висновків щодо особи. Правове регулювання у цій частині повинно забезпечувати не формальну згоду користувача, а реальний контроль над використанням даних, належну інформацію про застосування алгоритмічних систем та можливість людського перегляду рішень, що істотно впливають на права та законні інтереси.

Третім викликом є алгоритмічна дискримінація. Навіть формально нейтральна модель може відтворювати нерівність, закладену в історичних даних або способі їх відбору. Ф. Лютц, аналізуючи практичне забезпечення AI Act, наголошує на значенні механізмів недискримінації, інституційного контролю та захисту фундаментальних прав у процесі застосування ШІ [5, p. 269-291]. Для українського законодавця це означає необхідність передбачити вимоги до якості даних, документування моделей, оцінювання впливу, аудиту високоризикових систем і реальних процедур оскарження. Особливо високими мають бути стандарти там, де алгоритми застосовуються державою щодо соціальних виплат, працевлаштування, освіти, безпеки, міграції чи інших сфер, у яких рішення безпосередньо впливають на статус людини.

П'ятий виклик полягає у пошуку балансу між безпекою та інноваціями. Якщо держава встановить надмірно жорсткі універсальні вимоги, витрати на відповідність можуть уповільнити створення нових продуктів, стимулювати перенесення розробок до інших

юрисдикцій і послабити технологічний суверенітет. Якщо ж регулювання буде надто м'яким, суспільство зіткнеться з ризиками непрозорого профілювання, маніпуляцій, помилкових автоматизованих рішень, витоку даних і дискримінації. Саме тому ризикоорієнтований підхід ЄС є корисним орієнтиром для України: правові вимоги мають зростати разом із масштабом потенційної шкоди, а для низькоризикових інновацій доцільно застосовувати спрощені режими, регуляторні «пісочниці» та добровільні стандарти.

З огляду на зазначене, майбутня українська модель регулювання штучного інтелекту має спиратися на кілька взаємопов'язаних принципів. По-перше, необхідна законодавча класифікація систем ШІ за рівнем ризику з чіткими критеріями віднесення до відповідної категорії. По-друге, слід нормативно закріпити обов'язки розробників, постачальників, інтеграторів і користувачів, не допускаючи розмивання відповідальності. По-третє, для високоризикових систем мають бути передбачені оцінювання впливу, аудит, ведення технічної документації, механізми людського контролю та повідомлення про серйозні інциденти. По-четверте, використання ШІ органами публічної влади потребує підвищених гарантій прозорості та оскаржуваності. По-п'яте, регулювання має бути технологічно нейтральним настільки, щоб не застарівати з появою кожної нової моделі.

Отже, головний виклик сучасного правового регулювання штучного інтелекту полягає вже не у відповіді на питання, чи потрібно його регулювати, а у визначенні меж і якості такого регулювання. Надмірне регулювання здатне загальмувати інновації так само, як відсутність належних правил здатна створити загрози правам людини, верховенству права та національній безпеці. Для України оптимальним є не механічне копіювання європейської моделі, а формування власної системи регулювання, сумісної з AI Act та правом ЄС, але адаптованої до національних економічних, безпекових та інституційних умов. Саме такий підхід дозволить поєднати захист людини із розвитком технологій і перетворити правове регулювання з гальма інновацій на інструмент довіри до них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj

2. Rangone N., Megale L. Risks Without Rights? The EU AI Act's Approach to AI in Law and Rule-Making. European Journal of Risk Regulation. 2025. Vol. 16, Issue 3. P. 1082–1097. DOI: https://doi.org/10.1017/err.2025.13

3. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025–2026 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.05.2025 № 457-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2025-%D1%80

4. Бородін К. С. Регулювання штучного інтелекту в Україні: адаптація до норм ЄС у контексті євроінтеграції. Часопис Київського університету права. 2025. № 3. С. 31–36. DOI: https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2025.5

5. Lütz F. Enforcing and reforming the AI Act: on the importance of gender equality and non-discrimination in AI regulation. ERA Forum. 2026. Vol. 27. P. 269–291. DOI: https://doi.org/10.1007/s12027-026-00885-9

Барібан В.Р., здобувач
Науковий керівник: Корнієнко Ольга Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
Державний університет «Житомирська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: БЕЗПЕКОВІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ

Наразі як ніколи для України важливе питання виборчого процесу в повоєнний період. Повномасштабна збройна агресія проти України зробила багато проблем. По завершенні правового режиму воєнного стану, який постійно поновлюється через збройну агресію РФ, ключовою передумовою відновлення легітивності державної влади стане проведення виборчого процесу [5]. Проте проведення виборчого процесу не може бути звичайним, оскільки в умовах наявності безпекових ризиків, руйнування виборчої інфраструктури, знищених міст, масової еміграції та біженців (ВПО), неактуалізованій базі даних проведення легітимного і повноцінного волевиявлення громадян стає фізично неможливим без попереднього усунення цих системних перешкод.

У сучасній конституційно-правовій доктрині виникає суперечність між дотриманням обов'язкових імперативних норм Конституції України та реаліями повоєнного стану. З одного боку, згідно зі статтею 71 Конституції України декларується, що вибори є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування [1]. З іншого боку, стаття 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює категоричну заборону на проведення виборів під час дії надзвичайних правових режимів [3].

Головне завдання є, як забезпечити дотримання міжнародних стандартів виборчого права в умовах, коли велика кількість виборців є внутрішньо переміщеними особами або перебуває за кордоном, а частина територій потребує тривалого розмінування та безпекового аудиту [6, с. 28; 7, с. 12].

Після закінчення воєнного стану для реалізації конституційних принципів виборчого права необхідні безпекові, організаційні та правові умови.

Найголовнішою передумовою є безпека. Відповідно до Кодексу належної практики у виборчих справах Венеційської комісії, вибори є демократичними лише тоді, коли дотримуються базові права людини, зокрема свобода пересування, свобода вираження поглядів, зборів для політичної агітації [7, с. 12]. Для впевненості в безпеці виборців необхідне розмінування та фізична безпека, проведення аудиту й очищення від вибухонебезпечних предметів потенційних місць проведения виборів та маршрутів пересування. Оцінка загрози обстрілів - відсутність ризику застосування БПЛА, керованих авіабомб, артилерії та іншого з боку держави-агресора, що робить скупчення людей на дільниці небезпечним [6, с. 14]. Також важливим чинником є кіберзахист та протидія дезінформації, яка є важливою в період гібридної війни. Необхідно забезпечити стійкість Державного реєстру виборців та інформаційних систем ЦВК та баз даних проти кібератак і гібридного впливу [5]. Експерти Громадянської мережі ОПОРА та ЦВК наголошують на методиці оцінки безпекових ризиків, ухваленій на основі спецслужб, ДСНС та військових адміністрацій [6, с. 14].

Для створення необхідних організаційних передумов першочегрово слід провести верифікацію та аудит Державного реєстру виборців згідно із Законом України «Про Державний реєстр виборців», адже мільйони ВПО та зовнішніх біженців потребують оновлення виборчих адрес [4]. Також необхідно провести аудит зруйнованих приміщень виборчих дільниць та облаштувати альтернативні місця для проведення голосування. Значним викликом є організація голосування українців за кордоном, адже йдеться про мільйони громадян. Адже наявні консульські і дипломатичні установи України фізично не здатні забезпечити голосування мільйонам українців за кордоном [6, с. 28]. У зв'язку з цим виникне

потреба укладати двосторонні угоди з країнами-партнерами для відкриття додаткових дільниць або запровадження альтернативних форм голосування (наприклад, поштового голосування чи використання цифрових платформ на кшталт застосунку «Дія», хоча це зумовлює додаткові ризики кібератак і системних збоїв).

Якщо взяти правові передумови, то чинний Виборчий кодекс України розроблений і розрахований виключно на мирний час, а тому не передбачений як інструмент для подолання масштабних постконфліктних проблем [2]. Для проведення перших виборів після війни доцільно буде ухвалити спеціальний тимчасовий Закон України «Про особливості проведення перших повоєнних виборів». Нормативна база має чітко врегулювати такі ключові моменти, як підготовчий період тривалістю від 6 до 12 місяців між датою скасування воєнного стану та офіційним початком виборчого процесу [5]. Цей час необхідний для відновлення повноцінної діяльності політичних партій, оновлення виборчих списків, виконання безпекових та організаційних умов, зазначених вище. Окрім того, потрібне окреме правове врегулювання процедури перевірки кандидатів на предмет колабораціонізму з ворогом та дотримання загальних вимог норм конституційного права [1, 3].

Отже, перші повоєнні вибори в Україні принципово не можуть проводитися за стандартними регламентами мирного часу, оскільки вони відбуватимуться під впливом безпрецедентних безпекових, демографічних та інфраструктурних викликів [5]. Це буде унікальний і надзвичайно складний державний процес, подібного до якого вітчизняна практика ще не знала. Абсолютним пріоритетом у цьому контексті постає гарантування непорушності виборчих прав громадян та забезпечення їхньої фізичної безпеки [1, 7]. Як неодноразово наголошувала Венеційська комісія, жодне волевиявлення не може вважатися вільним і демократичним за міжнародними стандартами, якщо держава не здатна гарантувати повний захист виборців і членів виборчих комісій, а також забезпечити безпекові умови, зокрема масштабне розмінування деокупованих територій [7, с. 12].

З практичної та нормотворчої точки зору чинний Виборчий кодекс України має бути доповнений спеціальним тимчасовим (разовим) законодавчим актом, спрямованим на адаптацію виборчого процесу до реалій повоєнного періоду та врегулювання правового статусу нових суб'єктів політичного процесу [2, 5]. Ключовими передумовами для цього є розв'язання низки системних завдань: проведення суцільного аудиту Державного реєстру виборців із повним урахуванням інтересів внутрішньо переміщених осіб (ВПО), розширення виборчої інфраструктури за кордоном шляхом активізації міждержавних угод, відбудова зруйнованих інфраструктурних об'єктів та якісна підготовка кадрового резерву для виборчих комісій [4, 6].

Комплексне вирішення цих завдань сформує міцний фундамент для відновлення легітимності та інституційної спроможності державної влади в Україні, що стане ключовою умовою для визнання легітимності результатів як українським суспільством, так і міжнародною спільнотою [5, 7]. Попереду на державу чекають колосальні правові, організаційні та безпекові виклики, проте успішне проведення перших повоєнних виборів доведе стійкість української демократії та стане вагомим кроком до повноцінного відновлення і відбудови нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Виборчий кодекс України: Закон України від 19 груд. 2019 р. № 396-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 7, № 8, № 9. Ст. 48.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 237.

4. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лют. 2007 р. № 698-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 20. Ст. 200.

5. Щодо викликів проведення виборів у повоєнний період та шляхів їх подолання: аналітичні матеріали. Центральна виборча комісія. К., 2023. URL: https://cvk.gov.ua (дата звернення: 16.10.2026).

6. Післявоєнні вибори в Україні: безпекові, правові та організаційні виклики: аналітичний звіт. К.: Громадянська мережа ОПОРА, 2023. 42 с.

7. Кодекс належної практики у виборчих справах: керівні принципи та пояснювальна доповідь / Венеційська комісія. Страсбург: Рада Європи, 2002. 38 с.

Березовський Є.О., здобувач
Науковий керівник: Явтушенко Ю.В.,
викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
та інформаційної безпеки навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
імені Е. О. Дідоренка
Донецький державний університет внутрішніх справ
місто Кропивницький

ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ

Правова політика у сфері правничої освіти належить до тих напрямів державної політики, від яких безпосередньо залежить якість функціонування всієї системи правових інститутів. Як зазначено в проєкті Концепції розвитку юридичної освіти, ефективність цих інститутів однаковою мірою залежить від якості законодавства та від якості фахівців, які забезпечують їхню роботу [1]. На нашу думку, саме тому реформування правничої освіти слід розглядати не як вузькогалузеве освітнє питання, а як складову правової політики держави. Актуальність теми посилюється європейською інтеграцією України: як зазначає О. О. Барабаш, у звіті Європейської комісії від листопада 2023 року рекомендовано чітко розмежувати юридичну освіту та підготовку кадрів для органів правопорядку, посилити вимоги до вступу в правничі школи та їх ліцензування, а освітні програми переглянути з акцентом на етику, практичну підготовку та право ЄС [2, с. 16-17].

Попри це, правова політика в цій сфері залишається фрагментарною. Лише на рівні профільних комітетів Верховної Ради України за кілька років оприлюднено щонайменше два різні концептуальні документи: проєкт Концепції розвитку юридичної освіти 2021 року [1] та проєкт Концепції проєкту Закону України про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії, підготовлений у 2024 році робочою групою Комітету з питань правової політики [3]. Вони по-різному бачать модель підготовки: якщо перший документ робить акцент на практичній підготовці обсягом не менше 30 кредитів ЄКТС [1], то другий пропонує перехід на наскрізну, без поділу на бакалаврський і магістерський рівні, підготовку правників [3, с. 7]. Цю непослідовність відзначає і М. Мочульська: рішення про реформування часто ухвалюються або доводяться до відома правничих шкіл ситуативно, як-от зміни до Стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для магістерського рівня, які були внесені 20 липня 2022 року, а вже з 1 вересня того самого року мали бути імплементовані в освітні програми [4, с. 80]. Дорожня карта з питань верховенства права, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 року № 475-р, передбачила ухвалення до І кварталу 2026 року закону, який визначить правові основи підготовки правників і первинного доступу до правничої професії, інституційне розмежування освіти правників та підготовки фахівців органів правопорядку, а також посилить акредитацію програм юридичної освіти (захід 1.5.1) [5]. Проте, за даними Фундації DEJURE, станом на квітень 2026 року відповідний законопроєкт навіть не було внесено до парламенту [6]. На нашу думку, така ситуація суперечить принципу правової визначеності: заклади вищої освіти та здобувачі не можуть планувати освітню траєкторію, коли

модель підготовки правників залишається предметом паралельних і неузгоджених ініціатив. Погоджуємося з М. Мочульською, що ключові аспекти правничої освіти можуть бути врегульовані не лише спеціальним законом, а й змінами до Закону України «Про вищу освіту», який уже містить окремі положення щодо медичної освіти [4, с. 81].

Центральною проблемою, яка найбільше впливає на здатність правничої освіти відповідати потребам практики, є недостатність практичної складової. Проєкт Концепції 2021 року серед причин низької якості підготовки називав відсутність або недостатність практичної складової у більшості освітніх програм і труднощі системного залучення правників-практиків до викладання, а також наводив дані, що лише кожен десятий випускник правничої школи отримує роботу за спеціальністю [1]. Проєкт Концепції 2024 року констатує, що практика багатьох здобувачів переважно має формальний характер, а її організація не передбачає обов'язкової участі судів, органів прокуратури, адвокатури та нотаріату [3, с. 3]; серед ключових проблем названо й відсутність законодавчого закріплення форм і способів взаємодії закладів вищої освіти з органами державної влади та професійними правничими об'єднаннями [3, с. 6]. Чинний Закон України «Про вищу освіту» обмежується загальним правилом: практична підготовка здійснюється шляхом проходження практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з договорами, а їхні керівники зобов'язані створити належні умови для її проходження (ст. 51) [7]. Вважаємо, що без чітко визначених прав, обов'язків і стимулів для баз практики будь-яка вимога щодо обсягу практичної підготовки ризикує залишитися формальною. Важливим доповненням практики є юридичні клініки, які, за словами А. А. Шелепи, дають змогу поєднати теоретичні знання з практикою, проте досі не мають єдиних підходів до правового статусу, внутрішньої організації та стандартів діяльності [8, с. 289]. О. О. Барабаш також наголошує на значенні модельних судових процесів, юридичного письма та аргументації для формування професійних навичок [2, с. 16–17].

Окремий вимір правової політики стосується мережі закладів, що готують правників, і розподілу державного замовлення. За даними проєкту Концепції 2024 року, правників в Україні готують 168 закладів вищої освіти та 117 закладів фахової передвищої освіти [3, с. 2], а обсяг державного замовлення на їх підготовку залишається необґрунтовано великим [3, с. 4]. Розробники звертають увагу й на заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання: їхній окремий статус, особливі правила вступу та значні обсяги державного замовлення, на їхню думку, порушують рівний доступ до правничої освіти [3, с. 2]. Тому пропонується відмовитися від підготовки в цих закладах здобувачів за спеціальністю «Право», а фахівців для органів правопорядку готувати за окремою спеціальністю «Правоохоронна діяльність» [3, с. 9], що узгоджується із заходом 1.5.1 Дорожньої карти [5] та рекомендаціями Європейської комісії [2, с. 16]. На нашу думку, таке розмежування має супроводжуватися збереженням ґрунтовної правової підготовки майбутніх поліцейських, адже їхня професійна діяльність полягає насамперед у застосуванні права, а також посиленням практичної складової, зокрема стажувань у підрозділах Національної поліції. Водночас слушною є позиція М. Є. Мочульської, що питання про можливість підготовки правників відомчими закладами від початку поставлено невірно, оскільки якість освітніх програм має визначатися за сукупністю критеріїв, а не підпорядкуванням закладу [4, с. 85].

Інструментом контролю якості мають стати зовнішні процедури оцінювання. У проєкті Концепції 2024 року зазначено, що результати Єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ), проведеного вперше у 2023 році, загалом засвідчили доволі низький рівень підготовки [3, с. 3], і запропоновано посилити роль цього іспиту [3, с. 8]. Дорожня карта передбачає уніфікацію стандартів для здобувачів правничої освіти та перегляд програми ЄДКІ з акцентом на право ЄС, етику та професійну відповідальність (захід 1.5.6) [5]. Проєкт Концепції 2021 року пропонував і конкретні індикатори успіху: успішне складення ЄДКІ з першої спроби 75 % випускників магістратури, задоволеність рівнем кваліфікації випускників 80 % роботодавців і працевлаштування за фахом протягом року після випуску не менше 75 %

випускників [1]. Вважаємо, що саме такі вимірювані індикатори, а не кількість освітніх програм чи обсяг державного замовлення, мають стати основою оцінювання результативності правової політики у цій сфері, тим більше що чинна система зовнішнього забезпечення якості, як зазначають розробники проєкту Концепції 2024 року, не враховує рівня працевлаштування випускників за фахом [3, с. 6]. Саме поєднання очної акредитації освітніх програм, результатів ЄДКІ та моніторингу працевлаштування випускників М. Є. Мочульська розглядає як шлях до еволюційного зменшення надмірної кількості освітніх програм з права [4, с. 85].

Отже, правова політика у сфері правничої освіти залишається фрагментарною: концептуальні документи змінюють один одного, а передбачений Дорожньою картою закон досі не ухвалено. Її вдосконалення потребує закріплення єдиної моделі підготовки правників на рівні закону, запровадження юридичного механізму практичної підготовки за участю баз практики та професійних спільнот, чіткого розмежування підготовки правників і фахівців органів правопорядку зі збереженням якісної правової складової в останній, а також оцінювання результативності реформи за вимірюваними індикаторами якості й працевлаштування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція розвитку юридичної освіти : проєкт / Комітет Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій. 29.03.2021. URL: https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75652.html (дата звернення: 12.10.2026).

2. Барабаш О. О. Співвідношення юридичної науки, освіти та практики: пошук балансу між фундаментальною юридичною підготовкою та практичними навичками. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 82, т. 1. С. 11–18. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.1.

3. Проект Концепції проекту Закону України про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії / Комітет Верховної Ради України з питань правової політики. 12.09.2024. URL: https://kompravpol.rada.gov.ua/pdf (дата звернення: 12.10.2026).

4. Мочульська М. Є. Реформа вищої правничої освіти в Україні: куди далі? Український часопис конституційного права. 2023. № 3. С. 79–87. DOI: https://doi.org/10.30970/jcl.3.2023.5.

5. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/(дата звернення: 12.10.2026).

6. Прострочені реформи: що відбувається з правничою освітою на шляху до ЄС. Фундація DEJURE. 01.04.2026. URL: https://dejure.foundation/prostrocheni-reformy(дата звернення: 12.10.2026).

7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 12.10.2026).

8. Шелепа А. А. Організаційно-правові засади діяльності юридичної клініки вищого навчального закладу України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. № 2, т. 2. С. 289–295. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.46.

Білецька Є.Р., здобувач
Науковий керівник: Корнієнко Ольга Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА БІЖЕНЦІВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРАКТИКА

Наразі однієї з пріорітетних проблеми України є захист прав внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО) та біженців. Повномасштабне вторгнення в Україні змінило життя українців, тому це питання є актуальним для нашої держави. Через військові дії на території України багато людей було змушені залишити свої домівки, особисті речі та щасливе, спокійне життя, яке будували протягом багатьох протягом років. А наразі ці люди вимушені шукати безпечні місця для тимчасового або простійного проживання, оскільки багато домівок є розтрощенні та знищені. У зв'язку із цим виникають проблеми із житлом, процевлаштуванням, медичною допомогою та іншим. Тому держава повинна вживати необхідних заходів для підтримки таких осіб і створювати певні умови. Конституція України гарантує права і свободу людини, незалежно від її громадянства та інших ознак у межах визначенних Конституцією та законами України. Тому одним із найважливіших завдань держави є забезпечення належного правового захисту ВПО та біженців.

Конституція України є основним законом держави, який закріплює права та свободи людини. В статті 3 зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Це означає, що держава повинна забезпечувати захист кожної людини та створювати умови для реалізації її прав.

Важливим питанням є забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, які через військові дії були змушені залишити все. Насамперед ідеться про можливість такі, як отримати житла, знайти роботу, продовжити навчання та отримувати необхідну соціальні допомогу. Оскільки ці питання пов'язані із правами, які є закріпленні в Конституції України. Зокрема, стаття 33 Конституції України гарантує свободу пересування, вільний вибір місця проживання та право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, установлених законом [1]. Для внутрішньо переміщених осіб це важливо, оскільки через військові дії вони змушені шукати безпечніше місце для проживання. Також важливими статтями є 43, 46, 47. Оскільки стаття 43 Конституції України закріплює, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею. Стаття 47 коротко і просто дає зрозуміти, що кожен має право на житло. Стаття 46 зазначає, громадяни мають право на соціальний захист. Якщо розглядати ці статті разом, можна зробити висновок, що держава повинна не лише гарантувати права людини на законодавчому рівні, а й сприяти їх реалізації на практиці. Особливо це важливо для внутрішньо переміщених осіб.

Однією з гострих проблем залишається недостатня поінформованість внутрішньо переміщених осіб про свої законні права та механізми отримання державної допомоги. Через складність бюрократичних процедур людям буває важко розібратися в порядку оформлення соціальних виплат, пільг та звернення до профільних державних установ. У зв'язку з цим критично необхідним є забезпечення широкого доступу до прозорої, актуальної та достовірної інформації, а також оптимізація і спрощення всіх адміністративних процедур. Не менш важливим викликом є гарантування доступності якісних медичних і соціальних послуг. Для покращення ситуації держава має комплексно вдосконалювати роботу відповідних інституцій, посилювати міжвідомчу взаємодію та активно розвивати цифрові платформи й електронні сервіси (зокрема державні портали), які дозволяють громадянам оперативно отримувати довідкову інформацію й дистанційно оформлювати необхідні документи. Забезпечення реальної доступності державної підтримки є запорукою того, що кожен переміщений громадянин зможе безперешкодно реалізувати свої конституційні права та інтегруватися в нові умови життя.

Для покращення державної політики у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб необхідно створити узгоджену систему підтримки, яка враховуватиме потреби людей на різних етапах переміщення. У Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення до 2030 року передбачено перехід до «цілісної та скоординованої системи державної політики» [2]. Це означає, що державні органи мають краще співпрацювати між собою, а допомога людям повинна бути послідовною та доступною. Важливим напрямом є забезпечення доступу до безоплатної правничої допомоги. Відповідно до статті 7 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», вона включає інформування людини про її права, порядок їх реалізації та способи відновлення в разі порушення [3]. Тому ВПО та біженці повинні мати можливість отримати консультацію, дізнатися, куди звернутися, і за необхідності оскаржити рішення державних органів. Окрім того, критично важливо враховувати особливі потреби осіб, які належать до вразливих категорій (зокрема людей з інвалідністю, осіб похилого віку, самотніх батьків із малолітніми дітьми та тяжкохворих громадян), максимально спрощуючи для них процес отримання соціальних послуг. У своїх матеріалах Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) зазначає, що підтримка ВПО включає, зокрема, грошову допомогу та покращення умов проживання [4]. Це показує важливість співпраці держави з міжнародними організаціями для надання допомоги людям, які її потребують. Щодо біженців, державна політика має забезпечувати дотримання їхніх прав і належний розгляд заяв про надання захисту відповідно до законодавства України. Основним нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [5].

В Україні діють державні програми підтримки внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, відповідно до інформації Міністерства соціальної політики України, у вересні 2026 року Уряд продовжив виплату допомоги на проживання для ВПО, які відповідають установленим критеріям, ще на один шестимісячний період. Також було врегульовано порядок продовження виплат дітям, які мають право на таку допомогу [6].

Крім того, держава розширює можливості забезпечення переселенців житлом. За інформацією Міністерства соціальної політики України від 7 вересня 2026 року, Уряд збільшив фінансування для громад на облаштування житла для тимчасового та підтриманого проживання ВПО - з 1 мільярда до понад 1,56 мільярда гривень. Це дасть змогу створити більше місць для проживання переселенців [7].

Отже, захист прав внутрішньо переміщених осіб та біженців залишається важливим завданням України в умовах війни. Конституція та закони визначають основні гарантії прав людини, а державні програми й допомога міжнародних організацій сприяють їх реалізації. Водночас важливо не лише ухвалювати відповідні рішення, а й забезпечувати їх виконання, щоб люди могли реально отримувати необхідну підтримку. Подальше вдосконалення державної політики має бути спрямоване на доступність допомоги, правовий захист і створення належних умов для життя переселенців та біженців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 14.10.2026)

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 червня 2026 року № 598-р «Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2030 року» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/598-2026-р (дата звернення: 14.10.2026)

3. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17 (дата звернення: 14.10.2026)

4. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). Матеріали про внутрішньо переміщених осіб в Україні. URL: https://www.unhcr.org/ua/overview (дата звернення: 14.10.2026)

5. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17 (дата звернення: 14.10.2026)

6. Міністерство соціальної політики України. «Уряд продовжив період виплати допомоги на проживання для ВПО ще на один шестимісячний період», 4 вересня 2026 року. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/uryad-prodovzhyv-vyplaty-dopomohy-dlya-vpo (дата звернення: 14.10.2026)

7. Міністерство соціальної політики України. «Понад 1,5 мільярда гривень на житло для ВПО: Уряд розширив фінансування для громад», 7 вересня 2026 року. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/zhytlo-dlya-vpo-finansuvannya (дата звернення: 14.10.2026)

Бодюк Б.В., здобувач
Науковий керівник: Шведова Ганна Леонідівна
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна

СПІВУЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ СПІВУЧАСНИКІВ

Співучасть у кримінальному правопорушенні є важливим інститутом кримінального права України, оскільки дає змогу визначити роль кожного учасника спільного діяння та межі його кримінальної відповідальності. Актуальність теми зумовлена труднощами, які виникають під час розмежування ролей співучасників, установлення попередньої змови та визначення меж спільного умислу. Помилки у кваліфікації можуть призвести до необґрунтованого покладення на особу відповідальності за дії інших учасників. Метою роботи є дослідження основних проблем кваліфікації співучасті з урахуванням законодавства та судової практики.

Відповідно до ст. 26 Кримінального кодексу України (далі – КК України), співучастю є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення. Згідно з ч. 1 ст. 27 КК України, співучасниками є виконавець, організатор, підбурювач та пособник. Їхні ознаки визначено в частинах 2–5 цієї статті: виконавець безпосередньо вчиняє правопорушення, організатор організовує його вчинення або керує ним, підбурювач схиляє іншу особу до його вчинення, а пособник сприяє цьому передбаченими законом способами [1]. Отже, правильна кваліфікація потребує встановлення фактичної ролі кожного учасника та спрямованості його умислу.

Однією з основних проблем є розмежування співвиконавства та пособництва. Наприклад, під час викрадення майна одна особа безпосередньо заволодіває ним, а інша стежить за обстановкою та попереджає про появу сторонніх осіб. Якщо дії другої особи лише сприяють учиненню правопорушення, за наявності відповідних ознак вони можуть кваліфікуватися як пособництво відповідно до ч. 5 ст. 27 КК України. Проте остаточна кваліфікація залежить від фактичного характеру участі особи, змісту її умислу та ознак конкретного складу кримінального правопорушення. Таким чином, сама узгодженість дій не означає співвиконавства: необхідно встановити, чи виконувала особа об'єктивну сторону правопорушення, чи лише сприяла його вчиненню [1].

Із визначенням ролей співучасників пов'язана проблема встановлення попередньої змови. Відповідно до ч. 2 ст. 28 КК України, кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо двоє або більше осіб заздалегідь домовилися про його спільне вчинення [1]. Для правильної кваліфікації необхідно з'ясувати момент досягнення домовленості, її зміст і розподіл ролей. Про попередню змову можуть свідчити узгодження способу вчинення правопорушення, підготовка необхідних засобів та інші належні докази. Водночас сама одночасність дій декількох осіб не доводить існування попередньої домовленості.

Значення цієї проблематики підтверджують наукові дослідження. К. Б. Левченко та А. М. Ященко розглядають проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, вчинених у співучасті, що має значення для визначення характеру участі кожної особи та меж її відповідальності [4, с. 63–65]. Своєю чергою, А. Осадча та С. Харитонов досліджують кваліфікацію співучасті у правопорушеннях зі спеціальним суб'єктом, порушуючи питання правового становища осіб, які не мають відповідних ознак [3, с. 72–76]. Ці праці допомагають обґрунтувати необхідність індивідуальної оцінки дій співучасників залежно від їхньої ролі та особливостей конкретного складу правопорушення.

Ще однією проблемою є визначення меж спільного умислу та встановлення ексцесу виконавця. Відповідно до ч. 5 ст. 29 КК України, співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння виконавця, якщо воно не охоплювалося їхнім умислом [1]. Наприклад, якщо особи домовилися про таємне викрадення майна, але виконавець самостійно застосував насильство, відповідальність інших учасників за це насильство не може встановлюватися автоматично. Необхідно довести, чи охоплювалося відповідне діяння умислом кожного співучасника. Отже, спільність початкового наміру не означає автоматичної відповідальності за всі подальші дії виконавця.

Окремої уваги потребує співучасть у кримінальних правопорушеннях зі спеціальним суб'єктом, для якого закон передбачає додаткові ознаки, наприклад статус службової особи. Відповідно до ч. 2 ст. 29 КК України, організатор, підбурювач і пособник підлягають відповідальності за відповідною частиною ст. 27 та статтею або частиною статті Особливої частини КК України, яка передбачає правопорушення, вчинене виконавцем [1]. Водночас ч. 3 ст. 29 КК України передбачає, що ознаки, які характеризують особу окремого співучасника, ставляться у вину лише цьому співучасникові. Тому кваліфікація дій особи, яка не має ознак спеціального суб'єкта, залежить від її фактичної ролі, умислу та конкретного складу правопорушення.

Необхідність індивідуальної оцінки дій співучасників підтверджується судовою практикою. Зокрема, у справі № 991/1324/20 Верховний Суд розглянув питання про можливість засудження особи за пособництво за відсутності одночасного чи попереднього засудження виконавця кримінального правопорушення. У повідомленні від 4 червня 2025 року Суд зазначив, що така обставина сама по собі не свідчить про порушення права на справедливий судовий розгляд [2]. Значення цього рішення для досліджуваної проблематики полягає в тому, що кримінальна відповідальність пособника має встановлюватися на підставі доказів його власних дій, характеру сприяння та умислу, а не лише залежати від наявності вироку щодо виконавця. Отже, під час кваліфікації співучасті необхідно окремо встановлювати роль кожного учасника та обґрунтовувати його відповідальність з урахуванням конкретних обставин кримінального правопорушення.

Отже, правильна кваліфікація співучасті у кримінальному правопорушенні передбачає чітке розмежування ролей співучасників, установлення змісту їхнього умислу та визначення меж кримінальної відповідальності кожного з них. На мою думку, під час кваліфікації необхідно враховувати фактичний внесок кожного учасника у вчинення правопорушення, щоб забезпечити обґрунтованість правової оцінки його дій та не допустити покладення відповідальності за діяння, які не охоплювалися його умислом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 13.10.2026).
2. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06.05.2025 у справі № 991/1324/20 (провадження № 51-6702км23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127358217 (дата звернення: 13.10.2026).
3. Osadcha A., Kharytonov S. Problems of Qualification of Complicity in Criminal Offenses with a Special Subject. *Legal Horizons*. 2022. Vol. 15, No. 1–4. P. 69–78. DOI: https://doi.org/10.54477/LH.25192353.2022.1-4.pp.69-78.
4. Левченко К. Б., Ященко А. М. Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, вчинені у співучасті: проблеми кваліфікації та призначення покарань. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. Т. 36, № 3. С. 60–71. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2025.3.05.

Бурчак Ярослав Олександрович, здобувач
Науковий керівник: Грубов Володимир Михайлович,
доктор політичних наук, професор,
Державний університет «Житомирська політехніка»

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Забезпечення економічної стійкості України в умовах повномасштабної війни та формування передумов післявоєнного відновлення потребують перегляду традиційних підходів до державного регулювання інвестиційної діяльності. В умовах значних безпекових ризиків, обмеженості фінансових ресурсів та необхідності масштабної модернізації економіки особливого значення набуває якість нормативно-правового середовища, що визначає можливості залучення та реалізації інвестицій. При цьому ключовою проблемою є не лише необхідність запровадження нових інструментів державної підтримки, а й забезпечення системності, узгодженості та передбачуваності правового регулювання інвестиційних процесів.

Сучасна нормативно-правова база інвестиційної діяльності України характеризується наявністю значної кількості законодавчих актів, які регулюють окремі аспекти інвестування, державної підтримки, бюджетного фінансування, дозвільних процедур та захисту прав інвесторів. Базовим нормативно-правовим актом залишається Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-XII. Зокрема, статті 11–12 цього Закону визначають цілі та форми державного регулювання інвестиційної діяльності, а статті 18–19 встановлюють гарантії прав суб'єктів інвестиційної діяльності та засади захисту інвестицій [1]. Водночас подальший розвиток інвестиційного законодавства відбувався шляхом прийняття численних спеціальних нормативно-правових актів, що актуалізує проблему їх узгодженого застосування.

На нашу думку, одним із пріоритетних напрямів удосконалення правового забезпечення інвестиційної діяльності має стати систематизація відповідного законодавства з чітким розмежуванням загальних і спеціальних правових режимів інвестування. Зокрема, доцільним є уточнення співвідношення положень базового інвестиційного законодавства, нормативних актів щодо державної підтримки інвестиційних проєктів, бюджетного фінансування та адміністративних процедур. Такий підхід дозволить мінімізувати правову невизначеність, уникнути дублювання регуляторних вимог і сформувати більш послідовну систему державного регулювання. При цьому систематизація законодавства не обов'язково потребує прийняття єдиного кодифікованого акта, а може здійснюватися шляхом узгодження чинних норм, усунення колізій та встановлення єдиних підходів до правозастосування.

Окремої уваги потребує забезпечення стабільності правового режиму інвестиційної діяльності в умовах воєнного стану. Необхідність оперативного реагування держави на безпекові та економічні виклики зумовлює застосування тимчасових регуляторних обмежень і спеціальних процедур. Проте часті зміни правового середовища можуть ускладнювати довгострокове інвестиційне планування, особливо під час реалізації капіталомістких проєктів зі значними строками окупності. Хоча стаття 18 Закону України «Про інвестиційну діяльність» закріплює гарантії стабільності умов здійснення інвестиційної діяльності, відповідні гарантії мають законодавчо визначені межі та винятки [1]. У зв'язку з цим перспективним напрямом удосконалення правового регулювання є встановлення більш чітких перехідних положень для інвестиційних проєктів, розпочатих до зміни регуляторних вимог, а також забезпечення завчасного інформування інвесторів про заплановані зміни законодавства.

Важливим напрямом реформування є вдосконалення адміністративно-правових процедур, пов'язаних із підготовкою та реалізацією інвестиційних проєктів. Інвестори взаємодіють із численними органами публічної влади з питань землекористування, будівництва, екологічних вимог, підключення до інженерних мереж та отримання документів дозвільного характеру. Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року № 2073-IX закріплює принципи законності, обґрунтованості, пропорційності, відкритості, своєчасності та гарантування ефективних засобів правового захисту [2]. Водночас Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 6 вересня 2005 року № 2806-IV визначає загальні засади функціонування дозвільної системи [3]. Подальше вдосконалення правового регулювання доцільно спрямувати на узгодження спеціальних дозвільних процедур із загальними принципами адміністративного провадження, усунення дублювання документів, забезпечення міжвідомчого інформаційного обміну та підвищення відповідальності адміністративних органів за необґрунтоване затягування розгляду інвестиційних справ.

Особливого значення набуває законодавче врегулювання співвідношення спрощених процедур, що застосовуються в умовах воєнного стану, та загальних регуляторних вимог. Тимчасова дерегуляція може сприяти оперативному відновленню господарської діяльності, однак надмірне послаблення контролю створює ризики порушення майнових прав, недотримання будівельних та екологічних стандартів, а також виникнення правової невизначеності після припинення дії спеціальних режимів. Тому доцільним видається запровадження диференційованого підходу до спрощення регуляторних процедур залежно від характеру інвестиційного проєкту, рівня його суспільної значущості та можливих ризиків. Законодавство має встановлювати чіткі часові межі спеціальних режимів, умови переходу до загальних процедур і правові наслідки рішень, прийнятих у період дії воєнного стану.

Суттєвим кроком у розвитку нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності стало вдосконалення системи управління публічними інвестиціями. Законом України від 16 січня 2025 року № 4225-IX внесено зміни до Бюджетного кодексу України, які передбачають формування нових підходів до планування, підготовки, оцінювання та реалізації публічних інвестиційних проєктів [4; 5]. Зокрема, стаття 33-1 Бюджетного кодексу України визначає засади планування, підготовки та реалізації публічних інвестиційних проєктів і програм публічних інвестицій. Важливим елементом реформи стало законодавче закріплення поняття єдиного проєктного портфеля публічних інвестицій, що має забезпечувати узгодженість інвестиційних рішень із документами стратегічного планування та бюджетними можливостями держави.

Водночас запровадження нових процедур управління публічними інвестиціями потребує подальшого розвитку механізмів правової відповідальності за прийняття необґрунтованих інвестиційних рішень. Зокрема, актуальним є питання встановлення прозорих критеріїв оцінювання проєктів, обґрунтування їх вартості, визначення очікуваних суспільно-економічних результатів та оцінки витрат на подальше утримання створених об'єктів. Нормативне регулювання доцільно доповнювати дієвими процедурами перегляду проєктів у разі істотної

зміни вартості, строків виконання або очікуваних результатів. Це особливо важливо для післявоєнного відновлення, коли значні бюджетні та міжнародні ресурси спрямовуватимуться на реалізацію інфраструктурних проєктів в умовах обмежених фінансових можливостей держави.

Необхідність удосконалення правових засад державної підтримки інвестиційної діяльності пов'язана також із забезпеченням рівності умов господарювання та ефективного використання публічних ресурсів. Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» від 17 грудня 2020 року № 1116-IX передбачає спеціальні інструменти стимулювання окремих категорій інвестиційних проєктів [6]. Водночас Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 1 липня 2014 року № 1555-VII встановлює загальні правові засади контролю за допустимістю державної допомоги для конкуренції, з урахуванням передбачених законодавством особливостей її надання під час воєнного стану [7]. Відтак важливим завданням є забезпечення узгодженості різних режимів державної підтримки, недопущення необґрунтованих переваг окремим суб'єктам господарювання та формування прозорих критеріїв розподілу бюджетних ресурсів.

На нашу думку, удосконалення правового регулювання державної підтримки має передбачати поступовий перехід від переважно формальних критеріїв відповідності інвестиційного проєкту встановленим вимогам до комплексного оцінювання його економічної та суспільної результативності. Зокрема, під час визначення доцільності державної підтримки необхідно враховувати не лише обсяг запланованих капіталовкладень, а й очікуваний вплив проєкту на зайнятість населення, технологічне оновлення виробництва, розвиток регіональної економіки, збільшення податкових надходжень та формування доданої вартості. При цьому доцільно нормативно закріплювати вимоги до подальшого моніторингу виконання інвестором взятих зобов'язань і визначення правових наслідків їх невиконання. Такий підхід дозволить посилити зв'язок між обсягами наданої державної підтримки та фактичними результатами інвестиційної діяльності.

Важливим аспектом правового забезпечення післявоєнного відновлення є узгодження інвестиційних інтересів із вимогами екологічної безпеки та сталого розвитку. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 року № 2059-VIII визначає правові та організаційні засади оцінювання екологічних наслідків планованої господарської діяльності [8]. В умовах прискореної відбудови інфраструктури актуалізується питання забезпечення належного балансу між необхідністю оперативної реалізації інвестиційних проєктів та дотриманням природоохоронних вимог. Удосконалення законодавства в цьому напрямі має передбачати чітке розмежування невідкладних відновлювальних робіт та довгострокових інвестиційних проєктів, забезпечення прозорості екологічних процедур і недопущення необґрунтованого застосування винятків із загального порядку оцінювання впливу на довкілля.

Окремим стратегічним напрямом удосконалення правових засад інвестиційної діяльності є гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу. Регламент (ЄС) 2024/792 Європейського Парламенту та Ради від 29 лютого 2024 року, яким запроваджено інструмент Ukraine Facility, передбачає підтримку відновлення, реконструкції та модернізації України протягом 2024–2027 років, зокрема шляхом реалізації реформ та стимулювання інвестицій [9]. Відповідно, розвиток національного інвестиційного законодавства має враховувати не лише потреби воєнного часу, а й довгострокові зобов'язання України у сфері європейської інтеграції. Особливого значення набуває наближення правил державної допомоги, забезпечення конкурентного середовища, прозорості адміністративних процедур та належного фінансового контролю до європейських стандартів.

У контексті післявоєнного відновлення важливим є також визначення правових засад переходу від надзвичайних механізмів економічного регулювання до стабільної системи інвестиційного законодавства. Припинення або скасування воєнного стану не означатиме автоматичного усунення економічних диспропорцій, руйнувань інфраструктури та

інвестиційних ризиків. Тому правове регулювання післявоєнного періоду має передбачати поетапність скасування тимчасових обмежень, збереження обґрунтованих механізмів підтримки найбільш постраждалих територій і забезпечення передбачуваності правових умов для вже розпочатих інвестиційних проєктів. Важливо, щоб перехід до звичайного регуляторного режиму здійснювався на основі визначених законодавством критеріїв, а не виключно шляхом ситуативного продовження або скасування тимчасових норм.

Узагальнюючи викладене, доцільно визначити, що удосконалення правових засад державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні має здійснюватися шляхом систематизації інвестиційного законодавства, підвищення стабільності правових умов, удосконалення адміністративних процедур, забезпечення узгодженості механізмів державної підтримки та посилення правової відповідальності за результати реалізації інвестиційних проєктів. Важливим є також забезпечення відповідності інвестиційного регулювання бюджетному законодавству, екологічним вимогам і стандартам Європейського Союзу.

Отже, в умовах війни та післявоєнного відновлення пріоритетом державної інвестиційної політики має стати не лише розширення можливостей залучення капіталу, а й формування цілісного та передбачуваного правового середовища для його ефективного використання. Удосконалення правових засад державного регулювання інвестиційної діяльності повинно забезпечувати баланс між необхідністю оперативного відновлення економіки, захистом прав інвесторів, дотриманням публічних інтересів та виконанням євроінтеграційних зобов'язань України. Саме такий підхід здатний створити інституційно-правові передумови для переходу від кризового управління інвестиційними процесами до довгострокової моделі сталого економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12 (дата звернення: 01.10.2026).
2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20 (дата звернення: 01.10.2026).
3. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 06.09.2005 № 2806-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15 (дата звернення: 27.10.2026).
4. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення: 01.10.2026).
5. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо актуалізації та удосконалення деяких положень : Закон України від 16.01.2025 № 4225-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4225-20 (дата звернення: 01.10.2026).
6. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні : Закон України від 17.12.2020 № 1116-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20 (дата звернення: 01.10.2026).
7. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18 (дата звернення: 01.10.2026).
8. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19 (дата звернення: 01.10.2026).
9. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. Official Journal of the European Union. 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj (дата звернення: 01.10.2026).

Ваховський Н.А., здобувач
Науковий керівник: Ліпська-Романченко Г. Д.,
старший викладач кафедри права, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ РИЗИКИ

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) впливає на різні сфери суспільного життя, зокрема на правосуддя. У цивільному судочинстві ШІ може сприяти швидшому опрацюванню інформації, автоматизації рутинних процесів, пошуку судової практики та підготовці процесуальних документів. Водночас судочинство безпосередньо впливає на права, свободи та законні інтереси людини, тому використання ШІ має поєднуватися з гарантіями справедливого суду.

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю збалансувати технологічні можливості ШІ та фундаментальні вимоги цивільного процесу. Н. Марценко зазначає, що найбільш аргументованим і доцільним є використання ШІ саме у цивільному судочинстві [1, с. 112]. Водночас цивільні справи можуть стосуватися сімейних, спадкових питань, дієздатності особи та інших життєво важливих обставин. Метою дослідження є визначення перспектив застосування ШІ у цивільному процесі та процесуальних ризиків, пов’язаних із його використанням.

Питання застосування ШІ у правосудді досліджується низкою науковців. Зокрема, М. В. Селіванова звертає увагу на можливість використання сучасних інформаційних технологій для підвищення прогнозованості судових рішень, зменшення навантаження на суддю та ризику суддівських помилок [2]. Водночас І. В. Жукевич підкреслює, що ШІ не може виступати заміною судді, хоча його належне використання здатне істотно підвищити ефективність діяльності суду [3, с. 175]. Таким чином, сучасний науковий підхід переважно пов’язує перспективи ШІ не з повною автоматизацією правосуддя, а з використанням технології як допоміжного інструменту.

Однією з найбільш очевидних перспектив є автоматизація рутинної роботи. ШІ може використовуватися для обробки значних обсягів інформації, класифікації юридичних документів, підготовки їх проєктів, пошуку нормативно-правових положень та релевантної судової практики. Ж. О. Павленко виділяє серед можливих напрямів застосування ШІ інформаційно-документальне та інтелектуальне експертно-аналітичне забезпечення юридичної діяльності [2, с. 235]. У практичному вимірі це означає, що суддя зможе витрачати менше часу на технічні операції та більше – на оцінку обставин справи й аргументів учасників процесу.

Перспективним є також застосування ШІ для аналізу доказів і судової практики. Технологія здатна швидко опрацьовувати великі масиви текстових, аудіо- та відеоматеріалів, виявляти необхідні факти та допомагати зіставляти їх із законодавством [2, с. 236]. Передбачається також використання ШІ у ЄСІКС *(Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі)* для виявлення відхилень у судовій практиці, зокрема ігнорування ключових доказів або аргументів, а також для моделювання можливих стратегій розгляду справ [3, с. 174]. За належного контролю це може сприяти підвищенню якості та оперативності цивільного судочинства.

Окрему перспективу становить використання ШІ у справах незначної складності. Наукові підходи допускають можливість його застосування у спрощеному провадженні, а також у найбільш стандартизованих категоріях справ [1, с. 112-113]. Водночас навіть у таких випадках остаточне рішення повинно залишатися під контролем судді. Відповідно до статті 12 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін, що передбачає можливість кожного учасника доводити обставини, на які він посилається, та реалізовувати свої процесуальні права [4]. Тому використання ШІ не може обмежувати процесуальну активність сторін або фактично позбавляти їх можливості впливати на розгляд справи.

Поряд із перспективами існують суттєві процесуальні ризики. Передусім це ризик помилки та алгоритмічної упередженості. Початковий набір даних, на якому функціонує ШІ, може впливати на характер його майбутніх висновків, що породжує сумніви щодо незалежності та неупередженості системи [2, с. 234]. Якщо дані є неповними, застарілими або містять певні закономірності, алгоритм може відтворювати їх у своїх рекомендаціях. У цивільному процесі це особливо небезпечно, оскільки помилка під час аналізу доказів або правових позицій потенційно може вплинути на результат розгляду справи.

Показовим прикладом ризику помилкового використання ШІ є ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 26 березня 2026 року у справі № 523/9632/24, якою касаційну скаргу було повернуто скаржнику через наведення посилань на судові рішення, що не стосувалися спору щодо участі батьків у вихованні дитини, а були ухвалені в інших категоріях справ. Суд не заперечив можливості використання ШІ під час підготовки процесуальних документів, однак наголосив на обов'язковій перевірці та верифікації людиною сформованої ним інформації. Такий підхід узгоджується з пунктом 1 статті 89 ЦПК України, відповідно до якого суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні [4; 5]. Тому ШІ може використовуватися для пошуку та аналізу інформації, але остаточна оцінка її достовірності, належності та значення для конкретної справи має залишатися за суддею.

Наступним ризиком є нездатність алгоритму повною мірою врахувати складність конкретної життєвої ситуації. М. Таруффо звертає увагу на діалогічну природу судового судження: суддя не просто механічно співвідносить факти з нормами права, а враховує аргументи сторін, які формуються та змінюються у процесі [2, с. 234]. Тому надмірна орієнтація на формально-логічний алгоритм може призвести до ситуації, коли важлива обставина або аргумент сторони залишаться поза увагою.

Суттєвим є ризик непрозорості алгоритмічних рішень. Якщо учасники справи не розуміють, чому система сформувала певний висновок, виникають труднощі з його перевіркою та оскарженням. Тому рішення, прийняті із використанням ШІ, мають бути зрозумілими та пояснюваними [2, с. 234; 3, с. 174]. Технологічна складність системи не повинна перешкоджати реалізації права на справедливий суд.

Ще одним ризиком є можливе порушення рівності сторін через різний доступ до технологій ШІ [3, с. 175]. Важливим залишається і захист персональних даних, оскільки матеріали цивільних справ можуть містити інформацію про приватне життя та майновий стан. Використання ШІ потребує захисту таких даних від незаконного доступу, втрати або зміни [1, с. 114; 6], а також запобігання технічному втручанню в роботу алгоритму.

Окремою проблемою є юридична відповідальність за помилки ШІ. У разі негативних наслідків необхідно встановити, хто повинен відповідати за них – суддя, користувач системи, розробник або адміністратор. А. Кирилюк звертає увагу на складність визначення винуватості конкретної особи через широке коло суб'єктів, залучених до регулювання та адміністрування ШІ [1, с. 115]. Тому майбутнє правове регулювання має чітко визначати межі відповідальності кожного учасника.

Отже, ШІ має значний потенціал для розвитку цивільного судочинства, оскільки може прискорити обробку матеріалів, полегшити пошук інформації, зменшити навантаження на суддів та підвищити доступність правосуддя. Водночас його інтеграція потребує нормативного регулювання, гарантій захисту прав учасників процесу та контролю за алгоритмічними рішеннями. На сучасному етапі ШІ доцільно використовувати як допоміжний інструмент судді, а не його заміну, з огляду на складність цивільних спорів, ризик алгоритмічної упередженості, проблему пояснюваності та невизначеність відповідальності. Перспективним є поетапне впровадження ШІ з проведенням пілотних проєктів і контролем їх результатів. Поєднання технологічних можливостей із принципами законності, змагальності, рівності сторін, незалежності суду та людського контролю може забезпечити використання ШІ для підвищення якості цивільного судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борщевська О. М., Заснов І. О. Правові підстави та перспективи використання штучного інтелекту в судочинстві України. *Правова держава: цивільне право і процес.* 2023. № 50. С. 106-119. DOI: https://doi.org/10.18524 (дата звернення: 30.09.2026)
2. Скляренко І. В. Перспективи застосування штучного інтелекту в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Т. 1, № 81. С. 231-237. DOI: https://doi.org/10.24144/2307 (дата звернення: 30.09.2026)
3. Дрогозюк К. Б. Використання штучного інтелекту в цивільному судочинстві України. *Соціально-політична та правова система України в цифрову епоху: сучасні виклики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22 квіт. 2026 р.) / заг. ред. С. Ківалова ; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2026. Т. 2. С. 173-176. DOI: https://doi.org/10.32837/11300.33026 (дата звернення: 30.09.2026)
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс, Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 05 серпня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws (дата звернення: 30.09.2026)
5. Ухвала Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 26 березня 2026 р. у справі № 523/9632/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення: 30.09.2026)
6. Штучний інтелект у судовій системі: перспективи та ризики. 13.08.2024. *Судова влада України.* URL: https://cv.court.gov.ua/tu26/pres-centr/news/1651720/ (дата звернення: 30.09.2026)

Вискірко Євген, здобувач
Науковий керівник:Сапарова А.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ АНТИСЕМІТИЗМУ В УКРАЇНІ

Питання протидії антисемітизму в Україні останніми роками отримало окреме законодавче оформлення. Водночас сама поява спеціального закону ще не означає автоматичної появи нового та ефективного механізму захисту. Навпаки, аналіз чинного регулювання показує низку проблем: дублювання вже існуючих правових норм, нечіткість окремих юридичних формулювань, відсутність самостійних механізмів запобігання та недостатньо розмежований облік правопорушень. Саме тому доцільно досліджувати не лише факт заборони антисемітизму, а й якість та практичну ефективність відповідного правового регулювання.

Основу спеціального регулювання становить Закон України «Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні» від 22 вересня 2021 року № 1770-IX [1]. Закон визначає антисемітизм як певне сприйняття євреїв, що виражається у ненависті до євреїв, а також перелічує основні його прояви: заклики або виправдання насильства, ненависницькі висловлювання, колективне покладання відповідальності на осіб єврейського походження та інші дії [1]. Отже, законодавець прагнув надати явищу окреме правове визначення та прямо заборонити його прояви. Однак виникає питання, наскільки самостійним є цей закон у системі українського права.

Науково-експертне управління Верховної Ради України ще під час розгляду законопроєкту № 5109 звернуло увагу на те, що запропоноване регулювання значною мірою охоплювалося вже чинними міжнародними договорами та національним законодавством, зокрема статтею 161 Кримінального кодексу України і Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [2]. Тому одним із головних проблемних аспектів є питання доцільності спеціального закону, якщо значна частина суспільних відносин

уже врегульована загальними антидискримінаційними та кримінально-правовими нормами. Водночас самостійний закон може мати позитивне значення як декларація державної політики та як засіб чіткішого позначення антисемітизму як суспільно небезпечного явища. Проблема полягає в тому, що для реальної ефективності декларації мають супроводжуватися конкретними механізмами її реалізації.

Особливо показовим є співвідношення Закону № 1770-IX та статті 161 КК України. У 2022 році було прийнято Закон № 2037-IX, яким до абзацу першого частини першої статті 161 після слів «приниження національної честі та гідності» додано лише слова «прояви антисемітизму» [3]. При цьому санкція норми не була самостійно створена або посилена. Таким чином, зміна має переважно уточнювальний характер: антисемітизм прямо названо в диспозиції норми, яка й до цього охоплювала дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі, а також дискримінацію за відповідними ознаками. Закон № 2037-IX був ухвалений 15 лютого 2022 року, але набув чинності 15 квітня 2026 року, тому саме у 2026 році це уточнення стало чинною частиною кримінально-правового регулювання.

Не менш важливою проблемою є принцип юридичної визначеності. Науково-експертний висновок щодо законопроєкту № 5109 вказував на недостатню однозначність дефініції антисемітизму та на використання термінів і словосполучень, які можуть тлумачитися по-різному: «антисемітські висловлювання», «мотиви антисемітизму», «радикально-ідеологічні переконання», «екстремістські релігійні погляди», «стереотипні, ненависницькі та такі, що озлоблюють, заяви» тощо [2]. Для правової норми це принципове питання, адже надмірно оціночні поняття можуть призводити до неоднакового застосування законодавства. Особливо складним є визначення межі між антисемітським висловлюванням та іншими формами суспільної дискусії, які самі по собі не повинні тягнути юридичну відповідальність. У демократичній державі протидія ненависті має поєднуватися із забезпеченням свободи вираження поглядів, тому критерії обмеження повинні бути максимально чіткими.

Водночас суспільна практика свідчить, що єврейська громада в Україні має можливість відкрито проводити релігійні та культурні заходи, зокрема публічні святкування Хануки та встановлення менори у Києві. Такі приклади є важливою ознакою свободи віросповідання та публічної присутності громади, але самі по собі не можуть бути юридичним доказом відсутності антисемітизму. Коректніше говорити про те, що поряд із наявністю окремих антисемітських інцидентів в Україні існує загальне правове та суспільне середовище, яке допускає вільне функціонування єврейських релігійних і культурних інституцій. Саме тому правова оцінка повинна ґрунтуватися не на окремих позитивних прикладах, а на системі гарантій і практиці їх застосування.

У 2025 році до Верховної Ради було внесено проєкт № 14228 щодо визначення спеціального координатора з питань запобігання та протидії антисемітизму. У матеріалах Верховної Ради зазначено, що чинне законодавство не визначає єдиного центрального органу виконавчої влади, який реалізовував би відповідну політику, а новою ініціативою пропонується врегулювати координацію, моніторинг та міжвідомчу взаємодію [4]. Сам факт появи такого законопроєкту свідчить, що після прийняття Закону № 1770-IX залишилися інституційні питання, які не були повністю вирішені. Отже, проблема полягає не лише у змісті заборони антисемітизму, а й у тому, хто, яким чином і за якими процедурами має забезпечувати її виконання.

Таким чином, основним проблемним аспектом правового регулювання протидії антисемітизму в Україні є дисбаланс між наявністю спеціальної законодавчої заборони та недостатньою деталізацією механізмів її практичної реалізації. До проблем можна віднести часткове дублювання загального антидискримінаційного і кримінального законодавства, недостатню юридичну визначеність окремих понять, уточнювальний характер змін до статті

161 КК України, недосконаліть системи статистичного обліку та відсутність чітко визначеної інституційної координації. Перспективним напрямом удосконалення видається не просте подальше розширення переліку заборон, а формування узгодженої системи: чітких дефініцій, єдиних правил документування, належної підготовки правоохоронців, прозорої статистики та визначеного державного координатора. Такий підхід дозволив би одночасно ефективніше захищати єврейську громаду від дискримінації та гарантувати дотримання принципів рівності, юридичної визначеності й свободи слова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні: Закон України від 22.09.2021 р. № 1770-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-20#Text

2. Науково-експертний висновок на проєкт Закону про запобігання та протидію антисемітизму в Україні (реєстр. № 5109 від 19.02.2021). URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/

3. Про внесення зміни до статті 161 Кримінального кодексу України для реалізації положень Закону України «Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні» : Закон України від 15.02.2022 р. № 2037-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2037-20#Text

4. Проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні» щодо визначення спеціального координатора з питань запобігання та протидії антисемітизму, № 14228 від 17.11.2025. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/

Войцих А.В., здобувач
Науковий керівник: Бондаренко Н.О.
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ГАРМОНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПРАВОМ ЄС

Інтеграція України до ЄС є одним із головних завдань нашої держави на даному етапі. Для того щоб стати повноправним членом Європейського Союзу, Україна має повністю узгодити своє національне законодавство з нормами європейськими права, які називаються acquis communautaire, тобто адаптувати, гармонізувати своє право. Здобуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі у 2022 році та офіційне відкриття передвступних переговорів актуалізували це завдання державних органів та юристів [1, с. 45].

Основною метою гармонізації є формування єдиного правового поля між Україною та країнами-членами ЄС щоби забезпечити вільний рух товарів, послуг, капіталу та людей, а також захистити права людини в демократичній державі. В умовах сьогодення цей процес зіштовхується з багатьма труднощами, що потребують детального аналізу та вирішення [2, с. 112].

Найскладнішим викликом є запровадження воєнного стану в Україні у звязку з повномасштабною війною. Це вимагає від держави ухвалення швидких та особливих рішень щоби забезпечити обороноздатність країни. Також європейські стандарти потребують прозорості, дотримання суворих демократичних процедур, а також часто довготривалих обговорень законопроєктів. До того ж варто додати, що більщість державних ресурсів спрямовуються на оборонні потреби. Це ускладнює процес фінансування складних реформ у інших сферах, як, наприклад, технічне регулювання та охорона довкілля [3, с. 78].

Іншим викликом є динамічність та великий обсяг європейського права. Законодавство ЄС містить десятки тисяч нормативних актів у різних сферах, включаючи цифрові технології та сільське господарство. Також варто врахувати, що право ЄС доповнюється новими директивами, регламентами, а тому українські законотворці мають адаптувати норми, які самі по собі постійно змінюються [4, с. 15].

Наступний виклик полягає у необхідності покращити якість нормотворчого процесу та справжньої імплементації законів. Формальне ухвалення законів ВРУ на практиці призводить до того, що вони не працюють через відсутність необхідних підзаконних актів або ресурсів. Для правильного застосування законів також потрібно організувати прозору роботу антикорупційних органів та судової системи [2, с. 118].

Проблемою залишається і недостаток у кваліфікованих юристах у галузі права ЄС. Для ефективної адаптації цих норм потрібні фахівці, які добре розуміють тонкощі європейського права та гарно володіють іноземними мовами. Вважаємо, що здобувачі вищої освіти, молоді науковці мають більш активно вивчати ці питання та долучатися до них [5, с. 34].

Отже, гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу є тривалим та складним процесом, який вимагає високого рівня фахової підготовки та комплексних реформ. Незважаючи на воєнні виклики, труднощі інституційного характеру, наша країна впевнено рухається шляхом євроінтеграції. Успішність цього процесу повязується із покращенням нормотворчого процесу та належним забезпеченням ефективного функціонування кадрового потенціалу та державної служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грицяк І. А. Право Європейського Союзу: навч. посіб. Київ. 2020. 256 с.

2. Копієвська О. В. Гармонізація законодавства України з правом ЄС: проблеми та перспективи. *Часопис Київського університету права.* 2022. № 2. С. 110–119.

3. Муравйов В. І. Правові засади євроінтеграції України в умовах сучасних викликів. *Юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 75–82.

4. Офіційний сайт Європейського Союзу. URL: https://european-union.europa

5. Яковюк І. В. Основи права Європейського Союзу: підручник. Харків: Право. 2021. 320 с.

Воронежський А.Д., здобувач,
Науковий керівник:Татаренко С.В.,
доктор філософії в галузі права,
Донецький державний університет внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ OSINT ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: МОЖЛИВОСТІ ТА МЕЖІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Цифровізація суспільного життя докорінно змінила середовище, у якому вчиняються кримінальні правопорушення і здійснюється оперативно-розшукова діяльність. Значна частина відомостей про осіб, їхні зв’язки, переміщення та діяльність сьогодні міститься у відкритих джерелах: соціальних мережах, публічних каналах месенджерів, відкритих реєстрах, картографічних сервісах. Водночас Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», ухвалений у 1992 році, не містить окремих положень ні про збирання та аналіз такої інформації, ні про застосування технологій штучного інтелекту [1]. Це зумовлює потребу визначити можливості та межі використання розвідки з відкритих джерел (OSINT) і штучного інтелекту в діяльності оперативних підрозділів. Закон України «Про інформацію» за порядком доступу поділяє інформацію на відкриту та інформацію з обмеженим доступом [2]. Саме відкрита інформація є предметом OSINT. У своїй статті Д. М. Рибка розглядає OSINT як «концепцію, методологію і технологію добування і використання військової, політичної, економічної та іншої інформації з відкритих джерел без порушення законів» [3, с. 432]. За даними дослідника, на OSINT припадає 80–95 % усіх даних, які використовує розвідувальна спільнота у світі [3, с. 431], а його перевагами є доступність і значний обсяг джерел, оперативність та невисока вартість отримання інформації [3, с. 434].

OSINT уже активно застосовується в правоохоронній практиці. С. С. Кудінов і Р. М. Шехавцов, проаналізувавши Єдиний державний реєстр судових рішень, виявили 139 ухвал і 21 вирок, у яких згадується OSINT, зокрема у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності [4, с. 129]. Водночас автори наголошують, що відсутність законодавчого визначення OSINT як інструменту одержання інформації суперечить принципу правової визначеності [4, с. 129]. Частина 2 ст. 264 КПК України передбачає, що здобуття відомостей з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується їх власником, не потребує дозволу слідчого судді [5]. Проте поза правовим регулюванням залишаються, наприклад, використання оперативним працівником вигаданого облікового запису для доступу до закритих груп чи каналів, а також порядок фіксації результатів OSINT-досліджень. З огляду на це С. С. Кудінов і Р. М. Шехавцов пропонують закріпити можливість використання OSINT у ч. 2 ст. 264 КПК України, передбачити в ст. 273 КПК України використання віртуальних засобів (особи), а ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» доповнити правом на збирання та дослідження інформації з відкритих джерел [4, с. 131-132].

Ще ширші можливості відкриває штучний інтелект. О. О. Шевчук і Н. С. Моргун зазначають, що алгоритми машинного навчання, інтелектуальний аналіз великих масивів даних, автоматизоване виявлення закономірностей і прогнозування поведінкових моделей істотно підвищують результативність оперативно-розшукових заходів, зокрема для виявлення латентної злочинності та встановлення стійких кримінальних зв'язків [6, с. 95]. На нашу думку, найбільш затребуваними в практиці оперативних підрозділів є автоматизований аналіз великих обсягів даних з відкритих джерел, розпізнавання осіб і транспортних засобів на відеозаписах, виявлення змонтованих і згенерованих зображень, а також переклад і систематизація повідомлень у соціальних мережах.

Водночас використання цих технологій має чіткі межі. Застосування штучного інтелекту пов'язане з обробкою персональних даних, яка може виходити за межі традиційних підходів до забезпечення конфіденційності, пропорційності та мінімізації втручання в приватне життя [6, с. 96]. Така обробка повинна відповідати вимогам Закону України «Про захист персональних даних»[7]. На думку О. О. Шевчука і Н. С. Моргун, використання інтелектуальних систем має відповідати принципам законності, пропорційності, обґрунтованості та підконтрольності, а сам штучний інтелект може бути лише допоміжним інструментом і не може підміняти дискреційних повноважень уповноважених осіб [6, с. 95]. Вважаємо, що це особливо важливо з огляду на ризик помилок алгоритмів: хибний збіг під час розпізнавання обличчя чи неточний автоматичний переклад не повинні ставати єдиною підставою для рішень щодо особи.

З огляду на викладене, пропонуємо: по-перше, доповнити ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» правом оперативних підрозділів збирати та досліджувати інформацію з відкритих джерел; по-друге, визначити на відомчому рівні порядок фіксації результатів OSINT (збереження сторінок разом з адресою, датою та часом доступу, метаданими), щоб забезпечити можливість їх подальшого використання в кримінальному провадженні; по-третє, встановити правила використання штучного інтелекту в оперативно-розшуковій діяльності, зокрема обов'язкову перевірку його результатів працівником і заборону ухвалювати рішення щодо особи лише на підставі висновку алгоритму; по-четверте, запровадити в підготовку майбутніх оперативних працівників практичні заняття з OSINT, адже ефективність такої роботи значною мірою залежить від залучення кваліфікованих фахівців [3, с. 437].

Виходячи з викладеного, вважаємо, що OSINT і штучний інтелект є дієвими інструментами сучасної оперативно-розшукової діяльності, проте їх використання потребує чіткого правового регулювання. Законодавче закріплення цих інструментів, визначення порядку фіксації результатів і належна підготовка кадрів дозволять підвищити ефективність протидії злочинності без порушення прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua(дата звернення: 05.10.2026).
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua(дата звернення: 05.10.2026)
3. Рибка Д. М., OSINT у забезпеченні національної безпеки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 91, т. 4. С. 431–437. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.59.
4. Кудінов С. С., Шехавцов Р. М. Правове регулювання використання OSINT та його результатів під час встановлення обставин кримінальних правопорушень. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2025. № 3. С. 126–133. DOI: https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-3-14.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 05.10.2026).
6. Шевчук О. О., Моргун Н. С. Використання штучного інтелекту в оперативно-розшуковій діяльності. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. № 1, т. 3. С. 95–100. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.15.
7. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17 (дата звернення: 04.10.2026).

Гетманенко Д.О., здобувач
Науковий керівник: Бондаренко Н. О.
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет,

МЕЖІ ДОПУСТИМИХ ОБМЕЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнної агресії та запровадження воєнного стану перед державою постає складне завдання – забезпечити належний рівень національної безпеки й обороноздатності, водночас дотримуючись конституційних прав і свобод людини. Специфіка цього правового режиму полягає в можливості тимчасового обмеження певних прав і свобод, передбаченої Конституцією України, за умови дотримання встановлених нею вимог. У зв'язку з цим важливого значення набуває з'ясування переліку прав, щодо яких допускаються обмеження, правових підстав їх запровадження та гарантій, що забезпечують захист прав людини навіть за умов воєнного стану.

Згідно зі статтею 64 Конституції України, обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина допускається виключно у випадках, визначених Основним Законом. Зокрема, під час дії воєнного або надзвичайного стану держава може запроваджувати певні обмежувальні заходи, обов'язково встановлюючи строк їх застосування. Разом із тим Конституція України закріплює вичерпний перелік прав і свобод, обмеження яких не допускається навіть за особливих правових режимів [1, ст. 64]. До цієї категорії основоположних прав і свобод належать рівність усіх громадян перед законом, можливість набуття громадянства, право на життя та повагу до людської гідності, свобода й особиста недоторканність. Вона також охоплює право громадян подавати індивідуальні та колективні письмові звернення, право на житло, гарантії захисту сімейних і шлюбних відносин, права дитини, можливість звернення до суду для захисту своїх інтересів і право на відшкодування завданої шкоди. До цієї групи належать і право бути поінформованим про власні права та

обов'язки, принцип незворотності дії законів у часі, право на професійну правничу допомогу, а також презумпція невинуватості й гарантія не свідчити проти себе, членів сім'ї та близьких родичів. [1, ст. 24-29, 40, 47, 51-52, 55-63].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» розглядає воєнний стан як особливий правовий режим, який передбачає надання органам державної влади, військовому командуванню та військовим адміністраціям додаткових повноважень, необхідних для відсічі збройної агресії, а також можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод із зазначенням строку їх дії [2, ст. 1]. При цьому указ про введення воєнного стану має містити вичерпний перелік прав і свобод, які тимчасово обмежуються, та строк дії відповідних обмежень [2, ст. 6].

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 було визначено, що на період дії воєнного стану можуть тимчасово обмежуватися права і свободи, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44 та 53 Конституції України [3]. Отже, запровадження воєнного стану саме по собі не передбачає автоматичного скасування чи припинення дії всіх конституційних прав і свобод людини. Їх обмеження допускається лише стосовно тих прав, щодо яких така можливість передбачена законодавством, у межах, обумовлених необхідністю здійснення заходів воєнного стану, та протягом установленого періоду.

Зокрема, за таких обставин можуть запроваджуватися обмеження щодо недоторканності житла, таємниці листування та інших форм кореспонденції, права на приватне й сімейне життя, свободи пересування, свободи думки та слова, права на проведення мирних зібрань, права власності, права на працю, права на страйк і права на освіту. Проте можливість застосування таких заходів не надає державним органам необмежених повноважень. Будь-яке втручання у сферу прав і свобод має ґрунтуватися на законі, переслідувати легітимну мету, бути обмеженим у часі та відповідати характеру й рівню наявної загрози.

Особливу роль у встановленні допустимих меж такого втручання відіграє принцип пропорційності, який передбачає необхідність дотримання балансу між потребами державної безпеки та захистом прав людини. Конституційний Суд України у своїх правових позиціях підкреслює, що запровадження воєнного стану не усуває дії основоположних засад конституційного ладу. Верховенство Конституції, принцип верховенства права та повага до прав і свобод людини залишаються обов'язковими орієнтирами для діяльності держави навіть за умов збройної агресії та інших надзвичайних обставин [4]. Оцінюючи допустимість обмеження, необхідно враховувати його інтенсивність, територію та строк застосування, а серед можливих заходів обирати найменш радикальний засіб, який дозволяє досягнути легітимної мети [4].

Особливо важливо, що Конституційний Суд України у Рішенні від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024 звернув увагу на неможливість обмеження в умовах воєнного стану права на свободу та особисту недоторканність, права на судовий захист, презумпції невинуватості та права на захист. Водночас Суд зазначив, що державне втручання у сферу прав, які не підлягають обмеженню, може бути допустимим лише за умови виправданості та домірності обраних законодавцем засобів і за умови збереження сутності відповідного права [4].

Міжнародно-правові норми передбачають особливий порядок застосування обмежень прав людини в умовах надзвичайних обставин, вимагаючи їх чіткого обґрунтування та суворого дотримання встановлених меж. Відповідно до статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, держави можуть тимчасово відступати від виконання окремих зобов'язань лише в обсязі, об'єктивно необхідному з огляду на виняткову серйозність ситуації. Водночас такий відступ не може поширюватися на основоположні права, захищені Пактом навіть за надзвичайних обставин [5]. Подібний підхід закріплено у статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка допускає відступ від окремих зобов'язань лише в умовах війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, та лише в межах, яких суворо вимагають обставини [6].

Отже, допустимість обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану визначається дотриманням низки ключових принципів, зокрема законності, тимчасовості, правової визначеності, необхідності, пропорційності та наявності легітимної мети. Запровадження воєнного стану не надає державі необмежених повноважень щодо втручання у сферу прав людини та не може виправдовувати свавільне звуження їхнього змісту. Застосування спеціального правового режиму має ґрунтуватися на пошуку рівноваги між забезпеченням національної оборони та дотриманням людської гідності, належним здійсненням правосуддя й збереженням основоположних гарантій прав і свобод. Таким чином, навіть за умов збройної агресії Конституція України залишається визначальним правовим орієнтиром для оцінювання правомірності дій держави. Відповідно, будь-яке обмеження прав людини повинно мати належне правове обґрунтування, бути об'єктивно необхідним і відповідати рівню загрози, для подолання якої воно запроваджується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397

4. Рішення Конституційного Суду України від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024. URL: https://ccu.gov.ua/node/17473

5. International Covenant on Civil and Political Rights. United Nations, 1966. Article 4. URL: https://www.ohchr.org/

6. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Article 15. URL: https://www.echr.coe.int/

Грибан В.С.
Науковий керівник: Кучменко Віталій Олександрович
доктор наук з державного управління,кандидат економічних наук, доцент,
Державного університету «Житомирська політехніка»

ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВИ ТЕРОРИСТИЧНОЮ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОЦІНКИ ТА ЮРИДИЧНИХ НАСЛІДКІВ У ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

Визнання держави терористичною порушує питання про здатність правової політики перетворювати політичну оцінку на дієвий механізм захисту національної безпеки. Для України принциповим є визначення додаткового юридичного значення такого статусу за наявності законодавства, яке вже допускає санкції за загрози суверенітету та сприяння терористичній діяльності. Мета дослідження – встановити співвідношення цього визнання із санкційними рішеннями та міжнародно-правовою відповідальністю, обґрунтувати напрями вдосконалення відповідного регулювання. Застосовано формально-юридичний і порівняльно-правовий методи.

В українському праві поняття «держава-терорист» має нормативне закріплення. Закон України від 22 травня 2022 року № 2265-IX охоплює ним державу, яка вчиняє терористичні акти або акти міжнародного тероризму відкрито, використовуючи власні збройні сили чи інші збройні формування, або приховано, через формування, що діють від її імені та/або в її інтересах [1, ст. 1]. Отже, дослідницька проблема полягає у співвідношенні нормативного визначення та механізмів реалізації його наслідків. Саме визначення ще не встановлює порядку застосування кожного конкретного обмеження.

Порівняльний матеріал дає резолюція Європейського парламенту від 23 листопада 2022 року. У пункті 2 росію визнано державою – спонсором тероризму та державою, що використовує засоби тероризму. Пункт 4 містить заклик розробити правову систему Європейського Союзу для відповідного визначення держав [2, п. 2, 4]. Цей приклад показує необхідність розрізняти політичне визнання та юридичну процедуру його реалізації. Резолюцію не слід ототожнювати з актом, який самостійно запроваджує конкретні обов'язкові санкції. Висновок стосується змісту документа 2022 року, а не незмінності правового регулювання Європейського Союзу.

Інший підхід представлено в американській моделі. У доповіді Дослідницької служби Конгресу США 2018 року розглянуто законодавчі повноваження Державного секретаря визначати уряди, які неодноразово підтримували акти міжнародного тероризму. Таке визначення пов'язується з обмеженнями допомоги, постачання озброєнь та експорту відповідних товарів і технологій [3, с. 2-3]. Цей історико-правовий приклад використовується для аналізу конструкції механізму, а не для опису актуального переліку держав. Його значення для України полягає у нормативному зв'язку між критеріями визначення, компетенцією органу та обмежувальними заходами.

Поняття «держава-терорист» і «держава – спонсор тероризму» не варто автоматично вважати тотожними. Перше у наведеному українському визначенні стосується вчинення актів, друге в дослідженій американській моделі – неодноразової підтримки таких актів. Натомість міжнародно-правова відповідальність держави ґрунтується на юридичних умовах, які не зводяться до її найменування. За статтею 2 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння необхідні приписування поведінки державі та порушення її міжнародного зобов'язання. Стаття 31 передбачає повне відшкодування спричиненої шкоди [4, ст. 2, 31]. Статті не є міжнародним договором; тут вони використовуються як систематизація правил відповідальності. Визнання певного статусу не замінює встановлення цих умов.

Закон України «Про санкції» дозволяє обмежувальні заходи щодо іноземної держави та пов'язує підстави їх застосування, зокрема, із загрозами національній безпеці та сприянням терористичній діяльності [5, ст. 1, 3]. Тому попереднє визнання держави терористичною не є універсальною необхідною умовою санкцій. Звідси випливає питання про додаткову функцію такого статусу: якщо фактичні підстави вже дозволяють реагувати, окрема кваліфікація має забезпечувати узгодженість рішень і координацію з партнерами, а не дублювати наявне регулювання.

Водночас статус не підміняє встановленої процедури. Для передбачених законом секторальних санкцій щодо іноземної держави рішення Ради національної безпеки і оборони України вводиться в дію указом Президента України та затверджується постановою Верховної Ради України протягом 48 годин від видання указу [5, ст. 5]. Визнання держави терористичною не означає автоматичного блокування всіх пов'язаних із нею активів. Блокування активів і їх стягнення в дохід держави становлять різні санкції; останнє потребує судового рішення за спеціальною процедурою [5, ст. 4, 5, 5-1]. Таким чином, політична оцінка, санкційне рішення та майнові наслідки потребують окремого юридичного обґрунтування.

Для вдосконалення правової політики пропонується модель, у якій визнання держави терористичною зумовлює обов'язковий розгляд питання про визначений законом комплекс санкцій. Воно не повинно автоматично запускати всі можливі обмеження. Доцільно передбачити строк підготовки санкційних пропозицій, відповідальний орган і обов'язок мотивувати відмову від додаткових заходів або висновок про достатність уже чинних. Це надасть статусу процедурного значення, зберігши оцінювання необхідності кожної санкції.

Критерії визнання та матеріали, на яких воно ґрунтується, мають давати змогу відрізнити безпосереднє вчинення актів від їх підтримки. Доцільно встановити вимоги до опису конкретних діянь, джерел відомостей і зв'язку виконавців із державою. Публічна мотивація

рішення має викладатися настільки повно, наскільки це сумісно із захистом інформації. Такий підхід забезпечуватиме перевірюваність аргументації та полегшуватиме обмін доказовими матеріалами з іноземними партнерами. Саме міжнародна координація потребує перекладу національної політичної оцінки мовою юридичних підстав, прийнятних у відповідних правопорядках.

Окремі гарантії потрібні під час переходу від оцінки держави до обмежень щодо фізичних і юридичних осіб. Пропонується вимагати обґрунтування індивідуального зв'язку особи з відповідною діяльністю; громадянство або походження самі по собі не повинні підміняти таке обґрунтування. Слід забезпечити судове оскарження персональних обмежень, періодичний перегляд їх необхідності та законодавчо визначені гуманітарні винятки. Це авторські пропозиції щодо бажаного регулювання, а не твердження про вже запроваджений єдиний режим.

Отже, самостійне значення статусу держави-терориста доцільно пов'язувати з обов'язком компетентних органів ухвалити мотивоване рішення про подальші санкційні заходи. Така модель поєднує політичне визнання з правовою дією без автоматичної колективної відповідальності та без підміни міжнародного доказування. Для України пріоритетом є узгодження нормативної кваліфікації з наявною санкційною процедурою, прозорими критеріями та міжнародною координацією. Практична цінність визнання визначатиметься додатковими законними заходами, які воно забезпечує, а не лише зміною політичної термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну : Закон України від 22.05.2022 № 2265-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20 (дата звернення: 07.10.2026).

2. European Parliament resolution of 23 November 2022 on recognising the russian federation as a state sponsor of terrorism (2022/2896(RSP)). Official Journal of the European Union. 2023. C 167. P. 18–24. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52022IP0405 (дата звернення: 07.10.2026).

3. Rennack D. E. State Sponsors of Acts of International Terrorism–Legislative Parameters: In Brief. Congressional Research Service. R43835. Updated November 30, 2018. 9 p. URL: https://www.congress.gov/crs_external_products/R/PDF(дата звернення: 07.10.2026).

4. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. International Law Commission. 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/(дата звернення: 07.10.2026).

5. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18 (дата звернення: 07.10.2026).

Грибан Х.О., здобувач
Науковий керівник: Острогляд О.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПОЄДНАННЯ НАВЧАННЯ З ПРОФЕСІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ

Професійна компетентність правника формується з двох складових: знань, здобутих у закладі вищої освіти, та практичних навичок, набутих під час роботи за фахом. Тому поєднання навчання з професійною діяльністю слід розглядати як важливе доповнення до теоретичної підготовки, що допомагає заповнювати прогалини суто академічної освіти. Дослідники практико-орієнтованого навчання зазвичай акцентують на вдосконаленні змісту та організації освітнього процесу. Проте загальні правові можливості для поєднання навчання з роботою в Україні вже існують, а дуальна форма, яка найповніше їх реалізує, у чинних умовах малореалістична для правничої освіти, тому головна перешкода полягає в чинниках сьогодення: війні, кадровому дефіциті та значному навантаженні на молодих фахівців за низької оплати праці. Тому слід обґрунтувати цю позицію шляхом визначення ролі поєднання навчання з професійною діяльністю у формуванні професійної компетентності здобувачів правничої освіти та чинників, що зумовлюють його результативність.

Польський науковець Ф. Цоль зазначає, що університетська наука нерідко оперує конструкціями, практична придатність яких сумнівна, а поєднання теорії з пошуком конкретних рішень уможливлює необхідну рівновагу (цит. за: [1, с. 44]). З першою частиною цієї тези слід погодитися, а саме з тим, що теоретичні знання без практичного застосування залишаються неповними. Проте Цоль робить висновок, що між юристом-теоретиком і юристом-практиком не повинно бути жодної різниці (цит. за: [1, с. 44]), і це потребує уточнення. Знання здобуваються в закладі освіти, а навички формуються в процесі роботи за фахом, тому йдеться не про стирання різниці між ними, а про їх взаємне доповнення.

М. Кравчук і О. Грицан вважають, що практичне навчання здатне заповнити прогалини суто теоретичної підготовки юристів [1, с. 44], і виокремлюють групи навичок, що формуються під час практики: правове вирішення проблем, комунікацію, консультування, переговори, складання процесуальних документів та вирішення етичних завдань [1, с. 45]. З цією позицією слід погодитися, зважаючи, що саме ці навички становлять другу складову компетентності правника. Водночас автори обґрунтовують її на прикладі юридичних клінік, тоді як роботу за фахом доцільно розглядати як ширшу форму того самого принципу, оскільки вона дає змогу застосовувати знання в реальних професійних умовах.

Нормативні й організаційні умови для такого поєднання в Україні існують. Закон України «Про вищу освіту» визначає права здобувачів освіти [3], Закон України «Про освіту» встановлює загальні засади освітньої діяльності [4], а стандарт вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» закріплює компетентності та вимоги до практичної підготовки [5]. Т. Пілюгіна зазначає, що в Україні розвиваються дуальні форми навчання, а в квітні 2024 р. Верховна Рада ухвалила законопроєкт, який передбачає можливість визначати тривалість бакалаврської програми від трьох до восьми років і визнавати результати неформальної освіти [2, с. 200–201]. Такі зміни розширюють можливості здобувачів поєднувати навчання з роботою, і з цим слід погодитися як з підтвердженням того, що загальні правові можливості для цього створені.

Це дозволяє по-новому оцінити позицію Кравчука і Грицан, які вважають включення практичної дисципліни до навчальних планів лише 44% закладів з юридичними клініками свідченням недооцінки практичної складової та наполягають на її обов'язковості [1, с. 46]. Щодо клінічних курсів з цим можна погодитися, проте для роботи за фахом перешкода лежить не в забороні поєднувати навчання з роботою, адже загальних правових можливостей для

цього достатньо. Також Т. Пілюгіна вважає, що практична орієнтованість навчання в умовах війни полягає передусім у волонтерській спрямованості [2, с. 204]. Така форма практики корисна, але не замінює систематичної роботи за фахом, яка дає змогу набувати навичок в умовах реальної професійної відповідальності.

Головні проблеми лежать у чинниках сьогодення. За інформацією профільного видання, у 2026 р. про дефіцит кадрів заявляє близько 67% роботодавців, а практично всі державні органи також стикаються з нестачею працівників [7]. У судовій системі кількість вибулих суддів суттєво перевищує кількість новопризначених [8], а в Деснянському районному суді м. Києва вакантними залишаються понад 20 посад працівників апарату, причому причиною публікація називає, зокрема, зарплати близько 13 тис. грн [9]. У таких умовах молодий фахівець, який прагне здобути досвід у державній установі, отримує значний обсяг обов'язків за низької оплати. Це призводить до того, що страждає якість однієї з ланок, навчання або роботи, а низька оплата демотивує його саме на старті, коли професійні навички лише формуються. Ці чинники зумовлені воєнним станом і ситуацією на ринку праці, а не недоліками освітніх програм.

Водночас наявність нормативної можливості не означає, що вона придатна для правничої освіти. Положення про дуальну форму здобуття фахової передвищої та вищої освіти передбачає, що практичне навчання на робочих місцях становить від 25 до 60% обсягу кредитів ЄКТС, відбувається шляхом виконання трудових функцій за трудовим договором, а роботодавець призначає наставника й координатора та відповідає за організацію навчання [6, п. I.5, I.6, II.1, II.5]. Отже, на відміну від епізодичної практики, ця форма вимагає від роботодавця створити оплачуване робоче місце та виділити працівника, який супроводжуватиме здобувача. Теоретично така модель найповніше відповідає ідеї поєднання знань і навичок, і з тенденцією до розвитку дуальних форм [2, с. 200–201] можна погодитися.

Проте для правничої освіти її реалізація малореалістична. Початківці у правовій сфері шукають досвід передусім у судах та інших державних установах, а саме там, за наведеними даними, бракує і кадрів, і коштів на оплату праці. Вимога виділити робоче місце з оплатою та наставника для кожного здобувача лягає на установи, які не можуть заповнити наявні вакансії, а наставник змушений поєднувати цю роль із власним навантаженням. До того ж частка практики в 25–60% кредитів означає, що здобувач має виконувати трудові функції впродовж значної частини навчання, тоді як юридична робота пов'язана з доступом до матеріалів справ і відповідальністю за результат, тому довірити її студентові без належної підготовки складно. Отже, дуальна форма доцільна теоретично, але в нинішніх умовах ефективнішими є гнучкіші форми поєднання навчання з роботою, зокрема стажування, часткова зайнятість і юридичні клінічні програми.

Отже, професійна компетентність правника складається зі знань, здобутих у закладі освіти, та навичок, які формуються в процесі роботи за фахом, тому поєднання навчання з професійною діяльністю є важливим доповненням до теоретичної підготовки. Нормативна база створює загальні правові можливості для такого поєднання, проте дуальна форма, яка вимагає від роботодавця оплачуваного робочого місця й наставника, у нинішніх умовах малореалістична для правничої освіти. Головні перешкоди його результативності пов'язані з чинниками сьогодення: війною, кадровим дефіцитом у державних установах, значним навантаженням на молодих фахівців та низькою оплатою праці. Тому підвищення ефективності поєднання навчання з роботою залежить насамперед від умов праці початківців і добору гнучкіших форм поєднання, а не від відсутності правових можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравчук М., Грицан О. Юридична клінічна освіта як ефективний спосіб підготовки правників. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 2 (26). С. 42–48. DOI: https://doi.org/10.35774/app2021.02.042.
2. Пілюгіна Т. В. Особливості професійної підготовки юристів у закладах вищої освіти України в умовах війни. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2026. № 2. С. 200–207. DOI: https://doi.org/10.31654/2663-4902-2026-PP-2-200-207.
3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 10.10.2026).
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 11.10.2026).
5. Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ М-ва освіти і науки України від 20.07.2022 № 644. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/87071/ (дата звернення: 09.10.2026).
6. Про затвердження Положення про дуальну форму здобуття фахової передвищої та вищої освіти : наказ М-ва освіти і науки України від 13.04.2023 № 426. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/89459/ (дата звернення: 15.10.2026).
7. Дефіцит кадрів-2026: шляхи пошуку та поради Держпраці. *Дебет-Кредит*. 2026. 28 лип. URL: https://news.dtkt.ua/labor/labor-relations/113235 (дата звернення: 11.10.2026).
8. Звільнень у півтори рази більше, ніж призначень – у судах України загострюється кадровий дефіцит. *Судово-юридична газета*. 2026. 8 трав. URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/360578-uvolneniy-v-poltora-raza-bolshe (дата звернення: 10.10.2026).
9. Через зарплати у 13 тисяч гривень у київському суді не вистачає 20 працівників. *Судово-юридична газета*. 2026. 2 квіт. URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/357379-iz-za-zarplaty-v-13-tysyach-griven (дата звернення: 13.10.2026)

Дарнель І.Я., здобувач
Науковий керівник: Ситніченко О.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
ЗВО «Державний торговельно-економічний університет»,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9740-0216

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЕЛЕКТРОННОГО ДОКАЗУ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ВІД ПЕРШИХ СУДОВИХ ПРЕЦЕДЕНТІВ ДО ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ

Масштабна цифровізація суспільних відносин зумовила трансформацію способів фіксації юридично значущих фактів: поряд із традиційними документами дедалі більшого значення набувають електронне листування, повідомлення в месенджерах, цифрові документи, дані інформаційних систем, аудіо- та відеозаписи, метадані й інші відомості, що існують у цифровому середовищі. Такі дані активно використовуються під час доказування у цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних провадженнях.

Формування правового регулювання електронних доказів в Україні можна умовно поділити на декілька етапів.

Перший етап – правова невизначеність (1990-ті роки – початок 2000-х років). У цей період процесуальне законодавство не містило сформованого універсального механізму використання цифрової інформації як самостійного засобу доказування. Відомості, зафіксовані на електронних носіях, могли розглядатися через категорії документів, речових доказів або інших передбачених процесуальним законодавством джерел доказової інформації. Відсутність спеціального регулювання ускладнювала визначення належного порядку подання, дослідження та перевірки автентичності таких матеріалів.

Другий етап – формування нормативних передумов (2003-2017 роки). Прийняття Законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року № 851-IV і «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 року № 852-IV стало важливим кроком у правовому визнанні електронних документів та електронного підпису. Надалі законодавство про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги розвинуло механізми підтвердження походження електронних даних і перевірки їх цілісності. Водночас відсутність у процесуальних кодексах єдиного спеціального інституту електронних доказів спричиняла труднощі з визначенням правової природи електронного листування, скриншотів і відомостей із вебресурсів.

Третій етап – нормативне закріплення електронних доказів у цивільному, господарському та адміністративному судочинстві (з 15 грудня 2017 року). Унаслідок процесуальної реформи електронні докази було закріплено як самостійний засіб доказування в Цивільному процесуальному кодексі України (ст. 100), Господарському процесуальному кодексі України (ст. 96) та Кодексі адміністративного судочинства України (ст. 99). Це стало важливим кроком до адаптації судового доказування до умов цифрового суспільства [1–3].

Відповідно до ч. 1 ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України, електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, які мають значення для справи. До неї, зокрема, належать електронні документи, графічні зображення, фотографії, відео- та звукозаписи, вебсайти й вебсторінки, текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші електронні дані. Вони можуть зберігатися на мобільних пристроях, серверах, картах пам’яті, у системах резервного копіювання та інших середовищах цифрового зберігання [1].

Важливе значення для реалізації права на подання електронних матеріалів має функціонування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, зокрема підсистеми «Електронний суд», яка забезпечує можливість електронного обміну процесуальними документами у встановленому законодавством порядку. Водночас подання матеріалів в електронній формі не звільняє учасників справи від обов’язку дотримуватися процесуальних вимог щодо їх оформлення та надання іншим учасникам можливості ознайомитися з відповідними доказами.

Однією з ключових проблем правозастосування залишається співвідношення електронного оригіналу та його копії. Цифрова інформація має особливі властивості: її можна копіювати без обов’язкової зміни змісту, а встановлення походження, часу створення та цілісності даних часто потребує дослідження метаданих, технічних характеристик файлу й обставин його отримання. Тому паперове відображення цифрової інформації не завжди дає змогу перевірити всі властивості первинного електронного об’єкта.

Законодавство передбачає можливість подання електронних доказів в оригіналі, в електронній копії, засвідченій у встановленому порядку, а також у паперовій копії [1].

Судова практика Верховного Суду демонструє, що електронне листування та скриншоти можуть мати доказове значення, проте їх оцінювання залежить від обставин отримання, змісту, можливості ідентифікації учасників комунікації та наявності заперечень щодо достовірності.

Зокрема, у постанові від 13 липня 2020 року у справі № 753/10840/19 Верховний Суд розглядав питання використання скриншотів повідомлень із телефону та планшета, а також роздруківок листування у Viber. Судова практика засвідчує, що такі матеріали не можна відхиляти виключно через форму їх відображення: необхідно оцінювати їх у сукупності з іншими доказами та з урахуванням обставин справи. У постанові від 28 квітня 2021 року у справі № 234/7160/20 Верховний Суд також звернув увагу на те, що недослідження оригіналу електронного доказу не становить автоматичного порушення процесуального законодавства, якщо в матеріалах справи наявні паперові копії та відсутні обґрунтовані сумніви щодо їх відповідності оригіналу [4].

Зазначені підходи дають підстави сформулювати декілька важливих положень.

По-перше, скриншот або роздруківка електронного листування не мають наперед установленої доказової сили. Суд повинен оцінити їх належність, допустимість і достовірність, а також взаємний зв'язок з іншими доказами. Якщо інша сторона наводить обґрунтовані заперечення щодо автентичності матеріалів, може виникнути потреба в огляді первинного електронного джерела, витребуванні додаткових даних або призначенні експертизи.

По-друге, відсутність кваліфікованого електронного підпису (КЕП) не означає автоматичної втрати будь-якого доказового значення електронного повідомлення чи цифрового файлу. Водночас необхідно розмежовувати електронний документ, який підписано КЕП, та інші цифрові дані, зокрема повідомлення в месенджерах або скриншоти. Правове значення КЕП полягає, зокрема, у можливості перевірки підписувача та цілісності підписаних даних за умови успішної перевірки підпису. Проте сам факт наявності підпису не звільняє суд від оцінювання доказу відповідно до процесуального законодавства [5].

По-третє, значення електронного листування може підтверджуватися іншими обставинами: подальшим виконанням домовленостей, оплатою товару, його відвантаженням, передаванням документів або іншими діями учасників правовідносин. Такі обставини не замінюють перевірки самого цифрового доказу, але можуть мати значення для оцінювання його достовірності в сукупності з іншими матеріалами справи.

Окремої уваги потребує забезпечення цілісності цифрових даних у кримінальному провадженні. На відміну від цивільного, господарського та адміністративного судочинства, у кримінальному процесі електронна інформація не закріплена як окремий універсальний засіб доказування під такою самою назвою. Її процесуальне значення визначається, зокрема, положеннями Кримінального процесуального кодексу України про документи, речові докази, комп'ютерні дані та процесуальне оформлення результатів слідчих (розшукових) дій [6].Сучасний розвиток цифрових технологій зумовлює появу нових викликів для судового доказування.

Отже, правове регулювання електронних доказів в Україні пройшло шлях від відсутності спеціальних процесуальних механізмів до нормативного закріплення їх як самостійного засобу доказування в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві. Водночас практичне застосування відповідних норм потребує подальшого розвитку єдиних підходів до оцінювання цифрової інформації, забезпечення її цілісності, встановлення походження та перевірки достовірності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 11.10.2026).

2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 08.10.2026).

3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 10.10.2026).

4. Судді Верховного Суду поділилися актуальною судовою практикою з питання доказування на підставі електронних доказів. Верховний Суд : офіційний вебсайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1155803/ (дата звернення: 11.10.2026).

5. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/(дата звернення: 21.10.2026).

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 10.10.2026).

Деревлюк Д., здобувач
Науковий керівник: Шведова Г.Л. к.ю.н.,
доцент кафедра правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА Ч. 5 СТ. 401 КК УКРАЇНИ

Самовільне залишення військової частини або місця служби належить до найпоширеніших військових кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Із 24 лютого 2022 року кількість таких випадків значно зросла. Серед причин такого явища вказують перевантаження військових, виснаження після довготривалих бойових дій і психологічний тиск із боку ворога, який виявляється у поширенні фейкових та недостовірних повідомлень, покликаних розхитати обстановку в країні.

Саме тому законодавець вирішив посилити систему відповідальності стосовно військовослужбовців і вніс зміни Законом України від 20.08.2024 до ст. 401 Кримінального кодексу України, доповнивши її частиною 5. Вона передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вперше вчинила в умовах воєнного стану, за умови добровільного звернення із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї чи іншої частини та наявності письмової згоди командира відповідної установи на проходження цієї особи служби [1]. Водночас із появою цієї норми з'явилась низка питань, на які її текст відповіді не дає.

Ч. 5 ст. 401 КК є особливою підставою для звільнення від кримінальної відповідальності. Вона розміщена в Особливій частині Кримінального Кодексу України поряд із загальними підставами розділу IX Загальної частини. Законодавець використав слова «може бути звільнена», тобто звільнення є правом суду, а не його обов'язком. Разом з тим, закон не визначає характерні ознаки, за якими суд повинен вирішити чи підлягає вона застосуванню чи ні. Через це ризик різного тлумачення для кожного зростає.

За своєю суттю норма спрямована передусім на те, щоб зменшити кількість випадків і зберегти боєздатність армії України, а не на втрату суспільної небезпеки діяння. Вона дозволяє уникнути судимості особі, яка прийняла неправильні рішення, але готова стати на шлях виправлення і приймає свою провину [3, с.236-237]. Правовою підставою закриття провадження виступає п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України. Тобто йдеться про закриття провадження саме у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності, а не через відсутність складу правопорушення.

Обов'язковою умовою звільнення є письмова згода командира (начальника) військової частини на продовження служби особою, яка обвинувачується. А отже, результат вирішення питання напряму залежить від дій посадової особи, яка не є суб'єктом судової влади. Це викликає сумнів у відповідності до ст. 124 Конституції України, за якою правосуддя здійснюють виключно суди [2].

Саме це породжує ризики. По-перше, суб'єктивізм, а саме: на основі особистих переконань командир приймає рішення. По-друге, корупційні ризик, бо є можливість вимагання неправомірної вигоди для отримання позитивного рішення. По-третє, закон не передбачає ні можливості відмови, та не вимагає її обґрунтування. Це обмежує можливість захисту обвинуваченого та суперечить принципу правової визначеності [4, с. 237]. Саме тут виникає проблема дотримання принципу рівності за ст. 24 Конституції України. Дві особи, які вчинили однакове діяння за однакових обставин, можуть отримати різний результат лише тому, що один командир погодився, а інший ні. Доля обвинуваченого залежить не від тяжкості діяння чи особи винного, а від позиції конкретної посадової особи, потреб підрозділу чи навіть наявності вакантних посад. Це створює нерівність, яка не має об'єктивного та розумного виправдання.

Для усунення прогалин, потрібно закріпити в законі вичерпний перелік підстав для відмови командира та реально оцінювати кандидатів за певними характеристиками. А також варто запровадити перегляд обґрунтованості рішень та зробити облік звернень, це збільшить прозорість системи [4, с. 237].

Особливої уваги потребує формулювання ч. 5 ст. 401 КК України стосовно «вперше вчинила». Оскільки це питання є спірним, чи можна вважати СЗЧ вчиненим вперше, за наявності раніше вчиненого, але нерозслідуваного уповноваженими органами. Відсутність чіткого критерію в законі створює загрози для застосування норми. Повторне вчинення данного кримінального правопорушення суттєво знижує шанси на звільнення від кримінальної відповідальності для особи.

Також Верховна Рада України розглядала питання про зміну підходу до відповідальності за самовільне залишення частини розмежування між контрактнками та мобілізованими. Контрактники свідомо обирають бути військовослужбовцями та виконувати свій конституційний обов'язок стосовно захисту держави, в той час як мобілізовані потрапляють в лави військових примусово. Проте єдиний підхід до відповідальності цих категорій також може порушувати принцип рівності, адже однакове покарання за різного ступеня добровільності служби не завжди є справедливим. З іншого боку, диференціація без чітких критеріїв може створити нові ризики нерівного ставлення.

Таким чином, ідея ч. 5 ст. 401 КК зрозуміла - повернути військовослужбовця до строю замість судимості. Проте в нинішньому вигляді норма не гарантує однотипного ставлення до осіб, які опинилися в однаковій ситуації, бо останнє слово за командиром, а не суду. Без змін в законодавстві звільнення залишатиметься радше залежним від волі посадової особи, ніж від рішення суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 13.10.2026).
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 13.10.2026).
3. Висоцький П. Г. Самовільне залишення військової частини або місця служби. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. № 72. С. 134 –137. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.72.26.
4. Людвік В. Кримінально-правова кваліфікація правопорушень за статтями 407 та 408 ККУ: проблеми і перспективи вдосконалення. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 2. С. 158–164. DOI: https://doi.org/10.32.
5. Піскун І., Третьяков Д. Звільнення військовослужбовців від кримінальної відповідальності: проблеми та перспективи реалізації. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2025. Т. 1, № 74. С. 235–240. DOI: https://doi.org/10.18372/2307-9061.74.19910.

Дибач А., здобувач
Науковий керівник: Загурський Олександр,
кандидат юридичний наук, доцент
ЗВО "Університет Короля Данила"

ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ВІД ПАПЕРОВОГО ДІЛОВОДСТВА ДО ВИКЛИКІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄСІТС

Трансформація моделі судочинства від традиційного паперового діловодства до електронного формату визначається необхідністю забезпечення процесуальної економії та безперервності здійснення правосуддя. Нормативно-правовою та технологічною основою цього переходу виступає Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС). Згідно з Положенням про порядок функціонування окремих підсистем ЄСІТС, система є комплексом програмно-апаратних засобів, що забезпечує автоматизацію діловодства, обмін процесуальними документами та дистанційну участь у судових засіданнях [1].

Отже, юридична природа ЄСІТС виходить за межі суто технічного інструментарію суду. Вона формує самостійне процесуальне середовище, у якому електронний документ, засвідчений кваліфікованим електронним підписом, наділяється статусом первинного доказу та офіційного процесуального акта, рівноцінного паперовому аналогу.

Ефективність функціонування електронного правосуддя прямо залежить від ступеня імперативності його використання учасниками процесу. Процесуальне закріплення електронної взаємодії відбулося шляхом уніфікації норм ЦПК, КАС та КПК України. Визначальним етапом стало ухвалення Закону України № 3200-IX, яким законодавець перевів реєстрацію в підсистемі «Електронний кабінет» із категорії суб'єктивного права до категорії безумовного процесуального обов'язку для адвокатів, нотаріусів, державних органів, органів місцевого самоврядування та юридичних осіб [2].

У доктрині процесуального права такий підхід справедливо розглядається як механізм подолання просторових бар'єрів та мінімізації зловживань процесуальними правами, зокрема умисного затягування строків розгляду справ через ігнорування паперових повісток [3]. Таким чином, нормативне зобов'язання використовувати електронний формат трансформувало саму парадигму доступу до правосуддя, перемістивши процесуальну відповідальність за неотримання інформації на суб'єкта, який ухилився від реєстрації в ЄСІТС.

Архітектура ЄСІТС побудована на модульному принципі, що дозволяє поетапно впроваджувати окремі підсистеми без порушення цілісності судового діловодства. Структурно електронне правосуддя реалізується через взаємодію трьох ключових елементів: підсистеми «Електронний кабінет» (забезпечує первинну автентифікацію та ідентифікацію суб'єктів), підсистеми «Електронний суд» (генерування, подання та рух процесуальних документів) та підсистеми відеоконференцзв'язку [1].

Відповідно, децентралізація модулів при їхній нормативній єдності утворює замкнену, юридично значущу екосистему. Це забезпечує гнучкість судочинства, однак водночас створює фундамент для процесуальних викликів у разі технічної розсинхронізації баз даних або відсутності доступу до однієї з ланок, що потребує окремого аналізу.

Функціонування електронного правосуддя супроводжується низкою техніко-юридичних викликів, серед яких ключове місце посідає проблема технічної нестабільності системи та її вплив на перебіг процесуальних строків. Збої серверного обладнання, тривалі відключення електроенергії або тимчасова непрацездатність підсистеми «Електронний суд» створюють об'єктивні перешкоди для вчинення процесуальних дій. Відповідно до статті 127 ЦПК України, статті 119 ГПК України та статті 121 КАС України, інститут поновлення процесуального строку застосовується судом виключно за умови надання заявником доказів поважності причин його пропуску.

Усталений підхід Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду зводиться до того, що загальні твердження про відключення електроенергії або наявність технічних помилок не є поважними пропусками строку. Учасник справи несе процесуальний тягар доказування і зобов'язаний надати підтвердження неможливості реалізації свого права. У судовій практиці належними доказами технічного збою визнаються офіційні довідки від адміністратора ЄСІТС щодо фіксації системних помилок у конкретний проміжок часу, акти від провайдерів телекомунікаційних послуг або задокументовані протоколи системних помилок.

Таким чином, процесуальне законодавство наразі не містить механізму автоматичної пролонгації строків у разі загальносистемного збою ЄСІТС, що змушує учасників процесу акумулювати додаткові ресурси для доведення факту настання цифрових обставин непереборної сили.

Іншим суттєвим викликом є проблема ідентифікації суб'єктів та кібербезпеки. Відповідно до статті 17 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», кваліфікований електронний підпис (КЕП) прирівнюється до власноручного підпису та створює презумпцію авторства підписанта [4].

Проте в умовах електронного судочинства виникають ризики несанкціонованого доступу до Електронного кабінету [4]. Чинні процесуальні кодекси України не містять дієвих механізмів оспорювання автентичності КЕП безпосередньо в межах розгляду справи, окрім ініціювання окремого кримінального провадження за фактом несанкціонованого втручання. З огляду на це, ЄСІТС потребує не лише посилення програмних засобів захисту, але й розроблення процесуального порядку визнання електронного документа недопустимим доказом у разі доведення компрометації засобів криптографічного захисту.

Окрім технічних ризиків, гострою залишається проблема дотримання балансу між примусовою цифровізацією та конституційним правом на доступ до правосуддя. Згідно з оновленими нормами процесуального законодавства, юридичні особи та інші визначені суб'єкти зобов'язані зареєструвати Електронний кабінет в ЄСІТС. Невиконання цього обов'язку тягне за собою настання негативних процесуальних наслідків.

Як роз'яснила Об'єднана палата Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (постанова від 30 серпня 2024 року у справі № 908/3731/23), учасник справи звільняється від обов'язку надсилати копії документів іншому учаснику, який був зобов'язаний, але не зареєстрував електронний кабінет [5]. Такий підхід стимулює перехід до електронного діловодства, проте створює колізію: особа, яка з об'єктивних чи технічних причин не змогла виконати вимогу щодо реєстрації, фактично позбавляється можливості оперативно реагувати на аргументи опонентів [5]. Запровадження суворих процесуальних санкцій за відсутність Електронного кабінету свідчить про зміщення акцентів від забезпечення доступу до правосуддя до забезпечення суворої формально-цифрової дисципліни.

Процес інтеграції цифрових технологій у національне судочинство висвітлив низку прогалин у процесуальному регулюванні, які потребують законодавчого вирішення. Головний висновок полягає в тому, що електронне правосуддя не може функціонувати виключно на базі адаптації норм, створених для паперового діловодства. ЄСІТС потребує такого режиму, який би враховував специфіку цифрового середовища, зокрема вразливість до апаратних та мережевих чинників [6].

Отож, ефективний перехід від паперового діловодства до ЄСІТС вимагає відмови від надмірного процесуального формалізму. Впровадження механізмів автоматичного продовження строків у разі технічних збоїв та створення правових запобіжників проти кіберризиків дозволить збалансувати імперативність цифровізації з конституційними гарантіями безперешкодного доступу до правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рішення Вищої ради правосуддя «Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. URL: https://hcj.gov.ua/doc/
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» від 29 червня 2023 року № 3200-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/
3. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи. / Національна школа суддів України. URL: https://hr.arbitr.gov.ua/userfiles/bryncev07122016.pdf
4. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19
5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 30 серпня 2024 року у справі № 908/3731/23. URL: https://supreme.court.gov.ua/
6. Матеріали науково-практичної конференції «Електронне правосуддя: виклики та перспективи» (Національна академія внутрішніх справ). URL: https://elar.navs.edu.ua/server/
7. Поновлення строків в адміністративному процесі: як не втратити право на захист // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/press/news/2089228/
8. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (CEPEJ). Керівні принципи щодо використання цифрових технологій та штучного інтелекту у судах. URL: https://rm.coe.int/guidelines-on

Діхтяр А.А. здобувач
Науковий керівник: Нікітенко В. М., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,

ДИСТАНЦІЙНЕ СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГАРАНТІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Повномасштабна збройна агресія проти України поставила перед кримінальним судочинством завдання, які раніше не мали такої гостроти: учасники провадження перебувають у різних регіонах і за кордоном, частина судів працює в умовах постійних повітряних тривог, а фізична присутність у залі судового засідання нерідко пов'язана з ризиком для життя. У відповідь на ці виклики національна модель кримінального процесу істотно розширила використання дистанційних форматів. Водночас поширення відеоконференцзв'язку актуалізує питання про те, чи не відбувається це ціною ослаблення процесуальних гарантій, передусім права на справедливий суд.

Конституція України закріплює основні засади судочинства, серед яких змагальність сторін, забезпечення доведеності вини та право на захист [1]. Право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом гарантує також стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Ці положення становлять мірило, за яким слід оцінювати будь-які технологічні новації в судовому розгляді: технології мають слугувати здійсненню правосуддя, а не підміняти його змістовні вимоги.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) прямо допускає участь у судовому провадженні в режимі відеоконференції. Стаття 336 КПК дозволяє проводити судове провадження за участю сторін чи інших учасників дистанційно, якщо особа з поважних причин не може прибути до суду, за умови технічної можливості забезпечити таку участь [3]. Особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану врегульовано статтею 615

КПК, яка наділяє слідчого суддю та суд додатковими процесуальними можливостями на період дії такого режиму [3]. Правові засади самого воєнного стану визначає Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [4], тому саме він окреслює межі, у яких допустимі винятки з звичайного порядку провадження. Паралельно розвивається цифрова інфраструктура судів. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, передбачена Законом України «Про судоустрій і статус суддів», покликана забезпечити електронний документообіг і дистанційну взаємодію учасників процесу [5].

Попри очевидні переваги, дистанційний формат створює низку проблем, які потребують уваги законодавця й практики. По-перше, йдеться про принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів, закріплений у статті 23 КПК [3]. Суд має сприймати докази безпосередньо, а це передбачає можливість оцінити не лише зміст показань, а й поведінку допитуваного. Через екран така оцінка ускладнюється, а якість зв'язку іноді спотворює сприйняття. По-друге, постає проблема конфіденційного спілкування обвинуваченого із захисником. Право на захист, гарантоване статтею 24 КПК [3], вимагає, щоб підзахисний міг радитися з адвокатом без стороннього втручання, тоді як під час відеоконференції із закладу тримання під вартою забезпечити таку конфіденційність технічно складніше.

По-третє, істотним є ризик порушення змагальності сторін, яку визначає стаття 22 КПК [3]. Якщо одна зі сторін бере участь дистанційно, а інша присутня в залі, виникає нерівність у можливостях подавати докази, оглядати оригінали документів, ставити запитання й реагувати на аргументи опонента в режимі реального часу. По-четверте, слід враховувати вимогу розумних строків (стаття 28 КПК) [3]. Дистанційний формат здатний скоротити затримки, пов'язані з неприбуттям учасників, однак технічні збої, відсутність обладнання в окремих установах і необхідність відкладати засідання можуть, навпаки, подовжувати розгляд.

Окремої уваги заслуговує питання фіксування та захисту процесу. Відповідно до статті 107 КПК судове провадження підлягає фіксуванню технічними засобами [3], а під час відеоконференції запис набуває додаткового значення, адже саме він дозволяє згодом перевірити, чи мав учасник змогу чути й бути почутим. Тому технічна фіксація повинна охоплювати не лише зображення й звук у залі, а й обставини перебоїв зв'язку. Не менш важливою є ідентифікація особи, яка бере участь дистанційно, та гарантії того, що на неї не здійснюється стороннього впливу поза кадром. Відсутність чітких процедур перевірки таких обставин створює ризик оскарження вироку з посиланням на порушення процесуальної форми.

Практичне значення цих питань зростає, оскільки кримінальні провадження в умовах воєнного стану нерідко стосуються осіб, які тримаються під вартою, потерпілих і свідків, що виїхали з місця проживання. Для них дистанційна участь часто є єдиним реальним способом бути присутніми в процесі. Саме тому законодавець і правозастосовець мають шукати рішення, які поєднують доступність правосуддя з надійними процесуальними гарантіями, а не обирати між ними.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці за статтею 6 Конвенції визнає, що участь у засіданні через відеозв'язок сама собою не суперечить вимогам справедливого суду. Проте держава зобов'язана забезпечити, щоб така форма участі мала легітимну мету, а порядок її застосування гарантував учаснику можливість бути почутим, ефективно спілкуватися з захисником і стежити за ходом розгляду без перешкод [2]. Отже, оцінюючи дистанційне провадження, слід перевіряти не сам факт використання відеозв'язку, а те, чи збережено реальну можливість користуватися процесуальними правами.

З огляду на викладене, видається доцільним запропонувати такі напрями вдосконалення. По-перше, закріпити у кримінальному процесуальному законодавстві чіткі критерії, за яких суд може відмовити в дистанційній участі або, навпаки, зобов'язаний її забезпечити, щоб звузити простір для довільних рішень. По-друге, передбачити технічні й організаційні стандарти, що гарантують конфіденційний зв'язок обвинуваченого із захисником, зокрема

окремі канали зв'язку та приміщення в закладах тримання під вартою. По-третє, у разі істотних технічних збоїв чи сумнівів щодо якості сприйняття доказів надати учасникам право на відкладення засідання, а суду – обов'язок мотивувати рішення про продовження розгляду. По-четверте, розвивати цифрову грамотність суддів, прокурорів і адвокатів, оскільки без неї навіть досконале обладнання не забезпечить належної якості правосуддя.

Отже, дистанційне судове провадження в кримінальному процесі України є виправданою відповіддю на безпекові виклики воєнного стану та потужним інструментом забезпечення доступу до правосуддя. Водночас його використання не повинно знижувати рівень гарантій, які випливають із Конституції України, КПК та Конвенції. Баланс між ефективністю й справедливістю досягається лише за умови чітких законодавчих критеріїв, технічних стандартів і незмінної пріоритетності прав людини в кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ (дата звернення: 11.10.2026).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950, ратифікована Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 11.10.2026).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 11.10.2026)
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 11.10.2026).
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 11.10.2026).

Дмитренко А.М., здобувач
Науковий керівник: Панфьорова М.А.
кандидат історичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет

НАКОПИЧУВАЛЬНА СИСТЕМА ШТРАФНИХ БАЛІВ ЯК МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ СИСТЕМАТИЧНИМ ПОРУШЕННЯМ ПДР: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

Забезпечення безпеки дорожнього руху та захист життя і здоров'я громадян є фундаментальним завданням правової держави. Попри підвищення розмірів штрафів і розширення мережі камер автоматичної фото- та відеофіксації, дослідники фіксують високий рівень аварійності й смертності на українських автошляхах. Серед основних причин можна виділити те, що чинна система адміністративного покарання в Україні покладається майже виключно на фінансові стягнення [2; 4].

На думку фахівців Центру демократії та верховенства права, звичайний фінансовий штраф показує свою обмежену дієвість, коли йдеться про злісних і систематичних порушників Правил дорожнього руху [2]. Для забезпечення ефективності адміністративного впливу важливо, щоб санкції були пропорційними тяжкості порушення та мали стримувальний ефект [4]. Результати масштабного систематичного огляду та мета-аналізу міжнародного досвіду, здійсненого науковцями F. Alonso, M. Faus, C. Esteban та B. Martí в 2025 році, підтверджують, що фінансовий штраф сприймається по-різному залежно від рівня доходів водія. Натомість накопичувальна (демеритна) система штрафних балів може забезпечувати більш рівномірний застережний вплив незалежно від рівня доходів водія. Згідно з дослідженнями, така система дозволяє зменшити загальну кількість негативних наслідків на дорогах на 21,7%, рівень смертності на 10,4%, а травматизм на 9,1% [3, с. 11, 12, 21].

Як один із прикладів проблеми систематичних порушень ПДР можна навести резонансну ДТП, що сталася 5 червня 2026 року в Києві на Чоколівському бульварі. Унаслідок аварії загинули четверо людей, зокрема двоє працівників поліції та 12-річна дитина, ще троє людей зазнали травм. За повідомленням патрульної поліції, за автомобілем, який потрапив у ДТП, було зафіксовано 39 порушень ПДР, більшість із яких стосувалася перевищення швидкості [5].

Цей випадок ілюструє проблему систематичних порушень ПДР та актуальність пошуку додаткових механізмів впливу на поведінку водіїв. За таких умов фахівці обґрунтовують нагальну потребу впровадити якісно новий механізм адміністративного примусу - накопичувальну систему штрафних балів, яка впливає не на гаманець особи, а безпосередньо на її право керувати транспортним засобом у разі систематичного ігнорування закону [2; 4].

Правове регулювання адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху здійснюється, зокрема, відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Законопроєкт № 14133 передбачає внесення змін до цього Кодексу, Закону України «Про дорожній рух» та Закону України «Про Національну поліцію» [1; 4].

Україна має тривалий, але суперечливий досвід застосування бальних систем: у 1991 - 1997 роках діяла 15-бальна модель, а у 2015 році було запроваджено систему, за якою водієві щороку надавали 150 балів і списували по 50 балів за автоматично зафіксоване порушення. Оскільки бали замінювали грошовий штраф, водій фактично міг тричі порушити правила без істотних наслідків. Через такий недостатній превентивний ефект законодавче положення про штрафні бали було скасовано у 2020 році [2; 4].

Новою спробою реформування є законопроєкт № 14133 від 21.10.2025, який пропонує включити штрафні бали до переліку адміністративних стягнень у статті 24 КУпАП. На відміну від попередньої моделі, бали мають нараховуватися одночасно з грошовим штрафом. Якщо водій протягом року накопичить 15 балів, а водій зі стажем до одного року - 10 балів, уповноважена особа поліції зможе тимчасово зупинити дію його посвідчення. Для реалізації цієї системи передбачаються зміни до статей 27-1, 27-2 і 126 КУпАП, Закону України «Про дорожній рух» та Закону України «Про Національну поліцію» [1; 4].

Міжнародні стандарти безпеки дорожнього руху вимагають створювати комплексні системи контролю, де покарання виконує насамперед застережну (превентивну) та виховну функцію. Серед країн Європейського Союзу взірцевим прикладом є система штрафних балів Німеччини. Вона працює за накопичувальною (демеритною) моделлю: водій із сумлінною історією має 0 балів, а за кожне серйозне чи небезпечне порушення (перевищення швидкості, сп'яніння, телефон за кермом) бали нараховуються залежно від тяжкості проступку [2; 3, с. 11].

Німецька система є гнучкою та багатоступеневою. На початкових етапах водієві надсилається офіційне письмове застереження. На середніх етапах водія зобов'язують пройти спеціальні психолого-реабілітаційні курси чи навчальні семінари з відновлення дорожньої дисципліни. При досягненні ліміту (8 балів) особа позбавляється права керування транспортним засобом, а повернути його може лише після успішного проходження медико-психологічного обстеження. Як доводять F. Alonso та інші, така система ефективно змінює поведінку людей: водії, які отримали перші бали, починають уважніше дотримуватися правил, щоб не досягти межі позбавлення прав [3, с. 21 - 22].

Порівняння українського законопроєкту № 14133 із німецьким досвідом показує спільну мету - стримання саме повторних порушників ПДР через поєднання грошового штрафу з загрозою втрати права керування [2; 4]. Важливим плюсом бальної системи є забезпечення соціально-економічної справедливості («рівності перед покаранням»). Фінансовий штраф у розмірі 340 чи 510 грн не є відчутним покаранням для заможного водія. Натомість загроза накопичити бали й втратити право керувати діє однаково суворо на всіх учасників руху, незалежно від їхніх доходів [2; 3, с. 12].

Водночас аналіз проєкту № 14133, проведений Дослідницькою службою Верховної Ради України, виявляє суттєвий правовий ризик щодо захисту прав громадян [4]. Пропонована стаття 27-2 КУпАП передбачає, що рішення поліцейського про тимчасове зупинення дії посвідчення водія виконується негайно, а його оскарження в суді не зупиняє виконання. Для порівняння: при звичайному тимчасовому вилученні посвідчення (ст. 265-1 КУпАП) водієві видається тимчасовий дозвіл на керування на строк до 3 місяців, до ухвалення рішення судом [1; 4]. Запропонований законопроєкт створює ризик недостатності процесуальних гарантій захисту прав водія, оскільки позбавлення права керування транспортним засобом може відбутися до судового розгляду скарги на відповідне рішення. Такий механізм потребує оцінки з погляду належної правової процедури, пропорційності обмеження та забезпечення права на ефективний судовий захист [4, с. 4].

Таким чином, запровадження накопичувальної системи штрафних балів в Україні є необхідним кроком для забезпечення безпеки дорожнього руху та протидії систематичним порушникам ПДР. Законопроєкт № 14133 враховує один із недоліків попередньої моделі, встановлюючи нарахування балів одночасно зі сплатою штрафу. На нашу думку, для забезпечення превентивної функції системи її необхідно доповнити механізмом обов'язкового автоматичного сповіщення водія про кожне нарахування балів (через застосунок «Дія», SMS або e-mail). Це дозволить реалізувати психологічно-застережний вплив (за прикладом Німеччини) ще до досягнення критичного порогу у 10 чи 15 балів. Крім того, для відповідності європейським стандартам рішення поліції про зупинення дії посвідчення водія має набирати чинності лише після закінчення строку на оскарження, а в разі подання скарги, після набрання законної сили судовим рішенням за результатами її розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws (дата звернення: 26.09.2026).

2. Штрафні бали для водіїв: як новий механізм може рятувати життя на українських дорогах. *Центр демократії та верховенства права*. 18.10.2021. URL: https://cedem.org.ua/analytics/ (дата звернення: 23.09.2026).

3. Assessing the Impact of Point-based License Systems on Road Safety: A Systematic Review and Meta-analysis / F. Alonso та ін. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*. Т. 17, вип. 1. С. 11 - 24. URL: https://journals.copmadrid.org/ejpalc (дата звернення: 23.09.2026).

4. Інформаційна довідка щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо підвищення безпеки дорожнього руху шляхом запровадження системи штрафних балів». Реєстр. № 14133 від 21.10.2025. Дослідницька служба Верховної Ради України. 30.09.2026. URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33903.pdf (дата звернення: 10.10.2026).

5. Смертельна ДТП у Києві: за автомобілем зафіксували 39 порушень ПДР - поліція. *Радіо Свобода*. 06.06.2026. URL: https://www.radiosvoboda.org/amp (дата звернення: 11.10.2026).

Дяговець В.Д., здобувач
Науковий керівник: Острогляд О. В., к.ю.н.,
доцент кафедри права, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

ЮРИДИЧНА КЛІНІКА ЯК СКЛАДОВА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ

Сучасна правнича освіта передбачає засвоєння значного обсягу теоретичних знань та формування практичних навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Проте однією з проблем підготовки майбутніх правників є недостатня можливість застосовувати здобуті знання на практиці, тоді як саме практичний досвід допомагає студентові краще зрозуміти особливості роботи юриста.

У цьому контексті особливого значення набуває діяльність юридичних клінік. За своєю структурою клініка нагадує невелике юридичне бюро, де студенти-консультанти надають консультації та складають проєкти документів. Робота відбувається під керівництвом викладачів-кураторів, які допомагають студентам розібратися із завданням і перевіряють підготовлені тексти консультацій та висновків [5, с. 26].

Діяльність клінік має одразу дві важливі цілі. Перша полягає в тому, щоб студенти могли отримати практичні навички та краще зрозуміти, як отримані під час навчання теоретичні знання застосовуються на практиці. Друга пов'язана з наданням безоплатної правничої допомоги людям, які не мають можливості самостійно оплатити послуги юриста [5, с. 16].

Тобто клініка створює можливість поєднати теоретичну підготовку студентів із практичним навчанням. Вона дає студентові те, чого не дає лекція. Це можливість спробувати себе у ролі юриста та працювати не з вигаданими казусами, а з реальними зверненнями, це вчить усвідомлювати відповідальність за якість наданої правничої допомоги, що виховує професійну серйозність краще за будь-який залік.

Практичний досвід, який студент отримує в клініці, охоплює майже всі етапи роботи юриста. Він працює з нормативними актами, спілкується з людиною, яка звернулася по допомогу, аналізує конкретні життєві ситуації та правові відносини на підставі законодавства, консультує клієнтів, готує правові висновки й процесуальні документи [3, с. 58]. Інакше кажучи, така практика дозволяє зрозуміти роботу юриста, від першої розмови з клієнтом до готового документа.

Окрім цього, у клініці студент знайомиться з етичним кодексом юридичної клініки, який стає для нього орієнтиром у професії [1, с. 115]. Не менш важливим є й те, що практика в клініці підвищує психологічну готовність майбутніх юристів до роботи [5, с. 44–45]. Це суттєва деталь, адже страх перед першим клієнтом нерідко більший за страх перед іспитом.

Важливо й те, що участь у роботі юридичної клініки сприяє розвитку комунікативних навичок майбутнього правника. Студент вчиться не лише аналізувати законодавство, а й уважно вислуховувати людину, з'ясовувати обставини справи та пояснювати правові питання зрозумілою мовою. Крім того, робота з реальними зверненнями допомагає усвідомити важливість конфіденційності та відповідального ставлення до інтересів клієнта. Отже, юридична клініка сприяє не тільки засвоєнню практичних умінь, а й формуванню професійних якостей, необхідних для майбутньої роботи.

Водночас юридичні клініки діють поряд із державною системою безоплатної правничої допомоги, але не є її складовою. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» містить вичерпний перелік суб'єктів надання безоплатної первинної правничої допомоги, і юридичних клінік як самостійних суб'єктів у ньому немає, хоча фактично вони таку допомогу надають [6]. Їхній статус визначають Закон «Про вищу освіту» та Типове положення 2006 року [7; 8]. Таке правове розмежування ускладнює фінансування клінік, координацію їхньої роботи та запровадження єдиних стандартів якості [4, с. 103]. Тому клініки лишаються додатковим ресурсом, а не повноцінною частиною системи безоплатної допомоги.

Також можливості юридичних клінік використовуються не повністю. Однією з проблем є потреба вдосконалення нормативного регулювання їхньої діяльності. Зазначене Типове положення 2006 року не враховує змін в освіті та в роботі клінік і потребує перегляду [2; 8]. До цього додається нестабільне фінансування. Недостатнє фінансування може ускладнювати роботу юридичної клініки та створювати ризик припинення її діяльності [1, с. 119]. А це означає, що студенти втрачають одне з місць, де можна отримати реальний практичний досвід.

Ще проблемою є відносно невелика кількість звернень до юридичних клінік. Однією з причин є недостатня поінформованість населення: багато хто не знає, що безоплатну правничу допомогу взагалі можна отримати, а тим більше що її надають і юридичні клініки під наглядом викладачів [4, с. 99]. Тому правопросвітницька робота стає для клінік не додатковою, а необхідною складовою діяльності.

Для підвищення ефективності юридичних клінік доцільно не лише оновити нормативне регулювання їхньої діяльності, а й посилити практичну складову навчання. Зокрема, важливим кроком може стати залучення до роботи клінік юристів-практиків, які допомагатимуть студентам аналізувати складні справи, оцінювати підготовлені документи та вдосконалювати навички консультування. Також варто приділяти увагу стабільному фінансуванню клінік і включенню клінічної практики до освітнього процесу. Це дозволило б зробити практичну підготовку більш системною та доступною для студентів. Крім того, доцільно налагодити інформування населення про діяльність клінік через сайти закладів вищої освіти, соціальні мережі та спільну роботу з органами місцевого самоврядування. Наразі така співпраця має переважно договірний і несистемний характер, тому її варто закріпити нормативно [4, с. 104]. Також корисним було б налагодити взаємне скерування громадян між клініками та центрами безоплатної правничої допомоги.

Отже, юридична клініка дозволяє студентові пройти шлях юриста ще під час навчання і робити це під наглядом викладачів. Тому клінічну практику варто розглядати як важливу частину підготовки правника, а не як додаткову активність для охочих. Щоб така можливість була доступною для всіх студентів, потрібно оновити нормативне регулювання, визначити місце клінік у системі безоплатної правничої допомоги та підвищити обізнаність населення про їхню діяльність. Адже якщо юридичні клініки припинятимуть свою діяльність, студенти матимуть менше можливостей отримати практичний досвід ще під час навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кадала В. В., Гузенко О. П., Салоїд С. В. Юридична клінічна діяльність: правовий та рольовий аспект. Актуальні проблеми інноваційної економіки та права. 2023. № 4. С. 114-122. DOI: https://doi.org/10.36887/2524-0455-2023-4-19.

2. Ломжець Ю. В. Юридична клініка як база практичної підготовки майбутніх правників. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 11. С. 770-773. URL: https://eir.nuos.edu.ua/items/92456d54-2c3c-49e1-8fdb-e76c94498ba9/full.

3. Пікуля Т. О. Юридична клінічна освіта як соціально орієнтована навчальна діяльність у галузі права. Юридична Україна. 2021. № 4. С. 56–61. DOI: https://doi.org/10.37749.

4. Пілюк С. В. Проблеми правового регулювання участі юридичних клінік у наданні безоплатної правничої допомоги. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2026. № 1(2), ч. 2. С. 98-106. URL: https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article

5. Правнича клінічна освіта в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Сущенка. Київ : Ваіте, 2020. 274 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/d/7/481582.pdf.

6. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17

7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

8. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України : наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2006 № 592. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06#Text

Желєзньова К. О., здобувач
Науковий керівник:Татаренко С. В.,
доктор філософії в галузі права,
Донецький державний університет внутрішніх справ
місто Кропивницький

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ ШАХРАЙСТВАМ, ВЧИНЕНИМ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Шахрайство (ст. 190 КК України) [1] залишається одним із найпоширеніших кримінальних правопорушень проти власності, а з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій воно дедалі частіше вчиняється дистанційно: через телефонні дзвінки, месенджери, соціальні мережі та фейкові вебсайти. За даними Офісу Генерального прокурора, наведеними А. В. Ковальським, кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2–4 ст. 190 КК України, зросла з 14 760 у 2021 році до 53 547 у 2023 році [2, с. 603]. Ю. Ю. Царук слушно зазначає, що в умовах воєнного стану вчинення таких діянь значною мірою полегшується, а ризик особи стати потерпілою зростає [3, с. 100].

Воєнний стан зумовив появу нових шахрайських схем, які використовують емоційний стан громадян. Серед типових Ю. Ю. Царук називає шахрайство під час збору коштів на потреби ЗСУ чи на автомобілі для військових, фейкові збори на лікування дітей, фейкові оголошення про продаж автомобілів, а також повідомлення на кшталт «ваш син потрапив у полон» [3, с. 102–103]. Поширеними залишаються й «класичні» способи: фішинг, тобто надсилання повідомлень з посиланнями на фейкові вебсайти, та соціальна інженерія, коли зловмисник видає себе за працівника банку чи іншу довірену особу [2, с. 604–605].

Для ефективної протидії таким правопорушенням оперативні підрозділи мають спиратися на їх оперативно-розшукову характеристику. За Ю. Ю. Царуком, вона охоплює відомості про вид злочину та його суспільну небезпечність, предмет посягання, середовище вчинення, способи готування, вчинення та приховання слідів [3, с. 100–101]. А. В. Ковальський виокремлює три групи осіб, які вчиняють кібершахрайства: особи з різним рівнем навичок, які раніше не вчиняли правопорушень; особи без спеціальних навичок, які діють у складі злочинних угруповань; особи з високим рівнем навичок, які вчиняють такі правопорушення систематично [2, с. 605]. Важливо, що сліди кібершахрайства можуть залишатися й поза кіберпростором, зокрема у вигляді матеріальних слідів знищення пристроїв чи серверів [2, с. 605]. На нашу думку, саме поєднання цифрових і «традиційних» слідів (рух коштів через банківські картки, придбання SIM-карток, оренда приміщень для кол-центрів, переміщення так званих «дропів») дає оперативним працівникам найбільше можливостей для встановлення організаторів схем.

Держава посилює кримінально-правові засоби протидії цим явищам. 16 вересня 2026 року Верховна Рада України ухвалила, а 17 вересня 2026 року Президент України підписав закон (законопроєкт № 10190), яким КК України доповнюється, зокрема, ст. 190-1 «Шахрайство з використанням електронних комунікацій» та статтями про відповідальність за створення шахрайських організацій (кол-центрів), керівництво ними, участь у них і залучення до них інших осіб [4]. Ці зміни створюють нові правові підстави для оперативного документування діяльності організованих шахрайських груп.

Водночас оперативно-розшукове законодавство не встигає за розвитком технологій. Правові засади оперативно-розшукової діяльності визначає Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [5]. О. С. Тарасенко та О. М. Стрільців наголошують, що цей Закон ухвалено ще 1992 року, наявні зміни до нього не враховують сучасних інформаційних технологій, і йому бракує системної інтеграції з національним кіберзаконодавством [6, с. 17]. Зокрема, не визначено порядок збору, збереження та використання електронних (цифрових) доказів під час оперативно-розшукової діяльності, а також спеціальні процедури доступу правоохоронних органів до даних, які зберігаються за кордоном [6, с. 19–20]. Для протидії шахрайствам це особливо відчутно, оскільки кол-центри часто розміщують сервери та облікові записи за межами України. Закон України «Про основні засади

забезпечення кібербезпеки України» відносить Національну поліцію до основних суб'єктів національної системи кібербезпеки [7], проте механізми взаємодії підрозділів кримінальної та кіберполіції під час документування таких правопорушень потребують чіткішого врегулювання.

З огляду на викладене, пропонуємо: по-перше, доповнити Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» положеннями про порядок збору, збереження та використання цифрових даних; по-друге, налагодити оперативний обмін інформацією між підрозділами кримінальної поліції, кіберполіції, банківськими установами та операторами мобільного зв'язку щодо рахунків, карток і номерів, які використовуються в шахрайських схемах; по-третє, під час планування оперативних заходів ураховувати оперативно-розшукову характеристику цих правопорушень і поєднувати оперативно-розшукові заходи з негласними слідчими (розшуковими) діями, на чому наголошує і Ю. Ю. Царук [3, с. 104]; по-четверте, посилити профілактичну роботу з населенням щодо найпоширеніших шахрайських схем воєнного часу.

Узагальнюючи викладене вважаємо, що шахрайства з використанням інформаційно-комунікаційних технологій в умовах воєнного стану набули масового характеру й нових форм. Ефективна протидія їм потребує оновлення оперативно-розшукового законодавства, налагодженої взаємодії правоохоронних органів з банками та операторами зв'язку, а також належної підготовки оперативних працівників до роботи з цифровими слідами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 05.10.2026).

2. Ковальський А. В. Криміналістична характеристика шахрайств, вчинених із використанням інформаційних комп'ютерних технологій. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 1. С. 603–606. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/143.

3. Царук Ю. Ю. Оперативно-розшукова характеристика шахрайств, вчинених в умовах воєнного стану з використанням електронно-обчислювальної техніки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2024. № 2. С. 98–105.

4. Зеленський підписав закон про криміналізацію діяльності шахрайських кол-центрів. Mind. 2026. 17 верес. URL: https://mind.ua/news/20309904(дата звернення: 04.10.2026).

5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2135-12 (дата звернення: 05.10.2026)

6. Тарасенко О. С., Стрільців О. М. Напрями вдосконалення законодавства, що регулює оперативно-розшукову діяльність, з метою протидії кримінальним правопорушенням в інформаційному просторі. Наука і правоохорона. 2025. № 4 (70). С. 17–23. DOI: https://doi.org/10.33270/05257004.2.

7. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2163-19 (дата звернення: 05.10.2026)

Забродська П.А., здобувач
Науковий керівник: Кучменко В.О.,
доктор наук з державного управління, к.е.н., доцент,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ ТА ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Актуальність дослідження гібридних загроз як чинника трансформації правової політики України у сфері правничої освіти та юридичної практики зумовлена тим, що сучасні виклики безпеці держави дедалі частіше мають не лише воєнний, а й інформаційний, правовий, цифровий, економічний та ідеологічний характер. Гібридні загрози впливають не тільки на обороноздатність держави, а й на стан правової системи, рівень довіри до правосуддя, якість юридичної освіти, професійну культуру правників і здатність державних інституцій діяти в умовах воєнного стану, дезінформації та правової невизначеності.

Для України ця проблема має особливе значення, оскільки російська агресія проти України супроводжується не лише застосуванням збройної сили, а й інформаційними операціями, кібератаками, маніпулюванням історичною пам'яттю, спробами делегітимізувати українські державні органи, судову систему, правоохоронні інституції та саму ідею української державності. У таких умовах правова політика не може обмежуватися лише ухваленням нормативно-правових актів. Вона має формувати довгострокову систему правової стійкості, у якій правнича освіта та юридична практика стають важливими інструментами протидії гібридним загрозам.

Доцільність дослідження полягає в потребі переосмислення ролі правника в сучасній Україні. Юрист уже не може бути лише фахівцем, який механічно застосовує норми права: він має володіти критичним мисленням, розуміти механізми інформаційного впливу, знати міжнародне гуманітарне право, працювати з цифровими доказами, оцінювати правові ризики в умовах війни, захищати права людини та сприяти зміцненню правової безпеки держави. Саме тому трансформація правничої освіти та юридичної практики є необхідною умовою ефективної правової політики України.

Проблематику гібридних загроз, гібридної війни, національної стійкості та безпекової політики України досліджували Є. Божок, В. Горбулін, О. Кресін, С. Пирожков, Н. Хамітов, Г. Яворська та інші. Питання розвитку правничої освіти, професійної підготовки юристів і правоосвітньої політики аналізували Л. Єфіменко, О. Кот, В. Комаров, Н. Кузнєцова, Н. Міловська, О. Петришин та інші науковці. Водночас комплексний вплив гібридних загроз на правову політику України саме у сфері правничої освіти та юридичної практики потребує подальшого наукового осмислення.

Метою дослідження є визначення впливу гібридних загроз на трансформацію правової політики України у сфері правничої освіти та юридичної практики, а також обґрунтування основних напрямів оновлення професійної підготовки правників в умовах війни, цифровізації, інформаційного протиборства та європейської інтеграції України.

Гібридні загрози суттєво змінюють зміст і призначення правової політики держави. Якщо в мирний час правова політика здебільшого спрямована на стабільне нормативне регулювання суспільних відносин, то в умовах гібридної агресії вона має виконувати ще й захисну, превентивну та стратегічну функції. Право стає не лише засобом регулювання, а й інструментом забезпечення стійкості держави, захисту національної ідентичності, протидії дезінформації та збереження довіри до правових інституцій.

О. Кресін, аналізуючи природу гібридних загроз, звертає увагу на те, що гібридна війна характеризується комплексністю, безперервністю, поєднанням воєнних і невоєнних засобів, а також спрямованістю на створення хаосу та дестабілізацію суспільства [3, с. 137]. Це положення є важливим для розуміння того, чому правова політика України має реагувати не лише на відкриті воєнні дії, а й на приховані форми впливу: інформаційні кампанії, кібервтручання, маніпуляції правовими поняттями, дискредитацію судової влади та поширення антидержавних наративів.

Правнича освіта має готувати фахівців, здатних діяти в умовах нестабільності та правової складності. Майбутні юристи повинні не лише знати законодавство, а й розуміти, як право може використовуватися у гібридному протистоянні, зокрема через маніпулювання поняттями самовизначення, захист населення, історичні права або безпека. Тому одним із завдань правничої освіти є формування здатності розпізнавати такі маніпуляції та давати їм професійну правову оцінку.

Важливим напрямом трансформації правової політики є формування національної стійкості. Національна стійкість передбачає здатність держави протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, завчасно виявляти потенційні виклики та формувати ефективні механізми реагування на них. Це означає, що правнича освіта має бути частиною ширшої політики національної стійкості. Юридичні факультети та правничі школи повинні готувати не лише виконавців правових процедур, а й фахівців, здатних брати участь у захисті правового порядку, документуванні міжнародних злочинів, правовому супроводі реформ, захисті прав людини та зміцненні інституційної довіри [4, с. 75].

Окремої уваги потребує практична складова підготовки юристів, оскільки сучасна правнича освіта має забезпечувати не лише засвоєння теоретичних положень, а й формування юридичного мислення, уміння аргументувати правову позицію, ухвалювати професійні рішення та діяти відповідально. У науковій літературі слушно підкреслюється, що основним завданням вітчизняної системи вищої юридичної освіти є пошук балансу між фундаментальною теоретичною підготовкою та практичними навичками [1, с. 14]. В умовах гібридних загроз такий підхід є особливо важливим, адже майбутній правник повинен бути готовим працювати з нестандартними правовими ситуаціями, цифровими доказами, міжнародно-правовими механізмами, інформаційними ризиками та питаннями захисту прав людини.

Юридична практика в Україні також зазнає істотної трансформації, адже адвокати, прокурори, судді, нотаріуси, працівники органів державної влади та місцевого самоврядування дедалі частіше працюють із питаннями, безпосередньо пов’язаними з війною та її наслідками: справами про воєнні злочини, відшкодування шкоди, втрату майна, санкції, захист персональних даних, переміщення осіб, соціальні гарантії військовослужбовців, міжнародний захист громадян України. Водночас правник має діяти так, щоб безпекові потреби держави не призводили до невиправданого обмеження прав людини та порушення принципу верховенства права.

Отже, гібридні загрози є одним із ключових чинників трансформації правової політики України, оскільки впливають не лише на сферу національної безпеки, а й на правничу освіту, юридичну практику, правову культуру та функціонування правових інституцій. В умовах війни, інформаційного протиборства та цифровізації право має виконувати регулятивну, захисну й стабілізаційну функції. У зв’язку з цим правнича освіта повинна забезпечувати підготовку юриста, здатного критично мислити, діяти в умовах правової невизначеності, працювати з цифровими доказами, застосовувати норми міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, захищати права людини й сприяти зміцненню правової безпеки держави.

Юридична практика також потребує оновлення, адже сучасний правник має бути готовим до роботи зі справами, пов’язаними з війною, кібератаками, дезінформацією, санкціями, воєнними злочинами та захистом постраждалих осіб. Водночас головним орієнтиром юридичної діяльності має залишатися верховенство права. Тому трансформація правової політики України у сфері правничої освіти та юридичної практики має забезпечувати баланс між потребами національної безпеки, захистом прав людини, професійною етикою та ефективністю правового реагування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш О. О. Співвідношення юридичної науки, освіти та практики: пошук балансу між фундаментальною юридичною підготовкою та практичними навичками. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 82, ч. 1. С. 11–18. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/303522

2. Кот О. О., Міловська Н. В., Єфіменко Л. В. Методологічні засади реформування юридичної освіти в Україні: наукова парадигма та сучасний контекст. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28, № 2. С. 114–122**.** URL: https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprnu

3. Кресін О. В. Відповіді на гібридні загрози: міжнародний досвід і законодавство України. *Право України*. 2022. № 1. С. 131–155. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravo_2022_1/pravo_2022_1-s6

4. Пирожков С. І., Божок Є. В., Хамітов Н. В. Національна стійкість країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 8. С. 74–82. URL: https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/visnyk/article/view/10029

Заглядська Я.В., здобувач
Науковий керівник: Пузирна Наталія Станіславівна,
кандидат юридичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»

ВПЛИВ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УМОВ НА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

У системі публічно-правових відносин адміністративно-правовий статус особи виступає базовим вимірником того, як держава взаємодіє зі своїм громадянином. Це не просто набір прав чи нормативно зафіксованих обов'язків. Мова йде про реальний механізм, який визначає межі втручання виконавчої влади у приватну сферу та гарантує доступ особи до управлінських послуг. Сьогодні цей інститут переживає серйозні випробування. З одного боку, масштабний розвиток сервісів «у цифрі» суттєво спростив бюрократичні процедури, прибравши з них людський чинник там, де це можливо. З іншого ж – тривалий режим воєнного стану змусив практикувати легітимні, але відчутні обмеження конституційних свобод. До цього додається ще й необхідність адаптувати вітчизняні адміністративні процедури до вимог Євросоюзу.

Фундаментом, на якому будується адміністративно-правовий статус громадянина, виступає конституційний масив прав і свобод. Ключовий вектор тут задає стаття 3 Конституції України: саме вона зводить людську гідність, життя та безпеку у статус найвищої соціальної цінності, покладаючи на державні інституції прямий обов'язок щодо їх захисту [1]. Відповідно, будь-яка владна діяльність чи адміністративна процедура мають орієнтуватися саме на цей засадничий імператив. Втім, практична реалізація зазначених прав суттєво залежить від поточного суспільно-політичного контексту.

Головним чинником, що корегує цей статус сьогодні, є режим воєнного стану. За таких умов законодавець змушений застосовувати правовий механізм тимчасового обмеження окремих гарантій – зрозуміло, виключно у межах, чітко окреслених нормою закону. Як наслідок, сучасна модель адміністративно-правового статусу особи виявилася двокомпонентною. З одного боку, вона спирається на непорушні конституційні гарантії, а з іншого – підлаштовується під жорсткі реалії воєнної доби, цифровізацію державних сервісів та інші трансформації публічного сектору. Специфіка реалізації адміністративних прав під час війни тісно переплетена із глибокою інституційною трансформацією самої системи публічної влади. Ключовий важіль тут – норма Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яка дозволяє формувати військові адміністрації та делегувати їм низовий інструментарій органів місцевого самоврядування та державної виконавчої влади [2]. Така перебудова докорінно змінює звичні канали комунікації між особою та державою, змушуючи публічну адміністрацію на ходу переформатовувати власні процедурні алгоритми.

Проте надзвичайний правовий режим у жодному разі не означає паузи у реалізації прав особи чи заморожування її публічних інтересів. Більше того, у кризових умовах потреба в оперативному доступі до публічних послуг, базі критичної інформації, правосудді чи механізмах оскарження суб'єктивного свавілля чиновників лише зростає. Тому головне

завдання держави зараз – втримати межу: застосовуючи законні безпекові обмеження, одночасно гарантувати дієві інструменти для захисту громадянина.

Своєрідним запобіжником від адміністративного хаосу стало ухвалення та набрання чинності Законом України «Про адміністративну процедуру». Зафіксувавши уніфіковані правила розгляду справ, цей документ закріпив фундаментальне право особи бути почутою під час розгляду її питання та мати вплив на кінцеве рішення [3]. У нинішніх реаліях, коли громадяни змушені вирішувати безліч нових, нестандартних питань у різних публічних інститутах, наявність таких чітких процедурних рейок стає ключовою запорукою правової визначеності. Паралельно з безпековими викликами вектор розвитку адміністративно-правового статусу особи визначає масштабна цифровізація управлінського сектору. Легітимну платформу для цього створили норми Закону України «Про адміністративні послуги», які зафіксували електронний формат сервісів і юридично закріпили статус Єдиного державного вебпорталу електронних послуг [4]. Цей крок зламав застарілі бюрократичні бар'єри: громадяни отримали змогу оформлювати документи чи отримувати погодження без виснажливих візитів до владних кабінетів і з мінімальними часовими витратами.

Перехід у цифрове середовище фактично перекроює класичну концепцію взаємодії громадян із державою. Якщо раніше суб'єктивне право реалізовувалося виключно через фізичну присутність заявника в установі, то зараз ключовим стає дистанційний доступ. Така трансформація виявилася рятівною в умовах війни, коли мільйони українців опинилися в статусі внутрішньо переміщених осіб чи виїхали за кордон. Разом із тим, у науковій спільноті справедливо акцентують на тому, що цифрова зручність не повинна нівелювати базові безпекові стандарти – насамперед щодо кіберзахисту персональних даних та доступності сервісів для вразливих груп населення. Слід визнати, що цифрові заходи самі по собі не є панацеєю від усіх системних проблем. На практиці цифровий формат оголює нові вразливості: суттєвий відсоток громадян стикається з цифровою нерівністю та браком відповідних навичок, а самі електронні системи залишаються мішенню для кіберінцидентів. З огляду на це, подальша цифровизація публічного адміністрування має орієнтуватися не стільки на механічне нарощування кількості онлайн-послуг, скільки на їхню реальну безпечність, інклюзивність та абсолютну відповідність законним інтересам особи[5, с. 227-228].

Суттєвий імпульс якісному переосмисленню адміністративно-правового статусу українського громадянина дає євроінтеграційний вектор розвитку держави. Впровадження принципів належного урядування – законності, прозорості, доступності сервісів та безальтернативності правового захисту – вимагає від нашої системи публічного адміністрування докорінного зламу радянських бюрократичних рудиментів. Нормативним фундаментом для такого зближення із правовим порядком ЄС залишається Угода про асоціацію [6]. Практичний вимір цього процесу полягає у зміні самої парадигми взаємин між людиною та чиновником. Громадянин перестає бути просто безправним «об'єктом» чи адресатом директивного рішення – він стає повноправним суб'єктом адміністративного провадження, який має процесуальний інструментарій впливу: право бути почутим, ознайомлюватися з матеріалами справи, вимагати вмотивованого акта та ефективно його оскаржувати. Тобто європейський вектор не просто додає нові права, а висуває принципово вищі вимоги до підзвітності публічної влади.

Звісно, нинішня перебудова адміністративно-правового статусу особи відбувається вкрай непросто. На шляху її реалізації перетинаються три потужні вектори: жорсткі вимоги воєнного стану, технологічний виклик суцільної цифровізації та стандарти євроінтеграції. Головна проблема полягає в тому, щоб забезпечити безпекові потреби держави й технологічну швидкість сервісів, не втративши при цьому базових гарантій прав людини, включаючи доступність послуг для вразливих груп та захист приватних даних.

Таким чином, сучасна трансформація адміністративно-правового статусу громадянина України є складним балансуванням між безпековими обмеженнями війни, технологічною зручністю цифрових сервісів та правовими гарантіями європейського зразка. Головне завдання сучасної правової науки та практики – зберегти непорушність конституційних прав особи навіть тоді, коли держава змушена діяти в умовах надзвичайних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 29.09.2026).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19 (дата звернення: 29.09.2026).
3. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20 (дата звернення: 29.09.2026).
4. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/5203-17 (дата звернення: 29.09.2026).
5. Медяник В. А. Цифровізація публічного управління в соціальній сфері: адміністративно-правовий вектор трансформації в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. № 01. Ч. 2. С. 226–231.
6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода; Україна від 27.06.2014 URL: https://zakon.rada.gov.ua/go (дата звернення: 29.09.2026).

Здунік С.Р., здобувач
Науковий керівник: Панфьорова М.А.,
кандидат історичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ЛОГІСТИЧНИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ

Сучасний етап функціонування транспортно-логістичного сектору України відбувається в умовах трансформації ланцюгів постачання, необхідності інтеграції у транс'європейські транспортні мережі та адаптації господарської практики відповідно до регламентів Європейського Союзу. Логістична діяльність є інтегрованою системою, яка охоплює планування, складування, перевезення та експедиційну обробку вантажів.

Водночас, науковці зазначають, що правозастосовна практика логістичних та експедиторських підприємств досі потерпає від істотної нормативної неузгодженості. Така ситуація зумовлена напругою між засадами диспозитивності (свободи договору й добросовісності) та публічно-правовими імперативами, спрямованими на забезпечення безпеки руху й посилену відповідальність комерційних суб'єктів. Стрімке поширення цифрових платформ, а також масштабування інтермодальних перевезень диктують необхідність переосмислення приватноправової природи контрактних зобов'язань, розподілу повноважень і специфіки деліктної та договірної відповідальності всіх сторін ланцюга постачання. Зокрема, практичне впровадження електронних товарно-транспортних накладних (е-ТТН) та розширення практики застосування міжнародної накладної e-CMR висвітлили проблему відсутності чіткого законодавчого статусу провайдерів електронного документообігу. За умов цифрової трансформації галузі нормативне розмежування відповідальності між ІТ-платформами та безпосередніми учасниками перевізного процесу все ще залишається фрагментарним.

Фундаментальні засади формування договірних зобов'язань закріплені в Цивільному кодексі України, зокрема в положеннях статей 3, 6, 13 та 627, які проголошують свободу договору, розумність, справедливість і добросовісність, одночасно окреслюючи межі здійснення цивільних прав [1].

Важливе місце в договірному оформленні логістичних операцій посідає договір транспортного експедирування, правовий режим якого врегульовано нормами Цивільного кодексу України та положеннями спеціального Закону України «Про транспортно-експедиторську діяльність» від 01.07.2004 р. № 1955-IV [1, 2]. Як зазначає А. І. Кійко, юридична сутність експедиторської діяльності полягає не стільки в безпосередньому переміщенні вантажу, скільки в професійній організації та координації логістичного процесу [3, с. 108 - 109].

Договір транспортного експедирування має складну, змішану правову природу, оскільки поєднує в собі кваліфікуючі ознаки декількох договірних конструкцій: доручення, комісії, підряду, надання послуг і зберігання. Якщо експедитор укладає договори з перевізниками чи терміналами від власного імені, виникають правовідносини за моделлю договору комісії, де експедитор виступає безпосередньою стороною правочину щодо фактичного перевізника, захищаючи інтереси клієнта. Якщо ж договір побудовано за моделлю доручення, експедитор діє за спеціальною довіреністю виключно від імені та за рахунок клієнта, внаслідок чого права та обов'язки перед контрагентами виникають безпосередньо у клієнта [3, с. 110].

Закон України «Про транспортно-експедиторську діяльність» висуває чіткі вимоги до письмової форми договору та визначає його істотні умови: відомості про сторони, найменування та вид вантажу, вид експедиторських послуг, пункти відправлення та призначення, маршрут, розмір плати експедитору, порядок розрахунків та умови відповідальності [**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**].

Особливе ускладнення договірних конструкцій спостерігається при організації мультимодальних перевезень. Як зазначають В.І.Гніденко та Є.П.Медведєв, мультимодальні перевезення передбачають транспортування вантажів двома чи більше видами транспорту за єдиним наскрізним договором. Це вимагає юридичного розмежування основного договору мультимодального перевезення, що укладається між вантажовідправником та оператором мультимодального перевезення, яким найчастіше виступає логістична компанія або експедитор, і локальних або допоміжних договорів, які оператор укладає з фактичними субперевізниками, терміналами чи складськими комплексами [4, с. 65].

Окремим питанням договірної практики виступає організація дієвого механізму контролю за належним виконанням транспортних зобов'язань, дослідженого в роботах К.Р.Добкіної та М.М.Радченка. Науковці доводять, що зведення контролю виключно до адміністративного нагляду органів публічної влади чи суто приватноправового саморегулювання не відповідає сучасним ринковим викликам. Юридичний контроль охоплює як інструменти цивільно-правової відповідальності, так і правові засоби самозахисту та превентивного впливу. Крім того, враховуючи напрацювання Європейського суду з прав людини (зокрема, справи «Sovtransavto Holding v. Ukraine» та «Broniowski v. Poland»), будь-яке державне регулювання та судовий контроль за договірною діяльністю на транспорті повинні відповідати критеріям правової визначеності, пропорційності та передбачуваності [4, с. 178 - 179].

Отже, сучасні договірні зв'язки у сфері вітчизняної логістики становлять комплексну систему взаємозалежних правовідносин, у межах якої традиційні приватноправові інститути доручення, комісії, зберігання й перевезення синтезуються в універсальні змішані конструкції транспортного експедирування та мультимодальних сполучень, де оператор бере на себе процесну координацію руху товарів, гарантує безперервність ланцюга постачання та відповідає за дії залучених субпідрядників.

Удосконалення профільного законодавчого забезпечення має зосереджуватися на визначенні правової суб'єктності електронних транспортних платформ, розширенні єдиного електронного документообігу та наближенні національних норм до права ЄС, що слугуватиме запорукою ефективної транскордонної взаємодії транспортної системи держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws (дата звернення: 24.09.2026).

2. Про транспортно-експедиторську діяльність : Закон України від 01.07.2004 р. № 1955-IV. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1955-15#Text (дата звернення: 24.09.2026).

3. Кійко А. І. Сутність та особливості транспортно-експедиторської діяльності підприємств: сучасний аспект. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2024. Вип. 79. С. 106 - 112. URL : https://share.google/SWrcqPmfklblNLgjr (дата звернення: 24.09.2026).

4. Гніденко В. І., Медведєв Є. П. Окремі питання договірного регулювання надання транспортних послуг у мультимодальних перевезеннях. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2021. № 2(266). С. 63 - 70. DOI: https://doi.org/10.33216/2218-5461-2021-42-2-63-70 (дата звернення: 24.09.2026).

5. Добкіна К. Р., Радченко М. М. Механізм контролю за договірною діяльністю на транспорті: організаційно-правовий аспект. *Dictum Factum*. 2025. № 2(18). С. 175 - 182. URL : https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/448/402 (дата звернення: 24.09.2026).

Зінчук А.О., здобувач
Науковий керівник: Бондаренко Н.О.
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет,

УТВЕРДЖЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Актуальність досліджуваної проблематики визначається суттєвими змінами, що відбуваються в українському суспільстві в контексті європейської інтеграції. Важливою передумовою функціонування демократичної держави є забезпечення верховенства права, реалізація якого значною мірою залежить від рівня правової культури громадян. Навіть конституційне закріплення основних прав і свобод людини не гарантує їх повноцінного здійснення, якщо громадяни не усвідомлюють їхньої цінності, не дотримуються правових норм і не готові відстоювати власні права та законні інтереси [1, с. 4].

Правова культура є важливою соціально-духовною основою, від якої залежить ефективність реалізації правових норм у повсякденному житті суспільства. Принцип верховенства права передбачає не лише формальне дотримання законодавчих вимог, а й усвідомлення громадянами значення права, його справедливості та необхідності забезпечення рівності всіх осіб перед судом. На думку науковців, правова культура суспільства охоплює сукупність взаємопов'язаних складових, серед яких рівень правової свідомості населення, досконаліть законодавчої бази, результативність діяльності правоохоронних органів і готовність громадян брати активну участь у реалізації та захисті своїх прав [2, с. 88].

Недостатній рівень правової культури населення сприяє поширенню правового нігілізму, корупційних проявів і недовіри громадян до державних інституцій та їхньої здатності забезпечувати справедливість. Такі явища ускладнюють становлення повноцінного громадянського суспільства, заснованого на повазі до закону, відповідальності та активній участі громадян у суспільному житті.

Серед актуальних проблем українського суспільства особливе місце посідає викривлення правової свідомості, що виявляється у байдужому ставленні до порушень законодавства, а також у прагненні вирішувати спірні питання способами, які не відповідають установленим правовим нормам. Усунення цих проблем потребує послідовних і комплексних заходів у сфері правового виховання та реформування відповідних інституцій. Важливим напрямом такої діяльності є організація систематичної правової просвіти, яка має розпочинатися ще в закладах загальної середньої освіти й продовжуватися через професійний розвиток і підвищення кваліфікації державних службовців [3, с. 45]. Особливу роль у цьому процесі відіграє належне інформаційне забезпечення та прозорість діяльності інститутів судової та виконавчої влади.

Забезпечення верховенства права значною мірою залежить від рівня підготовки майбутніх юристів і професійної культури фахівців, які вже працюють у правовій сфері. За сучасних умов від правників вимагається не тільки ґрунтовне знання законодавства та вміння застосовувати його на практиці, а й дотримання високих моральних і етичних стандартів. Важливе значення мають також повага до людської гідності, орієнтація на принципи гуманізму та справедливості, які повинні бути основою професійної діяльності кожного

юриста [4, с. 102]. Становлення належного рівня правової культури в суспільстві є поступовим і тривалим процесом, успішність якого залежить від узгодженої взаємодії державних органів, громадських об'єднань та самих громадян.

Отже, правова культура українського суспільства відіграє важливу роль у забезпеченні верховенства права та утвердженні демократичних цінностей. Серед основних завдань України в цьому напрямі варто виокремити підвищення рівня правової свідомості населення, подолання зневажливого ставлення до права та створення дієвих механізмів захисту прав і свобод людини. Формування суспільства, у якому повага до закону є невід'ємною складовою громадянської позиції, створює необхідне підґрунтя для розбудови демократичної, правової держави, що послідовно дотримується європейських стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Козюбра М. І. Верховенство права: українська модель та європейський досвід. Право України. 2019. № 3. С. 11-25.

2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Львів : Край, 2021. 256 с.

3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2020. 656 с.

4. Максимов С. І. Правова культура як чинник європейської інтеграції України. Філософія права і загальна теорія права. 2022. № 1. С. 95-108.

Караван І.О., здобувач
Науковий керівник: Ситніченко О.М.
кандидат юридичних наук, доцент
Державний торговельно-економічний університет

РОЛЬ ПРАВНИКІВ У ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СИСТЕМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Швидке поширення систем штучного інтелекту (ШІ), особливо після появи у 2022 році чат-бота ChatGPT, суттєво змінило багато сфер життя. Щоб захистити користувачів і суспільство від нових загроз, правове регулювання не повинно відставати від розвитку технологій [1, с. 283]. У Європейському Союзі вже ухвалено Регламент про штучний інтелект (AI Act), який встановлює єдині правила для цієї сфери та може лягти в основу майбутнього законодавства України в межах курсу на євроінтеграцію [2]. Водночас зміст навчання у правничих школах України змінюється повільно, через що виник розрив між знаннями студентів-правників та потребами сучасної юридичної практики [3, с. 159]. Сьогодні майбутній юрист має не просто вміти користуватися програмами ШІ, а й знати, як регулювати їхню роботу, виявляти ризики незаконного застосування технологій і захищати права людини та персональні дані.

Окремі питання правового регулювання ШІ та навчання майбутніх юристів розглядалися у працях українських науковців. Так, І. І. Забокрицький зробив огляд основних положень Акта про штучний інтелект (AI Act) в ЄС, проаналізував поділ систем ШІ за рівнями ризику, коло суб'єктів регулювання, заборонені практики та штрафи за порушення [1, с. 282-286]. О. Кожухар дослідив зв'язок між регулюванням систем ШІ та захистом персональних даних, пояснив проблеми алгоритмічної непрозорості («чорної скриньки») і маніпулятивних «темних патернів» у контексті роботи над законопроєктом № 8153 [2, с. 80-85]. О. Заярний та С. Ілларіонова розкрили педагогічні, правові й технологічні особливості навчання правників на прикладі ChatGPT, проаналізували охорону авторських прав на згенеровані тексти і запропонували нові професійні компетентності для бакалаврів та магістрів права [3, с. 158-173]. Д. В. Земляний охарактеризував вплив ШІ на трудові правовідносини у юридичній сфері, практику Верховного Суду та досвід локального регулювання використання ШІ в юридичних компаніях [4, с. 13-15].

Для якісної підготовки майбутніх фахівців за спеціальністю «Право» у навчальний процес доцільно включити чотири основні напрями знань і практичних умінь [3, с. 159, 170-172].

По-перше, це вивчення європейського підходу до оцінки ризиків систем ШІ. Згідно з Регламентом ЄС про штучний інтелект, рівень правових вимог залежить від ризику, який система несе для здоров'я, безпеки та основних прав громадян [1, с. 283; 5]. Майбутні правники мають чітко розрізняти ці види ризику: 1) неприйнятний ризик - заборонені практики, зокрема «соціальний скоринг» (оцінювання людей за соціальною поведінкою), підсвідомі маніпулятивні методи впливу, використання вразливості осіб через вік чи інвалідність, прогнозування злочинів виключно на основі профілювання людини та розпізнавання емоцій на робочому місці чи в закладах освіти; 2) високий ризик - системи в медицині, освіті, підборі персоналу, правоохоронній діяльності та судочинстві, де закон вимагає управління ризиками, високої якості наборів даних (щоб уникнути дискримінації), ведення технічної документації, автоматичного запису подій, кібербезпеки, людського нагляду та оцінки впливу на права людини; 3) ризик недостатньої прозорості та 4) мінімальний ризик (чат-боти, спам-фільтри, відеоігри), де головною вимогою є інформування користувача про взаємодію з машиною та маркування штучно створеного контенту чи діпфейків [1, с. 283; 5].

По-друге, це поєднання регулювання ШІ із захистом персональних даних [5, с. 80]. Оскільки системи ШІ на всіх етапах роботи потребують великих масивів інформації за принципом «що більше даних, то краще», виникає системний конфлікт з основними принципами захисту персональних даних, передбаченими Загальним регламентом про захист даних ЄС (GDPR) та українським законопроєктом № 8153 [5, с. 81, 84]. Зокрема, порушуються принципи законності (через неможливість отримати згоду кожної особи при зборі великих баз даних і складність обґрунтування «легітимного інтересу» розробника), мінімізації даних та обмеження мети (які вимагають збирати лише об'єктивно необхідні дані й видаляти їх після досягнення цілі), а також прозорості й точності (через неправдиві відповіді ШІ та проблему «чорної скриньки», коли процеси глибокого навчання є незрозумілими навіть для розробників. Майбутні юристи мають вміти впроваджувати гарантії захисту даних «за проєктуванням та за замовчуванням», зобов'язуючи розробників відсіювати зайву інформацію та забезпечувати прозорість і людський нагляд за роботою систем [5, с. 84-85].

По-третє, це охорона авторських прав та критична оцінка результатів роботи ШІ [3, с. 166, 168]. Студенти повинні розуміти, що генеративні моделі (зокрема ChatGPT) формують відповіді лише як статистичну ймовірність наступного слова, тому не усвідомлюють помилок, можуть давати упереджені судження, вигадувати факти й джерела або спиратися на нечинні нормативні акти [3, с. 160, 165-166]. Важливим елементом підготовки є вивчення Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р., згідно з яким автором твору визнається лише фізична особа, а неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою без безпосередньої участі людини, охороняються правом особливого роду (*sui generis*) відповідно до ст. 33 цього Закону [3, с. 166-167; 4, с. 14]. Здобувачі освіти мають вміти аналізувати умови використання сервісів (наприклад, правила OpenAI, за якими розробник не гарантує точність і унікальність створеного тексту) та застосовувати маркування частин праць, згенерованих ШІ [3, с. 167, 174; 5].

По-четверте, це розробка внутрішніх правил використання ШІ в юридичній діяльності [4, с. 14]. В умовах нестачі спеціальних законів в Україні (де діють лише Концепція розвитку ШІ 2020 р. та рекомендаційна «Біла книга» з регулювання ШІ 2024 р.) особливої ваги набуває судова практика та локальне регулювання [3, с. 161].

Верховний Суд наголошує, що ШІ є лише допоміжним інструментом і не може замінити суддю, а використання учасниками справи відповідей ChatGPT замість власної правової позиції чи для тлумачення судових рішень є неповагою до суду та зловживанням процесуальними правами [4, с. 13, 15]. Тому майбутніх правників слід навчати розробляти локальні політики для компаній та установ, спираючись на досвід Асоціації адвокатів

Північної Кароліни (США) за принципом «світлофора»: «червоний» - заборона обробки конфіденційних даних, збору інформації та прийняття рішень через ШІ; «жовтий» - підготовка проєктів документів (договорів, претензій, скарг) за обов'язкової перевірки людиною; «зелений» - адміністрування, складання графіків і створення рекламного контенту [4, с. 14].

Для досягнення цієї мети ЗВО мають затвердити власні порядки використання ШІ (із забороною його застосування на підсумковій атестації та при написанні курсових, магістерських і дисертаційних робіт), доповнити навчальні програми інструкціями щодо роботи з перевіреними базами даних (порталом Верховної Ради України, базами правових позицій Верховного Суду та Конституційного Суду України, системою ЄСПЛ «HUDOC») і впровадити практичні завдання з виправлення помилок, допущених штучним інтелектом [3, с. 162-174].

Отже, підготовка майбутніх правників до правового регулювання систем штучного інтелекту потребує оновлення змісту юридичної освіти та подолання розриву між навчальними програмами ЗВО і потребами практики. Засвоєння вимог Регламенту ЄС про штучний інтелект щодо поділу систем за рівнями ризику, правил захисту персональних даних, норм авторського права та права *sui generis*, а також формування умінь розробляти локальні політики безпечного використання ШІ на засадах людського контролю дозволить новому поколінню юристів якісно адаптувати законодавство України до стандартів ЄС і надійно захищати права людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Забокрицький І. І. Акт про Штучний Інтелект (Artifical Inteligence Act, AI Act) як основа правового регулювання штучного інтелекту в ЄС: огляд основних положень. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. № 03, ч. 3. С. 282-286.

2. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 12.7.2024. L 2024/1689. P. 1-144.

3. Заярний О., Ілларіонова С. Застосування технологій штучного інтелекту для навчання майбутніх правників на прикладі ChatGPT: педагогічний, правовий і технологічний аспекти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2025. Т. 105, № 1. С. 158-177.

4. Земляний Д. В. Локальне регулювання використання штучного інтелекту працівниками юридичної сфери як елемент трудових правовідносин. С. 13-15.

5. Кожухар О. Правове регулювання систем штучного інтелекту та захист персональних даних: лінії взаємозв'язків. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2025. Т. 16. С. 80-87.

Кіхтенко А., здобувач
Науковий керівник: Удовенко Ю. О.,
доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні зумовило істотну трансформацію механізму правового регулювання земельних відносин. Земля в умовах збройної агресії набуває особливого значення не лише як об'єкт права власності та природний ресурс, а й як основу для забезпечення обороноздатності держави, функціонування критичної інфраструктури, здійснення сільськогосподарського виробництва та забезпечення продовольчої безпеки. Правове регулювання її використання потребувало адаптації до надзвичайних обставин [3].

Правовою основою такої трансформації став, зокрема, Закон України від 24 березня 2022 року № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», яким розділ X «Перехідні положення» Земельного кодексу України було доповнено спеціальними положеннями щодо регулювання земельних відносин під час дії воєнного стану [1; 2]. Подальший розвиток відповідного правового механізму відбувався шляхом його поступового коригування та адаптації до відновлення функціонування державних реєстрів і зміни фактичних умов землекористування [4]. Запроваджені законодавчі зміни дозволяють стверджувати про формування в земельному праві України спеціального тимчасового правового режиму використання земель, характерною рисою якого є допустиме відступлення від окремих процедур та механізмів правового регулювання задля забезпечення пріоритетних публічних інтересів [3]. При цьому запровадження спеціальних правил не означає припинення дії загальних засад земельного законодавства. Йдеться про їх застосування з урахуванням спеціальних норм, обумовлених правовим режимом воєнного стану.

Показовим у цьому аспекті є пункт 27 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України, який передбачає комплекс особливостей регулювання земельних відносин у відповідний період [1]. Законодавець передбачив особливий підхід до регулювання таких відносин. Загальні правила земельного законодавства продовжують діяти, однак у певних випадках застосовуються спеціальні норми. Їх метою є забезпечення безперервного використання земельних ділянок та задоволення важливих суспільних потреб.

Особливо виразно така трансформація проявилася у сфері використання земель сільськогосподарського призначення. На початку воєнного стану пріоритетним завданням було недопущення припинення сільськогосподарського виробництва через неможливість своєчасного оформлення земельних прав, проведення земельних торгів або повноцінного функціонування державних інформаційних систем. Саме тому Закон № 2145-IX передбачив низку механізмів, включаючи особливості поновлення та оформлення відносин користування земельними ділянками [2]. Водночас зазначені механізми не залишалися незмінними. Законом України від 19 жовтня 2022 року № 2698-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» було здійснено перехід від найбільш спрощеної моделі початкового періоду війни до більш системного механізму оформлення земельних прав [4]. Така законодавча динаміка свідчить, що правовий режим використання земель під час воєнного стану має адаптивний характер, тобто обсяг спеціальних обмежень і спрощень залежить від фактичної можливості держави забезпечувати функціонування звичайних земельно-правових процедур. Ми вважаємо, що зміни у регулюванні земельних відносин в умовах воєнного стану свідчать про поступове формування особливого режиму землекористування. Його особливість полягає в тому, що при визначенні можливостей використання земельної ділянки важливе значення має не лише її категорія та цільове призначення, а й фактичні умови, у яких вона знаходиться. Зокрема, необхідно враховувати розташування земельної ділянки в районі бойових дій, її можливе мінування чи забруднення вибухонебезпечними предметами, потребу у використанні земель для оборони держави або відновлення об’єктів критичної інфраструктури. Тому в умовах воєнного стану правовий режим використання земель доцільно визначати з урахуванням їх фактичного стану та можливості безпечного використання. Водночас обмеження прав власників і землекористувачів, які встановлюються державою у зв’язку з воєнними обставинами, повинні бути чітко визначеними, обґрунтованими та діяти лише протягом часу, коли існують обставини, що зумовлюють необхідність таких обмежень.

Окремим напрямом спеціального регулювання є використання земель для забезпечення національної безпеки та оборони. Земельний кодекс України встановлює особливості регулювання земельних відносин для відповідних цілей у період дії воєнного стану та у передбачений законом період після його припинення чи скасування [1]. Це стосується, зокрема, земельних відносин, пов'язаних з облаштуванням та утриманням інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, просік та комунікацій.

У цьому контексті простежується зміна співвідношення приватного та публічного інтересу у земельних правовідносинах. За звичайних умов правове регулювання орієнтоване на забезпечення стабільності земельних прав, передбачуваності процедур та захисту правомочностей власника чи землекористувача. В умовах воєнного стану посилюється значення публічних інтересів, пов'язаних із національною безпекою, обороною, продовольчою безпекою, функціонуванням інфраструктури та відновленням держави [3; 5].

Разом із тим пріоритет публічного інтересу не повинен розглядатися як підстава для необмеженого втручання у право власності та право землекористування. Спеціальні обмеження мають залишатися юридично визначеними, переслідувати легітимну мету та бути співмірними із суспільною необхідністю, яка обумовила їх запровадження. Саме забезпечення належного балансу між оперативністю використання земель для суспільно значущих потреб і гарантіями земельних прав фізичних та юридичних осіб становить одну з основних проблем воєнного періоду [5].

Ще одним самостійним викликом є фактична неможливість повноцінного використання значних площ земель унаслідок бойових дій, мінування та забруднення вибухонебезпечними предметами [6]. За таких умов юридичне поняття «використання земельної ділянки» набуває додаткового змісту, оскільки формальне існування права на земельну ділянку не завжди означає реальну фізичну можливість здійснення правомочностей власника чи землекористувача. У цьому аспекті необхідно розмежувати юридичне невикористання земельної ділянки та об'єктивну неможливість її використання внаслідок воєнних дій. Відсутність такого розмежування або його непослідовне застосування потенційно здатні створювати ситуації, за яких юридичні наслідки покладаються на особу, яка фактично позбавлена можливості належним чином використовувати земельну ділянку через обставини, що не залежать від її волі.

Таким чином, особливості правового регулювання використання земель в умовах воєнного стану характеризуються поєднанням декількох взаємопов'язаних тенденцій: спрощенням окремих земельно-правових процедур, посиленням значення публічного інтересу, встановленням спеціальних механізмів використання земель для забезпечення продовольчої безпеки, оборони та функціонування інфраструктури, а також поступовим переходом від екстрених механізмів початкового періоду війни до більш стабільної моделі правового регулювання. Ми вважаємо, що спеціальні правила у сфері земельних відносин, запроваджені на період воєнного стану, повинні мати тимчасовий характер і застосовуватися лише тоді, коли в них існує реальна необхідність. У зв'язку з цим варто виходити з того, що обмеження земельних прав та відступ від загального порядку їх реалізації мають діяти лише протягом того часу та в тих межах, яких потребують конкретні обставини воєнного стану. Якщо такі обставини припинилися і з'явилася можливість застосовувати загальні правила земельного законодавства, спеціальні обмеження мають бути скасовані, а відповідні земельні відносини повернуті до загального порядку правового регулювання. Отже, правове регулювання використання земель в умовах воєнного стану слід розглядати не лише як сукупність тимчасових законодавчих винятків, а як сформований під впливом надзвичайних обставин спеціальний механізм земельно-правового регулювання. Його подальше вдосконалення має ґрунтуватися на забезпеченні балансу між потребами оборони, продовольчої та економічної безпеки держави, з одного боку, та принципами юридичної визначеності, пропорційності втручання і належного захисту прав власників та землекористувачів - з іншого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–-4. Ст. 27. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України від 24 березня 2022 р. № 2145-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text

3. Абідов Р. Т. Особливості правового регулювання земельних відносин у період воєнного стану в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. Т. 2, № 3. С. 195–-. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.03.2.25

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель : Закон України від 19 жовтня 2022 р. № 2698-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20#Text

5. Дідух Х. В. Конституційні межі обмеження права власності на землю в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2026. Т. 1, № 94. С. 141–146. URL https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.1.18

6. Саєнко Ю. О. Актуальні аспекти правового регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: екологічний вимір. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». 2024. Вип. 40. С. 320–327. URL: https://ouci.dntb.gov.ua/editions/xmnG6kDL/

Клешня Д., здобувач
Науковий керівник: Сапарова А. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА СУЧАСНА РОЛЬ

Прийняття Загальної декларації прав людини (далі – ЗДПЛ) 10 грудня 1948 року стало важливим етапом у розвитку міжнародного права. Вона вперше на універсальному рівні закріпила основні права і свободи людини в одному міжнародному документі. Саме тому прийняття Декларації вважається одним із ключових етапів становлення міжнародного права захисту прав людини [1, с. 178-182].

Історичне значення ЗДПЛ пов’язане насамперед із подіями Другої світової війни та необхідністю створення загальних міжнародних стандартів у сфері прав людини. До її положень увійшли основоположні права, серед яких право на життя, заборона катувань і рабства, право на свободу та особисту недоторканність, а також інші громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права [1].

ЗДПЛ не була міжнародним договором і тому не встановлювала таких самих юридичних зобов’язань, як договірні акти. Проте її положення стали основою для подальшої розробки міжнародних договорів у сфері прав людини. Прийняття Декларації розглядалося як перший крок до створення міжнародного договору з прав людини, що згодом було реалізовано шляхом прийняття Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права у 1966 році [1, с. 179-180].

Особливістю ЗДПЛ стало те, що її положення поступово отримували подальше нормативне закріплення. Основні стандарти, сформульовані в Декларації, були відображені в універсальних і регіональних міжнародних договорах, а також у національному законодавстві держав [1, с. 179]. Тому її значення не обмежується моментом прийняття. Декларація стала основою для розвитку сучасної системи міжнародного захисту прав людини.

Важливе значення мала і подальша судова практика. Положення ЗДПЛ використовувалися Європейським судом з прав людини як допоміжний засіб при тлумаченні Європейської конвенції з прав людини. Застосування положень Декларації також мало місце у практиці Міжнародного Суду ООН [1, с. 180-181]. Це свідчить про її значення для тлумачення та розвитку міжнародних стандартів прав людини.

Вплив ЗДПЛ поширився і на національне право. Її положення стали орієнтиром для конституційного та законодавчого закріплення прав людини в багатьох державах. Таким чином, стандарти, сформульовані на міжнародному рівні, поступово перейшли у внутрішні правові системи [1, с. 181].

У науковій літературі оцінка юридичного значення Декларації не завжди була однозначною. Зокрема, Херш Лаутерпахт критикував її як документ, який може мати декларативний характер без достатніх механізмів забезпечення прав [1, с. 181]. Подальший розвиток міжнародного договірного права, однак, показав, що положення Декларації стали основою для створення юридично обов'язкових міжнародних актів [1, с. 181-182].

Сучасне значення ЗДПЛ полягає в тому, що її стандарти стали невід'ємною частиною міжнародної системи захисту прав людини. Вони знайшли відображення в міжнародних договорах, національному законодавстві та судовій практиці. Окремі положення Декларації також вплинули на розвиток права на здоров'я. Зокрема, стаття 25 закріплює право на такий життєвий рівень, який необхідний для підтримання здоров'я і добробуту людини [2]. У подальшому право на здоров'я отримало більш детальне міжнародно-правове закріплення [3, с. 2005; 4, с. 13-14].

Отже, Загальна декларація прав людини має як історичне, так і сучасне значення. Її прийняття стало одним із основних етапів формування міжнародного права захисту прав людини, а подальше закріплення її положень у міжнародних договорах, національному законодавстві та судовій практиці забезпечило широке практичне застосування відповідних стандартів. ЗДПЛ залишається одним із основних документів, на яких ґрунтується сучасна міжнародна система захисту прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кориневич А. О. Імплементація стандартів Загальної декларації прав людини у міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 83. Ч. ІІ. С. 178–182.

2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

3. Pillay N. Right to health and the Universal Declaration of Human Rights. *The Lancet*. 2008. Vol. 372, No. 9655. P. 2005-2006.

4. High-Level Working Group on the Health and Human Rights of Women, Children and Adolescents. *Leading the realization of human rights to health and through health: report*. Geneva: World Health Organization, 2017. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789241512459

Колесник В.С., здобувач
Науковий керівник: Тростенюк Т.М.,
доктор філософії, доцент,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

У контексті європейської інтеграції та широкої цифрової модернізації публічного сектору особливо важливим є забезпечення високого рівня інформаційної безпеки та кіберстійкості в державних установах. Впровадження автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, а також розширення електронного зв'язку між різними адміністраціями, очевидно, вимагає створення надійних механізмів захисту – як нормативних, так і технічних – персональних даних державних службовців. Актуальність цього питання випливає з необхідності переосмислення традиційних механізмів забезпечення конфіденційності та встановлення ефективних інституційних гарантій захисту даних у цифровому середовищі. Сучасний етап розвитку державного управління в Україні характеризується комплексною цифровою трансформацією, впровадженням електронного урядування та електронних публічних послуг. Швидке поширення інформаційних технологій неминуче несе з собою підвищений ризик для кібербезпеки та захисту даних, особливо для працівників державних органів. Такі аспекти, як правова база конфіденційності, гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами та ефективний захист персональних даних, мають стратегічне значення для стабільного функціонування інститутів публічного управління.

Міжнародні стандарти формують фундаментальну основу для створення системи захисту персональних даних, у якій ключову роль відіграє Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Конвенція № 108). Європейські стандарти чітко визначають базові поняття права на приватне життя, права суб'єктів даних, обов'язки володільців та розпорядників даних, а також гарантії захисту громадянських прав як у судовому процесі, так і на міжнародному рівні [1].

На національному рівні нормативно-правову базу формують базові закони України, які регулюють інформаційні відносини. Ядро цієї системи утворюють Закони «Про захист персональних даних» та «Про інформацію», а також положення Цивільного кодексу України, проте українське законодавство все ще потребує системної кодифікації та адаптації до вимог Регламенту (ЄС) 2016/679 (GDPR) [6].

Правове регулювання захисту персональних даних ґрунтується на фундаментальних принципах, що гарантують ефективний захист прав суб'єктів даних у цифрову епоху [7].

Таблиця 1. **Ключові принципи захисту персональних даних**

Принцип обробки даних	**Зміст та практичне значення**
Законність	Обробка даних здійснюється суворо на підставах, передбачених законом
Справедливість і прозорість	Суб'єкт чітко інформується про мету, обсяги та способи використання його даних
Цільове обмеження	Збір інформації відбувається лише для конкретних, заздалегідь визначених цілей.
Мінімізація	Обсяг даних обмежується виключно мінімально необхідним для надання послуги
Точність	Забезпечення актуальності даних, їх своєчасне виправлення чи видалення
Обмеження зберігання	Дані зберігаються не довше, ніж цього вимагає мета їх обробки
Цілісність та конфіденційність	Гарантування безпеки від несанкціонованої обробки, втрати чи пошкодження

**Джерело:* складено автором на основі джерела [7].

Процеси цифровізації охоплюють не лише надання послуг громадянам, а й внутрішню діяльність державних установ, зокрема управління людськими ресурсами (HR-системи, електронний документообіг, дистанційна робота). Цифровізація трудових відносин у публічному секторі породжує специфічні правові виклики, оскільки вимагає балансу між потребою держави контролювати робочі процеси та ризиком надмірного цифрового стеження та порушення приватності працівників [4].

Системи управління персоналом в публічному управлінні стають привабливою мішенню для кібератак, оскільки вони містять конфіденційні дані про кадровий склад, його кваліфікацію, декларації та службову діяльність. Захист даних у цій сфері вимагає врахування нових європейських норм щодо кіберстійкості та використання штучного інтелекту [3].

Практичне впровадження послуг електронного урядування виявляє низку системних адміністративних та правових проблем. Серед основних викликів – постійна відсутність обов'язкової оцінки впливу на захист даних для впровадження нових публічних платформ, невідповідності в обміні інформацією між міжвідомчими реєстрами та невідповідність національних процедур вимогам європейського законодавства [2].

Для подолання цих викликів доцільно спиратися на передовий міжнародний досвід у побудові електронного урядування та наданні публічних послуг. Аналіз практики цифрового управління в країнах ЄС підкреслює необхідність встановлення чітких правових норм та регуляторних гарантій для захисту конфіденційності та даних громадян і державних службовців [8].

В умовах комплексної цифровізації публічного управління та переходу державних установ на електронний документообіг та хмарні сервіси, захист персональних даних виходить за межі суто нормативно-правових рамок. Практична кібербезпека державних установ значною мірою залежить від щоденної поведінки співробітників та дотримання ними основних протоколів безпеки [5]. Хакери все частіше вибирають державних службовців як головні цілі для атак (наприклад, за допомогою соціальної інженерії або фішингу), враховуючи, що їхні офіси надають доступ до конфіденційних державних реєстрів та чутливих баз даних.

Для ефективного захисту інформаційних ресурсів та пристроїв у публічному секторі необхідно реалізовувати комплексну технічну та організаційну модель, що охоплює кілька ключових рівнів:

Безпека облікових записів та надійна автентифікація:

обов'язкове впровадження багатофакторної автентифікації (2FA) для всіх корпоративних облікових записів, електронної пошти та державних електронних систем, що створює додатковий рівень захисту, навіть якщо пароль було скомпрометовано;

використовуйте складні та унікальні паролі довжиною щонайменше від 12 до 16 символів, які містять великі та малі літери, цифри та спеціальні символи;

регулярно змінюйте свої паролі, а також суворо заборонено записувати паролі на папері або ділитися ними з кимось;

Технічний захист робочих пристроїв та мережевої інфраструктури:

своєчасне та регулярне встановлення оновлень безпеки (патчів) для операційних систем, браузерів та всього офісного програмного забезпечення, оскільки застаріле програмне забезпечення є основною вразливістю до кібератак;

повна заборона на підключення та використання USB-накопичувачів, зовнішніх жорстких дисків або інших сторонніх та неперевірених носіїв інформації до робочих станцій державних установ;

обов'язкове та виключне використання ліцензованого антивірусного програмного забезпечення та захищених, зашифрованих каналів зв'язку (VPN) під час віддаленої роботи;

Заходи захисту від кіберзагроз, кібератак та фішингу:

будьте надзвичайно обережні під час обробки вхідних електронних листів: ретельно перевіряйте адресу відправника, не відкривайте підозрілі вкладення (стиснуті файли, документи з невідомих джерел) та не натискайте на сумнівні посилання;

негайно припиніть роботу та повідомте відділ кібербезпеки вашої установи, якщо помітите найменші ознаки незвичайної поведінки комп'ютера або спроб несанкціонованого входу;

Правила збереження та резервного копіювання даних (Стандарт 3-2-1):

створити щонайменше три копії критично важливих робочих документів та масивів даних, зберігаючи їх на двох різних типах носіїв;

обов'язкове віддалене зберігання щонайменше однієї копії в захищеному хмарному середовищі установи у разі надзвичайних ситуацій або збоїв локального обладнання;

періодичне тестування процедур відновлення інформації для забезпечення безперервності діяльності державного органу.

Дотримання цих правил сприяє створенню сильної внутрішньої культури кібербезпеки в публічному секторі, мінімізує ризик витоку персональних даних громадян та забезпечує стабільне функціонування державних установ [5].

Підсумовуючи, результати дослідження свідчать про те, що цифровізація публічних послуг вимагає збалансованого підходу, з одного боку, впровадження найсучасніших електронних сервісів, а з іншого, забезпечення надійного захисту персональних даних – як юридично, так і технічно. Створення ефективної національної системи захисту конфіденційності та даних залежить від гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами та від суворого дотримання фундаментальних принципів обробки даних, таких як законність, прозорість, цільове обмеження, мінімізація та конфіденційність.

Особливу увагу необхідно приділяти управлінню персоналом та внутрішньому електронному документообігу в публічних установах, оскільки впровадження цифрових інструментів для моніторингу робочих процесів не повинно порушувати конституційне право працівників на недоторканність приватного життя. Водночас, зростаюча інтенсивність кіберзагроз робить персонал та бази даних потенційними цілями, що вимагає вищого рівня захисту. Крім того, впровадження цифрових державних послуг виявляє низку адміністративних та правових прогалин, зокрема відсутність систематичної оцінки впливу на захист даних на етапі розробки програмного забезпечення, а також конфлікти в обміні інформацією між різними державними органами. Ці недоліки можна усунути, застосовуючи передовий міжнародний досвід у секторі електронного урядування.

Однак, нормативні положення створюють лише правову базу, тоді як фактична безпека інформаційних ресурсів значною мірою залежить від людського фактору. Впровадження багатофакторної автентифікації, регулярні оновлення програмного забезпечення, пильність щодо фішингових електронних листів та систематичне резервне копіювання даних за принципом «3-2-1» формують основу надійної кібергігієни. Лише поєднання належного правового регулювання та сильної культури кібербезпеки серед працівників державного управління може гарантувати цілісність персональних даних та забезпечити високий рівень довіри громадян до цифрових інституцій держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бем М.В., Городиський І.М., Саттон Г., Родіоненко О.М. Захист персональних даних: правове регулювання та практичні аспекти. Науково-практичний посібник. URL: https://rm.coe.int/168059920c

2. Волошанівська Т.В. Персональні дані в цифрових державних сервісах та адміністративно-правові виклики їх захисту. URL: https://www.researchgate.net/publication/410671234_.

3. Жуляєв В.В. Захист даних у системі управління персоналом в умовах викликів та кіберзагроз для інформаційної приватності. Економіка та суспільство. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/7267.

4. Малюга Л.Ю, Шкрібляк К.П. Особливості захисту персональних даних у процесі цифровізації трудових відносин в Україні: теоретико-правовий аналіз. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/

5. Національне агентство України з питань державної служби - Як убезпечити робочі дані та пристрої: гайд Держспецзв'язку. URL: https://nads.gov.ua/news/yak-ubezpechyty-robochi.

6. Осика Ю.В. Правове регулювання використання персональних даних. Державний податковий університет. URL: https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/.

7. Правове регулювання захисту персональних даних в Україні 9401 - статті - consultant.net.ua. «Консультант» Юридичний маркетплейс: послуги юриста онлайн - consultant.net.ua. URL: https://consultant.net.ua/consultant-article/9401.

8. Проданюк Н.Б. Правові основи надання цифрових послуг: національний та міжнародний досвід. Академічні візії. URL: https://academy-vision.org/index.php

Коломацька А.С., здобувач
Науковий керівник:Кучменко В.О.,
доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, доцент;
Державного університету «Житомирська політехніка»

ДИСТАНЦІЙНЕ ЗАЛУЧЕННЯ ОСІБ ДО ДИВЕРСІЙНО-ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНІ МОДЕЛІ ТА ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України супроводжується залученням громадян України до диверсій, терористичних актів, підпалів та інших суспільно небезпечних діянь. Цифрові засоби комунікації змінили не лише спосіб встановлення контакту з потенційними виконавцями, а й організаційну модель такої діяльності – організатор може дистанційно здійснювати пошук особи, передавати інструкції, контролювати виконання та розраховуватися з виконавцем, одночасно приховуючи власну належність і загальний задум операції. Значна частина таких контактів відбувається з використанням месенджера «Телеграм».

За результатами аналізу наявної інформації щодо диверсійно-терористичних проявів на території України протягом 2024-2026 років можна виокремити кілька моделей дистанційного залучення виконавців. Найпростішою є вербування на матеріальній основі, коли особі під виглядом «легкого заробітку» пропонують винагороду за конкретне протиправне завдання, зокрема підпал майна [2]. Виконавець може не знати справжнього замовника або загального задуму, однак усвідомлює фактичний характер власних дій. Складнішою є модель, за якої застосовуються обман, психологічний тиск або використання уразливого стану, внаслідок чого змінюється не лише обсяг доступної виконавцю інформації, а й його уявлення про мету завдання.

Особливе місце посідає залучення «під чужим прапором». У 2026 році Служба безпеки України неодноразово фіксувала випадки, коли представники російських спецслужб під час дистанційного контакту приховували свою справжню належність і діяли від імені українських правоохоронних органів. Після встановлення такого контакту особам пропонували або нав'язували виконання різних за характером завдань – від спостереження за визначеними об'єктами та переміщення предметів до дій, пов'язаних із підпалами, вибуховими пристроями та підготовкою терористичних чи диверсійних проявів [3]. Показовий випадок було також оприлюднено СБ України у вересні 2026 року: контакт із потенційною виконавицею російський представник установив під легендою українського правоохоронця, після чого їй було передано завдання, пов'язане з підготовкою терористичного акту [4].

Принципова особливість такої моделі полягає в тому, що особа помиляється щодо фактичної належності того, від кого отримує завдання, та того, в чиїх інтересах фактично діє. Виконавець може розуміти фізичний зміст своїх дій – наприклад, усвідомлювати факт підпалу чи переміщення певного предмета (зазвичай, гранат або саморобних вибухових пристроїв), – але водночас бути переконаним, що виконує завдання українського правоохоронного органу та сприяє захисту держави. Отже, однаковий об'єктивний результат не обов'язково означає однаковий зміст умислу.

Це безпосередньо пов'язано з категорією вини. Відповідно до ст. 23 Кримінального кодексу України вина є психічним ставленням особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, вираженим у формі умислу або необережності. Прямий умисел передбачає усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння, передбачення його наслідків та бажання їх настання [1]. Тому кримінально-правова оцінка не може ґрунтуватися виключно на об'єктивному результаті: необхідно встановити, які фактичні обставини охоплювалися свідомістю виконавця.

У сучасній кримінально-правовій доктрині звертається увага на різноманітність ситуацій фактичної помилки та відмінність їх правових наслідків. Зокрема, А.В. Айдинян обґрунтовує неможливість охопити всі такі ситуації кількома універсальними правилами кваліфікації [5, с. 131-136].

Чинний Кримінальний кодекс України не містить загальної норми, яка б комплексно регламентувала фактичну помилку та її вплив на кримінально-правову кваліфікацію. Водночас відповідний інститут передбачався одним із проєктів нового Кримінального кодексу України, що свідчить про усвідомлення потреби у нормативному врегулюванні таких ситуацій.

Для операцій «під чужим прапором» проблема фактичної помилки набуває особливого значення, оскільки особа може мати неправильне уявлення про фактичну належність того, від кого отримує завдання, а також про реальну спрямованість виконуваних дій. Помилкове сприйняття цих обставин, своєю чергою, здатне впливати на зміст умислу виконавця та наявність передбаченої законом спеціальної мети.

Найвиразніше проблема проявляється при вирішенні питання про кваліфікацію за ст. 111 Кримінального кодексу України. Державна зрада є діянням, умисно вчиненим громадянином України на шкоду державній безпеці, зокрема шляхом надання іноземній державі або її представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [1]. При залученні «під чужим прапором» об'єктивно поведінка особи може сприяти представнику держави-агресора, однак сама особа внаслідок обману може не усвідомлювати цього зв'язку і вважати, що діє в інтересах України. За таких обставин факт виконання завдання не може підміняти встановлення змісту умислу.

Подібна проблема виникає щодо ст. 113 Кримінального кодексу України. Диверсія охоплює визначені законом суспільно небезпечні дії, зокрема вибухи та підпали, вчинені з метою ослаблення держави [1]. Спеціальна мета є обов'язковою ознакою цього складу кримінального правопорушення. Якщо особа переконана, що виконує завдання українського правоохоронного органу, наявність у неї мети ослаблення держави не може презюмуватися лише з огляду на фактичний результат її поведінки.

Водночас відсутність необхідних суб'єктивних ознак державної зради або диверсії не означає автоматичної відсутності кримінально-правового значення вчиненого. Особа може усвідомлено підпалити чуже майно, незаконно поводитися з вибуховими речовинами чи вчинити інше суспільно небезпечне діяння, помиляючись щодо замовника та кінцевої мети. Правова оцінка має виходити з меж фактично усвідомлюваних обставин, а не механічно переносити на виконавця весь задум організатора.

Операції «під чужим прапором» демонструють додаткову функцію обману як способу залучення до протиправної діяльності: він не лише схиляє до певної дії, а й формує у виконавця хибне уявлення про її фактичні обставини та реальну спрямованість.

З огляду на викладене, дистанційне залучення доцільно диференціювати за ступенем усвідомлення особою характеру своєї участі: усвідомлене виконання протиправного завдання в інтересах держави-агресора; виконання такого завдання без достовірного знання про кінцевого замовника або загальний задум; виконання завдання в умовах цілеспрямованого введення в оману щодо фактичних обставин та його реальної спрямованості; залучення «під чужим прапором», за якого особа має хибне уявлення про фактичну належність того, від кого

отримує завдання, і вважає, що діє в інтересах українського державного органу. Такий поділ не замінює кримінально-правову кваліфікацію, але дає змогу точніше встановлювати зміст умислу та межі відповідальності.

Отже, сучасна дистанційна модель диверсійно-терористичної діяльності характеризується не лише територіальною віддаленістю організатора від виконавця, а й інформаційною фрагментацією операції. Організатор здатний визначати не тільки те, що має зробити залучена особа, але й те, що вона повинна думати про власну роль, замовника та кінцеву мету дій. Тому встановлення механізму залучення, змісту комунікації з вербувальником, обсягу отриманих інструкцій та уявлення виконавця про мету завдання має бути невід'ємною складовою належної кримінально-правової оцінки. Водночас правова політика має поєднувати кримінально-правове реагування з раннім виявленням каналів вербування, інформуванням населення про способи маніпуляції та профілактичною роботою з найбільш уразливими групами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III : чинна редакція від 18.09.2026 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14.

2. У двох регіонах держави Нацполіція та СБУ затримали агентів ФСБ за підпали автомобілів військових. Національна поліція України. 21.01.2026. URL: https://npu.gov.ua/news/u-dvokh-rehionakh-derzhavy-natspolitsiia.

3. СБУ застерігає: у 2026 році РФ масово намагається вербувати українців «під чужим прапором». Служба безпеки України. 03.07.2026. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/sbu

4. СБУ запобігла ще одному теракту на Київщині, який спецслужби РФ готували «під чужим прапором». Служба безпеки України. 15.09.2026. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/sbu

5. Айдинян А. В. До питання правил кваліфікації фактичної помилки за проєктом нового Кримінального кодексу України (в редакції станом на 22.05.2023). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Т. 2. Вип. 79. С. 131–136. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.79.2.20.

Король Ю., здобувач
Науковий керівник: Юрій Гуцуляк,
доктор філософії (PhD) в галузі Право,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ДИСТАНЦІЙНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Воєнний стан в Україні створив нові умови для здійснення кримінального провадження, які пов'язані з безпековими ризиками та обмеженнями. Застосування дистанційного формату стало одним із способів забезпечення його безперервності.

Нормативну основу дистанційного кримінального провадження становлять положення КПК України, зокрема ст. 232 та ст. 336, а також особливості його здійснення в умовах воєнного стану, визначені ст. 615 КПК України [1].

Зміст зазначених норм свідчить, що дистанційне кримінальне провадження охоплює проведення слідчих (розшукових) дій на досудовому розслідуванні (ст. 232 КПК України) та участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції (ст. 336 КПК України). Також ч. 5 ст. 336 передбачає можливість участі у судовому засіданні поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та кваліфікованого електронного підпису.

Такий підхід відповідає європейським стандартам права на справедливий суд. Дослідницька служба Верховної Ради України встановила, що участь у судовому провадженні в режимі

відеоконференції забезпечує право особи на доступ до правосуддя, яке випливає, зокрема, зі ст. 6 § 1 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2].

Реалізація наведених законодавчих положень в умовах воєнного стану потребувала додаткового організаційного врегулювання. Можливість використання учасниками кримінального провадження власних технічних засобів для дистанційної участі в судових засіданнях уперше була передбачена рекомендаціями Ради суддів України, а згодом отримала нормативне закріплення в одному з її рішень [3; 4]. Такий підхід був підтриманий і Верховним Судом, який окремо наголосив на необхідності забезпечення процесуальних прав учасників [5]. Надані рекомендації швидко знайшли практичне застосування, що зумовило активне використання платформ EasyCon, Zoom та інших сервісів відеозв'язку [6].

У правозастосовній практиці відзначається, що дистанційний формат впливає не лише на технічну організацію судових засідань, а й на реалізацію окремих процесуальних гарантій. Насамперед це стосується ідентифікації учасників, оскільки відсутність безпосередньої перевірки документів ускладнює встановлення особи. Проблемним залишається також забезпечення умов для повноцінного допиту та конфіденційності спілкування між стороною захисту й обвинуваченим. Крім того, у дистанційному форматі складніше гарантувати відсутність стороннього впливу на учасників процесу та належний рівень підготовки до участі в засіданні. У сукупності це свідчить, що дистанційна участь, незважаючи на практичну доцільність, не завжди забезпечує повну реалізацію процесуальних прав учасників кримінального провадження [7].

Оцінюючи наведені проблемні аспекти, науковці наголошують, що запровадження особливого режиму дистанційної участі не може розглядатися як загальне правило і допускається лише за умови об'єктивної неможливості застосування звичайної процедури. Такий підхід поширюється і на положення ст. 615 КПК України. Особливий порядок досудового розслідування та судового розгляду може застосовуватися лише за наявності визначених процесуальних і територіальних умов. Зокрема, це стосується відсутності доступу до ЄРДР або ЄСІТС, а також неможливості виконання слідчим суддею окремих повноважень. У наукових колах тривають дискусії щодо територіальних меж дії такого режиму в умовах воєнного стану: частина дослідників підтримує його поширення на всю територію України, тоді як інші наголошують на необхідності врахування реальної безпекової ситуації у конкретному регіоні [8, с. 193-194].

Отже, дистанційне кримінальне провадження в умовах воєнного стану є вимушеним інструментом забезпечення безперервності кримінальної юстиції. Його ефективність визначається дотриманням встановлених процесуальних умов та необхідністю збереження балансу між оперативністю провадження і гарантіями прав його учасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws (дата звернення: 18.05.2026).

2. Парламентське дослідження щодо окремих аспектів судового провадження в режимі відеоконференції та повноважень органів адвокатського самоврядування : [опубліковано 12.08.2024]. *Дослідницька служба Верховної Ради України.* URL: https://lnk.ua/tfFIAnJQS (дата звернення: 18.05.2026).

3. Рекомендації роботи судів в умовах воєнного стану : [публікація від 02.03.2022]. *Рада суддів України.* URL: https://lnk.ua/uOAERnVCR (дата звернення: 18.05.2026).

4. Рішення Ради суддів України від 05.08.2022 № 23. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023414-22#Text (дата звернення: 18.05.2026).

5. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : лист Верховного суду України від 03.03.2022 № 1/0/2-22. *LIGA 360.* URL: https://ips.ligazakon.net/document/VSS00820?an=1 (дата звернення: 18.05.2026).

6. Бєлоцька І. Дистанційне провадження у кримінальному процесі як юридична адаптація до воєнних умов : [публікація від 10.06.2025]. *Юридична газета.* URL: https://lnk.ua/hxnGQYQwV (дата звернення: 18.05.2026).

7. Глушко І., Моісєєва А. Дистанційне кримінальне провадження під час воєнного стану : [публікація від 29.06.2022]. *Golaw.* URL: https://lnk.ua/hVgrFgJu0 (дата звернення: 18.05.2026).

8. Застрожнікова К. С. Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану: теоретико-практичний вимір. *Право і суспільство.* 2025. № 3. Т. 2. С. 186–194. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.26 (дата звернення: 18.05.2026).

Корчевська Альона Петрівна, здобувач
Науковий керівник: Шведова Г.Л.
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет,

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ

В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України питання відповідальності за колабораційну діяльність має значення і для захисту національної безпеки, і для правильного правозастосування. Законом України від 03.03.2022 року Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» [1]. Ця норма охоплює різні форми поведінки та передбачає відповідальність за різні форми співпраці з державою-агресором та окупаційною адміністрацією [2].

На практиці найбільше складнощів виникає саме з кваліфікацією правового статусу особи. Особливо коли людина залишилася на окупованій території і змушена була якось жити й працювати. У таких ситуаціях важливо не обмежуватися формальним фактом працевлаштування, а з'ясувати: яку посаду вона обіймала, які реальні повноваження мала і чи дійсно її рішення було добровільним?

Склад правопорушення за ст. 111-1 КК України передбачає різні форми протиправного діяння залежно від характеру посади. Ч. 2 цієї норми стосується посад, які не передбачають організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. Ч. 5 – уже тих посад, де такі функції є. Окремо ч. 7 виділяє зайняття посад у незаконних судових або правоохоронних органах [2]. Тому назви посади самої по собі недостатньо. Потрібно встановити правовий статус органу та реальний зміст повноважень особи. Для розмежування ч. 2 і 5 має значення, чи могла людина керувати іншими працівниками, організовувати роботу, розпоряджатися майном? Водночас навіть відсутність керівних функцій не завжди виключає відповідальність – якщо посада була в незаконному правоохоронному чи судовому органі, може застосовуватися ч. 7.

Цікавим у цьому плані є правова позиція Верховного Суду у справі № 953/7182/23. Особа добровільно зайняла посаду поліцейського патрульно-постової служби в незаконному правоохоронному органі й фактично охороняла його будівлю. Захист намагався довести, що це був лише замах, бо людина не виконувала повноцінних функцій поліцейського. Суд, однак, зазначив: злочин є закінченим уже з моменту зайняття посади, коли особа почала виконувати хоча б певні обов'язки для забезпечення функціонування цього органу [3]. Цей приклад добре показує, що оцінювати потрібно не лише повсякденну роботу, а й сам факт входження до структури незаконного органу. Разом з тим такий підхід не можна автоматично поширювати на будь-яку охорону приміщень на окупованій території. Кожен випадок потребує доведення саме тих ознак, які вимагає відповідна частина ст. 111-1.

Не менш складним є питання добровільності. У згаданих формах зайняття посад закон прямо вимагає, щоб дії були добровільними. Але умови окупації часто суттєво звужують свободу вибору. Погрози, небезпека для близьких, психологічний тиск – усе це потребує

окремої оцінки. У науковій літературі також відзначають, що поняття «добровільності» колабораційної діяльності тлумачиться по-різному і на практиці його встановити буває непросто [4, с. 454-455].

Тут важливо звернутися до положень Загальної частини КК України. Відповідно до ч. 1 ст. 40 не є кримінальним правопорушенням діяння, вчинене під безпосереднім фізичним примусом, якщо особа не могла керувати своїми вчинками. Якщо така можливість зберігалася або йдеться про психічний примус, тоді дії кваліфікуються з урахуванням обставин крайньої необхідності (ст. 39 ККУ) [2]. Тому посилання на примус завжди слід перевіряти конкретно: які саме були погрози, наскільки вони були реальними, як вплинули на рішення людини і чи існувала можливість уникнути небезпеки іншим шляхом. Сам факт перебування на окупованій території ще не свідчить про вимушеність будь-яких дій. Водночас відсутність фізичного насильства автоматично не означає, що поведінка була добровільною. Часто люди пояснюють свою роботу необхідністю забезпечити себе і сім'ю. Така мотивація є зрозумілою, але сама по собі не вирішує питання про наявність складу злочину. Потрібно з'ясувати, яку саме роботу виконувала особа, чи була вона включена до структури незаконного органу влади і якими повноваженнями користувалася.

Такий підхід підтверджується і в постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 01.12.2025 року (справа № 638/18926/23). Суд звернув увагу на характер посади, спрямованість діяльності та можливість впливати на права інших громадян. У цій справі посилання на життєві потреби не спростувало встановленого добровільного зайняття посади. При цьому Верховний Суд не заперечив права людей працювати на окупованій території для забезпечення існування, але наголосив на необхідності оцінювати зміст конкретної діяльності [5, с. 7-8].

На нашу думку, у таких справах слід дотримуватись певної послідовності. Спочатку встановити характер і напрям органу, посаду та повноваження особи, а вже потім оцінювати обставини працевлаштування, наявність чи відсутність добровільності та те, наскільки людина усвідомлювала характер і значимість своїх дій. Це дозволяє уникати неправильної кваліфікації, заснованих лише на факті роботи під час окупації або лише на поясненні про потребу заробітку.

Отже, для правильної кваліфікації колабораційної діяльності у формі зайняття посад є три взаємопов'язані елементи: добровільність поведінки, статус органу та характер отриманих повноважень. Саме їхнє оцінювання дозволяє більш точно застосовувати окремі частини ст. 111-1 КК України і враховувати реальні умови, у яких діяла особа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2108-20 (дата звернення: 14.10.2026).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 14.10.2026)

3. Саме факт добровільного зайняття громадянином України посади в незаконно створеному органі, а не виконання конкретної діяльності є підставою для кваліфікації його дій як колабораційної діяльності (ч. 7 ст. 111-1 КК України) – ВС / Верховний Суд. 19.07.2024. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119961119 (дата звернення: 14.10.2026)

4. Гончарук О. В., Стрельбіцька Л. Я., Голота Н. П. Колабораційна діяльність: проблеми законодавства і практики застосування. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 11. С. 452–455. URL: https://www.lsej.org.ua/11_2023/110.pdf (дата звернення: 14.10.2026)

5. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду за грудень 2025 року / Верховний Суд. 2026. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/ (дата звернення: 14.10.2026)

Косинська А.В., здобувач
Науковий керівник: Павліченко І.М.,
старший викладач кафедри права, публічного управління та адміністрування,
Державний університет «Житомирська політехніка»,

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні реалії організації праці в Україні за період повномасштабного вторгнення вимагають кардинальних змін за своєю суттю задля збереження трудового ресурсу, фінансової вигоди та безпечності умов праці. У зв'язку з небезпечним критерієм прив'язаності працівника до робочого місця перед роботодавцями та працівниками постає питання у доцільності переходу працівника на дистанційний формат роботи. Однак, згідно з чинним законодавством України постає ряд питань у переході відповідальності за безпеку працівника та ресурсів для його роботи від роботодавця до працівника.

Дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочим приміщенням чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

На території України з початку введення дії воєнного стану значно збільшився відсоток працівників, які працюють дистанційно. За відсутності офіційної статистики (дані Державної служби статистики України не розрізняють працівників, які працюють дистанційно, та тих, що працюють в офісі) можемо зробити висновок про частку працівників, які працюють в дистанційному форматі, по оголошеній статистиці порталу Work.UA. Згідно оприлюднених даних в 2021 році частка оголошень роботавців з пошуку працівників на дистанційний формат роботи становила 6,8%, в 2023-2024 роках дистанційний формат пропонувало вже близько 30% роботодавців, а в 2026 році ця тенденція пішла на спад і лише близько 6% роботодавців готові пропонувати працівнику дистанційний формат праці. Попит на дистанційну роботу також зазнав змін: в 2024 році 45% працівників шукали лише дистанційний формат роботи, а в 2026 році цей показник зменшився до 25% [10].

Відповідно до ч. 4 ст. 60-2 КЗпП України працівник при дистанційному форматі роботи може самостійно визначати своє робоче місце та несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на ньому. Однак з метою належного оформлення працівника на дистанційну роботу роботодавцю дається право при укладенні трудового договору про дистанційну роботу отримувати відомості про місце проживання працівника або інше місце за його вибором, де буде виконуватись трудова функція [8]. Ч.5 ст.60-2 КЗпП України закріплює норму, що правила внутрішнього трудового розпорядку не поширюються на працівника на дистанційній роботі, якщо інше не визначено трудовим договором, хоча, при цьому, п.5 ч. 1 статті 29 КЗпП України, регламентує інформування працівника про правила трудового розпорядку.

Дані норми частково суперечать одна одній, однак повідомлення роботодавця про місце виконання своєї роботи працівником формує норму контролю роботодавця за місцезнаходженням матеріальної та техної бази, яка надається працівнику для виконання своїх трудових обов'язків. З одного боку, роботодавець надає технічні засоби працівнику для виконання роботи та проводить інструктаж щодо безпеки праці, а з іншого - працівник несе матеріальну відповідальність за передані йому технічні та матеріальні засоби та за безпечні умови праці (матеріальну відповідальність за знищені чи пошкоджені технічні засоби, які використовуються для дистанційної роботи, несе роботодавець при умові, що буде доведено невинуватість працівника в заподіяній шкоді, однак це вимагає дотримання процедури).

Відповідно до ч.2 ст.60-2 КЗпП України умовою запровадження дистанційної роботи є укладення письмового трудового договору про дистанційну роботу [7]. Однак в умовах воєнного стану відповідно до ч.1 ст.2 Закону №2136-IX сторони за їхньою згодою можуть визначати форму трудового договору. Відтак працівник і роботодавець вправі самостійно

визначати форму трудового договору [3]. Оцифрування трудових відносин передбачає широке використання електронних документів та цифрових підписів. Згідно зі ст.21 Кодексу Законів про працю України допускається укладання трудових договорів в електронній формі, однак існує необхідність у розробці додаткових механізмів ідентифікації працівника [5].

Також ст.60-2 КЗпП України регламентує переведення працівника на дистанційну роботу наказом (розпорядженням) роботодавця без обов'язкового укладення трудового договору, що позбавляє працівника можливості вплинути на це рішення. Вищевказана норма робить повноваження роботодавця практично необмеженими, оскільки у випадку загрози (коли він вважатиме певні умови небезпечними), а не під час безпосередньо встановлення особливого правового режиму (пандемії, епідемій, надвичайного чи воєнного стану), має можливість власним рішенням змінювати умови праці працівника. Норми Закону не роз'яснюють, які загрози роботодавець може тлумачити як «загрози іншого характеру», що цілком може надавати перевагу правам роботодавця і порушувати права працівника. Це може трактуватися як порушення принципів свободи праці та свободи трудового договору, адже при цьому не враховуються засади заборони примусової праці (ч.3 ст.43 Конституції України), та правила зміни істотних умов праці, які передбачають обов'язкову згоду працівника (ч.3 ст.32 КЗпП України).

Ч.11 ст.60-2 КЗпП України зазначає, що для переведення працівника на дистанційну роботу наказом не потрібна згода працівника, але роботодавець зобов'язаний повідомити його про запровадження дистанційної роботи наказом протягом двох днів з дня його прийняття, але до введення цієї форми зайнятості. Якщо працівник не має можливості працювати дистанційно в умовах, передбачених законом, через неможливість виконувати обов'язки, то роботодавець може застосувати простій (в тому числі перевести працівника за його згодою з урахуванням спеціальності і кваліфікації на іншу роботу згідно ч.2 ст.34 КЗпП України) або призупинити дію трудового договору не більше ніж період воєнного стану згідно Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

На мою думку, переведення працівника на дистанційну роботу наказом роботодавця є порушенням прав працівника, так як дистанційна робота вимагає безпечних умов праці та матеріально-технічного забезпечення, які початково повинен забезпечити роботодавець, однак не всі працівники можуть мати безпечне місце для виконання свої трудових обов'язків. Життя людини – є найвищою охоронюваною цінністю згідно Конституції України, а вищезгадані умови переведення працівника на дистанційну роботу перекладають відповідальність за свою безпеку та безпеку засобів, які вона використовує для роботи, під час виконання трудових обов'язків на працівника, що не є правильним та порушує її право на гідні та безпечні умови праці.

З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що дистанційна робота – не є панацеєю для всіх видів роботодавців, так як не всі працівники мають можливість працювати дистанційно, при цьому не наражаючи себе на небезпеку в реаліях воєнного стану в країні. Дистанційна робота законодавчо є більш вигідною для роботодавців та працівників у сферах діяльності, які не потребують об'ємного матеріально-технічного забезпечення (які можуть постраждати під час ворожих атак), а види діяльності, де працівнику для роботи потрібно багато засобів та матеріалів, - вимагають від працівника зважування необхідності роботи до ризиків небезпеки матеріальних втрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Війна, блекаути, кризи на ринку: як бізнесу вистояти й зберегти робочі місця (2024):вебсайт. URL: https://happymonday.ua/vijna-blekauty-kryzy-yak-biznesu-vystoyaty.

2. Кодекс Законів про працю: Закон України від 10.12.1971 р. №322-VIII. Верховна Рада України. URL: //zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08.

3. Мельничук О.Ф., Мельничук М.О., Павліченко І.М. Правове регулювання та особливості застосування дистанційної роботи в умовах воєнного стану. Національний вісник Ужгородського Національного Університету, 2022. Серія ПРАВО. Випуск 70. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.37

4. Нормативно-правове регулювання різних видів віддаленої роботи. Вища школа адвокатури НААУ. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/normativno-pravove-reguliuvannia

5. Павліченко І.М. Транформація трудового права України в умовах розвитку дистанційної зайнятості та цифрових платформ. Український політико-правовий ресурс, 2025. DOI: https://doi.org/10/5281/zenodo.15074936

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 р. №530-IX. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Закон України від 04.02.2021 р. №1213-IX. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text.

8. Про затвердження типових форм трудових договорів про надомну та дистанційну роботу: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України 05.05.2021 р. №913-21 URL: //zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08.

9. Тренди на ринку праці України в умовах війни (2025). URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/trendy-na-rynku-pratsi-ukrayiny-v-umovakh-viyny.

10. Як змінився ринок праці у 2026 році: аналітика Work.ua. URL: https://www.work.ua/articles/analytics/4305/

Котено К., здобувач
Науковий керівник: Корнієнко Ольга Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Український конституціоналізм має глибоке історичне коріння та свої особливості. Він формувався під впливом європейських країн, які першими почали розвивати конституційні ідеї. В його основі лежать права і свободи людини, верховенство права та демократія. Ці приципи складалися продовж віків на основі української ментальності, побуту та особливостей взаємодії всередині суспільства.

Першою важливою пам’яткою є «Руська Правда» - збірник правових норм, який формувався протягом XI-XII століть. У цьому збірнику чітко регулювалися майнові відносини, визначалася відповідальність за різні правопорушення, а також закріплювалися норми щодо захисту людини та обов’язкового відшкодування завданої шкоди. «Руська Правда» допомогла започаткувати перехід суспільства від звичаїв до правових законів. Її поява започаткувала традицію записувати закони, а не просто передавати їх на словах. Це дуже вплинуло на те, як розвивалася правова культура надалі [1].

Подальший розвиток української правової системи відбувався в умовах перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Важливе значення мали Литовські статути 1529, 1566, 1588 років, які систематизували норми права та регулювали різні сфери суспільних відносин. Вони містили положення про судочинство, майнові права, відповідальність і діяльність органів влади, надавали абсолютний пріоритет писаному праву [2].

Важливу роль в історії українського конституціоналізму посідає Конституція Пилипа Орлика 1710 року - один із найважливіших документів української політико-правової системи. Її принципи - це побудова державного устрою, заснованого на визначенні повноважень гетьмана, участі представницьких органів в управлінні та дотриманні встановлених правових норм. Документ передбачав діяльність Генеральної ради, обмеження одноосібної влади гетьмана, визначення повноважень органів управління та гарантії певних прав і вольностей [3, с.45-51].

Також одну із важливих ролей у розвитку українських конституційних ідей відіграло Кирило-Мефодіївське товариство, діяльність якого існувала протягом 1846-1847 років. Його учасники піднімали питання суспільної рівності, звільнення селян від кріпацтва, поширення освіти та політичного переустрою. Вони прагнули до демократичних змін [3, с.65-68].

На західноукраїнських землях у другій половині XIX - на початку XX століття формувався власний напрям конституціоналізму. Потужним поштовхом до цього стала австрійська революція 1848 року, яка розбудила суспільство та принесла конституційні ідеї в маси. Важливим етапом стало прийняття Крайової Конституції для Галичини 1850 року. Значний внесок у розвиток правових і політичних поглядів пізніше зробили видатні діячі українського національного руху, зокрема Іван Франко та інші мислителі, які обґрунтовували необхідність демократичних перетворень і захисту прав українців [3, с.88-98].

Новий етап українського конституціоналізму розпочався за часів Української революції 1917-1921 років. Революційні події створили можливість для практичного втілення ідей національного самовизначення та відновлення української державності. Українська Центральна Рада розробляла й ухвалювала ключові правові документи, які визначали статус України та вектори її конституційного розвитку. Логічним вінцем цього процесу стало прийняття Малою Радою 29 квітня 1918 року Конституції УНР (Статуту про державний устрій, права і вольності УНР). Цей документ проголошував Україну суверенною і незалежною державою, закріплював республіканську форму правління, широкі демократичні права і свободи громадян, а також поділ влади. Проте через політичну нестабільність та повалення влади Центральної Ради гетьманським переворотом П. Скоропадського ця Конституція так і не набула повноцінного практичного втілення в життя [4, с.99-108].

Наступний етап конституційного процесу відбувався в Українській Державі Павла Скоропадського, Директорії Української Народної Республіки та Західноукраїнській Народній Республіці. У цей період розроблялися правові акти й конституційні проєкти, спрямовані на визначення державного устрою, повноважень органів влади та правового статусу громадян. Незважаючи що існування цих державних утворень, було нетривалим, але їхній досвід став важливою складовою історії українського конституціоналізму [3, с.109-128].

У радянський період конституційний розвиток України відбувався в межах політичної та правової системи СРСР. Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки визначали структуру органів державної влади, формально закріплювали права громадян і встановлювали основи державного устрою. Але фактичне функціонування державної системи відбувалося у домінуванні комуністичної партії. Через це Конституція діяла лише на папері,а влада керувала по-своєму [4, с.131-169].

Сучасний етап українського конституціоналізму бере початок із державно-правових реформ 1988-1991 років. Проте справжнім поворотним моментом стало ухвалення Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року. Саме в цьому документі вперше на офіційному рівні було закріплено засади, на яких тримається сучасна українська державність: принцип народовладдя, поділ державної влади на законодавчу, виконавчу й судову, а також пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права. Декларація стала стратегічним орієнтиром для розвитку економіки, культури та зовнішньої політики, а також заклала міцний правовий фундамент для проголошення незалежності України та розробки Конституції 1996 року [5].

Коли 24 серпня 1991 року Україна проголосила незалежність, це стало початком абсолютно нової сторінки в історії нашого конституційного права. Ухвалений тоді Акт зафіксував історичне рішення й офіційно закріпив прагнення українців мати власну, самостійну державу. Відтоді розпочався великий шлях створення нових законів: головним завданням було визначити, як саме працюватиме країна, як розподілити владу між державними органами і як надійно захистити права та свободи кожної людини [6].

Ключовою подією стало прийняття Конституції України 28 червня 1996 року. Основний Закон закріпив Україну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу. Він визначив народ єдиним джерелом влади, закріпив принцип поділу державної влади, основи місцевого самоврядування, а також фундаментальні права, свободи та обов'язки людини й громадянина. Прийняття Конституції підсумувало попередню історію українського державотворення та започаткувало сучасну правову систему [7].

Отже, історичні витоки українського конституціоналізму пов'язані з розвитком національної політико-правової думки, самоврядування та одвічним прагненням українського народу до державної самостійності. Важливими етапами на цьому шляху стали зародження конституційних ідей у період Київської Русі, укладення Конституції Пилипа Орлика 1710 року, розвиток конституційних проєктів у XIX - на початку XX століття, події Української революції 1917-1921 років і державно-правові передумови незалежності наприкінці XX століття. Прийняття ж Конституції України 1996 року стало міцною основою сучасного конституційного ладу. Вивчення цих історичних процесів дає змогу глибше зрозуміти походження та сутність сучасних конституційних принципів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Руська правда / перекл. за вид.: Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / склав та підготував до друку проф. С. Юшков. Київ : ВУАН, 1935. Редакція IV. С. 137-144. URL: http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm (дата звернення: 12.10.2026).
2. «Литовські Статути» (1529, 1566, 1588 рр.) : українські землі у складі Литви і Польщі. Національна історична бібліотека України. URL: https://nibu.kyiv.ua/exhibitions (дата звернення: 12.10.2026).
3. Козаченко А.І. Історія розвитку конституціоналізму в Україні : навч. посібник. Полтава: Астрая, 2020. 217 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/ (дата звернення: 11.10.2026).
4. Як усе було: історія українського конституціоналізму. Верховна Рада України. URL: https://gora-rada.gov.ua/iak-use-bulo-istoriia (дата звернення: 12.10.2026).
5. Декларація про державний суверенітет України: Закон від 16. 07.1990 № 55-XII. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 12.10.2026).
6. Розвиток конституціоналізму в Україні: як це було? Голосіївська районна в місті Києві державна адміністрація. URL: https://golos.kyivcity.gov.ua/news (дата звернення: 12.10.2026).
7. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws (дата звернення: 12.10.2026).

Кравченко К.В., здобувач
Науковий керівник: Острогляд О.В.
доцент кафедри права, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У СТ. 435-1 ККУ

Кримінальне право традиційно ґрунтується на принципі персоніфікації відповідальності: кримінально караним є не абстрактне суспільно небезпечне явище, а конкретне діяння конкретної особи, яка відповідає встановленим законом ознакам суб'єкта кримінального правопорушення. Саме тому питання про те, хто саме може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, нерідко є не менш важливим, ніж встановлення самого факту протиправної поведінки.

Значної актуальності ця проблема набуває щодо ст. 435-1 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за образу честі і гідності та щодо військовослужбовця, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, а також щодо його близьких родичів чи членів сім'ї. Парадокс цієї норми полягає в тому, що вона розміщена у розділі XIX Особливої частини КК України [3, с. 301-302], присвяченому військовим кримінальним правопорушенням, однак сама диспозиція ст. 435-1 прямо не встановлює, що особа, яка вчиняє відповідне діяння, повинна мати військовий статус. Внаслідок цього виникає дискусійне питання: чи є суб'єкт цього кримінального правопорушення загальним, чи його необхідно визнавати спеціальним лише через системне місце статті в КК України.

Актуальність даного питання зумовлена тим, що правильне визначення суб'єкта кримінального правопорушення безпосередньо впливає на законність кримінально-правової кваліфікації.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого відповідно до Кодексу може наставати кримінальна відповідальність, тоді як ч. 2 цієї статті передбачає поняття спеціального суб'єкта – особи, яка, крім загальних ознак суб'єкта, характеризується додатковими ознаками, визначеними законом [2]. Тобто спеціальний суб'єкт не може встановлюватися лише припущенням або шляхом розширеного тлумачення кримінального закону. Для його наявності необхідно, щоб відповідна додаткова ознака випливала із закону та була юридично необхідною для існування конкретного складу кримінального правопорушення.

Проблемність визначення суб'єкта ст. 435-1 КК України значною мірою пов'язана з її місцем у системі Особливої частини Кодексу. Стаття розташована у розділі XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби». Водночас відповідно до ч. 1 ст. 401 КК України військовими кримінальними правопорушеннями є передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

На перший погляд, системне тлумачення цих положень може привести до висновку, що будь-яке кримінальне правопорушення, включене до розділу XIX, повинно мати спеціального суб'єкта. Проте такий висновок не узгоджується з безпосередньою конструкцією ст. 435-1 КК України, адже законодавець у ній не використовує формулювань «військовослужбовець» або іншої характеристики, яка б визначала спеціальний статус особи, що вчиняє діяння [2].

Аналіз положень ст. 435-1 КК України дає підстави чітко розмежувати правовий статус суб'єкта кримінального правопорушення та потерпілої особи. У цій нормі спеціально характеризується саме особа, щодо якої здійснюється посягання. Потерпілим є

військовослужбовець, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії російської федерації, а також його близькі родичі чи члени сім'ї. Тобто військовий статус у конструкції статті має значення насамперед для характеристики потерпілого та об'єктивних обставин посягання. Натомість закон не пов'язує можливість відповідальності за ст. 435-1 КК України з наявністю аналогічного статусу у винного. Наприклад, якщо цивільна осудна особа відповідного віку умисно погрожує військовослужбовцю вбивством у зв'язку з виконанням ним зазначених заходів, сама по собі відсутність у винного військового статусу не усуває можливості кримінально-правової оцінки його дій.

Провідного значення у цьому контексті набуває принцип недопустимості аналогії кримінального закону. Якщо виходити з того, що особою, здатною вчинити кримінальне правопорушення за ст. 435-1 КК України, може бути виключно військовослужбовець, то така ознака фактично буде додана до складу кримінального правопорушення не безпосередньо законодавцем, а правозастосувачем шляхом тлумачення. Водночас ч. 4 ст. 3 КК України встановлює, що застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено [2]. Це має досить важливе значення, оскільки кримінальний закон, який визначає підстави та межі відповідальності, підлягає особливо суворому та передбачуваному застосуванню.

Особливої уваги потребує питання співвідношення положень ст. 435-1 та ч. 3 ст. 401 КК України, відповідно до якої особи, не зазначені у цій статті, підлягають відповідальності за співучасть у військових кримінальних правопорушеннях за відповідними статтями розділу XIX. Ця норма логічно функціонує щодо тих складів, у яких військовий статус є обов'язковою ознакою виконавця. Наприклад, у випадках, коли конкретне кримінальне правопорушення за своєю природою може бути вчинене лише військовослужбовцем, цивільна особа не може визнаватися його безпосереднім виконавцем, однак за наявності відповідних ознак може відповідати за співучасть. Проте автоматичне застосування цієї конструкції до ст. 435-1 КК України породжує внутрішню суперечність: якщо законодавець не встановив військового статусу особи як ознаки суб'єкта цього конкретного складу, немає достатніх підстав виключати цивільну особу з кола можливих виконавців лише на підставі загального положення ст. 401 КК України [2]. Тут виникає законодавча неузгодженість між загальною характеристикою військових кримінальних правопорушень та конструкцією ст. 435-1 КК України.

Не менш важливим є питання віку суб'єкта. Загальне правило, закріплене у ч. 1 ст. 22 КК України, передбачає кримінальну відповідальність особи, яка досягла шістнадцятирічного віку на момент вчинення кримінального правопорушення. Оскільки ст. 435-1 КК України не включена до переліку кримінальних правопорушень, за які відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України відповідальність може наставати з чотирнадцяти років, суб'єкт цього складу повинен досягти саме шістнадцятирічного віку. За загальним правилом суб'єктом ст. 435-1 КК України є фізична осудна особа, яка досягла шістнадцяти років. При цьому її професія, громадянство, місце проживання або наявність чи відсутність військового статусу не є самостійними ознаками суб'єкта, якщо інше прямо не випливає з конкретних обставин кримінального правопорушення.

Практичний аспект цієї проблеми можна простежити на прикладі судової практики. У вироку Соснівського районного суду м. Черкаси від 14.07.2022 у справі № 712/4108/22 цивільну особу було засуджено за ч. 1 ст. 435-1 КК України за образу честі та гідності військовослужбовця через Facebook. Суд визнав, що для безпосереднього притягнення до відповідальності за ст. 435-1 КК України військовий статус винного не є обов'язковою ознакою суб'єкта, оскільки відповідної вимоги диспозиція статті прямо не містить [1]. Покаранням стало 3 роки позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК України та звільненням від його відбування з випробуванням на 2 роки. Це рішення може бути використане як практичне підтвердження для обґрунтування позиції про загального суб'єкта кримінального правопорушення за ст. 435-1 КК України, хоча воно є рішенням суду першої інстанції й саме по собі не формує сталої судової практики.

Отже, проблема визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 КК України, зумовлена передусім не складністю загального поняття суб'єкта, а невідповідністю між системним місцем цієї статті та конструкцією її диспозиції. З одного боку, ст. 435-1 включена до розділу XIX КК України, що закономірно породжує асоціацію з військовими кримінальними правопорушеннями та спеціальним суб'єктом. З іншого боку, безпосередній текст статті не встановлює військового статусу особи, яка вчиняє передбачене нею діяння, а тому застосування вимоги про спеціального суб'єкта лише за аналогією з іншими складами цього розділу суперечило б принципу законності. На цій підставі суб'єкта ст. 435-1 КК України доцільно визначати як загального, тобто фізичну осудну особу, яка досягла шістнадцятирічного віку. Водночас чинна законодавча конструкція потребує нормативного уточнення та системного узгодження положень ст. 435-1 і ст. 401 КК України, оскільки наявна між ними правова невизначеність може зумовлювати неоднакове тлумачення юридичної природи відповідного складу кримінального правопорушення та кола осіб, на яких поширюються підстави кримінальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вирок № 105237696, 14.07.2022, Соснівський районний суд м. Черкас. *YouControl*. URL: https://surl.li/zuvrme (дата звернення: 22.09.2026).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 18 вересня 2026 р. URL: https://surl.li/syauqt (дата звернення: 22.09.2026).

3. Шестопалов Р.М. Проблеми правозастосування статті 435-1 КК України (образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю) крізь призму судової практики. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2025. Т. 1, № 23. С. 298-310. URL: https://surl.li/lnnnfq (дата звернення: 22.09.2026).

Кривко О., здобувач
Науковий керівник: Буга В., доктор наук, професор
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції ім. Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ,

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» реальний конфлікт інтересів становить суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень чи на вчинення або невчинення дій під час виконання таких повноважень. Потенційний конфлікт інтересів означає наявність приватного інтересу у сфері службових повноважень, який лише може вплинути на неупередженість особи. Таке розмежування має принципове значення для юридичної відповідальності, адже адміністративна відповідальність за ст. 172-7 КУпАП пов'язується саме з реальним конфліктом інтересів [1; 2].

Стаття 28 Закону України «Про запобігання корупції» встановлює для відповідних суб'єктів комплекс обов'язків: вживати заходів щодо недопущення виникнення реального або потенційного конфлікту інтересів; не пізніше наступного робочого дня повідомляти про нього безпосереднього керівника, а в передбачених законом випадках – Національне агентство з питань запобігання корупції або інший визначений орган; не вчиняти дій і не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів; вживати заходів щодо його врегулювання [1]. Таким чином, законодавець орієнтує публічного службовця насамперед на превентивну поведінку, а не на реагування вже після прийняття заінтересованого рішення.

Адміністративно-деліктний механізм закріплено у ст. 172-7 КУпАП. Неповідомлення у встановлених законом випадках і порядку про наявність реального конфлікту інтересів тягне штраф від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто від 1700 до 3400 грн. Вчинення дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів тягне штраф від 200 до 400 неоподатковуваних мінімумів, тобто від 3400 до 6800 грн. Повторне протягом року вчинення відповідних діянь особою, яку вже було піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення, карається штрафом від 6800 до 13600 грн з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік [2]. НАЗК у методичних рекомендаціях також наголошує на можливості адміністративної та дисциплінарної відповідальності за порушення вимог у цій сфері [3, с. 75–76].

Особливістю відповідальності є спеціальний суб'єкт. Ним можуть бути лише особи, зазначені у пп. 1, 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», зокрема державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, поліцейські, військові посадові особи та інші прирівняні законом категорії [1; 2]. В умовах воєнного стану ця обставина набуває додаткового практичного значення через розширення обсягу управлінських завдань, пов'язаних із обороною, мобілізаційними процесами, гуманітарним забезпеченням, евакуацією, відновленням інфраструктури, матеріальним забезпеченням підрозділів і розподілом бюджетних ресурсів.

Воєнний стан об'єктивно змінює середовище, в якому реалізуються антикорупційні приписи. У науковій літературі справедливо відзначається, що прискорення управлінських процедур, зростання дискреції посадових осіб, обмеження доступу до частини інформації та концентрація значних фінансових потоків створюють підвищені корупційні ризики. При цьому воєнні спрощення мають бути нормативно визначеними, пропорційними і не можуть перетворюватися на універсальне виправдання непрозорих або заінтересованих рішень [4, с. 3–4]. Це положення безпосередньо стосується конфлікту інтересів: оперативність прийняття рішення сама по собі не припиняє дію вимог ст. 28 Закону.

Водночас для правильної кваліфікації особливого значення набуває характер службових повноважень. НАЗК виходить із того, що конфлікт інтересів передбачає поєднання приватного інтересу, відповідних службових або представницьких повноважень та їх дискреційного характеру. Якщо посадова особа не має можливості вибору між кількома юридично допустимими варіантами поведінки, а її дії жорстко визначені законом чи обов'язковим приписом, конфлікт інтересів може бути відсутнім [3, с. 24]. У кризових ситуаціях воєнного часу ця теза особливо важлива: необхідно відмежовувати справжню дискрецію від виконання єдиного передбаченого законом алгоритму.

Звідси випливає, що при кваліфікації діяння за ст. 172-7 КУпАП недостатньо лише констатувати наявність родинних, майнових, корпоративних, дружніх, неприязних чи інших позаслужбових зв'язків. Потрібно встановити конкретний приватний інтерес, обсяг службових повноважень, можливість особи впливати на рішення, суперечність між приватним і публічним інтересом, а також реальний вплив такої суперечності на об'єктивність або неупередженість. Саме труднощі доведення цих елементів, а також суб'єктивної сторони правопорушення залишаються однією з основних проблем правозастосування [5, с. 166–167].

Окремий практичний аспект полягає в тому, що приватний інтерес не обмежується матеріальною вигодою чи сімейними зв'язками. Він може бути зумовлений також особистою неприязню, бажанням помсти або іншими позаслужбовими мотивами. Показовою є постанова Сумського апеляційного суду від 07.02.2025 у справі № 585/903/24 щодо поліцейського, де приватний інтерес був пов'язаний із особистим конфліктом з громадянином, а службові повноваження поліцейського – із прийняттям процесуально значущих рішень у сфері адміністративної юрисдикції [6]. Для правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану це має особливе значення, оскільки інтенсивність служби та конфліктність окремих ситуацій не повинні підміняти вимогу неупередженості.

Важливою є й процесуальна своєчасність реагування. Відповідно до ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення за правопорушення, пов'язане з корупцією, може бути накладено протягом шести місяців з дня його виявлення, але не пізніше двох років з дня вчинення [2]. Отже, належне документування моменту виявлення правопорушення, отримання повідомлень, службових документів, даних про підпорядкування, преміювання, закупівлі або інші рішення є не лише доказовим, а й процесуально-строковим питанням.

Особливого значення набуває належна організація зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів. Закон передбачає усунення особи від виконання завдання чи участі у прийнятті рішення, застосування зовнішнього контролю, обмеження доступу до інформації, перегляд обсягу повноважень, переведення або, у визначених випадках, звільнення [1]. В умовах кадрового дефіциту не всі заходи можуть бути однаково придатними, тому керівник має обирати такий спосіб, який одночасно забезпечує безперервність виконання публічних функцій і реальне усунення впливу приватного інтересу.

Отже, особливості відповідальності за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів в умовах воєнного стану полягають не у встановленні окремого «воєнного» складу правопорушення, а у специфіці фактичного середовища його виявлення, доказування і правової оцінки. Воєнний стан підвищує швидкість управлінських процесів, масштаби дискреції та ціну помилки, однак не нівелює антикорупційні обов'язки. Практично значущими напрямами вдосконалення є: обов'язкове документування підстав термінових управлінських рішень; чітка фіксація випадків відсутності дискреції; посилення внутрішнього контролю у сферах підвищеного ризику; регулярне навчання поліцейських, військових посадових осіб та інших публічних службовців; уніфікація підходів до доказування реального конфлікту інтересів; забезпечення невідворотності адміністративної та, за наявності підстав, дисциплінарної відповідальності. Такий підхід дозволяє поєднати оперативність публічного управління воєнного часу з принципами доброчесності, законності та неупередженості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18 (дата звернення: 16.09.2026).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.

3. Методичні рекомендації щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, дотримання обмежень щодо запобігання корупції : Методичні рекомендації Національного агентства з питань запобігання корупції від 12.01.2024 № 2. 138 с. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp

4. Лесько Н. Правові засади протидії корупції в умовах воєнного стану в Україні. Академічні візії. 2025. № 44. С. 1–7. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18663048.

5. Тихонова Д. С. Адміністративна відповідальність за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів на публічній службі. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 7. С. 165–167. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/37.

6. Постанова Сумського апеляційного суду від 07.02.2025 у справі № 585/903/24, реєстраційний № 125418227. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125418227.

Кришталь Марія Василівна, здобувач
Науковий керівник: Луцький Роман Петрович
доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту імені Академіка Івана Луцького
Університету Короля Данила

СВОБОДА ЯК КЛЮЧОВА КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ У РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Тема свободи як конституційної цінності є однією з ключових у розвитку демократичного суспільства та забезпеченні прогресу. її реалізація створює підґрунтя для утвердження демократичних принципів, захисту прав людини та сприяє сталому розвитку суспільства. Свобода є фундаментальним правом і водночас однією з базових конституційних цінностей. У демократичних державах свобода забезпечується правовими механізмами, що закріплені в конституції.

Щодо цієї теми висловив свою думку Віктор Кичун, суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук, доцент: «Що таке конституційні цінності та звідки вони походять? Однією з відповідей буде така: конституційні цінності показують функції або цілі Конституції України, виражають її ідеали та дух у різних статтях та положеннях, характеризують конституційну ідентичність держави. Конституційні принципи, правила та процедури, щодо яких існує консенсус, складають основу, відповідно до якої люди хочуть, щоб державою керували, а суспільство рухалося. Популярність питання про конституційні цінності серед суддів, політиків та науковців, вочевидь, пов'язана з глобальним поширенням демократичного ладу та розширенням міжнародного законодавства про права людини. Свобода, до прикладу, визнається головною характеристикою людини і громадянина як суб'єкта конституційного права. Без свободи людина перестає бути людиною. В античності рабів позбавляли права бути людьми. Отже, свобода є природною умовою людського буття. Водночас свобода з усіх конституційних цінностей найчастіше піддається посяганням, тому потребує захисту. Що означає слово «цінність»? Ймовірно, можемо відразу сказати, що правда, мир, співпраця, чесність, повага і доброта – це цінності, і ми можемо продовжувати перелік багатьох таких цінностей. Однак немає єдиної системи цінностей, яка була б одночасно і правовою, і моральною, і політичною. Те, що видається неможливим у моральному сенсі, може бути необхідним у правовому сенсі. Проблема їх поєднання швидше раціональна, ніж фактична. Тому актуальною залишається парадигма погодження систем цінностей. Насправді у розумінні пересічного громадянина цінність – це те, що є дуже важливим, або те, що є сутністю існування суспільства.

Конституція містить такі цінності, які є загальнолюдськими та демократичними в сучасну епоху. Загальновизнаним є твердження про те, що мірилом людського успіху є прогрес. Демократія виконує дещо іншу роль, адже є підсумком численних виборів більшості. Натомість прогрес супроводжується свободою політичного, економічного і культурного розвитку. Саме тому прогрес не збігається з демократією і безпосередньо від неї не залежить. З огляду на зазначене, головною метою конституції має стати забезпечення свободи як умови творчості та прогресу. Оскільки двох явищ верховенства в одному символічному просторі бути не може, конституціоналізм, або мета-право, прагне підпорядкувати собі також і демократію. У цьому сенсі органічний конституціоналізм виступає як верховенство вільної (ірраціональної) стратегії людського життя в цілому. Що ж стосується принципу законності як вимоги дотримання синтетичних, штучно створених правил, то він є найважливішим принципом демократії, але не більше ніж одним з атрибутів конституціоналізму.

Таким чином, в органічному конституціоналізмі демократії відводиться відповідальне, але не найголовніше місце. Без свободи людина не може бути людиною. Саме свобода є елементом формування цілі життя людини, надає змісту її буттю та визначає стиль життя людини. Свобода є потенційною можливістю людини, яку вона може реалізувати або відмовитись від реалізації такої можливості, а разом з тим і від частини своєї сутності. Свобода

є однією з тих ключових, фундаментальних цінностей, які випливають із самої сутності людини – людської гідності, і таким чином знаходить свій вираз у духовності соціуму, його культурі, а отже, і у праві . Хочемо підкреслити, що саме свобода обумовлює, формує, виховує відповідальність, а не навпаки. За Сартром, якщо людина володіє безмежною свободою, то вона максимально відповідальна за те, ким вона стає. Мало того, вона відповідає за всіх людей, оскільки, вибираючи себе, суб'єкт вибирає людину взагалі. Екзистенціаліст заявляє, що його теорія «віддає кожній людині у володіння її буття і покладає на неї повну відповідальність за існування». Щобільше, людина «відповідає за всіх людей» і відповідальність поширюється на все людство. «Демократія детермінує свободу» - типове кліше європейського конституціоналізму, який у сутнісному сенсі існує лише в географічному аспекті. Насправді свобода детермінує демократію, а не демократія детермінує свободу.

Свобода є провідною, а не демократія, яка є всього лише політичним сегментом. Сенс демократії втрачається, а її стабільність опиняється під загрозою у випадку, коли відсутня довіра, знецінюється людська особа, звужуються права і свободи людини. Історія свідчить, що демократія без такої конституційної цінності, як свобода, дуже швидко перетворюється на відкритий або ледь прикритий тоталітаризм і тиранію. Насправді тиранія починається тоді, коли будь-яка приватна істина насаджується методами Чингісхана. В такому разі «холодна» або «гаряча» війна відбувається не від розуму, а від його нестачі, і в кінцевому результаті - від божевілля, чи не від «єдиної істини», а від приватного духу будь-якої корпорації, яка бажає свою приватну істину зробити універсальною за допомогою грубого насильства. Демократія уможливлюється за умови визнання об'єктивної свободи людини та об'єктивної цінності громадянського суспільства. Власне, потреба розвивати цілісність людської особи спонукає державу обстоювати такі високі цінності, які керують кожним організованим і зрілим людським суспільством, як свобода і справедливість. Що вищий добробут громадян та що більш послідовно забезпечуються громадянські права і свободи, то сильніша і демократичніша держава. Держава змінює свою природу таким чином, що згідно з правовим полем забезпечує досягнення свободи і справедливості. Гарантом свободи та справедливості як основоположних цінностей у державі є судівництво. Справою першочергової ваги є те, щоб судівництво мало повноваження визначати, які закони є застосовними та значущими щодо конкретної справи, розв'язувати питання факту й застосовувати закон до фактичних обставин згідно з відповідною, тобто достатньо прозорою і передбачуваною методологією тлумачення. Зміст зобов'язання держави перед людиною розкривається у Конституції України [2].

Права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3 Конституції України). Здійснення прав і свобод можливе тільки за наявності виконання обов'язків суб'єктом права чи свободи, а також іншими суб'єктами. До того ж ця теза цілковито підтверджується положеннями статті 29 Загальної декларації прав людини[3]. Зауважмо, що перша її частина вказує: «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому можливий повний та вільний розвиток її особистості». Тоді як у частині 2 зазначеної статті йдеться про те, що реалізація свободи та прав повинна узгоджуватись з правами й свободами інших членів суспільства. Це, своєю чергою, встановлює зв'язок між реалізацією кожною конкретною людиною власних прав та дотриманням нею певних обов'язків. Реальна свобода людини неможлива за межами сильної державності, а сильна держава, що не забезпечує послідовний захист свободи і не усвідомлює міру, межі своєї участі в економічному житті суспільства, приречена на виродження в тоталітарний режим. На наше переконання, свобода - це найвища соціальна цінність, а життя людини – найвища індивідуальна цінність, яка належить до категорії особистих прав і свобод. Право людини на життя - природне право, яке пов'язане з гідністю. У правовій доктрині під гідністю розуміється нематеріальне благо, пов'язане з перебуванням людини в соціальному середовищі. Рівень гідних умов життя визначається не тільки рівнем матеріального добробуту, а й ступенем морально-психологічного задоволення самої особистості, рівнем її знань, умінь і здібностей. Поява прав другого покоління суттєво вплинула на концепцію прав людини через

те, що їх реалізація залежить не від відсутності примусу, а від багатства ресурсів. Тобто якщо права першого покоління спираються на негативне розуміння свободи, друге покоління прав пов'язане з обґрунтуванням позитивної концепції свободи. Адже людина не може бути політично вільною, якщо вона залежна економічно, і навпаки. Таким чином, вільний розвиток людини можливий тільки за умови «свободи від потреби».

Про взаємозв'язок свободи та прогресу йдеться у Декларації соціального прогресу та розвитку (прийнята резолюцією 2542 (XXIV) Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 1969 року), де підтверджується, що метою соціального прогресу і розвитку є постійне підвищення матеріального і духовного рівня життя всіх членів суспільства при повазі і здійсненні прав людини і основних свобод (Частина II. Цілі). Всі народи і всі люди, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, віросповідання, національності, етнічного походження, сімейного або соціального становища, політичних чи інших переконань, мають право жити в гідних умовах і в умовах свободи й користуватися плодами соціального прогресу і повинні зі свого боку сприяти йому (стаття 1).

Деякі науковці переконані: деякі країни стали найуспішнішими через те, що їхні громадяни повалили владну еліту і створили суспільства, де головною цінністю стали рівні економічні та політичні права кожного. На їхню думку, саме свобода робить світ багатшим. Широкий розподіл політичної влади в суспільстві й обмеження її довільного здійснення забезпечують інклюзивні політичні та створені на їх основі інклюзивні економічні інститути. Такі політичні інститути ускладнюють також узурпацію влади та руйнування основ інклюзивних інститутів. Ті, хто контролює політичну владу, не можуть легко використовувати її для встановлення екстрактивних економічних інститутів задля власного збагачення. Інклюзивні економічні інститути створюють справедливіший розподіл ресурсів, підтримуючи існування інклюзивних політичних інститутів.

На сучасному етапі у рамках європейського правового простору актуалізується питання про узгодження національних цінностей і спільних європейських цінностей. Втім, тенденція до гармонізації та міжнародних запозичень видається суперечливою. Навіть у США, де національний конституційний ексклюзивізм традиційно міцно тримався, використання порівняльних конституційних матеріалів стало предметом жвавої та широко розрекламованої суперечки між різними суддями Верховного Суду США. Чи можна порівняти парламентську демократію з президентською? А як щодо відмінностей в ідеології чи національній ідентичності? Чи можна конституційні права, реалізовані в ліберальному контексті, порівняти з тими, що працюють у контексті соціального добробуту? Зазначені суперечності створюють передумови для галузі конституційного права, кидаючи виклик не лише вченим-конституціоналістам, а й іншим галузям, таким як філософія та політична теорія. Актуалізується процес дослідження центральних концепцій конституційного права, конституційних процесів та інститутів - від законодавчої реформи до судового тлумачення тощо. У сучасному конституціоналізмі феномен цінностей виявляється у таких вимірах: конституція як цінність; пряме закріплення цінностей у нормах та інститутах конституції; яскраво виражені конституційні цінності як результат практичної конституційно-судової аксіології. Конституційні цінності не завжди безпосередньо закріплені в конституції. Цьому можуть бути об'єктивні й суб'єктивні причини.

Розвиток нашого суспільства перебуває у постійній динаміці, тому можлива поява нових цінностей, які не були відомі або заперечувалися раніше? Варто зауважити ще й використання та зловживання конституційними цінностями, які можна відрізнити від принципів завдяки їхньому взаємозв'язку з місцевим середовищем, традиціями та історією, що дають визначення конституційній ідентичності державного устрою. Іноді такі асоціації породжують правову напругу, а дисонанс, що виникає в результаті такого явища, може призвести як до творчих та продуктивних результатів, так і до дисфункційних. У демократичній державі, як правило, очікується, що закони зображають і захищають широко поширені в народі суспільні цінності та ідеали. Тому, як уже підкреслювалося, найкращий спосіб забезпечити широку громадську підтримку законів – це формувати їх за участі переважної більшості верств суспільства.

Роль цінностей у конституційному тлумаченні найкраще зрозуміти, приймаючи контекстуалістичну перспективу. Теорія контекстуалізму найкраще пояснює конституційні цінності. Авторські наміри, безсумнівно, відіграють певну роль у формуванні конституційних цінностей, але чи слід їм слідувати сучасним тлумачам, врешті-решт, залежить від їхньої виокремленості щодо сучасних конституційних наративів. Контекстуалізм також пропонує відповідь на дві важливі по дальші проблеми, що стикаються з функціоналістськими теоріями: по-перше, як ми повинні вирішувати конфлікти між передбачуваними законом та соціально визнаними функціями; і, по-друге, як слід визначати функцію закону, коли його зміст суперечливий. Тоді функціоналізм пропонує перспективний виклад конституційного тлумачення. Таким чином, конституційна цінність свободи як природного та невідчужуваного права людини гарантується і захищається державою, в якій визнається та діє принцип верховенства права, забезпечуються гідні умови життя, автономність, індивідуальність, самостійність індивіда, а всім членам суспільства - вільний розвиток, самовдосконалення та реалізація творчого потенціалу. Процвітання України нерозривно пов’язане з науково-технічним прогресом, новими соціальними структурами і новою якістю життя. Якщо свобода є атрибутом людини, то без свободи (отже, як стверджує лібералізм, без приватної власності) немає і людини. З цієї точки зору суспільство, де основна маса населення отримує мізерну зарплату, видається нічим іншим, як суспільством сучасних рабів. А рабство, як сказав класик, знищує людину ще до того, як вона починає любити свої кайдани. Ось чому лібералізм із його акцентуацією на свободу та розвиток інклюзивних політичних інститутів є дуже необхідним для сучасної України. Хотілося б зазначити, що поняття свободи може охоплювати широкий спектр людських бажань. Однак не всі їх можна законно розглядати як конституційні цінності. Власне, розбіжності між свободою, владою і власністю доцільно розв’язати шляхом розвитку конституціоналізму, який є соціально правовим механізмом узгодження інтересів усіх соціальних груп суспільства Конституційне регулювання є способом втілення свободи в суспільні відносини, оскільки закріплює в конституційному законодавстві правові межі свободи, умови її обмеження і гарантії реалізації [1].

Однак свобода завжди потребує захисту від загроз, таких як авторитаризм, корупція, порушення прав людини. В умовах сучасного світу важливим завданням є збереження свободи в умовах цифрової революції, де зростає загроза тотального контролю та маніпуляцій. Свобода як конституційна цінність є основою для розвитку демократії та суспільного прогресу. Вона формує не лише правову базу, а й створює умови для розвитку інновацій, громадянського суспільства та забезпечення справедливості. Саме тому свобода залишається ключовим принципом, заради якого варто боротися і який необхідно захищати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кичун В. Від свободи як конституційної цінності до демократії та прогресу. Збірник матеріалів і тез науково-практичних заходів , Київ 2021, С. 15-20. URL:https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zbirka_tom_1_25_rokiv.pdf

2. Конституція України (частина друга стаття 3). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Загальна декларація прав людини (стаття 29). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Кузьменко В. В., здобувач
Науковий керівник: Татаренко С. В.,
доктор філософії в галузі права,
Донецький державний університет внутрішніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ

Оперативно-розшукова діяльність є одним із ключових інструментів протидії злочинності, а якість її правового регулювання безпосередньо впливає як на ефективність роботи оперативних підрозділів, так і на захищеність прав людини. Тривалий час, ще до здобуття Україною незалежності, оперативно-розшукова діяльність регулювалася переважно закритими відомчими актами. Ухвалення 18 лютого 1992 року Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1] стало важливим кроком: уперше на рівні закону було визначено завдання цієї діяльності, її суб'єктів, підстави проведення оперативно-розшукових заходів, гарантії законності та порядок контролю і нагляду.

Наступним етапом розвитку стало набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року [2]. Значна частина заходів, які раніше існували лише як оперативно-розшукові, отримала процесуальну форму негласних слідчих (розшукових) дій (глава 21 КПК України), а Закон про оперативно-розшукову діяльність було приведено у відповідність до нового КПК. Проте, як зазначають у своїй праці С. В. Тіхонов і В. І. Василинчук, у законодавстві досі немає чіткого розмежування інституту оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу, а норми Закону мають відсильний до КПК України характер [3, с. 38–39]. Дослідники також нагадують про підготовлений у 2019 році проєкт нового закону, який передбачав поділ оперативно-розшукової діяльності на стадії отримання оперативної інформації, її перевірки та ведення оперативних справ [3, с. 37–38], однак так і не був ухвалений.

Сучасний етап розвитку правового регулювання визначається двома чинниками: збройною агресією російської федерації та реформою органів правопорядку. О. С. Туз і В. О. Білецький наголошують, що чинна нормативна модель оперативно-розшукової діяльності формувалася переважно в умовах мирного часу і не повною мірою враховує специфіку функціонування оперативних підрозділів в умовах воєнного стану [4, с. 208]. Крім того, О. С. Тарасенко та О. М. Стрільців звертають увагу на те, що зміни, внесені до Закону після 1992 року, не враховують сучасних інформаційних технологій, яких дедалі активніше використовує злочинність [5, с. 17].

Реформу органів правопорядку визначено Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленим Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 [6]. Серед його заходів, зокрема, передбачено посилення координаційної ролі Офісу Генерального прокурора та запровадження механізму затвердження або погодження Генеральним прокурором міжвідомчих актів органів правопорядку з питань здійснення оперативно-розшукової діяльності [6]. О. В. Шамара, аналізуючи шляхи реалізації цього плану, звертає увагу на низку законопроєктів, спрямованих, зокрема, на посилення прокурорського нагляду за органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність [7, с. 141–142], та на необхідність розроблення й ухвалення закону про органи правопорядку [7, с. 143].

На нашу думку, перспективи реформування оперативно-розшукового законодавства полягають у наступному. По-перше, доцільно оновити Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» або ухвалити новий закон, у якому чітко розмежувати оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії. По-друге, слід урахувати пропозиції науковців щодо визначення підстав для проведення оперативно-розшукових заходів до постановлення ухвали слідчого судді, особливостей їх проведення щодо осіб і об'єктів на тимчасово окупованих територіях, а також щодо продовження строків ведення оперативно-

розшукових справ до п'яти років у провадженнях щодо особливо тяжких злочинів [3, с. 40]. По-третє, необхідно закріпити в законі положення про роботу з цифровою інформацією. По-четверте, реформа має супроводжуватися посиленням судового контролю та прокурорського нагляду, що відповідає європейським стандартам захисту прав людини.

Отже, правове регулювання оперативно-розшукової діяльності в Україні пройшло шлях від закритих відомчих актів до закону, ухваленого у 1992 році, та його узгодження з КПК України 2012 року. Сьогодні воно знову потребує оновлення з урахуванням воєнного стану, цифровізації та реформи органів правопорядку, а ухвалення сучасного закону про оперативно-розшукову діяльність має стати одним із ключових кроків цієї реформи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2135-12 (дата звернення: 04.10.2026)

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 04.10.2026).

3. Тіхонов С. В., Василинчук В. І. Стадії оперативно-розшукової діяльності. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2022. № 9–10. С. 37–44. DOI: https://doi.org/10.18523/2617

4. Туз О. С., Білецький В. О. Актуальні напрями розвитку оперативно-розшукової діяльності в умовах сучасних безпекових викликів в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2026. Вип. 93, т. 5. С. 207–211. DOI: https://doi.org/10.24144/2307

5. Тарасенко О. С., Стрільців О. М.. Напрями вдосконалення законодавства, що регулює оперативно-розшукову діяльність, з метою протидії кримінальним правопорушенням в інформаційному просторі. Наука і правоохорона. 2025. № 4 (70). С. 17–23. DOI: https://doi.org/10.33270/05257004.2.

6. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023 (дата звернення: 04.10.2026).

7. Шамара О. В. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: законодавчі шляхи реалізації (частина друга). Правовий часопис Донбасу. 2026. № 1 (94). С. 139–148. DOI: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-94-139-148.

Кукурік А.В., здобувач
Науковий керівник: Леган І.М.,
доктор юридичних наук, професор,
Державний університет «Житомирська політехніка»

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну стало відчутно помітним в системі державних та суспільних інститутів, зокрема і в наданні юридичної освіти. При цьому проблеми підготовки кадрів в юридичній сфері існували в Україні ще задовго до повномасштабної війни, зокрема це відмінність практичного досвіду від теоретичних знань, необхідність оновлення освітніх програм, підвищення якості професійної підготовки.

Доктор юридичних наук, професор Константінов С.Ф. наголошує на тому, що внаслідок окупації частини території України та подальшої агресії з боку Росії, проблеми почали набирати своєї вагомості [1, с. 98–103]. Таким чином, на даний момент є актуальним питання яким повинен бути майбутній правник в умовах воєнної та післявоєнної реальності.

Війна суттєво змінила характер юридичної діяльності. Сучасним юристам доводиться займатися справами, пов'язаними з воєнними злочинами, незаконним ув'язненням, депортацією і примусовим переміщенням цивільного населення, а також пошкодженням і знищенням майна. Вони працюють над аспектами, які раніше не були настільки актуальними. У зв'язку з цим змінюються вимоги до юридичної освіти. Студенти повинні розуміти, як саме норми застосовуються на практиці, які докази слід зібрати, як правильно оформити процесуальні документи і які правові механізми можна використати для захисту прав людини.

Особливо помітною ця проблема є у підготовці майбутніх правоохоронців і слідчих. Розслідування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією, потребує знань кримінального права і процесу, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права. С. Ф. Константінов підкреслює необхідність практичної підготовки майбутніх юристів-правоохоронців і слідчих, зокрема через стажування та практичні заняття [1, с. 101–103].

Також слід зазначити, що критичне мислення є важливою компетентністю майбутнього правника в умовах війни. Важливим елементом протидії інформаційно психологічного впливу з боку агресора та покращення здатності до критичного мислення особливо серед практичних юристів, є освіта та державна освітня політика. Освіта, а особливо юридична, не повинна втрачати свій статус, оскільки в разі спроб ворожого маніпулювання – це єдине джерело, яке конституює основні компетенції, що мають бути сформовані [2, с. 151].

Під час навчання в університеті варто частіше моделювати практичні ситуації, максимально наближені до реальної професійної діяльності. Зокрема, студентам можна пропонувати кейси про воєнні злочини. Визначати їх правову кваліфікацію, сформувати доказову базу, скласти процесуальні документи та обґрунтувати позицію сторони. Доречно також відпрацьовувати сценарії допиту свідків чи потерпілих, роботу слідчих груп, формування стратегії захисту або виступу в суді. Це допомагає студентам усвідомити різницю між теоретичними знаннями та їхньою практичною реалізацією. Ефективним інструментом у цьому процесі є залучення до занять практикуючих адвокатів, прокурорів, суддів та слідчих, здатних продемонструвати нюанси фахової роботи на реальних прикладах.

Водночас юридична освіта не має зводитися лише до вивчення воєнних аспектів. Майбутні правники потребують ґрунтовних знань із конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного та інших галузей права, адже саме міцна теоретична база є фундаментом для ефективної роботи в нових правових реаліях. Отже, ключовим завданням є досягнення балансу між фундаментальною підготовкою та розвитком практичних навичок. Попри те, що чинний Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» вже спрямований на формування необхідних компетентностей, сучасні виклики вимагають постійної адаптації змісту освітніх програм. [4; 5]. Держава повинна підтримувати програми навчання та перепідготовки, що дозволять фахівцям ефективно реагувати на нові правові виклики. Це особливо актуально з огляду на те, що багато громадян звертаються за правовою допомогою в умовах воєнного стану, і якість цієї допомоги безпосередньо впливає на їхні права та свободи. Наприклад, введення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту для випускників правничих шкіл допоможе стандартизувати рівень підготовки та забезпечити високу якість правових послуг [3 с. 65].

Особливої уваги вимагає підготовка студентів до взаємодії з міжнародними механізмами захисту прав людини. Оскільки наслідки війни виходять далеко за межі національного правового поля, майбутні юристи повинні досконало розуміти принципи роботи Європейського суду з прав людини, Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних інституцій. Для цього неможливо обмежитися лише механічним заучуванням міжнародних документів. Важливо, щоб студент умів застосовувати ці норми до реальних життєвих ситуацій, аналізувати практику міжнародних судів та грамотно будувати юридичну аргументацію.

Ще однією обов'язковою умовою є розвиток комунікативних та психологічних компетенцій. Правники, які працюють із постраждалими від воєнних злочинів, військовими, ветеранами, переселенцями чи рідними зниклих безвісти, часто взаємодіють із людьми у критичному емоційному стані. Неправильна комунікація здатна загострити травму та знизити готовність потерпілих до співпраці зі слідством чи надання свідчень. Відтак, підготовка правників має обов'язково включати опанування професійної етики та основ психологічно

чутливого спілкування. Для слідчих та правоохоронців цей перелік доповнюється специфічною підготовкою до роботи в умовах стресу та підвищеної небезпеки.

На мою думку, одним із ключових аспектів вдосконалення юридичної освіти в умовах воєнного стану є поглиблення її практичного спрямування. Студенти мають отримувати досвід роботи з реальними правовими кейсами ще під час навчання. Цьому сприятимуть юридичні клініки, стажування в правоохоронних органах, адвокатських об'єднаннях та правозахисних організаціях, а також проведення модельних судових засідань, тренінгів, детальний аналіз судової практики та залучення до викладання практикуючих юристів. Такий підхід забезпечує формування професійної впевненості та усвідомлення відповідальності за прийняті правові рішення.

Отже, війна наочно продемонструвала, що якість юридичної освіти прямо впливає на спроможність фахівця діяти в умовах кризи та нестандартних викликів. Сьогоднішній студент-правник має орієнтуватися в міжнародному гуманітарному праві та стандартах прав людини. Важливими навичками є робота з доказами, критичне мислення, ефективна комунікація та вміння ухвалювати виважені рішення. Попри це, фундаментальні знання залишаються незмінними. На моє переконання, ключова мета сучасної правничої освіти – навчити майбутнього юриста переходити від простого знання норми до розуміння того, як застосувати її на практиці. Саме такий підхід дозволить виховати фахівців, здатних працювати в умовах воєнного часу, долучатися до відновлення правопорядку та забезпечувати дієвий захист прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Константінов С. Ф. Юридична освіта та підготовка правників в умовах воєнного стану. Нове українське право. 2023. № 2. С. 98–103. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.12.

2. Мусієнко А. В., Жук А. М. Актуальність критичного мислення в професійній діяльності юриста під час агресії Росії проти України. DICTUM FACTUM. 2023. № 2 (14). С. 148–152. DOI: https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-148-152.

3. Биков О. М., Матірка Б. А. Діяльність юристів в умовах воєнного стану в Україні. Legal Bulletin. 2024. № 14. С. 58–66. DOI: https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-14-A8.

4. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 № 644.

5. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» для другого (магістерського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 № 643.

Кухарська Д.Г., здобувач
Науковий керівник: Острогляд О.В.
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний університет «Житомирська політехніка»

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ МЕЖІ ВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання володіння зброєю не є новим для України. Але із введенням воєнного стану воно стало актуальнішим та отримало підвищений інтерес громадян. Згідно з оприлюдненими, тодішнім міністром цифрової трансформації України, результатами опитування щодо ставлення українського суспільства стосовно володіння зброєю, виявилось, що близько 59% українців підтримують таку ідею, за умов дотримання вимог законодавства станом на 2022 рік [1]. Цей показник свідчить про те, що даний аспект та правове регулювання цієї сфери привертає значну увагу українського суспільства. Пов'язано це, в першу чергу, зі змінами, яких зазнає законодавство в умовах повномасштабного вторгнення. Унаслідок нововведень люди отримали додаткові права на володіння зброєю. Через це потреба у розмежуванні правомірного та неправомірного володіння вогнепальною зброєю зросла.

Для того, щоб визначити у яких випадках володіння вогнепальною зброєю є законним, а у яких воно може стати кримінальним правопорушенням потрібно проаналізувати чинне законодавство, що регулює відповідні правовідносини. Перед аналізом кримінального законодавства необхідно з'ясувати зміст поняття «володіння». Відповідно до положень ч.1 статті 317 Цивільного кодексу України право володіння є однією зі складових частин права власності. При цьому кодекс не містить загального, збірного визначення, але за його змістом під володінням розуміється тримання майна особою [2].

Що стосується грані між законним та незаконним володінням вогнепальною зброєю в умовах сьогодення, то чинний Кримінальний кодекс України описує, коли володіння зброєю виходить за встановлені законодавчі рамки. Відтак, у Кодексі міститься ч.1 ст. 263, диспозиція якої передбачає кримінальну відповідальність за носіння, зберігання, передачу чи збут зброї без належного дозволу. При цьому стаття містить виняток щодо гладкоствольної мисливської зброї, за зберігання, придбання, передачу та збут якої без дозволу кримінальної відповідальності не встановлено. Також у ч.3 цієї ж статті зазначається, що особа, яка здала органам влади зброю відповідальності не підлягає. Крім того, після введення режиму воєнного стану Кодекс доповнили статтею 43-1, частина третя, якої передбачає виключення кримінальної протиправності діяння за застосування зброї відносно осіб, які здійснюють збройну агресію проти України. Фактично ця стаття породжує право громадян захищати незалежність та територіальну цілісність України без кваліфікації даних дій як кримінального правопорушення, за умови якщо воно не містить ознак катування та інших порушень [3]. Все це означає, що у межах Кримінального кодексу володіння зброєю є правомірним, якщо при відповідних діях, зокрема носінні та зберіганні особа має передбачений на зброю дозвіл. А її володіння і застосування буде вважатись правомірним за умов відсічу збройної агресії.

Окремої уваги заслуговує проєкт закону «Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї», який був поданий ще у далекому 2020 році, народним депутатом Ігорем Фрісом. Ця законодавча ініціатива стала спробою закріпити правове регулювання обігу вогнепальної зброї серед цивільних громадян у формі єдиного закону. Проєкт мав би врегулювати питання обігу цивільної зброї, зокрема закріпити базові права та обов'язки у сфері володіння нею [4]. Водночас деякі органи державної влади висловили значну кількість зауважень і пропозицій, та наголосили на необхідності доопрацювання проєкту. Зрештою, законопроєкт так і не було ухвалено [5]. Відповідно нормативно-правового акта, який би врегулював сферу обігу зброї серед цивільних осіб не створили.

До повномасштабного вторгнення правомірне володіння зброєю регулювалось Інструкцією МВС № 622 від 21.08.1998, а неправомірне, так само встановлювалось нормами Кримінального кодексу України. Ця інструкція, зокрема встановлювала порядок видачі дозволів на придбання, перевезення, зберігання та носіння вогнепальної зброї [6]. Вона є чинною і донині. Проте з огляду на унормування законодавства відповідно до умов та потреб, які виникли у зв'язку з повномасштабним вторгненням, її аналізу не достатньо, щоб зрозуміти механізм правомірного володіння зброєю.

Відтак, в умовах повномасштабного вторгнення законодавство у сфері володіння зброєю зазнало змін, зокрема з'явились спеціальні нормативно-правові акти, що передбачили додаткові підстави володіння вогнепальною зброєю цивільними особами. Цивільні особи отримали додаткову можливість володіти та користуватися зброєю у рамках ЗУ «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України». З метою участі у відсічі збройної агресії рф та при знаходженні зброї з подальшим її декларуванням. Однак такий дозвіл встановив певні умови та обмеження, порушення яких може призвести до настання кримінальної відповідальності. Одним із таких обмежень є те, що цивільна особа має зобов'язання здати отриману чи знайдену задекларовану зброю протягом 90 днів із дня коли воєнний стан закінчився [7]. Тому важливим аспектом є те, що володіння зброєю в умовах воєнного стану ще не передбачає автоматичного виникнення права власності на неї та постійного володіння нею.

Показовою для розмежування правомірного і неправомірного володіння зброєю є правова позиція Касаційного кримінального суду, викладена у справі № 752/10819/23. Ця постанова яскраво ілюструє наявну проблему у співвідношенні положень ЗУ «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» та статті 263 Кримінального кодексу України. Суд дійшов висновку, що самого лише посвідчення та характеристики не достатньо для того, щоб підтвердити активну діяльність та членство у формуванні територіальної громади. З огляду на що, їх наявність не створює права носити вогнепальну зброю без відповідного дозволу [8]. Ця справа свідчить про те, що громадяни неправильно інтерпретують законодавство і не розмежовують законне і незаконне володіння зброєю. Відповідно, у цій справі вирок виносився саме в рамках кримінального судочинства, незважаючи на приналежність особи до формувань територіальної громади.

Таким чином, між правомірним володінням та кримінально-караним діянням існує тонка межа. Тому при визначенні, що є законним, а що є незаконним володінням необхідно враховувати як норми кримінального права, так і норми, що містяться у спеціалізованих нормативно-правових актах. Володіння вогнепальною зброєю супроводжується дотриманням цивільною особою встановлених правил її носіння, зберігання та перевезення. А правомірним володіння вважається доти, доки особа має відповідний дозвіл. У випадку, якщо цивільна особа порушує встановлене правило щодо носіння, зберігання, придбання, передачі чи збуту вогнепальної зброї з дозволом може наступати кримінальна відповідальність. Водночас питання щодо створення закону, який би врегулював питання володіння зброєю цивільними особами на постійній основі, а не лише на період дії воєнного стану, залишається відкритим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Федоров М. Ставлення до володіння зброєю в Україні : результати опитування користувачів Дії. *Telegram*. 2022. URL: https://t.me/zedigital/2058 (дата звернення: 11.10.2026).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 5 серп. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws (дата звернення: 11.10.2026).
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 18 верес. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ (дата звернення: 11.10.2026).
4. Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї : проєкт Закону України від 06.11.2020 № 4335. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/ (дата звернення: 15.10.2026).
5. Проект Закону про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї. Кабінет Міністрів України : вебсайт. URL: https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-obih-tsyvilnoyi-vohnepalnoyi-zbroyi-ta-boyovykh-prypasiv-do-neyi (дата звернення: 15.10.2026).
6. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : Наказ МВС України від 21.08.1998 № 622 : станом на 19 лип. 2024 р. Офіційний вісник України. 1998. № 42. ст. 1574. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ (дата звернення: 11.10.2026).
7. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX : станом на 25 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text (дата звернення: 12.10.2026).
8. Постанова Верховного Суду від 17.12.2024 у справі № 752/10819/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123949334 (дата звернення: 12.10.2026).

Куц Сніжана, здобувач
Науковий керівник: Пузирна Н.С.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка»,

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності є однією з проблем сучасного правозастосування в Україні. Це пов'язано з тим, що окремі правопорушення мають схожі ознаки, однак тягнуть за собою різні правові наслідки. Від правильної кваліфікації діяння залежить не лише вид відповідальності, а й обсяг правових гарантій особи, порядок провадження та суворість застосованого стягнення.

Відповідно до ст. 9 КУпАП [1] адміністративним правопорушенням є протиправна, винна дія або бездіяльність, за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. При цьому закон прямо встановлює, що адміністративна відповідальність настає тоді, коли правопорушення за своїм характером не тягне кримінальної відповідальності. Кримінальний кодекс України, своєю чергою, визначає кримінальне правопорушення як суспільно небезпечне винне діяння, передбачене КК України [2].

Одним із основних критеріїв розмежування є ступінь суспільної небезпечності діяння**.** Саме на ньому акцентують увагу сучасні дослідники. Зокрема, В. О. Іванцов зазначає, що проблема розмежування адміністративного та кримінального хуліганства значною мірою пов'язана з відсутністю чітких критеріїв оцінки суспільної небезпеки. На його думку, це може призводити до неоднакової кваліфікації подібних діянь та, відповідно, до судових помилок [3, с.112]. Така проблема особливо помітна у випадках, коли зовні схожі дії можуть бути кваліфіковані або за ст. 173 КУпАП як дрібне хуліганство, або за ст. 296 КК України як хуліганство.

Проблему розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності досліджують і сучасні українські науковці. Є. В. Буряк, А. В. Комзюк та П. Г. Назаренко зазначають, що адміністративні проступки та кримінальні правопорушення мають як спільні, так і відмінні ознаки, а їх розмежування має важливе значення для правильної кваліфікації діяння та визначення відповідного виду юридичної відповідальності. На думку авторів, одним із ключових критеріїв є ступінь суспільної небезпечності діяння, оскільки саме він впливає на характер правових наслідків для особи, яка його вчинила [4].

На практиці проблеми розмежування виникають не лише у справах про хуліганство. Подібні труднощі можна спостерігати у сфері порушень правил дорожнього руху, митних правопорушень, посягань на власність, порушень у сфері інтелектуальної власності тощо. Наприклад, у наукових дослідженнях звертається увага на недосконаліть законодавства щодо розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері інтелектуальної власності [5]. У таких випадках значення мають характер діяння, розмір заподіяної шкоди, форма вини, спосіб вчинення та інші обставини.

Окремою проблемою залишається використання оціночних понять у законодавстві. Наприклад, у кримінально-правовій характеристиці хуліганства використовуються такі поняття, як «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм», які не мають абсолютно чітких законодавчих критеріїв. Через це остаточна оцінка значною мірою залежить від конкретних обставин справи та підходу правоохоронного органу або суду.

Отже, сучасна проблема розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності полягає передусім у недостатній чіткості окремих критеріїв, за якими одне й те саме за зовнішніми ознаками діяння може отримати різну правову оцінку. На нашу думку, для вирішення цієї проблеми необхідно вдосконалювати законодавче визначення критеріїв суспільної небезпечності та суспільної шкідливості, конкретизувати оціночні поняття і забезпечувати єдність судової практики. Це дозволить зменшити кількість випадків неправильної кваліфікації та забезпечити дотримання принципів законності, справедливості й правової визначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 11 груд. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 05.10.2026).
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 18 верес. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ (дата звернення: 05.10.2026).
3. Іванцов В. О. Адміністративна та кримінальна відповідальність за хуліганство: проблеми розмежування. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2025. № 1. С. 110–118.
4. Буряк Є. В., Комзюк А. В., Назаренко П. Г. Адміністративні проступки і кримінальні правопорушення. *АКАДЕМІЧНІ ВІЗІЇ*. 2023. № 11. DOI: http://dx.doi.org/10.5281
5. Запара С., Кравченко І. Межі адміністративно ї та кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері прав інтелектуальної власності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 71. С. 250–257.

Лавріненко А.В., здобувач
Науковий керівник: Панфілова Ю.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ СТУДЕНТІВ-ПРАВНИКІВ: БАР'ЄРИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАРТУ ТА РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТУ

Початок кар'єри для студента часто видається парадоксальним: роботодавці вимагають наявності практичного досвіду, але студентам важко здобути його без первинного працевлаштування. Це створює свого роду замкнене коло: щоб знайти роботу, потрібен досвід, а щоб отримати досвід - потрібна робота. Це питання особливо актуальне в сучасних умовах юридичного ринку праці, де від молодих фахівців очікують не теоретичних знань, а уміння працювати з юридичними документами, застосовувати законодавство на практиці, взаємодіяти з клієнтами та оперативно адаптуватися до професійного середовища.

Проблема первинного працевлаштування молоді визнається і на державному рівні політики зайнятості. Зокрема, закон України «Про зайнятість населення» [2] визначає додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню для окремих категорій громадян, зокрема молоді, яка закінчила або припинила навчання, що свідчить про необхідність врахування її специфіки під час виходу на ринок праці. Проте формальне існування цих гарантій не завжди усуває реальні перешкоди, з якими стикаються студенти під час пошуку першого робочого місця.

Особливо показовою є ситуація зі студентами-правниками, адже юридична професія вимагає поєднання фундаментальної теоретичної підготовки з практичними навичками. Саме тому постає питання: які перешкоди майбутні юристи вважають найбільш значущими на шляху до першої роботи та які механізми можуть допомогти їх подолати?

З метою вивчення цієї проблеми було проведене анонімне онлайн-опитування на базі Google Form серед 26 студентів-правників різних курсів [1]. Респондентам запропонували оцінити свою готовність до пошуку першої роботи, визначити основні бар'єри для працевлаштування, джерела пошуку вакансій, потребу в університетській підтримці, рівень занепокоєння щодо майбутнього професійного працевлаштування та поділитися власними думками у відкритій формі. Отримані результати сприяли окресленню головних проблем, й запропонуванню практичних рішень для їх подолання.

Брак професійного досвіду і замкнене коло при первинному працевлаштуванні. За даними Державної служби зайнятості, у період з січня по серпень 2026 року послугами служби скористалися 127 тисяч молодих людей віком до 35 років, [3] що відображає загальний масштаб активності молоді на ринку праці та високий рівень конкуренції. Водночас проблема

першого професійного досвіду залишається особливо актуальною для студентів, які ще перебувають у процесі формування професійних навичок. Опитування показало – 24 з 26 учасників вважають брак досвіду однією з головних перешкод, а найчастіша індивідуальна відповідь занепокоєння щодо цієї навички [1]. Студент стикається з певною дилемою: щоб отримати роботу - потрібен досвід, але для здобуття цього досвіду необхідно мати роботу або хоча б доступ до професійного середовища. Практика для правника – це розуміння, як працює право в реальному житті, проте, що робити, якщо сьогодні кількість механізмів для отримання досвіду до моменту вступу на ринок праці недостатня? Для того, щоб покращити ситуацію, доцільно було б запровадити відкриті стажування або trainee-програми (до слова, 19 опитуваних готові пройти навіть неоплачуване стажування, щоб отримати певні знання [1]), розширити базу junior-вакансій, і найголовніше – надати можливість отримати навички ще під час навчання. Деякі університети активно впроваджують схожі проєкти, які неабияк покращують soft skills і не тільки.

Розрив між університетською освітою та практичними вимогами. Юридична освіта закладає основи для розуміння закону, правових інститутів та їхніх механізмів. Однак під час відбору роботодавець оцінює не знання нормативного матеріалу, а саме уміння використовувати його в конкретній ситуації бо кейсі, наприклад: правовий аналіз, вміння працювати з базами даних, комунікація, legal English, судова практика, тощо. На питання, наскільки університет готує до першого працевлаштування, середня оцінка студентів – приблизно 3,0/5, тобто 19 із 26 дали оцінку 1–3 (радше не вважають підготовку достатньою) - це свідчить про нейтрально-скептичну оцінку практичної підготовки значною частиною студентів [1], проте такі зауваження слід сприймати не як заперечення цінності університетської освіти, а як вказівку на потребу в її більшій інтеграції з професійною сферою.

Складність поєднання роботи з навчанням. У студента виникає конфлікт інтересів: з одного боку, щоб бути конкурентоспроможним, йому потрібно здобувати практичний досвід ще під час навчання, а з іншого - надмірна зайнятість може негативно впливати на якість самого навчання, яке залишається основою професійної підготовки. Особливо це стосується правників, бо юридична освіта передбачає значне навчальне навантажування. До того ж 19 з 26 респондентів зауважили, що це є одним з головних бар'єрів [1]. То що ж можна з цим зробити? Найкращий вихід це part-time зайнятість, гнучкий графік, і знову ж trainee-програми, спеціально адаптовані до навчального графіка.

Інформаційний бар'єр: де знайти першу роботу? Насправді, проблема працевлаштування може виникати ще до подачі CV. Повертаючись до форми, 11 з 26 не знають, де знайти роботу, водночас як інші 16 будуть намагатися робити це через знайомих, 11 через соціальні мережі, а лише 10 через університет (це питання дозволяло вибір декількох правильних відповідей) [1]. Виникає «інформаційна асиметрія» - роботодавець чітко усвідомлює, кого і де йому необхідно знайти, тоді як студент не завжди має чітке уявлення про те, де може перебувати його потенційна можливість. З цього випливає, що університет може виконувати навігаційну функцію, забезпечуючи студентів робочою базою. До того ж, 22 із 26 респондентів прямо обрали базу вакансій і стажувань як необхідну допомогу від університету [1].

Високі вимоги роботодавців та професійна самопрезентація. Одна з головних проблем полягає в тому, що кандидат не відповідає формальним вимогам вакансії, але ще й у тому, що він не може ефективно представити свої вже наявні компетенції. Студент не завжди може оцінити, чи відповідає його рівень підготовки реальним вимогам роботодавця. Це підкреслює й аналіз. У питанні, якої допомоги опитувані потребують від університету: 14 були б не проти з допомогою у складанні CV та підготовкою до потенційної співбесіди, 11 відвідували б кар'єрні консультації, а 9 потребують допомоги з соціальними навичками [1]. Таким чином, університет міг би надавати таку допомогу, а також підкріпити навички студента участю у наукових конференціях, науковими публікаціями, тощо. Отже, професійна готовність студента охоплює не лише вміння виконувати юридичні завдання, а й уміння переконливо показати роботодавцю свою компетентність.

Психологічна невпевненість і тривожність щодо першого професійного кроку. На мою думку, ця проблема є найголовнішою, а попередні п'ять її породжують. Особливе значення має суб'єктивне відчуття студентом своєї професійної готовності. Навіть якщо студент наділений певними знаннями та навичками, невпевненість в їхній достатності може стримувати його активність у пошуку роботи. За результатами дослідження 69% учасників мають високий рівень занепокоєння щодо майбутнього [1]. Також це пояснюють відкриті відповіді: «Вимоги щодо досвіду»; «Як знайти роботу, якщо немає попереднього досвіду»; «Конкуренція та високі вимоги до практичного досвіду на ринку праці, багато вимагають – мало платять…»; «Турбує, що багато людей вказують на те, що без хороших зв'язків в цій сфері ти ніким не станеш»; тощо. Також, є одна дійсно цікава відповідь: «Мене хвилює, що роботодавці можуть відмовитися від людської праці і замінять все на ШІ…» Вона показує, що сучасна тривожність студентів уже виходить за межі класичного питання «чи знайду я роботу?» і включає технологічні зміни юридичного ринку.

Проведене дослідження доводить, що складнощі із першим працевлаштуванням молодих юристів зумовлені комплексом чинників, а не дефіцитом вакансій чи релевантного стажу. Ключовий бар'єр – це розрив між класичною академічною освітою та реальними вимогами ринку, який поглиблюється проблемами суміщення роботи з навчанням, браком інформації про вакансії, а також несформованістю навичок самопрезентації й низькою впевненістю студентів у власних силах.

Розв'язання цих викликів вимагає створення системного мосту між закладом вищої освіти та юридичною практикою. Для цього необхідно розвивати інститути ранніх стажувань, гнучкий графік для працюючих студентів, кар'єрний консалтинг у вишах та розвитку soft skills (зокрема, професійної комунікації). Лише за таких умов перша робота юридичного випускника стане свідомим і природним етапом його професійного зростання, а не випадковим збігом обставин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проблеми працевлаштування студентів правників. Google Docs. URL: https://docs.google.com/forms/ (дата звернення: 05.10.2026).
2. Про зайнятість населення. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text (дата звернення: 05.10.2026).
3. Тренди ринку праці. Державна служба зайнятості. URL: https://dcz.gov.ua/stat/stattrend (дата звернення: 05.10.2026).

Ліва С.О., здобувач
Науковий керівник: Юрій Гуцуляк,
доктор філософії (PhD) в галузі Право,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ВОЄННИЙ СТАН ЯК КАТАЛІЗАТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасній науковій літературі поширена думка про те, що норми законодавства, які формувалися для мирного часу, не можуть повною мірою ефективно застосовуватися в умовах війни. З огляду на це, варто звернутися до окремих наукових робіт, в яких аналізуються вже внесені законодавчі зміни та пропонуються шляхи подальшого вдосконалення правового регулювання і практики його застосування.

Так, Баєва Л. розглядає питання формування кримінально-правової політики в умовах воєнного стану. Вона зазначає, що цей напрямок є складовою загальної політики протидії злочинності та реалізується як у правотворчій, так і в правозастосовній діяльності [1, с. 422]. Авторка наголошує, що в умовах війни, через криміналізацію нових діянь і посилення

відповідальності за окремі злочини, особливого значення набувають зміни та доповнення до КК України. У свою чергу ефективність кримінально-правової політики залежить від якості законодавства та узгодженості його застосування на практиці. У підсумку дослідниця звертає увагу на потребу подальшого вдосконалення кримінально-правової політики з урахуванням сучасних викликів, зокрема у сфері протидії співпраці з державою-агресором і розслідування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією [1, с. 424].

Шевчук А. та Боднарук О. аналізують вплив воєнного стану на процес криміналізації діянь в Україні через розширення кримінально-правових заборон і посилення відповідальності за окремі правопорушення. Автори зазначають, що після початку повномасштабної агресії російської федерації проти України відбулося оперативне оновлення КК України, зокрема щодо державної зради, диверсії та злочинів проти власності. Також з'явилися нові склади кримінальних правопорушень, серед яких колабораційна діяльність, незаконне поширення інформації про переміщення військ і зловживання гуманітарною допомогою. Окремо автори звертають увагу на зміни у сфері кіберзлочинності та підходах до покарання. За результатами проведеного аналізу науковці розглядають воєнний стан як чинник активної криміналізації нових суспільно небезпечних діянь та трансформації підходів до їх кримінально-правової оцінки [2, с. 293-294].

Глобенко Г. досліджує зміни кримінального процесуального законодавства України. Він зазначає, що КПК України зазнав суттєвих змін, які торкнулися навіть базових процесуальних інститутів. Зокрема, спрощено порядок проведення окремих слідчих дій, передбачено можливість їх здійснення без понятих за умови відеофіксації. Також змінено підхід до використання показань у суді, що певною мірою впливає на принцип безпосередності. Окремо розглядаються питання дистанційної участі захисника під час проведення процесуальних дій, залучення перекладача, застосування запобіжних заходів та розширення повноважень прокурора [3, с. 434–435]. Автор також звертає увагу на ризики таких змін для гарантій прав учасників процесу, водночас зазначаючи, що частина цих новел може зберегтися і після завершення воєнного стану [3, с. 436].

Погорецький М. пропонує напрями подальшого удосконалення кримінального провадження. Серед них – запровадження моделі «dual-advocate», що передбачає участь спеціального адвоката з доступом до державної таємниці, періодичний перегляд рівня секретності матеріалів, посилення гарантій під час слідчих дій, розвиток дистанційного правосуддя та створення резервних судів. Також автор підкреслює важливість технічної стандартизації електронних доказів, захищених каналів зв'язку та єдиних підходів до криптографічного захисту інформації. Завершує роботу визначенням перспективних, на його думку, напрямів подальших досліджень, зокрема використання штучного інтелекту та міжнародну уніфікацію стандартів електронного доказування [4, с. 142].

Застрожнікова К., розглядаючи особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану, зазначає, що повномасштабна збройна агресія проти України суттєво ускладнила функціонування системи кримінальної юстиції та виявила її слабкі місця. Авторка підкреслює, що особливий режим здійснення кримінального провадження є тимчасовим механізмом, спрямованим на забезпечення безперервності діяльності органів досудового розслідування та суду, а також аналізує положення КПК України, які допускають відступ від загального порядку за наявності об'єктивних перешкод. Крім того, наголошує на необхідності чіткого визначення поняття особливого режиму та вдосконалення кримінального процесуального законодавства у воєнний період [5, с. 186].

Водночас Гріророва Г. акцентує увагу на питаннях територіальної підсудності кримінальних справ, зазначаючи, що застосування спеціальних процесуальних правил, передбачених ст. 615 КПК України, спричинило колізії між загальними положеннями ст. 32 КПК України та спеціальними нормами воєнного часу. Також звертає увагу на прогалину правового регулювання у випадках неможливості встановлення місця вчинення кримінального правопорушення та пропонує внесення відповідних змін до ч. 9 ст. 615 КПК України [6, с. 425].

Отже, аналіз наведених наукових праць свідчить, що воєнний стан став одним із основних чинників змін у кримінальному праві та кримінальному процесі України. Дослідники відзначають оновлення КК України та КПК України, появу нових складів кримінальних правопорушень, посилення відповідальності за окремі діяння, а також зміну процесуальних механізмів розслідування і судового розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баєва Л. Окремі питання формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану* : зб. матеріалів І Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 18 жовт. 2024 р. Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 421–424 URL: https://lnk.ua/aczZcFd1B (дата звернення: 08.05.2026).

2. Шевчук А. В., Боднарук О. М. Воєнний стан як каталізатор криміналізації діянь. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф., м. Одеса, 17 черв. 2022 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022.Т. 2. С. 292-294. URL: https://lnk.ua/JYwgRpAR8 (дата звернення: 08.05.2026).

3. Глобенко, Г. І. Трансформації кримінального процесу України за умов воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама :* зб. тез доп. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р. / МВС України ; Нац. поліція України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Вінниця : ХНУВС, 2025. С. 433–436. URL: https://lnk.ua/XqbBlbPNs (дата звернення: 08.05.2026).

4. Погорецький М. А. Кримінальний процесуальний кодекс України в умовах воєнного стану: новели, ефективність і виклики правам людини. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. 03, ч. 3. С. 142–154. URL: https://lnk.ua/3go82uV95 (дата звернення: 08.05.2026).

5. Застрожнікова К. С. Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану: теоретико-практичний вимір. *Право і суспільство.* 2025. № 3. Т. 2. С. 186–194. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.26 (дата звернення: 08.05.2026).

6. Гріророва Г. Проблемні питання підсудності кримінальних справ в умовах воєнного часу. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану* : зб. матеріалів І Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 18 жовт. 2024 р. Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 424–426 URL: https://lnk.ua/4JActZnKS (дата звернення: 08.05.2026).

Ломака О.Ю., здобувач
Науковий керівник: Нікітенко В. М.,
к.ю.н., доц.,доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ЦИФРОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: КРИТЕРІЇ ДОПУСТИМОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Цифровізація суспільних відносин зумовила істотні зміни у сфері кримінального судочинства, зокрема у способах збирання, фіксації та використання доказової інформації. Відомості, що містяться в мобільних пристроях, соціальних мережах, месенджерах, системах відеоспостереження та інших цифрових ресурсах, дедалі частіше використовуються для встановлення обставин кримінальних правопорушень. Особливої актуальності ця проблематика набула внаслідок повномасштабної збройної агресії проти України, яка істотно вплинула на практику документування кримінальних правопорушень, зокрема воєнних злочинів, злочинів проти основ національної безпеки та інших діянь, пов'язаних зі збройним конфліктом. За таких обставин цифрова інформація стала важливим засобом фіксації подій, встановлення причетних осіб і перевірки обставин, які не завжди можливо підтвердити традиційними джерелами доказів.

Водночас широке використання цифрової інформації актуалізує питання її належності, достовірності та допустимості в кримінальному провадженні. Особливість цифрових матеріалів полягає в можливості їх швидкого копіювання, редагування, поширення та видалення, що ускладнює встановлення первинного джерела, часу створення й автентичності відповідних даних.

Нормативну основу використання цифрової інформації становлять положення Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому Кодексом порядку, на підставі яких встановлюються обставини, що мають значення для кримінального провадження. Частина 2 цієї статті визначає процесуальні джерела доказів: показання, речові докази, документи та висновки експертів [1].

При цьому КПК України не виокремлює цифрові докази в самостійне процесуальне джерело, а передбачає можливість використання цифрової інформації в межах установлених законом категорій доказів.

Зокрема, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України до документів можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації, у тому числі комп'ютерні дані. Частина 4 цієї статті передбачає, що копії інформації, зокрема комп'ютерних даних, виготовлені слідчим або прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа за встановлених законом умов [1]. Отже, чинне законодавство допускає використання цифрових матеріалів як доказів, однак особливості їх технологічної природи зумовлюють необхідність ретельного дотримання процесуального порядку отримання та фіксації.

Визначальним критерієм можливості використання цифрової інформації є її допустимість. Згідно зі ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо його отримано в порядку, встановленому Кодексом. Водночас ст. 87 КПК України визначає правові наслідки істотного порушення прав і свобод людини під час отримання доказів [1]. Таким чином, цифровий характер інформації не звільняє органи досудового розслідування від обов'язку дотримуватися процесуальних гарантій. Навіть якщо інформація містить відомості, які можуть підтверджувати обставини кримінального правопорушення, необхідно встановити законність способу її отримання, повноваження особи, яка здійснила відповідні дії, та дотримання передбаченої законом процедури [2].

Однією з найпоширеніших проблем є використання скриншотів, повідомлень із месенджерів, публікацій у соціальних мережах та відеозаписів, отриманих із відкритих джерел. Сам по собі скриншот не завжди дає змогу встановити автора повідомлення, повноту

відображеного листування, час створення інформації та відсутність її зміни. Аналогічні труднощі виникають щодо відеозаписів, які поширюються в мережі Інтернет без зазначення першоджерела. У таких випадках важливо не обмежуватися дослідженням змісту цифрового матеріалу, а перевіряти його походження, контекст, технічні характеристики та можливість незалежного підтвердження відомостей. Саме так це питання детально роз'яснив Верховний Суд у постанові від 30 квітня 2025 року у справі №357/7533/22 [3].

Особливого значення ці питання набули після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. Документування воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів часто здійснюється за умов, коли безпосередній доступ до місця події є обмеженим або неможливим, свідки перебувають на тимчасово окупованих територіях, а традиційні способи збирання доказів ускладнені. За таких обставин важливими джерелами інформації стають відеозаписи очевидців, фотографії наслідків обстрілів, матеріали супутникової зйомки, повідомлення в соціальних мережах та інші відомості, оприлюднені у відкритому доступі.

У цьому контексті особливого значення набуває OSINT (розвідка на основі відкритих джерел) – збирання й аналіз інформації, доступної у відкритому цифровому середовищі. Такі матеріали можуть сприяти встановленню місця та часу події, перевірці переміщення осіб і техніки, ідентифікації об'єктів та зіставленню різних джерел інформації. Верховний Суд у червні 2026 року звернув увагу на важливість OSINT для розслідування воєнних злочинів і злочину агресії, а також на відсутність у КПК України окремого визначення цього поняття [2]. Водночас використання загальнодоступної інформації не означає автоматичного визнання її допустимим доказом, оскільки вона має бути належно зафіксована, перевірена та введена до матеріалів кримінального провадження відповідно до вимог процесуального закону.

Питання допустимості цифрових доказів уже стало предметом уваги Верховного Суду, як зазначалося раніше. Проте також це питання розгядалось, в постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 29 березня 2021 року у справі № 554/5090/16-к, а саме питання використання електронних документів та копій цифрової інформації в кримінальному провадженні [4].

Отже, під час оцінювання цифрових матеріалів необхідно розмежовувати допустимість і достовірність доказу. Допустимість характеризує дотримання встановленої законом процедури його отримання, тоді як достовірність стосується відповідності відомостей дійсним обставинам. Цифровий файл може бути отриманий законно, але викликати сумніви щодо автентичності або повноти, так само змістовно переконливий матеріал не може автоматично вважатися допустимим, якщо його одержано з порушенням процесуального порядку. Особливого значення набуває збереження метаданих, фіксація джерела походження, документування передачі матеріалу між особами та забезпечення можливості перевірити його незмінність. Сукупність цих заходів у професійній практиці позначається поняттям «ланцюг зберігання доказу» [5].

На нашу думку, удосконалення правового регулювання цифрових доказів має передбачати конкретизацію процесуальних вимог до їх збирання, копіювання, збереження та перевірки. Доцільним є нормативне визначення основних понять, пов'язаних із цифровою інформацією, а також розроблення єдиних рекомендацій щодо фіксації матеріалів із відкритих джерел, збереження метаданих і документування послідовності дій із доказом.

Таким чином, цифрові докази стали важливим інструментом сучасного кримінального судочинства, а збройна агресія проти України істотно посилила потребу в їх належному збиранні та використанні, передусім у провадженнях щодо воєнних злочинів і міжнародних злочинів. Чинний КПК України створює загальну нормативну основу для використання цифрової інформації, однак розвиток технологій та поширення OSINT виявляють потребу в більш деталізованих правилах її процесуального оформлення й перевірки. Послідовне застосування критеріїв допустимості, достовірності та належності цифрових матеріалів сприятиме формуванню єдиної судової практики, ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень і забезпеченню справедливого судового розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1140 (дата звернення: 13.10.2026).
2. Кишакевич Л., Стефанів Н., «Судді ВП ВС проаналізували судову практику щодо допустимості OSINT-доказів у кримінальних провадженнях» від 16.06.2026 р., URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/2049153/
3. Постанова Верховного Суду від 30.04.2025 року у справі № 357/7533/22. URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/127050202
4. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29.03.2021 у справі № 554/5090/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95848991
5. Романюк В. В., Абламський С. Є. Критерії допустимості цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі. Право і безпека. 2024. № 2 (93). С. 140–150. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/goncharuk

Лубська М.О., здобувач
Науковий керівник: Тищенко Ю.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБІВ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах транскордонних зв'язків між людьми, все частіше трапляються випадки укладання шлюбів з іноземцями. Саме тому питання укладення та розірвання таких шлюбів сьогодні надзвичайно актуальні.

Головним нормативно-правовим актом, який детально впорядковує колізійне регулювання сімейних відносин в Україні, є Закон України «Про міжнародне приватне право» [1]. Відповідно до статті 55 цього Закону, право на укладення шлюбу визначається особистим законом (lex personalis) кожного з осіб, які подають заяву про реєстрацію шлюбу. Особистим законом фізичної особи за загальним правилом вважається право держави, громадянство якої вона має [1].

Це означає, що іноземний громадянин при бажанні укласти шлюб в Україні повинен відповідати вимогам свого національного законодавства щодо досягнення шлюбного віку, відсутності спорідненості та інших перешкод. Водночас закон встановлює імперативну норму: при укладенні шлюбу в Україні обов'язково мають дотримуватися положення Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу та загальних перешкод (наприклад, принцип моногамії, добровільність та відсутність близького родинного зв'язку) [3].

Форма укладення шлюбу в Україні підпорядковується загальновизнаному колізійному принципу lex loci celebrationis (право місця укладання шлюбу), закріпленому у статті 56 Закону України «Про міжнародне приватне право» [1]. Це означає, що реєстрація шлюбу між громадянином України та іноземцем обов'язково здійснюється за законодавством України органами Державної реєстрації актів цивільного стану. Іноземець зобов'язаний надати пакет легалізованих документів (таких як: паспорт, довідку про сімейний стан, за необхідності – документ про розірвання попереднього шлюбу з апостилем або консульською легалізацією), перекладених українською мовою та нотаріально посвідчених.

Аналіз правового регулювання зарубіжних країн свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення правоздатності та дієздатності осіб при укладенні «міжнародного» шлюбу. У країнах світу застосовуються різні колізійні прив'язки: закон громадянства (lex patriae), який діє в Німеччині, Іспанії, Бельгії, Італії; закон місця проживання (доміцилій), що використовується у Великій Британії, Австралії та Новій Зеландії; а також змішані форми

прив'язок (Франція, Болгарія). Крім того, у США та країнах Латинської Америки визначальним є закон місця укладення шлюбу (lex loci celebrationis) [2, с. 2].

Окрему увагу в міжнародному приватному праві приділяють консульським шлюбам. Згідно зі статтею 57 Закону України «Про міжнародне приватне право», шлюб між громадянами іноземної держави може бути укладений в дипломатичному представництві або консульській установі цієї держави в Україні, якщо обидві особи на момент реєстрації були громадянами держави, яку представляє консул [1].

Процедура розірвання шлюбу, ускладненого іноземним елементом, є значно складнішою. Відповідно до статті 60 Закону України «Про міжнародне приватне право», розірвання шлюбу та його правові наслідки визначаються спільним особистим законом подружжя. За відсутності спільного громадянства застосовується право держави, у якій подружжя мало останнє спільне місце проживання, за умови, що хоча б один із них все ще там проживає, або право держави, з якою подружжя має найтісніший зв'язок [1].

Якщо жодна із зазначених прив'язок не може бути використана, застосовується закон суду (lex fori), тобто право України [1]. Можливість застосування закону суду відіграє захисну роль для громадян України, гарантуючи їм безперешкодне право на розірвання шлюбу в національних судах.

Процесуальний порядок розірвання шлюбу з іноземцем судами регулюється Цивільним процесуальним кодексом України [4]. Водночас на практиці виникає багато проблем, серед яких найскладнішим є належне повідомлення відповідача-іноземця, що проживає за кордоном. Оформлення та пересилання судових документів через міжнародні канали часто затягує розгляд справ на тривалий час.

Непорозуміння у сучасному міжнародному приватному праві виникає довкола вимоги щодо статі осіб, які одружуються. В Україні стаття 51 Конституції та стаття 21 Сімейного кодексу чітко визначають шлюб як союз жінки та чоловіка [2, с. 3; 3]. Водночас стаття 58 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачає дійсність в Україні шлюбів між громадянами України та іноземцями, укладених за кордоном за іноземним правом, за умови дотримання підстав недійсності за Сімейним кодексом [2, с. 4]. Оскільки 28 країн світу легалізували одностатеві шлюби, а ще 14 запровадили інститут реєстрованих цивільних партнерств, на практиці виникає складна проблема щодо визнання правових наслідків таких союзів, укладених за кордоном [2, с. 4].

Отже, укладення та розірвання шлюбів з іноземним елементом в Україні має певні особливості, адже в таких випадках потрібно враховувати законодавство різних держав. Як показує дослідження цієї теми, найбільше питань виникає щодо визначення права, яке застосовується до шлюбу, та процедури його розірвання, особливо коли один із подружжя перебуває за кордоном. Вважаємо, що для вирішення цих проблем необхідно вдосконалювати законодавство та спрощувати відповідні процедури. Це дозволить уникнути зайвих труднощів і забезпечити належний захист прав людей, які перебувають у шлюбних відносинах з іноземним елементом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.

2. Ткаченко В. Колізійні питання реалізації права на шлюб у міжнародному приватному праві. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 6. С. 47–52. DOI: https://doi.org/10.32849.

3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.

4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

Луценко Р.А., здобувач
Науковий керівник: Бондаренко Н. О.
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) зумовлює виникнення нових викликів для правових систем різних країн світу. Україна також поступово адаптує своє законодавство до сучасних технологічних змін. Водночас нормативне регулювання застосування ШІ залишається недостатньо сформованим, зокрема в питаннях визначення меж його використання та встановлення відповідальності за наслідки його діяльності. Тому усунення наявних законодавчих прогалин є одним із важливих завдань сучасної правової політики.

Одним із ключових питань є визначення правового статусу штучного інтелекту. На сьогодні його розглядають переважно як програмне забезпечення, однак здатність таких систем навчатися на основі отриманих даних і виконувати завдання без безпосереднього втручання людини породжує дискусії серед науковців і правників. Зокрема, обговорюється доцільність надання ШІ окремих елементів правосуб'єктності, а також пошук ефективних механізмів розподілу відповідальності між розробниками технологій, їхніми власниками та користувачами у випадках заподіяння шкоди або виникнення помилок [1, с. 48].

Ще одним важливим питанням є забезпечення належного захисту персональних даних. Оскільки системи штучного інтелекту обробляють значні обсяги інформації для свого навчання та функціонування, зростає ймовірність порушення права людини на недоторканність приватного життя. Особливо гостро ця проблема проявляється під час використання технологій розпізнавання облич та інших інструментів, що дають змогу ідентифікувати особу. У зв'язку з цим Україні необхідно вдосконалювати механізми правового регулювання обробки персональних даних, орієнтуючись на європейські стандарти захисту приватності та забезпечуючи їх належне дотримання на практиці [2, с. 190].

Україна вже зробила перші кроки: уряд ухвалив Концепцію розвитку ШІ [3], яка наголошує на важливості захисту прав людини. Крім того, у 2023 році Мінцифра презентувала план [4], за яким країна поступово переходитиме від необов'язкових етичних порад до чітких і суворих законів, синхронізованих із європейськими правилами.

Ще одним актуальним напрямом правового регулювання є захист авторських прав у сфері штучного інтелекту. Сучасні нейромережі здатні генерувати різноманітні результати інтелектуальної діяльності, зокрема літературні твори, графічні зображення та програмний код. Водночас традиційні норми авторського права пов'язують статус автора з фізичною особою, що ускладнює визначення правового режиму контенту, створеного за допомогою ШІ. У зв'язку з цим виникає потреба в розробленні нових правових підходів до визначення належності майнових прав на такі результати, а також у встановленні чітких правил використання захищених авторським правом творів для навчання моделей штучного інтелекту [1, с. 51].

Таким чином, удосконалення законодавства України у сфері штучного інтелекту потребує комплексного підходу до оцінювання та врегулювання ризиків, пов'язаних із використанням відповідних технологій. Одним із головних завдань законотворчої діяльності є забезпечення рівноваги між гарантуванням прав і свобод людини та створенням сприятливих умов для розвитку інновацій. Досягнення цієї мети передбачає гармонізацію національного законодавства з правовими нормами Європейського Союзу, а також розгляд можливості ухвалення спеціального нормативно-правового акту, який комплексно регулюватиме відносини у сфері штучного інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Куракін О. М., Скрябін О. М. Особливості правового регулювання використання штучного інтелекту в Україні. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2023. Вип. 36. С. 46-55.
2. Співак О. Правове регулювання штучного інтелекту в Україні та світі. Актуальні проблеми правознавства. 2024. № 1. С. 188-195.
3. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/
4. Міністерство цифрової трансформації України. Дорожня карта регулювання штучного інтелекту в Україні. 2023. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files

Макарова Є.В., здобувач
Науковий керівник: Соколова-Височина Яна Анатоліївна,
к.ю.н., доцент,
Державний торгівельно-економічний університет

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОХОДЖЕННЯ ПРАКТИКИ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Практична підготовка є необхідною складовою професійного становлення здобувача вищої освіти, оскільки дає змогу застосувати теоретичні знання в реальному робочому середовищі, перевірити професійні очікування та сформувати навички взаємодії з колективом. Закон України «Про вищу освіту» визначає практичну підготовку формою організації освітнього процесу та передбачає її проведення на підприємствах, в установах, організаціях за договорами із закладами освіти або у відповідних структурних підрозділах закладу [1]. Проте формальна наявність практики в освітній програмі не гарантує її змістовного наповнення.

Організація практичного навчання потребує врахування труднощів із пошуком бази практики, добором практикантів та узгодження інтересів студентів, закладів вищої освіти й роботодавців. Якісна практика має бути безпосередньо пов’язана зі спеціальністю, мати заздалегідь визначені результати навчання, реальні професійні завдання, керівника-наставника, зрозумілі критерії оцінювання та регулярний зворотний зв’язок. Студент повинен не лише спостерігати за роботою організації, а й поступово виконувати посильні завдання відповідно до рівня підготовки. Важливими є безпечні умови, доступність для студентів з різними потребами та прозоре інформування про режим роботи та можливу оплату. Такі засади як письмова домовленість, чіткі навчальні цілі, наставництво й належні умови відображені в європейських рекомендаціях щодо якості стажувань [3].

Серед основних проблем організації проходження практики варто виділити обмежену кількість пропозицій, які відповідають спеціальності студентів та їхнім індивідуальним професійним інтересам. Переліки партнерських підприємств інколи не оновлюються, а відкриті вакансії не містять опису завдань, вимог або умов проходження практики. Частина організацій відмовляє кандидатам без досвіду, хоча саме набуття досвіду є головною метою практики. Додаткові труднощі створюють транспортні витрати, необхідність поєднувати практику з навчанням чи роботою, відстань між місцем проживання та розташуванням підприємства, а також конкуренція за найбільш привабливі місця [3; 4].

Окремою проблемою є нерівний доступ до можливостей: студенти з особистими професійними контактами часто швидше знаходять базу практики, тоді як інші змушені надсилати численні звернення, які залишаються без відповіді. Якщо пошук починається незадовго до встановленого закладом вищої світи терміну проходження практики, здобувач може обрати будь-яку доступну організацію, навіть коли характер її діяльності майже не відповідає освітній програмі.

Серед труднощів під час проходження практики можна виокремити підміну навчальних завдань другорядною або одноманітною роботою, яка не забезпечує набуття запланованих компетентностей. Іноді практикант не має визначеного наставника, доступу до необхідних інструментів або достатньо чіткого плану. Через це виникає розрив між очікуваннями студента, вимогами закладу освіти та фактичними функціями на робочому місці. Надмірна увага до щоденників і звітів за відсутності оцінювання реальних результатів посилює формалізацію практики [2; 3].

Роботодавці також стикаються з певними труднощами, оскільки підприємства не завжди мають достатньо ресурсів для навчання та супроводу практикантів. Наставництво потребує часу працівників, а коротка тривалість практики може бути недостатньою для входження в робочі процеси. Роботодавці також відзначають можливий розрив між університетською підготовкою та інструментами, які використовуються на практиці; складність добору мотивованих кандидатів; потребу в дотриманні вимог охорони праці та захисту конфіденційної інформації. Для невеликих підприємств організаційні витрати можуть переважати очікувану короткострокову користь [3; 4].

Водночас роботодавці зацікавлені в практиці як у способі попереднього знайомства з майбутніми працівниками. Європейська комісія підкреслює роль стажувань у набутті досвіду молоддю та залученні кадрів роботодавцями [4]. Тому проблема полягає не у відсутності взаємного інтересу, а насамперед у недостатній координації, невизначеності очікувань та нерівномірному розподілі відповідальності.

Для покращення організації практичного навчання варто створити єдину цифрову платформу взаємодії закладів вищої освіти, студентів і підприємств, де кожна база практики публікуватиме спеціалізацію, перелік завдань, вимоги, тривалість, формат роботи, умови доступності та контакт відповідальної особи. Студенти зможуть подавати заявки й відстежувати їхній статус, а роботодавці – добирати кандидатів за навичками та мотивацією. Заклад вищої освіти повинен перевіряти відповідність пропозицій результатам навчання та регулярно актуалізувати перелік партнерів.

Перед початком практики варто узгоджувати короткий індивідуальний план із вимірюваними результатами: наприклад, підготовлений аналітичний звіт, виконаний проєкт, опановане програмне забезпечення чи участь у виробничому процесі. За кожним студентом необхідно закріплювати наставника від підприємства та керівника від закладу вищої освіти. Наявність проміжного контролю дозволить своєчасно виявляти ситуації, коли виконувана робота не відповідає визначеним цілям [2; 3].

Оцінювання за результатами проходження практики пропонується здійснювати за сукупністю показників, а саме: виконання завдань, продемонстровані навички, відгук наставника, рефлексія студента та якість кінцевого результату. Після завершення практики доцільно проводити анонімне опитування обох сторін і використовувати його результати для відбору баз практики у наступному навчальному році. Для роботодавців можуть бути корисними стандартизовані документи, консультаційна підтримка від університету та можливість довшої співпраці зі студентами.

Ефективність практики визначається не фактом її проходження, а відповідністю змісту професійним цілям і реальним результатам навчання. Основні проблеми студентів пов’язані з доступом до якісних баз, прозорістю добору та нестачею змістовних завдань; проблеми роботодавців – із витратами часу на наставництво, підготовленістю кандидатів і неузгодженими очікуваннями. Системне партнерство між університетами та організаціями, цифровізація добору, індивідуальні плани й двостороннє оцінювання здатні перетворити практику з формальної вимоги на інструмент професійного розвитку та майбутнього працевлаштування [1; 3; 4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.10.2026).

2. Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України : Наказ Міністерства освіти України від 08.04.1993 № 93. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93 (дата звернення: 15.10.2026).

3.Council Recommendation of 10 March 2014 on a Quality Framework for Traineeships. *Official Journal of the European Union*. 2014. C 88. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content (дата звернення: 15.10.2026).

4. European Commission. Improving the quality of traineeships in the EU. 20 March 2024. URL: https://commission.europa.eu/news-and-media/news (дата звернення: 15.10.2026).

Марченко В.О., здобувач
Науковий керівник: Корнієнко Ольга Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ЕВОЛЮЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СТАТУСУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ: ВІД ВІЛЬНОЇ БАГАТОПАРТІЙНОСТІ ДО ЗАБОРОНИ ПРОРОСІЙСЬКИХ ПАРТІЙ

Пошук оптимальної моделі взаємодії між суспільством і державою є одним із головних завдань розвитку України. Політичні партії у цьому процесі є ключовою ланкою, яка збирає інтереси різних людей та допомагає просувати їх під час прийняття державних рішень.

Усі демократичні зміни в нашій країні - від перших кроків у формуванні органів влади до виникнення справжніх самоврядних громадських організацій -пов’язані з виходом партій за межі громадянського суспільства та їх перетворенням на головного посередника між громадянином і владою [2, с. 110-112; 7, с. 82].

Актуальність цієї теми зумовлена потребою комплексного аналізу важливої проблеми - оптимізації державного управління, впорядкування владних відносин та теоретичного осмислення процесів становлення й розвитку партійної системи. Проте без історичного погляду та врахування особливостей суспільного життя такий аналіз буде малопродуктивним.

Українськее партієтворення виявилося складним шляхом: за роки незалежності сотні партій реєструвалися, згодом зникали або перетворювалися на інструменти впливу фінансово-промислових груп, так і не сформувавши міцної підтримки серед людей [2, с. 115; 3, с. 15-18].

Сьогодні російська збройна агресія додала до цієї теми гострий безпековий вимір. Постала вимога не лише налагодити політичну систему, а й захистити її від внутрішніх деструктивних чинників, коли окремі партії використовувалися як осередки гібридного впливу країни-агресора [1, с. 55-58; 6, с. 290].

Становлення вітчизняної партійної системи відбувалося в умовах складного посткомуністичного транзиту. Відсутність сталих демократичних традицій, повільні економічні перетворення та зубожіння значної частини населення призвели до того, що перші українські партії тривалий час залишалися відірваними від реальної соціальної бази. Замість вираження суспільних прагнень керівництво багатьох політичних сил шукало підтримку у владних кабінетах. Це зумовило низький рівень довіри громадян до партійних інститутів. Водночас конституційне проголошення України демократичною державою заклало обов’язок на розбудову багатопартійності та на її чітке нормативне регулювання [2, с. 114; 3, с. 42; 4; 7, с. 84-85].

Початком правового оформлення партійного середовища став Закон України «Про об’єднання громадян» 1992 року, який на той момент ще чітко не відокремлював політичні партії від інших громадських формувань. Повноцінний вихід партій на політичну арену відбувся завдяки виборчому закону 1993 року, що закріпив за ними статус суб’єктів висування кандидатів, а також ухваленню Конституційного договору 1995 року та Конституції України

1996 року. Згідно зі статтею 36 Основного Закону, право на свободу об'єднання стало запорукою народовладдя, оскільки саме через політичні партії приватні потреби громадян трансформуються у групові інтереси, а в разі приходу до влади - у загальнодержавну політику, на чому наголошував Ю. М. Тодика [4; 7, с. 88-91].

Новим етапом стало прийняття у 2001 році Закону України «Про політичні партії в Україні». Документ зафіксував обов'язкову наявність загальнонаціональної програми та встановив лише всеукраїнський статус для партій, що стало важливим чинником консолідації суспільства та запобігання сепаратизму. Також було запроваджено вимогу регулярної участі у виборах під загрозою анулювання реєстрації через Верховний Суд та зафіксовано державні гарантії діяльності: рівність перед законом, незалежність від втручання посадовців і юридичну відповідальність за перешкоджання партійній роботі [7, с. 95-98].

Проте на практиці розвиток партійної системи був дуже суперечливим. У 1990–2000-х роках через брак власних коштів у політику активісти йшли за грошима до олігархів та великого бізнесу (банків, нафто- і газотрейдерів). Через це партії часто ставали не об'єднаннями громадян за інтересами, а закритими бізнес-проєктами для захисту грошей їхніх спонсорів. Як зазначають дослідники (зокрема М. Кармазіна), до українських реалій не можна сліпо застосовувати західні теорії партій, адже наші політичні сили тоді не мали ні справжньої підтримки народу, ні довгої історії, ні стабільності [2, с. 118-119; 3, с. 110-125].

Найбільш критичним випробуванням для всієї партійної системи України стала російська агресія та гібридне втручання країни-агресора у внутрішню політику. Використання окремих політичних сил як інструментів зовнішнього деструктивного впливу змусило державу перейти від захисту класичного плюралізму до механізмів «демократії, що захищається». Законодавчі зміни 2022 року створили суворий юридичний механізм судової заборони тих партій, діяльність яких була спрямована на підрив суверенітету, виправдовування збройної агресії РФ та співпрацю з окупантами, що стало ключовим кроком для захисту національної безпеки та конституційного ладу України [1, с. 65-75; 5; 6, с. 290-296].

Загалом можна підсумувати, що українські партії пройшли дуже непростий шлях. У 90-х і нульових роках вони часто залежали від грошей олігархів і не мали міцного зв'язку зі звичайними людьми. Проте з часом держава вчилася вибудовувати чіткіші правила для політики. Найголовнішим випробуванням стала війна та російська агресія, через що країна мусила захищатися і на політичному фронті, забороняючи проросійські сили. У майбутньому успіх нашої політичної системи залежатиме від того, наскільки чесно партії представлятимуть інтереси громадян і надійно захищатимуть суверенітет держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барабаш Ю., Берченко Г. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (на досвіді державного будівництва під час російської агресії). *Право України*. 2023. № 1. С. 54–75.

2. Войтків В. Партійна система України: етапи становлення та їх особливості. *Політичний менеджмент.* 2007. № 2. С. 110-121.

3. Кармазіна М., Бевз Т., Ротар Н. Українська багатопартійність: становлення і розвиток. Київ: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2010. 392 с.

4. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

5. Марусяк О. Якими є підстави для заборони діяльності політичних партій на сьогодні? *Центр політико-правових реформ (ЦППР).* 2022.

6. Сидій О., Шульган І. Ефективність заборони діяльності проросійських політичних партій: досвід та реалії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2023. Вип. 10 (39). С. 289-296.

7. Тодика Ю. М. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні: навч. посіб. Харків: Консум, 2000. 160 с.

Маткурбанова В.В., здобувач
Науковий керівник:Луцький Р.П.
доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького
Університету Короля Данила

ОРГАНІЗАЦІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ ТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДДІВ І ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

Судова система є важливим елементом державної влади, який забезпечує здійснення правосуддя та захист прав і свобод людини і громадянина.

Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються[1, ст. 124].

Незалежність суддів: 1) Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права. 2) Звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, щодо розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом. 3) Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом. 4) Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади. 5) Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до цього Закону діє суддівське самоврядування[4, ст. 6].

Ця стаття має важливе значення для забезпечення незалежності судової влади в Україні. Вона сприяє захисту суддів від будь-якого незаконного впливу, гарантує справедливий розгляд справ та зміцнює принцип верховенства права. Завдяки таким нормам забезпечується довіра громадян до суду, підтримується законність і стабільність у державі.

Суд утворюється і ліквідовується законом. Проект закону про утворення чи ліквідацію суду вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя[2].

Отже, процедура створення або ліквідації суду є чітко визначеною законодавством і здійснюється за участю відповідних органів державної влади.

В указі Президента України про створення суду вказуються його місцезнаходження і статус, які визначаються з урахуванням принципів територіальності та спеціалізації. Підставами для утворення чи ліквідації суду є зміна адміністративно-територіального устрою, передислокація військ або реорганізація Збройних Сил України, зміна визначеної законом системи судів, а також інші підстави, передбачені законом[3].

Такий порядок дозволяє своєчасно реагувати на зміни в державі та забезпечувати належне функціонування судової системи.

Порядок утворення і ліквідації судів загальної юрисдикції: 1) Суди загальної юрисдикції утворюються і ліквідуються Президентом України за поданням Міністра юстиції України на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду. 2)Місцезнаходження, територіальна юрисдикція і статус суду визначаються з урахуванням принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності. 3) Підставами для утворення чи ліквідації суду є зміна визначеної цим Законом системи судів, потреба поліпшити доступність правосуддя або зміна адміністративно-територіального устрою. 4) Кількість суддів у суді визначається Державною судовою адміністрацією України за поданням Міністра юстиції

України на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду, з урахуванням обсягу роботи суду та в межах видатків, затверджених у Державному бюджеті України на утримання судів [4, ст.19].

Після етапу утворення суду наступним є етап формування його керівного складу. Кандидатури на посади голів судів обираються, як правило, з найбільш кваліфікованих суддів, які мають великий професійний досвід, користуються авторитетом, мають організаційні здібності, високі ділові й моральні якості. Передбачений законом порядок призначення на посаду голови суду та його заступників є загальним для всіх судів, окрім Конституційного Суду України та Верховного Суду України, в яких обіймання посад голів врегульовано Конституцією України і здійснюється не шляхом призначення, а шляхом обрання самими суддями на пленарних засіданнях відповідних судів[3].

Отже, формування керівного складу суду є важливим етапом у забезпеченні належного функціонування судової системи. Призначення голів судів і їх заступників здійснюється на основі професійних якостей, досвіду та авторитету суддів, що гарантує ефективне управління судом і дотримання принципів правосуддя. Завдяки чіткому законодавчому порядку призначень забезпечується стабільність роботи судів та належна організація процесів розгляду справ.

Статус судді: 1) Суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. 2) Судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судоустрою чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді[4, ст.52].

Вимоги щодо несумісності: 1) Перебування на посаді судді несумісне із зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Перебування на посаді судді також несумісне із наявністю заборони такій особі обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади в порядку, визначеному Законом України »Про очищення влади». 2) Суддя не може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. 3) Особи, які є власниками акцій або володіють іншими корпоративними правами чи мають інші майнові права або інший майновий інтерес у діяльності будь-якої юридичної особи, що має на меті отримання прибутку, зобов'язані передати такі акції (корпоративні права) або інші відповідні права в управління незалежній третій особі (без права надання інструкцій такій особі щодо розпорядження такими акціями, корпоративними або іншими правами, або щодо реалізації прав, які з них виникають) на час перебування на посаді судді. Суддя може отримувати відсотки, дивіденди та інші пасивні доходи від майна, власником якого він є. 4) Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації. 5) У разі призначення судді членом Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України він відряджається для роботи в цих органах на постійній основі. За членами цих органів - суддями зберігаються гарантії матеріального, соціального та побутового забезпечення, визначені законодавством для суддів. 6) Суддю за його заявою може бути відряджено для роботи у Національній школі суддів України, а суддю, обраного головою чи заступником голови Ради суддів України, - до Ради суддів України, із збереженням розміру суддівської винагороди за основним місцем роботи та встановлених законом доплат. 7) Суддя повинен дотримуватися вимог щодо несумісності, визначених законодавством у сфері запобігання корупції. Відрядження на роботу до Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України, Ради суддів України не вважається сумісництвом[4, ст.54].

Присяга судді: 1) Особа, призначена на посаду судді, складає присягу судді такого змісту: «Я, (ім'я та прізвище), вступаючи на посаду судді, урочисто присягаю Українському народові об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно, справедливо та кваліфіковано здійснювати правосуддя від імені України, керуючись принципом верховенства права, підкоряючись лише закону, чесно і сумлінно здійснювати повноваження та виконувати обов'язки судді, дотримуватися етичних принципів і правил поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя». 2) Суддя складає присягу під час урочистої церемонії у присутності Президента України. До участі в церемонії запрошуються Голова Верховного Суду, Голова Ради суддів України, Голова Вищої ради правосуддя та Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. 3) Текст присяги підписується суддею і зберігається в його суддівському досьє[4, ст.57].

Визначальною умовою функціонування судової влади є особливий правовий статус судді, який поєднує в собі високі кваліфікаційні вимоги, систему гарантій незалежності та суворий режим несумісності з будь-якою політичною чи підприємницькою діяльністю. Процес набуття цього статусу завершується складенням присяги, яка є не лише формальним актом, а юридичним і моральним зобов'язанням судді здійснювати правосуддя неупереджено, захищаючи права людини виключно на засадах верховенства права.

Забезпечення конституційних гарантій незалежності суддів та контроль за дотриманням ними вимог щодо несумісності покладено на Вищу раду правосуддя – колегіальний, незалежний конституційний орган державної влади та суддівського врядування.

Статус присяжного: 1) Присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя. 2) Присяжні виконують обов'язки, визначені пунктами 1, 2, 4-6 частини сьомої статті 56 цього Закону[4, ст.63].

Вимоги до присяжного: 1. Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом. 2. Не включаються до списків присяжних громадяни: 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного; 3) які мають незняту чи непогашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя; 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення; 6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; 7) особи, які не володіють державною мовою. 3. Особа, включена до списку присяжних, зобов'язана повідомити суд про обставини, що унеможливлюють її участь у здійсненні правосуддя, у разі їх наявності[4, ст.65].

Особливим елементом демократичної побудови судової системи є інститут присяжних, через який реалізується конституційне право громадян на безпосередню участь у здійсненні правосуддя. Формування списків присяжних тісно пов'язане з територіальним принципом устрою судів, а їхній статус наділений високими гарантіями незалежності та вимогами щодо доброчесності, що споріднює їх із професійним суддівським корпусом та забезпечує суспільний контроль за справедливістю судових рішень.

Утворення та ліквідація судів є невід'ємною частиною розвитку правової системи. Вони забезпечують ефективність, спеціалізацію та доступність судочинства для громадян. Процедури утворення та ліквідації суворо регламентовані законодавством, щоб гарантувати незалежність суддів і захист прав людини. Ретельне планування та дотримання законодавчих норм дозволяє підтримувати стабільність і довіру до судової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text
3. Правознавство: навчальні матеріали / Арм Академія. URL: https://arm.navs.edu.ua/books
4. Судові органи: підручник // Радник онлайн. URL: http://radnuk.info/pidrychnuku

Мельник В.І., здобувач
Науковий керівник: Шведова Г.Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет

ШАХРАЙСЬКІ КОЛ-ЦЕНТРИ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ

Розвиток цифрових комунікацій та дистанційних фінансових послуг створює нові можливості для вчинення майнових кримінальних правопорушень. Однією з небезпечних тенденцій є функціонування шахрайських кол-центрів, діяльність яких ґрунтується на систематичному введенні потерпілих в оману з метою заволодіння їхніми коштами або отримання контролю над фінансовими інструментами. Як зазначає А. Крижевський, такі структури можуть мати ієрархічну будову, спеціалізований персонал і розвинену технічну інфраструктуру, що забезпечує систематичність шахрайських дій [2, с. 118–119]. За спрямованістю шахрайських схем можна умовно виокремити два типи таких кол-центрів: орієнтовані на заволодіння коштами під приводом інвестування та торгівлі фінансовими інструментами, а також ті, що маскують протиправну діяльність під надання соціальної допомоги, благодійність або підтримку населення в умовах війни. У першому випадку оператори можуть представлятися менеджерами, агентами чи брокерами, створюючи в потерпілих уявлення про законність і перспективність відповідних фінансових операцій. У другому – використовувати суспільно значущі теми, зокрема допомогу Збройним Силам України, відбудову та виплати внутрішньо переміщеним особам, для формування довіри й отримання коштів громадян [2, с. 119–120].

Особливості видів співучасті у діяльності шахрайських кол-центрів полягає в розподілі функцій між організаторами, керівниками, операторами, технічними працівниками та особами, які забезпечують фінансові операції. Оператори безпосередньо контактують із потерпілими, використовуючи легенди про необхідність захисту банківського рахунку, підтвердження операцій, отримання виграшу, здійснення інвестицій або взаємодію з представниками державних органів [2, с. 119–120; 6, с. 168–170].

Важливою характеристикою таких структур є застосування психологічного впливу, спрямованого на формування довіри, створення відчуття терміновості та спонукання особи до дій усупереч її майновим інтересам. Унаслідок цього потерпілі можуть самостійно переказувати кошти, повідомляти конфіденційні дані або надавати доступ до банківських сервісів, не усвідомлюючи справжньої мети відповідних дій. Отже, зовнішня добровільність фінансової операції сама по собі не виключає шахрайського характеру заволодіння майном: визначальними залишаються спосіб формування волевиявлення потерпілого, використаний обман і спрямованість умислу винних осіб.

Організований характер діяльності кол-центру не можна встановлювати виключно за кількістю операторів, наявністю офісного приміщення чи використанням спеціалізованої техніки [5]. Для кримінально-правової оцінки необхідно з’ясувати стійкість об’єднання,

попередню узгодженість дій, розподіл функцій, спільність злочинного плану, характер підпорядкування та обізнаність учасників щодо мети діяльності. Відповідно до ст. 28 Кримінального кодексу України (далі – КК України), організована група та злочинна організація мають різні ознаки, а тому ці поняття не можуть підмінятись [3, ст. 28].

Важливе значення для кримінально-правової протидії має кваліфікація таких діянь. Дії учасників шахрайських кол-центрів може охоплювати склад шахрайства, передбачений статтею 190 КК України, а за наявності відповідних законодавчих ознак – кримінальні правопорушення, пов'язаних зі створенням злочинних організацій, легалізацією доходів, одержаних протиправним шляхом [3, ст. 190]. Водночас додаткова кваліфікація потребує встановлення всіх ознак відповідного складу кримінального правопорушення; сам факт використання комп'ютерної техніки або банківських рахунків не є достатнім для автоматичного застосування інших статей КК України [2, с. 120].

Окремої уваги потребує законодавче реагування на діяльність електронно-комунікаційних шахрайських організованих груп. Поява спеціальної статті 255^4 КК України актуалізує питання співвідношення спеціальної кримінально-правової заборони із загальними положеннями про організовану злочинність та відповідальністю за конкретні факти шахрайства [3, ст. 255^4]. Практичне значення має розмежування ролей організаторів, керівників, безпосередніх виконавців і осіб, які забезпечують функціонування злочинної структури.

Серед основних проблем доказування слід виокремити необхідність відновлення повного ланцюга злочинної діяльності: від первинного контакту з потерпілим і використаних засобів обману до руху коштів та встановлення кінцевих одержувачів. Д. Колодін та А. Колодіна наголошують на значенні ідентифікаційних досліджень цифрових слідів, телекомунікаційних даних, пристроїв і технічної інфраструктури під час розслідування шахрайств [1, с. 334]. Ускладнюють розслідування використання підставних осіб, розподіл операцій між різними рахунками, цифрова анонімізація, транскордонний характер комунікацій та можливе знищення електронних доказів. Тому результативність протидії залежить від своєчасного збереження цифрових даних, аналізу фінансових потоків, взаємодії правоохоронних органів і міжнародного співробітництва.

Таким чином, шахрайські кол-центри становлять підвищену суспільну небезпеку тоді, коли перетворюються на стійкі організації, що забезпечують систематичне вчинення кримінальних правопорушень завдяки розподілу функцій, технологічній підтримці та організованому руху незаконно одержаних коштів. Ефективна кримінально-правова протидія потребує належної кваліфікації окремих фактів. Важливим напрямом вдосконалення правозастосування є формування узгоджених підходів до застосування спеціальних норм КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колодін Д., Колодіна А. Види та напрями ідентифікаційних досліджень під час розслідування шахрайств, вчинених із використанням телекомунікаційних засобів. *Експертне забезпечення розслідування організованої злочинності: міжнародний досвід та національна практика: збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса, 27 листоп. 2025 р.* Одеса: НУ «ОЮА», 2025. С. 330–335. URL:https://dspace.onua.edu.ua/server (дата звернення: 15.10.2026).

2. Крижевський А. В. Характеристика шахрайських кол-центрів як форми організованої злочинної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Теорія та практика протидії злочинності в умовах правового режиму воєнного стану : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (7 листопада 2025 року)* / упор. С. І. Мельник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. С. 118-120. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream (дата звернення: 15.10.2026).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 15.10.2026).

4. Обіцяли фіктивні призи та виманювали кошти: БЕБ скерувало до суду справу 12 учасників «кол-центрів». *Бюро економічної безпеки України.* 30 березня 2026 року. URL: https://esbu.gov.ua/news/obitsialy-fiktyvni-pryzy- (дата звернення: 15.10.2026).

5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ (дата звернення: 15.10.2026).

6. Ризики та загрози легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму в умовах військової агресії Російської Федерації. Київ : Державна служба фінансового моніторингу України, 2025. 291 с. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411 (дата звернення: 15.10.2026).

УДК 346.3:347.7:338.246.8(477)

Мельник С.М., здобувач
Науковий керівник: Драган І.О.,
доктор наук з державного управління, професор,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Повномасштабна війна спричинила масштабні руйнування виробничої, транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури України, загострила проблеми інвестиційної привабливості, обмеженості бюджетних ресурсів і забезпечення сталого економічного розвитку. За таких умов особливого значення набуває формування ефективних правових механізмів залучення приватного капіталу до відбудови держави. Одним із перспективних інструментів вирішення цього завдання є публічно-приватне партнерство (ППП), яке дає змогу поєднати ресурсні можливості держави, підприємницького сектору та міжнародних фінансових інституцій для реалізації суспільно значущих проєктів.

Масштаби потреб у відновленні підтверджують необхідність використання альтернативних джерел фінансування. Відповідно до п’ятої спільної Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA5), підготовленої Урядом України, Групою Світового банку, Європейською Комісією та Організацією Об’єднаних Націй, загальна вартість відновлення та відбудови України протягом наступного десятиліття оцінюється майже у 588 млрд доларів США станом на 31 грудня 2025 року [5]. Такі обсяги фінансових потреб істотно перевищують можливості державного бюджету та обумовлюють необхідність залучення приватних інвестицій, міжнародної допомоги й розвитку нових моделей фінансування відбудови.

Публічно-приватне партнерство в системі післявоєнного відновлення доцільно розглядати як організаційно-правовий механізм довгострокової взаємодії публічного та приватного секторів, спрямований на створення, модернізацію й експлуатацію інфраструктурних об’єктів, забезпечення суспільно значущих послуг і залучення інвестицій в економіку. На відміну від традиційного бюджетного фінансування або звичайних державних закупівель, партнерство передбачає розподіл зобов’язань, ресурсів і ризиків між сторонами, а також орієнтацію на результати реалізації проєкту протягом визначеного договором строку [1].

Важливим етапом розвитку правового регулювання цієї сфери стало прийняття Закону України «Про публічно-приватне партнерство» від 19 червня 2025 року № 4510-IX, основні положення якого набрали чинності 31 жовтня 2025 року. Зазначений закон спрямований на вдосконалення механізмів взаємодії держави та бізнесу, залучення приватних інвестицій для відновлення інфраструктури й економіки України, а також наближення національного законодавства до європейських підходів регулювання партнерських відносин [1]. Його прийняття створило оновлену нормативну основу для використання ППП як інструменту відбудови держави.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про публічно-приватне партнерство» правовими засадами такого партнерства є Конституція України, Цивільний кодекс України, зазначений Закон, інші законодавчі акти та міжнародні договори України. Важливе значення мають закріплені статтею 3 принципи рівності партнерів перед законом, недискримінації, узгодження їхніх інтересів, забезпечення вищої ефективності порівняно з реалізацією проєкту виключно публічним сектором, справедливого розподілу ризиків і прозорості конкурсних процедур. Дотримання цих принципів має особливе значення в умовах післявоєнної відбудови, оскільки забезпечує юридичну визначеність, захист інвестицій та збалансування приватних економічних інтересів із суспільними потребами [1].

Одним із ключових напрямів правового регулювання є визначення форм реалізації ППП. Чинне законодавство передбачає можливість укладення договорів публічно-приватного партнерства, а також реалізації проєктів у формі концесії, правові засади якої додатково визначаються Законом України «Про концесію» від 3 жовтня 2019 року № 155-IX [2]. Концесійна модель передбачає залучення приватного партнера до створення, модернізації або експлуатації відповідного об'єкта з передачею йому визначених договором прав та переважної частини операційного ризику. Такий механізм може застосовуватися для відновлення транспортної, комунальної, енергетичної та іншої інфраструктури, функціонування якої має стратегічне значення для економічного розвитку.

Особливістю післявоєнного відновлення є необхідність забезпечення не лише економічної привабливості проєктів, а й їх відповідності суспільним пріоритетам. Залучення приватних інвесторів до відбудови лікарень, закладів освіти, систем водопостачання, теплопостачання, транспортних вузлів та житлової інфраструктури потребує належного правового врегулювання питань власності, фінансування, доступності послуг, відповідальності сторін і контролю за виконанням договірних зобов'язань. У цьому контексті ППП має розглядатися не як механізм передачі державних функцій приватному сектору, а як форма спільної реалізації суспільно важливих завдань за збереження відповідальності публічної влади за захист публічного інтересу.

Важливим нововведенням законодавства стало передбачення спеціальних механізмів реалізації проєктів відновлення інфраструктури та економіки. Зокрема, законодавство встановлює можливість застосування спрощеного порядку підготовки до визначених категорій проєктів ППП протягом дії воєнного стану та семи років після його припинення або скасування. Такий підхід спрямований на прискорення підготовки інфраструктурних проєктів, однак не повинен знижувати вимоги до їх економічної обґрунтованості, прозорості відбору приватних партнерів та належного оцінювання можливих ризиків [1; 2].

Окремого значення набуває правове забезпечення фінансування проєктів ППП. Стаття 8 Закону України «Про публічно-приватне партнерство» передбачає можливість використання фінансових ресурсів приватного партнера, залучених коштів, коштів державного та місцевих бюджетів, грантів та інших не заборонених законодавством джерел [1]. Це створює передумови для використання змішаних моделей фінансування, за яких приватні інвестиції поєднуються з бюджетною підтримкою та ресурсами міжнародних фінансових організацій. Для післявоєнної економіки такі механізми можуть мати особливе значення, оскільки дозволяють реалізовувати суспільно необхідні проєкти, комерційна прибутковість яких є недостатньою для залучення виключно приватного фінансування.

Водночас ефективність фінансово-правових інструментів ППП залежить від належного розподілу ризиків між учасниками партнерства. В умовах війни та післявоєнного відновлення до традиційних фінансових, операційних і регуляторних ризиків додаються загрози повторного руйнування інфраструктури, зміни безпекової ситуації, порушення логістичних зв'язків, дефіциту трудових ресурсів і нестабільності інвестиційного середовища. Тому істотного значення набувають договірні механізми розподілу ризиків, визначення обставин непереборної сили, порядку компенсації витрат, перегляду умов договору та дострокового

припинення партнерства. Розподіл ризиків повинен здійснюватися з урахуванням можливостей кожної сторони впливати на їх виникнення та мінімізувати негативні наслідки.

Не менш важливим аспектом є правовий захист інтересів інвесторів і кредиторів. У межах публічно-приватного партнерства довгостроковість інвестиційного циклу вимагає передбачуваності регуляторного середовища та стабільності договірних відносин. Загальні правові засади здійснення інвестиційної діяльності, права та обов'язки її суб'єктів, а також державні гарантії захисту інвестицій визначаються Законом України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-XII [3]. Водночас спеціальне законодавство про публічно-приватне партнерство передбачає механізми договірного регулювання прав і обов'язків сторін, захисту кредиторів та можливості заміни приватного партнера за визначених умов [1]. Однак наявність законодавчих гарантій сама по собі не забезпечує інвестиційної привабливості. Вирішальне значення мають ефективність судового захисту, належне виконання договірних зобов'язань, прозорість рішень органів публічної влади та мінімізація корупційних ризиків.

Особливу роль у реалізації партнерських проєктів відіграють органи місцевого самоврядування. Значна частина потреб післявоєнного відновлення має територіальний характер і пов'язана з відбудовою комунальної інфраструктури, житлового господарства, місцевих транспортних мереж та об'єктів соціального призначення. Правове регулювання ППП створює можливості для участі територіальних громад у залученні приватних інвестицій, однак практична реалізація відповідних проєктів потребує достатньої інституційної спроможності місцевих органів влади, кваліфікованої підготовки техніко-економічних обґрунтувань, фінансового планування та ефективного договірного супроводу. Особливої підтримки потребуватимуть громади, які зазнали найбільших руйнувань і мають обмежені власні фінансові ресурси.

Важливим напрямом удосконалення правових засад ППП є забезпечення прозорості конкурсних процедур і контролю за реалізацією партнерських проєктів. Масштабне залучення фінансових ресурсів у відбудову створює ризики непрозорого визначення приватних партнерів, завищення вартості проєктів, неефективного розподілу бюджетних зобов'язань та виникнення конфлікту інтересів. Тому правове регулювання має гарантувати відкритість інформації про проєкти, конкурентність процедур, належне оцінювання фінансових наслідків і можливість незалежного контролю за результатами їх реалізації. Публічна підзвітність повинна поширюватися не лише на етап укладення договору, а й на виконання зобов'язань, якість створеної інфраструктури та довгострокові наслідки для державного й місцевих бюджетів [4].

Важливою умовою розвитку публічно-приватного партнерства є узгодження національного законодавства з європейськими правовими стандартами. Європейський підхід до партнерських проєктів ґрунтується на принципах конкуренції, пропорційності, прозорості, недискримінації та забезпечення ефективного використання публічних ресурсів. Для України наближення правового регулювання до відповідних стандартів має подвійне значення: воно сприяє вдосконаленню національної системи публічного управління та формує більш зрозумілі умови для участі європейських компаній і фінансових інституцій у відбудові.

Удосконалення правових засад ППП у післявоєнному відновленні економіки України доцільно здійснювати за кількома взаємопов'язаними напрямами. Насамперед необхідно забезпечити повноцінне практичне застосування нового законодавства, формування узгодженої системи підзаконного регулювання та розроблення методичних підходів до підготовки проєктів відбудови. Важливими завданнями є також удосконалення правових механізмів розподілу воєнних і комерційних ризиків, створення умов для поєднання приватного капіталу з міжнародним фінансуванням, посилення гарантій захисту інвесторів і забезпечення фінансової стійкості публічних партнерів. Окремої уваги потребує розвиток інституційної спроможності територіальних громад щодо ініціювання, підготовки та супроводу партнерських проєктів.

Отже, правові засади публічно-приватного партнерства є важливою складовою формування інвестиційної та інституційної основи післявоєнного відновлення економіки

України. Оновлення законодавства у 2025 році створило додаткові правові передумови для залучення приватного капіталу, розширення можливостей фінансування інфраструктурних проєктів та вдосконалення взаємодії публічного і приватного секторів. Водночас результативність відповідних механізмів визначатиметься не лише змістом нормативно-правових актів, а й якістю їх практичного застосування, стабільністю договірних відносин, обґрунтованістю розподілу ризиків, прозорістю процедур і здатністю органів публічної влади забезпечувати баланс економічної ефективності та суспільних інтересів.

Тому, публічно-приватне партнерство має розглядатися не лише як додатковий інструмент фінансування відбудови, а як комплексний правовий та організаційний механізм модернізації економіки, розвитку інфраструктури й підвищення якості публічного управління. Його ефективне впровадження здатне сприяти залученню довгострокових інвестицій, відновленню економічного потенціалу територій, підвищенню стійкості держави та формуванню передумов сталого розвитку України в післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про публічно-приватне партнерство : Закон України від 19.06.2025 № 4510-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20 (дата звернення: 27.10.2026).
2. Про концесію : Закон України від 03.10.2019 № 155-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20 (дата звернення: 01.10.2026).
3. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12 (дата звернення: 01.10.2026).
4. Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the award of concession contracts. Official Journal of the European Union. 2014. L 94. P. 1–64. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/23/oj (дата звернення: 01.10.2026).
5. World Bank. Опубліковано оновлену оцінку потреб України на відновлення та відбудову. 23.02.2026. URL: https://www.worldbank.org/uk/news/ (дата звернення: 01.10.2026).

Меша П., Писаненко Ю., здобувачі
Науковий керівник: Шведова Г.Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет

УМИСЕЛ ТА НЕОБЕРЕЖНІСТЬ ЯК ФОРМИ ВИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ.

Вина є обов’язковою ознакою суб’єктивної сторони кримінального правопорушення, а її форма впливає на кваліфікацію діяння, межі відповідальності та вид і розмір покарання. Від правильного встановлення умислу або необережності залежить, чи буде смерть потерпілого кваліфікована як умисне вбивство (ст. 115 КК України), чи як вбивство через необережність (ст. 119 КК України)? Складність розмежування форм вини, передусім непрямого умислу та кримінальної протиправної самовпевненості, зумовлює помилки у правозастосуванні та тривалі наукові дискусії.

Відповідно до ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [1, ст. 23]. Умисел характеризується поєднанням інтелектуального (усвідомлення, передбачення) та вольового (бажання або свідоме припущення наслідків) елементів [2, с. 45]. Саме ці елементи є основою розмежування форм і видів вини.

Умисел поділяється на прямий і непрямий (ст. 24 КК України). Умисел є прямим, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки та бажала їх настання. Умисел є непрямим, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер діяння, передбачала його наслідки і хоча не бажала, але свідомо

припускала їх настання [1, ст. 24]. У доктрині кримінального права умисел також класифікують за часом виникнення (заздалегідь обміркований і такий, що виник раптово) та за ступенем конкретизації наслідків (визначений, невизначений і альтернативний) [2, с. 46; 5].

Необережність поділяється на кримінальну протиправну самовпевненість та кримінальну протиправну недбалість (ст. 25 КК України). Необережність є самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення. Вона є недбалістю, якщо особа не передбачала такої можливості, хоча повинна була і могла їх передбачити [1, ст. 25]. Чинне формулювання («кримінальна протиправна самовпевненість» і «недбалість») з'явилося після змін, внесених Законом України від 22 листопада 2018 р. , раніше вживався термін «злочинна самовпевненість». Передбачення при самовпевненості має абстрактний характер: особа розуміє, що подібні діяння взагалі можуть призводити до наслідків, але впевнена, що в конкретній ситуації їх вдасться уникнути [2, с. 47]. Для недбалості суттєвими є два критерії: об'єктивний (обов'язок передбачити наслідки, що випливає із закону, професійних обов'язків чи правил обережності) та суб'єктивний (можливість передбачити їх з урахуванням особистих якостей, досвіду та знань особи). За відсутності хоча б одного з них недбалість виключається, і має місце казус – невинне заподіяння шкоди [2, с. 48–49].

Найскладнішим у теорії та практиці є розмежування непрямого умислу та самовпевненості. В обох випадках особа передбачає можливість наслідків, проте характер передбачення різний: при непрямому умислі воно конкретне, а при самовпевненості – абстрактне [2, с. 48]. Відрізняються вони й за вольовим елементом: за непрямого умислу особа свідомо припускає наслідки, байдуже ставиться до них або безпідставно розраховує на їх ненастання [2, с. 46], тоді як за самовпевненості легковажно розраховує на відвернення наслідків, причому цей розрахунок завжди конкретний і ґрунтується на певних об'єктивних (наприклад, безвідмовна робота механізмів) чи суб'єктивних (особистий досвід, майстерність) обставинах [2, с. 47–48].

Судова практика підтверджує, що встановлення форми вини є ключовим для кваліфікації. Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду, відмежовуючи умисне вбивство від умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть, наголошує на необхідності з'ясувати спрямованість умислу винного та його бажання настання смерті потерпілого [3]. У справі № 286/4163/19 Верховний Суд звернув увагу на неконкретизований умисел: коли особа передбачає різні за тяжкістю наслідки, але реалізується лише один із них, відповідальність настає за ті наслідки, що фактично настали [4]. Такі підходи показують, що висновок про форму вини не може ґрунтуватися на припущеннях і має випливати із сукупності доказів.

Отже, умисел і необережність є двома законодавчо закріпленими формами вини, які розрізняються за інтелектуальним та вольовим змістом. Прямий і непрямий умисел розмежовуються за ставленням особи до наслідків (бажання або свідоме припущення), а необережність – за наявністю чи відсутністю передбачення можливості наслідків. Непрямий умисел відмежовується від самовпевненості за характером передбачення (конкретне чи абстрактне) та за вольовим елементом (свідоме припущення наслідків або легковажний розрахунок на їх відвернення). Правильне встановлення форми вини забезпечує законність і справедливість кваліфікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 12.10.2026).

2. Зінченко І. О., Харченко В. Б. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини у питаннях і відповідях : науково-практичний посібник. Київ : Атіка, 2013. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/ (дата звернення: 12.10.2026).

3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09.10.2018 у справі № 760/4968/15-к. URL: https://protocol.ua/ua/vs_kks (дата звернення: 12.10.2026).

4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 286/4163/19. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/181313 (дата звернення: 12.10.2026).

5. Кримінальне право. Тема 9. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення. Умисел та його види. Необережність та її види : навчальні матеріали. Запорізький національний університет. URL: https://moodle.znu.edu.ua/mod (дата звернення: 12.10.2026).

Мкртичян Д.А., здобувач
Науковий керівник: Гловюк І.В.,
д.ю.н., проф.,
Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ АСПЕКТІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Спеціальна конфіскація передбачена ст. 96-1 і 96-2 Кримінального кодексу України і полягає примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК України, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само у разі вчинення діяння з переліку, передбаченого ч. 1 ст. 96-1 КК України [1].

Незважаючи складнощі щодо визначення правової природи цього заходу [2, с. 91], Конституційний Суд України у рішенні від 30.06.2022 № 1-р/2022 визнав, що цей захід впливу на особу має некаральний характер, метою застосування якого є припинення використання грошей та іншого майна, набутих унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, як цілі або засобу кримінально-протиправної діяльності [3]. Слід відмітити, що у КПК України у ст. 100 також йдеться про спеціальну конфіскацію [4], утім, вона регламентується у комплексі зі зберіганням речових доказів і документів та вирішення питання про спеціальну конфіскацію. І.В. Гловюк пише, що застосування спеціальної конфіскації характеризується тим, що норми матеріального та процесуального права не узгоджені між собою [5], а О.О. Дудоров звертає увагу на те, що відсутність у процесуальних документах посилання на статті КК, які закріплюють матеріально-правові підстави й умови застосування спеціальної конфіскації, означатиме неправомірне звернення до цього кримінально-правового заходу; його не слід застосовувати лише на підставі ст. 100 КПК України [6, с. 27]. Зауваження О.О. Дудорова має важливе значення і для провадження на підставі угод, адже умови спеціальної конфіскації по угоді про визнання винуватості мають перевірятися на дотримання вимог КК України та КПК України та інтересам суспільства.

Верховний Суд вже сформував блок практики стосовно спеціальної конфіскації, і частина його викладена в Огляді [7]. Деякі питання процесуального забезпечення спеціальної конфіскації розглядалися Об'єднаною Палатою Касаційного кримінального суду, і одним з цих питань, по суті, стала правова природа цього заходу, оскільки була різна судова практика щодо того, чи її застосування спеціальної конфіскації випадком, який погіршує становище обвинуваченого. Позиція Верховного Суду повністю синхронізується з Рішенням Конституційного Суду України, передбаченим у рішенні від 30.06.2022 № 1-р/2022, що видно зі сформульованого висновку: застосування згідно положень статей 96-1, 96-2 КК судом апеляційної інстанції спеціальної конфіскації не є тим «іншим випадком», передбаченим ч. 1 ст. 421 КПК, що погіршує становище обвинуваченого. Відповідно до статей 408, 420 та 421 КПК. рішення апеляційного суду, яким застосовується спеціальна конфіскація, постановляється у формі ухвали [8].

Непростим є і питання спеціальної конфіскації майна, яке знаходиться у спільній сумісній власності.

Була позиція Верховного Суду, що Суд у межах кримінального провадження не має повноважень застосувати спеціальну конфіскація майна, яке є спільною сумісною власністю, вирішуючи при цьому спір щодо належності такого майна [7, с. 13] та що транспортний засіб, який належить на праві спільної сумісної власності подружжю та який використовувався одним із них як знаряддя вчинення кримінального правопорушення, спеціальній конфіскації не підлягає, якщо співвласники не знали і не могли знати про незаконне використання цього майна [7, с. 15]. Утім, Об'єднаною Палатою Касаційного кримінального суду було зроблено висновок, що відповідно до статей 96-1, 96-2 КК майно, що перебуває у спільній власності, підлягає спеціальній конфіскації, якщо співвласник, який є правопорушником, використав його як знаряддя чи засіб вчинення кримінального правопорушення. Якщо майно, яке було використано як знаряддя чи засіб вчинення кримінального правопорушення, перебуває у спільній власності подружжя і воно було використано одним із подружжя в ході вчинення кримінально-караного діяння, то таке майно підлягає спеціальній конфіскації в повному обсязі, оскільки його власник (той з подружжя, який вчинив кримінальне правопорушення) усвідомлено використав його в протиправних цілях [9]. Таким чином, здійснено відступ від попередньої позиції, і змістовний наголос зроблено на усвідомленому використанні одним з співвласників, хоча у КК України немає спеціальних норм, які б прямо вирішували таке питання. У цій же постанові Верховного Суду зазначено, що «положення п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК водночас недвозначно стверджують, що обізнаність власника (законного володільця) про незаконне використання предметів спеціальної конфіскації, а тим більше їх особисте застосування як засобів чи знарядь вчинення правопорушення, безумовно унеможливлює їх повернення іншим співвласникам (в тому числі другому з подружжя), про яких кримінальний закон не згадує в цьому контексті. Норми КК передбачають застосування спеціальної конфіскації до знарядь та засобів вчинення кримінального правопорушення, а не до їх певної частини, отже, відсутні підстави вирішувати питання про повернення відповідних предметів спеціальної конфіскації особі, яка співвласником, і не знала і не могла знати про їх незаконне використання» [9]. Як видно з цього фрагменту, неможливість урахування перебування майна у спільній сумісній власності вже відображена не через обізнаність / необізнаність співвласника, а через функціональне призначення предмета для вчинення кримінального правопорушення. При цьому слід звернути увагу на те, що у доктрині є певна критика такого підходу [10].

Застосування спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру регламентується як нормами матеріального кримінального права, так і нормами кримінального процесуального права, що ускладнює її правильне застосування на практиці. Це стосується і спеціальної конфіскації предметів у спільній сумісній власності, щодо чого розвивалися позиції Верховного Суду. Важливо, що загальна позиція Верховного Суду стосовно спеціальної конфіскації є такою, що при її застосуванні суд повинен не лише послатися на наявність для цього формальних підстав, передбачених у КК, але й переконатися, що таке застосування не порушуватиме «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб», покладаючи на особу «надмірний індивідуальний тягар». Приймаючи рішення про застосування спеціальної конфіскації, судам слід перевіряти, чи не порушує цей захід кримінально-правового характеру вказані критерії, ураховуючи при цьому обставини кримінального провадження [7, с. 6], і вона обов'язково має бути врахована при мотивуванні судового рішення про застосування спеціальної конфіскації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

2.Винник А. О. Спеціальна конфіскація у кримінальному праві: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 196 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream

3.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96-1, 96-2 Кримінального кодексу України (щодо спеціальної конфіскації) від 30.06.2022 № 1-р/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-22#Text

4.Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

5.Гловюк І. Спеціальна конфіскація: рух у якому напрямку? URL: https://www.hsa.org.ua/blog/spetsialna-konfiskatsiya-ruh-u-yakomu-napryamku

6.Дудоров О.О. Особливості застосування спеціальної конфіскації у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти довкілля. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. №5. Том 3. С. 25-36. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.3

7.Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо застосування спеціальної конфіскації майна як заходу кримінально-правового характеру. Рішення, внесені до ЄДРСР, із січня 2018 року по листопад 2021 року / упоряд. заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, канд. юрид. наук В. В. Щепоткіна, правове управління (III) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2021. 22 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads

8.Постанова ОП ККС ВС від 16.09.2024 у справі № 183/4229/23 (провадження № 51-5837кмо23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121847436

9.Постанова ОП ККС ВС від 02.02.2026 у справі № 669/338/24 (провадження № 51-5214кмо24). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133947342

10.Письменський Є.О. Про спеціальну конфіскацію майна, яке перебуває в спільній власності подружжя. Актуальні проблеми кримінального права [Текст] : матеріали XVI Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам’яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 27 листоп. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 170-173. URL: https://www.researchgate.net/publication/399607478_Pro_specialnu

Мовчан Д.А, здобувач
Науковий керівник: Шведова Г.Л.,
Кандидат юридичних наук, доцент
Державного торговельно-економічного університету

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ СТАНУ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ ТА ІНШИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Емоційний стан особи може мати істотне значення для кримінально-правової оцінки її поведінки. Особливої уваги потребує розмежування стану сильного душевного хвилювання та інших емоційних станів, оскільки помилкове визначення його змісту може впливати на правильність кваліфікації кримінального правопорушення. Актуальність цієї проблеми зумовлена, зокрема, тим, що Кримінальний кодекс України використовує поняття «стан сильного душевного хвилювання», але не містить його загального законодавчого визначення.

Складність полягає не лише у відсутності такого визначення, а й у неоднозначності наукових підходів до розуміння цього стану та його співвідношення з фізіологічним афектом, стресом та іншими емоційними реакціями. Водночас психологічна характеристика переживань особи не завжди дає однозначну відповідь на питання про їх кримінально-правове значення. Це зумовлює необхідність визначення ознак, за якими можна відмежувати юридично значущий стан сильного душевного хвилювання від інших емоційних станів.

Метою дослідження є з'ясування проблем розмежування стану сильного душевного хвилювання та інших емоційних станів шляхом аналізу наукових підходів, положень кримінального законодавства України та судової практики.

Зміст поняття сильного душевного хвилювання залишається дискусійним у кримінально-правовій науці. Однією з причин цього є відсутність єдиного підходу до його співвідношення з фізіологічним афектом та іншими емоційними станами, які можуть впливати на свідомість і поведінку людини.

У науковій літературі простежуються два основні підходи до розуміння цього співвідношення. Прихильники першого фактично ототожнюють сильне душевне хвилювання з фізіологічним афектом, наголошуючи на інтенсивності емоційного переживання, його короткочасності та послабленні самоконтролю. Натомість інший підхід ґрунтується на тому, що сильне душевне хвилювання є ширшим поняттям. Зокрема, М. В. Костицький розглядав його як стан дезорганізації психічної діяльності, за якого особа зберігає розуміння ситуації, але значною мірою втрачає контроль над власними діями. Ф. С. Сафуанов також звертав увагу на існування емоційних станів, які не мають усіх ознак афекту, проте можуть істотно впливати на свідомість і поведінку особи [2, с. 33].

Окреме значення має розмежування психологічного та кримінально-правового змісту відповідних понять. Як зазначає М. М. Коченов, психологічне поняття афекту за обсягом не збігається з юридичним поняттям сильного душевного хвилювання, що раптово виникло. Афект може бути спричинений різними обставинами, тоді як кримінально-правова оцінка залежить також від передбачених законом умов його виникнення. Тому встановлення певного психологічного стану саме по собі не вирішує питання про наявність ознак відповідного складу кримінального правопорушення [2, с. 32].

Розбіжність між наведеними підходами виявляє основну складність досліджуваної проблеми: надмірно вузьке тлумачення може звести сильне душевне хвилювання лише до фізіологічного афекту, тоді як надто широке створює ризик віднесення до нього будь-яких інтенсивних емоційних реакцій. Самі по собі гнів, страх, образа чи стрес не є достатньою підставою для визнання стану юридично значущим. Для розмежування таких станів необхідно з'ясувати, які саме ознаки мають значення для кримінально-правової оцінки та як вони співвідносяться з умовами, установленими законом, зокрема у статтях 116 і 123 Кримінального кодексу України [6].

Розмежування стану сильного душевного хвилювання та інших емоційних станів потребує комплексної оцінки психологічних характеристик переживань особи й юридичних умов, за яких цей стан набуває кримінально-правового значення. Як зазначає О. М. Короленко, у науковій літературі немає єдиного підходу до визначення змісту цього поняття: одні дослідники ототожнюють його з фізіологічним афектом, тоді як інші розглядають як ширше поняття, що охоплює й інші емоційні стани, які істотно впливають на здатність особи контролювати власну поведінку [1, с. 66]. У зв'язку із цим для розмежування відповідних станів необхідно враховувати їхній вплив на поведінку особи, обставини виникнення та передбачені кримінальним законом умови.

Одним із ключових критеріїв є **ступінь впливу емоційного стану на здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними**. Сам факт переживання гніву, страху, образи або іншої сильної емоції не свідчить автоматично про наявність сильного душевного хвилювання в кримінально-правовому розумінні. Необхідно встановити, чи мав відповідний стан істотний вплив на свідомо-вольову регуляцію поведінки особи саме під час учинення діяння. При цьому сильне душевне хвилювання не можна автоматично ототожнювати виключно з фізіологічним афектом, а відсутність ознак останнього сама по собі не вирішує питання про наявність юридично значущого емоційного стану [3; 4].

Другим критерієм є **причинний зв'язок між поведінкою потерпілого та виникненням сильного душевного хвилювання**. Зокрема, статті 116 і 123 Кримінального кодексу України передбачають відповідальність за умисне вбивство та умисне тяжке тілесне ушкодження відповідно, вчинені в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок визначених законом обставин, пов'язаних із поведінкою потерпілого. Тому необхідно встановити не лише факт конфлікту чи протиправної поведінки потерпілого, а й причинний зв'язок між відповідними обставинами, емоційним станом особи та вчиненим діянням. Самої наявності конфлікту або тривалих негативних взаємин для застосування зазначених статей недостатньо.

Третім критерієм є **раптовість виникнення сильного душевного хвилювання**. Її оцінювання не повинно обмежуватися тривалістю конфлікту або періоду емоційного напруження. За умов систематичного знущання чи тривалого психотравмувального впливу емоційне напруження може поступово накопичуватися, а його розрядка - відбутися раптово. Такий механізм у психології пов'язують, зокрема, з кумулятивним афектом. Отже, необхідно з'ясувати, чи виник стан сильного душевного хвилювання раптово в контексті вчинення діяння та чи вплинув він на здатність особи усвідомлювати свої дії або керувати ними. Саме по собі тривале накопичення негативних переживань не доводить наявності такого стану.

Зазначені критерії мають особливе значення під час оцінювання судової практики. У постанові Верховного Суду від 21 вересня 2021 року у справі № 750/13728/19 суд визнав необґрунтованою перекваліфікацію умисного вбивства з ч. 1 ст. 115 на ст. 116 КК України, звернувши увагу на недостатність підстав для встановлення сильного душевного хвилювання без належного експертного підтвердження відповідного психологічного стану [3]. Цей підхід відображав вузьке розуміння співвідношення сильного душевного хвилювання та фізіологічного афекту.

Інший підхід викладено в постанові Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 червня 2023 року у справі № 587/241/18, провадження № 51-1068 кмп 22 [4]. У ній Верховний Суд наголосив, що сильне душевне хвилювання не можна обмежувати виключно фізіологічним афектом. Суд також звернув увагу на можливість накопичення емоційного напруження внаслідок тривалого психотравмувального впливу та на необхідність установлення психологічного стану особи безпосередньо під час учинення діяння. У цій постанові Верховний Суд відступив від попереднього правового висновку, викладеного у справі № 750/13728/19. Таким чином, судова практика демонструє важливість розмежування медико-психологічної характеристики афекту та кримінально-правового поняття сильного душевного хвилювання.

Окремого розгляду потребує **співвідношення психологічного дослідження емоційного стану та його юридичної оцінки**. Для з'ясування індивідуально-психологічних особливостей особи, характеру її переживань і впливу цих переживань на поведінку можуть використовуватися спеціальні знання, зокрема шляхом проведення судової психологічної або комплексної психолого-психіатричної експертизи. Водночас експертний висновок не підміняє судової оцінки доказів і не визначає остаточної кримінально-правової кваліфікації. Суд має оцінити його в сукупності з іншими доказами та встановити, чи наявні передбачені законом умови для застосування відповідної статті КК України. Таким чином, розмежування сильного душевного хвилювання та інших емоційних станів потребує комплексного оцінювання ступеня впливу емоційного стану на свідомо-вольову регуляцію поведінки, причинного зв'язку з поведінкою потерпілого, раптовості виникнення хвилювання та інших юридично значущих обставин.

Важливе значення для вирішення таких справ мають науково-методичні рекомендації з питань призначення та проведення судових експертиз, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 [5]. Психологічне експертне дослідження дає змогу з'ясувати індивідуально-психологічні особливості особи, характер її емоційних реакцій і наявність стану, який міг істотно вплинути на свідомість та поведінку під час вчинення діяння. Водночас експертний висновок не підміняє судової оцінки: встановлення юридичних ознак складу кримінального правопорушення та остаточна кваліфікація належать до компетенції суду. Тому під час розгляду таких справ суд має оцінювати експертний висновок у сукупності з іншими доказами, з'ясовуючи обставини виникнення емоційного стану та його зв'язок із поведінкою потерпілого.

Проведене дослідження засвідчує, що розмежування сильного душевного хвилювання та інших емоційних станів є важливим для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння, оскільки передбачає встановлення не лише факту емоційного переживання, а й ступеня його впливу на здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними. Аналіз доктринальних підходів і судової практики виявив проблему неоднакового тлумачення цього поняття, зокрема його ототожнення виключно з фізіологічним афектом. Для усунення цієї проблеми доцільно забезпечити єдність судової практики, чіткіше визначити критерії розмежування відповідних емоційних станів і враховувати можливість виникнення кумулятивного афекту внаслідок тривалої психотравмуючої ситуації. Під час розгляду кримінальних проваджень необхідно комплексно оцінювати обставини події, поведінку потерпілого, емоційний стан особи та висновки судових експертиз, не підміняючи експертним дослідженням повноваження суду щодо правової кваліфікації. Реалізація цих рекомендацій сприятиме обґрунтованому застосуванню статей 116 і 123 КК України та підвищенню послідовності судових рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Короленко О. М. Стан сильного душевного хвилювання у Кримінальному кодексі України: зміст поняття та особливості його застосування. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. № 2. DOI: https://doi.org/10.37634/efp.2025.2.14.

2. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання за кримінальним правом України : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 244 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/302.

3. Постанова Верховного Суду від 21 вересня 2021 року у справі № 750/13728/19, провадження № 51-2412 км 21. URL: https://zakononline.ua/court (дата звернення: 20.10.2026).

4. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 червня 2023 року у справі № 587/241/18, провадження № 51-1068 кмп 22. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=111524547 (дата звернення: 20.10.2026).

5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 20.10.2026).

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 20.10.2026).

Мовчанюк Р.В., здобувач
Науковий керівник: Леган І.М.,
доктор юридичних наук, професор,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ІНТЕГРАЦІЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ У СУЧАСНУ СИСТЕМУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Компетентність правника неможлива без високої моралі, доброчесності та сумлінності. У сьогоднішніх реаліях це питання є визначальним, тому що рівень суспільної довіри до правової системи залежить від етичних стандартів, яких дотримується кожен представник правничої спільноти.

Професійна етика – це сукупність моральних засад і норм поведінки, обов'язкових для виконання під час професійної діяльності. Особливість цієї етики полягає в тому, що її вимоги регламентуються не лише загальноприйнятими моральними нормами, а й спеціальними законодавчими актами та кодексами. Зокрема, для адвокатів це Правила адвокатської етики, для прокурорів – Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, а для суддів – Кодекс суддівської етики.

Важливо, що професійна етика починає закладатися ще до початку безпосередньої юридичної діяльності. Уже в стінах вищого навчального закладу майбутні фахівці опановують відповідні етичні принципи. Норми етики та академічної доброчесності є невід'ємною складовою правничої освіти, адже саме під час навчання відбувається формування професійних якостей майбутніх юристів [4, с. 108–115]. Таким чином, професійну етику слід сприймати як фундамент професійної культури кожної особи, що здобуває юридичну освіту.

Окремої уваги потребує взаємозв'язок між професійною етикою та академічною доброчесністю. Звичка студента до списування, використання чужих праць без належного цитування створює значний ризик перенесення такої деструктивної моделі поведінки у майбутню професійну діяльність. Саме тому, академічну доброчесність варто розглядати як фундамент професійної відповідальності. Згідно із Законом України «Про освіту», вона визначається як система етичних принципів та законодавчо встановлених правил, що є обов'язковими для всіх учасників освітнього процесу [5]. Для юридичної освіти це питання набуває особливої ваги, адже робота юриста передбачає постійну взаємодію з інформацією, документами, доказами та судовими рішеннями, достовірність яких має критичне значення для правових наслідків.

Слід також згадати про соціальні мережі, які стали невід'ємною складовою професійної взаємодії. Поведінка юриста в інтернеті безпосередньо впливає на його репутацію та сприйняття його неупередженості. Особливо суворі вимоги висуваються до суддів, прокурорів та інших представників органів публічної влади. Нова редакція Кодексу суддівської етики, ухвалена у 2024 році, підкреслює важливість етичної поведінки судді як під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці. Таким чином, сучасна юридична освіта має акцентувати на тому, що професійна репутація формується протягом усієї кар'єри й залежить від дій особи поза межами виконання її прямих службових обов'язків.

В умовах воєнного стану питання професійної етики набувають особливої ваги. Правники взаємодіють із постраждалими від воєнних злочинів, військовослужбовцями, внутрішньо переміщеними особами, а також родинами загиблих чи зниклих безвісти. Робота з такими категоріями справ потребує надзвичайної уваги до людської гідності, конфіденційності та психологічного стану клієнтів. Війна ставить перед юридичною спільнотою нові виклики, посилюючи вимоги до чесності, мужності, доброчесності, емпатії та самоконтролю [7, с. 20–29].

Проблемою залишається й те, що такі етичні категорії, як «доброчесність», «порядність» та «гідність», мають здебільшого оціночний характер. Існує складність оцінювання поведінки правників саме через брак чітких критеріїв для визначення цих понять [4, с. 108–115]. Майбутній фахівець має усвідомлювати, чому незалежність, конфіденційність, доброчесність чи уникнення конфлікту інтересів є критично важливими для юридичної професії та до яких наслідків призводить їхнє порушення.

Професійну етику варто виховувати впродовж усього процесу здобуття юридичної освіти. Вона має інтегруватися у вивчення фахових дисциплін, практичну підготовку, симуляційні судові процеси та стажування. Вагомим чинником є особистий приклад викладачів і практиків, адже етичні принципи неможливо засвоїти лише через теорію, студент має наочно бачити, як професійні стандарти втілюються в реальній діяльності фахівця.

Отже, професійна етика є невід'ємним елементом сучасної юридичної освіти, адже саме вона окреслює межі належної поведінки та трансформує правові знання у відповідальну професійну практику. Кваліфікований юрист має розуміти межі допустимого, поважати права та гідність людей, зберігати незалежність і діяти доброчесно. Тому мета юридичної освіти полягає у вихованні такої професійної культури, за якої етичні принципи стають для студента внутрішнім змістом майбутньої професії. Саме такий підхід сприяє зміцненню суспільної довіри до правової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282.
2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2–3. Ст. 12.
3. Правила адвокатської етики : затв. Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017, зі змінами, затв. З'їздом адвокатів України 15.02.2019.
4. Костюченко О. Є. Норми й правила етичної поведінки та академічної доброчесності як необхідні складники розвитку юридичної освіти в Україні. Нове українське право. 2023. № 2. С. 108–115.
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
6. Кодекс суддівської етики : затв. рішенням XX чергового з'їзду суддів України від 18.09.2024. Київ, 2024.
7. Рассомахіна О. А. Професійна етика та моральна відповідальність юристів в умовах війни. Європейський правничий часопис. 2024. Вип. 4. С. 20–29.

Назарова Ж.С., здобувач
Науковий керівник: Нікітенко В. М.,
к.ю.н., доц.,
Державний торговельно-економічний університет

ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК ВИНЯТКОВИЙ ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОГО

Актуальність дослідження тримання під вартою зумовлена необхідністю забезпечення балансу між завданнями кримінального провадження та правом особи на свободу й особисту недоторканність. Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, оскільки безпосередньо пов'язане з позбавленням особи свободи ще до ухвалення обвинувального вироку. Відповідно до статті 183 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), воно є винятковим запобіжним заходом і може застосовуватися лише за умови доведення прокурором того, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не здатний запобігти передбаченим законом ризикам. Тому особливого значення набуває належне обґрунтування рішення про застосування або продовження тримання під вартою, а також реальне забезпечення процесуальних прав підозрюваного [1].

У кримінальному процесі України тримання під вартою належить до системи запобіжних заходів, передбачених статтею 176 КПК України. Його застосування спрямоване не на покарання особи, а на забезпечення виконання нею процесуальних обов'язків та запобігання визначеним законом ризикам. Зокрема, відповідно до статті 177 КПК України, такими ризиками є можливість переховування від органів досудового розслідування та суду, знищення або спотворення доказів, незаконного впливу на учасників кримінального провадження, перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином, а також вчинення нового кримінального правопорушення або продовження того, у якому особа підозрюється чи обвинувачується [1].

Отже, правовими підставами застосування тримання під вартою є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення, існування хоча б одного з передбачених статтею 177 КПК України ризиків та встановлення недостатності застосування більш м'якого запобіжного заходу. Відповідно до частини першої статті 194 КПК України, під час розгляду відповідного клопотання слідчий суддя або суд зобов'язаний перевірити кожну із зазначених обставин. Якщо прокурор не доведе їх наявність, суд має відмовити у застосуванні запобіжного заходу [1]. Тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, а тому його застосування має бути належно обґрунтованим. При продовженні строку тримання під вартою слідчий або прокурор повинен навести обставини, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, що виправдовують подальше тримання особи під вартою [2].

На міжнародному рівні право на свободу та особисту недоторканність гарантується статтею 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якої позбавлення свободи допускається лише у визначених Конвенцією випадках та відповідно до процедури, встановленої законом. Зокрема, пункт 1 статті 5 передбачає можливість законного арешту або затримання особи з метою її доставлення до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення. Водночас пункт 3 цієї статті гарантує особі право на розгляд її справи упродовж розумного строку або на звільнення під час провадження, а пункт 4 – право на судовий розгляд законності позбавлення волі без зволікання. Україна ратифікувала Конвенцію 17 липня 1997 року та визнала обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини щодо тлумачення і застосування Конвенції [3]. Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» українські суди застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [4].

Водночас практика застосування тримання під вартою залишається проблемною, зокрема в частині забезпечення альтернативних запобіжних заходів та недопущення автоматичного обмеження свободи. В умовах воєнного стану законодавчі зміни 2022–2024 років розширили перелік випадків, коли тримання під вартою фактично набуває безальтернативного характеру. За таких обставин особливого значення набувають індивідуальний підхід до вирішення питання про позбавлення свободи, збереження судової дискреції, належний судовий контроль та вмотивованість відповідного рішення. Навіть в умовах воєнного стану застосування такого заходу має узгоджуватися з вимогами верховенства права та міжнародними стандартами захисту права на свободу [5, с. 245].

Окремою проблемою стало автоматичне продовження строків тримання під вартою в умовах воєнного стану. Частина 6 статті 615 КПК України передбачала можливість продовження такого запобіжного заходу без проведення відповідного судового розгляду у встановленому порядку. У Рішенні Конституційного Суду України від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024 цю норму визнано неконституційною, наголошено на необхідності мотивованого судового рішення під час продовження тримання під вартою та поширенні презумпції невинуватості на всі стадії кримінального провадження [5, с. 248]. Отже, навіть об'єктивні труднощі здійснення правосуддя в умовах воєнного стану не усувають вимоги судового контролю та належного обґрунтування подальшого позбавлення особи свободи.

Недоліки у забезпеченні прав підозрюваних стали предметом розгляду Європейського суду з прав людини у низці справ проти України. У справі «Невмержицький проти України» ЄСПЛ встановив порушення пункту 3 статті 5 Конвенції через неналежне обґрунтування тримання заявника під вартою: національні суди посилалися на ризики перешкоджання правосуддю, залякування свідків та фальсифікації доказів, однак не навели конкретних обставин на їх підтвердження та не розглянули можливість застосування альтернативного запобіжного заходу. У справі «Свершов проти України» проблемою стало ігнорування національним судом конкретних та обґрунтованих аргументів захисту щодо необхідності звільнення заявника з-під варти. У справі «Харченко проти України» Суд звернув увагу на повторне використання одних і тих самих підстав для продовження тримання під вартою без наведення нових аргументів, а також на неналежне реагування судів на доводи заявників щодо звільнення. У справі «Ігнатов проти України» були встановлені аналогічні порушення: суди використовували загальні формулювання щодо тяжкості обвинувачень та ризиків, не наводили нових підстав для подальшого тримання під вартою і не розглядали можливість застосування альтернативних заходів. Крім того, у справі «Сергій Волосюк проти України» ЄСПЛ встановив порушення вимоги про розгляд без зволікання клопотань про звільнення з-під варти [6, с. 12-18].

Таким чином, серед основних проблем забезпечення прав підозрюваних у сфері застосування тримання під вартою можна виокремити недостатню конкретизацію підстав та ризиків, що обґрунтовують позбавлення свободи, використання одних і тих самих підстав без наведення нових аргументів під час продовження строку тримання під вартою, неналежний розгляд можливості застосування альтернативних запобіжних заходів, ігнорування аргументів захисту щодо звільнення з-під варти та несвоєчасний розгляд відповідних клопотань. Практика Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини свідчить про необхідність індивідуального й мотивованого вирішення питання про позбавлення свободи, належного реагування на доводи сторони захисту та забезпечення ефективного і своєчасного судового контролю з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 2 жовтня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ (дата звернення: 02.10.2026).

2. Рішення Конституційного Суду України від 23.11.2017 р. № 1-р/2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17 (дата звернення: 02.10.2026).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 02.10.2026).

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15 (дата звернення: 02.10.2026).

5. Гальонкін С. С. Безальтернативність та автоматичність тримання під вартою в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. С. 245-250. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article (дата звернення: 02.10.2026).

6. Застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою та домашнього арешту в Україні : на основі аналізу практики за 2018–2020 рр. : звіт за результатами дослідження / Рада Європи, 2022. С. 138. URL: https://nsj.gov.ua (дата звернення: 02.10.2026).

Назарчук О.В., здобувач
Науковий керівник: Пленюк М.Д.,
доктор юридичних наук, професор,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право власності є одним із фундаментальних прав людини, що забезпечує економічну самостійність особи та можливість вільно володіти, користуватися й розпоряджатися належним їй майном. Відтак, особливо актуальною є проблематика наслідків повномасштабної збройної агресії проти України, унаслідок якої значна кількість об'єктів нерухомості та іншого майна була пошкоджена, знищена або втрачена. Важливим є й напрям правової політики держави, адже від ефективності відповідних правових механізмів залежить рівень правової захищеності громадян і стабільність суспільних відносин.

Метою дослідження є аналіз правової політики України у сфері захисту права власності в умовах воєнного стану, визначення основних правових гарантій власників, проблем реалізації відповідних механізмів та перспектив їх удосконалення.

В умовах воєнного стану на державу покладається посилений об'єм механізму захисту, адже одночасно держава повинна забезпечувати обороноздатність країни та гарантувати дотримання та захист прав власників майна. Не менш актуальними є і питання правомірності обмеження права власності, примусового відчуження майна для потреб держави, а також відшкодування завданих збитків власникам майна. Саме тому, актуальність цього дослідження полягає в необхідності комплексного аналізу нормативно-правових засад захисту права власності та практичних проблем їх реалізації під час воєнного стану. Важливо з'ясувати, наскільки чинні правові механізми забезпечують баланс між публічними інтересами держави й законними інтересами приватноправових відносин, а також визначити напрями вдосконалення державної політики у цій сфері.

Наукові дослідження та публікації свідчать про широкий інтерес до проблеми захисту права власності в Україні, особливо в умовах воєнного стану. Так, наприклад, І. І. Комарницька досліджуючи цивільно-правові механізми захисту права власності та особливості відшкодування майнової шкоди в умовах воєнного стану наголошує на важливості дотримання принципу непорушності права власності та необхідності вдосконалення механізмів відшкодування майнової шкоди в умовах воєнного стану. Авторка зазначає, що примусове відчуження майна має супроводжуватися справедливою компенсацією, а чинне законодавство потребує адаптації для усунення прогалин у захисті майнових прав громадян [1, с. 119].

В. О. Кучер аналізуючи правове регулювання реквізиції, примусового відчуження майна та гарантії захисту прав власників вказує на відмінні ознаки моменту виплати вартості майна при реквізиції за звичайних надзвичайних обставин та в умовах воєнного стану, а також наголошує на необхідності задіяння всіх правових інструментів для нівелювання безпідставного порушення фундаментального принципу недоторканності власності навіть в умовах воєнного стану [1, с. 113].

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України [3], Цивільний кодекс України [4] та Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України»[5]. Сукупність зазначених джерел дає змогу розглянути конституційні гарантії права власності, особливості його обмеження під час воєнного стану та перспективи вдосконалення механізмів відновлення порушених майнових прав.

Основою державної політики в цій сфері є конституційний принцип непорушності права приватної власності. У статті 41 Конституції України закріплено: «Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним». Ці положення закріплюють конституційні гарантії захисту права власності та вимагають належного правового обґрунтування рішень, які впливають на можливість людини володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном. Особливий правовий режим воєнного стану не усуває необхідності дотримання законності, а посилює значення державних гарантій захисту права власності [3].

Цивільний кодекс України визначає загальні засади здійснення та захисту права власності, а також передбачає можливість захисту порушених, невизнаних або оспорюваних цивільних прав. Власник має право вимагати усунення перешкод у здійсненні свого права, відновлення порушеного становища та застосування інших передбачених законодавством способів захисту. Ці положення мають особливе значення в умовах воєнного стану, коли власники можуть стикатися з незаконним заволодінням майном, обмеженням доступу до нього або неможливістю повноцінно ним користуватися [4].

Практична реалізація зазначених гарантій залежить не лише від наявності правових норм, а й від доступності судового захисту, належного документування порушень та ефективності виконання судових рішень. Тому важливим завданням державної політики є забезпечення можливості власників відновити порушені права навіть за умов складної безпекової ситуації.

Окремим напрямом захисту права власності є компенсація за майно, пошкоджене або знищене внаслідок бойових дій. Закон України від 23 лютого 2023 року № 2923-IX визначає правові та організаційні засади надання відповідної компенсації. Його положення спрямовані на створення механізму відновлення майнових прав осіб, які втратили житло або зазнали його пошкодження внаслідок збройної агресії [5].

Попри наявність законодавчого регулювання, ефективність компенсаційних механізмів залежить від належного встановлення факту пошкодження чи знищення майна, доступності процедур подання заяв, достовірності відомостей у відповідних реєстрах та наявності необхідних ресурсів. Додаткові труднощі виникають у випадках, коли нерухомість розташована на тимчасово окупованих територіях або в районах, де проведення обстеження ускладнене з міркувань безпеки. Це свідчить про потребу в подальшому вдосконаленні процедур, які забезпечують доступність і своєчасність компенсації.

Водночас захист права власності в умовах воєнного стану передбачає не лише відшкодування завданих майнових втрат, а й дотримання правових вимог під час обмеження відповідного права. І. І. Комарницька наголошує на необхідності дотримання законності та розумності такого втручання: «У разі виникнення певних обставин, за яких дане втручання допускається, стає необхідним діяти відповідно до законності та виправданості, розумності втручання, тобто необхідно констатувати певну наявність встановлених виняткових умов та визначити ступінь даного втручання, що повинно бути пропорційним до суспільної необхідності» [1, с. 120].

Одним із випадків втручання держави у право власності є примусове відчуження майна для потреб держави в умовах воєнного стану. Такий захід може бути необхідним для забезпечення оборони країни, однак має супроводжуватися дотриманням установлених законом гарантій прав власника.

Удосконалення правового регулювання реквізиції майна в умовах воєнного стану передбачає визначення чітких правил оцінювання майна, що підлягає примусовому відчуженню, та строків повного відшкодування його вартості. Це сприятиме посиленню гарантій захисту власників і забезпеченню належного балансу між потребами держави та приватними майновими інтересами [2, с. 116].

Отже, правова політика України у сфері захисту права власності в умовах воєнного стану має ґрунтуватися на поєднанні потреб національної безпеки з дотриманням конституційних гарантій. Важливими напрямами її реалізації є забезпечення законності обмежень права власності, удосконалення механізмів компенсації за пошкоджене та знищене майно, доступність судового захисту й належне відновлення порушених прав власників.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні ефективності чинних компенсаційних процедур, удосконаленні правового регулювання примусового відчуження майна та розробленні дієвих механізмів відновлення майнових прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії. Реалізація цих напрямів сприятиме посиленню гарантій права власності та формуванню послідовної й ефективної правової політики України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Комарницька І. І. Право власності та його захист в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 119–121. DOI: https://doi.org/10.32782/

2. Кучер В. О. Право власності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 90, ч. 2. С. 112–117. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.15.

3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 13.10.2026).

4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 13.10.2026).

5. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23 лютого 2023 р. № 2923-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text (дата звернення: 13.10.2026).

Настаси В.., здобувач
Науковий керівник: Ситніченко О.М.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9740-0216

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У КІБЕРБЕЗПЕЦІ: ПРАВОВІ РАМКИ АВТОНОМНИХ СИСТЕМ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Сучасні кібератаки відбуваються практично миттєво завдяки автоматизації дій зловмисників. Через це люди вже не встигають ефективно захищати цифрову інфраструктуру традиційними методами, що вимагає впровадження ШІ-систем для швидкого виявлення та зупинки загроз. Однак надати ШІ повну автономію у прийнятті рішень означає зіткнутися з низкою невирішених правових питань [2].

Завдання ШІ в кіберзахисті варіюються від моніторингу даних до реального придушення загроз. Водночас постає гостре питання: як кваліфікувати відповідальність, якщо автономна система хибно заблокує безпечні запити чи завдасть шкоди інфраструктурі? Сучасне законодавство України та світу розраховане лише на людську суб’єктність, тому будь-які рішення, прийняті алгоритмом без втручання людини, наразі залишаються поза чітким правовим полюсом[3].

Згідно з принципами судочинства, будь-яке рішення, що обмежує права чи завдає збитків, має бути обґрунтованим і підлягати оскарженню. Однак більшість складних моделей глибокого навчання працюють за принципом «чорної скриньки», коли їхня внутрішня логіка є закритою навіть для розробників.Через це виникає складнощі з процесуальним використанням системних логів та рішень ШІ як цифрових доказів у суді - як під час розслідування кіберінцидентів, так і при оскарженні помилкових дій системи.

Сьогодні ні в науці, ні на практиці немає єдиної думки щодо того, хто повинен відшкодовувати шкоду, якщо ШІ спрацює помилково (наприклад, через хибне реагування випадково зупинить роботу важливого підприємства)[4]. Досліджуючи проблеми цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ, український правознавець Роман Майданик зазначає, що

при експлуатації автоматизованих систем необхідно чітко розмежовувати відповідальність розробника -– за дефекти програмного продукту та алгоритмічні помилки, і володільця чи оператора системи - за неналежне використання, порушення правил експлуатації або відсутність необхідного контролю [1]. Загалом у цьому ланцюжку можна виділити трьох потенційних відповідальних:

- розробників алгоритму - якщо помилку закладено в самому коді чи моделі навчання;
- постачальників даних - якщо для тренування ШІ використали неякісні чи викривлені вибірки;
- власників або операторів системи - якщо вони недостатньо контролювали роботу ШІ або порушили правила його експлуатації [5]. Саме тому зараз вкрай важливо на законодавчому рівні чітко розмежувати ризики та відповідальність між тими, хто створює такі програми, і тими, хто використовує їх на практиці [3].

За кордоном нормативна база для штучного інтелекту вже активно формується. Яскравим прикладом є Європейський Союз, який ухвалив Регламент про ШІ (EU AI Act), заснувавши його на ризико-орієнтованому підході [6].За європейськими стандартами, системи ШІ, що керують критичною інфраструктурою (енергетикою, транспортом чи цифровими мережами), вважаються технологіями високого ризику [6,7]. До них висувають суворі вимоги:

- розробка систем оцінки та мінімізації ризиків разом із високою кіберстійкістю;
- детальне й обов'язкове ведення технічної документації;
- постійна присутність людини в процесі прийняття рішень.

Україна наразі перебуває на етапі імплементації нормативних вимог. Гармонізація українських норм із європейськими має відбуватися з урахуванням умов воєнного стану, де ключовим критерієм для систем захисту є поєднання надійності та критичної швидкості прийняття рішень [7].

Виходячи з вище викладеного можна сказати, що впровадження штучного інтелекту в систему кіберзахисту є необхідним кроком для забезпечення національної безпеки, однак правове поле відстає від темпів технологічного розвитку. Для розв'язання окреслених проблем пропонується: Закріпити на законодавчому рівні поняття «автономної системи прийняття рішень» у сфері кібербезпеки.

Отже, необхідно встановити обов'язкові вимоги до прозорості та роз'яснення алгоритмів, що захищають критичну інфраструктуру. Нормативно визначити модель розподілу юридичної відповідальності між розробником, інтегратором та власником системи кіберзахисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Майданик Р. А. Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану функціонуванням систем штучного інтелекту. Право України. 2021. № 4. С. 45–62.

2.Баранов О. А. Інтернет речей, штучний інтелект та робототехніка: правові виклики сьогодення. Правова інформатика. 2021. № 1 (69). С. 15–28.

3.Коваленко В. М. Юридична відповідальність за шкоду, завдану автономними системами штучного інтелекту. Часопис Київського університету права. 2023. № 2. С. 44–50.

4.Taddeo M., Floridi L. Regulating digital technologies is essential to protect public trust. Nature Machine Intelligence. 2022. Vol. 4. P. 821–823.

5.Петрів О. Р. Проблема «чорної скриньки» штучного інтелекту в контексті захисту прав людини. Інформація і право. 2022. № 3 (42). С. 108–115.

6.Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. L 2024/1689, 12.7.2024.

7.Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. Урядовий кур'єр. 2020. № 241.

Нечай А., здобувач
Науковий керівник: Сапарова А. О.,
к.ю.н, доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ У СФЕРІ ІНТЕРНЕТУ

Кіберпростір являє собою глобальне цифрове середовище, яке формує новий вимір взаємодії між державними та недержавними суб'єктами. Зростання кількості та масштабності кібероперацій підвищує важливість питання про дотримання норм міжнародного правопорядку. Згідно з базовими доктринальними підходами та офіційними позиціями провідних міжнародних інституцій, чинні норми міжнародного права, включно зі Статутом ООН, застосовуються до кіберпростору в повному обсязі [1, с. 1195]. Втім, серйозною проблемою залишається відсутність спеціалізованого міжнародного договору, який би комплексно регулював сферу інформаційних технологій. Як наслідок, державна практика та доктрина вимушені пристосовувати загальні принципи міжнародного права до умов цифрового середовища, що призводить до численних правових суперечностей. Відповідно до статті 1 Проєкту статей Комісії міжнародного права ООН про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року кожне міжнародно-протиправне діяння держави тягне за собою її міжнародну відповідальність. При цьому для виникнення такої відповідальності необхідно встановити, що відповідна поведінка може бути приписана державі та становить порушення її міжнародного зобов'язання.

Діяльність у кіберпросторі ґрунтується на ключових принципах міжнародного права. Один із них – принцип суверенної рівності та територіального суверенітету, згідно з яким держави мають суверенне право контролю над власною критичною кіберінфраструктурою. Неузгоджене проникнення агентів іншої держави або підконтрольних їм хакерів у комп'ютерні мережі може розглядатися як порушення її суверенітету [1, с. 1197]. Принцип невтручання у внутрішні справи підкреслює, що маніпуляція інформаційним середовищем, як-от кібершпигунство або вплив через соціальні мережі, є загрозою для демократичних інститутів. Проте, кваліфікація цих дій як втручання часто викликає суперечки. Також існує заборона на застосування сили, згідно з пунктом 2(4) Статуту ООН, яка ще не визнає інформаційні атаки окремим видом агресії на універсальному рівні, що ускладнює їх юридичну оцінку як акти збройної агресії. Щодо критеріїв збройного нападу та права на самооборону (стаття 51 Статуту ООН), в міжнародному праві тривають обговорення щодо порогу, коли кібероперація може бути визнана «збройним нападом». Концепція масштабу та наслідків враховує такі фактори, як масова загибель або поранення людей, велика фізична руйнація або параліч критичних об'єктів інфраструктури [1]. Якщо кібероперація досягає цих показників, постраждала держава може мати право на самооборону. Однак, оцінка таких критеріїв є вкрай складною через невловимість кіберпростору. Основною перешкодою у притягненні держав до міжнародно-правової відповідальності є проблема атрибуції, тобто технічне і юридичне встановлення відповідальності конкретної держави за кібератаки [2]. Держави часто використовують «кібернайманців», проксі-групи та хакерські угруповання, що ускладнює встановлення контролю держави над такими суб'єктами відповідно до високих юридичних стандартів, зокрема принципу ефективного контролю, якого дотримується Міжнародний Суд ООН. Додатковою складністю є те, що шкідливе програмне забезпечення може бути приховане через маршрутизацію через сервера нейтральних третіх держав, що маскує справжнє джерело атаки. У розслідуваннях міждержавних кіберінцидентів спостерігається брак уніфікованого набору правил щодо надання доказів у міжнародному праві. У міжнародному судочинстві тягар доказування переважно лежить на позивачі, який повинен довести факт протиправної поведінки з боку іншої держави. Заяви про самозахист у

відповідь на кібероперації повинні бути підтримані чіткими та переконливими доказами [1]. При розгляді справ Міжнародний Суд ООН надає найбільшу доказову вагу офіційним документам держав і уповноважених міжнародних організацій, таких як звіти органів ООН або офіційні заяви урядів.

Отже, головними проблемами міжнародно-правової відповідальності держав у кіберпросторі залишаються складність юридичної кваліфікації кібероперацій, встановлення їх належності конкретній державі та формування достатньої доказової бази. Незважаючи на те, що загальні норми міжнародного права застосовуються до кіберпростору, специфічний характер кібероперацій ускладнює практичну реалізацію механізмів міжнародно-правової відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карвацька С. Б., Маник А. З., Яремчук В. В. Кіберпростір: міжнародно-правове регулювання та практика застосування прецедентного права МС ООН. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 2. С. 1194–1199. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.180

2. Whyte Christopher and Brian Mazanec. Understanding Cyber Warfare: Politics, Policy and Strategy. London; New York, NY: Routledge Taylor & Francis Group. 2019.

Новіцька С.В., здобувач
Науковий керівник: Павліченко Ірина Миколаївна,
старший викладач кафедри права, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРАВОВИЙ ЗАКОН У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: СПІВВІДНОШЕННЯ ФОРМИ ТА ЗМІСТУ В КОНТЕКСТІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Проблема співвідношення права і закону є однією з важливих у сучасній теорії держави і права, оскільки вона пов’язана з визначенням меж державної влади, особливостями правового регулювання та забезпеченням прав людини. Закон займає центральне місце серед нормативно-правових актів, проте його прийняття компетентним органом із дотриманням установленої процедури не завжди дає змогу зробити висновок про належну якість його змісту. У зв’язку з цим важливого значення набуває розмежування закону як нормативно-правового акта, що має встановлену юридичну форму, та правового закону, зміст якого повинен відповідати основоположним принципам права. Метою дослідження є визначення співвідношення формальної законності та змістовної правомірності закону, а також з’ясування критеріїв його відповідності вимогам верховенства права.

У формально-юридичному розумінні закон є нормативно-правовим актом, який приймається Верховною Радою України в межах її конституційних повноважень і відповідно до встановленої процедури. Основні вимоги щодо прийняття законів визначені Конституцією України та конкретизовані в Регламенті Верховної Ради України [1; 2]. Дотримання компетенції суб’єкта правотворчості, установленого порядку прийняття акта та вимог щодо набрання ним чинності забезпечує належне юридичне оформлення законодавчих приписів. Водночас дотримання зазначених вимог не означає, що зміст закону в усіх випадках відповідає принципам справедливості, рівності та поваги до прав людини. Тому під час аналізу закону необхідно враховувати не лише порядок його прийняття, а й особливості правового регулювання, яке він установлює.

Як зазначає О. О. Томкіна, принцип верховенства права у сфері законодавчої діяльності передбачає необхідність прийняття законів, зміст і цілі яких пов’язані із забезпеченням прав людини, а форма та процедура відповідають установленим правовим вимогам [3, с. 112–119]. Такий підхід дає змогу розглядати правовий закон як теоретичну модель визначення якості

законодавства. У цьому випадку увага зосереджується не лише на дотриманні процедури прийняття нормативно-правового акта, а й на тому, наскільки його положення забезпечують реалізацію принципу верховенства права та обмежують можливості свавільного втручання держави у суспільні відносини.

Конституційною основою такого підходу є положення статей 3 і 8 Конституції України. Відповідно до статті 3, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Стаття 8 закріплює принцип верховенства права та встановлює, що Конституція України має найвищу юридичну силу, а закони й інші нормативно-правові акти повинні прийматися на її основі та відповідати їй [1]. Зазначені положення визначають основні вимоги до законодавчої діяльності та змісту нормативно-правових актів. Водночас перевірка відповідності закону правовим вимогам не обмежується зіставленням його положень із текстом Конституції України, а також передбачає врахування прав людини, рівності, пропорційності та юридичної визначеності.

Практичне значення такого підходу відображено в Рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання. У цьому рішенні Суд визнав неконституційним положення частини першої статті 69 Кримінального кодексу України в частині, яка унеможливлювала призначення особам, що вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом [4]. Зазначена правова позиція свідчить про те, що законодавче регулювання повинно відповідати конституційним вимогам справедливості та пропорційності. Відповідно, під час аналізу нормативно-правового акта необхідно враховувати не лише дотримання процедури його прийняття, а й наслідки застосування встановлених ним приписів. Особливого значення це набуває у випадках, коли законодавчі обмеження можуть зумовлювати невиправдано різні правові наслідки для осіб.

Водночас аналіз змісту закону потребує використання об'єктивних критеріїв, які дають змогу уникнути надмірної залежності від суб'єктивного розуміння справедливості. Венеційська комісія в документі «Мірило правовладдя» визначає законність, юридичну визначеність, запобігання зловживанню владою, рівність перед законом і доступ до правосуддя як основні складові верховенства права [5]. Зазначені положення можуть використовуватися під час комплексного аналізу нормативно-правових актів, оскільки дають змогу з'ясувати, чи відповідає їхній зміст конституційним засадам, чи забезпечується передбачуваність правового регулювання та чи існують належні гарантії проти свавільного застосування владних повноважень.

Однією з важливих вимог до якості закону є принцип юридичної визначеності, який передбачає доступність і достатню чіткість правових норм. У рішенні у справі The Sunday Times v. the United Kingdom (No. 1) від 26 квітня 1979 року Європейський суд з прав людини зазначив, що правова норма повинна бути сформульована з достатньою точністю, щоб особа могла з розумною мірою передбачити наслідки своєї поведінки [6, § 49]. При цьому юридична визначеність не означає необхідності абсолютної точності кожного законодавчого формулювання, оскільки застосування права передбачає можливість тлумачення норм з урахуванням конкретних обставин. Важливо, щоб таке тлумачення мало визначені межі та не створювало умов для свавільного обмеження прав людини. Отже, якість закону залежить не лише від дотримання вимог щодо його прийняття, а й від того, наскільки зрозумілим, послідовним і передбачуваним є встановлене ним правове регулювання.

З огляду на зазначене, комплексний аналіз закону доцільно здійснювати за двома взаємопов'язаними групами критеріїв. До першої групи належать формально-процедурні критерії, які охоплюють компетенцію суб'єкта правотворчості, дотримання процедури прийняття акта, його належне оприлюднення та набрання чинності. Другу групу становлять змістовні критерії, зокрема відповідність Конституції України, дотримання прав і свобод людини, рівності, пропорційності та юридичної визначеності. Такий поділ має аналітичний характер, оскільки окремі вимоги можуть стосуватися одночасно юридичної форми акта та

якості встановленого ним правового регулювання. Наприклад, належне оприлюднення закону забезпечує дотримання встановлених вимог до його юридичного оформлення та водночас створює умови для доступності правових норм.

Важливим є також розмежування теоретичного аналізу закону та питання його юридичної чинності. Визнання певного нормативного припису несправедливим у межах наукової дискусії саме по собі не означає втрати ним обов'язкової сили. Юридичні наслідки невідповідності закону Конституції України визначаються в установленому правопорядком порядку, зокрема за допомогою механізмів конституційного контролю. У цьому контексті концепція правового закону має значення як засіб дослідження законодавства, виявлення недоліків правового регулювання та обґрунтування необхідності його вдосконалення. Вона також дає змогу визначати межі допустимого державного втручання з урахуванням вимог верховенства права та забезпечення прав людини.

Таким чином, закон як нормативно-правовий акт і правовий закон є взаємопов'язаними, але не тотожними поняттями. Закон як нормативно-правовий акт характеризується належною юридичною формою, походженням і дотриманням установленої процедури прийняття, тоді як поняття правового закону відображає відповідність його змісту принципам верховенства права, справедливості, рівності та поваги до прав людини. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що правова якість закону повинна визначатися з урахуванням як формально-процедурних, так і змістовних критеріїв. Формальна законність забезпечує належне юридичне оформлення волі законодавця, а змістовна правомірність дає змогу встановити, наскільки запроваджене регулювання відповідає основоположним правовим принципам. Отже, поєднання зазначених критеріїв має важливе значення для забезпечення передбачуваності правового регулювання, захисту прав людини та запобігання свавільному здійсненню публічної влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

2. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1861-17.

3. Томкіна О. О. Верховенство права як основоположний конституційний принцип законодавчої діяльності. Нове українське право. 2022. Вип. 2. С. 112–119. URL: https://ccu.gov.ua/library/verhovenstvo-prava

4. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/

5. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Мірило правовладдя. CDL-AD(2016)007-ukr. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/

6. European Court of Human Rights. The Sunday Times v. the United Kingdom (No. 1), Application no. 6538/74, Judgment of 26 April 1979. URL: https://hudoc.echr.coe.int/

Олійник А.О.,здобувач
Науковий керівник: Нікітенко В.М.
к.ю.н., доц., кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу.
Державний торговельно-економічний університет

«КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ СВОБОДИ ЗІБРАНЬ І ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ»

Свобода зібрань – це ключове право в демократичному суспільстві, яке дає громадянам змогу мирно збиратися для висловлення думок, обговорення питань і впливу на державну політику. Вона сприяє громадському діалогу, прозорості влади та формуванню суспільної думки [1, С. 13].

Свобода зібрань має глибоке історичне коріння і є одним з основних прав людини, закріплених у міжнародних документах, зокрема в Загальній декларації прав людини (ст. 20) та Європейській конвенції з прав людини (ст. 11). Вони підкреслюють значення мирних зібрань як важливої складової демократії та гарантії реалізації інших прав і свобод [2, 3].

Об'єктом кримінально-правової охорони у сфері забезпечення свободи зібрань є суспільні відносини, які забезпечують реалізацію цього права, його вільне здійснення та захист від посягань, що перешкоджають чи обмежують можливість громадян мирно збиратися,

У контексті кримінально-правової охорони свобода зібрань виступає як самостійний об'єкт захисту, що охоплює суспільні відносини, пов'язані з реалізацією громадянами права на мирне зібрання без незаконного втручання з боку держави чи третіх осіб, це описує ст. 340 Кримінального кодексу України.

«Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, якщо це діяння було вчинене службовою особою або із застосуванням фізичного насильства, -карається виправними роботами на строк до двох років або пробаційним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк. « [10].

Кримінальне право водночас має забезпечувати баланс між реалізацією свободи зібрань і дотриманням громадської безпеки, запобігаючи порушенням громадського порядку чи насильницьким проявам під час таких заходів

У сучасних умовах розвитку правової держави особливого значення набуває питання визнання свободи мирних зібрань як самостійного об'єкта кримінально-правової охорони. Це зумовлено тим, що посягання на зазначене право підриває демократичні засади держави, обмежує участь громадян у суспільно-політичному житті та може призвести до порушення принципів плюралізму й толерантності. Надання свободі зібрань статусу об'єкта кримінально-правової охорони забезпечує належний рівень її захисту від протиправних дій як з боку посадових осіб, так і приватних суб'єктів, гарантує можливість вільного здійснення цього права, а також сприяє зміцненню механізму реалізації конституційних гарантій.

«Народи світу розмовляють близько 7 000 мовами, сповідують 270 основних релігій і живуть у 193 країнах-членах ООН, належачи до тисяч культур. Ми не завжди погоджуватимемося, і толерантність до відмінностей – єдиний шлях уникнути насильства та конфліктів. Права на свободу мирних зібрань та асоціацій забезпечують, щоб усе людство з усією своєю різноманітністю мало свій голос.»

Ця цитата належить спеціальному доповідачу ООН Майні Кіаї, представленій у звіті про фундаменталізм на Раді з прав людини в червні 2016 року [4].

Ці слова підкреслюють, що толерантність і повага до свободи зібрань та асоціацій є основою мирного співіснування. Наступна цитата також акцентує важливість прав людини та цінність різноманіття.

«Десь я читав про свободу зібрань. Десь я читав про свободу слова. Десь я читав про свободу преси. Десь я читав, що велич Америки полягає в праві протестувати за справедливість. І тому, як я кажу, ми не дозволимо жодній забороні змусити нас відступити. Ми йдемо вперед.»

Ця цитата належить Мартіну Лютеру Кінгу-молодшому. Це був виступ у храмі єпископа Чарльза Мейсона в Мемфісі, штат Теннессі 3 квітня 1968 року [5].

Цитати підкреслюють, що свобода зібрань – фундаментальне право для мирного співіснування; Конституція України (ст. 39) її чітко гарантує:

«Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про що завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.» [6]

Крім Конституції, свободу зібрань регулюють інші законодавчі акти, серед яких:

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [7].
2. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [8].
3. Рішення Конституційного Суду України.

Отже, свобода зібрань – базове право громадян, гарантоване Конституцією та законодавством України. Вона дає змогу вільно висловлювати думки, захищати права й впливати на рішення влади, сприяючи відкритості та підзвітності.

Водночас масові заходи можуть створювати загрози для громадської безпеки, у ст. 340 КК України, яка передбачає відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Хоч це право і є фундаментальним, воно іноді викликає виклики щодо забезпечення порядку. Нижче наведено можливі загрози під час зібрань:

1. Ризик заворушень та конфліктів, що може призвести до насильства та матеріальних збитків.
2. Загроза життю та здоров'ю учасників і перехожих через ескалацію конфліктів або провокації.
3. Перешкоджання руху транспорту та роботі екстрених служб під час демонстрацій.
4. Погіршення криміногенної ситуації: можливість крадіжок та інших злочинів у натовпі.
5. Провокації, маніпуляції та поширення дезінформації з боку радикальних груп.
6. Терористичні загрози та диверсії. В умовах війни з росією масові заходи можуть бути особливо вразливими до терористичних атак, диверсій чи інших актів, які спрямовані на створення паніки та порушення громадської безпеки. Крім того, російська агресія спричиняє додаткові ризики для учасників зібрань, особливо у регіонах, близьких до зони бойових дій [9, С. 2].

Забезпечення громадського порядку та безпеки під час масових заходів необхідне для мирного проведення зібрань і захисту життя, здоров'я та майна громадян. Водночас воно може обмежувати свободу зібрань, зокрема через:

1. Обмеження місця та часу проведення зібрань для мінімізації ризиків.
2. Обов'язкове попереднє повідомлення органів влади про захід.
3. Розпуск зібрань у разі порушення громадського порядку або загрози безпеці, відповідно до статті 39 Конституції України.
4. Обмеження під час воєнного стану. У Конституції України стаття 64 дозволяє обмеження прав і свобод громадян, включаючи право на свободу зібрань, у період воєнного або надзвичайного стану. Це стосується випадків, коли державна безпека або обороноздатність під загрозою, і такі обмеження повинні відповідати вимогам законодавства і бути необхідними для захисту країни [6].

Пріоритет між громадською безпекою та свободою зібрань складний і потребує балансу, адже свобода зібрань підтримує демократію, а безпека забезпечує її мирне здійснення.

У 2025 році в Україні пріоритет між громадською безпекою та свободою зібрань особливо актуальний через війну та воєнний стан. Безпека може тимчасово переважати, і держава може вводити обмеження для захисту порядку та запобігання терористичним загрозам, але з дотриманням пропорційності та прав людини.

Військовий стан передбачає, що жорсткіші обмеження свободи зібрань для захисту населення та стабільності. Обмеження мають бути чітко визначені в законодавстві й застосовуватися в розумних межах.

У 2025 році, в умовах війни, забезпечення громадської безпеки потребує певних обмежень свободи зібрань для запобігання ризикам для життя громадян. Водночас свобода зібрань залишається важливим інструментом громадянського суспільства, і влада має балансувати між безпекою та демократичними свободами.

Таким чином, охорона свободи зібрань у кримінально-правовому аспекті спрямована не лише на гарантування прав громадян, а й на підтримання стабільності та безпеки в суспільстві. В Україні пріоритет між безпекою та свободою зібрань залежить від ситуації: під час воєнного стану заходи безпеки можуть тимчасово переважати, але обмеження повинні бути виправданими, пропорційними та не заважати мирному вираженню поглядів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник Р.С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. К.,2015. 168 с.

2. Загальна декларація прав людини : Декларація Орг. Об’єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. On the rights to freedom of peaceful assembly and of association. Former UN Special Rapporteur : веб-сайт. URL: https://freeassembly.net/english-quotes/

5. Freedom of assembly. Wikiquote : веб-сайт. URL: https://en.wikiquote.org/wiki/Freedom_of_assembly

6. Конституція України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/constitution

7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР : станом на 21 верес. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text

8. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI : станом на 3 верес. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text

9. Tavan A, Dehghani Tafti A, Nekoie-Moghadam M. Risk Management in Mass Gatherings. Sustainable Development. 2024. С. 1-10.

10.Протокол юридичний інтернет ресурс: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_340/

Осовська Ю.С., здобувач
Науковий керівник : Шведова Ганна Леонідівна
кандидат юридичних наук, доцент
Державний торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ МОТИВУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ ПРОТИ ЖИТТЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ВСТУП. В умовах воєнного стану особливого значення набуває кримінально-правова охорона життя людини. Війна впливає не лише на безпекову та економічну ситуацію в державі, а й на емоційний стан людей, їхні взаємини та сприйняття конфліктних ситуацій. Постійне напруження, страх за власне життя та життя близьких, пережиті втрати, вимушене переміщення й невизначеність майбутнього можуть створювати додаткове психологічне навантаження. За таких обставин важливо дослідити вплив особистих і зовнішніх чинників на формування мотиву кримінального правопорушення проти життя особи.

Для правильної кримінально-правової оцінки діяння необхідно встановити не лише обставини події, а й причини протиправної поведінки. Мотив допомагає з'ясувати внутрішні спонукання особи, характер її відносин із потерпілим та передумови конфлікту. Метою дослідження є розкриття поняття мотиву кримінального правопорушення, визначення можливого впливу умов воєнного стану на його формування та з'ясування особливостей установлення мотиву під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя особи.

1. ПОНЯТТЯ МОТИВУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ. У кримінально-правовій науці мотив розглядається як внутрішнє спонукання, яке пояснює, чому особа обирає певну поведінку. Він пов'язаний із потребами, інтересами, емоціями, переконаннями та життєвими обставинами людини. Як зазначає А. В. Шульженко, мотив є складним психологічним утворенням, яке поєднує різні елементи внутрішнього світу особи та може змінюватися залежно від обставин [1].

У праці Г. Андрусяка досліджено співвідношення мотиву, мотивації та мети поведінки. Авторка звертає увагу на те, що зовнішні обставини впливають на поведінку людини через їх сприйняття її свідомістю та волею. Мотив і мета не є тотожними поняттями: мотив пояснює внутрішнє спонукання до дії, тоді як мета характеризує результат, якого особа прагне досягти [2].

Протиправній поведінці не завжди передує одна раптова подія. У певних випадках їй можуть передувати тривалі конфлікти, образи, почуття несправедливості або накопичене невдоволення. Окрема ситуація іноді стає лише приводом для прояву негативних переживань, які формувалися протягом тривалого часу. Тому для встановлення мотиву важливо досліджувати як обставини безпосередньо перед подією, так і попередні взаємини між учасниками.

Мотив не можна ототожнювати з емоцією, наміром або метою. Наприклад, гнів може супроводжувати конфлікт, але сам по собі не пояснює, чому особа вирішила заподіяти іншій людині смерть. Необхідно з'ясувати, чи діяла вона через помсту, особисту неприязнь, корисливу зацікавленість або з інших спонукань. Наявність конфлікту між людьми також автоматично не доводить, що саме він став мотивом кримінального правопорушення.

Мотив має істотне значення для дослідження суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, оскільки дає змогу з'ясувати внутрішні підстави дій особи .

2. ВПЛИВ УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ФОРМУВАННЯ МОТИВУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖИТТЯ ОСОБИ. Однією з особливостей сучасних суспільних умов є тривале накопичення негативних переживань, спричинених війною. Людина може одночасно переживати страх, втому, втрату близьких, матеріальні труднощі та невизначеність щодо майбутнього. Якщо до цього додаються особисті образи, тривалі суперечки або складні сімейні відносини, емоційне напруження може посилюватися та впливати на сприйняття поведінки інших людей і реакцію на конфлікти.

При цьому не можна стверджувати, що війна безпосередньо призводить до зростання агресивності кожної людини або обов'язково спричиняє насильницькі кримінальні правопорушення. Більшість людей, які переживають складні обставини, не вчиняють насильства. Тому умови воєнного стану доцільно розглядати як можливий контекст формування мотивації, значення якого залежить від індивідуальних особливостей людини, її життєвого досвіду, цінностей і конкретної ситуації.

Г. Андрусяк звертає увагу на взаємодію зовнішніх обставин і внутрішніх спонукань людини та зазначає, що поведінка може бути зумовлена декількома мотивами, серед яких один відіграє провідну роль [2]. Це дає підстави враховувати можливість поєднання різних чинників під час дослідження кримінальних правопорушень проти життя особи.

Якщо конфлікт розвивався поступово, йому могли передувати суперечки, погрози або взаємні претензії. Безпосередня сварка в такому разі може бути завершальним етапом тривалого формування протиправного наміру. Проте рішення про насильство може виникнути й безпосередньо під час конфлікту. В обох випадках важливо враховувати послідовність подій, поведінку учасників і характер їхніх взаємин. Сам факт пережитого стресу не доводить наявності певного мотиву, а емоційне збудження не виключає свідомого прийняття рішення.

3. ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ МОТИВУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖИТТЯ ОСОБИ. Встановлення мотиву є складним завданням, оскільки внутрішні спонукання людини неможливо безпосередньо спостерігати. Про них роблять висновки на підставі фактичних обставин, висловлювань особи, її поведінки та інших відомостей, отриманих у кримінальному провадженні. Як зазначає А. В. Шульженко, дослідження мотиву має важливе значення для встановлення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення та розмежування діянь, подібних за зовнішніми ознаками [1].

Відповідно до статті 115 Кримінального кодексу України умисне вбивство полягає в умисному протиправному заподіянні смерті іншій людині. Частина друга цієї статті передбачає кваліфікуючі ознаки, серед яких окремі мотиви вчинення кримінального правопорушення, зокрема корисливі та хуліганські мотиви, а також мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості [3]. Якщо мотив передбачений законом як кваліфікуюча ознака, його встановлення безпосередньо впливає на правильність кримінально-правової кваліфікації.

Для встановлення мотиву досліджують відносини між підозрюваним і потерпілим, попередні конфлікти, листування, повідомлення, погрози, показання свідків, а також дії особи до та після події. Наприклад, попередні погрози можуть указувати на наявність конфлікту, а приховування слідів правопорушення - мати доказове значення. Проте жодна з цих обставин окремо не дозволяє однозначно визначити мотив, тому їх необхідно оцінювати в сукупності.

Під час розслідування в умовах воєнного стану доцільно також досліджувати обставини, які могли впливати на емоційний стан особи. Однак такі переживання не можна автоматично визнавати причиною кримінального правопорушення: необхідно встановити їхній зв'язок із конкретною подією та підтвердити відповідні припущення доказами.

Установлення мотиву потребує комплексного підходу, що передбачає аналіз кримінально-правових ознак діяння, взаємин між учасниками, обставин події та можливих психологічних чинників. Це дозволяє точніше з'ясувати причини протиправної поведінки й забезпечити обґрунтовану правову оцінку вчиненого.

ВИСНОВКИ. Мотив є важливим елементом дослідження суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, оскільки дає змогу з'ясувати внутрішні спонукання особи та пояснити причини її поведінки. Наукові праці А. В. Шульженко та Г. Андрусяка підтверджують складність мотиву, його зв'язок із потребами, емоціями й зовнішніми обставинами, а також можливість поєднання декількох спонукань у межах одного вчинку.

В умовах воєнного стану тривалий стрес, пережиті втрати, страх і міжособистісні конфлікти можуть за певних обставин впливати на формування мотиву насильства. Проте ці чинники не можна автоматично вважати причиною кримінального правопорушення. Мотив має встановлюватися на підставі конкретних обставин справи та сукупності доказів, що сприяє правильній кримінально-правовій кваліфікації й обґрунтованій оцінці дій особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шульженко А. В. Мотив у складі кримінально-правової характеристики суб'єктивної сторони злочину. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)* : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції до 25-річчя створення університету (м. Харків, 22 листопада 2019 р.). Харків, 2019. С. 528–531.

2. Андрусяк Г. М. Мотив та мотивація злочинної поведінки під час необхідної оборони. *Юридичний вісник*. Одеса : Гельветика, 2021. № 4. С. 65–71. DOI: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.2217.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 13.10.2026).

Охріменко Є.Ю., здобувач
Науковий керівник:Джолос С.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І СПІВВІДНОШЕННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА РОЛЬ МОЛОДІЖНИХ ДОРАДЧИХ ОРГАНІВ ЯК ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Фундаментальною основою розбудови сучасної правової та демократичної держави є народовладдя. Демократія (від грецьких слів *demos* – народ і *kratos* – влада) у правовій науці розглядається як форма організації суспільства, його державно-політичного устрою, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади, послідовному здійсненні принципу рівності і свободи людей, їх реальної участі в управлінні справами держави і суспільства [1].

Згідно зі статтею 5 Конституції України, народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [2].

Н.М. Крестовська та Л.Г. Матвеєва зазначають, що вперше термін «демократія» вжив видатний давньогрецький історик – Геродот, а найбільш відоме та образне його визначення дав один з найбільш відомих президентів США – Авраам Лінкольн, який стверджував, що «Демократія – це правління народу, вибране народом і для народу» [3, с. 117].

Попри ту обставину, що Арістотель [4, с. 50-51] та інші мислителі, включаючи й його численних послідовників, вважали демократію «неправильною» формою державного ладу (тобто такою, коли влада не турбується про інтереси суспільства, і суспільство скочується до анархії та хаосу), тим не менше, саме народовладдя стало найпопулярнішою моделлю організації суспільно-політичного життя у сучасному світі.

Пояснення цьому парадоксу дав видатний державний діяч, прем'єр-міністр Великобританії сер Уїнстон Черчілль, який у 1947 р. заявив у британському парламенті: «Демократія – найгірша форма правління, але нічого кращого людство не придумало до цього часу» [5].

Н.М. Крестовська та Л.Г. Матвеєва зауважують, що демократія – це такий тип держави, коли всі без винятку громадяни беруть участь у формуванні і функціонуванні апарату органів державної влади і місцевого самоврядування, а також здійснюють контроль за їх діяльністю [3, с. 118].

Дослідниці зазначають, що народовладдя ґрунтується на таких принципах: а) плюралізм (багатоманітність) у всіх сферах суспільного життя – економіці, політиці, ідеології тощо; б) свобода слова, що включає у тому числі й гласність діяльності всіх суб'єктів політики, важливою гарантією забезпеченням чого є свобода діяльності засобів масової інформації; в) виборність основних органів державної влади і місцевого самоврядування, що передбачає відповідність виборів таким важливим критеріям, як: регулярність (періодичність), чесність, загальність, рівність, вільне волевиявлення виборців, таємність голосування; г) підпорядкування волі меншості волі більшості, що забезпечує можливість врахування думки переважної частини суспільства й ухвалення рішень загальнонародного характеру; ґ) врахування і захист меншості та її думок, що передбачає захист різних меншин (національних, релігійних, мовних тощо), заборону дискримінації, існування і свобода діяльності (у визначених правом межах) політичної опозиції тощо [3, с. 118].

Тож, сутність демократії полягає у забезпеченні реальної можливості громадян брати участь у прийнятті суспільно значущих рішень, гарантуванні та захисті прав і свобод людини, дотриманні принципів верховенства права та поділу влад тощо.

Н.М. Крестовська та Л.Г. Матвеєва особливо наголошують на тому факті, що в сучасних державах має місце перехід від демократії більшості до демократії консенсусу, що передбачає здійснення управління відповідно до волі більшості, але з урахуванням волі меншості [3, с. 118], що забезпечує комфортне буття всім членам суспільства.

Таким чином, варто звернути особливу увагу на той факт, що повноцінне функціонування демократії у сучасній державі неодмінно потребує наявності різноманітних форм організації певних соціальних груп, які забезпечували би врахування думки не тільки більшості громадян, але й меншості, оскільки, у протилежному випадку, демократія ризикує перетворитися на тиранію більшості, яка для меншості представлятиме собою звичайну диктатуру. Тож, наявність розвинутого громадянського суспільства із достатньою чи навіть значною кількістю і різноманітністю суб'єктів громадського і суспільно-політичного життя є запорукою захисту інтересів меншості та збереження самого демократичного характеру режиму народовладдя.

Л. Старецька зауважує, що основними формами демократії є пряма і представницька [6, с. 116]. О.Ф. Скакун вказує, що двома основними формами демократії є пряма (безпосередня) і непряма (представницька, опосередкована). Пряма демократія – це форма народовладдя, за якої влада здійснюється за допомогою безпосереднього волевиявлення народу чи певних соціальних груп (вибори, референдуми тощо), а непряма (представницька, опосередкована) демократія – це форма народовладдя, за якої влада здійснюється представниками народу у виборних органах (наприклад, парламентах, органах місцевого самоврядування), які виражають волю народу [7, с. 153].

Також, варто зауважити, що паралельно з прямою та непрямою формами, виокремлюють і види демократії залежно від рівня її реалізації – загальнодержавну (національну) та локальну (місцеву) демократію; при цьому, пряма і непряма форми притаманні як першій, так і останній.

Феномен локальної демократії є однією з найважливіших складових сучасного конституціоналізму та теорії державного управління, оскільки, як зазначають Т.С. Майко, Т.М. Краснопольська та І.М. Милосєрдна, науковці розглядають локальний рівень демократії як «сферу, де можуть втілюватися певні демократичні принципи поведінки суб'єктів політики, оскільки саме тут можлива безпосередня участь громадян при одночасному виборі ними локальних керівників» [8, с. 11; 9, с. 168].

Як зазначає Д. Бернс, локальна демократія – це система здійснення влади на локальному рівні, за якої громадяни мають право і засоби для контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування й безпосередньо беруть участь в ухваленні рішень; при цьому, ефективність та демократизм місцевої влади напряму залежать від активного визначення громадянами

локальної політики, адже місцеві представницькі органи об'єктивно нездатні виражати волю і представляти інтереси всього суспільства [10, с. 963].

С.П. Була виділяє такі ознаки локальної демократії: «організація життя територіальної громади на принципах рівності, участі, публічного діалогу; залучення громадян до ведення справ громади, поширення практик місцевих ініціатив, референдумів; самоорганізація населення» [11, с. 37].

Водночас, необхідно пам'ятати, що місцеве самоврядування виступає ключовою інституційною формою та основним гарантом існування локальної демократії. Так, згідно зі ст. 3 Європейської хартії місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р.: «1. Місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення. 2. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Це положення жодним чином не заважає використанню зборів громадян, референдумів чи будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом» [12].

У свою чергу, відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р.: «Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [13]. При цьому, ст. 13-3 і 13-5 цього Закону регламентують діяльність консультативно-дорадчих органів та участь молоді у місцевому самоврядуванні [13].

Отже, підсумовуючи викладене, необхідно визнати, що демократія існує у прямій (безпосередній) і непрямій (опосередкованій, представницькій) формах на загальнодержавному і на локальному рівнях; при цьому ключовою інституційною формою та основним гарантом існування локальної демократії виступає місцеве самоврядування як право та реальна можливість жителів територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення у межах Конституції і законів. Водночас, необхідно пам'ятати, що найважливішою основою належного функціонування демократичної правової держави є потужне громадянське суспільство – суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою для досягнення загальних цілей та функціонує на засадах демократії і права, є самостійною соціально-організованою структурою для узгодження різноманітних інтересів людей, і складається з різноманітних об'єднань громадян, політичних партій, масових рухів тощо [14].

Тож, молодіжним дорадчим органам при органах місцевого самоврядування, як структурному елементу громадянського суспільства, належить вельми важлива роль у контексті становлення, функціонування та розвитку локальної демократії, що не тільки сприяє врахуванню думки молоді та розвитку її правової культури, але й забезпечує демократичний характер народовладдя, убезпечуючи його від перетворення на тиранію більшості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мурашин Г.О. Демократія // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 2: Д – Й. URL: https://leksika.com.ua/11850607/legal/demokratiya (дата звернення 13.09.2026).

2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення 13.09.2026).

3. Крестовська Н.М., Матвеєва Л.Г. Теорія держави і права : елементарний курс. Видання друге. Харків : Одіссей, 2008. 432 с. URL:https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava (дата звернення 13.09.2026).

4. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 256 с.

5. Демократія / Living democracy. Textbook. URL: https://www.living-democracy.com/uk/textbooks/volume-1/part-1/unit-1/chapter-1/lesson-2/ (дата звернення 13.09.2026).

6. Старецька Л. Демократія // Політична наука: словник: категорії, поняття і терміни / за ред. Б. Кухти. Львів : Кальварія, 2003. С. 115-116.

7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.

8. Майко Т.С. Міська рада як інститут локальної демократії в Україні: дис. … канд. політ. наук : 23.00.02 / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2017. 231 с. Режим доступу: https://abstracts.donnu.edu.ua/(дата звернення 13.09.2026).

9. Краснопольська Т.М., Милосєрдна І.М. Співвідношення понять «індигенна демократія» та «локальна демократія» // Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 травня 2021 р.) / за загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 168-171. URL:https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams(дата звернення 13.09.2026).

10. Burns D. Can Local Democracy Survive Governance? Urban Studies. 2000. V. 37. № 5/6. P. 963-973.

11. Була С. П. Теоретико-методологічний аналіз локальної демократії як умови та інструменту становлення консолідованої демократії в перехідних суспільствах (на прикладі України) : дис. … канд. політ. наук : 23.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2012. 233 с.

12. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. *Офіційний вісник України*. 03.04.2015. № 24. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show(дата звернення 13.09.2026).

13. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text (дата звернення 13.09.2026).

14. Шемшученко Ю.С. Громадянське суспільство // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 1: А – Г. URL:https://leksika.com.ua/12570712/legal/(дата звернення 13.09.2026).

Петришин В.С., здобувач
Науковий керівник: Павліченко І.М.
старший викладач кафедри права, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПІДТВЕРДЖЕННЯ ПОЛОНУ ЯК УМОВА ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ ДЛЯ РОДИНИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ, ЗНИКЛОГО БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН

В умовах збройної агресії проти України родини військовослужбовців можуть тривалий час не мати точної і правдивої інформації про місцезнаходження своїх близьких. Особливо складною є ситуація, коли військовослужбовець потрапив у полон, але офіційного підтвердження цього факту немає. У такому випадку необхідно розмежовувати два правові стани: статус особи, зниклої безвісти за особливих обставин, та статус особи, щодо якої встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Мета тез полягає в тому, щоб показати, які наслідки пов'язані з кожним із цих станів і де виникає прогалина, коли факт полону довго не підтверджується.

Правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, визначається Законом України від 12.07.2018 № 2505-VIII [1]. Згідно з ч. 1 ст. 4 Закону особа набуває цього статусу з моменту внесення відомостей із заяви про факт зникнення до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [2]. Члени сім'ї такої особи мають повне право на отримання достовірних відомостей про її місце перебування та на соціальний захист особи(ст. 6) [2].

Заява про розшук подається до територіального органу Національної поліції України [1;2](ст. 18). Її може подати родич, представник військових структур, орган державної влади чи місцевого самоврядування, а також Уповноважений з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, якщо до нього надійшло повідомлення про зникнення [2]. З моменту внесення даних до Реєстру над майном зниклої особи може бути встановлено опіку. Для цього родина та звертається до нотаріуса. На цьому етапі процедура набуває ознак правозастосовчої форми реалізації права: нотаріус, як уповноважений суб'єкт, видає свідоцтво про призначення опікуна над майном [2;3]. Отже, цей правовий режим ініціюється поданням заяви та внесенням даних до Реєстру, тобто реалізується в межах національної системи».

Статус військовополоненого виникає за іншою логікою. За Порядком утримання військовополонених (постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 413) статус військовополоненого та право на відповідне поводження набирають чинності з моменту взяття в полон; аналогічно постанова від 17.06.2022 № 721 пов'язує набуття статусу й гарантій із моментом потрапляння в полон [8, с. 5–6]. Проте соціальні та правові гарантії для самої особи та її родини пов'язані з фактом позбавлення особистої свободи. Саме так названо спеціальний Закон України від 26.01.2022 № 2010-IX «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» [5]. За роз'ясненням Міністерства оборони України, для отримання офіційного статусу такої особи подається заява до Мінрозвитку, а довідку про перебування в полоні можна отримати в Національному інформаційному бюро [4]. Тобто статус військовополоненого виникає з самого факту полону, а доступ до пов'язаних із ним виплат і гарантій потребує документального встановлення цього факту.

Практичне значення такого підтвердження видно з роз'яснень Міністерства оборони. Під час перебування в полоні зберігається грошове забезпечення. Якщо військовослужбовець не склав особистого розпорядження, то з лютого 2025 року 50 % грошового забезпечення виплачується найближчим родичам, а 50 % депонується на його рахунку [4]. Щорічна допомога в розмірі 100 000 гривень виплачується за кожен рік полону: звільненим – за повні роки, членам сімей – за осіб, які досі перебувають у полоні. Одноразову виплату 100 000

гривень отримує особисто звільнений після встановлення факту полону [4]. Від офіційного статусу залежить і вторинна правова допомога (складання документів, захист у судах), тоді як первинна консультація доступна всім, хто був у неволі [4].

Джерелом відомостей про полонених є міжнародний механізм. Женевські конвенції 1949 року зобов'язують сторони міжнародного збройного конфлікту створити національне інформаційне бюро, яке збирає відомості про осіб під захистом і негайно передає їх через Центральне агентство розшуку Міжнародного комітету Червоного Хреста (ст. 122 Женевської конвенції III) [6, с. 1–2]. У співпраці з національними інформаційними бюро України та Росії МКЧХ повідомляє сім'ям про місцезнаходження затриманих чи зниклих безвісти родичів [7, с. 2].

Підсумовуючи, статус особи, зниклої безвісти за особливих обставин, забезпечує облік, розшук і захист майна, а встановлений факт полону відкриває доступ до спеціальних виплат і розширеної правової допомоги. Саме тривале непідтвердження полону створює для родини правову невизначеність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text

2. Людина зникла безвісти під час воєнного стану: що робити. Міністерство юстиції України. Урядовий портал. 23.05.2024. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/liudyna-znykla

3. Як оформити опіку над майном особи, яка зникла безвісти за особливих обставин? Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. 12.07.2023. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details

4. 100 тисяч і 90 днів відпустки: які виплати та пільги отримують військові після звільнення з полону. Міністерство оборони України. 12.03.2026. URL: https://mod.gov.ua/news/100-tisyach-i-90-dniv-vidpustki

5. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України від 26.01.2022 № 2010-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text.

6. Огляд правового регулювання діяльності Національного інформаційного бюро. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. 2022. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2022/08/Огляд-НІБ-публікація.pdf.

7. МКЧХ: хто ми і що ми робимо. Короткі відомості. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. 2023. URL: https://blogs.icrc.org/app/uploads/sites/98/2023/09.

8. Інформаційна довідка щодо окремих питань статусу військовополонених в Україні. Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua.

Пономаренко А.С., здобувач
Науковий керівник: Удовенко Ю.О.,
к.ю.н доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державного торговельно-економічного університету

ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО МАРКУВАННЯ СТРОКІВ ПРИДАТНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЇХ ПОРУШЕННЯ

Безпечність харчових продуктів є одним із важливих напрямів державної політики у сфері захисту прав споживачів. Купуючи продукти харчування, споживач має право отримати достовірну інформацію про його склад, властивості, умови зберігання та строк придатності. Основним способом надання такої інформації є маркування харчових продуктів. Вимоги до нього визначені законодавством України, зокрема Законом України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів».

Особливе значення має строк придатності, оскільки він допомагає споживачеві визначити, до якого часу продукт можна використовувати за встановлених умов. Під впливом температури, вологи та мікроорганізмів харчові продукти можуть псуватися. При цьому не всі небезпечні зміни можна виявити за зовнішнім виглядом або запахом. Тому правильне визначення строку придатності та достовірне зазначення цієї інформації на упаковці мають важливе значення для безпеки споживачів.

Правові засади захисту споживачів закріплені у статті 42 Конституції України, відповідно до якої держава захищає права споживачів і контролює якість та безпечність продукції [1]. Вимоги до безпечності харчових продуктів установлює Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [2]. Водночас Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» визначає, яку інформацію необхідно зазначати на упаковці та якими мають бути вимоги до її достовірності [3]. Законодавство передбачає зазначення мінімального терміну придатності або дати «вжити до». Ці поняття мають різне значення. Мінімальний термін придатності вказує, до якої дати продукт за належних умов зберігання зберігає свої властивості. Дата «вжити до» зазначається для харчових продуктів, які швидко псуються та після її настання можуть становити небезпеку для здоров'я людини. Отже, ці позначення не можна вважати тотожними. Після закінчення строку, визначеного датою «вжити до», харчовий продукт вважається небезпечним для споживання та не повинен перебувати в обігу.

Важливо також дотримуватися умов зберігання, зазначених виробником. Наприклад, якщо продукт потребує зберігання в холодильнику, порушення температурного режиму може призвести до його псування ще до закінчення строку придатності. Тому споживачам потрібно звертати увагу не лише на дату на упаковці, а й на умови зберігання продукту. Однією з проблем у сфері торгівлі харчовими продуктами є фальсифікація строку придатності. Вона може полягати у зміні дати на упаковці, заклеюванні первісного маркування або зазначенні неправдивої інформації для продовження продажу продукції. Такі дії вводять споживачів в оману та можуть створювати загрозу їхньому здоров'ю.

При цьому слід розрізняти продаж продуктів із закінченим строком придатності та навмисну зміну маркування. У першому випадку йдеться про порушення правил обігу харчових продуктів, а в другому – про свідоме надання споживачеві неправдивої інформації. Вид відповідальності залежить від обставин порушення та норм законодавства, які застосовуються до конкретного випадку.

Виробники та продавці харчових продуктів повинні дотримуватися встановлених вимог. Виробник відповідає за безпечність продукції та достовірність маркування в межах покладених на нього обов'язків. Продавець повинен перевіряти продукцію, яку він реалізує, та не допускати продажу харчових продуктів, обіг яких заборонений. Якщо встановлено порушення законодавства, винні особи можуть бути притягнуті до відповідальності.

Залежно від характеру порушення законодавство України передбачає фінансово-господарські санкції та адміністративну відповідальність. Зокрема, стаття 23 Закону України «Про захист прав споживачів» визначає відповідальність за окремі порушення прав споживачів [4], а стаття 156-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за певні порушення законодавства про захист прав споживачів [5]. Кримінальна відповідальність може наставати лише за наявності передбачених законом ознак відповідного кримінального правопорушення. Залежно від конкретних обставин можуть оцінюватися положення статей 227 або 325 Кримінального кодексу України. Водночас не кожен випадок продажу простроченого продукту автоматично є підставою для кримінальної відповідальності.

Отже, строк придатності є важливою складовою забезпечення безпечності харчових продуктів. Правильне маркування допомагає споживачам отримувати необхідну інформацію та робити обґрунтований вибір. Фальсифікація строку придатності є серйозною проблемою, оскільки може призвести до введення споживачів в оману та створити загрозу їхньому здоров'ю. Тому необхідно забезпечувати дотримання вимог до маркування, здійснювати належний державний контроль і притягувати винних осіб до відповідальності відповідно до законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97
3. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів : Закон України від 6 грудня 2018 р. № 2639-VIII.
4. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

Пономаренко М., здобувач
Науковий керівник: Шведова Г.Л.,
к.ю.н., доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Домашнє насилля як в Україні так і в світі – достатньо серйозна проблема, про яку ми маємо говорити та висвітлювати. Лише з початку 2026го року ми маємо 19,7 тисячі звернень про домашнє насилля в Україні, які внесли до реєстру. Переважна більшість звернень – від жінок [1].

Згідно зі статтею 126-1 Кримінального кодексу України – «Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, - карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або пробаційним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до двох років.» [2]. Дана норма в Україні застосовується роками, разом з тим накопичилась і значна судова практика, яку Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду узагальнив в огляді за 2019-2025 рр. [3]. Але незважаючи на це, багато питань залишається дискусійною темою для вітчизняних науковців.

Здебільшого питання стосуються ознаки систематичності, тому що наразі закон її не розкриває. Науковці О. Л. Старко та В. С. Старко зазначають - «не було вироблено єдиного підходу щодо критеріїв встановлення систематичності діяння» [4, с. 545]. Касаційний кримінальний суд у складі Верховного суду України пояснює, що для систематичності потрібно, щоб людина вчинила щонайменше три пов'язані між собою епізоди домашнього насильства. Якщо ж попередні випадки її вже притягували до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП, ці випадки все одно можуть враховуватися для встановлення систематичності [3, с. 4-5]. У постанові від 28.02.2023 у справі № 725/4683/20 суд відхилив вимогу про обов'язкову наявність двох попередніх адміністративних стягнень [3, с. 8], а в постанові від 28.05.2024 у справі № 522/2378/22 вказав, що систематичність також може бути підтверджена попереднім притягненням особи до адміністративної відповідальності не менше двох разів [5]. На нашу думку, ці позиції не суперечать одна одній, проте свідчать про важливу роль судової практики в конкретизації ознаки систематичності, зміст якої безпосередньо не розкрито в диспозиції ст. 126-1 КК України.

Із систематичністю пов'язана проблема дотримання принципу non bis in idem в перекладі – «не двічі за одне й те саме». Касаційний кримінальний суд у складі Верховного суду України вказує нам на те, що попереднє притягнення до відповідальності за ст. 173-2 КУпАП не є подвійним покаранням, оскільки кримінальна відповідальність настає за систематичне насильство, яке спричинило передбачені законом наслідки, зокрема фізичні або психологічні страждання потерпілої особи [3, с. 26]. Погоджуємося з таким підходом, однак вважаємо, що його варто законодавчо закріпити, тому що саме посилаючись на цей принцип, суди апеляційної інстанції закривають провадження.

Другою проблемою є оціночний характер наслідків. О. Л. Старко вважає, що такі ознаки, як «погіршення якості життя» та «емоційна залежність» - формалізувати неможливо, тому має пропозицію вилучити їх із диспозиції ст. 126-1 КК [6, с. 494]. Проте О. І. Зінсу наголошує на необхідності правового виокремлення оцінки та критеріїв наслідків домашнього насильства [7, с. 285]. Ми рахуємо другий підхід є більш обґрунтованим, адже вилучення цих наслідків звузить захист потерпілих саме від психологічного та економічного насильства, адже від таких типів насильства, наслідки рідко проявляються у фізичній формі. На нашу думку, варто більш чітко виокремити критерії оцінки психологічних наслідків домашнього насильства з урахуванням усієї сукупності доказів, зокрема висновків судово-психологічної експертизи за наявності підстав для її проведення.

У висновку аналізу статистики реєстрації звернень людей, які потерпають від домашнього насильства – ми можемо бачити, наскільки актуальною є дана проблема і як важливо чітко визначити критерії оцінки наслідків домашнього насильства та його систематичності. Це сприятиме однаковому застосуванню закону судами та більш ефективному захисту потерпілих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.19,7 тисячі звернень щодо домашнього насилля у 2026 // Опендатабот : веб-сайт. URL: https://opendatabot.ua (дата звернення: 21.10.2026)

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 18.10.2026).

3. Огляд судової практики Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством (актуальна практика) : рішення, внесені до ЄДРСР, за 2019-2025 роки / Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду. URL: https://court.gov.ua (дата звернення: 18.10.2026).

4. Старко О. Л., Старко В. С. «Систематичність» домашнього насильства: проблеми тлумачення. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. С. 545-549. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua

5. Систематичність домашнього насильства, яке продовжує вчиняти винувата особа, у тому числі, але не виключно, може бути підтверджена попереднім притягненням її до адмінвідповідальності не менше двох разів за вчинення правопорушення. Судова влада України : вебсайт. 05.08.2024. URL: https://court.gov.ua (дата звернення: 18.10.2026).

6. Старко О. Л. Проблеми встановлення змісту суспільно небезпечних наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони домашнього насильства. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. С. 490-494. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua

7. Зінсу О. І. Домашнє насильство (ст. 126-1 КК України): деякі проблемні питання кримінально-правової кваліфікації. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 4. С. 279-286. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua

Приймак І.М., здобувач
Науковий керівник: Острогляд О.В.,
к.ю.н, доцент кафедри права, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

СТАН НАДАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ВЛАСНИКАМ ЖИТЛА, ЗРУЙНОВАНОГО ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ, НА ПРИКЛАДІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну житлові будинки, об’єкти соціальної, культурної, транспортної, критичної інфраструктури, промислові підприємства тощо зазнають щоденних пошкоджень та руйнувань.

Державна програма фінансової підтримки громадян «єВідновлення», в межах якої реалізуються дві паралельні процедури надання компенсації за пошкоджені та знищені об’єкти житла, реалізується в Україні більше 3 років. Стартом національного компенсаційного механізму стало ухвалення Верховною Радою України 23 лютого 2023 року Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» (далі – Закон), який визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України [3].

У подальшому Кабінетом Міністрів України на виконання Закону прийнято постанови від 21 квітня 2023 року № 381 «Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об’єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги “єВідновлення”« (далі – Порядок № 381), що регламентує алгоритм отримання грошових коштів для відновлення пошкодженого житла, та від 30 травня 2023 року № 600 «Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об’єкти нерухомого майна» (далі – Порядок № 600), що деталізує процедуру компенсації для власників знищеного житла [1; 2].

Порядок № 600 передбачає, що отримувачами компенсації за зруйноване житло можуть бути громадяни України – власники пошкодженого або зруйнованого житла. Водночас Закон уточнює, що отримувачами компенсації не можуть бути особи, до яких застосовано санкції відповідно до Закону України «Про санкції»; особи, які мають судимість за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених розділом І «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини Кримінального кодексу України, та спадкоємці таких осіб [3].

Для розгляду питань щодо надання компенсації виконавчі комітети органів місцевого самоврядування або військові адміністрації населених пунктів утворюють комісії з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені об’єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України (далі – комісії) як консультативно-дорадчий орган.

Заява про надання компенсації може бути подана до комісії як в електронній формі засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, так і в паперовій – через ЦНАП, орган соціального захисту населення або нотаріуса.

Комісія повинна в 30-денний строк розглянути заяву та прийняти рішення про надання компенсації шляхом видачі житлового сертифікату, грошової компенсації для відбудови житла на власній земельній ділянці або ж відмову в їх наданні [3].

15 липня 2023 року в Україні стартував прийом заяв від власників зруйнованого житла, а з 15 серпня 2023 року комісії отримали технічну можливість розглядати заяви та приймати відповідні рішення. Початковим етапом програми стало надання компенсації шляхом видачі житлових сертифікатів на придбання квартири, іншого житлового приміщення, будинку садибного типу, садового або дачного будинку.

З лютого 2024 року програму розширили та надали громадянам можливість отримувати грошову компенсацію для фінансування будівництва будинків садибного типу, садових або дачних будинків на власній земельній ділянці [2]. За цим цільовим призначенням компенсація виплачується двома платежами в рівних частинах (50/50), при чому другий платіж нараховується тільки після проведення проміжної верифікації та підтвердження комісією факту виконання будівельних робіт на об'єкті.

Станом на 01 жовтня 2026 року з використанням електронної публічної послуги «єВідновлення» громадянами подано 319 заяв на отримання компенсації для відновлення житла, зруйнованого внаслідок російської збройної агресії. Комісіями прийнято 219 рішень про надання компенсації шляхом видачі житлових сертифікатів на загальну суму 227,6 млн грн (73,49 %), 17 рішень про виплату грошової компенсації на відбудову житла на загальну суму 20,9 млн грн (5,7 %) та 62 рішення про відмову в наданні компенсації (20,81 %).

Громадянами вже використано 187 житлових сертифікатів, за які в 31 територіальній громаді області придбано 121 квартиру, 51 приватний будинок, 5 садових будинків і 10 садиб на загальну суму 280,7 млн грн.

Крім того, 16 власників зруйнованих будинків почали відбудову житла на власних земельних ділянках на загальну суму 17,6 млн грн: в Житомирській громаді – 12 (12,1 млн грн), Малинській громаді – 2 (2,8 млн грн), Оліївській громаді – 1 (1,3 млн грн) та Станишівській громаді – 1 (1,4 млн грн).

У наведеній нижче таблиці представлено результати розгляду заяв про надання компенсації на відновлення зруйнованого житла в найбільш постраждалих громадах Житомирської області [4].

Територіальна громада	**Подано заяв**	**Сформовано житлових сертифікатів**	**Сума, млн грн**	**Сформовано грошових компенсацій**	**Сума, млн грн**	**Прийнято рішень про відмову**
Житомирська	127	92	77,5	10	12,1	24
Малинська	53	39	39,7	3	2,5	11
Народицька	38	36	41,5	1	1,5	1
Коростенська	33	13	17,7	1	2,1	10
Овруцька	13	7	9,0	0	0	3
Оліївська	11	9	12,1	1	1,3	1
Коростишівська	11	11	12,5	0	0	0
Новогуйвинська	9	1	11,7	0	0	8
Брусилівська	8	5	7,1	0	0	3
Станишівська	5	4	6,5	1	1,4	0

Запуск національного механізму надання компенсації за житло, пошкоджене або зруйноване внаслідок російської збройної агресії, є унікальним досвідом не лише для України, але й для всього світу. Тому в процесі його реалізації нерідко виникають проблеми. До найбільш поширених варто віднести, зокрема, підтвердження права власності на зруйноване житло та оскарження в суді компенсаційних рішень, дій та бездіяльності уповноважених органів та їх посадових осіб.

Водночас, Міністерство розвитку громад і територій України, яке є відповідальним за нормативно-правове регулювання та адміністрування програми, а також взаємодію з місцевими комісіями й залучення фінансування від міжнародних партнерів, зокрема Світового банку та Банку розвитку Ради Європи, здійснює постійний моніторинг виконання програми та сприяє вирішенню виниклих проблем і питань.

Наведені в дослідженні дані свідчать про актуальність і затребуваність національного компенсаційного механізму, що виконує ключову роль у відновленні пошкоджених осель українців та забезпеченні житлом тих, хто втратив свій дім. Водночас, питання отримання громадянами компенсації за зруйноване житло потребує особливої уваги. Запроваджений державою механізм розрахунку суми фінансової підтримки для вирішення житлового питання громадян внаслідок руйнування їх житла не завжди покриває реальні втрати. Тому з метою отримання в майбутньому компенсації за рахунок репарацій українцям варто подавати заяви ще й до Міжнародного реєстру збитків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об’єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги “єВідновлення” : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2023 року № 381 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-п#Text (дата звернення: 03.10.2026).

2. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об’єкти нерухомого майна : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2023 року № 600. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023 (дата звернення: 03.10.2026).

3. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23 лютого 2023 року № 2923-IX. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text (дата звернення: 03.10.2026).

4. Реєстр пошкодженого та знищеного майна : URL: https://rpm.renovation.gov.ua/officer/login.

Прокопчук М.Л., здобувач
Наукокий керівник: Супрунова І.В.,
д.н.з.держ.упр., доцент,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З НОРМАМИ ЄС У СФЕРІ AML/CFT ЯК ЧИННИК АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАГРОЗ

В умовах затяжної повномасштабної війни та загострення гібридних загроз питання перекриття каналів фінансування терористичної діяльності стає невід'ємною складовою національної системи антитерористичної безпеки України. Фінансові ресурси залишаються критичною умовою підготовки та здійснення терористичних актів, тому ефективна система запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (AML/CFT) діє як превентивний механізм, що дозволяє виявляти загрози до їх реалізації.

Правову основу антитерористичної діяльності в Україні становить Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [1], який визначає засади організації протидії тероризму та координаційну роль Антитерористичного центру при Службі безпеки України. Фінансовий вимір цієї протидії забезпечується Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [2]. Він запроваджує ризик-орієнтований підхід, вимоги до належної перевірки клієнтів і обов'язок повідомляти про підозрілі операції. Водночас динаміка загроз вимагає постійного оновлення цих інструментів.

Новий пакет реформ ЄС 2024 року, що переходить від директив до прямої дії єдиних правил, є орієнтиром для такого оновлення. Регламент (ЄС) 2024/1620 створює Орган з протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму (AMLA) зі штаб-квартирою у Франкфурті [3]. Регламент (ЄС) 2024/1624 встановлює єдиний звід правил щодо належної перевірки клієнтів та виявлення підозрілих операцій [4]. Директива (ЄС) 2024/1640 визначає організацію національних систем і доступ до даних про бенефіціарну власність [5]. Регламент (ЄС) 2023/1113 поширює правило супровідної інформації («travel rule») на постачальників послуг у сфері криптоактивів, що дає змогу відстежувати перекази віртуальних валют [6]. З 1 січня 2026 року AMLA перебрала повноваження у сфері AML/CFT від Європейського банківського управління, а повноцінне застосування нових правил очікується з 2027 року [7].

З позиції антитерористичної безпеки України цей досвід цінний щонайменше у трьох аспектах. По-перше, прозорість бенефіціарної власності та якісні реєстри ускладнюють використання підставних структур для приховування джерел фінансування терористичних і диверсійних груп. По-друге, поширення AML-вимог на ринок віртуальних активів закриває канал анонімного переміщення коштів, який дедалі частіше використовують для фінансування протиправної діяльності та обходу санкцій. По-третє, посилення спроможності підрозділу фінансової розвідки та його взаємодії зі Службою безпеки України, Національною поліцією та іноземними партнерами скорочує час між виявленням підозрілої операції та запобіганням загрозі.

Отже, пріоритетними напрямами гармонізації законодавства України з нормами єс у сфері AML/CFT є: поетапне наближення національного законодавства до логіки нового AML-пакета ЄС; повна інтеграція ринку віртуальних активів у контур фінансового моніторингу; модернізація реєстрів бенефіціарних власників; розвиток аналітичних та технологічних можливостей аналізу blockchain-трансакцій; зміцнення інституційної незалежності й ресурсної забезпеченості національного FIU; підготовка фахівців із фінансового моніторингу та комплаєнсу. Реалізація цих заходів сприятиме не лише виконанню євроінтеграційних зобов'язань, а й підвищенню рівня антитерористичної безпеки держави та своєчасному попередженню терористичних загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» № 638-IV від 20 березня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text.
2. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-IX від 6 грудня 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text.
3. Regulation (EU) 2024/1620 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 establishing the Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1620/oj.
4. Regulation (EU) 2024/1624 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1624/oj.
5. Directive (EU) 2024/1640 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 on the mechanisms to be put in place by Member States for the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1640/oj.
6. Regulation (EU) 2023/1113 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on information accompanying transfers of funds and certain crypto-assets. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1113/oj.
7. Single Programming Document 2026-2028 – ALMA/ URL:https://www.amla.europa.eu/document/download/

Риженьких Е.О., здобувач
Науковий керівник: Удовенко Ю. О.,
доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ХАРЧОВИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ

Харчова промисловість є однією з важливих сфер економіки України, діяльність якої безпосередньо пов’язана з використанням значної кількості сировини та утворенням відходів на різних етапах виробництва і реалізації харчових продуктів. До таких відходів можуть належати залишки сировини, побічні продукти виробництва, а також харчові продукти, від яких власник позбувається, має намір або зобов’язаний позбутися. Належне управління харчовими відходами має не лише економічне та екологічне, а й важливе правове значення, оскільки пов’язане із забезпеченням безпечності харчових продуктів, охороною довкілля та дотриманням установлених вимог суб’єктами господарювання.

Відповідно до Закону України «Про управління відходами», відходи харчових продуктів – це харчові продукти у значенні, наведеному в Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», що стали відходами. Водночас утворювачем відходів визнається фізична або юридична особа, у результаті діяльності якої утворюються відходи [1]. Отже, підприємство харчової промисловості, діяльність яких супроводжується утворенням таких відходів, зобов’язані дотримуватися встановлених законодавством вимог щодо їх обліку, збирання, зберігання та подальшого оброблення.

Однією з основних проблем правового регулювання є визначення особливостей поводження з харчовими відходами та різних етапах виробничого процесу. У процесі діяльності підприємств можуть утворюватися харчові продукти, які з певних причин не можна реалізувати або надалі використовувати за призначенням. У таких випадках підприємства повинні забезпечити належне зберігання, сортування та перевезення цих відходів, а також організувати їх подальше відновлення або видалення відповідно до вимог законодавства. Згідно із Законом України «Про управління відходами», управління відходами охоплює заходи зі збирання, перевезення, оброблення, відновлення та видалення відходів [1].

Окремої уваги потребує проблема запобігання утворенню харчових відходів і забезпечення їх можливого відновлення. Частина відходів харчової промисловості за відповідних умов може використовуватися для виробництва кормів, компостування, отримання біогазу або інших корисних продуктів. Водночас вибір конкретного способу поводження залежить від складу відходів, їхніх властивостей, вимог безпечності та законодавчих обмежень. Тому важливо не лише встановлювати обов'язки щодо передачі відходів на оброблення, а й створювати правові та економічні умови для запобігання їх утворенню, роздільного збирання та впровадження технологій відновлення.

Не менш важливим є екологічний аспект проблеми. Неналежне зберігання, оброблення або видалення харчових відходів може спричиняти забруднення ґрунтів і вод, утворення неприємних запахів та викиди парникових газів унаслідок розкладання органічних речовин. У зв'язку із цим законодавство України орієнтується не лише на організацію збирання та видалення відходів, а й на запобігання їх утворенню, зменшення негативного впливу на довкілля та розвиток операцій з відновлення. Реалізація цих підходів має особливе значення для підприємств харчової промисловості, які утворюють значні обсяги органічних відходів [3].

Важливим кроком у розвитку державної політики у цій сфері стало затвердження Національного плану управління відходами до 2033 року розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 року № 1353-р [2]. Цей документ визначає стратегічні напрями розвитку системи управління відходами. Його реалізація має сприяти вдосконаленню організаційних і правових механізмів запобігання утворенню відходів, їх збирання та оброблення. Водночас ефективність відповідних заходів залежить від їх практичного впровадження, належного фінансування та узгодженості дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування і суб'єктів господарювання. Таким чином, правове регулювання харчових відходів має комплексний характер і ґрунтується на взаємодії законодавства про управління відходами, безпечність харчових продуктів та охорону навколишнього природного середовища. Це створює необхідність узгодженого застосування різних нормативно-правових актів. Для підприємств харчової промисловості особливо важливим є не лише виконання вимог щодо безпечності продукції, а й правильне визначення подальшого поводження з продукцією, яка втратила статус придатного харчового продукту.

На нашу думку, одним із напрямів удосконалення правового регулювання є конкретизація вимог щодо розмежування харчових продуктів і харчових відходів, а також розвиток механізмів запобігання їх утворенню та стимулювання безпечного відновлення. Доцільним є вдосконалення практичних рекомендацій для підприємств харчової промисловості щодо класифікації відходів, ведення їх обліку, організації роздільного збирання та вибору способів оброблення. Важливим також є посилення контролю за дотриманням установлених вимог і розвиток економічних стимулів для впровадження ресурсоефективних технологій.

Отже, проблема правового регулювання харчових відходів в Україні полягає не лише у необхідності їх утилізації, а й у створенні ефективної системи запобігання їх утворенню, безпечного зберігання, відновлення та видалення. Удосконалення правового регулювання в цьому напрямі сприятиме зменшенню негативного впливу на довкілля, раціональному використанню ресурсів і підвищенню ефективності діяльності підприємств харчової промисловості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20.

2. Про затвердження Національного плану управління відходами до 2033 року та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2024 № 1353-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2024.

3. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97.

Рудик А.С., здобувач
Науковий керівник: Кучменко В. О.,
доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, доцент,
Державний університет «Житомирська політехніка»,

РАДИКАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ І МЕСЕНДЖЕРАХ: ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ

Соціальні мережі та месенджери сьогодні є для молоді головним простором спілкування, навчання і навіть заробітку. Водночас через них поширюються радикальні ідеї та відбувається пряме вербування до протиправної діяльності, що в умовах війни стало загрозою національній безпеці України. Для мене як студентки магістратури за спеціальністю «Національна безпека» ця тема особливо близька, адже йдеться про людей мого покоління, які щодня користуються тими самими платформами, що й я. Метою тез є з'ясувати, як відбувається радикалізація молоді в цифровому середовищі та які правові засоби протидії, на нашу думку, варто вдосконалити.

Масштаб явища підтверджують офіційні дані. За словами речника СБУ, з весни 2024 р. до середини 2025 р. затримано понад 700 осіб, причетних до шпигунства, підпалів і диверсій на замовлення рф, з них 175 (25 %) були молодшими за 18 років; основними каналами вербування названо Telegram, Discord, WhatsApp і Viber [1]. Лише за сім місяців 2026 р. СБУ зафіксувала понад 300 диверсійно-терористичних проявів [2].

Під радикалізацією розуміємо процес засвоєння особою екстремістських поглядів, що супроводжується зростанням готовності виправдовувати або застосовувати насильство. В онлайн-середовищі його прискорюють анонімність, алгоритми «інформаційних бульбашок» і можливість встановити довірливий контакт без особистої зустрічі. Для України, на нашу думку, характерна також «транзакційна» модель, у якій головним мотивом є не ідея, а обіцянка «легких грошей».

Дослідники називають інтернет найпотужнішою платформою для вербування підлітків, а основними каналами – Telegram, TikTok, Instagram та чати онлайн-ігор; вербувальники пропонують швидкий заробіток, а для контролю застосовують погрози й шантаж, зокрема з використанням згенерованих штучним інтелектом зображень [3, с. 90]. Куратори вимагають фото- чи відеопідтвердження виконання завдань, можуть надавати інструкції з виготовлення вибухових пристроїв, а виконавця, який став небезпечним, – «ліквідувати» [3, с. 91]. Поширене й вербування «під чужим прапором»: для залучення 13–17-річних школярів до антисемітських провокацій, зокрема на Житомирщині, спецслужби рф створили молодіжний праворадикальний Telegram-канал [4]. Отже, ідеологічна радикалізація і «вербування за гроші» тісно переплітаються.

На нашу думку, молодь стає легкою мішенню через вікову схильність до ризику, потребу в грошах і самоствердженні, недостатню медіаграмотність та відчуття безкарності в мережі. Війна додає стрес, переселення й дистанційне навчання, які послаблюють соціальні зв'язки та контроль з боку дорослих.

Законодавство України містить широкий інструментарій кримінально-правової протидії. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» відносить вербування та підготовку терористів до терористичної діяльності [5]. Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність, зокрема, за диверсію (ст. 113), пособництво державі-агресору (ст. 111^2), несанкціоноване поширення інформації про розміщення Збройних Сил України (ст. 114^2), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258^2) [6]. За ст. 22 КК України за диверсію і терористичний акт відповідальність настає з 14 років, за інші зазначені діяння – з 16 років [6]. Проте підлітки здебільшого не усвідомлюють, що «підробіток» у месенджері може обернутися тривалим позбавленням волі, тому важливо поєднувати каральний підхід із визнанням неповнолітнього також жертвою маніпуляції.

Держава вживає і превентивних заходів: СБУ проводить інформаційну кампанію проти вербування, працюють лінія 1516 та офіційний чат-бот у Telegram [2]. За даними ювенальної поліції, до кінця травня 2025 р. близько 50 неповнолітніх самі повідомили про спроби їх завербувати [1]. Це свідчить, що підлітки готові звертатися по допомогу, якщо впевнені, що їм за це нічого не загрожуватиме.

Слабко врегульованою залишається діяльність самих платформ. Закон України «Про медіа» регулює платформи спільного доступу до відео, проте месенджери на кшталт Telegram фактично залишаються поза його дією [7]. Законопроєкт № 11115 пропонує визнати платформи спільного доступу до інформації суб'єктами у сфері медіа [8]; у березні 2026 р. його підтримав профільний комітет Верховної Ради України, серед іншого через використання таких платформ для вербування українців [9].

Орієнтиром є європейський досвід. Регламент (ЄС) 2021/784 зобов'язує хостинг-провайдерів видаляти терористичний контент протягом однієї години після отримання наказу компетентного органу [10]. Акт про цифрові послуги (Регламент (ЄС) 2022/2065) покладає на великі платформи обов'язок оцінювати системні ризики та забезпечувати високий рівень безпеки неповнолітніх [11]. Обов'язок криміналізувати вербування до терористичної діяльності закріплено в Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму [12], а Резолюція Ради Безпеки ООН 2178 (2014) закликає протидіяти використанню інтернету для вербування [13].

Вважаємо, що правову політику в цій сфері доцільно вдосконалювати за такими напрямами:

– ухвалити закон про регулювання платформ спільного доступу до інформації з обов'язком мати представника в Україні та оперативно видаляти заклики до насильства й вербувальні оголошення (за моделлю Регламенту (ЄС) 2021/784);

– запровадити норму про звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх, які добровільно повідомили про вербування, якщо їхні дії не спричинили тяжких наслідків, – за аналогією з ч. 2 ст. 111 та ч. 2 ст. 114 КК України [6];

– розвивати ювенальну превенцію та програми ресоціалізації залучених підлітків;

– системно включати медіаграмотність і правову освіту до освітніх програм відповідно до Стратегії інформаційної безпеки [14].

Отже, радикалізація молоді в соцмережах і месенджерах поєднує ідеологічну та «транзакційну» мотивацію і цілеспрямовано використовується державою-агресором. Як майбутня фахівчиня у сфері національної безпеки, вважаю, що основою правової політики держави тут має стати саме запобігання, а не лише покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жуковська Н. рф готує українських підлітків до ролі диверсантів – СБУ. Mind. 2025. 30 червня. URL: https://mind.ua/news/20291260 (дата звернення: 07.10.2026).

2. СБУ розпочала нову хвилю інформкампанії з протидії вербуванню українців: «фсб стане ким завгодно, щоб ти став зрадником». Інтерфакс-Україна. 2026. 4 серпня. URL: https://interfax.com.ua/news/general/1190573.html (дата звернення: 07.10.2026).

3. Луценко І. Г., Шевчук Т. А., Ященко А. М. Втягнення неповнолітніх у підривну діяльність проти України: кримінологічний аналіз воєнно-злочинних практик у кіберпросторі. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2025. № 2 (35), ч. 1. С. 86–95. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.6.

4. Спецслужби РФ вербували українських підлітків для антисемітських провокацій – СБУ. Інтерфакс-Україна. 2023. 25 жовтня. URL: https://interfax.com.ua/news (дата звернення: 07.10.2026).

5. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15 (дата звернення: 07.10.2026).

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 07.10.2026).

7. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20 (дата звернення: 07.10.2026).

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності платформ спільного доступу до інформації, через які поширюється масова інформація : проєкт Закону України від 25.03.2024 № 11115.

9. Рада взялася за Telegram: комітет підтримав законопроєкт про контроль платформ. Мінфін. 2026. 26 березня. URL: https://minfin.com.ua/ua/2026/03/26(дата звернення: 07.10.2026).

10. Regulation (EU) 2021/784 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2021 on addressing the dissemination of terrorist content online. Official Journal of the European Union. 2021. L 172. P. 79–109.

11. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act). Official Journal of the European Union. 2022. L 277. P. 1–102.

12. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму : від 16.05.2005 (CETS № 196). URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list (дата звернення: 07.10.2026).

13. Резолюція Ради Безпеки ООН 2178 (2014) від 24.09.2014. S/RES/2178 (2014). URL: https://undocs.org/S/RES/2178(2014) (дата звернення: 07.10.2026).

14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021 (дата звернення: 07.10.2026).

Семеняка А., здобувач
Науковий керівник: Корнієнко Ольга Олександрівна
к.ю.н., доцент кафедри права, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ: ІСТОРІЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В УТВЕРДЖЕННІ ЇЇ СТАТУСУ

Державна мова - це мова, якій Конституція надає особливий правовий статус і використання якої є обов’язковим у визначених законом сферах публічного життя. Українська мова є важливим елементом державності, національної ідентичності та культурної спадщини українського народу. Станом на сьогоднішній день, коли в Україні триває повномасштабне вторгнення ворога, стоїть питання втримання українських кордонів та України як держави, однією з ключових проблем є статус української мови. Українська мова є єдиною державною мовою в Україні, відповідно до статті 10 Конституції України [1] та Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” [2]. Вона забезпечує спілкування органів державної влади з громадянами, використовується в освіті, судочинстві, законодавстві та офіційному документообігу. Ще до недавнього часу, а саме до початку війни, українська мова не мала такого значення в країні, як зараз. Але з початком війни українці масово почали переходити на українську мову, писати пісні, знімати кінофільми та контент рідною мовою.

Метою дослідження є показати важливість і значення нашої мови для держави та нації, а також проаналізувати її роль у процесах державотворення і захисту національної ідентичності.

Українська мова є державною в Україні на основі конституційного та законодавчого регулювання, як мова корінного народу й української нації, що забезпечує єдність держави та її суверенітет.

Утвердження української мови як державної триває не одне століття. Так, у другу річницю ухвалення базового мовного закону профільна комісія підготувала коротку добірку офіційних документів XX-XXI століть, у яких на законодавчому рівні було закріплено та захищено статус української мови як єдиної державної:

–1905 рік - у проєкті Основного Закону «Самостійної України» Спілки народу Українського зазначалося: »Офіціальна мова є українська, але всі мови уживані на Вкраїні суть вільні» [3].

–1919 рік - згідно із Законом про державну мову в Українській Народній Республіці: »Державною мовою в Українській Народній Республіці вважається українська мова. Через те вона обов'язкова для вжитку в армії, фльоті і всіх урядових та загальних громадських публічноправних установах. Приватним особам дозволяється звертатися до цих установ на їх мові» [4].

–1989 рік - у Законі «Про мови в Українській РСР» було закріплено: »Відповідно до Конституції Української РСР державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова. Українська РСР забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя...» [5].

–1996 рік - Конституція України, ухвалена 28 червня 1996 року від імені Українського народу - громадян України всіх національностей, у статті 10 встановила: »Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспіль життя на всій території України» [1].

–2019 рік - Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року (стаття 1) чітко визначив: »1. Єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова» [2, ст.1].

Вагому роль в утвердженні та захисті цього статусу відіграє Конституційний Суд України. Він виступає головним правовим інструментом, який захищає мову від спроб політичного звуження її сфери вжитку та формує надійний юридичний фундамент для її розвитку. Зокрема:

–Статус державної мови закріплено в частині першій статті 10 Конституції України, що повністю відповідає державотворчій ролі української нації (як зазначено в преамбулі Основного Закону) - нації, яка історично проживає в Україні, складає абсолютну більшість її населення та дала офіційну назву державі.

–Відповідно до Основного Закону, українська мова є обов'язковою для використання в публічній сфері, зокрема в освіті. Як неодноразово наголошував Конституційний Суд України, навчання в державних і комунальних закладах освіти має здійснюватися державною мовою (при цьому законодавство гарантує можливості для вивчення мов національних меншин).

–Конституційний Суд України незмінно виходить із того, що застосування та функціонування державної мови нерозривно пов'язані з її вивченням, тобто з реалізацією кожною особою конституційного права на освіту (абзац другий пункту 4 мотивувальної частини Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції Закону України «Про освіту» від 16 липня 2019 року № 10-р/2019) [6].

Отже, розглядаючи тему «Конституційні засади захисту державної мови: історія законодавчого врегулювання та роль Конституційного Суду України в утвердженні її статусу», можна дійти висновку, що захист української мови є невіддільною складовою правової системи та української державності. Статус української мови як державної, закріплений у статті 10 Основного Закону, зобов'язує державу забезпечувати її всебічний розвиток та функціонування в усіх сферах суспільного життя.

Формування сучасного мовного законодавства проходило складний еволюційний шлях - від історичних проєктів і періодів жорстоких заборон, цензури та переслідувань до законодавчого закріплення її повноцінного статусу. Особливу роль у цьому процесі відіграє Конституційний Суд України, який захищає мову від політичного звуження сфери її вжитку, здійснює конституційний контроль та офіційно тлумачить положення Основного Закону.

Підсумовуючи, захист української мови є не лише питанням культури та національних традицій, а й першочерговим юридичним обов'язком держави. Належне виконання конституційних положень і дотримання мовного законодавства слугують запорукою зміцнення національної єдності, збереження культурної спадщини та утвердження незалежності України, водночас забезпечуючи баланс із гарантіями розвитку мов національних меншин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр (дата звернення: 15.10.2026).
2. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квіт. 2019 р. № 2704-VIII : станом на 14 лип. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 15.10.2026).
3. Основний Закон «Самостійної України» спілки народу українського : проєкт конституційного устрою України.URL: https://constituanta. (дата звернення: 14.10.2026).
4. Закон про державну мову в Українській Народній Республіці від 1 січ. 1919 р. URL: https://constituanta.blogspot.com/2012/08/1919_28.html (дата звернення: 14.10.2026).
5. Про мови в Українській РСР : Закон Української РСР від 28 жовт. 1989 р. № 8312-XI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/8312-11 (дата звернення: 15.10.2026).
6. У справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про освіту“ : Рішення Конституційного Суду України від 16 лип. 2019 р. № 10-р/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-19 (дата звернення: 14.10.2026).

Сичов В., здобувач
Науковий керівник:Сапарова А. О.,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ

Перша стаття Конституції України проголошує, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Починаючи з 19 лютого 2014 року наша країна стикається з щоденними викликами, які країна агресор, різними способами створює у тому числі з метою повалення цього конституційного режиму.

Попри труднощі, які виникають на шляху до чинності суверенного права на окупованих територіях, Україна, як правова держава, продовжує боротьбу за реалізацію та захист прав своїх громадян на підконтрольних ворогу частинах Херсонської, Запорізької, Донецької, Луганської, Харківської областей, Автономної Республіки Крим та інших, які визначені як окуповані [1]. І ця боротьба має свої успіхи та складнощі.

Важливим свідченням про існування неправомірних дій російської федерації як таких є щорічна доповідь головного секретаря Ради Європи Алена Берсе. Ця ґрунтовна доповідь описує порушення багатьох міжнародних правил та норм з боку росії, зокрема: утиски місцевого населення за користування українською мовою, заборона на викладання шкільних дисциплін державною мовою, переслідування цивільних громадян та впровадженням проти них «каральних» статей, інкримінуючи таким людям статті за тероризм, державну зраду та екстремізм, позбавлення волі громадян України (у тому числі за сфабрикованими справами), страти цивільних, депортація неповнолітніх, незаконне переміщення в'язнів, утиск національних меншин, змушення переходу населення на російські паспорти, утиски за релігійними, етнічними та гендерними ознаками, порушення права власності, недопуск міжнародних моніторингових організацій на окуповані території та багато інших порушень [2, с. 12–31].

З боку України впроваджуються усі можливі методи задля забезпечення захисту її громадян. Найефективнішим засобом реалізації цієї опції є конвенціональні військові засоби послаблення окупаційної армії та держави агресора з метою повернення територій під контроль законної влади, що вже вдавалось зробити особливо успішно у квітні, вересні та жовтні 2022 року. Серед превентивних заходів можна відзначити збільшення гнучкості українського законодавства по відношенню до громадян з окупованих територій, допомога та підтримка осіб яким вдалося покинути окуповані території, ведення дипломатичних перемовин з приводу повернення/обміну цивільних осіб та військовополонених в тому числі [2, с. 29–31]. Дії української влади визнаються на міжнародному рівні, так само визнається законність української влади попри ворожу окупацію [3].

Однак, є такі аспекти, у яких продовжують виникати складнощі окрім очевидних проблем із ефективним контролем нашої території. Ці проблеми зачіпають різні сфери життя. Однією із цих сфер є правове поле, у якому знаходяться мешканці непідвладних територій.

Найпоширеніша проблема, яка була вирішена судовою практикою, є невизнання документів, отриманих в окупації. Конкретно це питання стосувалось фактичних документів: свідоцтва про народження, свідоцтва про смерть, свідоцтва про шлюб або свідоцтва про освіту та інші документи, які були потрібні на території України задля отримання певних послуг. Тобто ті документи, які не мали відношення до безпосереднього порушення закону. І оскільки громадяни, які знаходились в окупації ще з 2014 року були вимушені отримувати документи країни агресора, а українське право у свою чергу не визнає документи окупаційної влади, було знайдено рішення у застосуванні Намбійського винятку [4]. За допомогою цієї міжнародної правової норми українські суди отримали змогу користуватись фактичними даними у незаконних документах, при цьому не визнаючи ці документи як дійсні. Завдяки такому кроку, правове сприйняття громадян України, які покинули або залишаються в окупації, покращилось.

Проте дії, які спрямовані на захист та підтримку постраждалих громадян не завжди можуть дійсно допомогти всім тим на кого ці міри розраховані. Так 4 червня 2026 року, Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 736, якою затвердив порядок реалізації експериментального проєкту щодо оформлення посвідчення особи на повернення в Україну з окупованих територій, проте зміст цієї постанови викликав стурбованість у 9 найбільших волонтерських організацій що займаються питанням справ на окупованій території [5]. Як зазначали правозахисники, головними недоліками цієї ініціативи є відсутність передбачення дистанційної реалізації посвідчення, потенційна неможливість виїзду в Україну самотніх людей або тих що втратили усіх своїх родичів та сумнівна регуляція роботи СБУ у цьому питанні [5]. У підсумку цього випадку можна зазначити, що реальний захист нашого населення потрібно реалізовувати відповідно до реальних умов, у той час коли гіпотетичне правове впровадження не завжди може охоплювати усі дійсні нюанси питання. Однак наразі ця постанова є чинною, виконує свої функції без поправок попри пропозицію правозахисних організацій редагувати її [6].

Окремо варто виділити процес «націоналізації покинутого майна» окупаційною адміністрацією. Українці, які змогли покинути тимчасово окуповану територію, залишивши свою власність та не маючи до неї доступу постають перед фактом порушення їх права на власність з боку новоутворених адміністрацій окупаційної влади. Особи, яким не вдається оформити своє майно за російськими законами, врешті втрачають його [7]. Потім, окупаційне керівництво користується цією власністю за власним рішенням. Наразі немає жодного механізму збереження приватної власності на окупованих територіях, які були б законними з точки зору українського законодавства та безпечними практично. Єдина міра, яка діє наразі – це компенсації за знищене майно або можливість відмовитись від своєї власності в окупації за ту саму грошову або майнову компенсацію. Однак і з цими шляхами виникають проблеми на моменті оцінки втраченого майна за фото та відеоматеріалами, які не завжди є у постраждалих і які досить часто не легко отримати.

Отже, попри несприятливі умови сьогоденної ситуації, Україна вживає необхідних кроків для повноцінного функціонування її Конституції на всій своїй міжнародно визнаній території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Беляневич О. А. Проблемні питання застосування закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. № 2. 2024. С. 70–81. DOI 10.31558/2786-5835.2024.2.8

2.Berset A. Human rights situation in the territories of Ukraine temporarily occupied by the Russian Federation. 2026. 32 p. URL: https://rm.coe.int/sg-inf-2026-23en/

3.Озель В.І. Проблемні аспекти захисту прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях України: крізь призму рішень ЄСПЛ. *DICTUM FACTUM*. № 1(17). 2025. С. 45–50. https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-1-17-45-50

4.Паспорт «днр», «намбійський виняток» і суд замість свідоцтва про народження: що чекає людей, які виїхали з окупації. Бахмут IN.UA. 2026. URL: https://bahmut.in.ua/pasport-dnr

5.«Держава перекладає наслідки окупації на людей»: правозахисники про нову постанову Кабміну про виїзд з ТОТ. Суспільне Новини. 2026. URL: https://suspilne.media/crimea/1337016-derzava-perekladae-naslidki-okupacii-na-ludej-pravozahisniki-pro-novu-postanovu-kabminu-pro-viizd-z-tot/

6.Про реалізацію експериментального проекту щодо оформлення окремим категоріям громадян України, які народилися на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, посвідчення особи на повернення в Україну. Офіційний веб-портал парламенту України. 2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2026-%D0%BF#Text

7.Щодо «узаконення» окупаційною владою нерухомого майна українців на тимчасово окупованих територіях (ТОТ). Омбудсман України. 2024. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/shchodo-uzakonennya

Славінська А.І., здобувач
Науковий керівник: Корнієнко О.О.,
к.ю.н., доцент кафедри права, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

ЕВОЛЮЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ: УРОКИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА СУЧАСНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Форма правління є важливою складовою конституційного ладу держави, оскільки визначає порядок формування вищих органів влади, їхні повноваження та особливості взаємодії. Для України питання вибору й розвитку форми правління має особливе значення, адже від моменту проголошення незалежності держава пройшла декілька етапів конституційних перетворень. Зміни стосувалися насамперед розподілу повноважень між Президентом України, Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України.

Конституція України, ухвалена 28 червня 1996 року, закріпила основні засади організації державної влади, принцип її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, а також визнала народ джерелом влади [1]. Первісна редакція Конституції передбачала значну роль Президента в системі державного управління. Водночас Верховна Рада здійснювала законодавчу діяльність і мала визначені Конституцією повноваження щодо контролю за роботою уряду. Така модель стала важливим етапом становлення незалежної держави, проте на практиці взаємодія між основними органами влади нерідко супроводжувалася політичними суперечностями.

Наступним важливим етапом стала конституційна реформа 2004 року, проведена на підставі Закону України № 2222-IV від 8 грудня 2004 року [2]. Вона передбачала перерозподіл повноважень між Президентом, парламентом та урядом, посилюючи роль Верховної Ради у формуванні Кабінету Міністрів. Зміни мали сприяти посиленню відповідальності парламентської більшості за діяльність уряду. Водночас нова модель не усунула всіх проблем у взаємодії органів влади. Розмежування компетенції та політичне протистояння між різними центрами впливу й надалі могли ускладнювати процес ухвалення державних рішень.

У 2010 році відбувся черговий поворот у розвитку конституційної моделі. Рішенням від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 Конституційний Суд України визнав Закон № 2222-IV неконституційним через порушення встановленої процедури його розгляду та ухвалення [3]. Унаслідок цього було відновлено дію попередньої редакції відповідних конституційних положень. Ці події продемонстрували, що зміни до Конституції мають здійснюватися не лише з урахуванням політичних обставин, а й за суворого дотримання конституційної процедури. Крім того, вони актуалізували питання стабільності Основного Закону та довіри суспільства до конституційних інституцій.

У лютому 2014 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 742-VII, яким було відновлено дію окремих положень Конституції України з урахуванням змін 2004 року [4]. Це стало черговим етапом повернення до парламентсько-президентської моделі правління. За такої моделі важливе значення мають взаємодія парламентської більшості з урядом, конституційні повноваження Президента та дієвість механізмів стримувань і противаг. Водночас ефективність державного управління залежить не тільки від юридичного закріплення повноважень, а й від політичної відповідальності посадових осіб, роботи державних інституцій та дотримання принципу верховенства права.

Сучасний етап розвитку України характеризується необхідністю поєднання ефективного державного управління із забезпеченням демократичних принципів. В умовах збройної агресії проти України особливо важливими стали оперативність ухвалення рішень, узгодженість дій органів влади та належний контроль за здійсненням їхніх повноважень. Водночас навіть за особливих умов діяльність державних органів має ґрунтуватися на Конституції та законах України, а обмеження прав і свобод повинні відповідати конституційним вимогам.

На мою думку, основним уроком конституційного розвитку України є те, що сама зміна співвідношення повноважень між Президентом і парламентом не гарантує стабільності політичної системи. Важливими передумовами ефективного державотворення є чітке визначення компетенції органів влади, прозорість процедур, політична відповідальність та незалежність судової системи. Не менш важливо, щоб конституційні зміни не ставали інструментом розв'язання короткострокових політичних суперечностей, а ґрунтувалися на суспільному діалозі й належному правовому обґрунтуванні.

Перспективи подальшого вдосконалення форми правління в Україні пов'язані з розвитком парламентської демократії, посиленням підзвітності уряду, удосконаленням механізмів парламентського контролю та забезпеченням реального балансу між гілками влади. Важливе значення матиме також узгодження конституційного розвитку з європейськими стандартами демократії та верховенства права. Майбутні зміни мають бути послідовними, юридично обґрунтованими й спрямованими на зміцнення демократичних інституцій.

Отже, еволюція конституційної моделі форми правління в незалежній Україні відображає складний процес пошуку балансу між повноваженнями вищих органів державної влади. Досвід конституційних змін 2004, 2010 та 2014 років засвідчує важливість дотримання встановлених процедур, правової визначеності й відповідальності органів влади. Подальший розвиток української державності має ґрунтуватися на стабільності конституційних принципів, ефективній взаємодії державних інституцій та захисті демократичних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 17.10.2026).
2. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15 (дата звернення: 17.10.2026).
3. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 у справі щодо додержання процедури внесення змін до Конституції України. URL: https://ccu.gov.ua/docs/616 (дата звернення: 17.10.2026).
4. Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21 лютого 2014 року № 742-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws(дата звернення: 17.10.2026).

Стефлюк Н.Я., здобувач
Науковий керівник: Луцький Р.П.
доктор юридичних наук, професор,
Заклад вищої освіти "Університет Короля Данила"

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ПРАВА, ОБОВ'ЯЗКИ ТА ГАРАНТІЇ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні є фундаментальною юридичною категорією, що визначає місце особи у суспільстві та обсяг її взаємовідносин з державою. Відповідно до положень статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Як зазначає провідний фахівець у галузі конституційного права В. Ф. Погорілко, правовий статус особи не є статичним утворенням, він динамічно трансформується разом із розвитком демократичних інститутів та зміцненням правової держави [7].

Важливою складовою сучасного конституціоналізму в Україні є інтеграція загальновизнаних міжнародно-правових стандартів у національну правову систему. Згідно зі статтею 9 Основного Закону, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Особливе значення має Загальна декларація прав людини 1948 року, яка заклала підвалини для розуміння невідчужуваності прав кожної особи незалежно від її походження, статі чи віросповідання [2]. Ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року дозволила громадянам України безпосередньо звертатися до Європейського суду з прав людини, що стало додатковою та надзвичайно дієвою гарантією захисту прав особи на міжнародному рівні [3].

Система конституційних прав традиційно розпочинається з особистих (цивільних) прав та свобод. Вони мають природний характер і належать людині від народження. Стаття 27 Конституції України проголошує невід'ємне право на життя, підкреслюючи, що обов'язок держави - захищати життя людини від будь-яких протиправних посягань. Поряд із цим, стаття 28 гарантує кожному право на повагу до його гідності. Це означає абсолютну заборону катування, жорстокого або принизливого поводження чи покарання. Професор О. В. Скрипнюк наголошує, що гідність є тією фундаментальною основою, на якій базуються всі інші суб'єктивні права особи, адже без поваги до людської особистості існування демократичного устрою є неможливим [9].

Право на свободу та особисту недоторканність, закріплене у статті 29, встановлює чіткі межі державного примусу. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У невідкладних випадках, зумовлених необхідністю запобігти злочину, уповноважені органи можуть застосовувати тимчасове затримання, проте воно не може перевищувати сімдесяти двох годин без судової перевірки. Також важливими є гарантії недоторканності житла (ст. 30), таємниця листування та телефонних розмов (ст. 31), невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32). Ці норми створюють "сферу приватності", де особа є абсолютно вільна від стороннього втручання.

Політичні права та свободи займають особливе місце у структурі правового статусу, оскільки вони забезпечують участь індивіда у здійсненні державної влади та місцевого самоврядування. Ключовою особливістю політичних прав є те, що їх суб'єктом виступає саме громадянин України, стаття 38 Конституції гарантує громадянам право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади. Важливою умовою демократії є право на свободу об'єднання у політичних партій та громадські організації (ст. 36). Крім того, стаття 39 закріплює право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких вчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Економічні, соціальні та культурні права спрямовані на забезпечення гідного матеріального рівня життя та можливостей для всебічного розвитку особистості. Право власності (ст. 41) є непорушним: кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю та результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Стаття 43 гарантує право на працю, що включає можливості заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава також бере на себе зобов'язання забезпечувати соціальний захист (ст. 46), що включає право на забезпечення в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, а також у старості. Право на освіту (ст. 53) та охорону здоров'я (ст. 49) є базовими умовами соціального прогресу в Україні [6].

Правовий статус особи не вичерпується лише правами та свободами, він обов'язково включає конституційні обов'язки. Виконання обов'язків є необхідною умовою для нормального функціонування держави та суспільства. Згідно зі статтею 65, захист вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Стаття 67 зобов'язує кожного сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Важливим є загальний обов'язок неухильно додержуватися Конституції України та законів України, а також не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68). Як зазначає В. В. Кравченко гармонійне поєднання прав та обов'язків є запорукою стабільності конституційного ладу [10].

Система гарантій конституційних прав і свободи - це сукупність засобів, за допомогою яких держава забезпечує реальну можливість користування правами. Провідна роль тут належить судовому захисту. Стаття 55 Конституції проголошує, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади. Крім того, кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Важливою гарантією є право на професійну правничу допомогу (ст. 59), яка у випадках, передбачених законом, надається безоплатно [5].

На особливу увагу заслуговує питання функціонування правового статусу особи в умовах надзвичайного або воєнного стану. Відповідно до статті 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Такі обмеження мають бути пропорційними загрозі та запроваджуватися виключно на підставі закону [4]. Проте Основний Закон чітко визначає перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. До них належать: право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності (ст. 28), право на особисту недоторканність (ст. 29), право на житло (ст. 47 – у значенні заборони примусового позбавлення житла інакше як за законом), право на судовий захист (ст. 55) та презумпція невинуватості (ст. 62). Таке нормативне застереження є критично важливим для забезпечення правових основ держави у періоди найбільших соціальних та безпекових викликів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні побудований на принципах пріоритету загальнолюдських гідностей, рівності всіх перед законом та відповідальності держави перед людиною. Ефективність реалізації цього статусу залежить не лише від досконалості законодавства, а й від активної позиції громадянин у захисті своїх прав та сумлінного виконання покладених на них обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР

2. Загальна декларація прав людини: Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 4 листопада 1950 року (ратифікована Україною 17 листопада 1997 року).

4. Закон України "Про правовий режим воєнного стану" : від 12.05.2015 № 389-VIII.

5. Закон України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" : від 23.12.1997 № 776/97-ВР

6. Конституційне право України: підручник / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. - К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2023. – 544 с.

7. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. – 8-ме вид., перероб. та доп. – К.: Ліра-К, 2022. –612 с.

8. Колісник В. П. Права людини: історія, теорія, практика : навчальний посібник. – Х.: Право, 2021.

9. Скрипнюк О. В. Курс конституційного права України : підручник у 2 томах. – К.: Юрінком Інтер, 2022.

10. Кравченко В. В. Конституційне право України : навчальний посібник. – К.: Атіка, 2020. – 528 с.

Сторчак В.В., здобувач
Науковий керівник: Татаренко С. В.,
доктор філософії в галузі права,
Донецький державний університет внутрішніх справ
місто Кропивницький

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Оперативно-розшукові заходи за своєю природою пов'язані з втручанням у права людини: таємниця листування і телефонних розмов, недоторканність житла, право на приватне життя. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод допускає таке втручання лише тоді, коли воно здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві для досягнення легітимної мети, а ст. 6 Конвенції гарантує право на справедливий суд [1]. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як джерело права [2]. Тому, для оперативного працівника знання стандартів ЄСПЛ є не теоретичним, а суто практичним питанням: від цього залежить допустимість зібраних доказів.

Перша група стандартів стосується негласного втручання у приватне спілкування. В. О. Романов, аналізуючи ст. 258 КПК України [3], зазначає, що приватність спілкування визначається не каналом зв'язку, а умовами передання або зберігання інформації та тим, наскільки обґрунтованими є очікування сторін щодо конфіденційності [4, с. 60]. Спираючись на рішення ЄСПЛ у справах «Класс та інші проти Німеччини», «Сабо і Віссі проти Угорщини», «Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства», автор наголошує, що негласне спостереження вимагає чітко визначених підстав, меж, строків і контролю, а ухвала слідчого судді має реально обмежувати втручання та дозволяти перевірити його субсидіарність і пропорційність [4, с. 61]. Показовою є справа «Берлізев проти України», у якій ЄСПЛ визнав порушення ст. 8 Конвенції через запис розмови без належного судового дозволу [5, с. 209].

Друга група стандартів стосується заборони провокації злочину. Частина 3 ст. 271 КПК України забороняє провокувати особу на вчинення злочину під час контролю за його вчиненням [3]. Згідно з практикою ЄСПЛ, насамперед рішенням у справі «Раманаускас проти Литви», провокацію встановлюють за двома критеріями: матеріальним (чи було б правопорушення вчинене без активного втручання правоохоронців) і процесуальним (чи провів суд ефективну перевірку доводів захисту про провокацію) [5, с. 206]. Є. І. Дубровка, Д. А. Коваленко та І. Ю. Штепа узагальнюють критерії, якими керуються суди: агент має лише «приєднатися» до вже наявної злочинної діяльності, а не ініціювати її; правоохоронний орган до початку заходу повинен мати достатні й перевірені відомості про злочинну діяльність

особи; ці відомості мають бути задокументовані ще до початку заходу [5, с. 207]. Верховний Суд у постанові від 20 червня 2024 року у справі № 234/9080/15-к прямо застосував матеріальний і процесуальний тести ЄСПЛ [6].

Третя проблема пов'язана із закритістю матеріалів оперативно-розшукової діяльності. ЄСПЛ неодноразово вказував, що відмова захисту в доступі до ключових оперативних матеріалів порушує принцип рівності сторін, а за наявності підстав для секретності суд має забезпечити компенсаторні гарантії, зокрема незалежну перевірку таких матеріалів [5, с. 208]. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає проведення заходів, що тимчасово обмежують права людини, лише з дозволу слідчого судді [7], проте сам факт наявності такого дозволу не гарантує дотримання стандартів ЄСПЛ.

З огляду на вищевикладене, вважаємо за доцільне: по-перше, закріпити в ч. 3 ст. 271 КПК України визначення провокації злочину та критерії її встановлення, на чому наголошують і дослідники [5, с. 209–210]; по-друге, передбачити процедуру розкриття матеріалів оперативно-розшукової діяльності, яка забезпечує баланс між збереженням таємниці та правом особи на захист; по-третє, у підготовці майбутніх оперативних працівників приділяти більше уваги вивченню практики ЄСПЛ і Верховного Суду, зокрема правил документування підстав для проведення негласних заходів ще до їх початку.

Підсумовуючи, хочемо зазначити, що дотримання прав людини під час проведення оперативно-розшукових заходів є не перешкодою, а умовою їх ефективності: докази, отримані з порушенням стандартів ЄСПЛ, визнаються недопустимими. Знання цих стандартів, чітке документування підстав і належний судовий контроль дозволяють поєднати результативну протидію злочинності з повагою до прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 04.10.2026).

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15 (дата звернення: 04.10.2026).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 04.10.2026).

4. Романов В. О. Поняття та межі «приватного спілкування» у кримінальному процесі України: проблеми тлумачення ст. 258 КПК. Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика. 2026. № 1 (17). С. 59–63. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-9261-2026-1-17-10.

5. Дубровка Є. І., Коваленко Д. А., Штепа І. Ю. Провокація злочину в кримінальному процесі: проблематика законодавства, практика ЄСПЛ та національна судова практика. Юридичний науковий електронний журнал. 2026. № 5. С. 205–213. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-5/47.

6. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20.06.2024 у справі № 234/9080/15-к (провадження № 51-1268км22). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120180583 (дата звернення: 04.10.2026).

7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2135-12 (дата звернення: 04.10.2026)

Тимошенко Є.М., здобувач
Науковий керівник: Шведова Г.Л.,
к.ю.н., доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Принцип справедливості є однією з основоположних засад права, яка набуває особливого значення у сфері кримінального права та кримінального судочинства. Його дотримання забезпечує обґрунтованість притягнення особи до кримінальної відповідальності, відповідність покарання тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та захист прав учасників кримінального провадження. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення кримінального законодавства України та практики його застосування відповідно до вимог верховенства права, законності й поваги до людської гідності.

Принцип справедливості не можна розглядати виключно як засаду призначення покарання, оскільки він охоплює ширше коло кримінально-правових відносин. У науковій літературі справедливість розглядається як принцип кримінального права, кримінальної відповідальності та призначення покарання. Водночас комплексний підхід передбачає врахування цього принципу на етапах визначення кримінально караних діянь, установлення санкцій за їх вчинення та застосування кримінального закону до конкретної особи [1; 2]. Конституційні засади реалізації принципу справедливості закріплені у статті 8 Конституції України, відповідно до якої в Україні визнається і діє принцип верховенства права, та статті 24, що встановлює рівність громадян перед законом. Важливе значення має також стаття 62 Конституції України, яка закріплює презумпцію невинуватості. Зазначені положення є правовими гарантіями недопущення свавільного притягнення особи до кримінальної відповідальності та забезпечення справедливого розгляду кримінальних проваджень [3].

Безпосереднє значення для реалізації принципу справедливості має Кримінальний кодекс України. Зокрема, відповідно до статті 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення. Його метою є не лише кара, а й виправлення засудженого та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень. Водночас стаття 65 КК України визначає загальні засади призначення покарання, зобов'язуючи суд ураховувати ступінь тяжкості кримінального правопорушення, особу винного, а також обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [4].

Як зазначили К. Марисюк і Н. Слотовінська, принцип справедливості має комплексний характер, оскільки пов'язаний із законністю, гуманізмом, рівністю перед законом та індивідуалізацією покарання. Порушення цих засад може призвести до несправедливого рішення, зокрема в разі неврахування особи винного, обставин вчинення кримінального правопорушення або призначення покарання, яке не відповідає характеру та тяжкості діяння [2]. Отже, справедливість покарання передбачає його співмірність учиненому правопорушенню та обґрунтованість з урахуванням обставин конкретної справи.

Важливим аспектом реалізації принципу справедливості є діяльність адвокатури. Відповідно до статті 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу, а стаття 131-2 визначає конституційні засади діяльності адвокатури. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплює правові основи здійснення адвокатської діяльності та гарантії незалежності адвоката [3; 5]. У кримінальному провадженні адвокат забезпечує реалізацію права на захист, сприяє перевірці доказів, виявленню обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, а також оскарженню процесуальних рішень у передбаченому законом порядку. Професійна правнича допомога має значення не лише для підозрюваного чи обвинуваченого, а й для потерпілого та інших учасників кримінального провадження в межах їхніх процесуальних прав. Діяльність адвоката сприяє дотриманню принципів змагальності сторін, рівності учасників перед законом

і судом та забезпеченню належної реалізації процесуальних гарантій. Водночас адвокатська діяльність сама по собі не гарантує встановлення істини, проте є важливою інституційною гарантією захисту прав людини та запобігання процесуальним порушенням [5; 6].

Отже, принцип справедливості в кримінальному праві України є комплексною засадою, яка охоплює законодавче визначення кримінально караних діянь, установлення санкцій, притягнення особи до кримінальної відповідальності та призначення покарання. Його реалізація залежить від якості кримінального законодавства, обґрунтованості судових рішень та дотримання процесуальних гарантій. Важливу роль у цьому процесі відіграє адвокатура, діяльність якої сприяє забезпеченню права на захист і відновленню порушених прав. Удосконалення кримінально-правової політики України має бути спрямоване на забезпечення пропорційності покарання, індивідуалізації кримінальної відповідальності та ефективного захисту прав усіх учасників кримінального провадження

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Леонович М. Ю. До питання про принцип справедливості у системі принципів призначення кримінального покарання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 2. С. 596–598. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.100. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/e530d303-47d6-4ceb-b5c6-c6da9c4ceb3f

2. Марисюк К., Слотовінська Н. Принцип справедливості та його місце в системі принципів призначення покарання. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2021. № 1 (29). С. 133–137. DOI: https://doi.org/10.23939/law2021.29.133. URL: https://ena.lpnu.ua/items/

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

7. Баулін Ю. В. Принцип справедливості кримінального закону у практиці Конституційного Суду України. Право України. 2017. № 2. С. 23–27. URL: https://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001431085

Тіліченко О., здобувач
Науковий керівник: Кіблик Дар'я,
докторка філософії, доцент
доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка
Донецький державний університет внутрішніх справ

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ: ВІД ПЕРШИХ ЗАКОНОПРОЄКТІВ ДО СУЧАСНОГО ЕТАПУ ВПРОВАДЖЕННЯ

Ухвалення Закону України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 № 2073-IX [1] стало підсумком понад двадцятирічного формування правової політики у сфері публічного адміністрування. В. Тимощук зазначає, що проєкт закону з 2001 року шість разів вносився різними складами уряду до парламенту, а перше читання відбулося лише у вересні 2020 року; належний текст, на думку автора, був підготовлений ще у 2008 році під науковим керівництвом професора В. Авер'янова [2, с. 31]. Таку тривалість автор пояснює насамперед малознайомістю проблематики для вітчизняної науки та потребою здобути політичну підтримку в парламенті [2, с. 29, 31]. Важливим стимулом стала й євроінтеграція, адже наявність і якість такого закону є одним із критеріїв, за якими Програма SIGMA оцінює систему врядування [2, с. 31].

Закон було підписано 13.06.2022, а чинності він набув 15.12.2023, і це відтермінування мало підготувати адміністративні органи до нових процедурних правил [3, с. 98]. Змістовно закон змістив акцент з оцінки лише результату діяльності на дотримання встановленої процедури: як наголошує В.В. Сичова, навіть за правильного вирішення справи по суті недотримання процедурних гарантій, зокрема права особи бути вислуханою чи обов'язку мотивувати адміністративний акт, може бути підставою для його скасування [3, с. 98]. Для узгодження чинного законодавства з новими правилами ухвалено Закон України від 10.10.2024 № 4017-IX, який набрав чинності 15.11.2024 і змінив 196 законодавчих актів [4]. Саме ризик колізій з іншими загальними та спеціальними законами В. Тимощук ще до ухвалення закону називав головним викликом його впровадження [2, с. 29]. На мою думку, гармонізація 2024 року стала необхідним етапом, який мав знизити цей ризик, проте не замінює якісної практики застосування.

Практика застосування закону лише формується. Відповідно до ч. 4 ст. 6 закону, висновки Верховного Суду про застосування норм права є обов'язковими для адміністративних органів, які застосовують відповідні норми [3, с. 97]. За даними аналітичного звіту, на який посилається В.В. Сичова, станом на кінець лютого 2026 року закон згадувався у понад 35 тисячах судових рішень, проте інструментальне застосування його принципів наявне лише приблизно у 4 % випадків, коли суд про них згадує [3, с. 98-99]. Водночас Верховний Суд поступово формує єдині підходи: у постанові від 13.02.2024 у справі № 320/5934/22 він наголосив на необхідності балансу між несприятливими наслідками для особи та цілями адміністративного акта, а у постанові від 27.03.2025 у справі № 480/5652/24 визнав порушення процедурних гарантій самостійною підставою для оскарження акта [3, с. 99]. Отже, кількісне поширення закону поки випереджає якісне його застосування.

Отже, правова політика у сфері адміністративної процедури пройшла шлях від тривалого напрацювання законопроєкту до впровадження загальних правил, які зміщують акцент на процедурні гарантії особи. На мою думку, наразі ключовим завданням є не подальше нормотворення, а якісне й однакове застосування закону, що залежить від практики Верховного Суду та від підготовки правників і публічних службовців до роботи за новими правилами; на потребу приділити увагу навчальній складовій звертав увагу й В. Тимощук [2, с. 29]. Подальшого наукового опрацювання потребує оцінка ефективності застосування принципів адміністративної процедури в різних сферах публічного адміністрування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20

2. Тимощук В. Теоретичні та практичні виклики становлення загальної адміністративної процедури в Україні. Право України. 2021. № 10. С. 28-43. DOI: https://doi.org/10.33498/louu

3. Сичова В. В. Формування практики застосування Закону України «Про адміністративну процедуру»: у позиціях Верховного Суду. Галицькі студії: Юридичні науки. 2025. № 12. С. 96-101. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2025-12-14

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» : Закон України від 10.10.2024 № 4017-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-20

Ткаченко К., здобувач
Науковий керівник: Ситніченко О.М.,
к.ю.н., доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
ЗВО "Державний торговельно-економічний університет",

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Сьогодні впровадження інформаційних технологій у всі сфери життя, розвиток електронного уряду, банківських систем стали буденністю. Але через швидкий темп їх розвитку, атаки на об'єкти критичної інфраструктури, витоки персональних даних, фішингові схеми та триваюча російська збройна агресія проти України спричинили значне зростання кількості кіберзлочинів, що становлять реальну загрозу національній безпеці України. Саме тому питання кримінальної відповідальності за такі діяння є надзвичайно актуальним [1,2].

Правовою основою кримінальної відповідальності за кіберзлочини в Україні є розділ XVI Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку». До нього входять такі статті: стаття 361. Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж, стаття 361-1. Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, стаття 361-2. Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах, стаття 362. Несанкціоновані дії з інформацією, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах, стаття 363. Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин та стаття 363-1. Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку [3].

Важливе значення має правильне розмежування кіберзлочинів та інших кримінальних правопорушень, які вчиняються з використанням цифрових технологій. Не кожне правопорушення, пов'язане з Інтернетом, автоматично належить до складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVI КК України. Наприклад, онлайн-шахрайство, незаконне збирання персональних даних, порушення авторських прав у цифровому середовищі або поширення певної інформації можуть потребувати правової оцінки за іншими положеннями кримінального законодавства залежно від фактичних обставин. Для правильної кваліфікації необхідно встановити об'єкт посягання, характер діяння, спосіб його вчинення, наслідки, форму вини та інші ознаки відповідного складу кримінального правопорушення. [3].

Також зазначимо, що кримінальне законодавство встановлює підвищену відповідальність за несанкціоноване втручання в роботу інформаційних систем, вчинене в умовах воєнного стану (ч. 5 ст. 361 ККУ), покарання у такому випадку - позбавлення волі на строк від 10 до 15 років [3].

Показовим прикладом небезпечності кіберзагроз стала масштабна кібератака на оператора мобільного зв'язку «Київстар» у грудні 2023 року. Унаслідок інциденту було порушено роботу мобільного зв'язку та окремих пов'язаних із ним сервісів, що продемонструвало залежність повсякденного життя громадян і функціонування підприємств від стабільності електронних комунікацій. 12 грудня 2023 року Служба безпеки України повідомила про відкриття кримінального провадження за вісьмома статтями КК України. Серед основних напрямів розслідування були несанкціоноване втручання в роботу інформаційних систем та перевірка можливої причетності російських спецслужб до організації атаки. Цей випадок засвідчив, що кіберінциденти можуть мати масштабні соціальні й економічні наслідки, а їх розслідування потребує комплексного аналізу технічних даних, цифрових слідів та обставин діяльності ймовірних причетних осіб [4].

Важливим міжнародно-правовим інструментом протидії кіберзлочинності є Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, відома як Будапештська конвенція 2001 року, яку Україна ратифікувала у 2005 році [5].

Цей документ визначив основні категорії кіберзлочинів: правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем; правопорушення, пов'язані з комп'ютерами; правопорушення, пов'язані зі змістом; правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав. Саме на основі положень Конвенції було здійснено подальше впровадження й уточнення складів кримінальних правопорушень у чинному ККУ [3,5].

Окремої уваги потребують правові аспекти використання криптоактивів у кіберзлочинній діяльності. Цифрові активи можуть використовуватися для отримання неправомірних доходів, переміщення коштів між різними юрисдикціями та приховування фінансових потоків. Водночас саме по собі використання криптоактивів не є ознакою кримінального правопорушення. Визначальне значення мають походження активів, спосіб проведення операцій, мета відповідних дій та їхній зв'язок із конкретним протиправним діянням. Для ефективного розслідування таких випадків необхідні спеціальні знання з блокчейн-аналітики, фінансового моніторингу та міжнародного обміну інформацією.

Отже, кримінальна відповідальність за кіберзлочинність в Україні є важливим правовим механізмом захисту інформаційних систем, комп'ютерних даних та інформаційної безпеки держави. Щоб підвищити протидію таким кримінальним правопорушенням і зміцнити кібербезпеку в Україні, необхідно покращити адаптацію до технологічних змін, розширити співпрацю з міжнародними партнерами та збільшити рівень цифрової грамотності населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text (дата звернення 11.10.2026)
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 21. Ст. 855. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text (дата звернення 11.10.2026)
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws (дата звернення 11.10.2026)
4. СБУ відкрила справу за фактом кібератаки на «Київстар»: одна з версій – причетність РФ. *Інститут масової інформації*. 2023. 12 грудня. URL: https://imi.org.ua/news/sbu-vidkryla-spravu-za-faktom-kiberataky-na-kyyivstar (дата звернення 11.10.2026)
5. Конвенція про кіберзлочинність: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 23.11.2001 № ETS N 185. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws (дата звернення 11.10.2026)

Трубій Є.С., здобувач
Науковий керівник: Корнієнко О.О.,
к.ю.н., доцент кафедри права, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ ГРОМАДЯНСТВА: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК, МНОЖИННЕ ГРОМАДЯНСТВО ТА СУЧАСНІ БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ

Громадянство є важливою складовою правового становища людини, оскільки визначає її правовий зв'язок із державою, взаємні права й обов'язки та право на державний захист. Тому політика у сфері громадянства має забезпечувати дотримання прав людини й національних інтересів України.

В умовах повномасштабної війни та міграції питання громадянства набуло особливої актуальності, адже багато українців перебувають за кордоном і набувають або планують набути громадянство інших держав. Це потребує дослідження принципу єдиного громадянства, закріпленого у статті 4 Конституції України [1, ст.4].

Важливі зміни до законодавства вніс Закон України № 4502-IX від 18 червня 2025 року, спрямований на забезпечення права на набуття та збереження громадянства України [3]. Це зумовлює необхідність аналізу нового правового регулювання та його впливу на національну безпеку.

Метою дослідження є аналіз історичного розвитку політики України у сфері громадянства, законодавчого регулювання множинного громадянства, його переваг і ризиків для національної безпеки та інтересів держави.

Формування української політики у сфері громадянства безпосередньо пов'язане зі здобуттям незалежності. Після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року виникла потреба визначити, хто належить до громадян України, на яких підставах набувається громадянство та за яких умов воно може припинятися. Важливим кроком стало ухвалення Закону України «Про громадянство України» 8 жовтня 1991 року [4, ст.2, ст.12, ст.19]. Він заклав основу національної системи регулювання громадянства та юридично закріпив зв'язок особи з незалежною українською державою.

Наступним етапом стало прийняття Конституції України 28 червня 1996 року. Стаття 4 Конституції встановлює принцип єдиного громадянства в Україні [1, ст.4]. Цей принцип слід розуміти з урахуванням конституційного змісту та чинного законодавства: він, зокрема, заперечує існування окремого громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Стаття 25 Конституції закріплює, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства та права змінити громадянство [1, ст.25]. Ці гарантії мають захищати людину від свавільного втручання держави у її правовий статус.

Основним спеціальним актом у цій сфері є Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року № 2235-III. Він визначає принципи громадянства [2, ст.2], підстави та порядок його набуття і припинення [2, ст.6, ст.17], а також повноваження державних органів [2, ст.22-25]. Закон передбачає, зокрема, набуття громадянства за народженням [2, ст. 7], територіальним походженням [2, ст.8], унаслідок прийняття до громадянства [2, ст.9], поновлення та з інших установлених законом підстав [2, ст. 10]. Важливим завданням правової політики є забезпечення передбачуваності цих процедур і недопущення безпідставної відмови особі в реалізації її прав.

Упродовж тривалого часу законодавство України виходило з обережного ставлення до множинного громадянства. Водночас у реальному житті виникали ситуації, коли особа мала громадянство України та іншої держави. Це могло бути пов'язано з народженням у сім'ї, члени якої мають різне громадянство, усиновленням, шлюбом або автоматичною дією законодавства іншої країни. Тому важливо розрізняти правовий принцип єдиного громадянства та фактичні випадки множинного громадянства, які можуть виникати з різних причин.

Подвійним громадянством зазвичай називають одночасну належність людини до громадянства двох держав, а множинним - до громадянства двох або більше держав. Наявність кількох громадянств може полегшувати пересування, навчання, працевлаштування, ведення підприємницької діяльності та підтримання родинних зв'язків. Для України це питання також пов'язане з підтриманням відносин із закордонними українцями та збереженням їхнього правового зв'язку з Батьківщиною. Однак множинне громадянство не означає, що всі правові питання автоматично вирішуються без труднощів: обов'язки та права особи залежать також від законодавства інших держав і міжнародних договорів.

Новий етап правового регулювання започаткував Закон України від 18 червня 2025 року № 4502-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» [3]. Він набрав чинності 16 січня 2026 року. Закон увів у законодавство визначення множинного громадянства як одночасної належності особи до громадянства двох або більше держав і доповнив Закон «Про громадянство України» статтею 5-1, яка визначає випадки визнання множинного громадянства.

Законодавство передбачає, зокрема, визнання випадків, коли дитина одночасно набуває громадянство України та іншої держави за народженням [3. ст 5-1, п.1]; коли дитина - громадянин України набуває громадянство усиновлювачів-іноземців унаслідок усиновлення [3. ст 5-1, п.2]; коли громадянин України автоматично набуває іншого громадянства внаслідок одруження з іноземцем [3. ст 5-1, п.3]; а також інші визначені законом ситуації. Окремі положення стосуються набуття громадянства України громадянами держав, громадяни яких можуть скористатися спрощеним порядком. Отже, зміни не слід трактувати як безумовний дозвіл на будь-яке множинне громадянство: правові наслідки залежать від конкретної підстави та встановлених законом умов.

Законодавчі зміни можуть сприяти збереженню зв'язку України з громадянами, які живуть за кордоном, і враховують сучасні міграційні реалії. Вони також можуть допомагати залучати до України фахівців, науковців, спортсменів, інвесторів та інших осіб, діяльність яких має значення для держави. Водночас важливо забезпечити зрозуміле інформування громадян про правові наслідки наявності іншого громадянства, а також належну роботу державних органів під час розгляду заяв і документів.

Одним із ключових викликів є узгодження обов'язків перед різними державами. У певних ситуаціях можуть виникати питання щодо військового обов'язку, оподаткування, консульського захисту, виконання судових рішень або доступу до державної служби. Наприклад, держава може розглядати людину, яка має її громадянство, виключно як власного громадянина на своїй території. Через це консульська допомога іншої держави може бути обмеженою. Такі питання потребують аналізу законодавства відповідних держав і, за потреби, міжнародних договорів.

Особливої уваги потребує безпековий вимір громадянства в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. На тимчасово окупованих територіях Росія застосовувала практику нав'язування свого громадянства мешканцям. Тому наявність російського паспорта сама по собі не повинна автоматично означати, що людина добровільно та свідомо відмовилася від зв'язку з Україною. Під час правової оцінки необхідно враховувати обставини отримання документа, зокрема можливий примус, тиск, незаконну депортацію або потребу в документах для доступу до базових послуг. Закон № 4502-IX містить положення, які розмежовують добровільне набуття іноземного громадянства та визначені законом випадки, що не вважаються добровільними [3, ст.19 п. 1-5].

Інший аспект безпеки стосується можливого використання множинного громадянства для приховування конфлікту інтересів, обходу законодавчих обмежень або отримання доступу до інформації, що становить державну таємницю. Особливі вимоги можуть бути обґрунтованими для посад, пов'язаних з обороною, розвідкою та захистом національної безпеки. Водночас такі обмеження мають бути чітко передбачені законом, відповідати легітимній меті та бути пропорційними. Сам факт наявності іноземного громадянства не повинен замінювати індивідуальну оцінку обставин там, де закон вимагає такої оцінки.

Подальше вдосконалення політики у сфері громадянства має спиратися на кілька підходів. По-перше, потрібні прозорі адміністративні процедури й доступні роз'яснення для громадян. По-друге, слід забезпечити належний обмін інформацією між уповноваженими органами із дотриманням вимог щодо захисту персональних даних. По-третє, рішення про набуття або припинення громадянства повинні ухвалюватися на підставі закону, із можливістю їх оскарження. По-четверте, необхідно враховувати міжнародні зобов'язання України та практику захисту прав людини.

Правова політика України у сфері громадянства розвивалася разом зі становленням незалежної держави: від ухвалення першого Закону про громадянство у 1991 році до конституційного закріплення принципів громадянства та подальшого оновлення спеціального законодавства. Її основою залишаються Конституція України й Закон України «Про громадянство України».

Закон № 4502-IX, який набрав чинності 16 січня 2026 року, став важливим етапом сучасного регулювання множинного громадянства. Він визначив це поняття та закріпив конкретні випадки, у яких наявність громадянства іншої держави визнається. Водночас такий підхід не означає необмеженого дозволу на множинне громадянство в усіх ситуаціях.

Сучасна політика України має поєднувати повагу до прав людини, підтримання зв'язку з українцями за кордоном і захист національної безпеки. Особливо важливо відрізняти добровільне набуття іноземного громадянства від ситуацій примусу на окупованих територіях. Подальший розвиток законодавства повинен забезпечувати правову визначеність, пропорційність обмежень, належний контроль та ефективний судовий захист.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ (дата звернення: 14.10.2026).
2. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 року № 2235-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 14.10.2026).
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України : Закон України від 18 червня 2025 року № 4502-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4502-IX#Text (дата звернення: 14.10.2026).
4. Про громадянство України : Закон України від 8 жовтня 1991 року № 1636-XII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1636-12/ed19911008.

Турдиєв А.Д., Сема Т.В., здобувачі
Науковий керівник: Ситніченко О.М.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Коли ми купуємо щось в інтернеті або користуємося бонусною карткою магазину, то часто навіть не задумуємося, скільки інформації про себе залишаємо. Це може бути номер телефону, адреса доставки чи історія покупок. З одного боку, такі сервіси роблять наше життя зручнішим. З іншого – виникає питання: хто має доступ до цих даних і що буде, якщо вони потраплять до сторонніх осіб? У цій роботі ми хочемо розглянути, з якими ризиками стикається звичайний покупець, які права він має та коли за порушення цих прав може наставати кримінальна відповідальність.

Насамперед варто з'ясувати, які дані можуть опинитися під загрозою. Під час оформлення замовлення ми вказуємо ім'я, номер телефону, електронну адресу, а інколи й адресу проживання. Стаття 2 Закону України «Про захист персональних даних» визначає персональні дані як відомості про людину, за якими її можна ідентифікувати [1]. Тобто навіть звичайна інформація, яку ми залишаємо магазину та іншим інтернет платформ , за певних умов дозволяє встановити, хто саме зробив покупку. Це не означає, що магазин не має права її збирати, але для обробки даних потрібна законна підстава.

Далі важливо, як саме ці відомості зберігаються. Інформація про клієнтів є в базах магазинів, служб доставки та платіжних сервісів. Їй можуть загрожувати кібератаки, помилки в налаштуваннях захисту або неправомірні дії людей, які мають доступ до бази. Наприклад, уявімо повідомлення нібито від служби доставки, де правильно вказані ім'я покупця й номер його замовлення. Такому повідомленню легко повірити, хоча насправді його може надіслати шахрай. Це умовний приклад можливого ризику, а не опис конкретного доведеного кримінального правопорушення.

Отже, хто може використати наші дані не за призначенням? Це може бути сторонній зловмисник, який отримав незаконний доступ до системи, працівник компанії, що використав службову інформацію у власних цілях, або шахрай, який виманює дані обманом. Проте важливо не плутати звичайне збирання інформації з правопорушенням. Якщо покупець надає дані для доставки, а магазин обробляє їх на законних підставах і для визначеної мети, сам по собі такий процес не є незаконним [1].

Які ж права має покупець? Стаття 32 Конституції України захищає особисте й сімейне життя людини та встановлює правила поводження з конфіденційною інформацією про неї [2]. А стаття 8 Закону «Про захист персональних даних» дає право дізнатися, хто обробляє наші дані й навіщо, отримати доступ до них, вимагати виправлення недостовірної інформації або видалення даних, які обробляють незаконно, а також оскаржувати порушення [1]. Водночас обробка даних не завжди потребує саме згоди людини: підставою може бути, наприклад, виконання договору [1].

Припустімо, людина оформила картку постійного покупця, а пізніше почала отримувати повідомлення, не розуміючи, звідки магазин узяв її контакти та для чого використовує їх. У такому разі вона може звернутися до компанії й запитати про підстави обробки даних, попросити виправити помилки або припинити незаконне використання. Однак вимога видалити інформацію не завжди може бути виконана негайно, адже в окремих випадках закон зобов'язує зберігати певні відомості [1].

До кого звертатися, якщо права порушили? Спочатку можна направити звернення компанії, яка зберігає й обробляє дані. Контроль за дотриманням законодавства у цій сфері в межах своїх повноважень здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Крім того, свої права можна захищати в суді. Якщо ж є ознаки кримінального правопорушення, слід звертатися до правоохоронних органів [1; 3]. Тут потрібно пам'ятати: не кожне порушення правил обробки даних автоматично є кримінальним правопорушенням. Відповідальність залежить від того, що саме відбулося.

Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за окремі незаконні дії з персональною інформацією. Зокрема, стаття 182 стосується порушення недоторканності приватного життя, у тому числі визначених законом незаконних дій з конфіденційною інформацією про особу [3]. Якщо хтось без дозволу втручається в роботу інформаційної системи, може застосовуватися стаття 361 КК України. А стаття 361-2 може стосуватися незаконних дій з інформацією з обмеженим доступом, яка зберігається в комп'ютерних системах [3]. Тому, коли в новинах пишуть про «злам», треба з'ясувати, що саме зробили порушники, перш ніж називати конкретну статтю Кодексу.

Показовим є нещодавній випадок з мережею АТБ. 5 жовтня 2026 року Forbes Ukraine повідомив про кібератаку на сайт компанії. На сайті з'явилася вимога заплатити 400 тис. доларів, а автори повідомлення заявляли, що мають інформацію про 7,9 млн клієнтів [4]. Водночас представники АТБ підтвердили атаку, але заперечили витік персональних даних [4; 5]. Нам здається, цей приклад особливо важливий, тому що після гучної новини легко сприйняти заяву нападників як доведений факт, хоча це різні речі.

У випадку з АТБ потрібно розділяти три питання: чи була кібератака, чи справді хтось отримав доступ до персональних даних і чи були ці дані незаконно поширені. Одне не обов'язково означає інше. Навіть якщо витік інформації не підтвердився, незаконне втручання в роботу сайту за наявності передбачених законом ознак може становити окреме кримінальне правопорушення. Але й звинувачувати компанію в неналежному захисті даних тільки через повідомлення нападників було б неправильно. Для висновків потрібні докази й перевірка конкретних обставин.

Отже, захист персональних даних стосується кожного, хто користується інтернет-магазинами, доставкою чи іншими цифровими послугами. Українське законодавство дає людині право контролювати використання інформації про себе, звертатися зі скаргами та захищати свої права. В окремих випадках за незаконні дії з даними може наставати кримінальна відповідальність. На нашу думку, важливо не тільки карати винних після порушення, а й робити зрозумілими для покупців правила збирання і зберігання інформації. А історія з АТБ показує ще одну важливу річ: у правових питаннях треба відрізняти повідомлення про можливий витік від установленого факту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17 (дата звернення: 13.10.2026).
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 13.10.2026).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 13.10.2026).
4. Балашова Л., Мельник Т. «Мережу вони не поклали». Хакери зламали сайт АТБ і вимагали $400 000 викупу. Forbes Ukraine. 05.10.2026. URL: https://forbes.ua/innovations/merezu-voni-ne-poklali (дата звернення: 13.10.2026).
5. Сайт мережі АТБ зазнав хакерської атаки: що кажуть у компанії. УНІАН. 05.10.2026. URL: https://www.unian.ua/economics/other/atb-zaznalo-hakerskoji-ataki (дата звернення: 13.10.2026).

Тусаєва С.С., здобувач
Науковий керівник: угаєвська А.В.
к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного та міжнародного права
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Система кримінальних покарань є одним із основних інститутів кримінального права, оскільки від її побудови залежить можливість призначення справедливого, пропорційного та необхідного покарання за вчинення кримінального правопорушення. Реформування кримінального законодавства України є важливим напрямом європейської інтеграції, що зумовлює необхідність перегляду підходів до побудови та застосування системи кримінальних покарань відповідно до сучасних правових стандартів. У цьому контексті особливого значення набуває порівняння систем кримінальних покарань України та Німеччини з метою встановлення особливостей їх нормативно-правового закріплення.

Відповідно до статті 51 Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. №2341- III (далі КК України), система покарань передбачає 14 видів, але по факту, у пунктах 2 та 3 передбачається не один, а декілька видів покарань. Водночас застосування окремих із них на практиці порушує питання щодо їхньої фактичної суворості [1].

Питання місця штрафу в системі кримінальних покарань України залишається дискусійним. К. М. Оробець вказує, що фактична суворість цього покарання залежить від його розміру та можливості заміни іншим покаранням, що зумовлює необхідність перегляду його місця в системі або поділу на окремі види [2, с. 143-144].

Ю. А. Пономаренко підкреслив недоліки законодавчого регулювання випадків неможливості сплати штрафу, зокрема коли до засудженої особи не могли бути застосовані громадські або виправні роботи [3, с. 65]. Це свідчить про те, що під час визначення місця штрафу в системі покарань необхідно враховувати не лише його розмір, а й особливості виконання цього покарання.

У ч. 3 статті 212 КК України, що встановлює відповідальність за ухилення від сплати податків і зборів за наявності передбачених законом кваліфікуючих ознак, передбачено штраф у розмірі від п’ятнадцяти тисяч до двадцяти п’яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також позбавлення права обіймати певні посади. При цьому позбавлення волі як вид покарання за цією статтею не передбачено. Варто зазначити, що відповідно до частини 4 статті 53 КК України допускається можливість розстрочки виплати штрафу до одного року. Проте загальний розмір санкції настільки великий, що навіть за наявності розстрочки не знімає

надмірної економічної складності. Таким чином, штраф де-факто втрачає ознаки найменш суворого виду покарань та стає на рівень із позбавленням волі [1].

У кримінальному законогдавстві Німеччини відсутня така широка система покарань. Кримінальне уложення Німеччини (Strafgesetzbuch, далі - StGB) базується на дуалістичній концепції, де основними видами покарань є позбавлення волі та грошовий штраф.

Відповідно до розділу 40 StGB, грошовий штраф розраховується за системою «денних ставок», тобто розмір штрафу чітко залежить від реального рівня доходів винного. Такий механізм в свою чергу створює ефективні умови для карання правопорушників не лише враховуючи характер вчиненого діяння, а й від їхнього майнового стану. Розділ 44 StGB передбачає можливість призначення додатково до позбавлення волі або штрафу заборони керувати транспортними засобами строком від одного до шести місяців. Ця заборона може застосуватися навіть за відсутності безпосереднього зв'язку правопорушення з керуванням транспортним засобом, якщо це необхідно для впливу на правопорушника або захисту правопорядку [4].

Отже, порівнюючи підходи України та Німеччини, можна зробити висновок про кардинальну різницю у філософії покарання. Німецька правова система демонструє, що ефективність системи не залежить від кількості передбачених законом покарань. Натомість українська система перевантажена кількістю видів покарань, що призводить до плутанини та несправедливості, як у випадку зі статтею 212 КК України.

З метою вирішення зазначених проблем та в рамках європейської інтеграції України науковцями розроблено проєкт нового Кримінального кодексу України станом на 25.06.2026 р. Цей документ пропонує концептуально нову, усуваючи неефективні правові частки закону. Замість 14 видів покарань, проєкт передбачає лише 5 основних покарань: штраф, пробацію, обмеження волі, ув'язнення на певний строк та довічне ув'язнення [5].

Підсумовуючи, варто зазначити, що система кримінальних покарань України потребує подальшого вдосконалення, адже значна кількість покарань передбачених чинним законом не гарантує їх ефективного та справедливого застосування. Адаптація європейських стандартів та прийняття нового Кримінального кодексу України стане вирішальним кроком до справжньої гуманізації кримінального права та його повноцінної інтеграції у правовий простір Європейського союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 11.10.2026).

2. Оробець К. М. *Спірні питання системи покарань у науці кримінального права України*. SWorldJournal. 2024. Вип. 23, ч. 3. С. 139-147. URL: https://www.sworldjournal.com

3. Пономаренко Ю. А. *Виды наказаний по уголовному праву Украины* : монографія. Харків : ФИНН, 2009. 344 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams

4. Strafgesetzbuch (StGB): Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322). URL: https://www.gesetze-im(дата звернення: 11.10.2026).

5. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code (дата звернення: 11.10.2026).

Федорівська С., здобувач,
Науковий керівник: Удовенко Ю. О.,
доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

НЕВІДПОВІДНІСТЬ ЗАЯВЛЕНОЇ ТА ФАКТИЧНОЇ ПОЖИВНОЇ ЦІННОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Харчові продукти посідають важливе місце в повсякденному житті людини, а інформація про їхній склад і поживну цінність безпосередньо впливає на споживчий вибір. Особливе значення має достовірність відомостей про енергетичну цінність продуктів, а також вміст білків, жирів і вуглеводів. Законодавство України гарантує споживачам право на отримання достовірної інформації про продукцію [1]. У цьому контексті актуальним є питання правової оцінки невідповідності між показниками, заявленими виробником на маркуванні, та фактичними характеристиками харчового продукту, а також правових наслідків виявлення таких невідповідностей.

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», обов'язкова інформація про поживну цінність охоплює енергетичну цінність, вміст жирів, насичених жирів, вуглеводів, цукрів, білків і солі [2]. Зазначені показники, як правило, наводяться на 100 г або 100 мл харчового продукту. За передбачених законодавством умов інформація може також зазначатися на порцію або одиницю споживання. Такий підхід забезпечує можливість порівняння харчових продуктів за їхніми поживними характеристиками. Водночас показники поживної цінності, зазначені на маркуванні, не обов'язково визначаються шляхом лабораторного дослідження кожної партії продукції. Відповідно до законодавства, середні значення можуть ґрунтуватися на результатах аналізу харчового продукту, розрахунках на основі відомих або фактичних середніх значень інгредієнтів, а також на загальновстановлених і прийнятних даних [2]. Отже, достовірність інформації про поживну цінність залежить не лише від лабораторного контролю, а й від правильності розрахунків, достовірності вихідних даних та належного контролю виробничих процесів.

Фактична енергетична та поживна цінність харчового продукту може відрізнятися від показників, зазначених на його пакуванні. Причинами таких відмінностей можуть бути природна мінливість складу сировини, особливості технологічного процесу виробництва та невизначеність вимірювань. Тому сам факт розбіжності між заявленими та фактичними значеннями не обов'язково свідчить про порушення законодавства. Під час оцінювання відповідності маркування необхідно враховувати застосовні вимоги та допустимі відхилення між зазначеними й фактичними показниками [3]. Допустимі відхилення залежать від виду поживного показника, його кількісного значення в продукті та інших умов, передбачених відповідними рекомендаціями. Зокрема, рекомендації Європейської комісії щодо допустимих відхилень для поживних показників харчових продуктів передбачають різні межі залежно від виду та кількісного значення відповідного показника [3]. Наприклад, для білків, вуглеводів і цукрів за вмісту від 10 до 40 г на 100 г продукту, а також для жирів у цьому самому діапазоні передбачено відхилення ±20 %. Для інших діапазонів вмісту встановлено інші межі [3]. Водночас зазначений документ має рекомендаційний характер і стосується контролю відповідності вимогам законодавства Європейського Союзу, тому наведені в ньому межі не слід автоматично розглядати як обов'язкові нормативні вимоги законодавства України.

Ключове правове питання полягає у визначенні умов, за яких розбіжність між заявленими та фактичними показниками може свідчити про порушення прав споживачів. Відповідно до Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», інформація про харчовий продукт не повинна вводити споживача в оману, зокрема щодо його складу, властивостей та інших характеристик [2]. Отже, оцінювання можливої невідповідності має враховувати результати лабораторних досліджень, застосовні нормативні вимоги та обставини, за яких було виявлено розбіжність.

Відповідальність за точність інформації про харчовий продукт покладається на відповідального оператора ринку відповідно до вимог законодавства [2]. Державний контроль у цій сфері здійснюється Держпродспоживслужбою в межах її повноважень. Лабораторні дослідження можуть використовуватися для встановлення фактичних показників поживної цінності та оцінювання їх відповідності заявленим значенням. Водночас результати таких досліджень необхідно аналізувати з урахуванням застосованих методів, невизначеності вимірювань і відповідних критеріїв оцінювання [4].

Для вдосконалення правового механізму захисту споживачів доцільно забезпечувати належну перевірку достовірності інформації про поживну цінність, удосконалювати підходи до оцінювання виявлених розбіжностей і підвищувати ефективність державного контролю за дотриманням вимог до маркування харчових продуктів.

Отже, невідповідність заявленої та фактичної поживної цінності харчових продуктів становить не лише технологічну, а й правову проблему, пов’язану із забезпеченням достовірності інформації та захистом прав споживачів. Важливим напрямом подальшого вдосконалення правового регулювання є чітке визначення критеріїв оцінювання таких невідповідностей, належне врахування результатів лабораторних досліджень і забезпечення відповідальності операторів ринку за дотримання вимог законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text

2. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів: Закон України від 06.12.2018 №2639-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2639-19#Text

3. European Commission. Guidance document for competent authorities for the control of compliance with EU legislation on nutrient values declared on a label. Brussels, 2012. URL: https://food.ec.europa.eu/system/files/2016-10/

4. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров’я тварин та благополуччя тварин: Закон України від 18.05.2017 № 2042-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text

Филипчук А.М., здобувач
Науковий керівник :Габуда А. С.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри права імені академіка УАН о. Івана Луцького,
ЗВО «Університет Короля Данила»

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЗА АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Реформа Міністерства внутрішніх справ України та ухвалення Закону України «Про Національну поліцію» сформували новий адміністративно-правовий статус поліцейського, що поєднує ознаки державного службовця з підвищеними вимогами до правомірності його поведінки. Поліцейський, будучи суб’єктом владних повноважень, одночасно є й суб’єктом юридичної відповідальності за власні протиправні діяння, у тому числі за вчинення адміністративних правопорушень.

Особливий службово-правовий статус поліцейського зумовлює відмінний від загального порядок притягнення його до адміністративної відповідальності, дослідження якого має значну наукову і практичну актуальність, зокрема в контексті реалізації принципу невідворотності відповідальності та довіри суспільства до правоохоронної системи.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейські несуть кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та цивільно-правову відповідальність за протиправні діяння або бездіяльність згідно із законом [1]. Зазначені законодавчі положення узгоджуються з міжнародними стандартами, зокрема Декларацією про поліцію, прийнятою резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 від 08.05.1979 р., яка встановлює особисту відповідальність поліцейського за власні дії та за незаконні дії чи бездіяльність, вчинені за його вказівкою [2].

Особливості відповідальності поліцейських за вчинення адміністративних правопорушень визначено ст. 15 КУпАП. Відповідно до її положень поліцейські за окремі адміністративні правопорушення несуть не адміністративну, а дисциплінарну відповідальність, що зумовлює застосування до них спеціального порядку реагування, відмінного від адміністративно-юрисдикційного провадження, передбаченого КУпАП [3]. Правові засади дисциплінарної відповідальності поліцейських, види дисциплінарних стягнень, порядок їх застосування та проведення службового розслідування визначено Законом України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» [4].

Водночас законодавець встановив вичерпний перелік винятків, за яких поліцейський притягується до адміністративної відповідальності на загальних підставах, тобто нарівні з іншими громадянами, за нормами КУпАП. До таких випадків ст. 15 КУпАП відносить, зокрема, порушення правил безпеки дорожнього руху, санітарних норм, правил полювання та рибальства, митних правил, правопорушення, пов’язані з корупцією, порушення тиші в громадських місцях, неправомірне використання державного майна та деякі інші. При цьому до поліцейського, притягнутого до відповідальності на цих підставах, не можуть бути застосовані такі види адміністративних стягнень, як громадські роботи, виправні роботи та адміністративний арешт, що є додатковою гарантією, зумовленою специфікою проходження служби [3].

Окрему групу випадків адміністративної відповідальності поліцейського на загальних підставах становлять правопорушення, пов’язані з корупцією склади яких зосереджено в главі 13-А КУпАП. Як зазначає А. О. Панасенко, поліцейський є спеціальним суб’єктом таких правопорушень, а справи про притягнення його до відповідальності розглядаються не керівництвом органу поліції, а суддями місцевих судів загальної юрисдикції, що виключає корпоративність і підвищує об’єктивність прийнятого рішення [5, с. 168]. Установлені Законом України «Про запобігання корупції» обмеження щодо сумісництва, одержання подарунків, своєчасного декларування та запобігання конфлікту інтересів поширюються на поліцейського повною мірою.

Отже, адміністративна відповідальність поліцейського в Україні характеризується особливим правовим режимом, за якого загальне правило про дисциплінарну відповідальність за вчинення адміністративних правопорушень поєднується з передбаченими ст. 15 КУпАП випадками притягнення до адміністративної відповідальності на загальних підставах. Водночас особливості правового статусу поліцейського зумовлюють необхідність чіткого розмежування підстав застосування адміністративної та дисциплінарної відповідальності, а також визначення співвідношення цих видів юридичної відповідальності. Окремої уваги потребує питання визначення належного порядку провадження та суб’єкта, уповноваженого розглядати відповідну справу, оскільки вчинення поліцейським протиправного діяння може мати як адміністративно-правові, так і дисциплінарно-правові наслідки. У зв’язку з цим доцільним є нормативне уточнення критеріїв розмежування адміністративного правопорушення і дисциплінарного проступку, визначення чіткого алгоритму дій уповноважених суб’єктів у випадках, коли діяння поліцейського має ознаки адміністративного правопорушення та одночасно порушує службову дисципліну, а також посилення процесуальних гарантій об’єктивного й неупередженого розгляду таких випадків. Це сприятиме забезпеченню правової визначеності та належної реалізації принципу невідворотності юридичної відповідальності поліцейських.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 23.09.2026).
2. Декларація про поліцію: Резолюція № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи від 08.05.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text (дата звернення: 23.09.2026).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10 (дата звернення: 24.09.2026).
4. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15 березня 2018 року № 2337-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19 (дата звернення: 24.09.2026).
5. Панасенко А. О. Особливості адміністративної відповідальності поліцейських за корупційні правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2015. Вип. 35(2.2). С. 166-169. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_35%282.2%29__44 (дата звернення: 25.09.2026).

Філіппов О.С., здобувач,
Науковий керівник: Ситніченко Олена МихайлівнО.М.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
ЗВО «Державний торговельно-економічний університет»

КІБЕРЗАГРОЗИ ТА ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Сьогодні важко уявити життя без цифрових технологій – державні послуги, банки, освіта, бізнес і навіть спілкування перейшли в онлайн. Водночас із зручностями зросли й ризики: кібератаки стали щоденним явищем, а з початком повномасштабного вторгнення кіберпростір перетворився на повноцінне поле бою поряд із фронтом. Фахівці зазначають, що інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого мінімізується завдання шкоди через неповноту, невчасність та недостовірність інформації або через негативний інформаційний вплив [1, с. 38]. Саме тому питання протидії кіберзагрозам вийшло на перше місце в правовій політиці України.

Законодавство визначає кібербезпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, а кібератаку – як спрямовані дії в кіберпросторі для порушення конфіденційності, цілісності та доступності електронних інформаційних ресурсів [2]. На практиці це десятки різних сценаріїв: distributed denial-of-service атаки, що паралізують сайти і сервіси, програми-вимагачі, які шифрують дані компаній, цільовий фішинг керівників і бухгалтерів, компрометація постачальників програмного забезпечення, а також складні тривалі операції проти державних органів і критичної інфраструктури. Особливістю сучасних атак є їх комбінований характер, коли кібератака супроводжується інформаційно-психологічним впливом та спробами фізичного ураження інфраструктури.

Масштаб проблеми підтверджується офіційними даними. Урядова команда реагування CERT-UA, що діє при Державній службі спеціального зв’язку та захисту інформації України, щороку опрацьовує тисячі кіберінцидентів, більшість з яких пов’язана з російськими хакерськими угрупованнями [3]. Найбільш резонансними стали атака на оператора зв’язку «Київстар» у грудні 2023 року, що призвела до багатоденного збою мобільного зв’язку та інтернету для мільйонів абонентів, атаки на державні реєстри Міністерства юстиції України наприкінці 2024 року, а також постійні атаки на енергетику, логістику, банки та медіа. Ці приклади показали, що від кіберстійкості приватного бізнесу напряму залежить національна безпека, адже оператори зв’язку, банки та енергетичні компанії є одночасно і бізнесом, і критичною інфраструктурою.

У відповідь держава сформувала систему стратегічних і організаційних рішень. Стратегія кібербезпеки України визначає пріоритетами стримування агресора в кіберпросторі, розвиток кіберстійкості держави, державно-приватне партнерство та поглиблення співпраці з Європейським Союзом і НАТО [4]. Координацію здійснюють Національний координаційний центр кібербезпеки при Раді національної безпеки і оборони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Кіберполіція Національної поліції України та Служба безпеки України, кожна в межах своєї компетенції. Важливим кроком стало прийняття Закону України «Про критичну інфраструктуру» та розвиток галузевих центрів реагування, що мають забезпечити обмін інформацією про загрози між державою і бізнесом.

Водночас науковці справедливо звертають увагу на фрагментарність правового регулювання. Поняття «інформаційна безпека», «кібербезпека», «захист інформації», «критична інформаційна інфраструктура» вживаються в різних законах без повного узгодження, що ускладнює розуміння бізнесом своїх обов'язків [5, с. 64]. Наприклад, вимоги до захисту інформації в інформаційно-комунікаційних системах детально прописані для державних органів, а для більшості приватних компаній вони мають переважно рекомендаційний характер. Це створює парадокс: бізнес фактично тримає на собі значну частину критичної інфраструктури, але не завжди має чіткі юридичні стимули вкладати кошти в кіберзахист.

Окремим викликом є гармонізація українського права з правом Європейського Союзу. Директива Європейського Союзу 2022/2555 про заходи для високого спільного рівня кібербезпеки в межах Союзу суттєво розширила коло суб'єктів, які зобов'язані управляти кіберризиками та повідомляти про значні інциденти протягом 24 годин, а також посилила відповідальність керівництва організацій [6]. В Україні обов'язок повідомлення про інциденти поки що повною мірою стосується переважно об'єктів критичної інфраструктури, тоді як малий і середній бізнес часто приховує факти атак через страх репутаційних втрат і недовіру до державних органів. Подібна ситуація і у сфері захисту персональних даних, де європейський регламент встановлює значно суворіші вимоги та штрафи, ніж чинний український закон.

Дослідники наголошують, що понад дві третини успішних кібератак починаються не зі зламу технічних систем, а з помилки людини – переходу за фішинговим посиланням, використання слабкого пароля або порушення правил роботи з даними [7, с. 112]. Це означає, що правова політика не може обмежуватися лише технічними стандартами і покараннями, вона має включати освіту, формування культури кібергігієни та зрозумілі для бізнесу комплаєнс-процедури. Особливо вразливим є малий і середній бізнес, який не має власних фахівців з безпеки, не проводить аудит інформаційних систем і не укладає договори страхування кіберризиків. Кадрова проблема стосується і юристів: ринок потребує правників, які розуміють природу електронних доказів, вміють складати політики інформаційної безпеки, договори про нерозголошення та обробку даних, супроводжувати розслідування інцидентів.

Законодавство про захист інформації вимагає від власників інформаційно-комунікаційних систем забезпечувати конфіденційність, цілісність і доступність інформації, зокрема шляхом розмежування доступу, антивірусного захисту, резервного копіювання та реагування на інциденти [8]. На практиці виконання цих вимог означає для підприємства необхідність затвердити внутрішні політики безпеки, призначити відповідальних осіб, регулярно навчати персонал і фіксувати всі дії з даними. Великі компанії вже створюють власні центри моніторингу безпеки або передають цю функцію на аутсорсинг, укладаючи договори з чіткими умовами про відповідальність провайдера та збереження конфіденційності. Позитивним прикладом є розвиток співпраці бізнесу з CERT-UA, яка публікує індикатори компрометації та практичні рекомендації, доступні кожному підприємству.

На нашу думку, кіберзагрози вже стали головним викликом для правової політики України, не менш важливим за традиційні військові загрози.

Зазначимо, що чинні закони загалом правильно визначають напрями захисту, але вони відстають від швидкості розвитку технологій і тактики хакерів. Таким чином, держава має не лише посилювати контроль і відповідальність, а й допомагати бізнесу зрозумілими правилами, доступним аудитом безпеки та навчанням працівників.

Відмітимо, що майбутнє – за чесним партнерством держави і бізнесу, коли компанії не бояться повідомляти про атаки, а держава швидко надає допомогу. Також зазначимо, що правнича освіта має готувати юристів нового типу, які однаково добре розуміють і право, і цифрові технології. Тільки поєднання сильних законів, освічених людей і сучасних технологій зможуть зробить Україну по-справжньому стійкою до кіберзагроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранов О. А. Правове забезпечення інформаційної безпеки : підручник. – Київ : Юрінком Інтер, 2023. – 376 с.
2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII : станом на 1 серп. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19 (дата звернення: 11.10.2026).
3. Урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA. Офіційний сайт. URL: https://cert.gov.ua (дата звернення: 11.10.2026).
4. Стратегія кібербезпеки України : затв. Указом Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents(дата звернення: 11.10.2026).
5. Кормич Б. А. Інформаційна безпека : організаційно-правові основи : навч. посіб. – Київ : Кондор, 2024. – 268 с.
6. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union (NIS 2 Directive). Official Journal of the European Union. 2022. L 333. P. 80–152. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555 (дата звернення: 11.10.2026).
7. Діордіца І. В. Кіберзлочинність та електронні докази у кримінальному провадженні : монографія. – Київ : Алерта, 2024. – 312 с.
8. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР : станом на 1 серп. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр (дата звернення: 11.10.2026).

Флісак С.М.,здобувач
Науковий керівник: Загурський О. Б.,
кандидат юридичних наук, доцент,
ЗВО «Університет Короля Данила»

МІЛІТАРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: МІЖ ІНДОКТРИНАЦІЄЮ ТА ДОБРОВІЛЬНИМ ВСТУПОМ ДО ЗБРОЙНИХ СИЛ РФ

Актуальність дослідження зумовлена поширенням практик мілітаризації та ідеологічної індоктринації українських дітей і молоді на тимчасово окупованих територіях України. Залучення неповнолітніх до військово-патріотичних організацій, воєнізованих заходів та освітніх програм із відповідним ідеологічним змістом актуалізує питання про можливий вплив такого середовища на формування їхньої ідентичності й подальші життєві рішення. Показовим у цьому контексті є випадок Олександра Мустяце, якого, за повідомленнями відкритих джерел, згодом виявили серед військовослужбовців російської федерації, а також його неповнолітнього брата, залученого до руху «Юнармія» [1, 2]. Метою дослідження є міжнародно-правова оцінка зазначених практик на прикладі кейсу родини Мустяце.

Перейдемо до історії Олександра Мустяце, уродженця села Кринки Херсонської області 2007 року народження, який після початку повномасштабного вторгнення опинився на території російської федерації. У 2026 році громадська ініціатива Back to Ukraine повідомила про виявлення його серед військовослужбовців російської армії. За оприлюдненими даними, Олександр підтвердив участь у війні на боці рф, а в листуванні з представниками ініціативи заявив, що «Росія завжди була в моєму серці» [1,3].

За інформацією, оприлюдненою виданням «Детектор медіа» з посиланням на розслідування «Важливих історій» (назва перекладена з російської), у грудні 2022 року, коли Олександрові було 15 років, він виїжджав із Херсонщини до Криму, а в лютому 2023 року разом із матір'ю та її чоловіком опинився в Краснодарському краї [1]. Тим не менш без чіткого встановлення обставин не можна стверджувати, що його переміщення було примусовим. За повідомленнями Back to Ukraine, восени 2025 року Олександр брав участь у бойових діях проти українських сил, був поранений, лікувався у військовому шпиталі в москві, а після одужання повернувся до служби [1].

Додаткової глибини цей випадок набуває у зв'язку з інформацією про молодшого брата Олександра – Валентина, який у 2023 році, будучи неповнолітнім, долучився до російського військово-патріотичного руху «Юнармія». У 2025–2026 навчальному році він також брав участь у військово-патріотичній грі «Зарница 2.0» у складі команди, де виконував роль сапера [2].

Водночас наявні відомості не доводять, що участь Олександра у війні була безпосереднім наслідком попередньої індоктринації, так само як членство його брата в «Юнармії» не дозволяє передбачити його подальші рішення. Проте зіставлення цих двох історій порушує важливе питання, а чи можуть тривалий вплив державної пропаганди, мілітаризоване виховання та обмежені можливості доступу до альтернативної інформації впливати на уявлення молоді про власну національну ідентичність і сприйняття військової служби як особистого вибору?

У міжнародно-правовому вимірі необхідно розмежовувати сам факт ідеологічного впливу, мілітаризацію неповнолітніх та подальший вступ повнолітньої особи до збройних сил держави-окупанта. Стаття 51 IV Женевської конвенції забороняє окупаційній державі примушувати захищених осіб служити в її збройних або допоміжних силах, а також застосовувати тиск чи пропаганду з метою забезпечення добровільного зарахування. Саме тому для правової оцінки конкретного випадку значення мають не лише формальна згода особи після досягнення 18 років, а й обставини її залучення, наявність тиску та застосовність до неї гарантій міжнародного гуманітарного права [4].

Мілітаризація дітей в умовах окупації охоплює не лише навчання військових навичок, а й формування уявлень про військову службу як суспільно схвалювану норму, інтеграцію до військово-патріотичних організацій та поширення ідеологічних наративів держави-окупанта. У звіті ОБСЄ такі практики розглядаються в контексті системного впливу на українських дітей, зокрема через освітні програми та молодіжні організації [5]. Водночас індоктринація й мілітаризація самі по собі не є окремими міжнародними злочинами, а їхня правова оцінка залежить від конкретних дій, обставин і відповідних норм міжнародного права [6].

У цьому контексті участь молодшого брата Олександра Мустяце в «Юнармії» може розглядатися як приклад залучення неповнолітнього до мілітаризованого середовища. Проте наявність такої практики ще не доводить, що в майбутньому він вступить до російської армії або що його рішення буде зумовлене саме цим впливом. Так само історія Олександра порушує питання про співвідношення формально добровільного вступу до війська та умов, у яких формувалися його погляди, однак сама по собі не дозволяє встановити, що його воля була обмежена пропагандою чи примусом.

Важливе значення має Конвенція ООН про права дитини та Факультативний протокол щодо участі дітей у збройних конфліктах, які передбачають спеціальні гарантії захисту неповнолітніх. Водночас ці норми не дають підстав автоматично прирівнювати участь у військово-патріотичній організації до вербування у збройні сили чи безпосередньої участі у воєнних діях. Для кожного такого висновку необхідно встановити конкретні фактичні обставини та відповідні ознаки [7, 8].

Отже, кейс родини Мустяце демонструє актуальність дослідження мілітаризації української молоді на тимчасово окупованих територіях та її можливого зв'язку з подальшим вступом до збройних сил російської федерації. Участь неповнолітніх у військово-патріотичних організаціях і поширення мілітаризованих ідеологічних наративів потребують оцінки крізь призму міжнародних стандартів захисту прав дитини та міжнародного гуманітарного права. Водночас наявні відомості не дають підстав стверджувати, що мілітаризація безпосередньо зумовила рішення Олександра Мустяце вступити до російської армії або що участь його брата в «Юнармії» визначатиме його подальший вибір. Встановлення такого зв'язку потребує додаткових доказів щодо інформаційного середовища, обставин формування поглядів і умов залучення до військової служби. Отже, правова оцінка має ґрунтуватися на конкретних обставинах кожного випадку, а не на припущенні про неминучість переходу від мілітаризації до військової служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Семенюта І. Як писати про молодь, яку мілітаризувала Росія. detector.media. URL: https://detector.media/infospace/article/252360/2026-09-06(дата звернення: 15.10.2026).
2. Букаєва Д. Молодшого брата Олександра Мустяце з Херсонщини виявили серед учасників «Юнармії». Вгору|Новини. URL: https://vgoru.org/novini/molodsogo-brata-oleksandra-mustiace-z-xersonshhini-viiavili-sered-ucasnikiv-iunarmiyi (дата звернення: 15.10.2026).
3. Interfax-Ukraine. Зниклий безвісти в Херсонській області хлопець долучився до лав окупаційної армії – Back to Ukraine. Інтерфакс-Україна. URL: https://interfax.com.ua/news/general/1189401.html (дата звернення: 15.10.2026).
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949: станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/(дата звернення: 14.10.2026).
5. Report on Violations and Abuses of International Humanitarian, Human Rights and Criminal Law related to Militarization and Indoctrination of Ukrainian Children by the Russian Federation. Варшава: ОБСЄ, 2026. 143 с. URL: https://odihr.osce.org/odihr/ (дата звернення: 15.10.2026).
6. International Criminal Justice Initiative. Indoctrination and Militarization of Ukrainian Children by the Russian Federation: An Analysis under International Law. Georgetown Law. URL: https://www.law.georgetown.edu/icji/blog/indoctrination-and-militarization-of-ukrainian-children-by-the-russian-federation-an-analysis-under-international-law/ (дата звернення: 15.10.2026).
7. Конвенція про права дитини: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989: станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/(дата звернення: 14.10.2026).
8. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 01.01.2000: станом на 23 черв. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення: 15.10.2026).

Хіміч С.О., здобувач
Науковий керівник: Кучменко В. О.,
доктор наук з державного управління, к.е.н., доцент,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Сучасні гібридні загрози інформаційного, кібернетичного, політичного, економічного та правового характеру створюють нові виклики для національної безпеки України. Це зумовлює потребу у підготовці майбутніх правників, здатних оцінити безпекові ризики, протидіяти дезінформації та застосовувати правові механізми захисту держави і прав людини. У зв'язку з цим, важливим є формування безпекових компетентностей у процесі професійної підготовки юристів.

Науковці та експерти в Україні активно займаються вивченням питань гібридних загроз. Серед тих, хто глибоко вивчає гібридні загрози та національну безпеку, варто відзначити В. П. Горбуліна, М. В. Гуцалюка, О. О. Карпенко, О. В. Литвиненка, Є. Л. Осипову та Г. М. Перепелицю. Особливе значення мають дослідження, які розглядають формування безпекових компетентностей у студентів вищих навчальних закладів. Це праці Я. Галацджуна, І. Муца, Р. Петришина та З. Яремка, які зосереджуються на тому, як студенти формують свою безпекову компетентність у складних умовах воєнного стану. Увага приділена розвитку професійної компетентності, критичного мислення, цифрових навичок, здатності приймати рішення у кризових ситуаціях та захисту прав і свобод людини.

Метою дослідження є виявлення сутності та структури безпекових компетентностей майбутніх правників, визначення основних напрямів і методів їх формування у правничій освіті відповідно до сучасних гібридних загроз та нових вимог до професійної діяльності юристів.

Основним є розуміння гібридної війни як політико-правового феномену. Вторгнення РФ на територію України, окупацію та анексію Криму, збройне протистояння на південному сході України та нинішню збройну агресію називають гібридною війною. За цей час як в Україні, так і в інших державах опубліковано чимало наукових і популярних розвідок, автори яких – науковці і політики – прагнуть осягнути сутність новітньої війни. Російська агресія спонукала до розширення змісту концепту, стимулювала процес осмислення гібридної війни як окремого феномена. Науковці й політики шукають його витоки у глибокій давнині та в різних цивілізаціях, аналізують причини виникнення, принципи й особливості ведення, прогнозують формат завершення та наслідки. «Гібридні війни не є новими, але вони кожен раз різні. Гібридні війни поєднують смертоносність державних конфліктів із фанатичним і затяжним запалом нерегулярної війни», – стверджує Ф. Хоффман [2, с. 103]. Водночас чинне законодавство України не містить визначення змісту поняття «гібридна війна» [2, с. 103]. Однак у «Стратегії воєнної безпеки» констатується, що «головним безпековим аспектом у воєнній сфері на національному рівні залишається розв'язана Російською Федерацією гібридна війна проти України, яка ведеться у формі комбінації різноманітних дій щодо прихованого застосування регулярних військ (сил), незаконних збройних формувань і терористичних організацій, використання пропаганди, саботажу, терору, вчинення диверсій, навмисного завдавання шкоди громадянам, юридичним особам та об'єктам державної власності в Україні» [2, с. 103].

Тобто, гібридні загрози не лише відрізняються різноманітністю, але й вимагають своєчасного усвідомлення та адекватного оцінювання загроз, які вони становлять. Це особливо важливо в умовах воєнного стану, оскільки безперервний тиск безпекових загроз змінює сприйняття небезпеки та вимагає належного знання і навичок. Загрози, пов'язані з війною, є фактором, який впливає на усвідомлення небезпек у повсякденному житті, як показує дослідження рівня обізнаності серед молоді про небезпечні чинники в умовах воєнного стану. У цьому контексті особливо важливим є розвиток навичок безпеки серед здобувачів вищої освіти. Й. Галацджун, І. Муц, Р. Петришин та З. Яремко розглядають

формування безпекових компетентностей в умовах воєнного стану як суттєву складову підготовки молоді до безпечного способу життя. Їхній підхід наголошує на допомозі студентам розпізнавати потенційні небезпеки, оцінювати ризики, які вони становлять, та належним чином реагувати на виникнення проблем безпеки.

Для тих, хто в майбутньому планує юридичну кар'єру, зазначене раніше є важливими професійними принципами, тому компетенції майбутнього юриста у сфері безпеки слід розглядати як сукупність знань, професійних навичок та здібностей, необхідних людині для ефективного виявлення, оцінки та пом'якшення ризиків безпеки в сучасному середовищі, де процеси обробки інформації та прийняття рішень можуть бути невизначеними. З огляду на те, що цифрові технології стали невід'ємною частиною розвитку сучасного суспільства. Їх впровадження та активне використання у правовій сфері зумовлене постійними трансформаціями змісту й характеру рофесійної діяльності юристів. У рамках цього зростає потреба в досвідчених фахівцях, здатних ефективно, безпечно та етично застосовувати цифрові інструменти для вирішення професійних завдань. До цього часу система юридичної освіти переважно спиралася на традиційні підходи у підготовці майбутніх юристів, у межах яких цифрові технології використовувалися обмежено та не мали системного характеру. Внаслідок цього виник дисбаланс між підсиленням вимог сучасної правничої практики та фактичним рівнем сформованості цифрової компетентності випускників закладів вищої юридичної освіти. Нині окреслена проблема набуває особливої актуальності в умовах цифрової трансформації державного управління та правової системи України, а тому потребує нових підходів до професійної підготовки правників [4, с. 188]. Незважаючи на низку наукових досліджень в обраній сфері, питання формування цифрової компетентності майбутніх юристів залишається відкритим і потребує подальшого комплексного теоретико-методологічного опрацювання з урахуванням сучасних цифрових викликів і практичних потреб юридичної освіти [4, с. 189].

У контексті гібридних загроз цифрова компетентність стає ключовим елементом безпеки, адже вона охоплює безпечне користування цифровими ресурсами, захист інформації та здатність розпізнавати кібер та інформаційні ризики. Для майбутніх правників це також означає вміння оцінювати правові наслідки подібних загроз і визначати відповідні шляхи реагування. Таким чином, формування безпекових компетентностей у правничій освіті має бути комплексним процесом, що об'єднує професійні юридичні знання з цифровими й аналітичними навичками.

Також існує проблема пов'язана з відсутністю або недостатністю практичної складової у більшості освітніх програм підготовки правників та труднощами системного залучення правників-практиків до викладання права. Система юридичної освіти, що орієнтована лише на передачу готових знань, не формує у здобувачів вищої освіти достатніх навичок критичного мислення, аналізу та практичного застосування отриманих знань. Це призводить до того, що молоді фахівці не готові до реальної роботи, оскільки їм бракує досвіду самостійного розв'язання складних правових питань та вміння адаптуватися до непередбачуваних ситуацій [3, с. 77].

Отже, сучасні безпекові виклики впливають не лише на професійну підготовку правників, а й на розвиток правової політики України. В умовах гібридних загроз важливим є формування у майбутніх правників компетентностей необхідних для аналізу ризиків, застосування права та захисту прав людини, необхідних для ефективної роботи в умовах трансформації правової системи та сучасних безпекових викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галаджун Я., Муць І., Петришин Р., Яремко З. Особливості формування безпекових компетентностей в умовах воєнного стану. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна.* 2024. Вип. 40. С. 143 – 153. URL:https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index (дата звернення: 07.10.20216).

2. Дерев'янко С. Гібридна війна: інформаційно-безпековий вимір. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія.* 2024. С. 101 – 113.
URL: https://journals.pnu.if.ua/index.php (дата звернення: 06.10.20216).
3. Смолярова М. Л. Правове регулювання професійної підготовки правниуів в Україні. *Юридичний бюлетень.* 2024. Вип. 34. С. 74 – 79.
URL:https://eir.zp.edu.ua/server/api/core/ (дата звернення: 07.10.20216).
4. Шубін Є., Предместніков О. Теоретико-методологічні засади формування цифрової компетентності майбутніх юристів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка.* 2026. №1 (36). С. 188-194.URL:https://magazine.mdpu.org.ua/index. (дата звернення: 05.10.20216).

Хутка А., здобувач
Науковий керівник: Шведова Г.Л.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА ВІДМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ВІД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТУПКУ

Проблема домашнього насильства в Україні залишається актуальною, оскільки такі дії порушують права людини та є надзвичайно небезпечними для постраждалих. Особливої уваги потребує розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, адже від правильної кваліфікації насильства залежить застосування відповідних заходів правового впливу.

Домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи близьких осіб, яке спричиняє фізичні чи психологічні страждання, розлади здоров'я, втрату працездатності або погіршення якості життя потерпілого[1]. Це передбачено Кримінальним кодексом України. Щодо адміністративної відповідальності, то вона передбачена за домашнє насильство, яке завдало шкоди фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. Від кримінального правопорушення домашнє насильство відрізняється, зокрема, відсутністю систематичності, яка є обов'язковою ознакою складу правопорушення за статтею 126-1 КК України [2].

Також важливо згадати Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який визначає домашнє насильство як «дії або бездіяльність фізичного, психологічного, сексуального чи економічного характеру». Закон передбачає захист постраждалих шляхом винесення термінових заборонних і судових обмежувальних приписів, надання допомоги та притягнення кривдників до відповідальності [3] .

Однією з основних проблем у сфері протидії домашньому насильству є розмежування кримінального правопорушення та адміністративного проступку. Найбільші труднощі виникають під час встановлення систематичності насильницьких дій і визначення доказів. Зокрема, дискусійним залишається питання, чи потрібно обов'язково мати попередні рішення про притягнення кривдника до адміністративної відповідальності. Водночас систематичність може бути доведена й іншими доказами, навіть за відсутності таких рішень. Тому, важливим є правильне встановлення повторюваності насильства та інших обставин, які дають змогу визначити, чи є вчинені дії кримінальним правопорушенням або адміністративним проступком [4, с. 546-547].

Складність кваліфікації домашнього насильства полягає у неоднозначному тлумаченні його основних ознак, насамперед у тій же ж систематичності, а також у визначенні меж застосування кримінальної та адміністративної відповідальності. Проблема ускладнюється тим, що окремі прояви домашнього насильства можуть одночасно містити ознаки інших кримінальних правопорушень, через що виникають труднощі з вибором належної правової

норми. Крім того, відсутність єдиного підходу до розуміння систематичності може призводити, знову ж таки, до різної оцінки подібних ситуацій. Тому правильна кваліфікація потребує комплексного аналізу обставин справи, характеру та повторюваності насильницьких дій, їхніх наслідків і взаємозв'язку між окремими епізодами. Це необхідно для забезпечення однакового застосування законодавства, уникнення помилок у правовій оцінці та недопущення подвійного притягнення особи до відповідальності за одне й те саме діяння [5, с.281-284].

Також, однією з проблем застосування статті 126-1 КК України є неоднакове визначення судами форм домашнього насильства та їх правова кваліфікація. Найчастіше йдеться про психологічне насильство, однак його не завжди належно відмежовують від звичайних конфліктів, оскільки докази впливу дій кривдника на потерпілу особу досліджується недостатньо. Також економічне насильство нерідко помилково кваліфікується як психологічне, зокрема у випадках позбавлення житла або вимагання коштів. Окрему проблему становить застосування фізичного насильства до дітей, яке іноді розглядається лише як прояв психологічного насильства щодо матері, без належної оцінки шкоди самій дитині. Таким чином, судова практика потребує єдиних підходів до встановлення форм домашнього насильства, оцінювання доказів і розмежування відповідних правопорушень для забезпечення правильної кваліфікації діянь та захисту всіх постраждалих осіб [6, с. 145-148].

На нашу думку, для ефективнішої протидії домашньому насильству в Україні потрібно вдосконалити підходи до розмежування кримінальної відповідальності. Насамперед важливо чіткіше визначити, за якими ознаками встановлюється систематичність насильства, щоб уникнути різного тлумачення закону. Під час розгляду таких справ необхідно враховувати не лише окремі випадки насильства, а й поведінку кривдника загалом, наявні докази та наслідки для постраждалої особи. Також важливо, щоб правоохоронні органи своєчасно реагували на повідомлення про домашнє насильство, а постраждалі могли отримати необхідний правовий захист. Це допоможе уникнути ситуацій, коли серйозні випадки насильства залишаються без належної оцінки або правопорушення кваліфікується неправильно.

Отже, домашнє насильство є небезпечної проблемою в Україні, яка потребує ефективного правового регулювання. Попри наявність законодавства, труднощі виникають під час визначення систематичності насильства та розмежування кримінальної й адміністративної відповідальності. На нашу думку, удосконалення законодавства, єдність судової практики та належний захист постраждалих сприятимуть ефективнішій протидії домашньому насильству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 18 верес. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 09.10.2026).

2. Про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 № № 8074 : станом на 10 верес. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ (дата звернення: 10.10.2026).

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII : станом на 19 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення: 09.10.2026).

4. Старко В. С., Старко О. Л. «Систематичність» домашнього насильства: проблеми тлумачення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. С. 546-547. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/ (дата звернення: 10.10.2026).

5. Зінсу О. І. Домашнє насильство (ст. 126-1 КК України): деякі проблемні питання кримінально-правової кваліфікації. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. С. 281-284. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua (дата звернення: 10.10.2026).

6. Олійниченко А. Є. Проблемні аспекти кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства у правозастосовній практиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 2. С. 145–148. URL: https://vakp.nlu.edu.ua/article/download (дата звернення: 10.10.2026).

Чеканюк Ю.В., здобувач,
Науковий керівк:Ситніченко О.М.,
к.ю.н., доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
ЗВО «Державний торговельно-економічний університет»,

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ФІШИНГУ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ ЯК СПОСОБІВ ШАХРАЙСТВА

Зі зростанням цифровізації фінансових послуг фішинг та інші методи соціальної інженерії (підроблені сайти, дзвінки «від служби безпеки банку», повідомлення з фальшивими посиланнями) стали одними з поширених способів заволодіння коштами громадян. Попри це, у Кримінальному кодексі України відсутня окрема стаття, яка безпосередньо встановлює кримінальну відповідальність за фішинг як самостійний спосіб протиправної діяльності. Тому правова оцінка таких діянь потребує врахування конкретних обставин їх учинення, способу заволодіння майном і характеру заподіяної шкоди.

Фішинг характеризується тим, що правопорушник видає себе за довірену особу чи організацію (банк, державний орган, службу доставки, відомий бренд) і отримує від потерпілого логіни, паролі, реквізити платіжних карток або коди підтвердження операцій. Спільною рисою цих схем є те, що вирішальну роль відіграє введення потерпілого в оману, тоді як технічні засоби забезпечують реалізацію шахрайського задуму. Саме поєднання психологічного впливу та цифрових інструментів зумовлює складність кримінально-правової кваліфікації.

Залежно від обставин фішингові схеми можуть підпадати під ознаки шахрайства, передбаченого ст. 190 КК України, зокрема у випадках заволодіння майном шляхом обману із використанням електронно-обчислювальної техніки. За наявності відповідних ознак також може розглядатися застосування ст. 200 КК України щодо незаконних дій із документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, а також ст. 361 КК України щодо несанкціонованого втручання в роботу інформаційних систем [1, 3]. Водночас застосування цих норм не є автоматичним: необхідно встановити всі обов’язкові ознаки відповідного складу кримінального правопорушення.

На практиці застосування зазначених норм супроводжується низкою проблем. Зокрема, складнощі виникають під час розмежування шахрайства, за якого потерпілий під впливом обману самостійно передає конфіденційні дані або здійснює платіж, і випадків незаконного заволодіння коштами без його усвідомленої участі у відповідній операції. Окремого аналізу потребують ситуації, коли після отримання реквізитів платіжної картки правопорушник самостійно здійснює переказ коштів або використовує їх для оплати товарів і послуг. Проблемними залишаються також установлення моменту закінчення кримінального правопорушення, визначення місця його вчинення за транскордонного характеру діяльності, ідентифікація причетних осіб та збирання електронних доказів. Їх своєчасне збереження, огляд і процесуальне оформлення мають здійснюватися з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства.

Особливе значення для правильної кваліфікації фішингу має встановлення причинно-наслідкового зв’язку між обманом, отриманням конфіденційної інформації та подальшим заволодінням коштами. Сам факт передавання потерпілим реквізитів картки або кодів підтвердження не означає, що він добровільно погодився на списання коштів на користь правопорушника. Важливо з’ясувати, чи усвідомлювала особа зміст і наслідки фінансової операції, кому фактично передавалися кошти та яким способом було отримано доступ до рахунку. У межах розслідування необхідно зіставляти дані банківських операцій, повідомлення, історію входів до облікових записів, інформацію про пристрої та IP-адреси, а також інші цифрові сліди. Такий комплексний підхід дає змогу відмежувати шахрайство від інших кримінальних правопорушень і встановити роль кожного учасника схеми.

Окремим серйозним викликом залишається правова оцінка діяльності так званих «дропів» – осіб, які надають свої банківські картки або рахунки для отримання та подальшого переказування коштів, здобутих унаслідок протиправної діяльності [4]. Для встановлення можливої причетності таких осіб необхідно дослідити їхню обізнаність про походження коштів, характер домовленостей з іншими учасниками, зміст листування, регулярність транзакцій та отримання винагороди. Сам факт зарахування коштів на рахунок або його використання іншою особою ще не є достатнім для висновку про наявність умислу на вчинення кримінального правопорушення.

Актуальність проблеми підтверджується і законодавчими ініціативами, спрямованими на протидію незаконному використанню платіжних інструментів та банківських рахунків. Зокрема, 2 вересня 2026 року у Верховній Раді України було зареєстровано законопроєкт № 16013, присвячений удосконаленню захисту громадян та їхніх коштів від незаконних дій із платіжними інструментами й банківськими рахунками [7]. Його розгляд свідчить про актуальність проблеми використання рахунків третіх осіб у шахрайських схемах. Водночас законопроєкт необхідно відмежовувати від чинного законодавства: до набрання відповідними положеннями чинності правова оцінка дій причетних осіб має здійснюватися на підставі норм, що діють на момент учинення діяння, з урахуванням усіх установлених обставин.

Показовими є приклади фішингових схем, пов’язаних із поширенням неправдивих повідомлень про надання державної або міжнародної грошової допомоги. У матеріалі М. Боярчукова наведено судову практику щодо використання підроблених вебсторінок, які імітували офіційні ресурси та виманювали реквізити банківських карток під приводом отримання допомоги [3]. Подібні випадки демонструють, що потерпілі можуть передавати конфіденційні дані, не усвідомлюючи справжньої мети запиту, а отримана інформація надалі використовується для проведення несанкціонованих фінансових операцій.

Іншим прикладом масштабності проблеми є повідомлення Офісу Генерального прокурора про викриття на Вінниччині мережі з понад 300 «дропів», через яку, за даними правоохоронців, проходили кошти на суму понад 127 млн грн [6]. Цей випадок ілюструє значення аналізу руху коштів між рахунками, встановлення взаємозв’язків між учасниками та дослідження обставин, за яких банківські рахунки залучаються до фінансових схем. Водночас остаточна кримінально-правова оцінка дій кожної особи має ґрунтуватися на належних доказах, а не лише на факті використання її рахунку.

Важливим напрямом удосконалення протидії фішингу є підвищення ефективності міжнародного співробітництва. Оскільки фішингові ресурси можуть розміщуватися за кордоном, а кошти переказуватися через рахунки різних фінансових установ і конвертуватися у віртуальні активи, розслідування нерідко потребує отримання інформації від іноземних постачальників цифрових послуг та компетентних органів інших держав. У цьому контексті важливе значення має Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, яка створює міжнародно-правові механізми співпраці у сфері протидії кіберзлочинам та збирання електронних доказів [2].

Отже, особливості кримінально-правової кваліфікації фішингу та соціальної інженерії зумовлені поєднанням обману, використання цифрових технологій і можливого залучення кількох учасників до переміщення коштів. Відсутність окремої статті КК України, присвяченої фішингу як самостійному способу протиправної діяльності, не виключає кримінальної відповідальності за діяння, які утворюють склади вже передбачених законом кримінальних правопорушень. Для підвищення ефективності протидії таким схемам доцільно забезпечувати послідовну практику застосування кримінального законодавства, удосконалювати механізми збереження й отримання електронних доказів, посилювати взаємодію правоохоронних органів із банками та операторами електронних комунікацій, а також розвивати міжнародне співробітництво. Важливими залишаються профілактика фішингових атак, інформування населення про актуальні шахрайські схеми та підвищення цифрової грамотності громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 11.10.2026).
2. Конвенція про кіберзлочинність : міжнародний документ від 23.11.2001. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 08.10.2026).
3. Боярчуков М. Судова практика щодо фішингу та інших схем онлайн-шахрайства. *Юридична газета*. 02.06.2025. URL: https://yur-gazeta.com/(дата звернення: 05.10.2026).
4. Сахно А. Хто такі дропи та як з ними борються в Україні. *РБК-Україна*. 17.01.2025. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/hto-taki-dropi (дата звернення: 21.10.2026).
5. Чорнуха О. До 8 років в'язниці за банківську картку. Як в Україні каратимуть за «дроп-схеми». *РБК-Україна*. 25.09.2026. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/8-rokiv-v-yaznitsi-bankivsku-kartku-k-ukrayini-1790342529.html (дата звернення: 11.10.2026).
6. На Вінниччині викрито мережу з 300 дропів із оборотом понад 127 млн грн, п'ятьом особам повідомлено про підозру. *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/na-vinniccini-vikrito-merezu (дата звернення: 10.10.2026).
7. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо захисту громадян, їхніх коштів від незаконних дій з платіжними інструментами й банківськими рахунками : реєстр. № 16013 від 02.09.2026. Верховна Рада України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70664 (дата звернення: 11.10.2026).

Черниш Х.С., здобувач
Науковий керівник: Більчук О. О.,
асистент кафедри права, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

ЮРИДИЧНІ КЛІНІКИ У СИСТЕМІ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНИЙ ДОСВІД УКРАЇНИ

Правнича освіта має бути спрямована не лише на отримання теоретичних знань, а й на формування практичних умінь, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Для роботи правника важливо не тільки знати законодавство, а й уміти аналізувати конкретні ситуації, визначати правову проблему, знаходити шляхи її вирішення, працювати з клієнтами та складати юридичні документи. Однією з форм практичної підготовки студентів є юридичні клініки, які дають змогу поєднати теоретичні знання з практикою та отримати перший досвід роботи з реальними правовими питаннями.

Питання становлення та розвитку юридичних клінік досліджували Н. В. Міловська, А. А. Шелепа, В. М. Сущенко, М. Т. Лоджук, В. О. Гончаренко, Г. Палійчук та інші науковці. У їхніх працях розглядаються питання розвитку юридичних клінік, їх ролі у правничій освіті, організації клінічної роботи та поєднання практичної підготовки студентів із наданням правничої допомоги населенню.

Метою дослідження є комплексне опрацювання поглядів про роль юридичних клінік у правничій освіті України, їх значення для практичної підготовки майбутніх правників та аналіз досвіду діяльності юридичних клінік окремих українських університетів.

За своєю сутністю юридична клініка є навчально-практичним підрозділом ЗВО чи його юридичного факультету, де здобувачі вищої освіти під керівництвом викладачів і юристів надають безоплатну правничу допомогу соціально вразливим верствам населення [2, с. 44; 3, с. 146]. Діяльність юридичної клініки гармонійно поєднує освітню та соціальну цілі: з одного боку, вона створює умови для застосування і закріплення теоретичних знань на практиці [3, с. 144], а з іншого – підвищує рівень правової грамотності населення та забезпечує захист прав громадян.

Правовою основою діяльності юридичних клінік є законодавство трьох рівнів [3, с. 146-147]. На загальнодержавному рівні це Закон України «Про вищу освіту» (ч. 7 ст. 33) [1], Наказ МОН України від 03.08.2006 № 592 [4] та Стандарт вищої освіти зі спеціальності D8 «Право», що вимагає формування практичних компетентностей [3, с. 145]. На корпоративному й локальному рівнях діяльність регулюють акти Асоціації юридичних клінік України (Стандарти діяльності, Етичний кодекс) і внутрішні положення ЗВО.

Практична підготовка в юридичній клініці охоплює широкий спектр видів діяльності, що максимально наближують студента до реальної правничої професії. Працюючи з реальними клієнтами, здобувачі вищої освіти здійснюють інтерв'ювання та консультування громадян, проводять глибокий аналіз нормативно-правових актів та судової практики (зокрема правових позицій Верховного Суду та ЄСПЛ) [3, с. 146, 148; 9, с. 531], готують юридичні та процесуальні документи – позовні заяви, скарги, клопотання та правові висновки [2, с. 45; 9, с. 531]. Важливим напрямом є також правопросвітня діяльність, у межах якої студенти проводять тренінги та роз'яснювальні лекції для молоді й громади.

Така комплексна робота сприяє формуванню ключових професійних навичок, визначених у міжнародній практиці (зокрема у Звіті МакКрейта Американської асоціації адвокатів). Серед них – здатність виявляти та вирішувати правові проблеми, ефективна ділова комунікація, навички ведення переговорів та досудового врегулювання спорів, а також дотримання норм професійної етики та конфіденційності [2, с. 44-45]. На відміну від пасивного спостереження, яке нерідко має місце під час традиційного навчального процесу, юридична клініка забезпечує безпосереднє виконання фахових завдань із обов'язковим двостадійним контролем із боку викладача чи адвоката [3, с. 148; 9, с. 531].

Аналіз роботи вітчизняних юридичних клінік свідчить про різноманітність організаційних моделей та високий рівень адаптації до сучасних викликів.

Зокрема, Юридична клініка Державного університету «Житомирська політехніка», що функціонує при факультеті публічного управління та права, виступає інноваційним осередком практичного навчання. Організація її роботи поєднує очний прийом у спеціально облаштованому кабінеті та дистанційні інструменти (через корпоративну електронну пошту та Google-форми), надаючи консультації й допомогу у підготовці документів із цивільного, сімейного, житлового та адміністративного права, а також у сферах захисту прав споживачів та інтелектуальної власності [8].

Своєю чергою, Юридична клініка Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого належить до найперших та найпотужніших осередків у державі. У своїй діяльності вона спирається на класичні три функції римського права: *cavere* (правопросвіта та застереження від помилок), *agere* (процесуальне представництво та складання позовів) і *respondere* (надання фахових консультацій) [7]. Постійна громадська приймальня університету в Харкові під керівництвом досвідчених науковців та адвокатів забезпечує системну підтримку малозабезпечених верств населення, ВПО та військовослужбовців.

Унікальний досвід має й Лабораторія практичного права «Юридична клініка» юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, заснована ще у 1999 році. Особливістю цієї клініки є жорсткий конкурсний відбір та обов'язкова тренінгова підготовка студентів перед їх допуском до консультування, а також тісна інтеграція з навчальним процесом, Криміналістичною лабораторією та регіональними центрами безоплатної правничої допомоги [6].

Попри значні здобутки, серед яких розгалужена мережа з понад 60 клінік під егідою Асоціації юридичних клінік України та їхній вагомий соціальний ефект [2, с. 46], функціонування юридичних клінік стикається із низкою системних проблем.

За даними Реєстру юридичних клінік України, лише у 44% ЗВО курс «Основи юридичної клінічної практики» інтегровано до навчальних планів (22% як обов'язковий та 22% як вибірковий), у той час як у 35% ЗВО робота проводиться поза навчальним планом, а у 18% такий

курс взагалі відсутній [5]. Серед інших перешкод – недостатнє фінансове та матеріально-технічне забезпечення, відсутність обліку навчального навантаження викладачів-кураторів [2, с. 45; 9, с. 532], а також потреба законодавчого врегулювання процесуального представництва інтересів клієнтів у судах за участю консультантів-студентів під керівництвом адвокатів.

Перспективи подолання цих викликів полягають у обов'язковому включенні клінічного навчання до освітніх програм із наданням відповідних ECTS-кредитів [2, с. 46], активній цифровізації робочих процесів (впровадженні CRM-систем та електронних приймалень), розвитку спеціалізованих клінік (з питань екологічного, земельного, IT-права, медіації та захисту прав військовослужбовців), а також в інтеграції юридичних клінік у модель дуальної освіти.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що юридичні клініки є невід'ємним і найефективнішим елементом практико-орієнтованого навчання у вищій юридичній школі України, який дозволяє успішно поєднати набуття здобувачами освіти професійних компетентностей із наданням якісної безоплатної правової допомоги.

Досвід університетів підтверджує, що юридична клініка виступає оптимальною та високоякісною базою навчальної і виробничої практики. Використання юридичних клінік у цьому статусі є критично доцільним, адже воно забезпечує формування високих етичних стандартів, фахових навичок консультування й документування, а також сприяє реальному захисту прав громадян та розбудові правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 06.10.2026).

2. Кравчук М., Грицан О. Юридична клінічна освіта як ефективний спосіб підготовки правників. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. Вип. 2 (26). С. 42–48.

3. Міловська Н. В. Юридичні клініки у системі практичної підготовки фахівців у галузі права. *Нове українське право*. 2021. Вип. 4. С. 144–150.

4. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2006 № 592. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06.

5. Реєстр юридичних клінік України. Асоціація юридичних клінік України. URL: https://legalclinics.in.ua/pro-nas/reyestr-yurydychnyh-klinik/ (дата звернення: 06.10.2026).

6. Лабораторія практичного права «Юридична клініка» юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. URL: https://law.lnu.edu.ua/division/laboratoriya-praktychnoho-prava (дата звернення: 07.10.2026).

7. Юридична клініка Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: https://legalclinic.nlu.edu.ua/ (дата звернення: 07.10.2026).

8. Юридична клініка Державного університету «Житомирська політехніка». URL: https://ztu.edu.ua/site/department?id=106 (дата звернення: 06.10.2026).

9. Шелепа А. А. Правова допомога, що надається юридичними клініками: форми та особливості реалізації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: «Право»*. 2026. Вип. 94: ч. 2. С. 530–533.

Чмут К., здобувач
Науковий керівник: Карпунець В.Д.,
асистент кафедри права, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

МЕДІАПРАВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРАВОМ НА ІНФОРМАЦІЮ

В умовах воєнного стану медіаправо в Україні функціонує не лише як сукупність обмежувальних норм, а як механізм кризового балансування між інформаційною відкритістю держави та потребами оборони [1, с. 203].

Поряд із цим функціонування медіапростору в Україні в цей період передбачає пошук компромісу між збереженням демократичних свобод і забезпеченням високого рівня захисту інформаційного суверенітету [2, с. 349].

Українська практика показала, що після 24 лютого 2022 року інформація стала поряд із правовим статусом, виступає ресурсом війни, оскільки медійний контент може одночасно інформувати населення, документувати воєнні злочини та, у разі необережного поширення, допомагати противнику коригувати удари або здійснювати ІПСО. Саме тому українська модель правового регулювання інформаційної сфери під час війни формувалася під тиском двох зустрічних імперативів: з одного боку, потреби швидко протидіяти дезінформації й хаосу, а з іншого – обов'язку не допустити перетворення тимчасових воєнних обмежень на довготривалу систему надмірного контролю.

Найпоказовішим прикладом стала поява телемарафону «Єдині новини», який у перші місяці повномасштабного вторгнення виконував функцію швидкої централізації повідомлень і допомагав нейтралізувати хаотичні або ворожі інформаційні впливи [3, с. 98]. Водночас така централізація звузила простір для незалежної редакційної політики, а модель неальтернативного державного інформаційного потоку викликала обґрунтовані сумніви з погляду медіаплюралізму та стандартів свободи вираження поглядів.

Моніторинг українського телевізійного новинного контенту показав, що воєнний стан фундаментально трансформував редакційні практики: журналісти змушені працювати в умовах жорсткіших правил верифікації, не розкривати чутливі дані та поєднувати оперативність із безпековими застереженнями [3, с. 110]. Навіть коли медіа висвітлюють злочини агресора або руйнування цивільної інфраструктури, вони повинні уникати надмірної конкретизації, яка може поставити під загрозу людей або відкрити ворогу тактичну інформацію. Інший важливий український кейс – приховане стеження за журналістами Bihus.info [4], яке демонструє, що поряд із зовнішніми загрозами, свобода слова зазнає деструктивного впливу внаслідок внутрішніх практик тиску на медіа. Такі дії підривають захист журналістських джерел, посилюють самоцензуру і звужують простір для розслідувальної журналістики саме тоді, коли суспільний контроль над владою є особливо важливим.

Окремий український вимір проблеми стосується обмеження доступу до публічної інформації органами влади. У практиці воєнного стану фіксувалися автоматичні відмови розпорядників із формальним посиланням на воєнний стан, масове припинення оприлюднення інформації та формальне застосування трискладового тесту [5] без доведення реальної шкоди безпеці.

Саме тут проявляється одна з ключових проблем українського медіаправа: держава часто обґрунтовує закритість не конкретною безпековою загрозою, а самим фактом війни, тоді як доктрина конституційного права наголошує на неприпустимості довільних обмежень та необхідності чіткого дотримання меж і пропорційності під час звуження прав і свобод [6].

Українська специфіка полягає в тому, що суспільний інтерес до інформації під час війни не зменшується, а часто зростає, оскільки доступ до достовірних даних може прямо впливати на виживання людей, евакуацію населення, довіру до держави та здатність громадян ухвалювати безпечні рішення [7]. Тому медіаправо у воєнний період не можна зводити до формули «чим менше інформації, тим безпечніше», бо надмірна закритість створює інший ризик – ерозію демократичного контролю, падіння довіри до інституцій та chilling effect *«охолоджувального ефекту»* для журналістів, антикорупційних розслідувачів і громадянського суспільства.

Крім того, український досвід демонструє комплексний характер проблеми, яка детермінована не стільки внутрішніми державними обмеженнями, скільки безпосередньо деструктивною дією на інформаційну інфраструктуру. Російські атаки на телевежі в Києві, Вінниці, біля Рівного та відключення українських каналів на окупованій Херсонщині були не просто ударами по технічних об’єктах, а елементом інформаційної війни, спрямованим на руйнування українського медіасуверенітету. У такому середовищі держава справді має позитивний обов’язок захищати інформаційний простір, але це не скасовує вимоги, щоб обмеження були правомірними, мотивованими і такими, що підлягають контролю.

Відтак, для України баланс між національною безпекою та правом на інформацію полягає не в перевазі одного інтересу над іншим, а в процедурно чесному розмежуванні того, що справді становить воєнну таємницю або чутливу оперативну інформацію, і того, що має залишатися відкритим для суспільного контролю.

У підсумку, в Україні медіаправо під час воєнного стану розвивається як сфера постійного напруження між оборонною необхідністю та демократичною відкритістю. Найкращий баланс досягається не через максимальне закриття інформації, а через пропорційні, мотивовані й тимчасові обмеження, посилений захист журналістів та збереження простору для незалежного суспільного контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Povalena M., Havryltsiv M. Freedom of Information and State Security: Features of Legal Regulation under Martial Law Conditions. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2025. Т. 12, № 3 (47). С. 203–213. URL: https://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues (дата звернення: 08.10.2026).

2. Куцак Ю. Р., Стойнов П. С. Правові проблеми доступу до публічної інформації: баланс між гарантуванням прав громадян і забезпеченням національної безпеки. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. Вип. 03, ч. 2. С. 349–353. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/download/367033/352411 (дата звернення: 08.10.2026).

3. Barbu-Valchyshyn S. The impact of martial law on the creation of news content in the «United News (Yedyni Novyny)» maraphon (using the example of the «1+1» TV channel) and «5 Channel». Social communications: Theory and Practice. 2025. Vol. 17, No. 1. P. 91–127. URL: https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/article/view/206/201 (дата звернення: 08.10.2026).

4. «Семенченко не заперечив». Журналісти Bihus.Info заявили, що за ними стежив департамент СБУ, голову якого нещодавно звільнив Зеленський. НВ. 2024. 5 лют. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/stezhennya-za-bigus-info-zhurnalist (дата звернення: 08.10.2026).

5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (дата звернення: 08.10.2026).

6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 08.10.2026).

7. Плугатар Т., Лелет С. Реалізація права громадян на доступ до інформації, що становить суспільний інтерес, в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Наука і правоохорона. 2023. № 1 (59). С. 93–102. URL: https://naukaipravoohorona.navs.edu.ua/index.php/naukaipravoohorona/article/view/1856/1848 (дата звернення: 08.10.2026).

Шавлов І.С., здобувач
Науковий керівник: Бондаренко Н. О.
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні значно погіршила становище дітей і призвела до виникнення численних загроз для дотримання їхніх прав. Через бойові дії багато дітей змушені залишати власні домівки, змінювати місце проживання, переривати навчання та втрачати зв'язок із близькими. Частина з них переїжджає до інших областей України, інші шукають прихистку за кордоном. За таких обставин особливого значення набуває забезпечення основних прав дитини, зокрема права на життя, особисту безпеку, освіту, медичне обслуговування, виховання в сімейному середовищі та повноцінний розвиток.

Серед найгостріших проблем, спричинених війною, варто виокремити небезпеку для життя і здоров'я дітей, вимушене переселення, розлуку з батьками та іншими членами сім'ї, порушення безперервності освітнього процесу й негативні наслідки для психологічного стану. Окрему стурбованість викликає небезпека незаконного вивезення або переміщення дітей. За інформацією ЮНІСЕФ, станом на лютий 2026 року понад третина українських дітей залишалася вимушено переміщеною внаслідок війни: одні знайшли прихисток в інших регіонах країни, а інші перебували за її межами [1]. Це показує, що наслідки війни стосуються не лише фізичної безпеки, а й навчання, соціалізації та психічного здоров'я дітей.

Нормативно-правове регулювання захисту прав дітей ґрунтується на положеннях міжнародного та національного законодавства. Важливе місце серед міжнародних документів посідає Конвенція ООН про права дитини, відповідно до якої під час прийняття рішень, що стосуються дітей, першочергово необхідно враховувати їхні найкращі інтереси. Крім того, Конвенція гарантує право кожної дитини на захист від будь-яких форм насильства, здобуття освіти та особливий захист у період збройних конфліктів [2, ст. 3, 19, 28, 38]. Конституція України встановлює, що дитинство охороняється державою, а будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом [3, ст. 52].

Важливе значення має Закон України «Про охорону дитинства». Зокрема, стаття 30-1 визначає основні заходи щодо захисту дітей, які зазнали негативного впливу воєнних дій. Вона передбачає сприяння поверненню дітей до їхніх сімей, надання необхідної медичної, психологічної та соціальної допомоги, а також проведення реабілітаційних заходів. Крім того, законодавством передбачено можливість надання дитині відповідного статусу в порядку, встановленому законом [4, ст. 30-1].

До ключових заходів, спрямованих на захист прав дітей в умовах війни, належать організація евакуації, діяльність органів опіки та служб у справах дітей, розшук дітей, які зникли безвісти, і сприяння возз'єднанню родин. Важливе значення також мають надання соціальної та психологічної підтримки, забезпечення доступу до освіти й медичних послуг. Якщо права дитини порушуються, необхідно звертатися до правоохоронних органів, органів опіки та піклування, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або установ, що надають безоплатну правничу допомогу.

Підвищення ефективності захисту дітей потребує належного виконання чинного законодавства, створення безпечних умов для навчання, своєчасного надання необхідної підтримки дітям та їхнім сім'ям. Важливим чинником є також взаємодія державних органів із міжнародними організаціями. Під час ухвалення рішень, які стосуються дітей, необхідно передусім брати до уваги їхню безпеку, вік, індивідуальні потреби та забезпечення найкращих інтересів дитини.

Таким чином, воєнні дії створюють додаткові перешкоди для реалізації та дотримання прав дитини. Водночас національне законодавство України й міжнародні правові норми передбачають відповідні засоби захисту. Основним завданням держави та суспільства залишається забезпечення ефективного застосування цих механізмів, щоб кожна дитина мала можливість перебувати в безпечному середовищі, здобувати освіту та отримувати необхідну допомогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. UNICEF. More than a third of Ukraine's children remain displaced four years into war – UNICEF. 17.02.2026. URL: https://www.unicef.org/press-releases/more-third-ukraines-children-remain-displaced-four-years-war-unicef
2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. ЮНІСЕФ. URL: https://www.unicef.org/ukraine/documents/convention-full
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text

Юхимець К.Р., здобувач
Науковий керівник: Карпунець В.Д.,
асистент кафедри права, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

РЕФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ СТАНДАРТІВ

Вже декілька років Україна перебуває у надскладному суспільно політичному та економічному становищі, спершу пандемія коронавірусної хвороби, а потім повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації на територію нашої держави, змусили українське суспільство опинитися у новій реальності, наповненій цілою низкою над складних загроз та викликів, протистояння яким без перебільшення пов'язане із виживанням української держави як такої. Однак навіть у таких надважких умовах в нашій країні продовжують відбуватися зміни і перетворення, спрямовані на розбудову української державності на правових засадах, розвиток інститутів демократії, зміцнення та належну реалізації гарантій прав і свобод людини та громадянина. Серед інших систем та інститутів держави, що наразі перебувають у стані реформування, є й вітчизняна пенітенціарна система, завдання та функції якої виконують Державна кримінально-виконавча служба України та уповноважені органи пробації. До кола низки пороблених питань, які потребують розв'язання на шляху удосконалення якості та ефективності організації й функціонування пенітенціарної системи належить кадрове забезпечення. На даному боці реформування пенітенціарної системи акцентовано увагу і в Стратегії та операційному плані реалізації цієї реформи, зокрема у них йдеться про «кадровий голод» та про пряму залежність показників якості й ефективності діяльності пенітенціарної системи від стану її кадрового забезпечення, про недосконалі форми і методи підготовки, мотивації та заохочення персоналу тощо [3, с. 166].

Важливе місце у процесі реформування пенітенціарної системи посідає Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року №1153-р. Документ визначає головні напрями модернізації пенітенціарної системи, серед яких одним із пріоритетних напрямів є вдосконалення кадрового забезпечення. Виконання визначених Стратегією завдань спрямоване на розвиток професійних компетентностей персоналу, удосконалення його підготовки та створення належних умов. Важливою засадою реформування є наближення роботи пенітенціарної системи до європейських стандартів у контексті захисту прав та свобод людини та професійної діяльності [2].

Реформування пенітенціарної системи спрямоване на поступову зміну підходів не лише до виконання кримінальних покарань, а й до організації роботи персоналу. Європейський вектор розвитку Державної кримінально-виконавчої служби України вимагає необхідність підвищення професійної компетентності працівників, підвищення рівня професійної підготовки. Відповідно до цього є доцільним порівняння традиційної моделі кадрового забезпечення з сучасними підходами, які ґрунтуються на європейських стандартах.

Значним напрямом вдосконалення пенітенціарної системи України є її наближення до європейських стандартів. Особливу роль у цьому процесі відіграють Європейські пенітенціарні правила, які пояснюють, як має функціонувати пенітенціарна система і визначаються вимоги до персоналу.

Питання кадрового забезпечення, реформування та управління персоналом висвітлені в Частині V (Part V) Європейських пенітенціарних правил, яка має назву «Управління та персонал» (Management and staff). Робота в пенітенціарних установах визнається важливою державною службою. Персонал повинен мати належний правовий та соціальний статус, який гарантує стабільність зайнятості та захист прав. Також у коментарях зазначається, що низька заробітна плата і низький суспільний статус професії заважають якісному реформуванню. Якщо ж говорити саме про професійний відбір(кадрове забезпечення), то воно регулюється правилом 76, тобто має базуватися на високих особистих і професійних якостях і прийом на роботу має здійснюватися без будь-якої дискримінації. Особлива увага приділяється підготовці новоприбулих працівників, які перед початком виконання службових обов'язків повинні пройти загальну та спеціальну підготовку, а пізніше система повинна забезпечувати регулярні курси підвищення кваліфікації, на яких буде вивчення міжнародних стандартів, поваги до людської гідності затриманих, протидії катуванням та навичок деескалації конфліктів. Одним із головних аспектів ефективного управління пенітенціарними установами є професійне та належне керівництво. В правилах зазначено, що директори в'язниць повинні призначатися на повну ставку, мати відповідну профільну кваліфікацію та сучасні навички управління людськими ресурсами, приділяючи увагу не лише військовій та дисциплінарній підготовці. Водночас, поряд із вимогами до керівників, встановлюються відповідні професійні вимоги і до персоналу пенітенціарних установ, зокрема щодо рівня володіння мовою, якою розмовляє більшість ув'язнених, для забезпечення ефективної комунікації та підтримання безпечного внутрішнього правопорядку без застосування надмірного насильства [1].

Проаналізувавши стратегічні документи та практичні заходи можна виділити головні тенденції реформування кримінально-виконавчої системи України: гуманітаризація, цифровізація, вдосконалення менеджементу, нарощування безпекових спроможностей, набуття професійної компетентності. Їх реалізація потребує поєднання євроінтеграційного вектора із чинниками, зумовленими воєнним станом, а також закріплення в нормативно-правовій базі й застосування дієвих механізмів на практиці. З урахуванням викладеного пропонуємо: 1) закріпити в профільному законодавстві вимоги до добору персоналу, засновані на особистих і професійних якостях та недискримінації; 2) запровадити обов'язкове регулярне підвищення кваліфікації з міжнародних стандартів, протидії катуванню та деескалації; 3) підвищити рівень матеріального забезпечення й соціального статусу працівників; 4) встановити для керівників установ вимоги щодо управлінської кваліфікації. Отже, кадрове забезпечення ДКВС України становить не лише комплекс управлінських рішень, а систему яка охоплює освітньо-виховні, політико-правові, організаційно-управлінські, наукові, та інші складники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. European Prison Rules. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2006. 132 p. URL: https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae (дата звернення: 08.10.2026).

2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках. Розпорядження Кабінету Міністрів України, Стратегія, План від 16.12.2022 №1153-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text (дата звернення 08.10.2026).

3. Свердлін К.Ю. Перспективні напрямки удосконалення та розвитку кадрового забезпечення державної кримінально-виконавчої служби України. Проблеми сучасної поліцеїстики. 2024. Вінниця. С. 166 – 168.

Ярова Р.О., здобувач
Науковий керівник: Ліщук О. В.,
старший викладач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державний торговельно-економічний університет

ПРАВНИК ЯК ГАРАНТ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Цифровізація цивільного судочинства є ключовим напрямом еволюції сучасної системи правосуддя, оскільки вона сприяє впровадженню електронних ресурсів, сприяє дистанційній взаємодії учасників процесу та спрощує доступ до судових процедур. Доступ до судової системи є важливою гарантією дотримання права особи на захист у суді, як це визначено у статті 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1]. Таким чином, важливою стає роль правника, який сприяє ефективному використанню процесуальних прав особи, допомагає залучати цифрові інструменти для цивільного судочинства та забезпечує належний захист її інтересів у судовому процесі.

Цифровізація цивільного судочинства означає впровадження інформаційно-комунікаційних технологій для здійснення правосуддя та забезпечення електронної взаємодії суду з учасниками процесу. Відповідно до ч. 1 ст. 14 Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК України), у судах діє Єдина судова інформаційно-комунікаційна система (далі - ЄСІТС) [2]. Ч. 4 ст. 14 кодексу визначає, що ЄСІТС, зокрема, забезпечує обмін документами в електронній формі між судами та учасниками судового процесу, а також надає можливість участі у судових засіданнях через відеоконференцію [2]. Згідно з ч. 5 ст. 14, особи мають можливість зареєструвати електронні кабінети в ЄСІТС, що дозволяє електронну взаємодію з судом [2]. Додатково, ч. 6 ст. 14 передбачає подання процесуальних та інших документів, а також вчинення процесуальних дій в електронній формі завдяки використанню ЄСІТС [2]. Аналізуючи положення національного законодавства, можна зазначити, що цифрові інструменти надають учасникам цивільного процесу змогу подавати документи онлайн, отримувати процесуальні документи в електронному вигляді та брати участь у судових засіданнях за допомогою відеозв'язку. Їх використання може скоротити час обміну документами, зменшити потребу у особистих візитах до суду та забезпечити більш зручну взаємодію з судом. Отже, цифровізація цивільного судочинства розширює можливості реалізації процесуальних прав учасників та відіграє важливу роль у забезпеченні доступу до правосуддя.

В умовах цифрових перетворень у сфері цивільного судочинства особливо важливою стає роль правника у забезпеченні можливості особи повністю реалізувати свої процесуальні права. Правова допомога включає консультації щодо використання електронних сервісів суду, роботу з електронним кабінетом, процедуру подання процесуальних документів та участь у судових засіданнях у форматі відеоконференцій. Відповідно до ст. 59 Конституції України, кожен має право на професійну правову допомогу [3]. Згідно зі ст. 15 ЦПК України учасники справи можуть скористатися правничою підтримкою [1]. Практична діяльність правника також полягає в підготовці процесуальних документів із дотриманням встановлених законом вимог та їх поданні в електронній формі до суду. Згідно з ч. 6 ст. 14 ЦПК України, особи мають змогу здійснювати процесуальні дії в електронному форматі через ЄСІТС [2]. На думку науковця О. Б. Гнатів, цифровізація адвокатської діяльності

передбачає використання спеціалізованих електронних систем, які забезпечують можливість подання процесуальних документів в електронній формі, відстеження перебігу розгляду справи та ознайомлення із судовими рішеннями. Використання таких цифрових інструментів сприяє оперативній взаємодії адвоката із судом і клієнтом, а також підвищує ефективність підготовки до судового розгляду [4, с. 304].

Цифровізація цивільного судочинства створює нові виклики для забезпечення доступу до правосуддя. Основними серед них є цифрова нерівність, недостатня цифрова грамотність деяких учасників процесу та технічні проблеми під час використання електронних судових сервісів. Як зауважує О. С. Сотула, цифрова трансформація судочинства, разом із підвищенням можливостей дистанційного доступу, виявила такі проблеми, як нерівний доступ громадян до цифрових ресурсів і різниця в технічному забезпеченні. Науковець підкреслює, що ці питання потребують вдосконалення механізмів організації судочинства, аби надати справжній, а не суто формальний доступ до правосуддя [5, с. 56]. Додатково виникають технічні труднощі при поданні процесуальних документів, отриманні судових сповіщень та використанні електронного кабінету, що може ускладнювати своєчасне виконання процесуальних прав учасників справи. Особливої уваги потребує питання електронної ідентифікації, інформаційної безпеки та захисту персональних даних учасників цивільного процесу. Згідно з ч. 5 ст.14 ЦПК України, електронний кабінет надає особі, що пройшла електронну ідентифікацію, доступ до відповідних сервісів ЄСІТС, а також можливість обміну процесуальними документами й електронними доказами. Електронна ідентифікація виконується з використанням кваліфікованого електронного підпису або інших засобів електронної ідентифікації, які дозволяють чітко визначити особу [2]. Тому необхідно забезпечити конфіденційність, безпеку інформації та захист персональних даних під час використання цифрових правових інструментів. Паралельно, цифровізація змінює вимоги до професійної діяльності правника. Він повинен мати необхідні цифрові навички, працювати з електронним кабінетом, електронними документами та доказами, дотримуватися стандартів інформаційної безпеки і забезпечувати адекватний захист даних клієнта. О. Б. Гнатів зазначає, що впровадження цифрових технологій трансформує форми професійної діяльності адвокатів, створюючи потребу у здобутті нових цифрових навичок. Серед них особливо важливими є вміння працювати з електронними системами судочинства, проводити онлайн-консультації та забезпечувати інформаційну безпеку [4, с. 304-305]. Підсумовую можна сказати, що правник відіграє роль не лише представника клієнта в суді, а й слугує посередником між учасником процесу та цифровою правовою системою, допомагаючи долати технічні та цифрові перепони. Тому професійна адаптація правників до електронних форм судочинства є життєво важливою для забезпечення ефективного доступу особи до правосуддя.

Цифровізація цивільного судочинства значно розширює можливості доступу до правосуддя. Водночас вона може породжувати нові проблеми для тих, хто не володіє достатніми цифровими навичками або не має доступу до необхідних технічних засобів. У цих умовах роль правника стає важливою: він виступає мостом між людиною та цифровою системою правосуддя, сприяючи використанню електронних сервісів і реалізації процесуальних прав. Однак, цифрові інновації не мають ставати додатковими перешкодами на шляху до суду. Тому для ефективного забезпечення доступу до правосуддя необхідно об’єднати сучасні цифрові технології з професійною юридичною підтримкою. Це дозволить зробити судовий захист справді доступним для всіх учасників цивільного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 29.09.2026).

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 29.09.2026).

3. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ (дата звернення: 29.09.2026).

4. Гнатів О. Б. Цифровізація електронного судочинства: сучасні виклики та реалії в роботі адвоката. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 1, № 6. С. 304–305. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/346027/333126

5. Сотула О. С. Організація судочинства в умовах воєнного стану: правові засади, цифрова трансформація та доступ до правосуддя в Україні. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Юридичні науки*. 2026. № 2. С. 56. URL: https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/uk/article/view/514/465 (дата звернення: 30.09.2026).

Яхимович Є.М., здобувач
Науковий керівник: Ліпська-Романченко Г.Д.,
старший викладач кафедри права,публічного управління та адміністрування,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ: ЕЛЕКТРОННИЙ СУД ЯК НАПРЯМ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Цифровізація правосуддя є одним із ключових напрямів сучасної правової політики України. Пандемія COVID-19 та воєнний стан показали, що доступ до суду не повинен залежати лише від фізичної присутності особи в приміщенні суду. Саме тому «Електронний суд» слід розглядати не просто як програмний продукт, а як елемент державної політики у сфері забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Метою цієї тези є аналіз електронного суду як напряму правової політики в цивільному процесі, а також окреслення проблем його впровадження та можливих шляхів їх вирішення.

Правовою основою електронного судочинства в цивільному процесі є Цивільний процесуальний кодекс України (далі - ЦПК), який у новій редакції, введеній Законом № 2147-VIII від 3 жовтня 2017 р., закріпив функціонування в судах Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі - ЄСІТС) [1]. Процесуальні кодекси передбачають, що ЄСІТС забезпечує обмін документами в електронній формі між судами, між судом та учасниками процесу, фіксування судового засідання та участь у ньому в режимі відеоконференції [2, с.45]. Важливим кроком став Закон № 3200-IX від 29 червня 2023 р., відповідно до якого адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та юридичні особи зобов'язані зареєструвати електронний кабінет в ЄСІТС, а для інших осіб, зокрема громадян, така реєстрація залишається добровільною. Особі, яка зареєструвала електронний кабінет, суд надсилає документи у справі виключно в електронній формі, але вона не позбавлена права отримати копію судового рішення в паперовому вигляді за окремою заявою. Якщо ж особа, зобов'язана мати електронний кабінет, його не зареєструвала, до неї застосовуються процесуальні наслідки, зокрема залишення документа без руху.

У науковій літературі електронне правосуддя тлумачать з урахуванням Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2009)1, як використання інформаційно-комунікаційних технологій у здійсненні правосуддя з метою підвищення ефективності та якості державних служб для приватних осіб і підприємств. І. Русанова підкреслює, що електронне судочинство передбачає «використання інформаційних технологій як інструменту вчинення процесуальних дій» [2, с.42]. На мій погляд, це важливе уточнення: суть електронного суду полягає не в скануванні паперових документів, а в тому, що подання позову, отримання повідомлень і участь у засіданні здійснюються безпосередньо в цифровому середовищі.

Окремим складником електронного судочинства є дистанційна участь у судовому засіданні. Законом, що набув чинності 2 квітня 2020 р. у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби, до процесуальних кодексів внесли зміни, які на час карантину дозволили брати участь у засіданні в режимі відеоконференції за межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Для цього учасник справи мав попередньо зареєструватися за допомогою електронного підпису в системі «EasyCon» на вебпорталі судової влади та подати заяву не пізніше ніж за п'ять днів до засідання [2, с.43]. Я вважаю, цей досвід показав, що дистанційний формат може бути не тимчасовим винятком, а нормальним способом реалізації права на участь у процесі, якщо він забезпечений чіткими технічними та процедурними гарантіями.

Переваги електронного суду для учасників цивільного процесу є досить очевидними. За оцінкою І. Русанової, належне впровадження інформаційних технологій і підготовка суддів та працівників судів мають зробити електронне судочинство таким, що краще гарантує доступ до правосуддя, швидкість розгляду справ, якість судових рішень, контроль сторін за розглядом справи та економію судових витрат, а також посилює змагальність і публічність процесу [2, с.46]. Для нас як студентів-правників особливо важливим є зв'язок цього напряму з конституційними засадами судочинства та з правом на справедливий суд, закріпленим у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: швидкість і зручність не повинні досягатися за рахунок гарантій процесуальних прав. Тому оцінювати ефективність електронного суду потрібно не лише за кількістю поданих електронних документів, а й за тим, чи відчувають учасники реальну доступність суду.

Схожий підхід простежується і в зарубіжній доктрині. Р. Сасскайнд (R. Susskind) у книзі «Online Courts and the Future of Justice» наголошує, що технології варто використовувати для трансформації судових процесів, а не лише для автоматизації вже наявних [3]. Він виділяє «онлайн-суддівство» (online judging), коли справу вирішує суддя, але докази й аргументи подаються через онлайн-платформу, та «розширені суди» (extended courts), які допомагають користувачам зрозуміти право, оцінити варіанти дій, сформулювати аргументи та зібрати докази. Автор також звертає увагу на проблему доступу до правосуддя, адже в світі більше людей має доступ до мережі Інтернет, ніж до правосуддя [3]. Хоча в Україні ЄСІТС поки що переважно забезпечує обмін документами та дистанційну участь у засіданнях, ці ідеї можуть бути орієнтиром для подальшої правової політики.

Попри очевидні переваги, впровадження електронного суду супроводжується низкою проблем. У 2021 р. І. Русанова констатувала, що підсистема «Електронний суд» не має ні технічного, ні достатнього нормативного підґрунтя, хоча мала повноцінно запрацювати ще 1 березня 2019 р. [2, с.43]. Згодом ЄСІТС було запущено, а законодавство суттєво змінилося, однак окремі висновки авторки не втратили актуальності. Вона вказує на ризик розриву між нормативним регулюванням ЄСІТС та її реальним функціонуванням: на практиці складно забезпечити безперебійну роботу системи за високого навантаження, належний захист інформації та оснащення всіх судів сучасною технікою [2, с.45]. Окремою проблемою є кадровий дефіцит і перевантаженість суддів, через які запуск ЄСІТС може виявитися менш ефективним, ніж очікується [2, с.46]. Крім того, для осіб без відповідного досвіду першу подачу документів ускладнюють створення облікового запису, приведення документів у затверджений формат і їх відправлення на сервер [2, с.44]. Ця проблема сьогодні проявляється як «цифровий розрив» між професійними учасниками процесу та звичайними громадянами.

З огляду на викладене, правова політика у сфері електронного суду має розвиватися за такими напрямами. По-перше, необхідно зберігати баланс між обов'язковістю та добровільністю користування електронним кабінетом: для професійних учасників процесу він є обов'язковим, а для громадян залишається добровільним, і це слід розглядати як гарантію доступу до суду для тих, хто не має електронного підпису чи належних цифрових навичок. По-друге, доцільно закріпити в процесуальному законодавстві поняття електронної судової справи, яка, за пропозицією І. Русанової, має складатися з систематизованих електронних файлів, що містять позовну заяву, скарги та інші процесуальні документи [2, с.45–46]. По-третє, потрібно посилювати кібербезпеку й захист інформації, зокрема в справах, які розглядаються в закритому судовому засіданні. По-четверте, слід системно готувати суддів і працівників апарату судів до роботи з інформаційними технологіями. За підходом Р. Сасскайнда, варто переходити від простого «оцифрування» до перегляду самих процедур, зокрема до розвитку сервісів, які допомагають особі зрозуміти свої права ще до звернення до суду.

Отже, електронний суд у цивільному процесі України пройшов шлях від ідеї, закріпленої в ЦПК у 2017 р., до обов'язкового інструменту для значного кола учасників процесу. Його слід розглядати як напрям правової політики, який має забезпечувати не лише ефективність і швидкість правосуддя, а й рівний доступ до суду та дотримання права на справедливий судовий розгляд. Подальший розвиток електронного суду потребує узгодженості норм ЦПК, технічної надійності системи, захисту даних і підготовки кадрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 12.10.2026).
2. Русанова І. О. Сучасні проблеми запровадження електронного судочинства в Україні. Публічне право. 2021. № 3 (43). С. 41–49. URL: https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-43-4 (дата звернення: 12.10.2026).
3. Susskind R. Online Courts and the Future of Justice. Oxford : Oxford University Press, 2019. 368 p. (дата звернення: 12.10.2026).

Ящук Д.С., здобувач
Науковий керівник: Бондаренко Н. О.
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ПРАВОВА КУЛЬТУРА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ

Виховання належного рівня правової культури молодого покоління є одним із пріоритетних напрямів становлення демократичної та правової держави, а також розвитку громадянського суспільства в Україні. В умовах суспільно-політичних змін, поглиблення європейської інтеграції та стрімкого поширення цифрових технологій особливого значення набуває формування правової свідомості молоді. Розуміння молодими людьми своїх прав і обов'язків, повага до законодавства та готовність діяти відповідно до правових норм є важливими передумовами забезпечення законності, підтримання суспільного порядку й сталого розвитку української держави [1, с. 41]. Молодь є однією з найбільш активних і відкритих до змін соціальних груп, яка не лише засвоює чинні суспільні норми, а й суттєво впливає на подальший розвиток правової системи держави.

Правова культура молоді становить комплексне явище, що включає не тільки знання законодавства, а й усвідомлене ставлення до права, розуміння його суспільного значення та готовність дотримуватися встановлених норм у повсякденному житті. Її практичне вираження можна розкрити через три основні складові:

- **Правова обізнаність.** Молодь повинна знати свої основні права, зокрема право на освіту, працю та захист особистих свобод, а також розуміти необхідність виконання громадянських обов'язків: оплачувати проїзд у громадському транспорті, сплачувати передбачені законом податки та дбайливо ставитися до майна інших осіб.
- **Повага до права.** Важливо, щоб молоді люди сприймали законодавство як необхідний інструмент забезпечення суспільного порядку, безпеки та справедливості, а не як сукупність обмежень, яких слід уникати або які можна обійти за допомогою неформальних домовленостей.
- **Правомірна поведінка.** Високий рівень правової культури передбачає непримиренне ставлення до правопорушень і корупції, відмову від участі в незаконних схемах, а також прагнення розв'язувати особисті, суспільні та професійні конфлікти законними способами, дотримуючись принципів відповідальності й поваги до прав інших людей [2, с. 115].

Правова культура охоплює три взаємопов'язані складові: когнітивну, що передбачає наявність правових знань і розуміння законодавчих норм; емоційно-ціннісну, яка виявляється в повазі до права, усвідомленні значущості закону та неприйнятті правового нігілізму; діяльнісну, що характеризується готовністю людини брати активну участь у правовому житті суспільства й реалізовувати свої права та обов'язки на практиці [3, с. 88]. Однак, аналізуючи реальний стан правосвідомості серед студентства та старшокласників, ми стикаємося з низкою серйозних перешкод.

Сучасні проблеми правового виховання молоді потребують ґрунтовного аналізу та пошуку ефективних шляхів їх подолання. Однією з найбільш актуальних проблем є розбіжність між обізнаністю молодих людей щодо власних прав і рівнем довіри до державних механізмів їх захисту. Завдяки доступу до інтернету, соціальних мереж і спеціалізованих правозахисних ресурсів молодь має широкі можливості отримувати правову інформацію та ознайомлюватися з чинним законодавством. Водночас знання своїх прав не завжди супроводжується переконанням у

тому, що судові органи, поліція та інші уповноважені установи здатні забезпечити їх належний, справедливий і неупереджений захист. Така ситуація може сприяти поширенню правового нігілізму, який проявляється у зниженні поваги до закону, недовірі до правових інститутів і сумнівах щодо здатності держави гарантувати справедливість [4, с. 62].

Проблемою правового виховання молоді є хибне переконання в анонімності та безкарності в інтернеті. У соціальних мережах TikTok, Instagram і Telegram образи, кібербулінг, поширення неправдивої інформації, порушення авторських прав і шахрайство нерідко сприймаються як звичайні дії без юридичних наслідків. Це зумовлює потребу в підвищенні цифрової та правової грамотності молоді й усвідомленні відповідальності за поведінку в мережі [5, с. 102]. Молодь нерідко сприймає порушення в інтернеті як нешкідливі розваги, не усвідомлюючи, що вони можуть спричинити адміністративну або кримінальну відповідальність.

Ще однією причиною недостатньої правової культури є переважання теорії над практикою в шкільній освіті. Через це випускники часто не вміють захищати свої права у трудових відносинах, повертати неякісні товари чи діяти в разі порушення їхніх свобод. Тому важливо вдосконалювати правову освіту, поєднуючи теоретичні знання з практичними навичками, необхідними в повсякденному житті.

Система загальної середньої освіти нерідко надає перевагу засвоєнню теоретичних знань замість формування практичних навичок, необхідних у повсякденному житті. Унаслідок цього молоді люди, досягаючи повноліття та набуваючи повної юридичної відповідальності за свої дії, часто недостатньо обізнані зі своїми правами й не володіють базовими знаннями для їх захисту. На мою думку, така ситуація свідчить про необхідність оновлення освітнього підходу, зокрема посилення практичної складової правової освіти. Адже вимоги до правової свідомості, відповідальності та громадянської активності молоді мають супроводжуватися забезпеченням належних умов для здобуття сучасних знань і вмінь, які допоможуть застосовувати законодавство в реальних життєвих ситуаціях .

Важливе місце у вдосконаленні правового виховання молоді належить закладам вищої освіти, зокрема Державному торговельно-економічному університету. Навчання в університеті створює можливості для поглиблення правових знань, яких студентам могло бракувати після завершення шкільної освіти. Водночас університетське середовище сприяє формуванню принципового ставлення до корупції, усвідомленню значення академічної доброчесності та дотриманню норм захисту інтелектуальної власності. Засвоєння цих цінностей є важливою передумовою становлення відповідальних фахівців, здатних керуватися принципами законності та етичної поведінки як під час навчання, так і в майбутній професійній діяльності. [6, с. 56]. Набуття правових компетентностей є необхідною умовою підготовки кваліфікованих фахівців у сферах економіки, бізнесу та управління. Для підвищення правової культури молоді доцільно враховувати європейський досвід, зокрема використання практичних завдань, життєвих ситуацій і моделювання судових процесів. В Україні варто посилити практичну спрямованість шкільної правової освіти, розвивати юридичні клініки при закладах вищої освіти та запроваджувати навчання з цифрової грамотності й кібербезпеки. Такі заходи сприятимуть кращому розумінню молоддю своїх прав і обов'язків та допоможуть запобігати правопорушенням як у повсякденному житті, так і в інтернеті.

Доцільним кроком також є розроблення державних інформаційних ресурсів у соціальних мережах, зокрема TikTok та Instagram, де правові норми пояснюватимуться доступною мовою з урахуванням інтересів і потреб молоді.

Отже, правова культура молодого покоління охоплює не лише знання законодавства, а й повагу до права, відповідальне ставлення до власних обов'язків і здатність захищати свої інтереси законними способами. Її розвиток має стратегічне значення для України, оскільки сприяє формуванню свідомих громадян і зміцненню демократичних засад держави. Досягнення цієї мети потребує послідовної взаємодії держави, освітніх установ і суспільства, а також оновлення підходів до правової освіти з акцентом на практичні знання та вміння. Саме так можна створити умови, за яких молодь не лише розумітиме свої права й обов'язки, а й зможе ефективно застосовувати їх у повсякденному житті, сприяючи утвердженню верховенства права в Україні.

.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексєєв О. В. Правова культура молоді в умовах трансформації українського суспільства. *Право і суспільство*. 2021. № 3. С. 41–48.
2. Головко М. М. Формування правової свідомості студентської молоді: теорія та практика. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 216 с.
3. Кравченко В. В. Конституційне право України : підручник. Київ : Атіка, 2022. 544 с.
4. Олійник А. Ю. Теоретико-методологічні засади формування правової культури громадян в Україні. *Держава і право*. 2022. Вип. 89. С. 58–66.
5. Попович В. М. Цифровізація суспільства та кіберзлочинність серед молоді. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 100–108.
6. Мельник Р. С. Роль вищої освіти у підвищенні правової свідомості сучасного студентства. Вища школа. 2023. № 1. С. 52–59.

Pavlichenko M., Student, Specialty D8 «Law»
Scientific Supervisor: T. Baranovska, PhD in Economics, Doctor of Laws
Zhytomyr Polytechnic State University

Relevance. Digital assets carry risks classical financial law was not built for: value crosses borders without the checks that accompany a bank transfer, and a lost key or a failed custodian puts assets out of reach [1, p. 23]. The European Union answered with Regulation (EU) 2023/1114 (MiCA); its transitional regime ran out on 1 July 2026 at the latest [2, Art. 143], and since then anyone serving EU clients without a licence is in breach of Union law [3]. Ukraine ranks eighth on Chainalysis's 2025 index of estimated crypto activity, first once adjusted for population [4], yet Law No. 2074-IX of 17 February 2022 never took effect: it still waits on tax amendments [5].

State of research. MiCA's custody and prudential rules have been examined by D. Zetzsche, J. Sinnig and A. Nikolakopoulou [6, pp. 214–220] and its perimeter by N. Divissenko [7]; digital things in Ukrainian civil law by O. Zozuliak and L. Maksymiv [8] and V. Yamkovyi and V. Anzina [9]. An integrated comparison of the two regimes is missing.

Purpose and method. This article compares the two regimes, identifies the deficiencies of the Ukrainian framework and proposes directions for reform. The method is doctrinal and functional, on sources available as of 10 September 2026.

1. Conceptual and civil-law framework. A *digital thing* exists only in a digital environment and has property value (Art. 179-1 of the Civil Code) [10]; a *virtual asset* is an intangible object of civil rights, having value and expressed as electronic data (Art. 1 of Law No. 2074-IX) [5]; a *crypto-asset* is a digital representation of value or rights transferable and storable by distributed ledger technology (Art. 3(1)(5) MiCA) [2]. They overlap without being interchangeable – a digital thing needs no ledger.

What kind of right this is remains unsettled. The obligational reading treats a token as a claim against an issuer and fails for native tokens, where none exists; MiCA works around that case rather than resolving it, exempting public offers of mining and validation rewards from Title II without taking those assets outside the regulation [2, Art. 4(3)]. The proprietary reading follows control – "the holder of the key to a virtual asset is its owner" [8, p. 45] – though the literature calls Article 179-1, inserted only in 2023 by Law No. 3320-IX, close to a dead letter [8, pp. 45-46; 11], and others would sort digital things by function [9, pp. 54–63]. Either way, possession rests on control of the private key, and rarely exclusively: a custodial client holds neither keys nor assets [6, p. 214]. An heir without the access data inherits nothing usable, and an effective pledge needs a mechanism that blocks unilateral disposal by the pledgor.

The courts moved before the legislature. On 4 March 2025, in case No. 757/5200/25-к, the Pecherskyi District Court of Kyiv lifted a seizure of virtual assets, holding that they lack the features of physical evidence under Article 98 of the Criminal Procedure Code; a day later, in No. 757/10299/25-к, it upheld one under Article 170, treating the assets as objects of property rights. The Koroliovskyi District Court of Zhytomyr followed on 20 May 2025 (No. 296/5381/25), and in Nos. 753/20849/24 and 639/3267/25 courts ordered exchanges to restore assets to victims. All are first-instance rulings, reported in [12] and held in the Unified State Register of Court Decisions; they do not yet form a settled line.

2. The European model. MiCA sorts crypto-assets by function: asset-referenced tokens (Title III), electronic money tokens referenced to a single currency (Title IV) and other crypto-assets, which carry the white-paper duties of Title II [2, Arts 3, 6]. Providers need authorisation from a national competent authority and may then serve the whole Union (Art. 65); Annex IV sets minimum capital by class, and Article 67 requires own funds equal to the higher of that amount or a quarter of the previous year's fixed overheads. By May 2026 fewer than one fifth of previously registered providers held an authorisation, about 210 against more than 1 200 [13] – a measure of the pressure of the transition, not of why individual firms did not apply. Credit institutions may take up custody after a notification under Article 60 [2].

Article 75(7) requires segregation of client holdings both on the ledger and from the provider's estate; Article 75(8) makes the provider liable for losses through an incident attributable to it, capped at market value at the time of loss, and puts on it the burden of showing the incident was independent of its operations [6, pp. 218–220]. Title VI (Arts 86–92) prohibits insider dealing and market manipulation and obliges those arranging transactions professionally to detect and report abuse [2]. Regulation (EU) 2022/2554 governs ICT risk [14]; Regulation (EU) 2023/1113 requires providers, for transfers above EUR 1 000 involving a self-hosted address, to take adequate measures to assess whether their client owns or controls it [15].

3. The Ukrainian model. Law No. 2074-IX splits virtual assets into backed and unbacked, by whether they certify property rights; Article 16 gives the National Bank the assets backed by currency values and the NSSMC the rest, and Article 19 conditions a permit on fixed statutory capital [5]. None of it operates: the final and transitional provisions tie commencement to Tax Code amendments. Draft Law No. 10225-д of 24 April 2025, merging drafts Nos. 10225 and 10225-1, was adopted as a basis on 3 September 2025 and is still in preparation for a second reading [16].

Until it is passed, the tax authorities take crypto income to be other or foreign income rather than investment profit, and they tax the sum received, not the gain [17]. With the military levy raised from 1.5 % to 5 % on 1 December 2024, that is 23 % of proceeds [18].

The standstill is not the only problem. The Civil Code applies the rules on things to digital things, while Law No. 2074-IX defines virtual assets only as intangible goods; whether possessory remedies and the actions in defence of property are available is unresolved [9, pp. 54–63]. While the law is dormant, neither supervisor can act and no provider can be licensed [5]. Law No. 361-IX makes providers reporting entities [19], but Ukrainian law has no counterpart to the Union travel rule: no duty to pass originator and beneficiary data, and no rule on self-hosted addresses [15; 19].

4. Comparison.

Table 1. Comparison of the EU and Ukrainian frameworks

Criterion	**European Union**	**Ukraine**
Status	In force; transitional regime ended 1 July 2026 [2, Art. 143]	Not in force; commencement tied to tax amendments; Draft Law No. 10225-д awaiting a second reading [5; 16]
Authorisation and capital	Licence in 3 classes; Union passport (Art. 65); own funds: the higher of €50/125/150 thousand or 25 % of overheads (Art. 67) [2]	Permit from the NSSMC (National Bank for currency-backed assets), inoperative; fixed statutory capital; no passporting [5, Arts 16, 19]
Client assets and liability	Segregation on-chain and in law, exclusion from the insolvency estate; liability for attributable incidents, capped at market value (Arts 75(7)-(8)) [2; 6, p. 219]	Separate accounting only; no exclusion from the liquidation estate; general liability, no reversal of the burden of proof [5]
Market abuse, ICT, AML	Title VI with mandatory reporting; DORA; travel rule, with self-hosted addresses assessed above EUR 1 000 [2; 14; 15]	General fraud provisions; VASPs as reporting entities; travel rule not automated [19]
Taxation	National competence; VAT exemption for exchange operations (C-264/14) [20]	De facto 23 % of proceeds, taxed as other income [17]

5. Directions for reform. Commencement comes first. Parliament should revise Draft Law No. 10225-д in the light of the committee-stage objections – the European-integration opinion and the anti-corruption expertise of August 2025, which found individual provisions non-compliant – before a second reading, or repeal the clause tying Law No. 2074-IX to the Tax Code [16]. The fiscal rules should tax realised gain rather than the sum received, extending the investment-profit regime of Article 170.2 with its carry-forward of losses [18], and a statutory VAT exemption for qualifying exchange transactions should follow the approach taken in *Hedqvist* [20].

On taxonomy and authorisation, the binary classification should give way to the threefold model of MiCA, with proportionate capital thresholds, own funds on the overhead test of Article 67 and the notification route of Article 60 for banks [2]. Supervision needs delimiting with it: the NSSMC for issuance, licensing, trading venues and a market abuse regime modelled on Title VI, the National Bank for payment tokens, fiat-referenced stablecoins and currency control [2; 5].

Civil, procedural and insolvency law need more. Sectoral legislation should state that virtual assets are a species of digital things under Article 179-1 [10]; the Code on Bankruptcy Procedures should keep client crypto-assets out of the liquidation estate, as Article 75(7) MiCA does, and statute should impose the capped liability of Article 75(8) [6, pp. 218–220]. Notarial rules should cover probate over cryptographic holdings and pledges secured by escrow.

Conclusions. The two systems diverge mainly in operation rather than in doctrine. The European Union has a complete and enforceable framework, and pays for it with a compliance burden only a minority of previously registered providers has taken on [13]. Ukraine's civil law is in one respect the sounder starting point – Article 179-1 makes property the statutory frame for digital things, and several first-instance courts have treated crypto-assets as objects of property rights, though not yet consistently – yet the sectoral statute has been inoperative for over four years, and the cost falls on holders who trade without a licensed provider and without protection if an intermediary fails. Three changes matter most: cutting commencement loose from tax reform, taking over the MiCA taxonomy, and putting client assets beyond an insolvent intermediary's reach.

REFERENCES

1. Joint Report on recent developments in crypto-assets (Art.142MiCA).EBA/ESMA,01.2025. 77p.
2. Regulation (EU) 2023/1114 on markets in crypto-assets. OJ L 150, 09.06.2023.
3. Statement on the end of transitional periods under MiCA. ESMA, 17.04.2026.
4. The 2025 Global Crypto Adoption Index. Chainalysis, 2025 (accessed 10.09.2026).
5. Law of Ukraine No. 2074-IX of 17.02.2022 on virtual assets. VVR. 2022. No. 8.
6. Zetzsche D. A., Sinnig J., Nikolakopoulou A. Crypto custody. Capital Markets Law Journal. 2024. 19(3). Pp. 207–229.
7. Divissenko N. Regulation of crypto-assets in the EU. European Papers. 2023. 8(2). Pp. 665–687. DOI: 10.15166/2499-8249/681.
8. Зозуляк О. І., Максимів Л. М. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав. Право і суспільство. 2024. № 6. С. 40–47.
9. Ямковий В. І., Анзіна В. В. Цивільно-правовий режим цифрових речей. Правова держава. 2026. № 61. С. 54–63.
10. Civil Code of Ukraine No. 435-IV of 16.01.2003, Arts 177, 179-1.
11. Law of Ukraine No. 3320-IX of 10.08.2023 amending the Civil Code.
12. Радєєва А. Криптовалюта під прицілом судів: від арешту до поділу майна. НААУ, 17.11.2025. URL: https://unba.org.ua/publications/10995.html (accessed 10.09.2026).
13. Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA) : register of authorised providers. ESMA (accessed 10.09.2026); May 2026 figures as reported in Euronews, 24.06.2026.
14. Regulation (EU) 2022/2554 on digital operational resilience. OJ L 333, 27.12.2022.
15. Regulation (EU) 2023/1113 on transfers of funds and crypto-assets. OJ L 150, 2023.
16. Draft Law of Ukraine No. 10225-д of 24.04.2025, with the committee, European-integration and anti-corruption opinions of August 2025 : Rada card 56271 (accessed 10.09.2026).
17. Оподаткування доходу від операцій з криптовалютою : роз'яснення ДПС. URL: https://lv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/667492.html (accessed 10.09.2026).
18. Tax Code of Ukraine No. 2755-VI of 02.12.2010, Art. 164; subsect. 10, section XX.
19. Law of Ukraine No. 361-IX of 06.12.2019 on AML/CFT. VVR. 2020. No. 25.
20. Case C-264/14 Skatteverket v Hedqvist, 22.10.2015. ECLI:EU:C:2015:718.

ПРОЕКТИ «ЯК ЗНАЙТИ БАЖАНУ РОБОТУ»

Опрацювання проблем отримання першого робочого місця

Невмержицька А.А.,здобувач
Науковий керівник: Острогляд О.В.,
Кандидат юридичних наук, доцент
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПЕРШИЙ ЮРИДИЧНИЙ ДОСВІД СТУДЕНТА– ПРАВНИКА

Перший юридичний досвід – це момент, коли норма права засвоєна за підручником уперше зустрічається з реальною справою, клієнтом, документом і процедурою. В Україні практична підготовка здобувачів вищої освіти здійснюється шляхом проходження практики на підприємствах, в установах та організаціях за договорами закладу вищої освіти або в його структурних підрозділах, що забезпечують таку підготовку [1, с. 21]. Закон не обмежує базу практики однією установою, на практиці це можуть бути суд, прокуратура, адвокатське об'єднання, нотаріус, орган влади чи юридична клініка. Спираючись на проаналізовані джерела, можна виокремити три основні форми першого юридичного досвіду: практику в установі за договором, клінічну практику та професійне стажування.

Для студента, який уже опанував базові галузі права, але ще не працює за фахом, головним каналом такої зустрічі є практика в установах.

А. Калюжна зазначає, що сучасний ринок праці висуває вимоги не стільки до конкретних знань, скільки до практичних навичок та компетенцій фахівців [2, с. 21]. Я погоджуюся з цим на власному прикладі: поки норма права лишається лише текстом із підручника, вона є інформацією, а знанням вона стає тоді, коли ти бачиш, як її застосовують до конкретної ситуації, і можеш пояснити, чому це робиться саме так. Практика в установах створює саме такі умови, тому я розглядаю її не як формальну вимогу навчального плану, а як необхідну ланку підготовки юриста.

О. Сутяга, аналізуючи підготовку юристів у Великій Британії, показує, що стажування в юридичних центрах і судах бувають і короткочасними, і тривалими, а їхня мета – залучити студента до реальної роботи правничих інституцій [3, с. 21]. На мою думку, наша практика належить саме до таких форм. Студент потрапляє в робоче середовище, де є реальні справи, строки та відповідальність.

Практика в суді. Суд – це установа, де студент найкраще бачить, як норми процесуального права працюють у живому процесі. Тут можна ознайомитися з організацією діловодства, роботою канцелярії та прийомом документів, вивчити матеріали справ і спостерігати відкриті судові засідання. В суді видно послідовність процесу: від надходження позовної заяви до ухвалення рішення. У підручниках ці стадії описані окремими розділами, а на практиці вони пов'язані строками, вимогами до оформлення документів і діями учасників.

Адвокатура показує право з позиції людини, яка потребує захисту чи допомоги. Тут з власного досвіду я можу сказати що, юридична позиція формується з обставин справи, як готуються правові висновки, заяви й клопотання та як адвокат спілкується з клієнтом. Я. Ковальова розглядає стажування в адвокатурі як діяльність із формування й закріплення на практиці професійних знань, умінь і навичок [4, с. 21]. Звичайно, студентська практика не дорівнює адвокатському стажуванню, але логіка в неї та сама: закріпити на практиці те, що вивчено в теорії. Окремо хочу виділити професійну етику. Авторка підкреслює значення адвокатської таємниці та принципу конфіденційності під час стажування, і саме на практиці я зрозуміла, що це не абстрактні поняття, а щоденна вимога до поведінки юриста.

Практика в прокуратурі дає змогу побачити право з боку держави. Тут студент знайомиться з тим, як опрацьовуються заяви та повідомлення, як вивчаються матеріали, як прокурор бере участь у судових процесах і чому його позиція має бути обгрунтованою та законною. На мій погляд, цей напрям практики особливо корисний тим, що змінює погляд на

процес: у суді його можна побачити його зі сторони, в адвокатурі – очима захисту, а в прокуратурі – очима органу, який діє від імені держави. Порівняння цих ролей допомагає зрозуміти, що в одній справі різні учасники мають різні функції та різні інтереси, і що право працює саме завдяки їхній взаємодії.

Практика в нотаріаті навчає уважності до деталей. Студент бачить, як перевіряється особа сторін, відповідність документів вимогам закону та наявність підстав для вчинення дії, і розуміє, що найменша неточність може зупинити весь процес або створити проблеми для людей у майбутньому. Для мене це був приклад того, що юрист працює не лише тоді, коли виникає конфлікт, а й тоді, коли його потрібно запобігти.

Практика дозволяє застосувати теоретичні знання до конкретних справ і побачити прогалини в розумінні. Під час лекцій і семінарів ситуації зазвичай умовні, у задачі всі обставини відомі й однозначні, а питання сформульоване так, що відповідь вже закладена. У реальній установі все інакше. Обставини доводиться з'ясовувати, документи можуть бути неповними, а відповідь не завжди очевидна. Саме тому, на мою думку, перший юридичний досвід вчить насамперед ставити правильні запитання: які факти мають значення, яка норма до них застосовується, які документи потрібні та які наслідки матиме та чи інша дія. О. Сутяга зазначає, що стажування дають змогу здобувати професійні компетентності в реальних умовах [3, с. 21]. По– друге, розвиваються конкретні навички: робота з нормативними актами, аналіз документів, складання проектів документів, юридичне письмо, спілкування з людьми. До типових завдань стажистів відноситься підготовку процесуальних документів, аналіз нормативних актів і судових прецедентів, комунікацію з клієнтами. По– третє, практика формує розуміння процесу в цілому: я бачу не окремі норми, а весь шлях справи. По – четверте, вона допомагає визначитися з напрямом, після практики є розуміння, яка діяльність ближча – публічна, представницька чи документальна.

Практика має й свої межі. Вона нетривала, тому студент переважно спостерігає й виконує допоміжні завдання, а не веде справи самостійно. До того ж, досвід сам по собі не створює знання – його треба осмислити. Тому я вважаю корисним після кожного етапу практики записувати, що було нового, які норми застосовувалися. Підсумовуючи, перший юридичний досвід в основному має форму навчальної практики в різних установах і саме це дає базу для практичного застосування навичок, здобутих під час навчання. Чим раніше студент потрапляє в реальне професійне середовище, тим краще він розуміє, навіщо потрібна теорія.

Янченко М.Р., здобувач
Науковий керівник: Шведова Г.Л.
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ПЕРЕШКОДИ З ЯКИМИ СТИКАЄТЬСЯ МОЛОДИЙ ПРАВНИК ПРИ ПЕРШОМУ ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ

Українське законодавство дуже обширне та постійно змінюється, тому найважливішими навичками для молодого правника є здатність аналізувати інформацію та швидко навчатися. Але нажаль, при працевлаштуванні не завжди достатньо диплому та теоретичних знань з університету. Безумовно, теорія важлива для розуміння глибинних процесів у праві, його історії розвитку, але в основному роботодавці цікавляться саме вже набутим практичним досвідом.

Основною проблемою при першому працевлаштуванні для молодого правника є відсутність досвіду. Більшість роботодавців віддають перевагу досвідченим юристам, яким не буде потрібен помічник, адже будь-яку працю потрібно оплачувати. Багато вакансій на ринку праці вимагають досвід роботи від одного року навіть на посаду другого юриста, і вони не готові взяти студентів, які мають жагу до знань, і розвитку майбутньої юридичної кар'єри. Але це є не єдиною проблемою першого працевлаштування. В цілому, роботу другим юристом без досвіду знайти реально, деякі

компанії готові взяти помічників, або можна влаштуватися на безоплатне стажування до адвоката чи самозайнятого юриста, але не завжди це може принести користь. Деякі компанії, які наймають другого юриста шукають не правника, а фактично секретаря. Очікування молодої людини можуть зовсім не збігатися з реальністю: багато зобов'язань, низька заробітна плата, виконання обов'язків без належного професійного наставництва. Якщо все ж вдається знайти підходяще робоче місце, виникає інша проблема- графік. Адже під час навчання не завжди є можливість працювати повний робочий день. Як я вже згадувала вище, неможливо практикувати без знання теорії, і саме в університеті нам допомагають її опановувати.

Серед молодих фахівців дуже велика конкуренція, але у деяких кандидатів є значні переваги. Практичні навички, які можна здобути ще під час навчання у юридичній клініці, впевненість у власних силах, знання ділової етики. Для хорошого юриста дуже важливим є вільне володіння англійскою, чи навіть декількома іноземними мовами. Великі українські компанії часто співпрацюють з міжнародними компаніями, тому важливим є знання правничої термінології іншою мовою для укладення договорів. Також необхідно мати базові навички в інформаційних технологіях, адже наразі майже вся інформація та інструменти роботи які необхідні для юриста знаходяться у онлайн середовищі. Реєстри, робота з законодавством, зв'язок з клієнтами- все здійснюється за допомогою цифрових інструментів. Існує думка, що штучний інтелект здатен витіснити деякі професії, зокрема у юридичній сфері. Не зважаючи на те, що ШІ постійно і стрімко вдосконалюється, я вважаю, що правничі професії повністю витіснити неможливо. Він може полегшити роботу, інколи стати інструментом пошуку інформації, але ніколи не зможе навчитися диспозитивності, яка притаманна правотворенню за участі справжньої людини.

Не всі здобувачі вищої правничої освіти в Україні бачать себе юристами, можна зайнятися нотарільною діяльністю, стати прокурором, суддею, але більшість отримують ліцензію адвоката. Вимоги до кожної професії встановлені законодавством України. Особа, яка виявила бажання стати адвокатом має здобути повну вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше, ніж два роки. Документи, що підтверджують стаж помічника адвоката [5, с.21]. На посаду прокурора вимоги трохи відрізняються залежно від бажаного місці роботи. Для окружної прокуратури (у тому числі прокурором - стажистом окружної прокуратури у визначених цим Законом випадках) за результатами добору може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови, а також проходив військову службу або службу у військовому резерві, або службу в органах, на які покладено функції із забезпечення національної безпеки і оборони держави, або військову підготовку за програмою підготовки офіцерів запасу, крім осіб, визнаних за станом здоров'я непридатними до військової служби, крім осіб, визнаних за станом здоров'я непридатними до військової служби. Для обласної прокуратури може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше трьох років, володіє державною мовою, а також проходив військову службу або службу у військовому резерві, або службу в органах, на які покладено функції із забезпечення національної безпеки і оборони держави, або військову підготовку за програмою підготовки офіцерів запасу, крім осіб, визнаних за станом здоров'я непридатними до військової служби, крім осіб, визнаних за станом здоров'я непридатними до військової служби. Для Офісу Генерального прокурора та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше п'яти років, володіє державною мовою, а також проходив військову службу або службу у військовому резерві, або службу в органах, на які покладено функції із забезпечення національної безпеки і оборони держави, або військову підготовку за програмою підготовки офіцерів запасу, крім осіб, визнаних за станом здоров'я непридатними до військової служби, крім осіб, визнаних за станом здоров'я непридатними до військової служби [6, с.21]. На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови [7, с.21].

Нотаріусом може бути громадянин України, якому присуджено ступінь вищої юридичної освіти не нижче магістра, який володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори - не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю [8, с.21]. Отже, після аналізу законодавства стає очевидно, що шлях до бажаної професії може бути дуже довгим.

Юрист стикається з багатьма перешкодами на своєму шляху ще під час навчання: насичений графік, невпевненість у своїх знаннях, бажання не вивчати суху теорію, а займатися реальними юридичними кейсами. Для переходу від підготовки до практики випускнику необхідно виконати встановлені законодавством вимоги для опанування правничих професій, набути практичних знань та досвіду, саме тому перше працевлаштування є особливим на початку тернистого шляху молодого правника.

Яковлєва Є.А., здобувач
Науковий керівник: Щерба В. М., к.ю.н, доцент
Національна академія внутрішніх справ,

ШІ-ЯК ЗАГРОЗА ДЛЯ ЮРИСТА

Стрімкий розвиток та впровадження генеративного штучного інтелекту в юридичну практику створюють масштабну трансформацію ринку правових послуг. Поряд із підвищенням ефективності та автоматизацією рутинних процесів, інтеграція систем штучного інтелекту викриває низку серйозних викликів та загрожує системній стійкості класичної юридичної професії.

Однією з головних загроз є ризик порушення адвокатської таємниці, захисту персональних даних та конфіденційності. Використання публічних хмарних моделей штучного інтелекту для аналізу судових справ або складання процесуальних документів створює загрозу витоку персональних даних та передачі закритих відомостей клієнта третім особам чи серверам розробників. Відсутність чітких законодавчих механізмів захисту інформації, обробленої штучним інтелектом, ставить під сумнів дотримання суворих вимог адвокатської етики щодо захисту конфіденційних даних. Юристам рекомендується обов'язково анонімізувати дані перед введенням у ШІ-системи та застосовувати захищені корпоративні інструменти.

Крім того, критичною проблемою залишаються «галюцинації» штучного інтелекту, які ведуть до деградації якості юридичної аналітики. Генеративні моделі працюють за принципом імовірнісної генерації тексту і схильні створювати дезінформацію, вигадуючи неіснуючі норми законів, номери справ та судові висновки. Подання юристами до суду документів із фейковими посиланнями спричиняє процесуальну відповідальність, штрафи та дисциплінарні стягнення за неналежне виконання професійних обов'язків. Тому обов'язковим є використання перевірених платформ та детальна верифікація першоджерел [10, с.21].

Автоматизація рутинних завдань провокує трансформацію ринку праці та порушує питання, чи витіснить ШІ адвокатів у майбутньому. Автоматичний аналіз договорів, нормативної бази та первинне складання позовів мінімізують потребу в молодшому юридичному персоналі. Це руйнує класичну систему підготовки кадрів: оскільки виконання рутинних завдань історично слугувало базою для навчання молодих фахівців, перекладення цих функцій на алгоритми створює ризик дефіциту кваліфікованих експертів у майбутньому [10].

Важливими є й етичні виклики, пов'язані з розмиванням професійної відповідальності. Штучний інтелект не володіє правосвідомістю і не є суб'єктом права, тому він не може бути носієм професійного судження. Підписуючи процесуальний документ, юрист приймає на себе повну відповідальність за його зміст. Надмірна довіра до алгоритмів підриває роль юриста як незалежного мислителя та критичного оцінювача обставин справи. Крім того, непрозорість прийняття рішень штучним інтелектом (проблема «чорної скриньки») ускладнює перевірку об'єктивності його висновків та породжує ризики алгоритмічного упередження.

Додаткову загрозу становить несанкціоноване надання правової допомоги та поява автономних юридичних чат-ботів для громадян, що створює ризик масового отримання некваліфікованих правових порад. У разі отримання помилкової чи шкідливої юридичної поради особа позбавлена можливості притягнути алгоритм до цивільно-правової чи дисциплінарної відповідальності.

Таким чином, штучний інтелект виступає фактором суттєвої дестабілізації професії юриста. Основними загрозами залишаються витоки конфіденційної інформації, юридичні помилки через «галюцинації», депрофесіоналізація молодих кадрів та невизначеність етично-правової відповідальності. Для мінімізації цих загроз необхідне дотримання чітких рекомендацій із безпечної роботи із ШІ та обов'язкове збереження людського контролю [11, с.21].

Підводячи підсумки, варто зазначити, що штучний інтелект не слід сприймати як фактор безпосередньої ліквідації юридичної професії, однак він виступає потужним джерелом системної дестабілізації для класичного ринку правових послуг. Основні загрози від впровадження генеративних алгоритмів лежать не стільки в площині прямої заміни юриста, скільки в площині юридичної відповідальності, етики та захисту інформації.

Головними ризиками використання штучного інтелекту у сфері права сьогодні є:

1. Загроза витоку конфіденційної інформації: Передача клієнтських даних та матеріалів справ у публічні хмарні ШІ-сервіси ставить під загрозу дотримання адвокатської таємниці та вимог законодавства про захист персональних даних.

2. Процесуальні ризики через «галюцинації» ШІ: Генерація алгоритмами вигаданих норм, неіснуючих судових рішень чи викривлених прецедентів створює загрозу подання до суду недостовірних документів, що призводить до штрафів, дисциплінарних стягнень та втрати професійної репутації.

3. Депрофесіоналізація та кадровий дефіцит у майбутньому: Перекладення рутинних завдань (аналіз договорів, первинний пошук практики) на алгоритми скорочує потребу в помічниках та молодших юристах, руйнуючи традиційну систему практичного навчання молодих фахівців.

4. Розмивання професійної та етичної відповідальності: Штучний інтелект не є суб'єктом права і не має правосвідомості. Надмірна довіра до алгоритмів підриває незалежне фахове судження юриста, який підписом під документом приймає на себе повну відповідальність за його зміст.

5. Некваліфікована правова допомога: Масове використання громадянами автономних юридичних чат-ботів без залучення фахівця створює ризик отримання хибних порад, за наслідки яких, ніхто не несе цивільно-правової відповідальності.

Таким чином, мінімізація зазначених загроз вимагає не відмови від технологій, а впровадження чітких етичних та нормативних стандартів використання ШІ у юридичній діяльності. Ключовою умовою безпечного застосування штучного інтелекту - залишається обов'язкове збереження принципу «Human-in-the-loop» (людина в контрольному контурі), за якого будь-який результат роботи алгоритму підлягає обов'язковій критичній перевірці та затвердженню кваліфікованим спеціалістом.

Дмитрук І.Р, здобувач
Науковий керівник: Щерба В.М.,
к.ю.н, доцент, доцент кафедри кримінального права НАВС,.
Національна академія внутрішіх справ

ПЕРЕШКОДИ, З ЯКИМИ СТИКАЄТЬСЯ МОЛОДИЙ ПРАВНИК ПРИ ПЕРШОМУ ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ

Професійне становлення молодого правника є важливим етапом розвитку юридичної кар'єри, оскільки саме перше працевлаштування визначає подальший напрям професійного розвитку спеціаліста. Після завершення навчання випускник юридичного закладу освіти стикається з необхідністю застосування отриманих теоретичних знань у реальних умовах професійної діяльності. Проте перехід від освітнього процесу до практичної роботи супроводжується низкою труднощів, пов'язаних із відсутністю досвіду, високою конкуренцією на ринку праці та необхідністю формування професійних навичок.

Однією з основних перешкод, з якою стикається молодий правник під час пошуку першого місця роботи, є недостатній рівень практичного досвіду. Навіть при наявності ґрунтовної теоретичної підготовки роботодавці часто вимагають від кандидатів уміння складати юридичні документи, аналізувати законодавство, працювати із судовою практикою та застосовувати правові норми у конкретних ситуаціях. Водночас навчання у закладах вищої освіти не завжди може повністю забезпечити набуття таких практичних навичок, оскільки юридична професія потребує постійного контакту з реальними правовими проблемами [13, с.22].

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», метою освіти є підготовка компетентних фахівців, які здатні ефективно виконувати професійні завдання та адаптуватися до змін у суспільстві [14, с.22]. Однак на практиці молоді спеціалісти часто стикаються з розривом між отриманими під час навчання знаннями та вимогами роботодавців. Саме тому важливе значення має поєднання теоретичної підготовки з практичним навчанням, стажуванням та участю у юридичних проєктах.

Ще однією значною проблемою є висока конкуренція серед молодих правників. Щороку заклади вищої освіти випускають значну кількість спеціалістів у сфері права, тоді як кількість вакансій для осіб без досвіду роботи є обмеженою. Через це молоді фахівці змушені конкурувати не лише між собою, а й із кандидатами, які вже мають певний професійний досвід. У таких умовах важливими перевагами стають додаткові знання, володіння іноземними мовами, цифровими технологіями та навички комунікації.

Крім професійних знань, сучасний правник повинен володіти низкою практичних умінь: правильно спілкуватися з клієнтами, вести переговори, аргументовано висловлювати правову позицію та дотримуватися норм професійної етики. Правнича діяльність передбачає високий рівень відповідальності, оскільки помилки спеціаліста можуть впливати на права та законні інтереси громадян [15, с.22]. Додатковим серйозним випробуванням для вчорашнього студента стає стрімка цифровізація правосуддя та необхідність миттєвої адаптації до інструментів сучасного LegalTech.

Сучасна юридична практика вимагає не просто знання закону, а вільного володіння системами електронного судочинства, аналітичними реєстрами, базами судових прецедентів та спеціалізованим програмним забезпечення для ведення справ. Оскільки класична університетська програма не завжди встигає за темпами технологічних змін у галузі права, молодий фахівець у перші ж місяці роботи стикається з необхідністю опановувати ці прикладні навички «з коліс», долаючи стрес від жорстких дедлайнів та високої інтенсивності навантаження

Відповідно до Правил адвокатської етики, професійна діяльність правника має ґрунтуватися на принципах компетентності, незалежності та відповідального виконання професійних обов'язків [16, с.22]. Також проблемою для молодих правників є невідповідність очікувань щодо професії та реальних умов роботи. Багато випускників уявляють юридичну діяльність переважно як роботу з нормативними актами та судовими процесами, проте на практиці вона включає значний обсяг документальної роботи, постійне вивчення змін законодавства, виконання адміністративних завдань та необхідність швидкого прийняття рішень. Така адаптація може бути складною для спеціаліста, який тільки розпочинає професійний шлях.

Важливу роль у подоланні цих перешкод відіграє практична підготовка студентів-правників. Проходження стажування, діяльність юридичних клінік, участь у судових засіданнях та практична взаємодія з органами державної влади дозволяють майбутнім спеціалістам отримати необхідні навички ще під час навчання. Це підвищує їхню конкурентоспроможність та полегшує процес адаптації після завершення освіти [17, с.22].

Підсумовуючи викладене, проблема першого працевлаштування молодих правників постає не лише як індивідуальний виклик для випускника, а як комплексне завдання для всієї системи юридичної освіти та ринку праці.

Сучасні реалії вимагають від фахівця не просто наявності академічного диплома, а сформованого комплексу прикладних навичок: уміння працювати з масивом законодавства, аналізувати складні казуси, ефективно взаємодіяти з клієнтами та суворо дотримуватися стандартів професійної етики.

Важливим вектором подолання цих бар'єрів є поглиблення інтеграції закладів вищої освіти з практичними структурами - судами, органами державної влади, провідними адвокатськими об'єднаннями та юридичними клініками. Розширення форматів виробничої практики, стажування та наставництва дозволяє здобувачам ще під час навчання подолати психологічний бар'єр і адаптуватися до реальних умов професійного середовища. Тому, лише напрацювання теоретичної підготовки, практичного досвіду та готовності до безперервного професійного розвитку здатна забезпечити успішний старт молодого правника та його високу конкурентоспроможність на ринку юридичних послуг

Іщук А.О.,
Науковий керівник: Назар Т.Я.,
Кандидат юридичних наук, доцент
Львівський державний університет внутрішніх справ,

ПРОБЛЕМИ ОТРИМАННЯ ПЕРШОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ СТУДЕНТАМИ ТА ВИПУСКНИКАМИ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Працевлаштування студентів і випускників юридичних спеціальностей є актуальною проблемою, оскільки сучасний ринок праці висуває до молодих фахівців високі вимоги щодо професійних знань, практичних навичок і досвіду роботи. Навіть за наявності юридичної освіти молоді люди нерідко стикаються з труднощами під час пошуку першого робочого місця. М. М. Гудима зазначає, що професійна культура юриста формується поетапно, адже основи її закладаються в процесі здобуття юридичної освіти, а інші складові – набуваються в процесі пізнання специфіки юридичної діяльності [18, с. 22]. З метою дослідження цієї проблеми було проведено опитування, у якому взяли участь 53 респонденти, серед яких студенти третього та четвертого курсів, магістранти й випускники. Його результати дали змогу визначити основні перешкоди працевлаштування, оцінити рівень практичної підготовки студентів і з'ясувати, які зміни могли б полегшити їхній вихід на ринок праці.

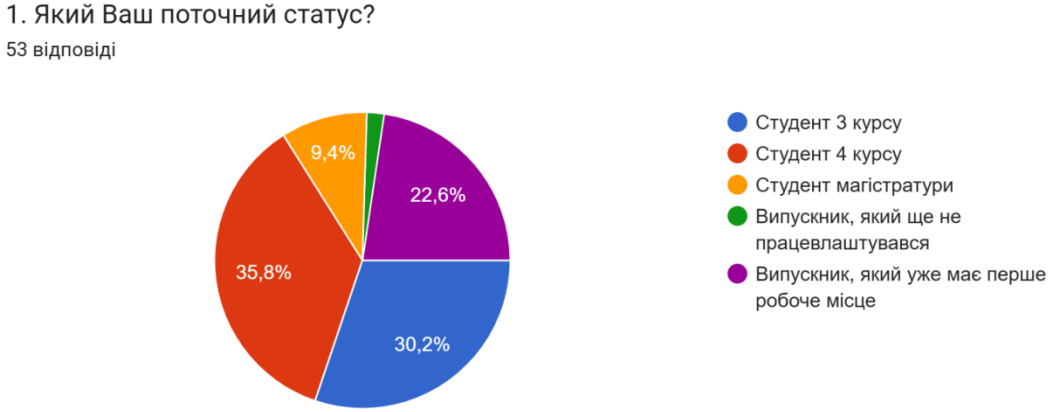

Рисунок 1

Результати опитування свідчать про зацікавленість більшості респондентів у професійній реалізації за здобутою юридичною спеціальністю. Зокрема, 42 особи, або 79,2 % опитаних, планують працювати у правничій сфері. Водночас 8 респондентів ще не визначилися з професійними планами, а 3 особи мають намір працювати в іншій сфері. Це свідчить про значний потенціал молодих правників, однак водночас порушує питання щодо створення належних умов для їхнього входження на ринок праці.

Аналіз відповідей щодо етапу пошуку роботи показав, що 17 осіб уже отримали перше робоче місце за спеціальністю, 18 періодично переглядають вакансії та розглядають пропозиції,

а 3 активно шукають роботу. Ще 8 респондентів поки не розпочинали пошук, проте планують це зробити, а 7 раніше шукали роботу, але наразі припинили пошук.

Однією з найбільш актуальних проблем є вимога наявності досвіду роботи навіть на початкових посадах. На це вказали 42 респонденти, що становить 79,2 % від загальної кількості учасників. Така ситуація створює своєрідне замкнене коло: роботодавці очікують від молодого фахівця практичного досвіду, однак отримати його без першого працевлаштування або належного стажування досить складно. Особливо гостро ця проблема постає для студентів, які ще не мають можливості працювати повний робочий день через навчання.

Ще одним важливим чинником є низький рівень заробітної плати на початку кар'єри. Цю проблему зазначили 30 осіб, або 56,6 % опитаних. Крім того, 26 респондентів (49,1 %) вказали на складність поєднання роботи з очним навчанням, а 23 особи (43,4 %) відзначили недостатню кількість вакансій для студентів і молодих фахівців. Зазначимо, труднощі працевлаштування пов'язані не лише з вимогами роботодавців, а й з економічними умовами, обмеженою доступністю вакансій та необхідністю поєднувати професійний розвиток із навчанням.

Рисунок 2

Окремої уваги потребує питання якості практичної підготовки майбутніх правників. Лише 7 респондентів (13,2 %) вважають отриману під час навчання практичну підготовку повністю достатньою для першого працевлаштування. Натомість 36 осіб (67,9 %) зазначили, що вона є частково достатньою та потребує доповнення практичними навичками. Ще 6 осіб вважають її недостатньою. Отримані результати підтверджують тези науковців В. П. Пєткова, Є. Ю. Соболя про те, що «правове виховання – дуже складний процес. Тут має відбуватися зв'язок науки та практики і навпаки, тому що це – основа професійної підготовки» [19, с. 22]. Отже, результати опитування вказують на необхідність посилення практичної складової юридичної освіти, зокрема вдосконалення навичок складання процесуальних і правових документів, застосування законодавства до конкретних ситуацій, аналізу матеріалів справ та виконання завдань, характерних для майбутньої професії.

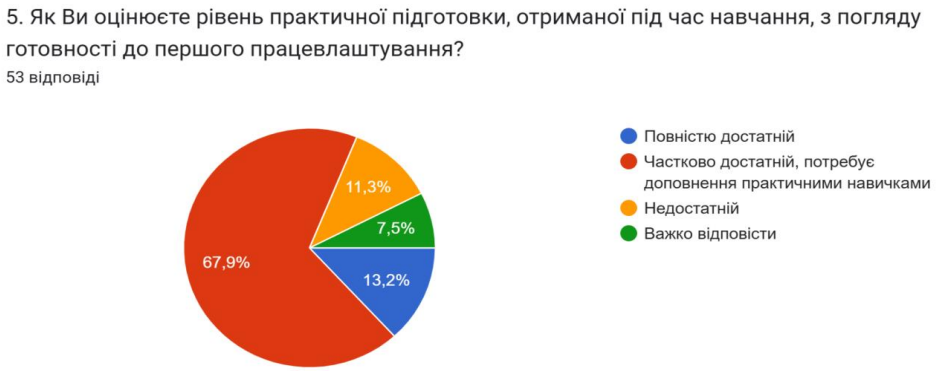

Рисунок 3

Ці висновки підтверджуються відповідями щодо критеріїв, які найбільше впливають на рішення роботодавця. Найчастіше респонденти називали наявність практичного досвіду роботи – 43 відповіді (81,1 %). Уміння застосовувати законодавство на практиці відзначили 38 осіб (71,7 %), навички складання юридичних документів і відповідальність, дисциплінованість та доброчесність – по 35 осіб (66 %). Водночас рівень теоретичних знань із права обрали 29 респондентів (54,7 %). Тобто, для успішного працевлаштування важливо не лише володіти теоретичними знаннями, а й уміти застосовувати їх у професійній діяльності.

Важливу роль у професійному становленні студентів відіграють практика та стажування. Проте результати опитування засвідчили, що лише 3 особи повідомили про отримання першого робочого місця завдяки їх проходженню. Для 28 респондентів практика частково розширила можливості працевлаштування, але не призвела до отримання роботи, а 16 осіб зазначили, що вона не вплинула на їхні можливості. Ще 6 респондентів не проходили практику або стажування. Це дає підстави говорити про необхідність підвищення ефективності таких програм. Практика має бути не формальним етапом навчання, а реальним механізмом набуття професійного досвіду, встановлення контактів із роботодавцями та отримання можливості подальшого працевлаштування.

Щодо способів пошуку роботи, найпопулярнішими виявилися спеціалізовані сайти, зокрема Work.ua та Robota.ua, які обрали 43 респонденти (81,1 %). Офіційні вебсайти державних органів, судових і правоохоронних органів використовують або планують використовувати 22 особи (41,5 %). По 19 респондентів (35,8 %) зазначили офіційні сайти юридичних компаній та можливості працевлаштування за результатами практики або стажування. Водночас ярмарки вакансій у закладах вищої освіти обрали лише 5 осіб (9,4 %).

Респонденти також визначили умови, які могли б найбільше полегшити отримання першого робочого місця. Найбільшу підтримку отримали створення програм стажування з можливістю подальшого працевлаштування та збільшення кількості вакансій для кандидатів без досвіду роботи – по 40 відповідей (75,5 %). Запровадження гнучких графіків роботи для студентів підтримали 35 осіб (66 %), а розширення співпраці закладів вищої освіти з потенційними роботодавцями – 25 осіб (47,2 %).

Рисунок 4

У відкритих відповідях учасники додатково наголошували на необхідності зменшення вимог щодо наявності юридичного стажу, збільшення кількості практичних занять, забезпечення гідної заробітної плати та готовності роботодавців приймати молодих фахівців без досвіду. У науковій літературі також слушно акцентується увага на тому, що формування змісту освітньо-професійних програм підготовки правників на основі професійних стандартів прискорить процеси адаптації молодих спеціалістів, їх «включення» у робочі процеси та знизить додаткові витрати часу та/або коштів роботодавців на професійну підготовку працівників правничих професій на робочому місці [20, с. 22].

На мою думку, результати опитування дають підстави виокремити кілька основних напрямів розв'язання проблеми. По-перше, роботодавцям доцільно розширювати практику працевлаштування студентів і випускників без попереднього досвіду, передбачаючи для них адаптаційний період та наставництво. По-друге, закладам вищої освіти варто посилювати практичну складову навчання та розвивати співпрацю з судами, органами прокуратури, правоохоронними органами й юридичними компаніями. По-третє, необхідно збільшувати кількість оплачуваних стажувань і вакансій із гнучким графіком, що дозволить студентам отримувати професійний досвід ще під час навчання.

Отже, проведене опитування засвідчило, що основною проблемою працевлаштування студентів і випускників юридичних спеціальностей є розрив між вимогами роботодавців та можливостями молодих фахівців, які лише розпочинають професійний шлях. Попри те, що більшість респондентів планує працювати за спеціальністю, цьому перешкоджають вимоги щодо досвіду роботи, недостатня кількість доступних вакансій, невисока початкова заробітна плата та складність поєднання роботи з навчанням. Тому покращення ситуації потребує спільних зусиль закладів вищої освіти, роботодавців і державних інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про вищу освіту : Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1556– VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014.

2. Калюжна А. О. Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога. Дніпро. 2021. С. 42–43.

3. Сутяга О. Практична підготовка магістрів права в університетах Великої Британії. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2025. Т. 15, № 2. С. 179-188.

4. Ковальова Я. О. Допуск до проходження стажування в адвокатурі та принцип несумісності – практичний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 585–588. URL: https://www.lsej.org.ua/10_2023/141.pdf

5.Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

6. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.

7. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри : Закон України від 09 груд. 2023 р. № 3511-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 1. Ст. 3.

8. Про нотаріат : Закон України від 02 вер. 1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.

9. Штучний інтелект для юристів – Режим доступу: https://prism4.ai/home

10. ШІ витісняє адвокатів: чи існує реальна загроза професії? Національна асоціація адвокатів України. – Режим доступу: https://unba.org.ua/news/10847-shi-vitisnyae-advokativ

11. Як безпечно працювати з ШІ: рекомендації для юристів. Міністерство цифрової трансформації України. 2025. – Режим доступу: https://thedigital.gov.ua/news/technologies/yak-bezpechno-pratsyuvati-z-shi-rekomendatsii-dlya-pravnikiv

12. Штучний інтелект для юристів. LIGA ZAKON Blog. – Режим доступу: https://ligazakon.net/blog/shtuchnyi-intelekt-dlia-yurystiv/

13. Міністерство освіти і науки України. Стандарти вищої освіти за спеціальністю 081 «Право». URL: https://mon.gov.ua/

14. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 №1556-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?utm_

15. Правила адвокатської етики. Національна асоціація адвокатів України. https://unba.org.ua/

16. Кодекс законів про працю України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/

17. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. https://naqa.gov.ua/

18. Гудима М.М. Професійна культура юриста та її складові. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 86. Ч. 1. С. 54–57. URL:https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.7

19. Пєтков В. П., Соболь Є. Ю. Проблеми та перспективи підготовки юристів-менеджерів у закладах вищої освіти України. *Сучасна європейська поліцеїстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : матеріали наук.-практ. конф. 2019 Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 195–197 URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/99.pdf

20. Костюченко О. Є. Професійні стандарти як основа визначення змісту підготовки здобувачів освіти за спеціальністю 081 «Право». *Нове українське право*. 2021. Вип. 6. С. 148–154. URL: https://doi.org/10.51989/NUL.2021.6.22

Безуглий Т.Д., здобувач
Науковий керівник: Шведова Г.Л., к.ю.н., доцент,
Державний торговельно-економічний університет

Лита У.М., здобувач
Науковий керівник: Павлович-Сенета Я.П., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права, психології та безпекознавства
Львівський державний університет внутрішніх справ

Оліярник В.І., здобувач
Науковий керівник:Лепіш Н.Я., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права, психології та безпекознавства
Львівський державний університет внутрішніх справ

Ткаченко Д.Ю., здобувач
Науковий керівник: Щерба В.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права
Навчально-науковий інститут права та психології
Національної академії внутрішніх справ

Слемньов І.А., здобувач
Науковий керівник: Острогляд О.В., к.ю.н, доцент,
доцент кафедри права, публічного управління та адмністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

ОПРАЦЮВАННЯ ПРОБЛЕМ ОТРИМАННЯ ПЕРШОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ

1.1 Значення першого працевлаштування для молоді

Найчастіше про роботу студенти починають думати саме на другому курсі. Це той момент, коли вже розумієш: що при отриманні диплому, робота буде не одразу, а от що робити далі - незрозуміло. Поради навколо звучать різні. Хтось із старших курсів каже, що працювати треба йти одразу і хто-зна куди, щоб були гроші та перший запис у трудовій. Хтось, навпаки, радить спокійно довчитися і не розпорошуватися, бо робота забере час, якого не вистачить на сесію.

Насамперед перше працевлаштування - це не лише гроші, а й досвід та знання, які допоможуть студенту в майбутніх починаннях і під час подальшої роботи за профілем. Перша робота має високу значущість через низку причин. Найочевидніше - це гроші. Своя зарплата, навіть невелика, змінює відчуття: студент вже не просить кошти у батьків на проїзд і на каву, а сам планує витрати. Дуже швидко з’ясовується, скільки дійсно коштує прожити місяць, і це сильно впливає на сприйняття того, як влаштований світ.

Головна проблема профільного працевлаштування – перехід від навчання до практики. В університеті студенту здається, що він уже багато вміє: написав курсову, склав сесію, знає терміни. А на роботі з'ясовується, що він не вміє оформити службовий лист, спілкуватися з незадоволеним клієнтом, а дедлайн означає відповідальність не перед оцінкою, а перед коштами компанії. Перші місяці супроводжує відчуття браку знань, і це непросто, але саме так формується професіоналізм. Крім того, уявлення про професію часто не збігається з реальністю. Студент може роками мріяти про роботу, а на практиці виявити, що більшість часу забирає бюрократія [1]. Тож перша робота допомагає зрозуміти, чого людина справді хоче, іноді навіть через заперечення. На першому місці роботи з'являються колеги, наставник і перші професійні контакти. Це згодом дуже допомагає: багато вакансій не публікують, а закривають через рекомендації. Людина, яка бачила молодого працівника у справі, порекомендує його швидше, ніж будь-яке резюме.

Особливо важливою є юридична сторона, про яку студенти зазвичай не думають. Офіційне працевлаштування означає трудовий договір, запис у трудовій книжці та страховий стаж. Стаж потім впливає на лікарняні та деякі виплати, а в багатьох вакансіях прямо вказано вимогу щодо досвіду від 1 року. Якщо ж студент працював неофіційно - на касі, кур'єром чи у знайомого - довести цей досвід буде складно [2].

Перше працевлаштування може взагалі не відповідати уяві про роботу мрії, якщо молода людина потрапляє до компанії, де на новачка покладають усе, нічого не пояснюють і не оплачують вчасно, легко зневіритися в самій професії. Саме тому до вибору першого місця роботи слід ставитись серйозно, а не обирати за перший-кращий варіант, також держава заохочує бізнес наймати молодих співробітників, роботодавець може отримати компенсацію за найм такого співробітника, тому зараз охоче працевлаштовують студентів [3].

Окремо слід висвітлити український контекст. Війна змінила ринок праці: частина підприємств переїхала, багато хто шукає роботу не у своєму місті, кількість вакансій зменшилась, ніж було. Для студентів це означає ще й те, що поєднувати роботу з навчанням стало складніше - через повітряні тривоги, відключення світла та переїзди. З іншого боку, помітно зросла частка віддаленої роботи, і це дає молоді шанс: можливість працювати на компанію з іншого міста чи країни, не виїжджаючи [4].

1.2 Види працевлаштування студентів

У сучасних умовах трансформації ринку праці, загострених викликами війни та повоєнного відновлення, проблема працевлаштування випускників закладів вищої освіти (ЗВО) набуває особливої актуальності. Молоді фахівці стикаються з низкою бар'єрів: дефіцитом робочих місць за спеціальністю, низьким рівнем стартових заробітних плат, недостатньою практичною підготовкою, конкуренцією з більш досвідченими працівниками та впливом міграційних процесів. Це вимагає пошуку нових підходів до організації взаємодії між освітою, наукою, бізнесом, державними інституціями та громадянським суспільством. Одним із ключових інструментів вирішення даної проблеми є формування організаційного механізму працевлаштування випускників ЗВО, який передбачає системну взаємодію внутрішніх (кафедри, викладачі, відділи працевлаштування, асоціації випускників) та зовнішніх (роботодавці, Державна служба зайнятості, професійні асоціації, міжнародні партнери) учасників процесу. Такий механізм має забезпечити ефективну інтеграцію випускників у ринок праці, скорочення розриву між попитом і пропозицією робочої сили, підвищення конкурентоспроможності молодих фахівців та збереження людського капіталу України [5, с.17].

Багато студентів починають працювати ще під час навчання. Причини різні: потреба у власному доході, бажання здобути практичний досвід, ранній вихід на ринок праці. Працевлаштування студента означає залучення його до трудової або іншої не забороненої законом діяльності без втрати статусу здобувача освіти. Перший трудовий досвід формує професійні навички, розширює коло контактів і підвищує конкурентоздатність після випуску. Право на вільно обрану зайнятість закріплено в ст. 3 Закону України «Про зайнятість населення», а трудові відносини регулює Кодекс законів про працю України (КЗпП) [6;7].

Види працевлаштування студентів можна поділити на такі види:

–за обсягом робочого часу;

–за місцем і організацією роботи;

–за строком;

–за зв'язком зі спеціальністю;

–за правовою формою.

Подані нижче види виокремлено за різними критеріями, тому вони не взаємовиключні. Студент може, наприклад, працювати дистанційно і на умовах неповного робочого часу водночас.

За обсягом робочого часу. Повна зайнятість передбачає нормальну тривалість робочого часу до 40 годин на тиждень відповідно до ст.50 КЗпП. Для студентів денної форми це складно поєднувати з навчанням, тому такий формат трапляється переважно на старших курсах або на заочній формі. Неповна зайнятість передбачає неповний робочий день чи тиждень за погодженням сторін (ст. 56 КЗпП). Це найпоширеніший формат серед студентів [7].

За місцем і організацією роботи. Дистанційна робота виконується поза приміщенням роботодавця з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Її особливості врегульовано КЗпП. Гнучкий режим робочого часу дає змогу самостійно визначати початок і кінець робочого дня в межах норм, погоджених із роботодавцем, що зручно при змінному розкладі занять.

За строком. Тимчасова та сезонна робота (літні місяці, канікули, проектні завдання) дозволяє заробити без шкоди для навчання. Трудовий договір укладається на визначений строк.

За зв'язком зі спеціальністю. Стажування і робота за фахом дають практичний досвід, який безпосередньо стосується майбутньої професії. Стажування може відбуватися за трудовим договором, за договором про стажування або в межах практики, передбаченої освітньою програмою.

За правовою формою. Окремо виділяють самозайнятість і фриланс. Це діяльність як фізичної особи-підприємця або за цивільно-правовими договорами (договір підряду, надання послуг) без трудових відносин. Таке працевлаштування гнучке, але працівник не має гарантій, які надає КЗпП (оплачувана відпустка, лікарняні в тому ж порядку тощо). Окремий різновид, гіг-контракт, доступний резидентам Дія.City.

Для майбутніх юристів найкорисніші такі формати:

помічник юриста;

–стажування в юридичній компанії, адвокатському об'єднанні, органах прокуратури чи судах;

–робота в юридичному відділі підприємства або установи;

–участь у правових проектах: юридичні клініки, правопросвітницькі ініціативи, консультування, підготовка проектів документів.

Така робота поєднує навчання з практикою. Студент вчиться складати процесуальні документи, працювати з матеріалами справ і спілкуватися з клієнтами, що складно здобути лише в аудиторії.

Законодавство дозволяє студентам обирати різні формати зайнятості залежно від життєвої ситуації. Найбільш оптимальними для здобувачів денної форми є неповний робочий час, гнучкий графік і дистанційна робота. Студентам-правникам доцільно починати з роботи помічником юриста чи стажування, бо це допомагає отримати перше робоче місце за фахом.

1.3 Основні проблеми студентів та випускників юридичних факультетів під час працевлаштування

Нині безробіття серед випускників закладів вищої освіти є гострою проблемою. Воно зумовлене скороченням ринку праці та надмірним розширенням пропозиції фахівців з вищою освітою. В умовах воєнного стану кількість безробітних випускників зросла через загальну економічну нестабільність, релокацію або зупинку діяльності багатьох підприємств, руйнування промислової інфраструктури, а також через те, що компанії заморожують найм молодих фахівців без досвіду, мінімізуючи фінансові ризики. Професія юриста залишається актуальною,

адаптуючись до нових реалій, суспільних трансформацій і технологічних викликів. Навіть у кризові часи саме правознавці допомагають знаходити законні рішення складних проблем. Це підтверджують і статистичні дані: за інформацією порталу Education.ua, у 2023 р. спеціальність 081 «Право» зібрала найбільше заяв абітурієнтів [8]. У 2026 р. за даними МОН вона посідає 8 місце за кількістю заявок (33 447) [9]. Попри популярність професії, проблема працевлаштування випускників залишається гострою. Науковці вже б'ють на сполох: після завершення навчання й отримання диплома випускники здебільшого змушені самостійно шукати роботу [1, с. 11].

Проблематика першого працевлаштування на нашу думку проявляється у наступних аспектах:

1.Невідповідність між теорією та практичними навичками. Більшість випускників володіють високим рівнем теоретичних знань, проте не мають достатнього практичного досвіду (складання процесуальних документів, ведення переговорів, участь у судових засіданнях, робота з вузькоспеціалізованими реєстрами), якого вимагають роботодавці від першого дня роботи. Не зважаючи на велику кількість часу, проходження практики студентами, рівень практичної підготовки залишається низьким.

2.Завищені вимоги роботодавців до початківців. Зокрема, на ринку праці спостерігається тенденція, коли навіть на позиції молодшого юриста чи помічника адвоката висувається вимога про наявність релевантного досвіду роботи від 1-2 років, що створює «замкнене коло» для молодих фахівців.

3.Загострена конкуренція через високу насиченість ринку. Попри те, що спеціальність «Право» залишається серед лідерів за кількістю поданих заяв, ринок праці в умовах економічного спаду та воєнного стану не здатний поглинути таку кількість фахівців, що призводить до високої конкуренції навіть за низькооплачувані стартові позиції.

4.Дисбаланс між очікуваннями здобувачів та фінансовими пропозиціями. Початкові оклади для молодих фахівців часто не покривають базових життєвих потреб що змушує випускників обирати роботу за спеціальністю.

5.Недостатність державних гарантій та механізмів сприяння першому працевлаштуванню**.** Відсутність ефективного взаємозв'язку між закладами вищої освіти та потенційними роботодавцями (державними органами, юридичними компаніями, бізнесом) призводить до того, що пошук роботи стає виключно індивідуальною відповідальністю випускника.

З метою практичного підтвердження окресленої проблематики та з'ясування реального стану працевлаштування здобувачів вищої освіти, нашою дослідною командою було проведено соціологічне опитування. Отримані результати дозволяють зробити чіткі висновки щодо ключових страхів, пріоритетів, суб'єктивних оцінок та очікувань молодих фахівців під час пошуку першого місця роботи. Аналіз відповідей щодо страхів під час пошуку першої роботи (рис.1.1) засвідчив, що головним стримуючим чинником для молоді є відсутність досвіду роботи (68,4%) та страх не впоратися з покладеними обов'язками (57,1%). Значна частина респондентів відчуває хвилювання безпосередньо під час співбесіди (35,7%) та внутрішню невпевненість у собі (32,7%), а 28,6% опитаних побоюються отримати відмову від роботодавця. Лише 10,2% респондентів зазначили про повну відсутність будь-яких страхів.

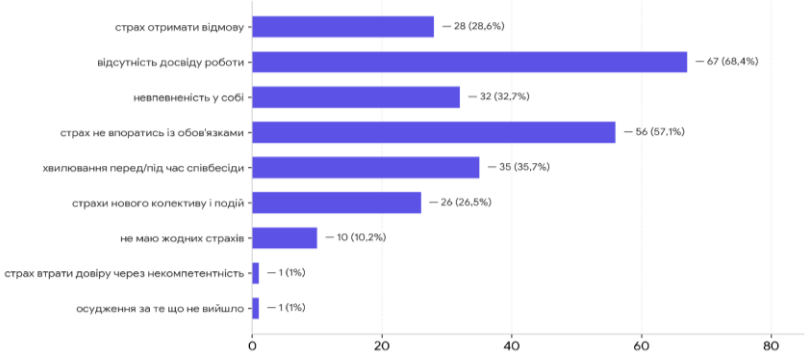

рис. 1.1

Під час оцінки критеріїв привабливості вакансій (Діаграма 2) для здобувачів найважливішими виявилися: можливість професійного розвитку (72,3%); можливість ефективно поєднувати роботу з навчанням (71,3%); належний рівень заробітної плати (69,3%); гнучкий графік роботи (68,3%). Водночас комфортна атмосфера в колективі є важливою для 48,5% респондентів, а офіційне працевлаштування – для 36,6%. Показово, що лише 17,8% опитаних назвали принциповою відповідність роботи здобутій спеціальності, що підтверджує готовність молоді до вимушеної професійної переорієнтації.

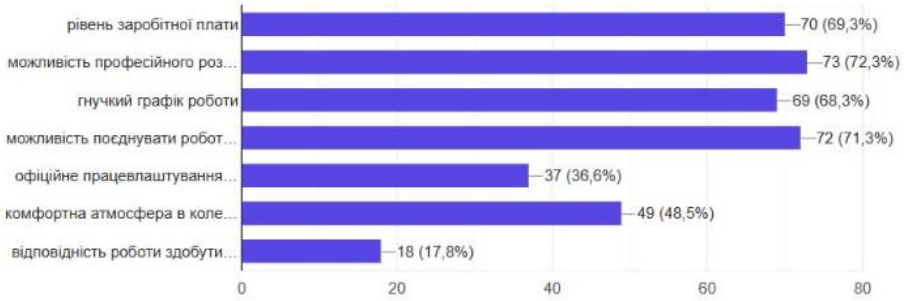

рис.1.2

Відповідаючи на запитання щодо необхідних інструментів підтримки (рис 1.3), абсолютна більшість респондентів підкреслила потребу в запровадженні стажування та оплачуваної практики для студентів (86,1%), а також у зменшенні вимог роботодавців щодо наявності попереднього досвіду роботи (64,4%). Крім того, випускники відчувають потребу в активнішій допомозі з боку ЗВО у пошуках першої роботи (57,4%), реалізації державних програм сприяння зайнятості молоді (46,5%) та проведенні практичних професійних курсів і тренінгів (36,6%)

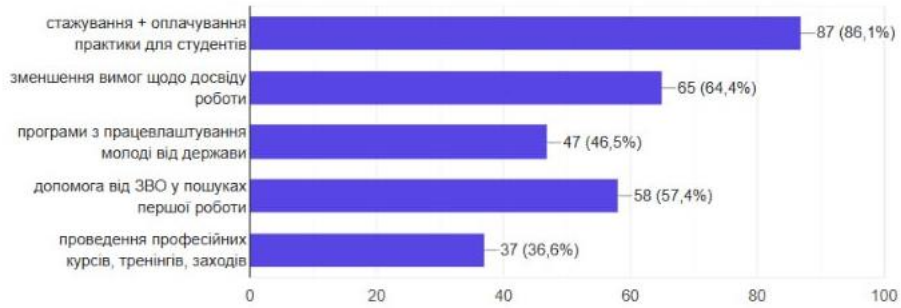

рис 1.3

За даними опитування, ключовою перешкодою для працевлаштування молодих фахівців залишається вимога працедавців щодо наявності досвіду роботи (69,3%) (рис.1.4). При цьому 67,4% респондентів вже неодноразово стикалися з відмовами при спробах працевлаштування (зокрема, 43,6% – часто, 23,8% – декілька разів) (рис.1.5).

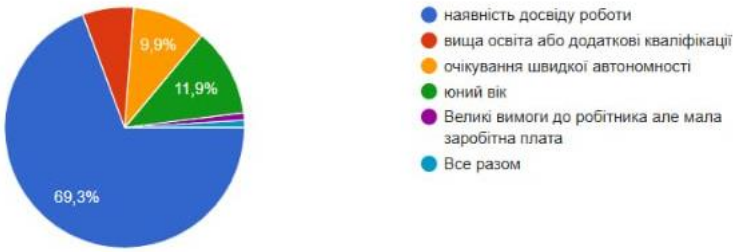

рис.1.4

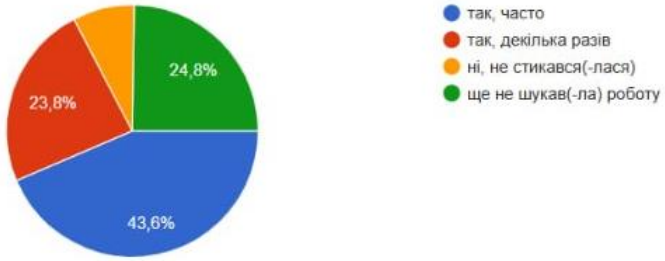

рис.1.5

Основними джерелами пошуку вакансій для студентів є спеціалізовані сайти з пошуку роботи (Work.ua, Robota.ua тощо – 29,7%), допомога навчального закладу (23,8%), а також особисті рекомендації знайомих і друзів (21,8%) (рисунок 1.6). Для здобуття першого практичного досвіду більшість молодих фахівців висловлюють гнучкість: 38,6% готові працювати не за фахом за умови подальшого професійного зростання, а 31,7% – залежно від запропонованих умов праці та обов'язків (рисунок 1.7). Загалом 40,6% опитаних зазначили, що поточний ринок праці лише переважно відповідає їхнім очікуванням, а 29,7% вважають цю відповідність лише частковою (рисунок 1.8).

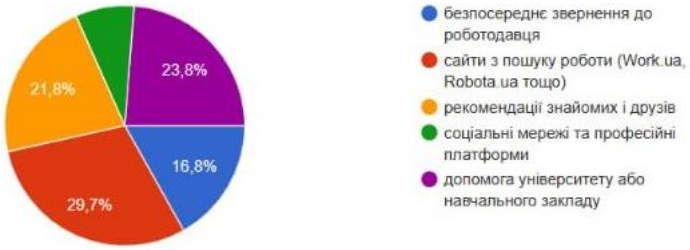

рис.1.6

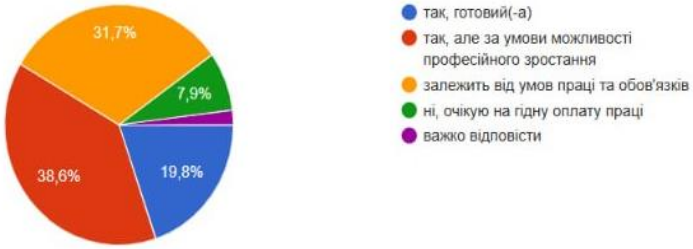

рис.1.7

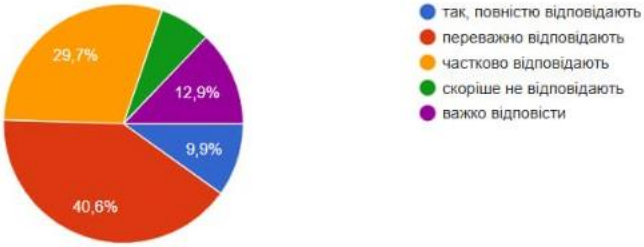

рис.1.8

З огляду на зазначене, можна сформувати такі висновки: по-перше, ринок праці для випускників-правників функціонує в умовах турбулентності та скорочення початкових вакансій; по-друге, головними бар'єрами є невідповідність практичних навичок, завищені вимоги до досвіду та психологічні страхи молоді; по-третє, студенти гостро потребують оплачуваних стажувань та зниження бар'єрів, демонструючи при цьому високу гнучкість у виборі умов праці; по-четверте, розв'язання цієї проблеми вимагає системної взаємодії ЗВО, держави та роботодавців задля створення ефективних кар'єрних траєкторій молодих фахівців

1.4 Проблеми роботодавців із пошуком молодих працівників

Актуальність теми зумовлена змінами на українському ринку праці, спричиненими повномасштабною війною, демографічними процесами, міграцією населення та трансформацією вимог до професійних компетентностей. За таких умов роботодавці стикаються з труднощами пошуку працівників, які одночасно мають необхідні знання, практичні навички та готовність швидко адаптуватися до робочого середовища. Особливо гостро ця проблема проявляється під час працевлаштування молоді, яка часто має належну теоретичну підготовку, але ще не володіє достатнім професійним досвідом.

Головна проблема роботодавців полягає в суперечності між вимогами до досвіду молодих кандидатів і обмеженими можливостями отримати його на початку кар'єри. Підприємства зацікавлені в працівниках, які швидко виконують посадові обов'язки без значних витрат на навчання. Водночас випускники нерідко стикаються з вимогою мати рік чи більше досвіду навіть для початкових посад. Так виникає замкнене коло: роботодавець шукає досвідченого працівника, а молодій людині потрібна робота, щоб цей досвід здобути.

Наприклад, випускник юридичної спеціальності може добре знати законодавство, проте не мати практичних навичок підготовки процесуальних документів, роботи з електронними реєстрами або аналізу реальних правових ситуацій. Роботодавець змушений організовувати додаткове навчання, залучати наставника та контролювати виконання завдань. Це потребує часу й ресурсів, особливо в невеликих організаціях. Проте відмова від кандидатів без досвіду звужує коло претендентів і перешкоджає формуванню кадрового резерву.

Іншим чинником є невідповідність між очікуваннями молоді та умовами, які пропонують роботодавці. Молоді фахівці зазвичай зацікавлені не лише в заробітній платі, а й у професійному розвитку, стабільності зайнятості, зрозумілих перспективах кар'єрного зростання та можливості поєднувати роботу з навчанням. Якщо запропонований графік не дозволяє відвідувати заняття, а оплата праці не відповідає обсягу обов'язків, кандидат може відмовитися від вакансії. Отже, складнощі пошуку персоналу можуть бути пов'язані не тільки з нестачею кваліфікованих кандидатів, а й із недостатньою привабливістю самої пропозиції роботи.

Додатковий вплив на ринок праці України мають наслідки повномасштабної війни, вимушене переміщення населення та скорочення доступних трудових ресурсів. У таких умовах роботодавцям доводиться переглядати підходи до добору персоналу, а також конкурувати за працівників із необхідними компетентностями. Відповідно до матеріалів Національного інституту стратегічних досліджень, воєнні та демографічні чинники суттєво впливають на структуру українського ринку праці [10].

Міжнародна організація праці також визначає подолання дефіциту робочої сили й розвиток професійних навичок серед важливих напрямів відновлення зайнятості в Україні [4].

Вирішення цієї проблеми потребує співпраці роботодавців, закладів освіти та держави. Роботодавцям доцільно розвивати програми стажування, запроваджувати наставництво, переглядати необґрунтовані вимоги до досвіду й оцінювати кандидатів за реальними компетентностями. Заклади освіти мають посилювати практичну підготовку та розширювати співпрацю з роботодавцями. Державна політика, своєю чергою, повинна сприяти професійній орієнтації молоді, навчанню та доступу до першого робочого місця. Важливим є й дотримання трудових прав кандидатів: стаття 2-1 Кодексу законів про працю України закріплює рівність трудових прав і можливостей, а стаття 22 гарантує захист від необґрунтованої відмови в прийнятті на роботу [7].

Тому відбір персоналу має ґрунтуватися на об'єктивних професійних вимогах, а не на упереджених уявленнях про молодий вік або відсутність тривалого трудового стажу.

Отже, головна складність пошуку молодих працівників полягає не лише в недостатності їхнього практичного досвіду, а й у відсутності ефективного механізму переходу від освіти до повноцінної професійної діяльності. Вимоги роботодавців до готових фахівців часто не враховують, що професійна компетентність формується поступово. Оптимальним рішенням є поєднання якісної освіти, практичного навчання, наставництва та гідних умов праці. Такий підхід дозволить роботодавцям залучати перспективні кадри, а молоді – реалізовувати професійний потенціал і здобувати досвід безпосередньо в процесі роботи.

1.5 Практичні рекомендації щодо першого працевлаштування молоді

Підготовку до виходу на ринок праці варто починати ще під час навчання. Нерідко молодь починає цікавитися першою роботою лише наприкінці навчання або після отримання диплома, коли часу на набуття практичних навичок уже бракує. За даними дослідження МОН 2021 р., близько 50% студентів замислюються про працевлаштування лише після отримання диплома. Тому однією з основних проблем на початку професійного шляху є недостатність практичного досвіду, через що випускники можуть опинитися в менш вигідному становищі порівняно з кандидатами, які вже мають досвід роботи. Цей досвід не обов'язково має бути оплачуваним. Є й інші джерела отримання досвіду, як от: волонтерство, громадська діяльність, участь у проектах проекти благодійних фондів, громадських організацій чи міністерств. Така діяльність розвиває навички проектного менеджменту, комунікації, командної роботи й організації подій і може бути вказана в резюме. Додатково ініціативність студента демонструють навчальні та пет-проекти, які розширюють кругозір і демонструють ініціативність майбутнього фахівця.

Сучасні приватні компанії все частіше пропонують оплачувані або неоплачуване стажування з можливістю подальшого працевлаштування. За даними проведеного нами дослідження, респонденти вважають найефективнішим способом працевлаштування – сайти з пошуку першої роботи. Наприклад на Work.ua пропонують достатню кількість вакансій з позначкою «без досвіду». Це реальна можливість отримати практичний досвід і відчути як працює цей апарат у власній сфері.

Сучасному фахівцю недостатньо мати лише теоретичні знання за спеціальністю, адже роботодавці все частіше очікують від випускників розвинених цифрових компетентностей, практичного досвіду, вміння презентувати себе та налагоджувати професійні контакти. Тому студент має цілеспрямовано розвивати навички роботи з інформацією, цифровими інструментами, даними та сучасними технологіями, зокрема штучним інтелектом, а також опановувати програми й сервіси, потрібні саме у його галузі. Не менш важливими є комунікативні навички, критичне мислення, відповідальність, гнучкість і здатність швидко навчатися, адже саме вони допомагають адаптуватися до змін на ринку праці.

Навички самопрезентації студенту варто здобувати ще в університеті. Викладачі та заклад вищої освіти мають не лише передавати теоретичні знання, а й надавати студентам реальні кейси, практикувати написання резюме, мотиваційних листів і портфоліо, проводити тренінги зі співбесід та допомогти усвідомити сильні й слабкі сторони. Це дасть змогу поступово готуватися до пошуку роботи, а не стикатися з ним уже після випуску. Далекоглядним кроком є налагоджування співпраці ЗВО з роботодавцями, створюючи для студентів можливості: проходити стажування, брати участь у проектах компаній і отримувати перший професійний досвід. Пряма взаємодія з підприємствами допомагає студенту познайомитися з потенційними роботодавцями ще під час навчання.

Портфоліо та якісно складене резюме також відіграють важливу роль у професійному розвитку. Резюме має бути стислим, актуальним і адаптованим під конкретну вакансію, а портфоліо – демонструвати реальні результати: навчальні проекти, волонтерський досвід, підсумки стажування. Так студент показує не лише знання, а й уміння застосовувати їх на практиці. Пошук вакансій слід вести системно: аналізувати вимоги роботодавців, стежити за профільними сайтами, кар'єрними центрами та сторінками компаній. Однією з платформ є LinkedIn – глобальна мережа для пошуку роботи, де професійний профіль із навичками, досвідом і прикладами робіт підвищує шанси бути поміченим рекрутером [11].

Актуальним інструментом нині є нетворкінг, тобто побудова професійних зв'язків. Досвід можна отримувати не лише на офіційному стажуванні, а й через заходи громадських організацій, освітні проекти, конференції, хакатони, форуми, волонтерські ініціативи та програми міжнародного обміну. Участь у таких подіях дає змогу спілкуватися з людьми з різним досвідом, шукати менторів і дізнаватися про вакансії, які не завжди публікують відкрито. Вміння налагоджувати контакт і підтримувати стосунки часто відкриває двері до стажувань, спільних проектів і першої роботи.

Окремою проблемою залишається удосконалення державної підтримки першого працевлаштування молоді. Серед частини молоді досі існує стереотипне уявлення про Державну службу зайнятості як про установу, яка не пропонує конкретних дієвих послуг. Утім, служба надає молоді кар'єрне консультування та підбір роботи з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб ринку праці, проводить професійну орієнтацію та профтестування, організовує професійне навчання, перепідготовку й підвищення кваліфікації[12]. Для молоді з соціально вразливих категорій, зокрема для учасників бойових дій, внутрішньо переміщених осіб і людей з інвалідністю, передбачені ваучери на навчання, а для тих, хто прагне започаткувати власну справу – гранти, сума яких залежить від віку особи [13]. Доступ до таких послуг має бути простішим, зрозумілішим і поширенішим серед студентів, адже більша частина молоді просто не знає про можливі форми державної підтримки або не вміє ними скористатися.

Державі також варто створювати ефективні програми працевлаштування молоді, підтримувати професійне навчання та стажування, стимулювати роботодавців створювати можливості для кандидатів без досвіду. Правові засади такої політики визначені Законом України «Про зайнятість населення», який закріплює право на вільно обрану зайнятість та державні гарантії соціального захисту від безробіття. Крім того, регулювання відносин між роботодавцем і працівником має здійснюватися через сучасний трудовий договір, якого в Україні досі немає в повноцінному вигляді. Натомість застосовується Кодекс законів про працю 1971 року, який не відповідає сучасним формам зайнятості та потребам молодих фахівців. Сучасне регулювання разом із послугами служби зайнятості й програмами стажування зробить перший вихід молоді на ринок праці справедливішим і безпечнішим.

Успішне працевлаштування молоді можливе лише за комплексного підходу, що поєднує зусилля самих випускників, університетів, роботодавців і держави. Студент має розвивати професійні та цифрові компетентності, формувати резюме й портфоліо, налагоджувати професійні зв'язки. Університет повинен забезпечувати практичну підготовку, організовувати стажування й співпрацювати з роботодавцями. Роботодавці мають відкривати можливості для кандидатів без досвіду, пропонувати стажування й наставництво, а держава – вдосконалювати послуги служби зайнятості та підтримувати навчання молоді. Лише спільні зусилля роблять перший вихід на ринок праці доступнішим, справедливішим і швидшим в адаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щотова Ю.М. Правове регулювання працевлаштування молоді в Україні [Текст]: монографія / Ю.М. Щотова. - К.: АПСВ, 2007. - 192

2. Пенсійний фонд України. Страховий стаж і соціальний захист. URL: https://www.pfu.gov.ua/2152670-strahovyj-stazh-i-sotsialnyj-zahyst/

3. Кабінет Міністрів України. Як роботодавцю отримати компенсацію за працевлаштування молоді? URL: https://www.kmu.gov.ua/news/yak-robotodavtsiu-otrymaty-kompensatsiiu-za-pratsevlashtuvannia-molodi

4. International Labour Organization. Decent Work Country Programme for Ukraine 2026–2029. 2026. URL: https://www.ilo.org/resource/report/decent-work-country-programme-ukraine-2026-2029 (дата звернення: 19.10.2026).

5.Лозова Т. П. Організаційний механізм працевлаштування випускників закладів вищої освіти. Управління економікою: теорія і практика. «Чумаченківські читання»: збірник наукових праць / Інститут економіки промисловості НАН України. Київ, 2025. С. 17–35. URL:https://www.chumachenko-readings.org/download/2025/02-Lozova.pdf

6.Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#n36

7. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

8.Аналітика ринку праці та освіти. URL: https://www.work.ua/articles/analytics/3291/ (дата звернення: 19.10.2026).

9. Вступ-2026: майже 1,2 млн заяв подано до закладів вищої освіти. *Міністерство освіти і науки України* : вебсайт. URL: https://mon.gov.ua/news/vstup-2026-maizhe-12-mln-zaiav-podano-do-zakladiv-vyshchoi-osvity (дата звернення: 19.10.2026).

10. Національний інститут стратегічних досліджень. Тренди на ринку праці України в умовах війни. 17 жовтня 2025 року. URL: https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/trendy-na-rynku-pratsi-ukrayiny-v-umovakh-viyny (дата звернення: 19.10.2026).

11. LinkedIn: офіційний сайт. URL: https://ua.linkedin.com/

12.Київський міський центр зайнятості. URL: https://kie.dcz.gov.ua/novyna/vam-cikavo-yaki-poslugy-sluzhba-zaynyatosti-proponuye-dlya-molodi

13.Захід для молоді «START - Кар'єра»: про роботу, власну справу та перший професійний крок. [Відео]. YouTube. URL: https://youtu.be/PTMuaRubLOI?si=2xVTViaUWT35iSRH

Виконали: Нікончук Олександра
Данільченко Віта
Кулеба Вероніка
Яхимович Єлизавета
Сидор Наталія
Кучейник Діана

ПРОБЛЕМИ ОТРИМАННЯ ПЕРШОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ ВИПУСКНИКАМИ ЮРИДИЧНИХ І СУМІЖНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

ВСТУП

Актуальність теми. Перше працевлаштування є одним із найвразливіших етапів професійного становлення молоді. В Україні його ускладнюють високий рівень безробіття серед молоді, розрив між змістом освіти та вимогами ринку праці, а також умови воєнного стану, що змінили структуру попиту на фахівців і правила трудових відносин. Для випускників юридичних і суміжних спеціальностей до цих чинників додаються особливості входу в професію: для багатьох правничих посад необхідні стаж роботи в галузі права, кваліфікаційні іспити, стажування та відповідність кандидата вимогам доброчесності. Виникає замкнене коло: для першого робочого місця потрібен досвід, а досвід можна здобути лише на робочому місці.

Мета дослідження - з'ясувати проблеми першого працевлаштування студентів і випускників юридичних та суміжних спеціальностей і запропонувати шляхи їх вирішення.

Завдання дослідження: розкрити специфіку працевлаштування правників і фахівців суміжних спеціальностей; описати алгоритм пошуку роботи; охарактеризувати неповну й тимчасову зайнятість як способи першого працевлаштування; проаналізувати статистичні дані та результати опитування; виокремити проблеми роботодавців у пошуку працівників і запропонувати рекомендації.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо першого працевлаштування молоді.

Предметом – проблеми та шляхи їх вирішення для випускників юридичних і суміжних спеціальностей.

Методи дослідження: опитування, аналіз статистичних даних, порівняльний аналіз, аналіз нормативної бази та наукової літератури.

Структура роботи зумовлена метою й завданнями: вона складається зі вступу, семи розділів і списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРШОГО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ПРАВНИКІВ І ФАХІВЦІВ СУМІЖНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

1.1. Поняття та специфіка юридичної кар'єри

Згідно із Законом України «Про основні засади молодіжної політики», молодь - це особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями чи особами без громадянства та перебувають в Україні на законних підставах [9]. Проте єдиного узгодженого визначення «випускника», «молодого фахівця» та «першого робочого місця» в законодавстві не визначено, а чинну дефініцію молодого спеціаліста дослідники вважають такою, що потребує оновлення [17, с. 31]. Тому в роботі застосовується авторське (робоче) визначення: перше робоче місце - це місце роботи, яке особа вперше обіймає за трудовим договором після завершення чи припинення навчання або служби і яке дає змогу набути професійного досвіду за здобутою чи суміжною спеціальністю.

Специфіка юридичної кар'єри полягає передусім у регульованому вході в професію: для судді, адвоката, прокурора, нотаріуса й приватного виконавця закон встановлює вимоги до стажу, кваліфікаційного іспиту та стажування (детально – у розділі 2). Зокрема, для посади прокурора окружної прокуратури у 2023 р. скасовано вимогу дворічного стажу, проте діє добір через кваліфікаційний іспит, спеціальну підготовку та стажування прокурора-стажиста [10].

Для правників «перше місце» складніше ще й через ринок праці. За аналітикою Work.ua за квітень 2024 р., у 73 % вакансій для юристів вимагають досвід (на ринку загалом - 61 %), студентів готові розглядати у 18 % вакансій (проти 23 %), а 93 % вакансій передбачають лише повну зайнятість, що ускладнює поєднання навчання з роботою [18]. За даними дослідження 2024 р., наведеними Центром Разумкова, «понад 80% випускників закладів вищої освіти не працюють за спеціальністю» [21, с. 10].

1.2. Правове регулювання

Конституція України гарантує кожному право на працю, що включає можливість заробляти на життя працею, яку особа вільно обирає, і зобов'язує державу створювати умови для його повного здійснення та забезпечувати рівні можливості у виборі професії [1].

Кодекс законів про працю України регулює укладення трудового договору, зокрема строкового, випробування та неповний робочий час [2]. За загальним правилом, випробування не встановлюється для молодих спеціалістів після закінчення вищих закладів освіти [2], однак на період воєнного стану Закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» дозволяє встановлювати його для будь-якої категорії працівників і має пріоритет над Кодексом [8].

Закон «Про зайнятість населення» передбачає для молоді, яка вперше приймається на роботу, додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню [5]. Водночас квотування робочих місць для таких категорій, закріплене в частині другій статті 14, виключено Законом від 21 вересня 2022 р. № 2622-IX [5].

РОЗДІЛ 2. АЛГОРИТМ ПОШУКУ РОБОТИ

Пошук першого робочого місця як для студентів, так і для молодих юристів для зручності можна звести до певної послідовності дій: визначення цілі й напряму; аналіз вимог до посади; підготовка резюме та супровідного листа; пошук вакансій на Work.ua, Robota.ua, Jobs.ua; нетворкінг через викладачів, випускників і юридичні клініки; співбесіда; тестове завдання; випробування за необхідності.

При виборі сфери вакансій існують найбільш популярні, загальні напрямки. До прикладу в судовій системі стартовими посадами є секретар судового засідання, помічник судді, консультант суду та інші посади апарату суду. Вони належать до державної служби, тож згідно зі ст. 19 Закону України «Про державну службу» претендент має мати присуджений ступінь вищої освіти: не нижче бакалавра чи молодшого бакалавра для категорії «В» і не нижче магістра для категорій «А» та «Б». [4].

Згідно з ч. 3 ст. 127 Конституції України суддею може бути призначений громадянин України віком від 30 до 65 років, який має вищу юридичну освіту та щонайменше п'ять років стажу професійної діяльності у сфері права, є компетентним і доброчесним та володіє державною мовою [1]. Крім того, кандидат проходить конкурс, кваліфікаційне оцінювання та, залежно від досвіду, спеціальну підготовку в Національній школі суддів України; процедури й строки визначає чинна редакція Закону «Про судоустрій і статус суддів» [11].

Наступною сферою для розгляду є прокуратура та правоохоронні органи. Прокурором місцевої прокуратури може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту ступеня магістра (або прирівняну до неї освіту за рівнем спеціаліста), стаж роботи в галузі права щонайменше два роки та володіє державною мовою [10].

Адвокатом може бути особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права щонайменше два роки, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, визначених законом), склала присягу та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [3]. Студент може розпочати шлях як помічник адвоката: такі посади бувають відкриті для студентів, а закон передбачає звільнення від стажування для тих, хто певний час працював помічником адвоката.

Нотаріусом може бути громадянин України зі ступенем вищої юридичної освіти не нижче магістра, який має стаж у сфері права щонайменше шість років, із них не менше трьох років на посаді помічника нотаріуса або консультанта державної нотаріальної контори, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво [6]. Приватним виконавцем може бути особа віком від 25 років із вищою юридичною освітою не нижче магістерського рівня, стажем у галузі права після одержання диплома не менше двох років, яка склала кваліфікаційний іспит [7].

РОЗДІЛ 3. НЕПОВНА Й ТИМЧАСОВА ЗАЙНЯТІСТЬ СТУДЕНТІВ

Пошук першого робочого місця студентами-юристами нерозривно пов'язаний із необхідністю поєднання навчання з практичною діяльністю. Тому неповна та тимчасова зайнятість (неповний робочий час, стажування, практика, посади помічника юриста, дистанційна робота, юридичні клініки) стають ключовими інструментами здобуття первинного професійного досвіду ще до отримання диплома.

Правове оформлення трудових відносин. Згідно зі статтею 56 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України), за угодою між працівником і роботодавцем може встановлюватися як при прийнятті на роботу, так і згодом неповний робочий день або неповний робочий тиждень [2]. Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення», держава створює додаткові гарантії працевлаштування для молоді, яка закінчила або припинила навчання і шукає перше робоче місце [5].

Згідно з результатами аналізу ринку праці на платформі Work.ua, легальне оформлення трудових відносин є критично важливим для захисту прав молодих фахівців [26]. Водночас навчання й робота можуть конфліктувати, а ризик неофіційного працевлаштування зростає.

Особливу роль у процесі працевлаштування відіграє виробнича та навчальна практика, яка розглядається як перший крок до повноцінного працевлаштування за фахом. Значну допомогу в цьому надають кар'єрні центри закладів вищої освіти, зокрема Центр розвитку професійної кар'єри Державного університету «Житомирська політехніка», який активно укладає договори про практику та допомагає студентам із пошуком вакансій [14].

РОЗДІЛ 4. ЗАГАЛЬНОДОСТУПНА СТАТИСТИКА

Аналіз загальнодоступних статистичних даних щодо зайнятості та безробіття молоді дозволяє об'єктивно оцінити ситуацію на ринку праці України та виявити основні тенденції, що впливають на випускників і студентів юридичних спеціальностей. За даними Державної служби статистики України (Держстат) [15], рівень безробіття серед молоді традиційно перевищує загальні показники безробіття в країні. Відповідно до міжнародних стандартів Міжнародної організації праці (МОП, ILOSTAT) [24], молодіжна вікова група охоплює осіб віком 15–24 роки та 25–34 роки. В умовах повномасштабної війни, релокації підприємств та загальної цифровізації економіки ринок праці зазнав суттєвих трансформацій, які безпосередньо вплинули на працевлаштування початківців.

Важливим індикатором соціально-економічного стану молоді є показник **NEET** (Not in Education, Employment, or Training), який визначає частку молоді, що не працює, не навчається і не бере участі у професійній підготовці. За статистичними даними Євростату (Eurostat) [23] та Світового банку [22], цей показник в Україні під впливом кризових факторів та наслідків воєнного стану демонструє коливання, суттєво обмежуючи можливості професійної інтеграції випускників.

Дослідження співвідношення попиту та пропозиції на ринку праці, на основі аналітичних звітів Державної служби зайнятості України [13], засвідчує значну диспропорцію у юридичному секторі. Кількість вакансій для початківців (junior-юристів, помічників адвокатів або секретарів судових засідань) значно поступається кількості поданих резюме випускників та студентів старших курсів, що породжує високу конкуренцію на одну вакансію. За даними платформ Work.ua [26] та Robota.ua [25], очікувані зарплати молодих фахівців на стартових позиціях часто є нижчими за ринкові очікування через відсутність у них практичного досвіду роботи.

Показник Параметр ринку праці	Значення Характеристика	Джерело інформації
Рівень безробіття молоді (15-24 роки)	Перевищує загальний показник безробіття в економіці у 2–2,5 рази (за методологією МОП)	Держстат України, ILOSTAT
Показник NEET (молодь поза освітою та зайнятістю)	Зростання частки через міграційні процеси, наслідки війни та економічну нестабільність	Світовий банк, Eurostat
Співвідношення попиту і пропозиції (Junior-юристи)	Висока конкуренція: значне перевищення кількості резюме над кількістю актуальних вакансій для початківців	Державна служба зайнятості, Work.ua
Вимоги роботодавців до початківців	Наявність базового практичного досвіду (стажування, клініки), володіння цифровими інструментами, знання законодавства	Міністерство економіки України, Work.ua

Згідно з аналітичними матеріалами Міністерства економіки України [19] та профільних платформ, сучасні роботодавці у правовій сфері висувають до junior-юристів такі базові вимоги: наявність практичних навичок складання типових процесуальних документів, уміння працювати з державними електронними реєстрами та володіння цифровими компетентностями. Отримані статистичні дані та результати аналізу ринку праці у цьому розділі безпосередньо корелюють із результатами соціологічного опитування студентів, наведеними у п. 5.5 цієї роботи, підтверджуючи існування структурного розриву між потребами роботодавців та можливостями первинного працевлаштування молоді.

РОЗДІЛ 5. РЕЗУЛЬТАТИ ВЛАСНОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО ОПИТУВАННЯ

5.1. Методика проведення опитування

З метою виявлення основних проблем отримання першого робочого місця, мотивів пошуку роботи та очікувань щодо сприяння працевлаштуванню, було проведено онлайн-анкетування студентів за допомогою Google Forms. Збір відповідей тривав з 17 по 19 жовтня 2026 року. У дослідженні взяли участь 90 респондентів із 10 закладів вищої освіти України. Анкета містила запитання про заклад вищої освіти і курс навчання, досвід працевлаштування, труднощі пошуку роботи, чинники відмови від вакансій, мотивацію, бажаний формат зайнятості, очікувану допомогу університету.

Дослідження ґрунтується на добровільних відповідях учасників. У запитаннях про мотиви, труднощі, небажані умови вакансій та підтримку університетів можна було обирати кілька варіантів, тому сума відповідних відсотків може перевищувати 100 %. Вибірка не є репрезентативною для всіх студентів України, її результати характеризують насамперед погляди опитаних осіб.

5.2. Характеристика респондентів

Більшість респондентів представляли Державний університет «Житомирська політехніка» - 72 особи (80 %). Серед інших респондентів - 7 студентів Національної академії внутрішніх справ (7,8 %), 4 - Львівського державного університету внутрішніх справ (4,4 %) та 7 представників інших закладів вищої освіти (загалом 7,8 %).

Найбільшу частку респондентів становили студенти 1–2 курсів - 57 осіб (63,3 %). На третьому курсі навчаються 15 учасників (16,7 %), на четвертому - 11 (12,2 %) та 7 здобувачів вищого магістерського рівня (7,8 %). Переважання молодших курсів означає, що значна частина відповідей стосується раннього етапу професійного становлення, коли студенти лише починають шукати першу роботу та оцінювати вимоги роботодавців.

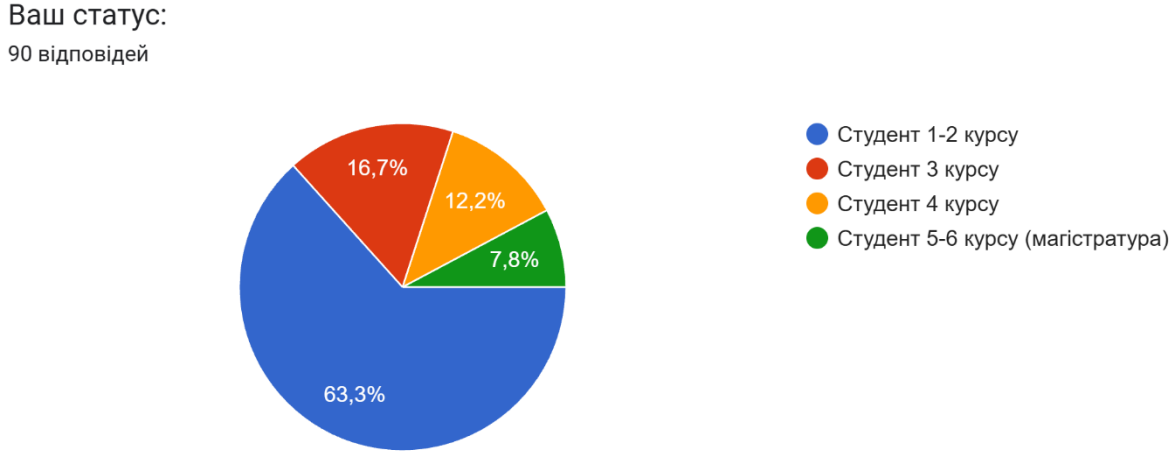

Рис. 5.1. Розподіл опитаних за курсами навчання.

5.3. Досвід працевлаштування та мотиви пошуку роботи

Досвід трудової діяльності мають 50 із 90 респондентів (55,6 %). Зокрема, 12 осіб (13,3 % від усіх опитаних) працювали за спеціальністю, а 38 осіб (42,2 %) - ні. Водночас 40 учасників (44,4 %) узагалі не мали досвіду роботи. Отже, серед тих у кого є досвід працевлаштування, досвід зайнятості за спеціальністю мали 12 із 50 осіб (24 %).

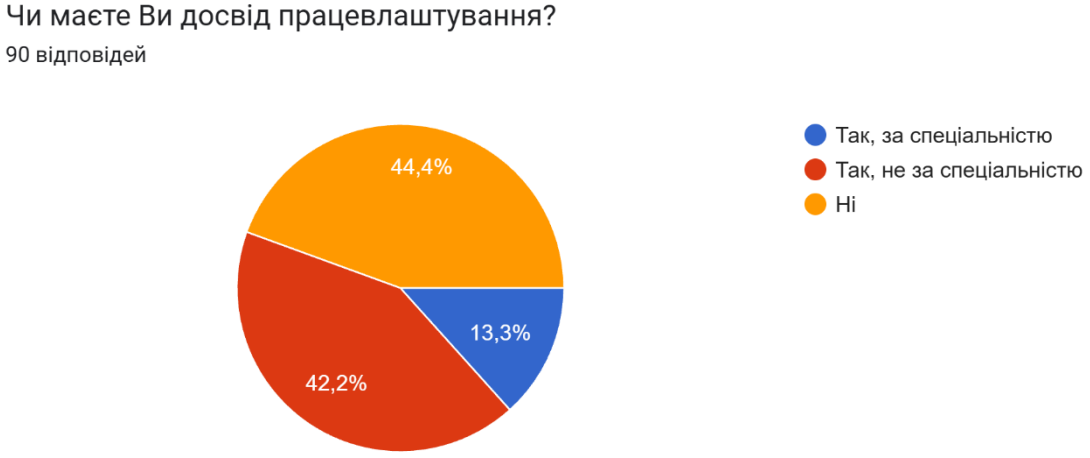

Рис. 5.2. Досвід працевлаштування респондентів.

Провідним мотивом пошуку роботи під час навчання є заробіток, цю відповідь обрали 73 особи (81,1 %). Самореалізацію зазначили 55 респондентів (61,1 %), здобуття практичного досвіду - 54 (60 %), соціалізацію - 25 (27,8 %), тиск із боку суспільства - 3 (3,3 %). Такі результати засвідчують поєднання матеріальних потреб із прагненням професійного розвитку. Водночас опитування не дає підстав стверджувати, що кожен учасник уже активно шукав вакансії, запитання стосувалося саме мотивів, а не факту пошуку роботи.

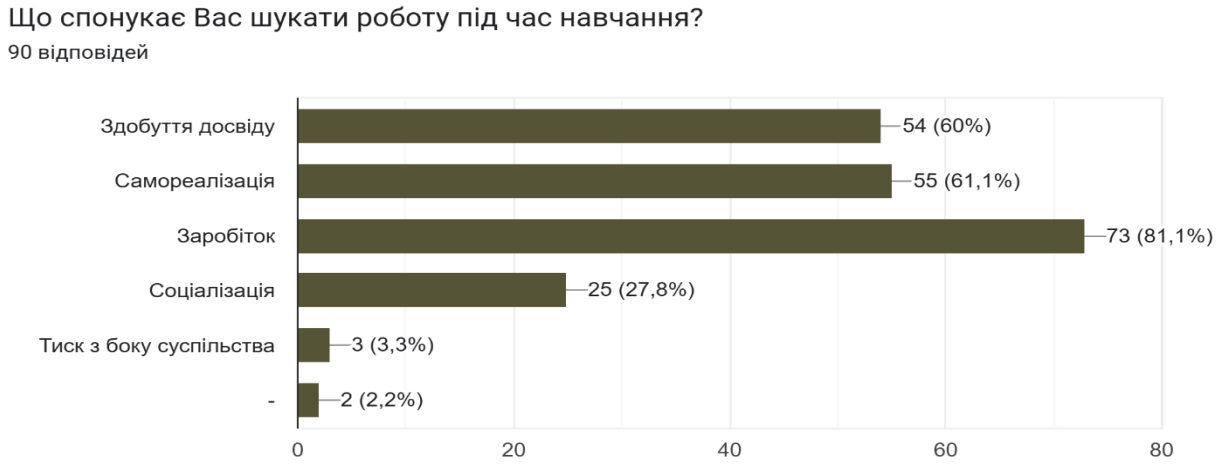

Рис. 5.3. Мотиви пошуку роботи під час навчання.

5.4. Основні проблеми працевлаштування та очікування студентів

Найпоширенішою проблемою під час пошуку роботи респонденти називали відсутність досвіду, якого вимагають роботодавці, - 61 особа (67,8 %). На малу кількість доступних вакансій вказали 50 учасників (55,6 %), на недостатній рівень кваліфікації чи освіти - 39 опитаних (43,3 %). Високу конкуренцію на ринку праці зазначили 25 респондентів (27,8 %), страх співбесіди або першої роботи – 21 (23,3 %). Отже, отримані результати свідчать, що однією з головних перешкод для студентів є суперечність між вимогами роботодавців та їхніми реальними можливостями на початку професійного шляху, зокрема, студенти часто не мають необхідного практичного досвіду, оскільки ще здобувають освіту, проте під час пошуку першого першого робочого місця стикаються з вимогами щодо наявності практичного досвіду. Це створює додаткові складнощі для професійного становлення молоді, що значно зменшує можливості отримання першого робочого досвіду за фахом.

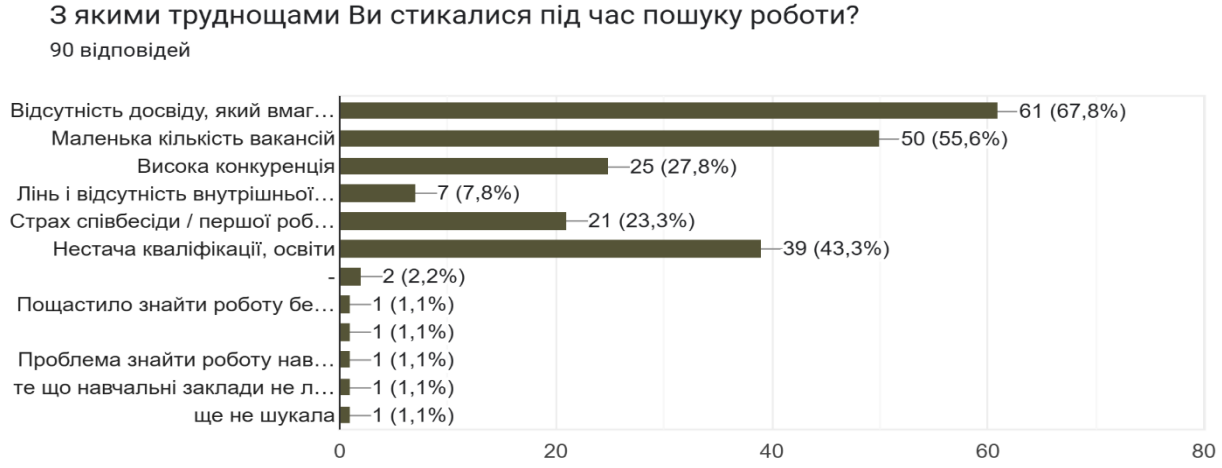

Рис. 5.4. *Труднощі під час пошуку роботи.*

Серед основних проблем, з якими стикаються студенти під час пошуку вакансій та проходження співбесід, 51 респондент (56,7 %) обрав категоричні вимоги до попереднього досвіду роботи. Негнучкий графік назвали 48 осіб (53,3 %), заробітну плату, що не відповідає очікуванням, - 45 (50 %), некомфортний колектив або умови стажування - 38 (42,2 %), пропозиції неофіційного працевлаштування - 28 (31,1 %), високі вимоги до практичних навичок - 25 (27,8 %). Таким чином, результати опитування свідчать, що основні перешкоди для працевлаштування студентів пов’язані не лише з вимогами роботодавців до професійного досвід, а й із запропонованими умовами праці, зокрема, важливе значення мають можливість поєднання роботи з навчанням, а також відповідний рівень заробітної плати.

Рис. 5.5. *Чинники, що відштовхують від вакансій і співбесід.*

Серед пріоритетних форм зайнятості переважає робота з гнучким режимом - 50 відповідей (55,6 %). Дистанційну зайнятість обрали 20 респондентів (22,2 %), повний робочий день - 11 (12,2 %), тимчасову роботу - 6 (6,7 %). Один учасник окремо зазначив поєднання дистанційної роботи з гнучким режимом (1,1 %), а двоє не визначили пріоритету (2,2 %). Отримані результати демонструють, що для студентів важливе значення має можливість поєднувати роботу з навчанням. Перевага гнучкого графіка пояснюється необхідністю пристосовувати робочий час до навчального процесу.

Рис. 5.6. Пріоритетні форми працевлаштування.

Найбільш бажаною формою підтримки від університетів за результатами анкетування серед студентів стало залучення до стажувань - 71 відповідь (78,9 %). Практичні проєкти за участю роботодавців підтримали 53 респонденти (58,9 %), ярмарки вакансій - 36 відповідей (40 %), збільшення кількості сертифікованих курсів - 28 (31,1 %), тренінги з написання резюме - 23 (25,6 %). Це свідчить про запит на практично орієнтовані форми підтримки, які можуть полегшити перехід від навчання до професійної діяльності.

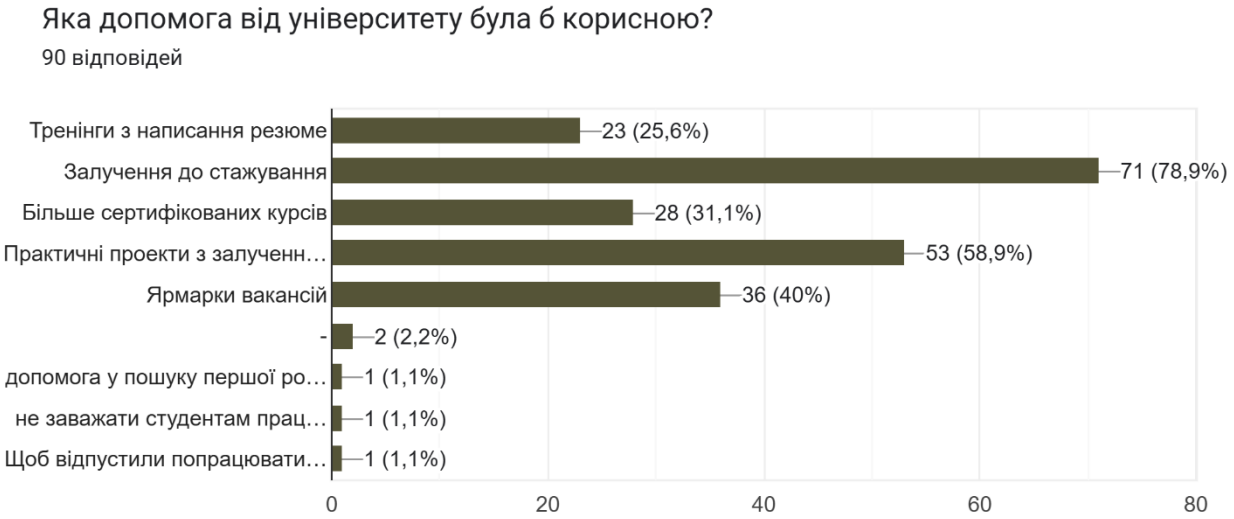

Рис. 5.7*. Очікувана допомога від університету.*

Відкриті відповіді доповнюють кількісні показники. Один із респондентів зазначив: «Складність полягає у відсутності балансу між вимогами вакансій та можливостями початківців, більшість роботодавців очікують практичний досвід, який важко здобути під час навчання». Інший учасник звернув увагу, що «в багатьох вакансіях потренується досвід, або ж повний робочий день, що в поєднанні з навчанням в вищому закладі освіти є проблематичним». Серед пропозицій також висловлено побажання запровадити більше практичних занять із підготовки процесуальних документів, роботи з державними реєстрами та застосування законодавства в реальних ситуаціях, що свідчить про необхідність поглиблення практичних навичок здобувачів.

5.5. Узагальнення результатів

Узагальнення результатів анкетування свідчить, що однією з основних проблем першого працевлаштування студентів є невідповідність між вимогами роботодавців та рівнем практичної підготовки молодих фахівців. Зокрема, 67,8% респондентів відзначили брак необхідного досвіду роботи, тоді як 78,9% висловили зацікавленість у проходженні стажувань. Це свідчить про потребу в розширенні можливостей здобуття практичного досвіду ще під час навчання. Водночас 55,6% опитаних віддали перевагу гнучкому графіку роботи, що підкреслює важливість створення умов для поєднання професійної діяльності з освітнім процесом.

Отримані результати також вказують на необхідність посилення співпраці між закладами вищої освіти та роботодавцями. Перспективними напрямами підтримки першого працевлаштування можуть стати розширення програм стажування, реалізація спільних практичних проєктів, організація кар’єрних консультацій, проведення зустрічей із потенційними роботодавцями та поширення інформації про вакансії, доступні студентам без попереднього досвіду роботи. Реалізація таких заходів сприятиме поступовому подоланню бар’єрів між навчанням і професійною діяльністю, підвищенню конкурентоспроможності студентів на ринку праці та створенню сприятливіших умов для їхнього першого працевлаштування.

РОЗДІЛ 6. ПРОБЛЕМИ РОБОТОДАВЦІВ У ПРАВОВІЙ СФЕРІ

Однією з проблем роботодавців у правовій сфері є недостатня практична підготовка випускників юридичних спеціальностей: окрім знання законодавства, юристу потрібно вміти складати документи й працювати із судовою практикою. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» підкреслює важливість поєднання теоретичної та практичної підготовки [12].

Іншою проблемою є труднощі першого працевлаштування молодих спеціалістів. Роботодавці очікують від кандидатів професійних навичок і здатності швидко адаптуватися до роботи, тоді як випускники часто ще не мають достатнього досвіду із реальними юридичними справами. У матеріалі платформи robota.ua зазначається, що молоді фахівці можуть набувати необхідних навичок через стажування, практику та участь у проєктах [16].

Особливості кадрового забезпечення залежать також від конкретного напряму юридичної діяльності. Наприклад, добір суддів відбувається відповідно до спеціальної процедури та законодавчо встановлених кваліфікаційних вимог. Водночас посада судді не є безпосереднім варіантом працевлаштування для випускника без необхідного професійного стажу, оскільки законодавство встановлює відповідні вікові, освітні та професійні вимоги [11].

У прокуратурі також діють спеціальні вимоги до кандидатів на відповідні посади. Законодавство визначає умови допуску до професії та процедури добору прокурорів, тому наявність юридичної освіти сама по собі не гарантує можливості обійняти таку посаду [10]. У сфері адвокатури Відповідно до статті 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», для набуття статусу адвоката необхідно мати повну вищу юридичну освіту, щонайменше два роки стажу роботи в галузі права, скласти кваліфікаційний іспит, пройти стажування у передбачених законом випадках, скласти присягу та отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [3].

Отже, подолання проблем роботодавців у правовій сфері потребує вдосконалення практичної підготовки студентів, розвитку програм стажування та створення умов для професійного зростання працівників.

РОЗДІЛ 7. ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проблему працевлаштування молодих правників не розв’яже хтось один: студенти, університети, роботодавці й держава мають діяти разом.

Студентамне варто чекати диплома. Шукати роботу їх спонукає передусім потреба в заробітку (73 відповіді, 81%), але майже так само важливі здобуття досвіду (54, 60%) і самореалізація (55, 61%). Тож розумно вибирати такі підробітки, які водночас працюють на фах: юридичні клініки, практику, помічницькі посади, участь у конкурсах і громадських організаціях.

Закладам вищої освіти є над чим працювати, бо головна проблема респондентів – замкнене коло: 61 людина (68%) назвала труднощем вимогу досвіду, а 50 (56%) скаржилися на брак вакансій. Отже, потрібні договори про практику з судами, прокуратурою, адвокатськими об’єднаннями й юридичними відділами підприємств, а також зустрічі з практикуючими юристами. Хороший приклад – Центр розвитку професійної кар’єри Житомирської політехніки, який допомагає студентам і випускникам працевлаштуватися та налагоджує контакти з роботодавцями [14].

Роботодавцям варто переглянути вимоги до початківців. Категоричні вимоги щодо досвіду відштовхують 51 респондента (57%), негнучкий графік – 48 (53%), а пропозиція неофіційного працевлаштування – 28 (31%). Тому доцільно запроваджувати оплачувані стажування з офіційним оформленням, чітко відділяти те, що потрібно вміти з першого дня, від того, чого можна навчитися в роботі, і призначати наставника.

Держава має підтримувати саме перше працевлаштування. Загальні засади політики зайнятості визначає Закон України «Про зайнятість населення» [5]. Для державних органів Національне агентство України з питань державної служби підготувало методичні рекомендації щодо стажування молоді [20]. Варто поширювати цей підхід і розвивати гнучкі форми зайнятості: 50 респондентів (56%) воліють роботу з гнучким режимом, ще 20 (22%) дистанційну, і лише 11 (12%) готові до повного робочого дня.

Підсумовуючи, студенти мають набувати досвід, університети будувати так звані мости до роботодавців, роботодавці давати початківцям шанс, а держава створювати для цього умови. Лише разом ці кроки розірвуть коло «немає досвіду – не беруть - немає досвіду».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254 (дата звернення: 19.10.2026).

2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08 (дата звернення: 19.10.2026).

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17 (дата звернення: 19.10.2026).

4. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19 (дата звернення: 19.10.2026).

5. Про зайнятість населення : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17 (дата звернення: 19.10.2026).

6. Про нотаріат : Закон України від 2 верес. 1993 р. № 3425-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12 (дата звернення: 19.10.2026).

7. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1403-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19 (дата звернення: 19.10.2026).

8. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20 (дата звернення: 19.10.2026).

9. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27 квіт. 2021 р. № 1414-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20 (дата звернення: 19.10.2026).

10. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18 (дата звернення: 19.10.2026).

11. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19 (дата звернення: 19.10.2026).

12. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 20 лип. 2022 р. № 644. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya (дата звернення: 18.10.2026).

13. Державна служба зайнятості України. Статистика, ринок праці та звіти. URL: https://www.dcz.gov.ua (дата звернення: 19.10.2026).

14. Державний університет «Житомирська політехніка». Центр розвитку професійної кар'єри. URL: https://work.ztu.edu.ua/pro-centr/ (дата звернення: 19.10.2026).

15. Держстат України. Зайнятість та безробіття (економічна активність населення). URL: https://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 19.10.2026).

16. Кар'єрний старт: де взяти досвід, якщо ви тільки шукаєте першу роботу? Robota.ua. 2024. 1 серп. URL: https://budni.robota.ua/resume-job-search/kar-yerniy-start-de-vzyati-dosvid-yakshho-vi-tilki-shukayete-pershu-robotu (дата звернення: 18.10.2026).

17. Коваленко О. О., Головань Т. Г. Сучасна правова дефініція молодого спеціаліста: погляд крізь методологію наукових досліджень у галузі права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Вип. 75, т. 3. С. 31–35. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.5.

18. Кузенкова Є. Україні (не) потрібні юристи: що відбувається з ринком праці юриспруденції та чи знайдуться робочі місця для тисяч випускників. Work.ua. 2024. 3 черв. URL: https://www.work.ua/articles/analytics/3291/ (дата звернення: 19.10.2026).

19. Міністерство економіки України. Офіційний вебсайт. URL: https://www.me.gov.ua (дата звернення: 19.10.2026).

20. Національне агентство України з питань державної служби. Стажування молоді. URL: https://nads.gov.ua/diyalnist/upravlinnya-personalom-na-derzhavnij-sluzhbi/metodychna-pidtrymka-u-vprovadzhenni-hr-instrumentiv/stazhuvannia-molodi (дата звернення: 19.10.2026).

21. Пищуліна О. Молодіжна зайнятість – на шляху до європейських стандартів. Київ : Центр Разумкова, 2025. 14 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/2025/07/03/2025-Youth%20employment.pdf (дата звернення: 19.10.2026).

22. Світовий банк. Відкриті дані щодо індикаторів ринку праці. URL: https://data.worldbank.org (дата звернення: 19.10.2026).

23. Eurostat. Youth unemployment and NEET statistics compared with EU countries. URL: https://ec.europa.eu/eurostat (дата звернення: 19.10.2026).

24. ILOSTAT. ILO modelled estimates and global database on labour statistics (Youth unemployment in Ukraine). URL: https://ilostat.ilo.org (дата звернення: 19.10.2026).

25. Robota.ua. Вакансії, аналітика та зарплатні огляди для початківців. URL: https://robota.ua (дата звернення: 19.10.2026).

26. Work.ua. Аналітика й статті про ринок праці в Україні. URL: https://www.work.ua/articles/ (дата звернення: 19.10.2026).

Бондаренко Поліна Андріївна
Босак Анастасія Сергіївна
Контуш Олександр Васильович
Скочиляс Наталія Володимирівна
Сорока Карина Романівна

ОПРАЦЮВАННЯ ПРОБЛЕМ ОТРИМАННЯ ПЕРШОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ

ВСТУП

Актуальність теми. Інтеграція молоді в професійну діяльність та отримання першого робочого місця є одним із найважливіших етапів соціалізації й становлення кар'єри випускників та студентів закладів вищої освіти. Специфіка сучасного ринку праці в Україні вимагає від молодих фахівців, зокрема юристів, не лише високого рівня теоретичної підготовки, але й наявності практичних навичок, адаптивності та вміння орієнтуватися у цифровому середовищі. Водночас молоді спеціалісти стикаються із системними проблемами: відсутністю професійного стажу, неповною відповідністю освітніх програм потребам роботодавців та складністю поєднання навчання із зайнятістю. Комплексне дослідження цих проблем та пошук дієвих механізмів їх подолання є важливим завданням як для освітньої галузі, так і для соціальної роботи й правової практики.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі проблем, перешкод та можливостей працевлаштування студентів і випускників юридичного профілю без досвіду роботи, а також у розробці практичних рекомендацій щодо полегшення їхньої інтеграції на ринок праці.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких ***завдань:***

– проаналізувати нормативно-правові та соціально-економічні засади забезпечення молоді першим робочим місцем;

– визначити основні бар'єри та перешкоди, з якими стикаються кандидати без практичного досвіду;

– дослідити ефективні способи пошуку роботи та сформулювати алгоритм працевлаштування за фахом;

– оцінити можливості й виклики неповної зайнятості та тимчасової роботи під час навчання;

– проаналізувати позицію роботодавців, їхні вимоги до молодих фахівців та труднощі підбору кадрів;

– провести опитування серед студентів і випускників та систематизувати його результати;

– сформулювати практичні рекомендації для підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці;

Об'єктом дослідження є процес працевлаштування студентів та випускників закладів вищої освіти.

Предметом дослідження є проблеми, чинники, способи та ефективні механізми отримання першого робочого місця молодими фахівцями.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: аналіз і синтез нормативно-правових актів та наукових джерел, метод порівняння, аналітичне узагальнення, а також емпіричне онлайн-опитування студентів і випускників.

Практичне значення роботи полягає у формулюванні системних рекомендацій для здобувачів освіти щодо побудови кар'єри, підготовки документів та оптимізації взаємодії з роботодавцями.

РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ПОШУКУ ПЕРШОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ СТУДЕНТАМИ ТА ВИПУСКНИКАМИ *(автор Босак А.С.)*

Перехід від навчання до професійної діяльності є одним із ключових етапів соціалізації молодої людини. Саме на цьому етапі студенти й випускники закладів вищої освіти вперше стикаються з вимогами ринку праці, а від успішності цього переходу залежать їхнє матеріальне становище, самореалізація та подальша кар'єра.

Дослідники наголошують, що молодіжний сегмент є однією з найбільш проблемних частин національного ринку праці, а молодь належить до найбільш вразливих і соціально незахищених категорій населення [1]. Для соціальної роботи ця проблема є значущою, оскільки наслідками неуспішного пошуку першого робочого місця можуть стати зниження трудової активності, неформальна зайнятість та трудова міграція [2, с. 3-4].

Правову основу становить Закон України «Про основні засади молодіжної політики». Відповідно до статті 22 цього закону держава забезпечує працездатній молоді надання першого робочого місця на строк не менше двох років після закінчення або припинення навчання, а молодим спеціалістам - випускникам державних і комунальних закладів освіти, потребу в яких визначено державним замовленням, гарантує роботу за фахом на період не менше трьох років [3, ст. 22].

Водночас на практиці ці гарантії діють не завжди: автори вказують на відсутність ефективного механізму залучення молоді до праці та колізії між законами й підзаконними актами. Г. Кузнецова звертає увагу на неоднозначне тлумачення термінів «перше робоче місце» та «молодий спеціаліст» у нормативних документах, чинних на момент її дослідження [2, с. 4-5].

Одним із найвагоміших бар'єрів є відсутність практичного досвіду. Значна кількість роботодавців неохоче приймає на роботу випускників без досвіду, вважаючи, що навчальні й виробничі практики не забезпечують необхідної професійної підготовки; до того ж на ринку праці бракує вакансій за здобутими спеціальностями, тому частина випускників змушена перекваліфіковуватися або працювати не за фахом [4, с. 283-284].

Серед інших причин С. Сукачова-Труніна називає відсутність дієвого механізму взаємозв'язку між ринком праці та ринком освітніх послуг, недостатню зацікавленість закладів вищої освіти в працевлаштуванні випускників, а також відсутність державного стимулювання підприємств, які створюють робочі місця для молодих фахівців [4, с. 284].

Не менш важливими є суб'єктивні чинники. До них належать брак у багатьох випускників соціально-трудової культури (навичок самовизначення на ринку праці, ведення переговорів із роботодавцями, планування кар'єри) та завищена самооцінка частини молодих людей. Г. Кузнецова відносить до чинників, що впливають на процес працевлаштування, ступінь професійного самовизначення, самооцінку, мотиви й ціннісні орієнтації, поінформованість про ринок праці та престижність здобутого фаху [2, с. 3].

Для перевірки цих положень ми провели власне опитування студентів (n = 9; переважно 2-3 курси та магістранти); через малу вибірку результати мають орієнтовний характер. Легким і нетривалим пошук вакансії за фахом був лише для кожного п'ятого респондента, для решти - «не дуже легким» або складним. Із шести респондентів, які знайшли першу роботу за фахом, більшість зробила це на 2-3 курсі, причому половина працювала як безкоштовні практиканти, а добрий заробіток мали лише одиниці.

Три чверті оцінили першу роботу як допоміжну, але цікаву, і лише 28,6 % вказали, що поєднувати роботу з навчанням було «дуже легко». Отже, отримані дані узгоджуються з висновком про брак досвіду як ключовий бар'єр [4, с. 283-284] і свідчать, що для значної частини студентів перша робота є радше практикою, ніж джерелом доходу.

У науковій літературі працевлаштування розглядають у широкому й вузькому розумінні. У широкому – це процес будь-якого влаштування на роботу, зокрема самостійного та за допомогою служби зайнятості; у вузькому - діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій і суб'єктів підприємництва, спрямована на підшукування роботи для осіб, які її потребують [1].

З огляду на викладене, роль соціальної роботи полягає в комплексній підтримці молоді на етапі переходу від навчання до праці. На нашу думку, пріоритетними напрямами є: інформування студентів про стан ринку праці, їхні права та державні гарантії; профорієнтаційне консультування й тренінги з пошуку роботи, складання резюме та проходження співбесід; сприяння набуттю практичного досвіду через стажування і тимчасову зайнятість під час навчання, на необхідності розширення якої наголошує С. Сукачова-Труніна [4, с. 285]; налагодження взаємодії закладів освіти, центрів зайнятості, роботодавців і молодіжних центрів праці, недостатній розвиток яких відзначено в дослідженні [1]; соціальний супровід вразливих груп молоді.

Отже, проблема пошуку першого робочого місця має комплексний характер і зумовлена поєднанням правових, економічних, освітніх та особистісних чинників. Її розв'язання потребує вдосконалення освітнього процесу, посилення практичної підготовки студентів, державного стимулювання роботодавців та системної соціальної підтримки молоді.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ПЕРЕШКОДИ ПІД ЧАС ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ БЕЗ ДОСВІДУ РОБОТИ *(автор Босак А.С.)*

Відсутність досвіду роботи є однією з найпоширеніших причин, через які студенти та випускники закладів вищої освіти не можуть знайти першу роботу. Молодь в Україні є особливо соціально незахищеною категорією саме через відсутність практичного досвіду, правових і професійних знань в умовах жорсткої конкуренції на ринку праці [5, с. 77].

За даними Державної служби зайнятості, наведеними С. Григор'євою, приблизно половину безробітних становлять молоді люди віком до 35 років, а рівень безробіття серед молоді значно вищий, ніж в інших вікових групах [6, с. 17].

Для соціальної роботи ця проблема є значущою, оскільки наслідками невирішених проблем зайнятості молоді стають зниження рівня життя, поширення тіньової зайнятості та пасивної моделі поведінки [7, с. 390].

Центральною перешкодою є так званий «парадокс відповідності посаді»: людина не може отримати роботу без досвіду, але й набути досвід без роботи теж не може. Н. Клєцова описує це як замкнене коло «немає досвіду - немає роботи - немає досвіду», від якого особливо страждають випускники закладів вищої освіти, адже таке протиріччя паралізує їхні дії [8].

Подібний висновок роблять В. Вишновецький і Л. Поліщук: молодь не беруть на роботу через відсутність досвіду, а набути його вона не може, оскільки ніколи не працювала.

Другу групу становлять перешкоди, пов'язані з позицією роботодавців. Вони віддають перевагу фахівцям із досвідом, а кандидатам без досвіду пропонують мізерну заробітну плату або вакансію, дуже далеку від здобутого фаху.

Причини такої позиції автори пояснюють ризиками: прийом працівника без досвіду пов'язаний із додатковими витратами на його навчання та можливими збитками через помилки, наприклад псування обладнання [5, с. 77].

Роботодавці також зазначають, що заклади вищої освіти готують фахівців із високою теоретичною базою, але недостатньою практичною підготовкою, а випускники нерідко не розуміють, як працює реальний бізнес [7, с. 389]. Водночас частина роботодавців свідомо шукає молодих спеціалістів із теоретичними знаннями, вважаючи, що практичний досвід краще здобувати на власному підприємстві [7, с. 389]. Тож ця перешкода не є абсолютною.

Третя група перешкод має структурний характер. За даними С. Григор'євої, приблизно 40 % випускників працевлаштовуються не за здобутою спеціальністю, що пов'язано з відсутністю державного прогнозування потреб економіки у фахівцях і, як наслідок, диспропорціями попиту й пропозиції дипломованих спеціалістів.

До цього додаються низькі темпи створення нових робочих місць через несприятливий інвестиційний клімат [6, с. 17]. В умовах кризи пропозиція робочих місць скорочується, а шанси людини без стажу влаштуватися на роботу, як зазначають В. Вишновецький і Л. Поліщук, є мізерними [5, с. 76].

Додатково ускладнює ситуацію перенасичення ринку працею фахівців із «популярними» спеціальностями. За спостереженнями В. Вишновецького і Л. Поліщук, молоді лікарі, юристи й економісти, які щойно закінчили заклад вищої освіти, змушені масово перекваліфіковуватися, оскільки роботодавці не бажають брати до штату людину без досвіду.

Показово, що, за статистикою центрів зайнятості, кожен другий клієнт - молода людина, причому основну частину становлять випускники без досвіду, які претендують на перше робоче місце. Своєю чергою студенти, які поєднують навчання з роботою, мають суттєву перевагу, адже набувають практичних умінь ще під час навчання [5, с. 77-78].

Четверта група - особистісні та психологічні перешкоди. У дослідженні «Випускники українських ВНЗ очима роботодавців», на яке посилаються Т. Кригульська та К. Єгорова, серйозною перешкодою названо брак навичок міжособистісного спілкування: комунікабельності, вміння презентувати себе, вести переговори й контролювати емоції [7, с. 389].

За даними В. Вишновецького і Л. Поліщук, майже дві третини випускників за 2-3 місяці до завершення навчання не знають свого майбутнього місця роботи [5, с. 78]. Під час пошуку роботи молодь стикається з психологічними труднощами, причиною яких є відсутність внутрішньої готовності до активних дій. Н. Клєцова додає, що багато випускників почуваються занадто компетентними для посад початкового рівня, хоча саме з таких посад варто розпочинати кар'єру [8].

Окремою перешкодою є недостатній рівень соціального та правового захисту. Держава передбачає певні гарантії для молоді, зокрема надання першого робочого місця, проте їх кількість обмежена, а наявні гарантії не завжди ефективні.

До проблем, що хвилюють молодь, автори відносять відсутність державних гарантій щодо забезпечення молодих спеціалістів робочими місцями та недостатнє сприяння створенню «молодіжних центрів праці» [7, с. 390].

Н. Клєцова пропонує алгоритм виходу із замкненого кола, що складається з п'яти кроків: отримання потрібної кваліфікації (навчання, тренінги); виявлення ініціативи, зокрема через волонтерство; готовність розпочати кар'єру з нижчого щабля; «обмін» власного часу на перспективні можливості; виявлення більших можливостей на основі власного потенціалу.

Вона підкреслює, що чим менше в працівника досвіду, тим більшої ваги набуває його потенціал: ставлення до роботи, комунікативні навички, готовність учитися [8].

З огляду на викладене, роль соціальної роботи полягає в тому, щоб допомогти молоді розірвати це замкнене коло. На нашу думку, пріоритетними є такі напрями: інформування молоді про стан локального ринку праці та потенційних роботодавців; проведення семінарів і тренінгів із техніки пошуку роботи, презентації себе та проходження співбесід, на необхідності яких наголошують Т. Кригульська та К. Єгорова [7, с. 390]; сприяння стажуванню, волонтерству й тимчасовій роботі під час навчання, що також пропонують В. Вишновецький і Л. Поліщук [5, с. 79]; організація зустрічей студентів із роботодавцями та тими, хто успішно знайшов роботу; психологічна підтримка молоді у формуванні мотивації до активного пошуку роботи.

Отже, відсутність досвіду роботи є комплексною перешкодою, що поєднує позицію роботодавців, недоліки підготовки фахівців, структурні проблеми ринку праці та особистісні чинники. Її подолання потребує практичної підготовки студентів ще під час навчання, активності самої молоді та системної соціальної підтримки.

РОЗДІЛ 3. СПОСОБИ ПОШУКУ РОБОТИ ТА АЛГОРИТМ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЗА ФАХОМ *(автор Контуш О.В.)*

Знайти роботу юристом – це не просто відгукнутися на вакансію з відповідною назвою. Це цілий процес, який включає самовизначення, оцінку своїх сил та пошук унікальних переваг. Звісно, диплом про вищу освіту є базою, але роботодавці сьогодні дивляться набагато глибше. Їм важливо, чи вмієте ви працювати з законами, наскільки ви грамотні, як спілкуєтеся з людьми та чи здатні аналізувати складні ситуації. Тому краще діяти системно, а не просто розсилати резюме на все підряд.

По-перше, можна скористатися перевіреними сайтами, такими як «Work.ua», «Robota.ua» або Єдиним порталом вакансій Державної служби зайнятості України. На останньому зручно шукати роботу за конкретними ключовими словами [9]. До речі, майбутньому юристу не варто обмежуватися лише посадою юрисконсульта. Можна почати з позицій помічника юриста чи адвоката, фахівця з договорів, кадровика або просто працівника юридичного відділу. Це чудовий старт для кар'єри.

По-друге, працює пряме звернення до юридичних фірм, адвокатських об'єднань, державних установ чи підприємств. Тут величезне значення мають професійні зв'язки. Рекомендації викладачів, знайомства, отримані під час практики, участь у конференціях чи стажуваннях – усе це працює на вас. Якщо досвіду ще немає, спробуйте волонтерство у правозахисних організаціях або виробничу практику. Це допоможе зібрати перше портфоліо.

Весь процес працевлаштування можна розбити на кілька зрозумілих етапів.

Перший етап – це вибір напрямку. Потрібно зрозуміти, що вам ближче: цивільне, кримінальне, господарське чи трудове право, а можливо, вам цікаво супроводжувати бізнес. Подивіться, що саме вимагають роботодавці, і зрозумійте, яких знань вам зараз не вистачає.

Другий етап – підготовка документів. Ваше головне знаряддя - це резюме. У ньому варто коротко написати про освіту, навички, досвід практики, знання мов та комп'ютерних програм. Якщо це доречно, додайте супровідний лист, де поясните, чому хочете працювати саме в цій компанії. Якщо офіційного стажу ще немає, напишіть про участь у навчальних судах або про те, які документи ви вчилися готувати під час навчання.

Третій етап – пошук та відбір. Не варто просто чекати, краще регулярно переглядати вакансії та адаптувати своє резюме під кожну конкретну пропозицію. І пам'ятайте: дивіться не тільки на зарплату, а й на те, чи зможете ви там рости професійно, які там умови та яка репутація у компанії.

Четвертий етап – співбесіда. Тут важливо підготувати коротку розповідь про себе, повторити основні закони за вашим профілем і продумати відповіді на типові запитання. Співбесіда - це також ваш шанс дізнатися про реальні обов'язки, графік, систему оплати та чи буде у вас наставник.

П'ятий етап – перевірка умов та оформлення. Перш ніж сказати так, уточніть усі деталі: що саме ви будете робити, чи збігаються обіцянки з реальністю та як вас оформлять офіційно. Основи зайнятості в Україні регулює Закон Про зайнятість населення [10]. І порада: не погоджуйтеся на сумнівні умови лише заради першого запису в трудовій книжці.

Отже, пошук роботи в юридичній сфері – це теж робота, яка потребує плану, терпіння та постійного розвитку. Найкраще працює комбінація онлайн-пошуку, нетворкінгу та практичного досвіду. Ваше перше місце роботи не обов'язково має бути ідеальним, але воно точно має давати можливість вчитися, отримувати реальний досвід і будувати свою репутацію.

РОЗДІЛ 4. МОЖЛИВОСТІ НЕПОВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ Й ТИМЧАСОВОЇ РОБОТИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ *(автор Бондаренко П.А.)*

Звичайно ж, основна проблема під час першої роботи для студента – можливість поєднувати її з навчанням. Особливо це стосується роботи саме за фахом, адже необхідно не втрачати цінних теоретичних знань при отриманні першої практики. Складність утримувати баланс між навчанням та роботою також залежить від індивідуальної ситуації з кількістю занять в університеті та часу, потрібного для самостійного опрацювання.

Слід розглядати цю ситуацію з двох точок зору. Перша – студента, що відчуває, що готовий на даному етапі навчання починати фактичну практику, при цьому враховуючи освітні вимоги. Друга – роботодавця, що шукає працівника, який би задовольнив його в роботі, і, звісно, найкращий для нього варіант це повна зайнятість та присвята часу саме роботі. Проблематика, власне, і полягає в пошуку консенсусу між двома сторонами, за якого жодна нічого не втратить. Присутні також аспекти, що ускладнюють цей момент: оплата, а відповідно – вигода для студента; відповідність зайнятості студента з вимогами інших працівників стосовно графіку, якщо вони наявні; якість виконання своїх обов'язків студентом, враховуючи паралельну зайнятість на навчанні.

Та при реальному пошуку роботи, особливо на онлайн-ресурсах, якщо роботодавець вказує, що готовий прийняти студента – звичайно він усвідомлює необхідність враховувати його навчання. Момент саме кількості часу, яку студент готовий приділяти роботі, уточнюється вже при подальшому діалогові. Студенту при цьому неодмінно розуміти, що навіть якщо роботодавець відкритий до здобувачів освіти, він зможе задовольнити не всі вимоги, однак, як і в більшості сфер, завжди краще спробувати ніж нічого не робити. Тож з 10 співбесід на одній роботодавець піде на зустріч та підбере оптимальний для вас варіант.

Щодо вимог студента до місця роботи – у потенційного працівника теж завжди наявні хоча б мінімальні побажання до місця працевлаштування. Про них детально йдеться в дослідженні Бенько та Нікітіної: «Загалом по вибірці респондентів головними вимогами до роботодавця є: високий рівень винагороди; офіційне працевлаштування, «біла» зарплата; цікава робота, складність і масштаб проєктів; можливість швидкого кар'єрного зростання; гнучкий графік роботи, work-life balance» [11]. Очевидно для кожного важливо отримувати справедливу та офіційну зарплатню і ще й отримувати задоволення від роботи та бути зацікавленим у власних задачах.

РОЗДІЛ 5. ПОЗИЦІЯ РОБОТОДАВЦІВ: ВИМОГИ ДО МОЛОДИХ ПРАЦІВНИКІВ І ТРУДНОЩІ ПОШУКУ КАДРІВ *(автор Скочиляс Н.В.)*

Пошук першого робочого місця у сфері права є двостороннім процесом, у якому враховуються як очікування молодого фахівця щодо майбутньої професійної діяльності, так і вимоги роботодавця до кандидата. Окрім цього зазначений процес нерідко ускладнюється необхідністю конкурувати з претендентами, які вже мають практичний досвід роботи.

Під час добору молодих працівників роботодавці оцінюють не лише рівень теоретичних знань, а й здатність застосовувати їх у практичній діяльності. Зокрема, важливими є вміння працювати з нормативно-правовими актами та судовою практикою, складати документи, аргументовано викладати власну позицію та дотримуватися професійної етики. Відповідні професійні компетентності визначаються, зокрема, Стандартом вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [12]. Водночас вимоги до молодого працівника не обмежуються професійними знаннями. Значну роль відіграють комунікативні навички, відповідальність, уважність до деталей, організованість, дотримання строків виконання завдань і готовність працювати в команді. Для юридичної професії також важливими є конфіденційність, доброчесність, уміння сприймати конструктивну критику та належним чином реагувати на зауваження досвідченіших колег.

Окремої уваги потребують цифрові компетентності. Молодий юрист повинен уміти користуватися офіційними правовими базами даних, електронними судовими сервісами, текстовими редакторами та іншими інструментами, необхідними для підготовки документів і пошуку інформації. Важливою є не лише швидкість виконання завдань, а й достовірність отриманих результатів, коректність посилань на законодавство та дотримання вимог щодо захисту інформації.

При цьому слід розмежовувати універсальні вимоги до молодих працівників і спеціальні вимоги, обумовлені конкретною посадою. Наприклад, від помічника адвоката, юриста підприємства чи працівника суду можуть очікувати різних професійних компетентностей. Для окремих посад законодавство встановлює спеціальні кваліфікаційні вимоги, тому можливість працевлаштування залежить не лише від рішення роботодавця, а й від відповідності кандидата передбаченим законом умовам.

Однією з проблем працевлаштування випускників юридичних спеціальностей є невідповідність між очікуваннями роботодавців і можливостями кандидатів без досвіду роботи. Роботодавець зацікавлений у працівникові, який здатний виконувати доручені завдання якісно та в установлені строки. Натомість молодий фахівець часто потребує додаткового навчання, перевірки результатів роботи й професійного супроводу з боку досвідчених колег.

Унаслідок цього виникає суперечність: для набуття досвіду молодій людині необхідно працевлаштуватися, проте частина вакансій передбачає наявність досвіду як попередню умову

відбору. Особливо відчутною ця проблема є тоді, коли роботодавці встановлюють вимоги до практичного досвіду навіть для початкових посад, хоча характер роботи потенційно дає змогу опанувати відповідні навички під час професійного навчання.

Іншою складністю є необхідність оцінювання реального рівня компетентностей кандидата. Високі оцінки в закладі вищої освіти не завжди дають змогу визначити, наскільки ефективно претендент працюватиме з реальними юридичними завданнями. Водночас відсутність попереднього офіційного працевлаштування не обов'язково свідчить про недостатній рівень підготовки. Досвід участі в юридичних клініках, студентських правничих проєктах, науковій діяльності, модельних судових процесах, професійних конкурсах і стажуваннях також може підтверджувати наявність практично значущих навичок [12].

Певні труднощі створює також недостатня визначеність вимог до кандидатів. Оголошення про вакансії не завжди чітко розмежовують обов'язкові критерії та переваги, а поняття «досвід роботи» може охоплювати різні за змістом види діяльності. У результаті студентам складно зрозуміти, які саме компетентності потрібно розвивати та які види практичної діяльності роботодавець вважатиме достатніми для початкової посади.

Водночас зазначені труднощі не слід розглядати виключно як проблему роботодавців або молодих фахівців. Вони свідчать про необхідність узгодження освітньої підготовки з практичними потребами ринку праці, удосконалення механізмів стажування та формування прозорих критеріїв відбору кандидатів на початкові посади. Практичні програми стажування можуть сприяти оцінюванню навичок кандидатів і полегшувати їхню адаптацію до вимог роботодавців [13].

Одним зі способів подолання труднощів першого працевлаштування є безпосередня взаємодія студентів із представниками юридичної професії. Професійні заходи, конференції, форуми, дискусійні панелі та зустрічі з роботодавцями дають змогу отримати інформацію про актуальні вимоги до кандидатів, особливості роботи в різних юридичних сферах і можливості професійного розвитку.

Особливу цінність такі заходи мають для студентів, які ще не визначилися з майбутнім напрямом діяльності. Спілкування з адвокатами, суддями, юристами компаній та іншими практиками дає змогу краще зрозуміти зміст їхньої роботи, необхідні компетентності й типові труднощі на початку кар'єри. Крім того, особисті професійні контакти можуть сприяти отриманню інформації про стажування, відкриті вакансії та вимоги до кандидатів ще до моменту подання офіційної заявки.

Прикладом такого формату професійної взаємодії є Lviv Legal Weekend 2026, організований Радою молодих юристів України спільно зі Львівським торговельно-економічним університетом. Захід відбувся 10 жовтня 2026 року у Львові та об'єднав студентів-правників, молодих юристів і представників правничої спільноти. З власного досвіду участі в Lviv Legal Weekend 2026 можу відзначити практичну цінність безпосереднього спілкування з представниками юридичного середовища. Такий формат дає змогу не лише розширити коло професійних контактів, а й краще зрозуміти очікування роботодавців, вимоги до молодих фахівців та навички, які варто розвивати ще під час навчання. Окрема панельна дискусія, присвячена пошуку роботи для юристів-початківців, дала можливість зосередити увагу на проблемі першого працевлаштування та важливості завчасної підготовки до виходу на ринок праці [13].

Водночас участь у професійних заходах не варто розглядати як гарантований спосіб працевлаштування. Їхня ефективність залежить від активності самого учасника: попереднього ознайомлення з діяльністю потенційних роботодавців, уміння презентувати власні компетентності, постановки конкретних запитань і подальшого підтримання професійних контактів. За таких умов професійні заходи стають не лише джерелом інформації, а й інструментом планування кар'єри.

Для підвищення ефективності взаємодії між роботодавцями та студентами доцільно розвивати такі напрями:

- професійне наставництво – залучення практикуючих юристів до консультування студентів щодо професійного розвитку та підготовки до працевлаштування;

- стажування і практична підготовка – створення можливостей для виконання реальних або наближених до реальних юридичних завдань під контролем досвідчених фахівців;
- відкриті зустрічі з роботодавцями – обговорення критеріїв відбору кандидатів, вимог до резюме та типових помилок під час співбесід;
- прозорі вимоги до початкових посад – чітке визначення обов'язкових компетентностей і навичок, які кандидат може набути безпосередньо під час роботи;
- підтримання професійних контактів – використання результатів участі в конференціях, форумах і правничих дискусіях для подальшого пошуку можливостей стажування та працевлаштування.

Отже, професійна адаптація молодого юриста має розпочинатися ще під час навчання. Поєднання академічної підготовки, практичного досвіду та системної комунікації з роботодавцями дає змогу краще оцінити власні можливості й цілеспрямовано розвивати компетентності, необхідні для обраного напряму діяльності.

РОЗДІЛ 6. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ СТУДЕНТІВ ТА ВИПУСКНИКІВ

(автор Бондаренко П.А.)

В рамках дослідження було проведено онлайн-опитування студентів та випускників за юридичною спрямованістю.

В опитуванні взяли участь в більшості студенти 2, 3 курсів та магістратури, з них більшість отримали перший досвід роботи за фахом вже на 2, 3 курсах. Тобто є сенс намагатися починати працювати за спеціальністю вже отримавши деяку базу, хоча людям часто здається, що це може бути зарано. Навчатися це дуже важливо та цінно, однак ще ефективніше паралельно починати розуміти реальність правничої сфери та здобувати практичні навички. Дві треті опитуваних назвали пошук першої роботи не дуже легкою, при цьому найпопулярнішими способами пошуку виявилися онлайн-сервіси та знайомства. З опитуваних лише 17% вказали, що перша робота фактично була не надто пов'язана з, власне, правом та була лише етапом на шляху до дійсно цікавої зайнятості. Тобто більше 80% зіштовхнулися з позитивним в цьому аспекті досвідом та були зацікавлені в своїх задачах, навіть не зважаючи на те, що меншість з них займали посаду вище помічника. Доволі різноманітною виявилася статистика щодо конкретної посади на першій роботі: третина вказала помічника адвоката, частими були також стажери юридичних компаній та судові секретарі. Перший досвід виявився безкоштовною практикою у більш ніж 50% опитуваних, тоді як хороший заробіток на такій роботі зазначили лише 8%. Безкоштовна практика в деякому сенсі є певною «жертвою» працівника в бік роботодавця, адже це часто саме неповна зайнятість. Більше 80 відсотків вказали, що перший досвід збігся з попередніми очікуваннями. Опитувані в більшості своїй описали перевірку знань на етапі співбесіди як пару базових питань.

Є цікавими результати стосовно складності поєднання роботи та навчання. Аж три варіанти виявилися однаково популярними – по 27,3%. Опитувані працювали вже після навчання; описали поєднування навчання і роботи як не легке; зазначили, що досягали ідеального балансу між навчанням та роботою. Тобто в такому аспекті досвід дуже різноманітний. Майже половина досі працює на місці свого першого правничого досвіду, 18% - пробули на ньому менше пари місяців.

Надзвичайно позитивний показник – щодо частоти відповідей на запит від роботодавця. Абсолютно відсутні голоси за варіант «Дуже рідко», більшість зазначили, що отримували відповідь на майже всі запити. Це означає, що пробувати точно варто і, спираючись на результати опитування, в середньому два з п'яти роботодавців дадуть зворотній зв'язок. Готовність роботодавців співпрацювати зі студентами оцінили в більшості як високу або не надто високу. Всі опитувані оцінили ставлення роботодавця на початку як нормальне: мали місце необхідні пояснення та підтримка, що надзвичайно важливо для студента. Половина опитуваних отримували перший правничий досвід в місті Київ, менше – в західному центрі країни та на півночі. Висновок, який складається після опитування, - неодмінно не варто соромитися, варто пробувати, зв'язуватися з роботодавцями та намагатися прийти до згоди стосовно вимог сторін. Неважливо, скільки часу ви проведете на такому місці роботи – це в будь-якому разі розвиток на користь вашої кар'єри, важливо хоча б почати.

РОЗДІЛ 7. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОЛЕГШЕННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ *(автор Сорока К.Р.)*

Працевлаштування молоді є важливим питанням сучасного суспільства, оскільки початок професійної діяльності значною мірою впливає на подальший кар'єрний розвиток людини. Молоді люди часто стикаються з труднощами під час пошуку першого робочого місця через відсутність практичного досвіду, недостатню професійну підготовку та високу конкуренцію на ринку праці. Тому важливим є формування практичних навичок, які допоможуть молоді ефективніше презентувати себе роботодавцям та успішно проходити всі етапи працевлаштування.

Однією з найважливіших умов успішного працевлаштування є правильно складене резюме. Молодій людині, яка ще не має значного досвіду роботи, доцільно зазначати інформацію про освіту, професійні та цифрові навички, знання іноземних мов, участь у навчальних проєктах, проходження практики, волонтерську діяльність та додаткові курси. Державна служба зайнятості наголошує, що резюме має бути структурованим, актуальним та відповідати конкретній вакансії.

Не менш важливою є належна підготовка до співбесіди. Перед зустріччю з роботодавцем молодій людині варто ознайомитися з діяльністю підприємства, уважно проаналізувати вимоги до вакансії та визначити, які власні навички й компетентності відповідають цим вимогам. Під час співбесіди важливо демонструвати впевненість, відповідальність, комунікабельність, мотивацію та готовність до професійного розвитку.

Ще однією важливою умовою підвищення конкурентоспроможності молоді є постійне професійне навчання. Молоді люди можуть проходити онлайн-курси, тренінги та програми підвищення кваліфікації, що сприяють розвитку актуальних компетентностей та адаптації до змін на ринку праці. За даними Державної служби зайнятості, у 2026 році після завершення професійного навчання працевлаштовувалися близько 80% його учасників [14].

Одним із перспективних напрямів покращення працевлаштування молоді є розвиток цифрових професій та цифрових компетентностей. Сучасний ринок праці активно змінюється під впливом цифровізації, тому молодим фахівцям необхідно володіти сучасними цифровими інструментами та постійно вдосконалювати свої професійні навички. Розвиток цифрових сервісів у сфері зайнятості також сприяє спрощенню пошуку роботи та взаємодії між роботодавцями і працівниками [15].

Важливе значення має підтримка молодіжного підприємництва та самозайнятості. Створення власного бізнесу дає молодим людям можливість реалізовувати професійні ідеї, забезпечувати власну зайнятість та створювати нові робочі місця. В Україні діють програми фінансової підтримки підприємців, зокрема грантова програма «Власна справа», яка спрямована на започаткування та розвиток малого бізнесу.

Перспективним напрямом є також розширення дистанційної та гібридної зайнятості. Такі форми роботи дають молоді можливість отримувати доступ до ширшого кола вакансій незалежно від місця проживання. Особливо актуальним це є для молодих людей із регіонів, де кількість доступних робочих місць може бути обмеженою. Використання цифрових платформ та онлайн-сервісів сприяє підвищенню мобільності молодих працівників на ринку праці.

Водночас важливо формувати ефективну систему «освіта – практика – працевлаштування». Заклади освіти мають тісніше співпрацювати з роботодавцями та забезпечувати студентам можливості для проходження практики, стажування й участі в реальних професійних проєктах. Такий підхід дозволяє молоді отримати необхідний практичний досвід ще під час навчання та підвищує її конкурентоспроможність після завершення освіти.

Отже, для полегшення працевлаштування молоді важливо поєднувати якісну самопрезентацію, отримання практичного досвіду, розвиток професійних і комунікативних навичок та постійне навчання. Використання можливостей, які надають служба зайнятості, заклади освіти та роботодавці, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності молодих фахівців та їхній успішній інтеграції на ринок праці.

ВИСНОВОК

Здобуття першого робочого місця є природним і водночас одним із найскладніших етапів переходу молоді від академічного навчання до самостійного професійного життя. Як показало дослідження, цей процес не зводиться лише до відправлення резюме, а відображає глибоку взаємодію між освітньою системою, вимогами ринку праці та реальними можливостями студентів. Через відсутність чітких практичних орієнтирів та підтримки на старті, молоді фахівці часто опиняються у ситуації, коли їхній потенціал залишається незатребуваним, а шлях до спеціальності супроводжується численними бар'єрами та пошуком компромісів.

Ключовою перешкодою для більшості випускників є відсутність практичного стажу. Роботодавці остерігаються витрат на навчання новачків та ризиків їхніх можливих помилок, через що виникає замкнене коло: без досвіду не беруть на роботу, а без роботи немає де його здобути. Цю ситуацію додатково ускладнюють брак навичок самопрезентації, невпевненість на співбесідах, структурна невідповідність між попитом і пропозицією кадрів, а також низька поінформованість молоді щодо своїх трудових прав.

Успішне працевлаштування за фахом вимагає від здобувача свідомого та системного підходу. Пошук вакансій не повинен обмежуватися лише переглядом сайтів роботи – важливо будувати професійне коло спілкування, брати участь у стажуваннях, волонтерстві та студентських проєктах. Дотримання чіткого алгоритму – від визначення цікавого напряму та складання супровідного листа до ретельної підготовки до співбесіди – значно підвищує шанси знайти бажану позицію.

Можливість поєднувати навчання з роботою стає для багатьох єдиним способом здобути перший досвід ще до отримання диплома. Пошук балансу між університетським розкладом та робочими обов'язками вимагає гнучкості від роботодавця та самодисципліни від студента, аби практична зайнятість не шкодила якості здобуття вищої освіти.

Роботодавці, зі свого боку, все більше оцінюють не лише академічні оцінки, а й практичні навички, цифрову грамотність, відповідальність та здатність швидко навчатися. Оцінити реальний потенціал кандидата допомагають прозорі критерії добору, розвинута система наставництва у компаніях, а також пряма комунікація на професійних заходах, форумах і конференціях.

Результати проведеного опитування підтверджують, що більшість студентів намагаються працевлаштуватися вже на 2-3 курсах. Часто їхній перший досвід розпочинається з безкоштовної практики або початкових посад (помічників, стажерів чи секретарів), проте попри незначний заробіток на старті, більшість вважає цей крок цінним і необхідним для майбутнього кар'єрного зростання.

Для полегшення працевлаштування молоді необхідна системна співпраця закладів освіти, роботодавців і державних інституцій. Розвиток практично орієнтованого навчання, розширення програм стажування, підтримка молодіжних ініціатив та створення прозорих умов для новачків дозволять молодим фахівцям впевнено розпочати свій професійний шлях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Подолян С. В. Загальні проблеми працевлаштування молоді в умовах сьогодення / наук. керівник Т. М. Юзько. Бар : КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського», 2021. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/126.pdf.

2. Кузнецова Г. Працевлаштування випускників вищих навчальних закладів: проблеми і перспективи. Глухів : Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка. 7 с. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/bitstreams/.

3. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text.

4. Сукачова-Труніна С. М. Сучасні проблеми працевлаштування випускників закладів вищої освіти. Харків : Харківський державний університет харчування та торгівлі, 2021. С. 283-285. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/22565/1/tk_27.05.220283-285.pdf.

5. Вишновецький В. М., Поліщук Л. І. Проблеми правореалізації у сфері працевлаштування молоді в Україні. Юридичний вісник. 2012. № 4 (25). С. 76-79. URL: https://jrnl.kai.edu.ua/index.php/UV/article/download/5861/6616/14789.

6. Григор'єва С. В. Працевлаштування випускників технічних ВНЗ: проблеми та шляхи вирішення. Харків : НТУ «ХПІ», 2016. С. 17. URL: https://www.kpi.kharkov.ua/archive/MicroCAD/2016/S19/s17.pdf.

7. Кригульська Т. Б., Єгорова К. Є. Проблеми зайнятості молоді на ринку праці України. Запоріжжя : ЗНТУ. С. 388-390. URL: https://eir.zp.edu.ua/bitstreams/8e7f9651-06d2-44f8-8cbc-369648c39b9a/download.

8. Клєцова Н. В. Побудова алгоритму працевлаштування без досвіду роботи. Суми : Сумський національний аграрний університет. URL: https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/4220/1/92_6.pdf.

9. Державна служба зайнятості України. Єдиний портал вакансій. URL: https://www.dcz.gov.ua/aijob.

10. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text.

11. Бенько Т. Нікітіна І. Сім головних висновків з опитування юридичної молоді. Юридична газета. 2024. Юрид. бізнес. С. 1. URL: https://yur-gazeta.com/publications/legal-business-in-ukraine/sim-golovnih-visnovkiv-z-opituvannya-yuridichnoyi-molodi.html.

12. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 20 липня 2022 р. №644 (зі змінами). URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-zi-specialnosti-081-pravo-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti.

13. Державна служба зайнятості. Національний проєкт «Досвід має значення»: інформація про навчання, стажування та сприяння працевлаштуванню. URL: https://www.dcz.gov.ua/profnavch/navchintern.

14. Суддя Львівського окружного адміністративного суду виступив на Lviv Legal Weekend 2026. Львівський окружний адміністративний суд. 14 жовтня 2026 р. URL: https://adm.lv.court.gov.ua/sud1370/pres-centr/news/2115050/.

15. Кабінет Міністрів України. Державна служба зайнятості: до 80% людей після закінчення навчання працевлаштовуються. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/derzhavna-sluzhba-zainiatosti-do-80-liudei-pislia-zakinchennia-navchannia-pratsevlashtovuiutsia.

16. Міністерство економіки України. Уряд запускає експеримент з електронного працевлаштування та оформлення трудових відносин через цифрову систему «Обрій» і портал «Дія». URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?id=5c3680e8-5843-472a-9320-fa71f13d3403.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

Андрухів О.І.	Правова протидія популяризації алкоголю як напрям захисту прав людини	3
Вальчишин Г.І.	Від законності до доброчесності: трансформація етичних стандартів правоохоронної діяльності в Україні	5
Грицан О.А.	Акти військових адміністрацій як джерела екологічного права України	7
Довганич В.А.	Правова культура як чинник запобігання корупції	9
Донченко О. П.	Неформальна освіта в системі підготовки майбутнього правника: досвід та перспективи впровадження	11
Загурський О. Б.	Правова політика України у сфері етичного забезпечення правоохоронної діяльності: сучасні виклики та перспективи	13
Ілин Л.М.	Правовий захист національного історичного наративу як напрям правової політики України	15
Луцький Р.П.	Суверенітет та конституційні засади демократичної, соціальної і правової держави в Україні	17
Мовчан Р. О.	Про проблеми тлумачення звороту «активна участь у заходах політичного характеру» (ч. 6 ст. 111-1 КК)	20
Наумчук К.М.	Антикорупційні інституції як складова сучасної правової політики України	23
Нікітенко В.М.	Суддя як спеціальний суб'єкт підроблення доказів у кримінальному провадженні	25
Нікітін В.В.	Правова політика України у сфері державної реєстрації прав: баланс цифровізації, правової визначеності та захисту власності в умовах війни	27
Олійник М.І.	Директива (ЄС) 2024/1203: орієнтири сучасної кримінально-правової політики охорони довкілля	30
Острогляд О.В.	«Танго» кримінально-правової політики в сфері протидії корупції	33
Павліченко І.М.	Воєнний стан як кризовий фактор формування нового режиму правового регулювання трудових відносин	36
Панфьорова М.А.	Історико-правові передумови формування розуміння м'якого права в Україні	38
Попович Н.В.	Правова політика України щодо запобігання іредентизму в контексті зміцнення стійкості держави	41
Пташник О.І.	Правова політика в умовах кризових викликів: соціологічний вимір адаптації правової системи України	44
Пузирна Н.С.	Дотримання нотаріальної таємниці в Україні:межі та винятки	46
Сапарова А.О.	Трансформація прав людини в цифровому середовищі: конституційно-правовий вимір	47
Соколова-Височина Я.А.	Обставини, що підлягають встановленню у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством	49
Стечишин А.В.	Правові форми участі територіальної громади як механізм реалізації народовладдя на місцевому рівні	51
Татаренко С. В.	Співвідношення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій: проблеми правозастосування	53
Ткаченко О. В.	Приватноправова автономія особи в умовах цифровізації суспільства	56
Ткачук В.О.	Правова культура як складова конкурентоспроможності особистості	58
Туляков В.О.	Трансформація підстав застосування кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб в Україні	60
Удовенко Ю. О.	Культивоване м'ясо: як новий виклик для земельного права	62
Цегельник Н.І.	Правова політика України у забезпеченні циркуляції людського капіталу: інституційні засади та механізми регулювання	64
Чугаєвська А.В.	Колабораційна діяльність у контексті принципу правової визначеності	67
Шишкарьова О.Г.	Людиноцентричність як сучасний вектор правової політики України у сфері поліцейської діяльності	69
Шпак Ю.В.	Удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку вищої освіти України в умовах воєнного стану	71
Щерба В.М.	Особливості кваліфікації умисного вбивства з корисливих мотивів та вбивства, вчиненого на замовлення	76

Явтушенко Ю.В. Особливості оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану 77
Bondarenko N.O. Transformation Of Legal Education In The Context Of Digitalization And Technological Challenges 79
Polchanov A. EU Digital Market Regulation: Implications For Ukrainian Businesses 81
Trosteniuk T.M. Legal Framework For Ensuring The Economic Security Of The State Under Contemporary Challenges 82

РОЗДІЛ 2 «ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В ПРАЦЯХ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ»

Абрамович Д.М. Правова політика України у сфері національної безпеки: відповідь на гібридні загрози 85
Анасенко К.В. Проблеми законодавчого врегулювання незаконного використання платіжних інструментів у злочинній діяльності 87
Анісімова К.А. Актуальні питання правового регулювання штучного інтелекту 89
Барібан В. Р. Конституційні засади виборчого процесу в повоєнний період: безпекові, організаційні та правові передумови 92
Березовський Є.О. Правова політика у сфері правничої освіти: проблеми практичної підготовки майбутніх правників 94
Білецька Є.Р. Державна політика конституційного захисту прав внутрішньо переміщених осіб та біженців: сучасні виклики та практика 97
Бодюк Б.В. Співучасть у кримінальному правопорушенні: проблеми кваліфікації дій співучасників 99
Бурчак Я.О. Удосконалення правових засад державного регулювання інвестиційної діяльності в умовах війни та післявоєнного відновлення України 101
Ваховський Н.А. Штучний інтелект у цивільному судочинстві: перспективи та процесуальні ризики 105
Вискірко Євген Проблемні аспекти правового регулювання протидії антисемітизму в Україні 107
Войцих А.В. Сучасні виклики гармонізації українського законодавства з правом єс 109
Воронежський А.Д. Використання osint та штучного інтелекту в оперативно-розшуковій діяльності: можливості та межі правового регулювання 110
Гетманенко Д.О. Межі допустимих обмежень конституційних прав людини в умовах воєнного стану 112
Грибан В.С. Визнання держави терористичною: співвідношення політичної оцінки та юридичних наслідків у правовій політиці України 114
Грибан Х.О. Поєднання навчання з професійною діяльністю як чинник формування професійної компетентності здобувачів правничої освіти 117
Дарнель І.Я. Правовий статус електронного доказу в судовому процесі України: від перших судових прецедентів до цифрової епохи 119
Деревлюк Д. Особливості звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 401 КК України 122
Дибач А. Електронне правосуддя в Україні: від паперового діловодства до викликів функціонування ЄСІТС 124
Діхтяр А.А. Дистанційне судове провадження у кримінальному процесі України в умовах воєнного стану: гарантії права на справедливий суд 126
Дмитренко А.М. Накопичувальна система штрафних балів як механізм протидії систематичним порушенням ПДР: досвід України та Німеччини 128
Дяговець В.Д. Юридична клініка як складова практичної підготовки студентів-юристів 131
Желєзньова К.О. Оперативно-розшукова протидія шахрайствам, вчиненим з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, в умовах воєнного стану 133
Забродська П.А. Гібридні загрози як чинник трансформації правової політики України у сфері правничої освіти та юридичної практики 135
Заглядська Я.В. Вплив сучасних суспільно-політичних умов на адміністративно-правовий статус громадян України 137
Здунік С.Р. Договірні відносини у діяльності логістичних компаній в Україні 139

Зінчук А.О.	Утвердження верховенства права в Україні крізь призму правової культури суспільства	141
Караван І.О.	Роль правників у правовому забезпеченні системи штучного інтелекту	142
Кіхтенко А.	Особливості правового регулювання використання земель в умовах воєнного стану	144
Клешня Д.	Загальна декларація прав людини: історичне значення та сучасна роль	147
Колесник В.С.	Правове регулювання та безпекові виклики цифровізації персональних даних публічних службовців	149
Коломацька А.С.	Дистанційне залучення осіб до диверсійно-терористичної діяльності: сучасні моделі та проблеми кримінально-правової оцінки	152
Король Ю.	Дистанційне кримінальне провадження в умовах воєнного стану: виклики та перспективи розвитку	154
Корчевська А. П.	Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації колабораційної діяльності за ст. 111-1 КК України	156
Косинська А.В.	Правові виклики дистанційної роботи в умовах воєнного стану	158
Котено К.	Історичні витоки українського конституціоналізму	160
Кравченко К.В.	Проблема визначення суб'єкта кримінального правопорушення у ст. 435-1 ККУ	163
Кривко О.	Особливості відповідальності за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів в умовах воєнного стану	165
Кришталь М.В.	Свобода як ключова конституційна цінність у розвитку демократичного суспільства	168
Кузьменко В. В.	Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності в Україні: історія становлення та перспективи реформування	172
Кукурік А.В.	Сучасні тенденції розвитку юридичної освіти в умовах воєнних викликів	173
Кухарська Д.Г.	Кримінально-правові межі володіння вогнепальною зброєю в умовах воєнного стану	175
Куц Сніжана	Проблеми розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності на сучасному етапі	178
Лавріненко А.В.	Працевлаштування студентів-правників: бар'єри професійного старту та роль університету	179
Ліва С. О.	Воєнний стан як каталізатор трансформації кримінального процесу: виклики та перспективи	181
Ломака О. Ю.	Цифрові докази у кримінальному провадженні: критерії допустимості та проблеми правозастосування	184
Лубська М.О.	Особливості укладення та розірвання шлюбів з іноземним елементом в Україні	186
Луценко Р.А.	Штучний інтелект як чинник трансформації правової політики України	188
Макарова Є. В.	Проблеми організації та проходження практики здобувачами вищої освіти	189
Марченко В.О.	Еволюція конституційного статусу політичних партій в Україні: від вільної багатопартійності до заборони проросійських партій	191
Маткурбанова В.В.	Організація судової влади та конституційно-правовий статус суддів і присяжних в Україні	193
Мельник В.І.	Шахрайські кол-центри як форма організованої злочинності: особливості функціонування та проблеми кримінально-правової протидії	196
Мельник С.М.	Правові засади публічно-приватного партнерства у післявоєнному відновленні економіки України	198
Меша П., Писаненко Ю.	Умисел та необережність як форми вини у кримінальному праві України: актуальні питання.	201
Мкртичян Д.А.	Деякі питання кримінально-процесуальних аспектів спеціальної конфіскації у практиці верховного суду	203
Мовчан Д.А.	Проблеми розмежування стану сильного душевного хвилювання та інших емоційних станів у кримінальному праві України	206
Мовчанюк Р.В.	Інтеграція професійно-етичних принципів у сучасну систему юридичної освіти	209

Назарова Ж. С.	Тримання під вартою як винятковий запобіжний захід: проблеми забезпечення прав підозрюваного	210
Назарчук О.В.	Правова політика України у сфері захисту права власності в умовах воєнного стану	213
Настаси В.	Штучний інтелект у кібербезпеці:правові рамки автономних систем прийняття рішень	215
Нечай А.	Проблеми міжнародно-правової відповідальності держав у сфері інтернету	217
Новіцька С.В.	Правовий закон у сучасній Україні: співвідношення форми та змісту в контексті верховенства права	218
Олійник А.О.	Кримінально-правовий аспект свободи зібрань і громадської безпеки	221
Осовська Ю. С.	Особливості встановлення мотиву у кримінальних правопорушеннях проти життя особи в умовах воєнного стану	224
Охріменко Є.Ю.	Поняття, сутність і співвідношення локальної демократії і місцевого самоврядування та роль молодіжних дорадчих органів як інституту громадянського суспільства	226
Петришин В. С.	Підтвердження полону як умова правових наслідків для родини військовослужбовця, зниклого безвісти за особливих обставин	230
Пономаренко А.С.	Правові вимоги до маркування строків придатності харчових продуктів та відповідальність за їх порушення	231
Пономаренко М.	Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: проблеми кваліфікації та судової практики	233
Приймак І.М.	Стан надання компенсації власникам житла, зруйнованого внаслідок російської збройної агресії, на прикладі Житомирської області	235
Прокопчук М.Л.	Гармонізація законодавства України з нормами ЄС у сфері AML/CFT як чинник антитерористичної безпеки та попередження терористичних загроз	238
Риженьких Е. О.	Проблеми правового регулювання поводження з харчовими відходами в Україні	239
Рудик А. С.	Радикалізація молоді в соціальних мережах і месенджерах: правові засоби протидії	241
Семеняка А.	Конституційні засади захисту державної мови: історія законодавчого врегулювання та роль конституційного суду України в утвердженні її статусу	243
Сичов В.	Проблеми реалізації та захисту прав громадян України в умовах тимчасової окупації	245
Славінська А.І.	Еволюція конституційної моделі форми правління в незалежній Україні: уроки державотворення та сучасні перспективи	247
Стефлюк Н.Я.	Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні: права, обов'язки та гарантії їх реалізації	249
Сторчак В. В.	Дотримання прав людини під час проведення оперативно-розшукових заходів: практика європейського суду з прав людини	251
Тимошенко Є.М.	Теоретико-прикладні засади застосування принципу справедливості в кримінальному праві	253
Тіліченко О.	Правова політика України у сфері адміністративної процедури: від перших законопроєктів до сучасного етапу впровадження	254
Ткаченко К.	Кіберзлочинність в Україні: кримінально-правові аспекти та сучасні виклики	256
Трубій Є.С.	Правова політика України у сфері громадянства: історичний розвиток, множинне громадянство та сучасні безпекові виклики	257
Турдиєв А.Д. Сема Т.В.	Нормативно-правовий захист персональних даних в Україні в умовах цифровізації	260
Тусаєва С.С.	Система кримінальних покарань в Україні та німеччині: порівняльно-правовий аналіз	262
Федорівська С.	Невідповідність заявленої та фактичної поживної цінності харчових продуктів: правові аспекти захисту прав споживачів	264
Филипчук А.М.	Особливості відповідальності поліцейського за адміністративні правопорушення	265

Філіппов О.С.	Кіберзагрози та правова політика України: сучасний стан та шляхи вдосконалення	267
Флісак С. М.	Мілітаризація української молоді на тимчасово окупованих територіях: між індоктринацією та добровільним вступом до збройних сил рф	269
Хіміч С. О.	Формування безпекових компетентностей майбутніх правників в умовах гібридних загроз	272
Хутка А.	Проблеми криміналізації домашнього насильства в Україні та відмежування кримінального правопорушення від адміністративного проступку	274
Чеканюк Ю.В.	Особливості кримінально-правової кваліфікації фішингу та соціальної інженерії як способів шахрайства	276
Черниш Х.С.	Юридичні клініки у системі правничої освіти: сучасний досвід України	278
Чмут К.	Медіаправо в умовах воєнного стану: баланс між національною безпекою та правом на інформацію	281
Шавлов І.С.	Сучасні виклики та механізми правового захисту прав дитини в умовах війни	283
Юхимець К.Р.	Реформування кадрового забезпечення державної кримінально-виконавчої служби України у світлі євроінтеграційних стандартів	284
Ярова Р.О.	Правник як гарант доступу до правосуддя в умовах цифровізації цивільного судочинства	286
Яхимович Є.М.	Цифровізація цивільного процесу в Україні: електронний суд як напрям правової політики	288
Ящук Д.С.	Правова культура сучасної української молоді як основа розвитку демократії	290
Pavlichenko M.	Crypto-Asset Regulation In Ukraine And The Eu: Civil-Law Status, Supervision And Reform	292

РОЗДІЛ 3. «ПРОЕКТИ «ЯК ЗНАЙТИ БАЖАНУ РОБОТУ»

Невмержицька А.А.	Перший юридичний досвід студента – правника	295
Янченко М.Р.	Перешкоди з якими стикається молодий правник при першому працевлаштуванні	296
Яковлєва Є.А.	ШІ-як загроза для юриста	298
Дмитрук І.Р.	Перешкоди, з якими стикається молодий правник при першому працевлаштуванні	299
Іщук А.О.	Проблеми отримання першого робочого місця студентами та випускниками юридичних спеціальностей	301
Безуглий Т.Д., Лита У.М., Оліярник В.І., Ткаченко Д.Ю., Слемньов І.А.	Опрацювання проблем отримання першого робочого місця	305
Нікончук О., Данільченко В., Кулеба В., Яхимович Є., Сидор Н., Кучейник Д.	Проблеми отримання першого робочого місця випускниками юридичних і суміжних спеціальностей	314
Бондаренко П.А., Босак А.С., Контуш О.В., Скочиляс Н.В., Сорока К.Р.	Опрацювання проблем отримання першого робочого місця	324

Матеріали

VII Всеукраїнської науково-практичної конференції

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Електронне видання

Упорядники:

О.В. ОСТРОГЛЯД,

Є.А. СОРОКА

Матеріали подані мовою оригіналу. У збірнику максимально точно збережена орфографія і пунктуація, які були запропоновані учасниками.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Видано за авторською редакцією

Формат 60х84 1/8. Гарн. Times New Roman. Умовн. др.арк. 39,27.

Державний університет «Житомирська політехніка»